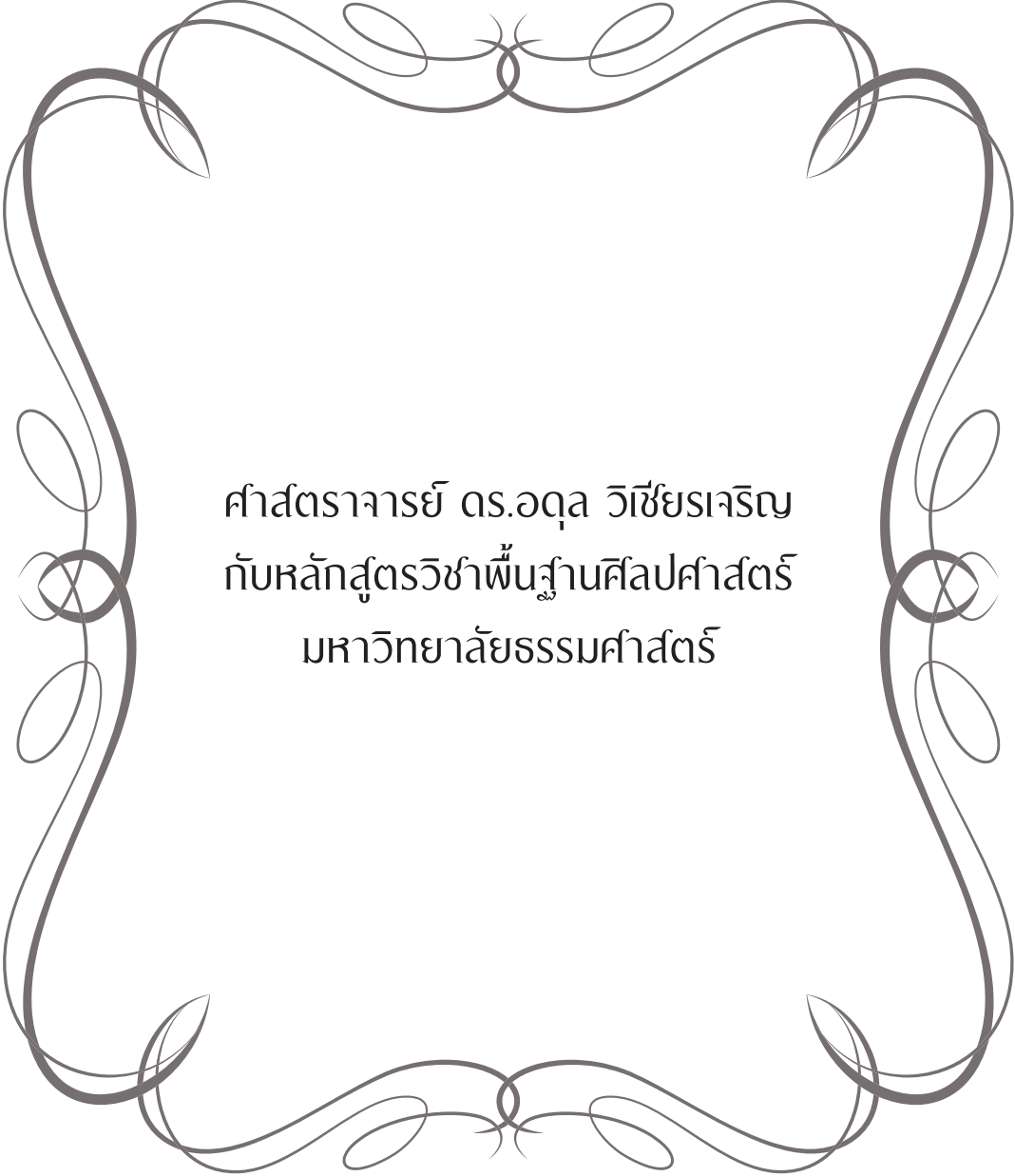

ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ
กับหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

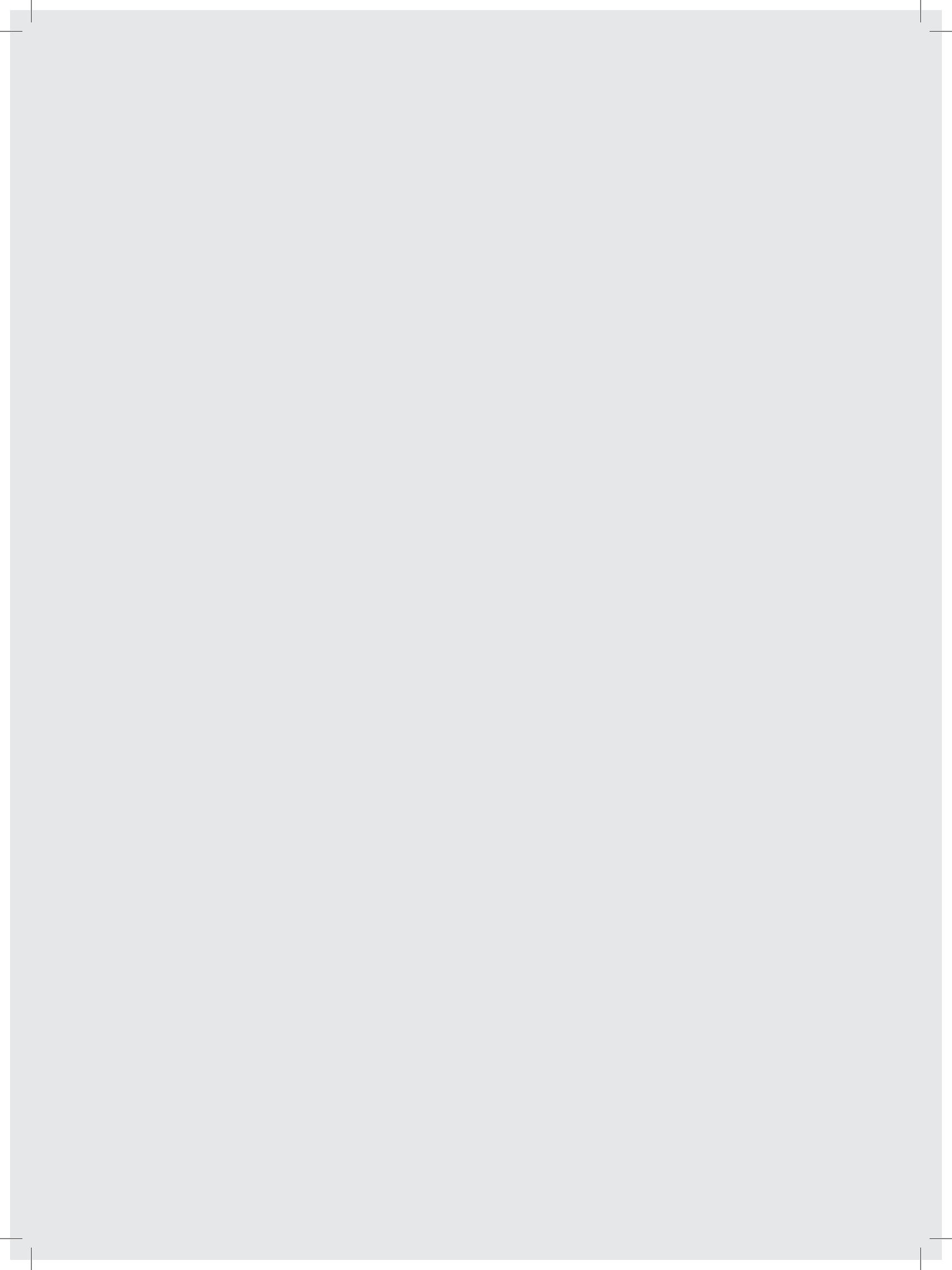
ผู้ช่วยศาสตราจารย์กาญจน์ ละอองศรี
นางสาววรุณี ไอสถารมย์
นายอังคาร จันทร์เมือง

ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ
กับหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

โดย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์กาญจณี ละอองศรี
นางสาววารุณี โอสถารมย์
นายอังคาร จันทร์เมือง

“อย่างไรก็ดี การที่จะมีความรู้เฉพาะด้านไม่ว่าจะเป็น ปริญญาตรี
หรือมีความรู้เฉพาะด้านโดยพิสดารในชั้นปริญญาโทและเอก
จะเป็นประโยชน์โดยแท้จริงแก่ตนเองและสังคมนั้น
ย่อมจะต้องมีความรู้ทั่วไปในแขนงวิชาธรรมชาติวิทยา
สังคมศาสตร์และ Humanities เป็นพื้นฐาน มิฉะนั้นก็เปรียบได้
เสมือนม้ามีกระบังตา ซึ่งมองเห็นแต่สิ่งที่อยู่หน้าตนเท่านั้น”

“หลักการจัดตั้งคณะ Liberal Arts”

ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ เลขานุการมหาวิทยาลัย

เสนอต่อที่ประชุมสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. ๒๕๐๒ ใน (หจธ. (๒) มธ.๒.๒.๖.๖/๒ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๒๖)

คำนำ

ในวาระศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ เจริญอายุครบรอบ ๙๐ ปี ในวันที่ ๒๕ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๙ นี้ ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในฐานะผู้วางรากฐานเริ่มการปฏิรูปมหาวิทยาลัย ก่อตั้งคณะศิลปศาสตร์ขึ้นใน พุทธศักราช ๒๕๐๔ เพื่อปฏิบัติพันธกิจการเรียนการสอนหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ สำหรับผู้เรียนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ปีแรก หลักสูตรพื้นฐานนี้สร้างสัมฤทธิผลการจัดการศึกษามัยใหม่ ให้บรรลุมาตรฐานการอุดมศึกษาสากล ถือเป็นตัวแบบการศึกษาพื้นฐานแบบหนึ่งให้กับสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่งของประเทศไทย ที่สำคัญศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ยังทำหน้าที่เลขาธิการมหาวิทยาลัย (พุทธศักราช ๒๕๐๒-๒๕๐๗) คณบดีคณะศิลปศาสตร์ (พุทธศักราช ๒๕๐๔-๒๕๑๗) รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ (พุทธศักราช ๒๕๑๕) และรักษาการอธิการบดี (พุทธศักราช ๒๕๑๖-๒๕๑๗)

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศิษยานุศิษย์ทั้งจากคณะศิลปศาสตร์ คณะต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัย และมูลนิธิศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญและศิษย์ ได้ตระหนักถึงคุณูปการสำคัญที่ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ได้สร้างจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญให้มหาวิทยาลัยค่อย ๆ ก้าวสู่ความเป็นสถาบันอุดมศึกษาที่มุ่งความเป็นเลิศทางวิชาการ จึงร่วมใจกันจัดงานเชิดชูเกียรติ ๙๐ ปีศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ขึ้นในวันที่ ๑๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๕๙ ประกอบด้วยกิจกรรมสำคัญคือ จัดทำหนังสือประวัติและผลงานสำคัญ ๒ เล่ม คือ หนังสือเรื่อง “๙๐ ปี อดุล วิเชียรเจริญ ชีวิตและงาน” เรียบเรียงโดยอาจารย์กิตติพงศ์ กมลธรรมวงศ์ และเรื่อง “ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญกับหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์” โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์กาญจณี ละอองศรี นางสาววารุณี โอสถารมย์ และนายอังคาร จันทร์เมือง การจัดทำข้อมูลสารสนเทศเอกสารจดหมายเหตุเกี่ยวข้องกับศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ที่หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ แหล่งสารสนเทศสิ่งพิมพ์และหนังสือหายากที่เกี่ยวข้องกับศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ที่สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ และห้องอดุล วิเชียรเจริญ ซึ่งเป็นพื้นที่แสดงนิทรรศการถาวร ชีวประวัติและผลงานสำคัญ กิจกรรมดังกล่าวจะยังประโยชน์ทั้งเป็นการเผยแพร่ความรู้ เชิดชูเกียรติประวัติศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ และเป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติและพัฒนาการสำคัญตอนหนึ่งของมหาวิทยาลัย รวมถึงความรู้สาขาวิชากฎหมาย สังคมศาสตร์และวัฒนธรรมระหว่างประเทศ ในวาระสำคัญของการจัดงานเชิดชูเกียรติศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ วันที่ ๑๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๕๙ เริ่มต้นด้วยพิธีการทางศาสนา กิจกรรมเสวนาทางวิชาการ

จากศิษยานุศิษย์ และที่สำคัญอย่างยิ่งในวันนี้ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศิษยานุศิษย์ มูลนิธิ
ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ และศิษย์ รวมถึงครอบครัว นางอานิก อัมระนันท์ ได้กราบบังคมทูล
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อความทราบฝ่าละอองพระบาท จึงทรงพระกรุณา
โปรดเสด็จพระราชดำเนินเป็นประธานพิธีจัดงานในวันดังกล่าวด้วย

ศาสตราจารย์ ดร.สมคิด เลิศไพฑูรย์
อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นำเรื่อง

“ผมคิดว่าช่วงเวลาที่ผมรู้สึกผูกพันและชื่นชมเป็นพิเศษ
คงจะเป็นตอนที่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ยืมตัวมาจากกระทรวงการต่างประเทศ
ในราวปี พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๔๙๙ เป็นต้นมา”

(บทสัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ
ผู้ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพมนุษย์และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในโลก
อย่างแท้จริง Kinnaree Profile นิตยสารกিনিรี พ.ศ. ๒๕๓๘)

ตลอดช่วงชีวิตการทำงานในหน้าที่อันหลากหลายกว่าสี่ทศวรรษของศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ตั้งแต่การเป็นนักวิชาการ อาจารย์มหาวิทยาลัยทั้งในและต่างประเทศ ผู้บริหาร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้บริหารระดับอุดมศึกษาของประเทศ ผู้บริหารองค์การระหว่างประเทศ แต่ศาสตราจารย์ ดร.อดุล ยังคงจดจำวัน เวลา ความผูกพันกับผู้คนที่มีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อย่างไม่ลืมเลือน

ด้วยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์คือ สถาบันอุดมศึกษาที่หล่อหลอมตัวตนและมอบความรู้ทาง วิชาการขั้นพื้นฐานให้ท่านก่อนการเดินทางไปเก็บเกี่ยวองค์ความรู้วิชาการระดับสากลจากโลกตะวันตก สมัยใหม่ด้วยการศึกษาและการสอนหนังสือในมหาวิทยาลัยสหรัฐอเมริกา ที่สำคัญมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ยังเป็นพื้นที่การทำงานของท่านในฐานะอาจารย์และผู้บริหารมหาวิทยาลัยเป็นแห่งแรก อันเป็นช่วงเวลาที่ท่านได้ใช้จริยธรรม ความกล้าหาญและความริเริ่มสร้างสรรค์ ในการสร้างจุดเปลี่ยน ให้กับโครงสร้างและระบบมหาวิทยาลัย ผลงานที่นับว่าโดดเด่นที่สุด คือ การนำหลักสูตรการเรียน การสอนวิชาพื้นฐานแบบ Liberal Arts หรือ Liberal Education เข้ามาใช้ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หลักสูตรนี้ต่อมาพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงค์ประพันธ์ ประทานชื่อภาษาไทยว่า “ศิลปศาสตร์” และยังใช้เป็นชื่อคณะที่บริหารจัดการหลักสูตรนี้ว่า “คณะศิลปศาสตร์” อีกด้วย

งานวิจัยเรื่องนี้ จึงจะนำเสนอเรื่องราวชีวิตและบทบาทการทำงานของศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ในการจัดตั้งและบริหารจัดการหลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์ ในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๑๗ โดยขอเอย่ยนามท่านสั้น ๆ ว่า “อาจารย์อดุล” แทน

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เข้าใจเรื่องนี้ให้ชัดเจนขึ้นจึงจำเป็นต้องเขียนถึงประวัติชีวิตของอาจารย์อดุล ประสพการณ์การศึกษา การทำงานในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตลอดจนแนวคิดของท่านในการมอง เรื่องการศึกษาระดับอุดมศึกษาของประเทศไทย พร้อม ๆ กับเขียนถึงบริบทกระแสความเปลี่ยนแปลง การอุดมศึกษาในประเทศไทย และสถานภาพของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จากยุคแรก (พ.ศ. ๒๔๗๗- ๒๕๐๐) ที่ต้องปรับเปลี่ยนแปลงตนเองให้เป็นมหาวิทยาลัยในมาตรฐานสากลในด้านคุณภาพทาง วิชาการ และการศึกษาวิชาพื้นฐานของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็เป็นต้นแบบให้กับทุกมหาวิทยาลัย ในประเทศไทยจนถึงทุกวันนี้

อาจารย์อดุลจึงนับเป็นบุคคลสำคัญที่สร้างจุดเปลี่ยนให้กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และ ระบบอุดมศึกษาไทยในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๑๗

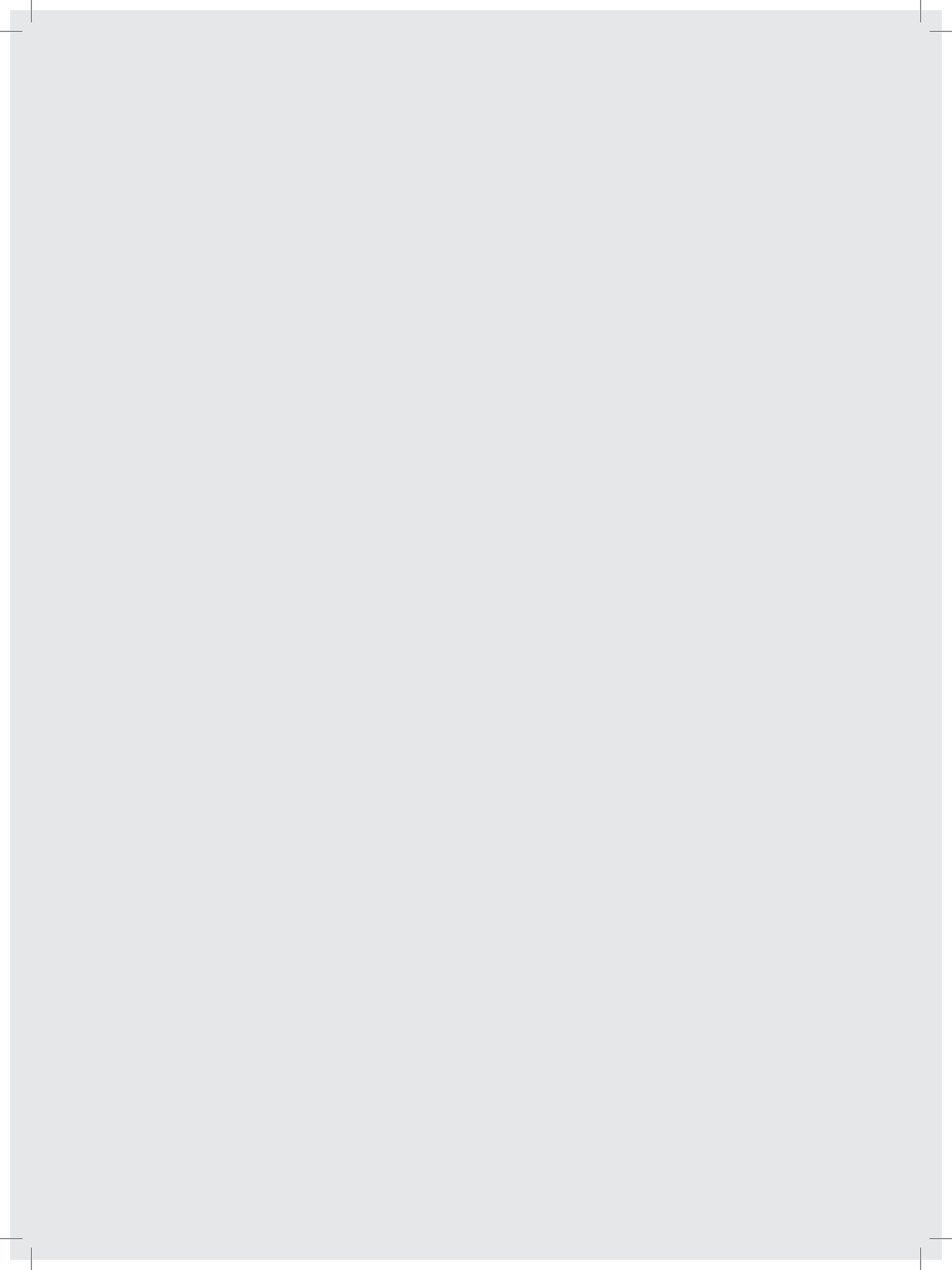

สารบัญ

ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ กับหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คำนำ	๔
นำเรื่อง	๖
สารบัญ	๘
ภาคที่หนึ่ง อดุลพิณิจ: คนต้นคิด เรียบเรียงโดย นางสาววารุณี โอสการมย์	๑๑
บทที่ ๑ เส้นทางชีวิต (พ.ศ. ๒๕๖๙-๒๕๑๗)	๑๓
ภาคที่สอง ต้นรากแห่งการศึกษาวិชาพื้นฐาน เรียบเรียงโดย นางสาววารุณี โอสการมย์	๔๗
บทที่ ๒ ภูมิหลังการศึกษาวิชาพื้นฐานทั่วไปในระบบอุดมศึกษา	๔๙
บทที่ ๓ การศึกษาวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์กับการปฏิรูปมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๑๘	๖๕
บทที่ ๔ การศึกษาวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์: กระแสต่อต้านและการปรับตัว	๑๑๓
บทที่ ๕ วิชามูลฐานทั่วไป: สุ่มมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และทุกมหาวิทยาลัย	๑๗๕
ภาคที่สาม ผลิดอกออกผล เรียบเรียงโดย นายอังคาร จันทร์เมือง	๑๙๗
บทที่ ๖ เมล็ดพันธุ์วิชาพื้นฐาน: นักศึกษาศิลปศาสตร์	๑๙๙
บทสรุป	๒๔๔
ภาคผนวก ลำดับเหตุการณ์ที่สัมพันธ์กับชีวประวัติของศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ (พ.ศ. ๒๕๖๙-๒๕๑๗)	๒๔๖
บรรณานุกรม	๒๕๑

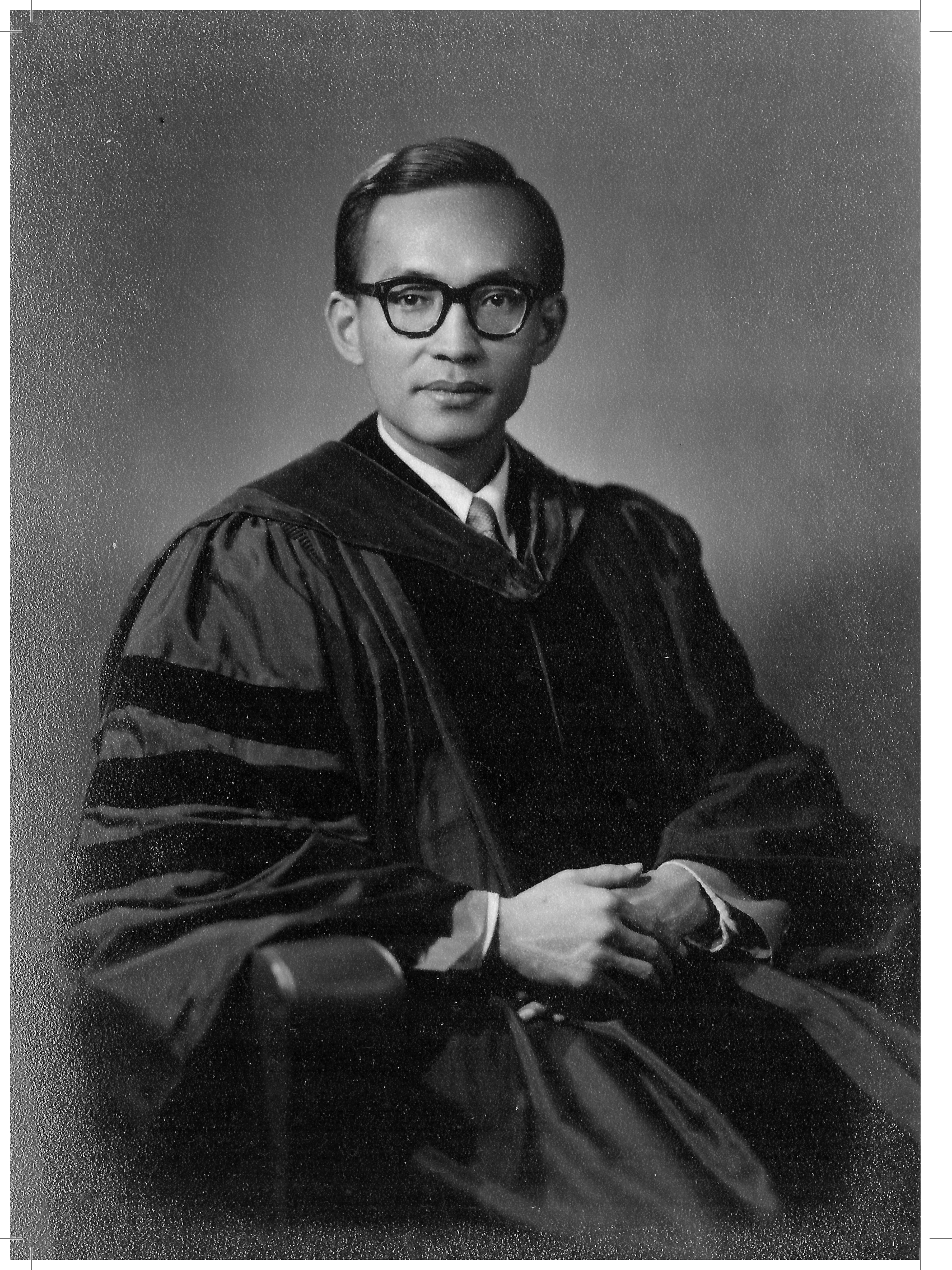

ภาคที่หนึ่ง
อดุลพินิจ: คนต้นคิด

เรียบเรียงโดย
นางสาววารุณี ไอสถารมย์

บทที่ ๑

เส้นทางชีวิต (พ.ศ. ๒๕๖๙-๒๕๑๗)

“ตอนมาเรียนที่โรงเรียนวัดคงคาราม มีประวัติการเรียนดีมากได้ที่หนึ่งของห้องทุกปี... มันมีร้านหนังสือที่เมืองเพชร ผมไปหาซื้อหนังสือภาษาอังกฤษแล้ว มาศึกษาด้วยตนเอง
ความรู้ความเข้าใจภาษาเป็นพื้นฐานที่ฝึกมาด้วยตัวเอง”
(สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ ดร. อุดล วิเชียรเจริญ เมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘)

อาจารย์อูดลย้อนอดีตชีวิตที่สะท้อนถึงการรู้จักตัวเองว่า “เป็นคนรักเรียน เรียนเก่งและเรียนรู้ด้วยตัวเอง” ทำให้เรามองเห็นเส้นทางชีวิตของท่านที่ใฝ่เรียน ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษาค้นคว้า และรักการอ่านหนังสือเป็นสำคัญ “บางครั้งอ่านหนังสือจนไม่นอน ๒ วันก็มี” ส่งผลให้ท่านเป็น “คนเก่ง” เสมอมา การรู้จักเส้นทางชีวิตของอาจารย์อูดล ในช่วงห้าทศวรรษแรก ย่อมทำให้เราเข้าใจถึงความมุ่งมั่นและตั้งใจอย่างแท้จริงของท่าน สิ่งนี้จะเป็นพลังในการสร้างสรรค์ในการทำงานในตำแหน่งต่าง ๆ และที่สำคัญที่สุดบนเส้นทางชีวิตของท่านคือ การนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ด้วยการนำหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์เข้ามาใช้พัฒนามหาวิทยาลัย

เส้นทางชีวิตของท่านก็เหมือนผู้คนทั่วไปที่เคลื่อนไปพร้อม ๆ กับความเป็นไปในสังคมทุกระดับ ตามมิติแห่งเวลา ดังนั้นการอธิบายถึงบริบททางสังคมที่แวดล้อมและปฏิสัมพันธ์กันกับเส้นทางชีวิตของอาจารย์อูดล ย่อมมีความจำเป็นมิใช่น้อย

เพชรบุรี: บ้านเกิด ครอบครัวและเริ่มเรียนหนังสือ

อาจารย์อูดล วิเชียรเจริญ เกิดและเติบโตที่ตลาดตำบลท่าราบ เมืองเพชรบุรี บิดาชื่อกิมไผ่ เป็นลูกจีน มารดาชื่ออยู่ ประกอบอาชีพค้าขาย มีร้านค้าของชำที่ขายสารพัด อาจารย์อูดลเป็นบุตรชายคนเล็ก มีพี่สาวและพี่ชาย รวมสี่คนพี่น้อง

วัยเด็กเริ่มเรียนหนังสือชั้นประถมที่โรงเรียนวัดพระทรง จบแล้วเรียนต่อชั้นมัธยมที่โรงเรียนวัดคงคาราม โรงเรียนประจำจังหวัด จนจบชั้นมัธยมหก (ม.๖)

จากคำบอกเล่าของอาจารย์อูดล ถึงความโดดเด่นพิเศษในชีวิตวัยเด็กและวัยรุ่นของท่านคือ ความมุ่งมั่นตั้งใจเรียน และความสามารถด้านภาษาอังกฤษ “ประวัติการเรียนดีมาก ได้ที่หนึ่งของห้องทุกปี ประกอบกับความชอบภาษาอังกฤษและใฝ่รู้ จึงเรียนรู้ด้วยตัวเอง” ตามที่อาจารย์อูดลเล่าว่า

“มันมีร้านหนังสือที่เมืองเพชรบุรี ผมไปหาซื้อหนังสือภาษาอังกฤษแล้วมาศึกษาด้วยตนเอง
 ความรู้ความเข้าใจเรื่องภาษาจึงเป็นพื้นฐานที่ฝึกมาด้วยตนเอง พอมาถึงสมัยสงคราม
 (สงครามโลกครั้งที่สอง) มีเชลยศึกมา เลยได้มีการนำความรู้ตรงนี้มาใช้
 มีคนมาที่บ้านก็พูดภาษาอังกฤษกับเขา จะเดินทางไปไหนก็บอกทางและไปกับเขาด้วย...
 ก็ได้ใช้ชีวิตที่นับว่าเริ่มต้นกับชาวต่างประเทศ”
 (สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘)

ข้อมูลจากคุณชะลอ ธรรมศิริ เพื่อนชั้นประถม และเพื่อนนักศึกษา มธก. ระบุว่า

“สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นเลิก ดร.อดุล เป็นล่าม เพราะพูดภาษาอังกฤษได้ดีมาก
 ทั้งที่เป็นนักเรียนมัธยม ดร.อดุลหัดเรียนภาษาจากวิทยุ BBC จนติดต่อกับต่างชาติได้ดี...
 เมื่อญี่ปุ่นแพ้สงคราม อเมริกานเข้ามาก็เลิก ดร.อดุลเป็นล่ามอีก ทำให้ทุกคนเห็น
 ความสามารถทั้งที่เรียนอยู่ชั้นมัธยม ตอนญี่ปุ่นจากไปได้ให้แหวนแก่ ดร.อดุล ๑ วงเป็นที่ระลึก
 ส่วนอเมริกันเมื่อหมดสงครามและกลับไปก่อนกลับก็ได้ให้แหวน ดร.อดุลไว้ ๑ วงเช่นกัน”
 (ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจากนางอานิก อัมระนันท์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

เมื่อเรียนจบชั้นมัธยมหก อาจารย์อดุลต้องตัดสินใจศึกษาต่อที่กรุงเทพฯ หากแต่ต้องเลือก
 สายการเรียน ยุคนั้นผู้ใหญ่มีบทบาทต่อการตัดสินใจเรียนต่อของเด็ก ๆ ตามกระแสวัฒนธรรมการ
 เชื้อฟุ้งผู้ใหญ่ในสังคมไทย อาจารย์โรงเรียนวัดคงคารามที่สอนหนังสืออาจารย์อดุล พยายามสนับสนุน
 ให้อาจารย์อดุลเลือกเรียนต่อที่โรงเรียนนายทหารเรือ ซึ่งอยู่ในกระแสความนิยมผู้ใหญ่เวลานั้น
 แต่อาจารย์อดุลกลับมีความคิดอีกแบบหนึ่งว่า

“เราน่าจะศึกษาอะไรที่มันมากกว่าการเข้าเป็นทหารเรือ สมัยนั้นการเป็น
 นักเรียนนายเรือคู่มาก มีเครื่องแบบสะพายกระบี่ อะไรต่อมิอะไร
 แต่ผมคิดว่าอยากจะตัดสินใจเรียนด้วยตัวเอง
 ตามความประสงค์ของตัวเอง อยากเลือกด้วยตัวเองและ
 ตั้งใจเลือกเรียนมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง”
 (สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘)

คำบอกเล่านี้สะท้อนบุคลิกเฉพาะตัวของอาจารย์อดุลตั้งแต่วัยรุ่นว่า ท่านเป็นคนเก่งระดับเป็นที่หนึ่งของโรงเรียน เป็นผู้มีความเชื่อมั่นในตัวเอง รู้จักตัวเองและรู้จักการตัดสินใจที่แน่วแน่ เพื่อกำหนดเส้นทางชีวิตของตนเองได้อย่างชัดเจน

กรุงเทพฯ: เรียนแผนกเตรียมปริญญา มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

แผนกเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองหรือนิยมเรียกด้วยย่อว่า ต.ม.ธ.ก. เปิดสอนตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๑ มาจนถึง พ.ศ. ๒๕๙๐ เป็นสถาบันการศึกษาตั้งขึ้นภายใต้ นโยบายตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๗๙ ที่ให้จัดการเรียนการสอนชั้นเตรียมมหาวิทยาลัย ของสถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่ง เนื่องจากโรงเรียนมัธยมส่วนใหญ่ในขณะนั้นสอนเพียงชั้นมัธยมต้น ชั้นเตรียมมหาวิทยาลัยในเวลานั้นมีอยู่ ๔ แห่งคือ โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โรงเรียนเตรียมนายร้อยทหารบก โรงเรียนเตรียมนายเรือ และโรงเรียนเตรียมปริญญาของมหาวิทยาลัย วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

จากงานเขียน “เล่าเรื่องจากเรื่องเล่า” ในประวัติศาสตร์บอกเล่าแผนกเตรียมปริญญามหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์และการเมือง (ต.ม.ธ.ก.) พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๕๙๐ เล่มหนึ่ง (พ.ศ. ๒๕๘๑-๒๕๘๕) สะท้อน ลักษณะความหลากหลายผู้เรียนทั้งฐานะทางเศรษฐกิจ อาชีพ ชชาติตระกูล ครอบครัว และภูมิกำเนิด ผู้เรียนจำนวนไม่น้อย มาจากต่างจังหวัด เช่นเดียวกับอาจารย์อดุล

แผนก ต.ม.ธ.ก. เป็นการจัดการศึกษาระดับมัธยมชั้นสูงเพื่อเป็นพื้นฐานให้ผู้เรียนมีความพร้อม ก่อนเข้าเรียนต่อมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง คุณภาพทางวิชาการมาจากการกำหนด หลักสูตรที่มีรายวิชาหลายวิชาเป็นเรื่องเฉพาะ ทั้งด้านภาษาและวิชาทางสังคมเชิงบูรณาการมีสาระ ความรู้เกี่ยวกับโลกเทคโนโลยีที่เป็นปัจจุบันสมัยยุคนั้น (อังคาร จันทร์เมือง ๒๕๕๔: ๒๒๐) ได้แก่ วิชาภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ ซึ่งจะแบ่งเป็นภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศสและละติน ภาษาบาลี วิชาการวรรณคดี ศิลปกรรมจรรยา สุขศึกษาและการสาธารณสุข ภูมิศาสตร์ชนชาติ ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ ภูมิศาสตร์สากล ประวัติศาสตร์สากล โบราณคดี ปรัชญา ดุริยางคศาสตร์ พิมพ์ดีด ชวเลข เป็นต้น

คุณภาพวิชาการอีกส่วนยังมาจากการจัดหาครูผู้สอนทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่มีความรู้ ชำนาญเฉพาะด้านในแต่ละกลุ่มวิชา มีการตั้งข้อสังเกตว่าการเรียนการสอน ยังเน้นหนักที่การอ่าน เขียน ฟังและพูดภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เป็นการเตรียมความพร้อมด้านภาษาโดยเฉพาะภาษาอังกฤษ ในการเรียนต่อมหาวิทยาลัยที่เวลานั้นตำราเรียนส่วนใหญ่เป็นภาษาต่างประเทศ การพัฒนาทักษะภาษา เพื่อให้สามารถอ่านตำราได้ ฟังและจดเล็คเชอร์คำบรรยาย ซึ่งอาจารย์ผู้สอนเองยังต้องใช้ทับศัพท์ ภาษาต่างประเทศ แม้แต่วิชาชวเลขสำหรับผู้เรียนบางคนใช้ประโยชน์ในการจดคำบรรยาย เช่นเดียวกับ วิชาพิมพ์ดีด พวกเขานำไปใช้ในการทำงานระหว่างเรียนมหาวิทยาลัยได้ด้วย (อังคาร จันทร์เมือง ๒๕๕๔: ๒๒๑-๒๒๕)

นอกจากนี้บรรยากาศการเรียนในชั้นเรียนมีการจัดแบ่งห้องเรียนตามลำดับคะแนนผู้เรียน และสอบไล่ในแต่ละปีนั้น เป็นบรรยากาศสร้างความรู้สึกผู้เรียนให้ต้องแข่งขันกัน เพื่อความเป็นเลิศ ผู้เรียนต้องเรียนเต็มเวลา แม้อาจารย์ผู้สอนมีทั้งอาจารย์ประจำและอาจารย์พิเศษ แต่ก็ต้องรับผิดชอบสอนตามตารางสอน ผู้เรียนต้องสวมใส่เครื่องแบบนักเรียนแบบสมุทรเสนาในวันธรรมดา และยูนิฟอร์มทหารในวันอังคารและพฤหัสบดี นักเรียนหญิงสวมเสื้อขาวตามแบบกำหนดและกระโปรงสีน้ำเงินดำ หรือน้ำตาล อย่างไรก็ตามนอกเหนือจากกิจกรรมเรียนหนังสือแล้ว ผู้เรียนสามารถเลือกกิจกรรมกีฬาอย่างรักบี้ ฟุตบอล และเล่นดนตรีในวงโยธวาทิต หลายคนยังสร้างสรรค์กิจกรรมทางปัญญาด้วยการจัดทำหนังสือ (อังคาร จันทร์เมือง ๒๕๕๔: ๒๒๗-๒๒๘)

อาจารย์อดุลสอบเข้าเรียนแผนกเตรียม มธก. เป็นรุ่นที่ ๗ (พ.ศ. ๒๔๘๗-๒๔๘๘) เรียนในห้องเรียนที่ ๒๔ ห้องเดียวกับเพื่อนสนิทคือ คุณชะลอ ธรรมศิริ และเป็นรุ่นเดียวกับอาจารย์เสน่ห์ จามริก ซึ่งได้เป็นอาจารย์คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในยุคเดียวกัน อาจารย์เสน่ห์ได้กล่าวถึงอาจารย์อดุลด้วยความชื่นชมด้านความสามารถในการเรียนหนังสือไว้ในคำสัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙ ว่า “ท่านอาจารย์อดุลเป็นคนเรียนหนังสือเก่งมาก มีความรู้และทักษะภาษาอังกฤษดีมากตั้งแต่สมัยเรียน เป็นคนที่สอบได้ที่หนึ่งของรุ่นเสมอ” (สัมภาษณ์ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก วันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙) คำชื่นชมนี้ตรงกับความทรงจำของอาจารย์อดุลเองที่ท่านรำลึกเสมอว่า “เป็นนักเรียนเรียนดีเต๋นมาโดยตลอด” ด้วยเหตุนี้ จึงไม่ผิดนักหากจะสรุปว่าในชั้นเรียนแผนก ต.ม.ธ.ก. อาจารย์อดุลวางตนเองอยู่ในกลุ่มผู้เรียนดี มุ่งมั่นตั้งใจเรียนมากกว่าความสนใจกิจกรรมการเคลื่อนไหวอื่น ๆ ของนักศึกษาในธรรมศาสตร์ยุคนั้น ไม่ว่าจะเป็กิจกรรมทางการเมืองหรือการผลิตสิ่งพิมพ์ทางสังคมนการเมืองที่เฟื่องฟูในต้นทศวรรษ ๒๔๙๐

เรียนต่อธรรมศาสตร์บัณฑิต

ใน พ.ศ. ๒๔๘๙ เมื่อเรียนจบ ต.ม.ธ.ก. อาจารย์อดุลได้เข้าศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง จากข้อสังเกตในรายงานวิจัยประวัติมหาวิทยาลัย “สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง” กลุ่มผู้เรียนอย่างอาจารย์อดุลน่าจะ “เป็นกลุ่มคนแรก ๆ ที่สามารถเรียน (มธก.) โดยไม่ต้องหางานทำไปด้วย ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวช่วยให้เขาทำเช่นนั้นได้” (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ ๒๕๓๕: ๑๘๑)

จากคำบอกเล่าของอาจารย์อดุลเองในช่วงเวลาที่เรียนหนังสืออยู่ที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง อาจารย์อดุลมุ่งมั่นอยู่กับการเรียนหนังสือเพียงอย่างเดียว เป็นคน “ชอบอ่านหนังสือมาก มีร้านหนังสือเก่า ๆ ที่เพชรบุรีก็ชอบไปซื้อมาอ่าน จำนวนไม่น้อยเป็นหนังสือมือสอง” ฐานะเศรษฐกิจของครอบครัวก็มีความพร้อมพอที่จะทำให้เรียนอย่างเต็มที่ อาจารย์อดุลเล่าว่า “เวลาเรียนเรื่องการเรียนทางบ้านตามใจ ไม่เคยยุ่ง พื้นฐานคนในบ้านก็ได้รับการศึกษา อ่านออกเขียนได้ ช่วงที่มาเรียนตอนแรกนอนในวัด ต่อมาจึงพักอยู่บ้านญาติห่าง ๆ เมื่อพี่ชายมาทำงานในกรุงเทพฯ จึงไปอยู่ห้องเช่าด้วยกันใกล้ ๆ สถานีหัวลำโพง กลับบ้านในช่วงปิดเทอม” (สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘ และข้อมูลจากนางอานิก อัมระนันท์ เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

ดังนั้นการใช้เวลาในมหาวิทยาลัย อาจารย์อดุลจึงใช้ความมุ่งมั่นและสนใจกับการเรียนอย่างแน่วแน่ เมื่อผนวกกับความเป็นคนเรียนหนังสือเก่ง เป็นไปได้ว่าอาจารย์คงอยู่ในกลุ่มผู้ตั้งใจเรียนมากกว่าความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมอื่น ๆ ของมหาวิทยาลัย อาจารย์อดุล เห็นว่า “กิจกรรมพิเศษในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตอนนั้นธรรมศาสตร์ก็ไม่มีอะไร” (สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘)

ความโดดเด่นด้านการเรียนของอาจารย์อดุล ถือว่าไม่มีเพื่อนในรุ่นทัดเทียม อาจารย์สอบได้ทีหนึ่งตลอด มีความชอบทุกวิชา แต่ที่สนใจเป็นพิเศษ คือ กฎหมายระหว่างประเทศ และปรัชญาและลัทธิการเมือง อย่างไรก็ตามคุณสมบัติที่ถือเป็นทักษะความเป็นเลิศอีกด้านหนึ่ง คือ ความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษและมีโอกาสแสดงออกด้วยความเชื่อมั่นต่อสาธารณชนตั้งแต่เมื่อครั้งสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต ยุคนั้นอาจารย์อดุลเล่าว่ายังต้องมีการฝึกอบรมเมื่อจบหลักสูตร อาจารย์ได้ออกไปแสดงสุนทรพจน์ภาษาอังกฤษในที่ประชุมใหญ่ ขณะนั้นบัณฑิตส่วนมากทักษะการพูดภาษาอังกฤษยังไม่สูงนัก ทำให้อาจารย์ในมหาวิทยาลัยแปลกใจ อาจารย์อดุลบอกเล่าถึงความทรงจำช่วงเวลานั้นได้เป็นอย่างดีว่า

“เป็นที่แปลกใจของคนที่มีาร่วมฝึกอบรมก่อนการสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต โดยเฉพาะครูบาอาจารย์ว่าทำไมผมถึงพูดภาษาอังกฤษได้อย่างดี ผมได้ที่ ๑ ตลอดธรรมศาสตร์เข้ามาก็ไม่เคยตก เรียนได้ดี ตั้งแต่แรก”

(หอบจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ (หจร.) (๑) มธ ๙ / ๑๖

และสัมภาษณ์ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘)

ความทรงจำของอาจารย์อดุลสมัยเรียนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงเป็นเรื่องการเรียนและความสำเร็จในการเรียน ซึ่งที่เป็นที่จดจำของคณาจารย์และเพื่อนร่วมรุ่นยุคนั้นว่า เรียนเก่งมาก และเก่งภาษาอังกฤษ

อาจารย์อดุลสามารถสอบไล่ได้ทุกวิชาตามหลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิตภายใน ๓ ปีเท่านั้น ดังนั้นใน พ.ศ. ๒๔๙๑ เมื่อสอบไล่ได้แล้ว ท่านยังสามารถสอบแข่งขันได้รับคัดเลือกเข้าทำงานเป็นข้าราชการในกระทรวงการต่างประเทศ ประจำกองสหประชาชาติ ใน พ.ศ. ๒๔๙๒ จึงรับปริญญาในเวลานั้นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แยกหลักสูตรออกเป็นคณะ ๔ คณะ คือ นิติศาสตร์ พาณิชยศาสตร์และการบัญชี รัฐศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์ แต่การประสาทปริญญายังเป็นธรรมศาสตร์บัณฑิต อาจารย์อดุลจึงระบุฐานะ “ธรรมศาสตร์บัณฑิต” สาขากฎหมาย กำกับไว้

อย่างไรก็ตาม ด้วยความเป็นคนเรียนเก่ง สนใจการอ่าน อาจารย์อดุลก็ไม่ได้ตัดขาดการรับรู้ข่าวสารของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยในสมัยนั้น เพียงแต่อาจารย์น่าจะกำหนดการรับรู้อยู่ห่าง ๆ โดยเฉพาะเกี่ยวกับผู้บริหารระดับสูงของมหาวิทยาลัยที่มีบทบาทการเมืองและได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งทางการเมือง เป็นต้นว่า ใน พ.ศ. ๒๔๙๐ เมื่ออาจารย์

เรียนชั้นปีที่สอง เกิดเหตุการณ์ที่เรียกว่ารัฐประหารนำโดยพลโทผิน ชุณหะวัณ ทำให้ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การต้องเดินทางออกนอกประเทศ ดร.เดือน บุนนาค เข้ามาทำหน้าที่ รักษาการผู้ประศาสน์การ โดยมีวิจิตร ลูจิตานนท์ เป็นเลขาธิการมหาวิทยาลัย และในปีนั้นแผนก ต.ม.ธ.ก. ที่อาจารย์เคยเรียนก็ต้องถูกปิด ใน พ.ศ. ๒๔๙๒ เมื่ออาจารย์ได้รับปริญญา ก็เกิดเหตุการณ์ กบฏวังหลวง เป็นผลให้ผู้ประศาสน์การที่เดินทางเข้าประเทศมาทำการรัฐประหารไม่สำเร็จ ต้องลี้ภัย ยังต่างประเทศอย่างถาวร ครั้งนั้นผู้บริหารมหาวิทยาลัย ทั้ง ดร.เดือน บุนนาค วิจิตร ลูจิตานนท์ และ อุทัย พินธุโยธิน ต้องถูกควบคุมตัวระยะหนึ่ง ดร.เดือนเข้ามา รักษาการผู้ประศาสน์การ และมีการ แต่งตั้งขุนประเสริฐสุภามาตราเป็นเลขาธิการมหาวิทยาลัยแทนวิจิตร ลูจิตานนท์ และใน พ.ศ. ๒๔๙๓ เมื่ออาจารย์อดุล กลับมาศึกษาต่อปริญญาโทการทูตที่มหาวิทยาลัย ในขณะที่กำลังรับราชการใน กระทรวงการต่างประเทศ ในตำแหน่งรักษาการหัวหน้าแผนกกรรมกร กองสหประชาชาตินั้น ภายใน มหาวิทยาลัยได้มีการปรับเปลี่ยนตำแหน่งผู้บริหารระดับสูงทั้งหมด จากกลุ่ม ดร.เดือน บุนนาค ซึ่งทำหน้าที่ผู้รักษาการผู้ประศาสน์การ เป็นพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ และ ดร.วิบูล ธรรมวิทย์ ทำหน้าที่ เลขาธิการมหาวิทยาลัย หมายความว่าผู้บริหารชุดเดิมทั้งหมดที่เคยร่วมงานสมัยผู้ประศาสน์การต้อง พ้นหน้าที่จากมหาวิทยาลัย วิทยฐานะของบัณฑิตธรรมศาสตร์และสถานะของมหาวิทยาลัยก็เริ่มตกต่ำ แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีชาวศิษย์ของมหาวิทยาลัยอยู่เพียงเรื่องเดียว นั่นคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานปริญญาบัณฑิตธรรมศาสตร์เป็นครั้งแรก ในวันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ เพียง ๑ ปี หลังจากอาจารย์อดุล ได้รับปริญญาผ่านไปแล้ว (อ่าน รายละเอียดใน ชาลววิทยุ เกษตรศิริ ๒๕๓๕: ๑๓๔-๑๓๕ และหจธ. (๑) มธ ๙/๑๖)

เริ่มทำงานในกองสหประชาชาติ กระทรวงการต่างประเทศ

กองสหประชาชาติ กระทรวงการต่างประเทศมีความเป็นมาที่น่าสนใจ และเกี่ยวโยงกับโอกาส การศึกษาต่อต่างประเทศของอาจารย์อดุลด้วยเช่นกัน จากงานวิจัยประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่าง ประเทศไทยกับสหรัฐอเมริกา (ดูเพิ่มเติมใน ญัฐพล ใจจริง ๒๕๕๒: ๒๗-๓๓, ๘๒-๘๔) ให้ข้อมูลว่า

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลงใน พ.ศ. ๒๔๘๘ สมัยประธานาธิบดีนายแฮร์รี เอส ทูรแมน (๒๔๘๘-๒๔๙๖) แห่งสหรัฐอเมริกาได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับรัฐบาลไทย ภายใต้การ ประสานงานของขบวนการเสรีไทยกับเจ้าหน้าที่หน่วย โอ เอส เอส และด้วยความช่วยเหลือจาก สหรัฐอเมริกาในฐานะแกนนำประเทศสัมพันธมิตร สามารถจัดการให้ประเทศไทยพ้นจากสถานะของ ผู้แพ้สงคราม ขณะเดียวกันสหรัฐอเมริกาได้ค่อย ๆ ขยายอิทธิพลเข้ามาในเมืองไทยอย่างช้า ๆ โดยเฉพาะเมื่อสงครามเย็นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อตัวขึ้นในต้นทศวรรษ ๒๔๙๐ และหลัง เหตุการณ์รัฐประหาร พ.ศ. ๒๔๙๐ เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้จัดตั้งรัฐบาลนั้น รัฐบาล สหรัฐอเมริกาได้ปรับเปลี่ยนท่าทีที่เคยต่อต้านจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในช่วงสงครามโลก เนื่องจาก จอมพล ป. สนับสนุนฝ่ายญี่ปุ่นและต่อต้านสัมพันธมิตร แต่ในทศวรรษ ๒๔๙๐ สถานการณ์ใน ประเทศจีนที่มีการต่อสู้ระหว่างพรรคก๊กมินตั๋งกับพรรคคอมมิวนิสต์จีนมีแนวโน้มฝ่ายแรกกำลังเสียเปรียบ สหรัฐอเมริกาจึงต้องการขยายอิทธิพลเข้ามาเมืองไทย ทำให้ผู้นำไทยร่วมมือกับสหรัฐอเมริกา ในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ในเอเชีย

การสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ในฐานะนายกรัฐมนตรีได้ ยอมรับการเจรจาและทำพันธสัญญาตกลงกับนานาชาติ ให้การสนับสนุนองค์การสหประชาชาติ ที่สหรัฐอเมริกา มีบทบาทสำคัญ และจอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังประกาศความสัมพันธ์ที่แนบแน่นกับ สหรัฐอเมริกาใน พ.ศ. ๒๔๙๑ รัฐบาลไทยจึงได้จัดตั้งกองสหประชาชาติ กระทรวงการต่างประเทศขึ้น รองรับการมีบทบาทหน้าที่ในการประสานงานกับองค์การสหประชาชาติ ในปีนั้นเอง เมื่ออาจารย์ อุดลสามารถสอบไล่ได้ครบทุกวิชาตามหลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิตด้วยเวลาเพียง ๓ ปี และ มีความสนใจเป็นพิเศษด้านกฎหมายระหว่างประเทศและมีทักษะภาษาอังกฤษดี ย่อมเป็นโอกาสที่เปิดให้ อาจารย์สามารถเข้าสอบแข่งขันเข้ารับราชการที่หน่วยงานแห่งนี้และยังถือเป็นครั้งแรกที่กระทรวง การต่างประเทศเปิดรับสมัครการสอบแข่งขัน แทนการพิจารณารับเฉพาะผู้มีเชื้อสายวงศ์ตระกูลหรือ ผู้ใหญ่สนับสนุน

หน่วยงานใหม่นี้ต้องการบุคลากรที่มีทักษะความรู้ตรงกับหน้าที่และบทบาทของหน่วยงาน ที่ต้องทำงานประสานงานกับต่างประเทศที่สำคัญในช่วงหลังเหตุการณ์กบฏวังหลวง พ.ศ. ๒๔๙๒ สหรัฐอเมริกาได้ส่งทูตทหารเข้ามาประจำการในประเทศไทยและในปลาย พ.ศ. ๒๔๙๒ นั้นเอง การที่ ประเทศจีนฝ่ายพรรคคอมมิวนิสต์ได้รับชัยชนะเหนือพรรคก๊กมินตั๋ง ยิ่งทำให้สหรัฐอเมริกา เร่งดำเนิน นโยบายผลักดันให้รัฐบาลไทยพัฒนาเศรษฐกิจ ด้วยการสนับสนุนการเพิ่มผลผลิตการเกษตรและ พัฒนาเทคโนโลยีชลประทานและพัฒนาระบบคมนาคมขนส่ง สนับสนุนรัฐบาลไทยให้มียุทธศาสตร์ ส่งเสริม การลงทุนแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ขจัดการผูกขาดการค้าที่จะเป็นอุปสรรคต่อผู้ประกอบการ สหรัฐอเมริกา ในไทย และที่สำคัญ คือ ร่วมกันต่อต้านคอมมิวนิสต์ในประเด็นหลังนี้เอง ประธานาธิบดี ทรูแมนได้อนุมัติให้สภาความมั่นคงแห่งชาติสหรัฐอเมริกา (National Security Council หรือ NSC) เริ่มศึกษาการวางนโยบายต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา ต่อภูมิภาคเอเชีย อันทำให้นโยบายสหรัฐอเมริกา ในการป้องกันการขยายตัวของคอมมิวนิสต์ในเอเชียชัดเจนขึ้น

ภายใต้ความสัมพันธ์ไทยและสหรัฐอเมริกาที่กระชับใกล้ชิดมากขึ้น ย่อมทำให้กองสหประชาชาติ กระทรวงการต่างประเทศต้องทำหน้าที่ประสานการเจรจาติดต่อในฐานะข้าราชการในสังกัด อาจารย์อุดลจึงได้แสดงความสามารถในการทำงานภายใต้พันธกิจสำคัญที่ถือเป็นความเปลี่ยนแปลง ด้านนโยบายต่างประเทศของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในช่วงเวลาเพียง ๑ ปี ใน พ.ศ. ๒๔๙๓ อาจารย์อุดลได้ก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งรักษาการหัวหน้าแผนกกรรมกร ระหว่างนั้น อาจารย์อุดลยังเรียนต่อ ปริญญาโทสาขารัฐศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ควบคู่ไปกับการทำงาน ภายในเวลาเพียงปีเดียว อาจารย์ก็สอบไล่วิชาต่าง ๆ ครบหลักสูตรรัฐศาสตร์ เหลือเพียงการเขียนวิทยานิพนธ์ ใน พ.ศ. ๒๔๙๔ อาจารย์ได้พบจุดเปลี่ยนสำคัญบนเส้นทางชีวิต เมื่ออาจารย์สมัครสอบรับราชการคัดเลือกและได้รับทุน ศึกษาต่อ ณ มหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกา ด้วยทุนกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา (พจธ. (๑) มธ ๙/๑๖)

สหรัฐอเมริกา: เรียนปริญญาโท-เอก

การศึกษาต่อระดับปริญญาโทและเอกที่มหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกาด้วยทุนจากกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา เป็นประสบการณ์ครั้งแรกที่อาจารย์อดุลได้ออกไปเก็บเกี่ยวประสบการณ์การเรียนรู้ทางการศึกษาจากประเทศที่เป็นต้นแบบความเจริญของโลก และจะเป็นแรงบันดาลใจในการนำรูปแบบอุดมศึกษาในสหรัฐอเมริกา มาปรับใช้กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เวลาต่อมา การเข้าใจถึงสถานะและสภาพการณ์ของพัฒนาการอุดมศึกษาในประเทศนั้น รวมถึงมหาวิทยาลัยทั้งสองแห่งที่อาจารย์อดุลมีประสบการณ์การเรียนที่นั่นโดยตรง ย่อมทำให้เราเข้าใจบทบาทของอาจารย์ในการจัดตั้งหลักสูตรวิชาพื้นฐานเป็นครั้งแรกให้กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ดีขึ้น

อาจารย์อดุลเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกาสองแห่งในเวลา ๓ ปี คือ พ.ศ. ๒๔๙๔ ศึกษาปริญญาโทสาขารัฐศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยยอร์ชทาวน์ (Georgetown University) และอีกสองปีต่อมาคือ พ.ศ. ๒๔๙๕-๒๔๙๖ เข้าเรียนระดับปริญญาเอกสาขากฎหมายและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มหาวิทยาลัยอเมริกัน (American University)

สำหรับสถาบันอุดมศึกษาในสหรัฐอเมริกานั้นได้พัฒนามาถึงยุคทองของมหาวิทยาลัยที่เต็มไปด้วยความแตกต่างหลากหลายรูปแบบทั้งโครงสร้างและการบริหารจัดการ สถานภาพทางวิชาการและการจัดหลักสูตรการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยและวิทยาลัยหลายแห่งมีความเก่าแก่ที่มีประวัติก่อตั้งยาวนานสมัยอาณานิคม ซึ่งมีรากฐานรูปแบบและการจัดหลักสูตรสัมพันธ์กับองค์การศาสนา บนพื้นฐานวิชาการแบบที่เรียกว่าการเรียนภาษาชั้นสูง (Classical Languages) และวิชา Liberal Arts เวลาต่อมาได้ขยายการจัดตั้งเป็นวิทยาเขตที่สอนด้านวิศวกรรมศาสตร์และวิทยาศาสตร์ รวมถึงสังคมศาสตร์ บางแห่งยังรวมเอาโรงเรียนวิชาชีพเฉพาะทางชั้นสูงอย่างโรงเรียนกฎหมาย โรงเรียนแพทย์ไว้ด้วย มหาวิทยาลัยในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ (พุทธศตวรรษที่ ๒๕) เป็นต้นมา ได้ตอบสนองทั้งการสร้างชนชั้นนำและชนชั้นกลางที่มีบุคลิกลักษณะเฉพาะคือ มีความเชื่อมั่น กล้าตัดสินใจ และมีความคิดวิเคราะห์ (www.education.stateuniversity.com 2559 Higher Education in the United State-Historical Development-System)

ที่สำคัญทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (ทศวรรษ ๒๔๙๐) ผลจากการที่สหรัฐอเมริกามีนโยบายเป็นผู้นำค่ายโลกเสรีในการทำสงครามลัทธิต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ซึ่งนำโดยสหภาพโซเวียต ทำให้รัฐบาลกลางมีนโยบายดึงมหาวิทยาลัยให้เข้ามามีบทบาทที่สัมพันธ์กับพันธกิจของประเทศ มีการให้ทุนอุดหนุนในการทำวิจัยด้านวิทยาศาสตร์โดยเฉพาะสาขาเทคโนโลยีประยุกต์ที่เกี่ยวข้องกับยุทธศาสตร์ความมั่นคงและระบบการป้องกันชาติ การเกษตร และการวิจัยเชิงพฤติกรรมศาสตร์ รวมถึงการใช้พื้นที่ในมหาวิทยาลัยเป็นสนามฝึกซ้อมรบของทหารพลเรือนในช่วงสงคราม และขอให้มหาวิทยาลัยเปิดรับผู้เรียนจากกลุ่มทหารผ่านศึก นอกเหนือจากกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่หลังสงครามโลกที่เรียนจบชั้นอนุวิทยาลัย และต้องการศึกษาต่อเนื่อง จำนวนผู้เรียนมหาวิทยาลัยจึงเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว (www.education.stateuniversity.com 2559 Higher Education in the United State-Historical Development - System) สภาการณ์เช่นนี้มีผลให้หลายมหาวิทยาลัยเปิดการเรียนการสอนชั้นสูงหลังปริญญาตรี สาขาภาษาต่างประเทศ (ที่น่าจะรวมถึงภาษาพื้นเมืองภูมิภาคต่าง ๆ

ทั่วโลก รวมถึงภาษาไทยและภาษาอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้) สาขามานุษยวิทยาและรัฐศาสตร์ (www.education.stateuniversity.com 2559 Higher Education in the United State-Historical Development-System)

มหาวิทยาลัยยอร์จทาวน์ (Georgetown University) มหาวิทยาลัยแห่งแรกที่อาจารย์อดุลเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโทสาขารัฐศาสตร์นั้น เป็นมหาวิทยาลัยเก่าแก่ตั้งแต่ยุคอาณานิคมในราว ค.ศ. ๑๗๘๘ / พ.ศ. ๒๓๓๑ ก่อตั้งโดยคณะศาสนาคริสต์เยซูอิต มีรากฐานมาจากวิทยาลัยด้าน Liberal Arts ที่เรียกว่า Liberal Arts Colleges เน้นการบูรณาการวิชาด้านศาสนาเข้ากับการพัฒนาขึ้นสู่ความเป็นสมัยใหม่ด้วยการเป็นมหาวิทยาลัยวิจัย วิทยาเขตหลักตั้งอยู่ที่เมืองยอร์จทาวน์ กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. ต่อมาได้ขยายวิทยาเขตออกไปหลายมลรัฐและนอกประเทศ ชื่อเสียงทางวิชาการที่พัฒนาอย่างต่อเนื่องอยู่ที่ระบบห้องสมุดจัดตั้งขึ้นตั้งแต่ ค.ศ. ๑๗๘๙ / พ.ศ. ๒๓๓๒ มหาวิทยาลัยมีการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับประถม เตรียมมหาวิทยาลัยและระดับปริญญาตรี-เอก และไม่ได้จำกัดการผลิตบัณฑิตเฉพาะวิชาการ Liberal Arts หากยังรวมเอาสาขาอื่น ๆ เข้าไว้ด้วย อันเป็นผลจากจุดเปลี่ยนของระบบบริหารมหาวิทยาลัย นับแต่ ค.ศ. ๑๘๗๔ / พ.ศ. ๒๔๑๗ ที่ผู้บริหารประธานมหาวิทยาลัยได้ขยายหลักสูตรการเรียนการสอนด้านวิชาชีพเฉพาะทาง (Professional Schools) ผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของมหาวิทยาลัยวิชาการแบบ Liberal Arts

นอกจากนี้ยังมีวิทยาลัยใหม่ ๆ ที่จัดตั้งขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ เช่น วิทยาลัยภาษาและภาษาศาสตร์ ตั้งขึ้นใน ค.ศ. ๑๙๔๙ / พ.ศ. ๒๔๙๒ วิทยาลัยธุรกิจใน ค.ศ. ๑๙๕๗ / พ.ศ. ๒๕๐๐ แต่กลุ่มที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับการศึกษาของอาจารย์อดุลน่าจะเป็นโรงเรียนวิเทศบริการ (School of Foreign Service) ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการเตรียมผู้เรียนให้เป็นผู้ดำเนินการพาณิชย์และการทูตระหว่างประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับพื้นฐานความรู้ด้านกฎหมายและกฎหมายระหว่างประเทศ รวมถึงประสบการณ์การทำงานของอาจารย์อดุลที่กระทรวงการต่างประเทศของไทยถึง ๒ ปี อย่างไรก็ตาม มหาวิทยาลัยแห่งนี้นับแต่การก่อตั้งมาจนถึงทศวรรษ ๑๙๖๐ / ๒๕๐๓ มีชื่อเสียงโด่งดังในสาขาวิชาการด้าน Liberal Arts and Sciences แต่เหตุผลที่อาจารย์อดุลเปลี่ยนแผนการเรียนระดับปริญญาเอกไปเพิ่มวิทยาลัยอเมริกันนั้น เกิดจากอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านภูมิรัฐศาสตร์ (Geopolitics) ที่ Georgetown University ได้ย้ายไปอยู่สถาบันอื่นในขณะนั้น American University อธิการบดีเป็นผู้เชี่ยวชาญกฎหมายระหว่างประเทศและได้เข้ามาเป็นที่ปรึกษาการทำปริญญาเอกให้อาจารย์อดุล (http://en.m.wikipedia.org/wiki/History_of_the_Georgetown_University และข้อมูลบอกเล่าจากนางอานิก อัมระนันท์ วันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๕)

มหาวิทยาลัยอเมริกัน ตั้งอยู่ในกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. ปัจจุบันเป็นมหาวิทยาลัยวิจัยที่เป็นเอกชน ก่อตั้งโดยกลุ่มศาสนานิกายเมธอดิสต์แห่งสหรัฐอเมริกา (United Methodist Church) ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๙๓ / พ.ศ. ๒๔๓๖ วิทยาเขตแรกตั้งอยู่ในเขตโคลัมเบีย ในราวสองสามทศวรรษแรกเปิดสอนเฉพาะหลักสูตรปริญญาตรี แม้จะเป็นมหาวิทยาลัยเอกชน แต่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมืองและการเมืองของนโยบายรัฐบาลกลาง ในช่วงสงครามโลกทั้งสองครั้ง กองทัพ

สหรัฐอเมริกา ได้เข้ามาตั้งฐานปฏิบัติการโครงการทดลองอาวุธเคมีภายในพื้นที่มหาวิทยาลัย และ
ยังใช้เป็นที่ตั้งสถานีวิจัยและพัฒนาอาวุธชั้นสูง รวมถึงเป็นสนามทดสอบเทคนิควิธีการอำพรางตัว
การทดลองใช้ระเบิดควันและอาวุธอื่น ๆ และยังเป็นที่ตั้งฐานที่มั่นหน่วยระเบิดกองทัพเรืออีกด้วย

ในช่วงแรกตั้งมหาวิทยาลัยจัดหลักสูตรด้านวิชาชีพ แต่ใน ค.ศ. ๑๙๒๕ / พ.ศ. ๒๔๖๘
มหาวิทยาลัยได้จัดตั้ง College of Liberal Arts ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น College of Arts and
Science และใน ค.ศ. ๑๙๓๔ / พ.ศ. ๒๔๗๗ ตั้ง School of Public Affair ขึ้นในสังกัด ใน
ค.ศ. ๑๙๔๙ / พ.ศ. ๒๔๙๒ ได้นำสถาบันศึกษากฎหมาย The Washington College of Law เข้ามา
เป็นสังกัดมหาวิทยาลัย เดิมสถาบันศึกษากฎหมายแห่งนี้จัดตั้งมาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๙๖ / พ.ศ. ๒๔๓๓
ในฐานะสถาบันการศึกษาวิชาศึกษากฎหมายของเขตโคลัมเบีย วิทยาลัยกฎหมายแห่งนี้ได้ขยายการ
จัดตั้งโรงเรียนบริหารธุรกิจต่อมาคือ Kogod School of Business โรงเรียนบริหารรัฐกิจและกิจการ
สาธารณะ (School of Government and Public Administration) และจัดตั้ง School of
International Affair ซึ่งสองแห่งหลังต่อมาได้ควบรวมและแยกออกมาจัดตั้งเป็นวิทยาลัยกิจการ
สาธารณะและระหว่างประเทศ ([http://en.m.wikipedia.org/wiki/American-University#
The_American_University](http://en.m.wikipedia.org/wiki/American-University#The_American_University))

ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ว่า ใน พ.ศ. ๒๔๙๕ อาจารย์อดุลน่าจะได้เข้าเรียนต่อปริญญาเอกที่
School of International Service วิทยาลัยกฎหมายแห่งวอชิงตัน (The Washington College
of Law) ซึ่งสังกัดมหาวิทยาลัยอเมริกัน ซึ่งจัดหลักสูตรการศึกษาทั้งกฎหมายและการต่างประเทศ
ใน พ.ศ. ๒๔๙๖ ปีสุดท้ายของการเรียน อาจารย์อดุลได้เขียนวิทยานิพนธ์ด้านกฎหมายระหว่าง
ประเทศที่เกี่ยวข้องกับอำนาจอธิปไตยเหนือ่านฟ้าอันเนื่องมาจากปัญหาการบินทางอากาศเรื่อง
“The Impact of Aviation on the Conception of Territorial Sovereignty” หลังจากสำเร็จ
การศึกษาใน พ.ศ. ๒๔๙๗ อาจารย์เดินทางกลับประเทศไทย (หอบจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ (๑)
มธ ๙/๑) และมาทำงานต่อที่กระทรวงการต่างประเทศ รับหน้าที่ผู้ช่วยที่ปรึกษาทางกฎหมายสังกัด
สำนักที่ปรึกษากฎหมายของกระทรวง ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ปฏิบัติหน้าที่โดยตรงในการดำเนินความ
สัมพันธ์ตามข้อสัญญาต่าง ๆ กับต่างประเทศ ซึ่งเวลานั้นประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่รัฐบาล
และผู้นำไทยต้องเกี่ยวข้องมากที่สุด (ฉัตรพล ใจจริง ๒๕๕๒: ๑๒๔-๑๒๘)

เป็นอาจารย์ประจำที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์:

จุดพลิกผันบนเส้นทางชีวิต

อาจารย์อดุลได้ทำงานที่สำนักที่ปรึกษากฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศได้เพียงปีเดียว
ใน พ.ศ. ๒๔๙๘ เมื่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้จัดตั้งคณะรัฐประศาสนศาสตร์ ดร.มาลัย หุวานนท์
ซึ่งทำหน้าที่ทั้งคณบดีคณะรัฐศาสตร์และคณะรัฐประศาสนศาสตร์ได้เสนอเรื่องขอยืมตัวและโอนย้าย
อาจารย์อดุลมาเป็นอาจารย์ประจำที่คณะรัฐประศาสนศาสตร์ ซึ่งนับเป็นอาจารย์ประจำชาวไทย
รุ่นแรกของคณะนี้ และถือเป็นจุดพลิกผันแรกบนเส้นทางชีวิตที่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การจัดตั้งคณะรัฐประศาสนศาสตร์ มีความเป็นมาที่สำคัญยิ่งและยังเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา ปลายทศวรรษ ๒๔๙๐ เมื่อสหรัฐอเมริกาได้พัฒนาความร่วมมือกับไทยมากขึ้น นอกจากด้านการทหารและการปฏิบัติการความมั่นคงของชาติในการต่อต้านภัยลัทธิคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว ยังเริ่มผลักดันให้รัฐบาลไทยมีการปรับเปลี่ยนแนวทางเศรษฐกิจแบบผูกขาดภายใต้ระบบวิสาหกิจ มาเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยมเสรี และขอให้รัฐบาลไทยทบทวนกฎระเบียบต่าง ๆ ในทางราชการ เพื่อดึงดูดการลงทุนจากสหรัฐอเมริกา ให้รัฐบาลไทยพัฒนาระบบการคลัง ระบบการบริหารราชการ จัดตั้งสำนักงบประมาณ และส่งเสริมความสามารถในการแข่งขันทางการค้าและอุตสาหกรรม (ณัฐพล ใจจริง ๒๕๕๒: ๑๖๕)

ในวันที่ ๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๘ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ในฐานะอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ขณะนั้น ได้ลงนามในสัญญาข้อตกลงว่าด้วยความร่วมมือช่วยเหลือจากมหาวิทยาลัยอินเดียนากับศาสตราจารย์วอเตอร์ เอช.ซี.ลาเวส ภาควิชารัฐศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยอินเดียนา ทำเนียบรัฐบาลในการก่อตั้งสถาบันการศึกษาด้านรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ผลิตบุคลากรด้านการบริหารราชการ

ในวันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ในระหว่างเยือนกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. ได้มีการลงนามในสัญญาฉบับที่ ๒ ว่าด้วยความร่วมมือช่วยเหลือจากมหาวิทยาลัยอินเดียนาแก่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้ลงนามฝ่ายมหาวิทยาลัยอินเดียนา คือ President Herman B.Wells ระบุเงินช่วยเหลือที่เพิ่มสูงกว่าสัญญาฉบับแรก คือ ๘๘๐,๐๐๐ เหรียญสหรัฐฯ ต่อปี ตั้งแต่ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๕๐๐ โดยรัฐบาลไทยจะต้องจ่ายเงินสมทบด้วย ในทางวิชาการ มหาวิทยาลัยอินเดียนาจัดส่งศาสตราจารย์จากมหาวิทยาลัยมาประจำที่ธรรมศาสตร์ ในฐานะผู้บรรยาย รวมทั้งให้การฝึกอบรมข้าราชการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ส่วนเงินช่วยเหลือได้นำมาจัดตั้งห้องสมุดคณะ สำนักวิจัย และจัดส่งข้าราชการไปฝึกอบรมที่มหาวิทยาลัยอินเดียนาประจำทุกปี ในเวลานั้น ดร.มาลัย หุวานันท์ มีบทบาทสำคัญในการผลักดันการจัดตั้งคณะและวางหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ให้เป็นระดับปริญญาโทใช้เวลาเรียน ๒ ปี เนื้อหาหลักสูตรเป็นแบบเดียวกับหลักสูตรมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกา เป้าหมายเพื่อผลิตบุคลากรป้อนระบบบริหารราชการที่กำลังเติบโตตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ และยังเป็นการพัฒนาความร่วมมือสัมพันธ์ทางไมตรีกับสหรัฐอเมริกา ทั้งนี้รายวิชาที่จัดการเรียนการสอนปีแรก คือ หลักรัฐประศาสนศาสตร์ ระเบียบวิธีวิจัย การบริหารงานบุคคล การจัดการ การปฏิบัติงาน การปกครองและการบริหารท้องถิ่นเปรียบเทียบ การบริหารสวัสดิการสังคม และปีที่สองคือ วิชาเชิงสัมมนาในปัญหาการบริหารด้านต่าง ๆ และภาคสุดท้ายให้ผู้เรียนซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นข้าราชการจากหน่วยงานต่าง ๆ ทำการค้นคว้าและเขียนวิทยานิพนธ์ อย่างไรก็ตาม ตามแผนดำเนินงานนี้ จะได้มีการจัดหลักสูตรปริญญาตรีขึ้นเป็นพื้นฐานในอนาคตเพื่อให้ศึกษาต่อในระดับปริญญาโทและปริญญาเอกที่คณะตามลำดับ (ชาลวิททย์ เกษตรศิริและคณะ ๒๕๓๕: ๑๗๔)

สำหรับการจัดหาอาจารย์ผู้สอน ส่วนหนึ่งเป็นอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิจาก Department of Political Science and Government ที่ส่งมาจากมหาวิทยาลัยอินเดียนา อีกส่วนหนึ่งเป็นอาจารย์ฝ่ายไทยซึ่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จะต้องจัดหาเข้าเป็นผู้บรรยายร่วม เป็นการเรียนรู้ถ่ายทอดวิชาการจากอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิของมหาวิทยาลัยอินเดียนา เพื่อสร้างอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญไทยใน

สาขานี้ต่อไป โครงการนี้ ได้รับความสนใจจากคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยอย่างมาก ทำให้มีการโอนอาจารย์จากคณะต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยมายังคณะนี้ เช่น คณะเศรษฐศาสตร์และ คณะสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น อาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิจากมหาวิทยาลัยอินเดียนาที่ต่อมาได้สร้างชื่อเสียงเป็นที่รู้จักแพร่หลายในฐานะผู้เชี่ยวชาญด้านการปกครองของไทย คือ William J. Siffin เจ้าของหนังสือเรื่อง “The Thai Bureaucracy: Institutional Change and Development” จัดพิมพ์ในปี ค.ศ. ๑๙๖๖ / พ.ศ. ๒๕๐๙ และยังมีงานเขียนเรื่อง “The Essential Characters of the Contemporary Bureaucracy” รวมอยู่ในหนังสือเรื่อง Modern Thai Politics: From Village to Nation, จัดพิมพ์ปี ค.ศ. ๑๙๗๖ / พ.ศ. ๒๕๑๙ งานทั้งสองชิ้นถือเป็นผลงานวิจัยด้านไทยศึกษาบุกเบิกกระหว่างที่ Siffin เข้ามาสอนหนังสือที่ธรรมศาสตร์ ([wikipedia.org/wiki/William J. Siffin](http://wikipedia.org/wiki/William_J._Siffin))

กระบวนการคัดสรรอาจารย์ผู้สอนฝ่ายไทย ยังเปิดกว้างสำหรับผู้มีคุณสมบัติจากภายนอก อาจารย์อดุลในฐานะศิษย์เก่าธรรมศาสตร์ที่มีความเป็นเลิศในการเรียน จบปริญญาเอกจากสหรัฐอเมริกา มีประสบการณ์การทำงานในกองสหประชาชาติ และสำนักที่ปรึกษากฎหมายกระทรวงการต่างประเทศ เมื่อผนวกกับคุณวุฒิการศึกษาทั้งด้านนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์การระหว่างประเทศและกฎหมายระหว่างประเทศ อาจารย์อดุลจึงนับว่าเป็นบุคลากรที่มีคุณสมบัติเหมาะสมในการเข้ามาเป็นอาจารย์ประจำ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ ซึ่งเป็นคณะใหม่ที่มีมาตรฐานการศึกษาในกรอบอุดมศึกษาแบบแผนอเมริกันที่ใกล้เคียงกับมหาวิทยาลัยที่อาจารย์อดุลได้เรียนในสหรัฐอเมริกา

ในฐานะอาจารย์ผู้บรรยายประจำคณะรัฐประศาสนศาสตร์ในช่วง พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๕๐๒ วิชาที่อาจารย์อดุลบรรยายคือ วิชาวิทยาว่าด้วยระเบียบวิธีการวิจัยชั้นปริญญาโท วิชาการบริหารงาน กรมกร (พ.ศ. ๒๔๙๙-๒๕๐๐) วิชารัฐประศาสนศาสตร์เปรียบเทียบและการบริหารกิจการระหว่างประเทศ (พ.ศ. ๒๕๐๐) และท่านยังได้เป็นผู้ร่างโครงการฝึกอบรมข้าราชการ ซึ่งคณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นำเสนอคณะรัฐมนตรีเพื่อกำหนดนโยบายและได้รับแต่งตั้งตามมติ คณะรัฐมนตรีให้เป็นกรรมการและเลขานุการในคณะกรรมการที่ปรึกษาฝึกอบรมข้าราชการ ซึ่งคณะรัฐประศาสนศาสตร์เป็นผู้ดำเนินงาน นอกจากนั้นอาจารย์อดุลยังเป็นผู้บรรยายความรู้ด้านกฎหมายระหว่างประเทศให้กับคณะรัฐศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์ และคณะนิติศาสตร์ ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้วย (ดูหจธ. (๑) มธ ๙ /๑๖)

ในระหว่างที่อาจารย์อดุลเป็นอาจารย์ประจำที่คณะรัฐประศาสนศาสตร์อยู่นั้น เกิดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงทางการเมืองในวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๐ เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นำกำลังทหารยึดอำนาจรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทำให้จอมพล ป. และพล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ ลี้ภัยไปต่างประเทศ เหตุการณ์นี้มีผลกระทบต่อผู้บริหารมหาวิทยาลัย ทำให้ต้องเปลี่ยนอธิการบดี ทวี แรงขำ ได้เข้ารับราชการอธิการบดีอยู่ ๑ เดือน จากนั้น ศาสตราจารย์หลวงจำรูญ เนติศาสตร์ ได้รับตำแหน่งอธิการบดี เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ ทั้งนี้ ฉัตร ศรียานนท์ ซึ่งเป็นน้องชายพลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์ ยังคงทำหน้าที่เลขาธิการมหาวิทยาลัยอยู่ต่อมา

ศาสตราจารย์รับเชิญที่ภาควิชารัฐกิจ มหาวิทยาลัยอินเดียนา

ขณะที่อาจารย์อดุลสอนหนังสืออย่างขยันปีที่ ๔ ด้วยบุคลิกภาพที่มีความโดดเด่นด้านความรู้ วิชาการสาขารัฐศาสตร์ กฎหมายและระเบียบบริหาร ที่สำคัญคือ ความสามารถทางภาษาอังกฤษ ยังทำให้อาจารย์มีบทบาททำกิจกรรมวิชาการอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์กับทั้งภายในและนอกมหาวิทยาลัย เป็นต้นว่า แปลพระราชบัญญัติแรงงาน พ.ศ. ๒๔๙๙ เป็นภาษาอังกฤษ ให้แก่กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย รวมถึงการจัดทำโครงการฝึกอบรมข้าราชการ อันน่าจะเป็นที่ประทับใจของ คณาจารย์ผู้เชี่ยวชาญจากมหาวิทยาลัยอินเดียนาที่มาประจำที่คณะ ทำให้ใน พ.ศ. ๒๕๐๒ อาจารย์อดุลได้รับเชิญจากมหาวิทยาลัยอินเดียนาให้ไปปฏิบัติหน้าที่ Visiting Professor of Government ที่ภาควิชารัฐกิจ (Department of Government) เป็นเวลา ๒ ปี คือ ในวาระ พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๓ และจะต่อสัญญาอีกวาระใน พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๐๔ และในอนาคตอาจารย์อาจได้ตำแหน่งอาจารย์ประจำที่ Department of Government ของมหาวิทยาลัยแห่งนั้น ระหว่างปฏิบัติหน้าที่สอนที่ มหาวิทยาลัยอินเดียนาในภาคการศึกษาแรก พ.ศ. ๒๕๐๒ อาจารย์ได้สอนวิชากฎหมายระหว่างประเทศและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ประสบการณ์สอนหนังสือที่มหาวิทยาลัยอินเดียนา แม้จะเป็นเพียงช่วงเวลา ๑ ภาคการศึกษา แต่นับได้ว่าเป็นการต่อเติมประสบการณ์ทางการศึกษาในสหรัฐอเมริกา ทั้งในฐานะผู้สอนและในฐานะผู้เรียนในอดีตภายใต้บรรยากาศการศึกษาของมหาวิทยาลัยที่แตกต่างกันถึงสามแห่ง ประสบการณ์อันมีค่านี้ น่าจะมีส่วนสร้างแรงบันดาลใจให้อาจารย์อดุลในเวลาต่อมา เมื่อมีโอกาสก้าวเข้ารับตำแหน่งผู้บริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในการผลักดันการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างครั้งใหญ่ให้มหาวิทยาลัย (ศจ. (๑) มธ ๙/๑๖)

ความเป็นมาของมหาวิทยาลัยอินเดียนา: College of Arts and Sciences และ ภาควิชารัฐกิจ (Department of Government) การทำความรู้จักภาควิชารัฐกิจ (Department of Government) แห่งมหาวิทยาลัยอินเดียนา จะช่วยให้มองเห็นประสบการณ์การสอนหนังสือของ อาจารย์อดุลใน พ.ศ. ๒๕๐๒ ที่น่าจะสัมพันธ์กับการวาดภาพอนาคตในการปรับปรุงโครงสร้าง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดหลักสูตรวิชาพื้นฐานและการจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์

Charles S. Hyneman ผู้เขียนเรื่อง “The Half Century of Political Science” ตีพิมพ์ใน **The Review** จัดพิมพ์โดย Indiana University Alumni Association of College of Arts and Sciences-Graduates Schools. (Charles S. Hyneman. ๑๙๖๔) บอกเล่าความเป็นมาของ ภาควิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอินเดียนาว่าต้นกำเนิดความคิดการจัดทำหลักสูตรรัฐศาสตร์สมัยใหม่ หรือ Political Science อยู่ในราว ค.ศ. ๑๘๘๑-๑๘๘๒ / พ.ศ. ๒๔๒๔-๒๔๒๕ และจัดการเรียนการสอนเป็นส่วนหนึ่งของภาควิชาประวัติศาสตร์ (Department of History) สังกัด College of Arts and Sciences แห่งมหาวิทยาลัยอินเดียนา ซึ่งใน ค.ศ. ๑๘๘๕ / พ.ศ. ๒๔๒๘ ได้เปลี่ยนชื่อภาควิชาเป็น Department of History and Political Science ต่อมาได้แยกภาควิชาออกมาต่างหากใน ค.ศ. ๑๙๑๔ / พ.ศ. ๒๔๕๗ จัดหลักสูตรด้านกฎหมายระหว่างประเทศ (International law) นโยบายสาธารณะ (Civil Polity) และรัฐกิจ (Government) อันเป็นหลักสูตรแกนกลางของ ภาควิชาที่สร้างชื่อเสียงและการยอมรับในวงการอุดมศึกษาและรัฐบาล ทำให้ใน ค.ศ. ๑๙๓๓-๑๙๓๔ /

พ.ศ. ๒๔๗๖-๒๔๗๗ ได้เปลี่ยนชื่อจากภาควิชารัฐศาสตร์ (Department of Political Science) มาเป็นภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์หรือภาควิชารัฐกิจ (Department of Government)

ทศวรรษ ๑๙๓๐ / ๒๔๗๓ จึงนับเป็นจุดเปลี่ยนที่สร้างความรุ่งโรจน์ให้กับภาควิชาและมหาวิทยาลัยอินเดียนา โดยเฉพาะคณาจารย์ผู้ก่อตั้งหลักสูตรได้มีบทบาทสำคัญในการเข้าไปพัฒนาระบบบริการ และรัฐกิจให้กับข้าราชการท้องถิ่นและหน่วยปกครองระดับรัฐ และมีส่วนร่วมจัดตั้งสถาบันวิจัยรัฐกิจชื่อ Bureau of Government Research Linton ในเขตบลูมมิงตัน อินเดียนา รวมถึงสถาบัน Institute for Public Service ซึ่งต่อมาควบรวมกิจการ Bureau of Government Research เป็น Institute of Public Administration ใน ค.ศ. ๑๙๖๓ / พ.ศ. ๒๕๐๗

ประวัติของภาควิชารัฐกิจใน ค.ศ. ๑๙๕๕ / พ.ศ. ๒๔๙๘ จากบันทึกกิจกรรมสำคัญของภาควิชาและมหาวิทยาลัยอินเดียนาว่า ได้ทำงานประสานความร่วมมือกับรัฐบาลกลางสหรัฐอเมริกาสมัยประธานาธิบดีทรูแมน ในโครงการความช่วยเหลือของรัฐบาลสหรัฐอเมริกาในด้านการพัฒนาการศึกษาและปรับปรุงระบบราชการให้กับประเทศแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศแรกที่ประธานมหาวิทยาลัยได้ทำสัญญาโครงการช่วยเหลือนี้ คือ รัฐบาลประเทศไทยและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ขณะนั้นจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทำหน้าที่ทั้งนายกรัฐมนตรีและอธิการบดีของมหาวิทยาลัย ทั้งนี้ในปีถัดมาภาควิชารัฐกิจแห่งมหาวิทยาลัยอินเดียนายังได้ทำสัญญาโครงการแบบเดียวกันกับรัฐบาลประเทศอินโดนีเซียด้วย ตามข้อตกลงสัญญาโครงการ ภาควิชารัฐกิจของมหาวิทยาลัยอินเดียนา จะเข้าไปจัดการเรื่องการเรียนการสอนในระยะเริ่มต้น ให้คำปรึกษาและความช่วยเหลือด้านเทคนิคตามวาระเวลาในข้อสัญญาที่จะเป็นโครงการต่อเนื่อง เงื่อนไขสัญญาในกรณีของประเทศไทยยังระบุถึงการจัดโครงการฝึกอบรมให้กับอาจารย์และเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยที่มหาวิทยาลัยอินเดียนาในสหรัฐอเมริกาด้วย ทั้งนี้สำหรับอาจารย์อดุลกลับได้รับเชิญให้ไปสอนหนังสือที่มหาวิทยาลัยอินเดียนาในฐานะ “ศาสตราจารย์รับเชิญ” (Visiting Professor) นั่นถือเป็นกรณียกเว้นอย่างมากที่ได้ปฏิบัติหน้าที่ผู้สอนไม่ใช่ผู้เรียน

บรรยากาศในมหาวิทยาลัยช่วงเวลาที่ยอดุศลทำการสอนใน พ.ศ. ๒๕๐๒ นั้น มหาวิทยาลัยอินเดียนาก้าวเข้าสู่ความเป็นมหาวิทยาลัยสมัยใหม่ให้ความสำคัญไม่จำกัดเฉพาะการเรียนการสอนเท่านั้น หากแต่ยังทุ่มเทพันธกิจการวิจัย โดยเฉพาะนวัตกรรมด้านการวิจัย คณาจารย์ในภาควิชาได้รับเริ่มวิจัยโครงการภูมิภาคศึกษาในมิติการเปรียบเทียบการบริหารรัฐกิจ ปัญหาประชากรในเชิงวัฒนธรรมและพฤติกรรมในสังคมยุคเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมสมัยใหม่ แหล่งทุนสนับสนุนงานวิจัยแนวนี้ คือ มูลนิธิฟอร์ด (Ford Foundation) และมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ (Rockey Fellow Foundation) มีข้อสังเกตว่าลักษณะแนวการวิจัยแบบนี้มีอิทธิพลต่อการศึกษาวิจัยของอาจารย์อดุลเองในภายหลังด้วยเช่นกัน

พ.ศ. ๒๕๐๒ ขณะอาจารย์อดุลสอนที่มหาวิทยาลัยอินเดียนา มีข้อสังเกตด้านผู้เรียนว่าได้เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมากจากช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ถึงสามเท่าตัว ส่วนหนึ่งเป็นทหาร จี.ไอ. (G.I.) หรือทหารเกณฑ์จากกองทัพสหรัฐอเมริกา ที่ได้รับสิทธิพิเศษจากกฎหมาย G. I. Bill ปี ค.ศ.๑๙๔๔ / ๒๔๘๗ ให้เงินค่าใช้จ่ายเป็นเงินทุนการศึกษา และค่าใช้จ่ายส่วนตัวระหว่างเรียนมหาวิทยาลัย รวมถึงอาศัยศึกษา ทั้งนี้ผู้เรียนภาควิชารัฐกิจ มหาวิทยาลัยอินเดียนาส่วนหนึ่งก็เป็นทหารกลุ่มนี้เช่นกัน

พบจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พ.ศ. ๒๕๐๒ ที่รัฐอินเดียนา: จุดพลิกผันบนเส้นทางชีวิตอีกครั้ง

ขณะสอนหนังสืออยู่ที่มหาวิทยาลัยอินเดียนาได้เพียง ๑ ภาคการศึกษา มีเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองเกิดขึ้นในประเทศไทย นั่นคือ หลังเหตุการณ์รัฐประหาร พ.ศ. ๒๕๐๐ รัฐบาลพลเรือโท พจน์ สารสิน ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้เพียง ๓ เดือน ก็ถูกคณะนายทหารยึดอำนาจ ครั้งนั้น จอมพลถนอมได้รับการสนับสนุนจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๑ ส่วนจอมพลสฤษดิ์ได้เดินทางมารับการผ่าตัดรักษาที่โรงพยาบาลวอเทอร์รีด สหรัฐอเมริกา ตั้งแต่เดือนมีนาคม แต่จากปัญหาความไม่มีเสถียรภาพในคณะรัฐบาล จอมพลถนอมจึงส่งข่าวขอให้จอมพลสฤษดิ์ เดินทางกลับมารับราชการในวันที่ ๒๗ มิถุนายน ปีนั้นจอมพลสฤษดิ์จึงเดินทางกลับเมืองไทย หลังจัดการเหตุการณ์เฉพาะหน้าได้ระดับหนึ่ง เดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ จอมพลสฤษดิ์ได้เดินทางไปพักผ่อนที่ประเทศอังกฤษ เมื่อสถานการณ์ภายในประเทศไม่สงบ จอมพลสฤษดิ์ จึงเดินทางกลับมาพร้อมกับการเรียกประชุมคณะนายทหาร ด้วยความร่วมมือจากจอมพลถนอม นายกรัฐมนตรีขณะนั้น ทำการปฏิบัติอีกครั้งในวันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ ครั้งนี้เป็นารเริ่มแผนการปรับปรุงโครงสร้างระบบบริหารประเทศครั้งใหญ่ ทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ภายใต้ความร่วมมือและสนับสนุนนโยบายสหรัฐอเมริกาในการต่อต้านภัยจากลัทธิคอมมิวนิสต์ แต่กว่าจอมพลสฤษดิ์ รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีก็เป็นวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๒ ด้วยปัญหาสุขภาพ หลังจากดำรงตำแหน่งได้ เพียง ๑๓ วัน ก็ต้องเข้ารับการผ่าตัดหลอดเลือดดำที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า ทำให้วันที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๒ จึงได้เข้าปฏิบัติหน้าที่ราชการ ณ ทำเนียบรัฐบาลเป็นครั้งแรก และเป็นไปได้ว่า ในช่วงระหว่างเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๒ นี้เอง ที่จอมพลสฤษดิ์ ได้เดินทางไปสหรัฐอเมริกาอีกครั้ง (ดู ทักษ์ เฉลิมเกียรติ ๒๕๔๘: (๒๓) และ ๔๓)

ช่วงเวลาดังกล่าวจากคำสัมภาษณ์ของอาจารย์อดุล เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๗ ลงพิมพ์ในนิตยสารกินรี เล่าว่า ที่กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. ประเทศสหรัฐอเมริกาตัวเอง อาจารย์ได้พบกับจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ขณะนำอธิการบดีอินเดียนาหมายถึง ประธานหรือ President ของมหาวิทยาลัยอินเดียนา คือ Herman B. Well (๑๙๓๘-๑๙๖๘) เข้าพบนายกรัฐมนตรีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ครั้งนั้นจอมพลสฤษดิ์ ได้ยินเรื่องการเป็นอาจารย์ประจำของอาจารย์อดุลที่อินเดียนา ก็สั่งให้ ทส. พลโทเฉลิมชัย จารุวัตร ให้จดชื่ออาจารย์ไว้ “บอกว่าเรื่องอะไรเราจะให้เขามาเอาคนดีของเราไป” ต่อมามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้มีหนังสือถึงมหาวิทยาลัยอินเดียนายืนยันการต่อสัญญาของอาจารย์อดุลด้วยเหตุผลว่าจะแต่งตั้งให้อาจารย์อดุลดำรงตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัย เมื่ออาจารย์อดุลเดินทางกลับเมืองไทย วันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นรักษาการเลขาธิการมหาวิทยาลัย และได้ย้ายฉัตรศรียานนท์ เลขาธิการก่อนหน้านี้ กลับยังกรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย หลังจากอาจารย์อดุลทำหน้าที่รักษาการเลขาธิการมหาวิทยาลัยได้ ๑ ปี วันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ อาจารย์อดุล ก็ได้ดำรงตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัยตามพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง

ผู้บริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เลขาธิการมหาวิทยาลัยถือเป็นตำแหน่งผู้บริหารของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตำแหน่งแรก ของอาจารย์อดุล (พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๐๗) ในช่วงเวลานั้นถือเป็นตำแหน่งที่มีบทบาทสำคัญมากใน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในขณะที่จอมพลถนอม กิตติขจร รองนายกรัฐมนตรีคือผู้ดำรงตำแหน่ง อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๐๖) อาจารย์อดุลยังดำรงตำแหน่งผู้บริหาร มหาวิทยาลัยตำแหน่งอื่น ๆ อีก กล่าวคือ คณบดีคณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๑๗) รองอธิการบดี ฝ่ายวิชาการ (พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๑๖) และรักษาการอธิการบดี (วันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖-๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๗) ในบรรดาตำแหน่งผู้บริหารมหาวิทยาลัยที่ระบุนี้ ตำแหน่งเลขาธิการ มหาวิทยาลัยและคณบดีคณะศิลปศาสตร์ถือว่าเป็นช่วงเวลาที่สำคัญที่สุดในเส้นทางชีวิตของ อาจารย์อดุล

งานวิจัยประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ “สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง” ให้ ข้อมูลการขึ้นดำรงตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ของอาจารย์อดุลว่า การทำหน้าที่ รักษาการเลขาธิการมหาวิทยาลัยอยู่ก่อนเป็นเวลา ๘ เดือนนั้น เพื่อรออัตราขั้นพิเศษ การได้รับ ตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัยได้รับความสนับสนุนจากอธิการบดีหลวงจำรูญ เนติศาสตร์และ ดร.มัลย์ หุวานนท์ คณบดีคณะรัฐประศาสนศาสตร์ ในการประชุมสภามหาวิทยาลัย เพื่อคัดเลือก อาจารย์ดำรงตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัยนั้นบรรจุเรื่องนี้อยู่ในวาระพิเศษ เรื่องนายภักดิ์ มหาวิทยาลัยจะแจ้งให้ที่ประชุมทราบ และได้มีการกำชับจากปลัดบัญชาการสำนักนายกรัฐมนตรี ด้วยว่า นายกรัฐมนตรี จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายภักดิ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ต้องการให้มีการ คัดเลือกเลขาธิการมหาวิทยาลัยคนใหม่ด้วยความรอบคอบ ครั้งนั้นมีรายชื่อข้าราชการมหาวิทยาลัย ที่จะได้รับคัดเลือกถึง ๑๒ คน หากทว่าอาจารย์อดุลได้รับคะแนนเสียงเอกฉันท์จากสภามหาวิทยาลัย (ชาญวิทย์ เกษตรศิริและคณะ ๒๕๓๕: ๒๗๓-๒๗๕)

ในขณะที่ทำหน้าที่เลขาธิการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อาจารย์อดุลได้รับความไว้วางใจจาก นายกรัฐมนตรี จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในฐานะนายภักดิ์มหาวิทยาลัย ซึ่งได้เข้าร่วมประชุมในวาระ สำคัญ ๆ เสมอ ทั้งที่ตามปกติแล้วจอมพลสฤษดิ์จะมอบหมายให้จอมพลถนอม กิตติขจร รองนายกรัฐมนตรีทำหน้าที่แทน ใน พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๐๖ เมื่อจอมพลถนอม กิตติขจร ดำรงตำแหน่งอธิการบดี อาจารย์อดุลก็ยังสามารถนำเสนอความคิดที่เป็นโครงการพัฒนาอันนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงระบบ โครงสร้างทั้งหมดของมหาวิทยาลัย กลายเป็นมหาวิทยาลัยสมัยใหม่ที่มีเกณฑ์มาตรฐานวิชาการด้วย การใช้แบบอย่างจากมหาวิทยาลัยต้นแบบในสหรัฐอเมริกา รวมถึงสร้างความปรับเปลี่ยนวัฒนธรรม ความรู้ ความคิด และสัญลักษณ์ตัวแทนความหมายของความเป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์สมัยใหม่ โครงการที่สำคัญยิ่งยวดนั้นคือการประกาศใช้หลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ซึ่งจะได้กล่าวถึงใน รายละเอียดในตอนต่อไป

ผู้บริหารวิชาการระดับอุดมศึกษา

ไม่เพียงแต่การบริหารวิชาการในมหาวิทยาลัย อาจารย์อดุลยังมีส่วนร่วมปรับปรุงวิชาการระดับอุดมศึกษานอกมหาวิทยาลัย ทั้งนี้อาจารย์ได้รับแต่งตั้งให้ทำหน้าที่อนุกรรมการพิจารณาหลักสูตรของสภามหาวิทยาลัย และกรรมการสภาการศึกษาแห่งชาติตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๑๘ รวมถึงการทำหน้าที่กรรมการจัดตั้งมหาวิทยาลัยภาคใต้ ต่อมาคือ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ที่สำคัญอาจารย์ยังมีส่วนร่วมจัดทำหลักการปฏิรูปมหาวิทยาลัย อันเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปการศึกษาแห่งชาติ ในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๔ ด้วยการทำหน้าที่เป็นท่านหนึ่งในคณะกรรมการดำเนินงานการพิจารณาร่างรายละเอียดเกี่ยวกับมหาวิทยาลัยในกำกับรัฐบาล ในชุดอนุกรรมการประสานภายนอกของสภาการศึกษาแห่งชาติ และยังทำหน้าที่ประธานกรรมการดำเนินงานพิจารณาเสนอโครงสร้างและระเบียบวิธีการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยในรูปแบบที่เป็นอิสระจากระบบราชการ (หจธ. (๑) มธ ๙/๑๖๕)

ผู้บริหารวิชาการระดับสากล

อาจารย์อดุลยังก้าวเข้าสู่พื้นที่บริหารวิชาการในระดับสากล ในขณะที่ดำรงตำแหน่งคณบดี คณะศิลปศาสตร์อยู่นั้น องค์การสหประชาชาติมีแผนการจัดตั้งหน่วยงานวางแผนด้านกำลังคนและการพัฒนาขึ้นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และได้เลือกประเทศไทยให้เป็นสถานที่ทำการ อาจารย์อดุลจึงได้รับการติดต่อประสานผ่านรัฐบาลไทย ขณะนั้นจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรีได้ขอให้อาจารย์อดุลช่วยปฏิบัติงานในตำแหน่งศาสตราจารย์ด้านการวางแผนสังคม ในหน่วยงานที่เรียกว่า Asian Institute for Economic Development and Social Planning ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๙-๒๕๑๒ ถือได้ว่าอาจารย์อดุลเป็นผู้วางรากฐานให้องค์การระหว่างประเทศแห่งนี้ และเป็นผลให้ในช่วง พ.ศ. ๒๕๑๒-๒๕๑๔ อาจารย์ได้นำความรู้และประสบการณ์การทำงานไปปฏิบัติหน้าที่ อนุกรรมการศึกษาและพิจารณาร่างแผนแม่บทพัฒนาสังคมในแผนพัฒนาของสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติอีกด้วย (หจธ. (๑) มธ ๙/๑๖)

โอนย้ายจากธรรมศาสตร์

ใน พ.ศ. ๒๕๑๔ เมื่อศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ทำหน้าที่อธิการบดีมหาวิทยาลัยต่อจากพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ “เสด็จในกรม” ซึ่งทรงขอลาออกจากตำแหน่งด้วยอาการประชวรพระโรค อาจารย์อดุลได้กลับเข้ามาช่วยงานบริหารมหาวิทยาลัย ด้วยการรับการแต่งตั้งเป็นประธานหลักสูตรวิชาพื้นฐานของมหาวิทยาลัย ในปีถัดมา พ.ศ. ๒๕๑๕ อาจารย์ยังได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ จนเมื่อเกิดเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ต้องลาออกจากการทำหน้าที่อธิการบดีเพื่อรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี อาจารย์อดุลจึงได้เข้ามารักษาการอธิการบดี ในช่วงเวลา ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ จนถึง ๓๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๗ ทั้งนี้ในวันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๗ นั้น อาจารย์อดุล

ในฐานะรักษาการอธิการบดีและคณบดีอีก ๕ คนะได้ลาออกจากการเป็นผู้บริหาร เนื่องจากกรณีขัดแย้งระหว่างผู้บริหารมหาวิทยาลัยกับสภานักศึกษาและสภาอาจารย์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่องนักศึกษาขอเลื่อนการสอบปลายภาค เพื่อเข้าร่วมงานพระราชทานเพลิงศพวีรชน ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ และในปลาย พ.ศ. ๒๕๑๗ นั้นเองอาจารย์อดุลได้โอนย้ายไปดำรงตำแหน่งอธิการบดี มหาวิทยาลัยศิลปากร (มารุต บุณนาคและคณะ ๒๕๔๗: ๒๗๐)

อุดมศึกษา มหาวิทยาลัยในความคิดของอาจารย์อดุล

อาจารย์อดุลได้เขียนงานวิชาการเกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยไว้หลายมิติซึ่งสัมพันธ์กับการปฏิรูปธรรมศาสตร์ เพื่อให้การนำเสนอความคิดเรื่องมหาวิทยาลัยของอาจารย์เป็นไปอย่างมีระบบ คงต้องเริ่มต้นจากการให้ความหมายและหลักการมหาวิทยาลัยตามความคิดของอาจารย์

นิยามและหลักการมหาวิทยาลัย อาจารย์อดุลให้ความหมายอุดมศึกษาที่เป็นการศึกษาของมหาวิทยาลัยไว้ในบทปาฐกถาที่กล่าวถึงพระดำริของสมเด็จพระบรมราชชนกเรื่อง “โครงการมหาวิทยาลัย” พ.ศ. ๒๔๗๑ ที่อาจารย์อ้างอิงให้เป็นที่ต้นแบบความคิดที่นำมาใช้จัดหลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ใน พ.ศ. ๒๕๐๒

อุดมศึกษาในค่านิยมของสมเด็จพระบรมราชชนกที่อาจารย์อดุลอ้างอิงถึงนั้นมี ๒ แบบ

แบบแรก ทำการสอนวิทยาศาสตร์และศิลปศาสตร์ มีความมุ่งหมายให้ผู้เรียนสามารถเห็นเหตุผลต้นปลายของสิ่งต่าง ๆ เป็นความรู้รอบตัว ฝึกฝนให้เป็นผู้รับผิดชอบ และเป็นผู้นำราษฎรในด้านความคิด การดำเนินชีวิตและกิจการ เป็นผู้สามารถเสาะหาวิชามาให้เป็นประโยชน์แก่หมู่คณะ ทำแต่สิ่งดีงาม เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและสังคม

แบบที่สอง คือ การสอนอาชีพเป็นการฝึกฝนเยาวชนให้สามารถประกอบการทำมาหากิน ที่ต้องมีการเตรียมโดยเฉพาะ เช่น แพทย์ ผู้รู้กฎหมาย พ่อค้า เป็นต้น (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๓๓: ๕)

ในทัศนะของอาจารย์อดุล อุดมศึกษาแบบแรกนี้ มีสถานะเป็นมหาวิทยาลัย เป็นสถานที่เสาะหาวิชาหรือเปิดโอกาสให้กุลบุตรได้เรียนวิชา เลี้ยงดูทำนุบำรุงนักปราชญ์ ผู้สามารถเสาะหาวิชา และใช้คุณสมบัติอันนั้นมาสอนกุลบุตร สมกับพระดำริสมเด็จพระบรมราชชนกที่ว่า “มหาวิทยาลัยเป็นสมอต้นความคิดชาติ เป็นสถานที่เลี้ยงคนดีของชาติ” (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๓๙: ๖)

ดังนั้นผู้เข้าเรียนมหาวิทยาลัยได้จึงต้องได้รับการพิจารณาถึงพื้นความรู้ว่าเรียนได้สำเร็จและสามารถได้ประโยชน์จากการศึกษานั้น ส่งผลให้ประเทศชาติทั้งการเมือง เศรษฐกิจ คุณธรรมและยังประโยชน์กับราชการและท้องถิ่น (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๓๙: ๖-๗) มหาวิทยาลัยเอง จึงต้องมีปรัชญาหรืออุดมคติในการสร้างคนให้มีความรอบรู้กว้างขวาง มีวิจารณ์ญาณ มีทัศนคติกว้างไกล เป็นคนดีและมีประโยชน์ต่อสังคม รวมถึงรับผิดชอบต่อสังคมและเป็นผู้ให้ได้ มหาวิทยาลัยที่มีคุณสมบัติการสร้างคนแบบนี้ จะต้องจัดการศึกษาในสาขาศิลปศาสตร์นั่นเอง

ในการแสดงปาฐกถาใน พ.ศ. ๒๕๓๗ นั้น อาจารย์อดุลยืนยันว่าตัวท่านได้รับแรงบันดาลใจจากรายงานการศึกษามหาวิทยาลัยใน พ.ศ. ๒๔๗๑ ของสมเด็จพระบรมราชชนกและน้อมนำพระดำริจากสาระรายงานไปใช้ในการปรับปรุงการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ว่า

“ปาฐกต้องขออน้อมเกล้ารำลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณที่ได้รับประโยชน์ โดยส่วนตัว จากที่ได้นำแนวพระราชดำริในเรื่องต่าง ๆ (จากบันทึก “การตั้งมหาวิทยาลัย” และ “โครงการมหาวิทยาลัย” ที่ทรงนำเสนอรัชกาลที่ ๗ ใน พ.ศ. ๒๔๗๑) ไปใช้ในการปฏิบัติงาน ในระหว่างรับราชการในหน้าที่บริหารมหาวิทยาลัยและในการสอน โดยเฉพาะในเรื่องการปฏิรูป มหาวิทยาลัย...ผลักดันให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ก้าวเข้าสู่แนวทางตามความมุ่งหมาย และปรัชญาการศึกษาที่อยู่ในพระราชดำริของสมเด็จพระบรมราชชนก โดยจัดตั้ง คณะศิลปศาสตร์เพื่อดำเนินการสอนและการจัดหลักสูตรตามอุดมการณ์พระราชดำริ (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๓๙: ๑๑-๑๒)

แต่ก็มีข้อสังเกตว่าใน พ.ศ. ๒๕๐๒ ช่วงเวลาที่อาจารย์เสนอรายงานการจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์ ต่อที่ประชุมสภามหาวิทยาลัย และใน พ.ศ. ๒๕๐๕ จึงมีการใช้หลักสูตรนั้น อาจารย์ไม่ได้เอ่ยถึง บันทึกเรื่องมหาวิทยาลัยของพระองค์ด้วยอ้างว่าเป็นเพราะ “ปาฐกเองได้เจตนาละเว้นไม่อ้างถึง พระราชดำริของพระองค์เลย เพื่อมิให้การต่อต้านการวิพากษ์วิจารณ์รอบด้านซึ่งมีอยู่มากในขณะนั้น จะบังเกิดผลกระทบต่อพระองค์ท่าน ปาฐกประสงค์ที่จะให้ปัญหาเรื่องการศึกษา อุดมการณ์ของ มหาวิทยาลัยควรจะเป็นอย่างไรนั้น ได้มีการวินิจฉัยโดยเนื้อหาสาระและแนวความคิดอันเป็นปรัชญา นั้นเอง แทนที่จะไปอาศัยพระบารมีของพระองค์ท่านมาสนับสนุน” (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๓๙: ๑๒)

คำกล่าวนี้ แสดงถึงความพยายามของอาจารย์อดุลในการเชื่อมโยงกิจกรรมที่สร้างความเปลี่ยนแปลงให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ให้สอดคล้องกับแนวพระดำริของสมเด็จพระบรมราชชนก เพื่อถวายเป็นพระเกียรติยศ ทั้งนี้หลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ อาจมีเค้าโครงแนวเดียวกับหลักสูตร “ศิลปวิทยาศาสตร์” ที่ปรากฏในบันทึกของ พระองค์อยู่บ้าง แต่ในท้ายที่สุด โดยข้อเท็จจริงแล้ว การจัดตั้งคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยใน พ.ศ. ๒๔๗๑ นั้น หลักฐานประวัติศาสตร์ระบุชัดเจนว่า “เป็นคณะสำหรับ เตรียมแพทย์และเตรียมวิศวกรรมศาสตร์” (ดูรายละเอียดใน ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ๒๕๒๙: ๙๗, ๑๐๗ และ ๒๕๓๐: ๗๓)

แนวคิดหลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์: ที่มา เป้าหมายและคุณค่า

ต้นแบบความคิดวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ของอาจารย์อดุลปรากฏในงานเขียน “Specialism or Liberalism” ใน พ.ศ. ๒๕๐๓ เมื่อได้มีการขออนุมัติหลักการใช้หลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ ในมหาวิทยาลัยแล้ว เรื่องนี้เป็นงานเขียนที่ได้รับอิทธิพลกระแสความคิดเรียกร้องให้มีการทบทวน และฟื้นฟูการจัดการเรียนการสอนวิชา Liberal Arts ในมหาวิทยาลัยทางโลกตะวันตก กล่าวคือ ย้อนหลังตั้งแต่กลาง พ.ศ. ๒๔๙๘ สังคมมหาวิทยาลัยในโลกตะวันตกกลุ่ม Chancellor และ Vice Chancellor ของมหาวิทยาลัยทั่วโลก จัดการประชุมที่กรุงเคมบริดจ์ สหราชอาณาจักร มีประเด็น

สำคัญในการอภิปรายคือ “The Balance Between Specialization and General Culture” ซึ่งอภิปรายเรื่องคุณภาพการศึกษาที่มุ่งเน้นความชำนาญเฉพาะด้านกับความรอบรู้

คำถามในหมู่มหาวิทยาลัยในโลกตะวันตกเวลานั้น สังคมตะวันตกได้พัฒนาระบบอุตสาหกรรมไปอย่างรวดเร็ว ได้สร้างปัญหาไม่เพียงแต่เรื่องความขัดแย้งจนเกิดสงครามโลก หากแต่ยังมีปัญหาว่าจะอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันยาวนาน รวมถึงรากฐานระบบการศึกษาแบบประเพณีที่อยู่ในมหาวิทยาลัยไว้ได้อย่างไร ระบบอุตสาหกรรมที่กำลังทำให้เป็นสังคมสมัยใหม่มุ่งเน้นการศึกษาเฉพาะทาง ที่ประชุมมหาวิทยาลัยครั้งนั้นอภิปรายถกเถียงกันถึงแนวทางการจัดหลักสูตร Liberal Arts ซึ่งเป็นการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่ไม่ใช่ความรู้ทางวิชาชีพหรือเทคโนโลยี

ทั้งนี้อาจารย์อดุลอธิบายที่มาของหลักสูตร Liberal Arts ที่ถือกำเนิดในสังคมตะวันตกว่า

“ที่มาของการศึกษาหลักสูตรทาง Liberal Arts ถือกำเนิดขึ้นในยุคสังคมทาสในสมัยกรีกที่กรุงเอเธนส์ สังคมที่นั่นมีการแบ่งแยกชนชั้น แตกต่างกันเป็น ๒ ชนชั้น คือ พวกเสรีชนกับพวกทาส

การให้การศึกษาหรือฝึกฝนทาส เป็นความรู้เฉพาะด้านที่เป็นทักษะฝีมือและการใช้แรงงาน เพราะพวกเขาต้องมีอาชีพเฉพาะทาง ต้องทำงานที่ต่ำต้อยกว่า ขณะที่ชนชั้นเสรีชนนั้น นอกจากการเป็นผู้ปกครองแล้ว หากยังเป็นชนชั้นที่มีเวลาว่าง จึงสามารถศึกษาวิชาการด้าน Liberal Arts ที่ไม่มีคุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย การศึกษาของเสรีชนเป็นเรื่องวัฒนธรรม ไม่ได้เป็นความรู้เฉพาะทางหรือวิชาชีพ ความรู้ด้าน Liberal Arts มีเป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพ ความมีเหตุผล ความสามารถในการบูรณาการ สร้างความมีวัฒนธรรมที่เป็นความเข้าใจตัวตนภายในและสังคมภายนอก ทั้งนี้การสร้างควมมีเหตุผลในตัว เกิดขึ้นได้จากการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ ความมีรสนิยมหรือวัฒนธรรมด้วยวิชาคลาสสิก ภาษากรีก และละติน รวมถึงวาทวิทยา (rhetoric) ซึ่งเป็นการฝึกพูดหรือใช้วาทศิลป์ลูกฝังอุดมการณ์และอุดมคติด้วยหลักศาสนาคริสต์ ดังนั้นในสังคมกรีก เสรีชนที่มีเวลาว่างและได้รับการศึกษาแบบ Liberal Arts จึงสามารถทำตัวให้แสดงออกถึงกิจวัตรประจำวันที่เป็นความดีงามของชีวิต เมื่อมรดกการศึกษาแบบ Liberal Arts สืบทอดถึงยุคต่อมา จึงได้ทำหน้าที่สร้างความเป็นชนชั้นนำให้กับสังคม” (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๔๑)

อย่างไรก็ตามมหาวิทยาลัยในโลกตะวันตกเริ่มมีทิศทางปรับเปลี่ยนการจัดหลักสูตรการสอนแบบ Liberal Arts มาเป็นการศึกษาวิชาชีพเฉพาะทาง ด้วยเหตุจากความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้ต้องการคนและความรู้เฉพาะทาง เพื่อสร้างหมอ นักกฎหมาย ช่างวิศวกร และภาวะเศรษฐกิจสังคม ยังเรียกร้องให้มีการแข่งขันเพื่อสร้างความเป็นเลิศทางวิชาชีพและผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขา โดยกำหนดให้ความเป็นเลิศเฉพาะทางเป็นเป้าหมายความสำเร็จของชีวิต เช่นนี้ย่อมทำให้ความสำคัญของ Liberal Arts ถูกลดทอนลงตามลำดับ

ความเป็นเฉพาะทางได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ในแวดวงมหาวิทยาลัยตะวันตกในเวลานั้น (ต้นทศวรรษ ๒๕๐๐) ว่าได้ทำให้มหาวิทยาลัยรุ่นใหม่ไม่มีความเป็นมหาวิทยาลัย เพราะเป็นการสร้างความรู้แคบและตื้นเขิน ไม่สามารถพัฒนาตนเองให้มีเหตุผลหรือวิพากษ์วิจารณ์ได้ และในอนาคต ผู้เรียนมหาวิทยาลัยก็จะเป็นเพียง “หุ่นยนต์” ทางออกของที่ประชุมผู้บริหารมหาวิทยาลัยยุคนั้น คือ แม้จำเป็นต้องจัดการศึกษาแบบเฉพาะทาง ก็จำเป็นต้องมีหลักสูตรวิชา Liberal Arts ด้วยการจัดการเรียนการสอนเป็นวิชาทั่วไป (General Education) เพื่อป้องกันแนวคิดแบบเฉพาะทางในหมู่ผู้เรียน ซึ่งนิยมการตัดตอนความรู้เฉพาะส่วน ด้วยเหตุผลตามหลักการศึกษามหาวิทยาลัย คือ แม้จะเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางก็ต้องมีบุคลิกภาพของพลเมืองที่มีเหตุผล รู้จักคิด สื่อสาร รู้จักแยกแยะ วินิจฉัย รู้จักวิธีดำเนินชีวิตอย่างมีวัฒนธรรมและใช้ชีวิตดีงามตามแบบผู้มีการศึกษา และที่สำคัญ การดำรงชีวิตในระบอบประชาธิปไตยสมัยใหม่ที่มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ดังนั้น ผู้คนในสังคมประชาธิปไตยต้องสามารถปกครองตนเองได้ และมีส่วนร่วมรับผิดชอบของตนเอง พวกเขาจึงควรได้รับการฝึกฝนให้เป็นคนที่มีรอบด้านอย่างกว้างขวาง ซึ่งวิชา Liberal Arts สามารถสร้างคุณสมบัตินี้ได้

ในข้อเขียนนี้อาจารย์อดุลได้กลับมาตั้งคำถามกับประเทศไทยและอาจจะจزمที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ขณะนั้น ซึ่งในอีกสองปีต่อมาได้ประกาศใช้หลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์ ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ ว่า

“...ในประเทศกำลังพัฒนาในเอเชียและอีกหลายภาคส่วนในโลกที่ยังต้องการความเป็นเลิศด้านความรู้เฉพาะทางในสาขาวิชาชีพผู้เชี่ยวชาญทางวิทยาศาสตร์และนักเทคโนโลยี ในทุกวันนี้ใส่ใจ มุ่งเน้นการพัฒนาการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เนื่องจากประเทศเหล่านี้ พยายามที่จะตามให้ทันประเทศตะวันตกให้ได้อย่างรวดเร็ว จึงกลายเป็นแรงกระตุ้นให้มีการผลิตนักเฉพาะทางหรือนักเทคโนโลยี โดยเรียกร้องให้จัดการศึกษาแบบเร่งรัดในสาขาวิชาชีพเฉพาะ เลยพูดได้ว่าเป้าหมายการศึกษาในมหาวิทยาลัย คือ การเตรียมนักศึกษาให้มีอนาคตในสายวิชาชีพ และทำให้มหาวิทยาลัยต้องมีบทบาทในการฝึกฝนนักเฉพาะทาง ในขณะที่ประเทศพัฒนาเจริญแล้ว แนวโน้มความต้องการการศึกษาแบบ Liberal Arts นั้น ดำเนินควบคู่ไปกับการเรียนรู้ความเป็นวิชาชีพที่เข้มข้น”

(อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๕๑: ๙๖)

ในบทความ “Specialism or Liberalism” อาจารย์อดุลจึงพยายามโน้มน้าวให้สังคมมหาวิทยาลัยในประเทศไทยตระหนักถึงบทเรียนจากมหาวิทยาลัยในโลกตะวันตกที่ดำเนินงานผิดพลาด มุ่งจัดหลักสูตรเฉพาะทางมากเกินไป เนื่องจากถูกรอบงำความเชื่อเรื่อง “ลัทธิเฉพาะทาง” ซึ่งอาจารย์อดุลเองมีความเห็นว่า

“การนำเอาความสมดุลระหว่างการทำให้เป็นเฉพาะทางกับการศึกษาวิชา Liberal Arts มาใช้แก้ปัญหาวิกฤตสังคมได้ข้าพเจ้า (อดุล) ยังยึดมั่นว่าการศึกษาระยะเฉพาะทางและการศึกษาด้าน Liberal จะสามารถดำเนินไปด้วยกันได้ ผู้เขียนที่ได้รับการศึกษาทั้งสองทางจะไม่แยกความรู้สองแบบออกจากกัน และไม่ควรถือว่าการศึกษาระยะเฉพาะทางควรแยกออกจากกันอย่างแตกต่างกัน มหาวิทยาลัยควรมีหน้าที่ฝึกฝนผู้เรียนให้มีความเป็นเลิศในสาขาเฉพาะทางที่เขาเลือก เช่นเดียวกับที่ต้องฝึกฝนให้พวกเขาเป็นผู้มีวุฒิภาวะ มีความสามารถเชิงบูรณาการ มีความรอบรู้และมีวัฒนธรรม (a cultured person)” (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๔๑: ๙๖)

ทั้งนี้อาจารย์อดุลตั้งข้อสังเกตว่ามหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้นำหลักความสำคัญระบบการศึกษาเฉพาะทาง ยกเว้นสองประเทศ คือ **ประเทศญี่ปุ่นและฟิลิปปินส์** ที่มีการสร้างสมดุลการศึกษาแบบเฉพาะทางกับด้าน Liberal Arts (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๔๑: ๙๖)

ส่วนกรณีประเทศไทยอาจารย์อดุล ตั้งข้อสังเกตว่า **“เคยมีแนวโน้มเข้มข้นในการสร้างความเป็นเฉพาะทาง ด้วยเหตุผลที่ได้แย้งกัน (น่าจะเป็นทศวรรษ ๒๕๔๐-๒๕๕๐) ว่า สำหรับผู้ที่เข้าเรียนมหาวิทยาลัยได้ ต้องถือว่าพวกเขาได้รับการศึกษาวิชาทั่วไป (General Education) ในชั้นมัธยมปลายแล้ว** (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๔๑: ๙๖) ประเด็นนี้ อาจารย์อดุลแสดงความไม่เห็นด้วยกับนโยบายครั้งนั้นของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดังความเห็นที่ให้ไว้ในบทความว่า

“แต่ในความเห็นข้าพเจ้า ข้อสมมติฐานดังกล่าวไม่ถูกต้องไม่ว่าจะเป็นการศึกษาชั้นเรียนใด การศึกษาวิชาทั่วไปในระดับมหาวิทยาลัยก็ยังคงต้องเป็นวิชาทั่วไปที่อยู่ในระดับสูงขึ้นไปกว่าที่เรียนในโรงเรียน” (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๔๑: ๙๗)

และในบทความนี้ ซึ่งเขียนใน พ.ศ. ๒๕๐๓ นั้น อาจารย์อดุลได้นำเสนอให้เห็นว่า กำลังจะมีการจัดการเรียนการสอนวิชาการศึกษาทั่วไปขึ้นในมหาวิทยาลัยโดยเฉพาะจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยว่า

“แต่ก็เป็นความโชคดีที่ปัจจุบันมีจุดเริ่มต้นของกระบวนการการศึกษาในมหาวิทยาลัยที่มีเสรีภาพในประเทศนี้ ยกตัวอย่างเช่น การศึกษาในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อเร็ว ๆ นี้ ก็ดูมีความเป็นไปได้ที่จะให้ผู้เรียนเรียนวิชาการศึกษาทั่วไป ในชั้นเรียนปีที่ ๒ ผู้เรียนอักษรศาสตร์ ต้องเรียนวิชาในสายวิทยาศาสตร์ทั่วไป และผู้เรียนวิทยาศาสตร์ก็สามารถเลือกเรียนวิชาทั่วไปหลากหลายวิชา เป็นต้นว่า ภาษาฝรั่งเศส เยอรมัน ภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์และจิตวิทยา” (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๔๑: ๙๗)

ความข้างต้นมีข้อสังเกตว่าแท้จริงแล้วคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๑ เพื่อจัดหลักสูตรวิชาพื้นฐานทั่วไปให้กับคณะแพทยศาสตร์และวิศวกรรมศาสตร์อยู่ก่อนแล้ว หลักสูตรนี้แตกต่างจากหลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์ที่อาจารย์อดุลต้องการโน้มน้าวชี้แจงประชาคมธรรมศาสตร์ ให้ทราบถึงลักษณะวิชาและคุณค่าโดยสังเขป ดังปรากฏในข้อเขียนที่ว่า

“...ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ระบบใหม่ (หลักสูตรทั่วไปศิลปศาสตร์) ได้ถูกนำเข้ามาใช้ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๖๑ (พ.ศ. ๒๕๐๓ / ๒๕๐๔) ระบุให้ผู้เรียนธรรมศาสตร์ทั้งหมดต้องเรียนหลักสูตรวิชาพื้นฐานในสาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์กายภาพ ก่อนที่พวกเขาจะเลือกเรียนสาขาวิชาเฉพาะทาง หลักสูตรทั่วไปได้รับการออกแบบให้ผู้เรียนไม่เพียงแต่มีความรู้ทั่วไปในระดับที่สามารถนำไปใช้ต่อยอดการศึกษาเฉพาะทางได้ แต่มันยังสามารถทำให้ผู้เรียนเฉพาะทางพัฒนาศักยภาพเต็มที่ในฐานะผู้มีการศึกษาที่ถึงพร้อมด้านวุฒิภาวะ สามารถบูรณาการและเป็นคน ซึ่งเปี่ยมด้วยวัฒนธรรม สาระวิชาที่บรรจุไว้ในหลักสูตรพื้นฐาน (Survey Courses) นั้น ผู้เรียนอาจลิ้มเลือนเนื้อหาหลังเรียนจบ แต่สิ่งที่ยังคงติดตัวไปตลอดชีวิตคือ ทักษะคิดและวิธีคิดที่รายวิชาเหล่านั้นได้ปลูกฝังให้”

(อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๔๑: ๙๗)

อาจารย์อดุลตั้งความหวังไว้ว่า ผลสัมฤทธิ์ของการเรียนหลักสูตรนี้จะเป็น “ความหวังของพวกเราว่า ผู้ที่ได้ผ่านการศึกษที่ผนวกความรู้ทักษะทั้งด้านวิชาทั่วไปและเฉพาะทาง จะกลายเป็นคนที่มีความเป็นเลิศในสายอาชีพของพวกเขา ขณะเดียวกันก็ยังคงดำรงตนเป็นบุคคลผู้ทำคุณประโยชน์เป็นคนดีและเป็นพลเมืองที่รับผิดชอบต่อสังคม” (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๔๑: ๙๗)

อาจารย์อดุลยังหวังให้ผู้เรียนและสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยโดยเฉพาะผู้ที่เรียนหลักสูตรวิชาพื้นฐาน Liberal Arts มีฐานะและคุณสมบัติเพียงพอที่จะเป็นกลุ่มคนที่เรียกว่า “ปัญญาชน” และ “ชนชั้นนำทางปัญญา” ของสังคมไทยได้ด้วย

ปัญญาชน จากงานเขียนของอาจารย์อดุล “The Role of the Intellectuals in Developing Country อาจารย์นิยาม “ปัญญาชน” ว่ามีความหมายแตกต่างกันไปในแต่ละสังคมและยุคสมัยว่า ในสังคมที่พัฒนาแล้ว ปัญญาชนหรือ Intellectuals เป็นชนชั้นหนึ่ง ที่มีบทบาทในการตอบสนองความต้องการสร้างความเจริญให้กับประเทศตามความสามารถ ตามกำลัง ตามความคิดและฐานะในสังคม ตามการศึกษาและความรู้วิชาชีพ ในสังคมรัสเซีย ปัญญาชนเป็นสมาชิกชนชั้นหนึ่งที่เรียกว่า อินเทลลิเจนเซีย (Intelligentsia) เป็นกลุ่มคนหัวก้าวหน้าที่ใกล้กับคำว่า “ปฏิวัติ” ในอังกฤษปัญญาชนถือเป็นพวกปีกซ้ายทางความคิด ชอบล้มล้างเป็นคณนกริต สังคมส่วนใหญ่ไม่ยอมรับ อย่างไรก็ตามในสังคมพัฒนาแล้วอย่างสหรัฐอเมริกา เป็นพวกยึดถือเรื่องสิทธิ เสรีภาพและความก้าวหน้า

สำหรับอาจารย์อดุลเองเห็นว่า “ปัญญาชน” หมายถึง “ผู้ได้รับการศึกษาดี เป็นผู้รู้ นักวิทยาศาสตร์ นักอักษรศาสตร์ ศิลปิน นักสื่อสารมวลชน ศาสตราจารย์ นักกฎหมาย ข้าราชการที่ได้รับการศึกษาสูง นักบริหารและนักการเมือง คนเหล่านี้มีลักษณะเป็นชนชั้นเฉพาะกลุ่ม อันมาจากการได้รับการศึกษาสูง พวกเขาต้องใช้ภูมิปัญญาตัวเองในการหาเลี้ยงชีพและมักมีฐานะทางสังคมใกล้เคียงกัน”

ในฐานะที่เป็นกลุ่มคนที่เป็นผู้สร้างความเจริญก้าวหน้า จึงเป็นที่คาดหวังว่าปัญญาชนซึ่งเป็นชนชั้นสูงต้องได้รับการฝึกฝนทางศีลธรรมและเป็นผู้ยืนหยัดต่อความจริง มีความรักและภูมิใจต่อการใช้ปัญญา อุเบกขา ยึดมั่นในหลักมนุษยธรรมและสันติสุข ทั้งนี้อาจารย์อดุลมองเห็นว่าปัญญาชนส่วนใหญ่ในโลกปัจจุบัน มักแสดงบทบาทการโฆษณาชวนเชื่อทางการเมืองและผู้โฆษณาหลักนิติธรรมที่สร้างความขัดแย้ง เกลียดชัง จนนำมาสู่ภาวะสงคราม เป็นผลให้ปัญญาชนในประเทศพัฒนาแล้ว หันกลับมายึดมั่นอุดมคติยุคกรีกที่ยึดมั่นในหลักคุณธรรม อันเป็นลักษณะปัญญาชนรุ่นเก่าที่มีรากฐานมาจากหลักการศาสนา ในขณะที่ปัญญาชนสมัยใหม่ ซึ่งได้รับการศึกษาสมัยใหม่ในสถาบันอุดมศึกษาตะวันตกเป็นผู้มีความรู้ด้านเทคโนโลยีและทักษะ มีบุคลิกภาพและระสนิยมแบบประสบการณ์นิยม เป็นนักปฏิบัตินิยม มีจิตใจเปิดกว้าง เห็นความสำคัญและคุณค่าความเป็นปัจเจกชน แสวงหาความจริงแบบใหม่ ต่อด้านความคิดปัญญาชนรุ่นเก่าแบบจารีตนิยม ซึ่งพวกเขาเห็นว่าเป็นเรื่องไร้สาระ อาจารย์อดุลยังเห็นปัญญาชนรุ่นใหม่วางตัวเหนือกว่าปัญญาชนรุ่นเก่าหรือแม้แต่ปัญญาชนพื้นเมือง พวกเขามุ่งแสวงหาภาวะสมัยใหม่และการทำสังคมให้เป็นอุตสาหกรรม ในกรณีปัญญาชนสมัยใหม่ของไทยส่วนใหญ่ในช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๐๐ นั้น มีบทบาทร่วมในการพัฒนาและบริหารประเทศส่วนใหญ่ยังทำงานอยู่กับภาคราชการมากกว่าเอกชน ซึ่งอาจารย์เห็นว่าในการพัฒนาประเทศไทยยังมีความต้องการปัญญาชนให้กระจายไปอยู่ตามหน่วยงานต่าง ๆ ทั่วประเทศทั้งภาครัฐและเอกชนอีกเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสาขาขาดแคลนด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ความต้องการนี้นำมาสู่ประเด็นเรื่องการจัดการศึกษา ซึ่งอาจารย์อดุลเห็นว่าแม้ภาวะสังคมทั่วโลกต้องการผู้เรียนที่มีความรู้สายวิชาชีพ แต่การศึกษาในตะวันตกได้หันกลับมากำหนดทิศทางการศึกษา “ให้เป็นเรื่องของการพัฒนาคุณภาพ ผู้มีความคิดเชิงบูรณาการที่เต็มไปด้วยความเข้าใจตัวเอง เข้าใจพื้นที่ตัวตนในสังคม การศึกษาแบบนี้จะทำให้ได้ก็ต่อเมื่อเป็นการศึกษาแบบ Liberal ความสามารถในการใช้บูรณาการสิ่งต่าง ๆ ได้ดี มีวัฒนธรรมและการมองปัญหารอบด้าน การจัดการศึกษาร่วมกันทั้งสองหลักสูตรไม่ควรแบ่งแยก ควรเป็นเอกภาพ”

ดังนั้น ผู้เรียนจึงควรต้องเรียนหลักสูตรวิชาทั่วไปในสาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ และไม่ควรถูกจำกัดการเรียนวิชาพื้นฐานเฉพาะสาขาวิชาชีพที่ผู้เรียนจะเลือกเรียนต่อในขั้นสูงขึ้นไป ทั้งนี้วิชาพื้นฐานทั่วไป จะช่วยเสริมทักษะที่เป็นศักยภาพผู้เรียน พวกเขาอาจล้มเหลว แต่บุคลิกและระสนิยมที่ปลูกฝังในตัวผู้เรียนจะยังคงติดตัวเขาไปตลอดกาล ทำให้เขาดำรงตนเป็นคนดีรับผิดชอบต่อสังคม สร้างประโยชน์ให้ส่วนรวม ควบคู่กับทักษะอาชีพ ด้วยคุณสมบัติเช่นนี้พวกเขาก็จะเป็นปัญญาชน ที่มีความพร้อมในการขึ้นมาทำหน้าที่ผู้นำในสังคมไทยได้ต่อไป

ผู้นำ อาจารย์อดุลนิยามความหมาย “ผู้นำ” ในงานเขียนเรื่อง “นิสิตนักศึกษากับการเป็นผู้นำ” ใน พ.ศ. ๒๕๑๒ ด้วยความหมายแตกต่างกันตามทฤษฎีการวิเคราะห์ คือ จิตวิทยา สังคมวิทยา และรัฐศาสตร์ กล่าวคือ ผู้นำในความหมายทางจิตวิทยา คือ ผู้ที่ใช้จิตวิทยาชักจูงกลุ่มคนที่มีความคิด ร่วมกัน

ในเชิงคุณธรรมและอุดมการณ์ให้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมกลุ่ม โดยปราศจากการใช้กำลังหรืออำนาจเหนือกว่าบังคับให้ทำ หากเป็นการสร้างความยอมรับให้กระทำการร่วมกันอย่างสมัครใจ

ส่วนความหมายในเชิงวิเคราะห์ทางสังคมวิทยานั้น อาจารย์อดุลอังกษิทธิ Max Webber ที่นิยามความหมายผู้นำให้เป็นเรื่องการใช้อำนาจเหนือกว่าที่อาจมาจากฐานะตำแหน่งบัญชาการสูงกว่าผู้อื่นให้ต้องทำตามและยังเป็นการกระทำที่สร้างความเปลี่ยนแปลงให้สังคมและสมาชิกกลุ่ม ผู้นำจึงต้องมีคุณลักษณะพิเศษสามารถชักจูงผู้อื่นให้กระทำการ ท่ามกลางความขัดแย้งของสังคมที่เกิดจากความเห็นต่างและต่างฝ่ายต่างช่วงชิงอำนาจกัน เพื่อสร้างภาวะดุลแห่งอำนาจ คุณสมบัติพิเศษของความเป็นผู้นำแบบนี้ ต้องมีพรสวรรค์และคุณวุฒิสูงกว่าจนสามารถรอบงำให้ผู้อื่นคล้อยตามอำนาจลักษณะนี้ อาจเกิดจากบารมีในตัวผู้นำเองหรือเป็นอำนาจที่ได้มาจากการสืบทอดตำแหน่งด้วยจารีตประเพณี รวมถึงการดำรงฐานะตำแหน่งทางการที่สูงกว่า ซึ่งภาวะความเป็นผู้นำกับการเป็นผู้นำโดยตำแหน่งที่สูงกว่าจึงอาจอยู่ร่วมกันได้ และอาจารย์อดุลเห็นว่าสังคมปัจจุบันนั้น การเป็นผู้นำเป็นเรื่องความต้องการร่วมกันของฝูงชนด้วย ผู้นำและผู้ตามจึงต้องมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน

ด้วยเหตุที่สังคมปัจจุบันรวมถึงสังคมไทยมีความเติบโตซับซ้อนมากขึ้น วิธีการได้มาซึ่งผู้นำไม่ว่าจะเป็นผู้นำกลุ่มหรือผู้นำสถาบันในสังคม สังคมได้คัดเลือกบุคคลที่ไม่ได้มาจากครอบครัวหรือวงศ์ตระกูลที่เคยเป็นผู้นำมาก่อน หรือเป็นเครือข่ายผู้ใหญ่ในวงราชการ **หากต้องคัดสรรบุคคลจากคนที่มีความสามารถ มีการแสดงออกถึงคุณธรรม มีแนวคิดและการปฏิบัติเป็นแบบอย่าง** คุณสมบัติของผู้นำต้องแสดงออกด้วยความเฉลียวฉลาด รู้จักปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ของกลุ่มสมาชิกและสังคมได้ดี รวมถึงการมีบุคลิกภาพชอบคบค้าสมาคม เข้ากับผู้อื่นได้พอควรไม่ใช่เป็นคนเก็บตัว ขณะเดียวกันก็เป็นคนอนุรักษ์จารีตประเพณีของสังคม และรู้จักใส่ใจผู้อื่นด้วย คุณสมบัติผู้นำจึงไม่ใช่เรื่อง “พรสวรรค์” อย่างเดียว หากยังเกิดจาก การบ่มเพาะ ปลูกฝังและขัดเกลาจากครอบครัวที่ให้การเลี้ยงดู การอบรมสั่งสอนจากโรงเรียน จนถึงมหาวิทยาลัย ในลักษณะกระบวนการทางสังคมที่อาจารย์อดุลใช้ศัพท์ทางสังคมวิทยาว่า Socialization Process ซึ่งระบบการศึกษาโดยเฉพาะมหาวิทยาลัย สามารถกล่อมเกลาผู้คนจาก หลากหลายฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมให้มีลักษณะร่วมกันที่เป็นกลุ่มสังคมที่เรียกว่า “ปัญญาชน” และบางคนได้ก้าวขึ้นสู่การเป็น “ผู้นำ” ซึ่งเป็นที่พึงปรารถนาขององค์กรภาครัฐ เอกชนและชุมชน

ในงานเขียน “นิสิตนักศึกษากับการเป็นผู้นำ” อาจารย์อดุลยังได้ให้ความหมาย “ผู้นำ” ในกลุ่มเฉพาะผู้นำทางการเมืองไว้ด้วยว่า เป็นกลุ่มคนที่ใช้อำนาจในการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีการใช้อำนาจจากสามฝ่าย คือ นิติบัญญัติ บริหารและตุลาการ ทั้งนี้วิชาการด้านรัฐศาสตร์ มักให้ความสนใจศึกษา “ผู้นำในการใช้อำนาจบริหาร” เพราะถือว่าเป็นผู้นำที่ใช้อำนาจทั้งในการออกกฎหมายและการบริหาร แต่จากการที่ในปัจจุบันผู้นำการเมืองมีบทบาทหน้าที่หลากหลาย ภาวะการณ์นำจึงไม่ได้อยู่ที่ผู้นำสูงสุดคนเดียว หากอยู่ที่กลุ่มบุคคล เช่น คณะที่ปรึกษา คณะรัฐมนตรีและสถาบันต่าง ๆ การศึกษาเรื่องผู้นำจึงต้องครอบคลุมถึงชนชั้นนำด้วย

เราจะมองเห็นความคิดอาจารย์อดุลที่มองว่าปัญญาชนและผู้นำนั้นเป็นกลุ่มคนที่สามารถได้รับการฝึกฝนจากมหาวิทยาลัยได้ แต่การที่จะมีคุณสมบัติพิเศษเฉพาะขึ้นไปอีก คือ การเป็นชนชั้นนำปัญญาชนนั้น มีแต่หลักสูตรวิชา Liberal Arts เท่านั้น ที่จะสามารถบ่มเพาะได้

การสร้างชนชั้นนำปัญญาชนด้วยหลักสูตรพื้นฐาน Liberal Arts หรือศิลปศาสตร์ อาจารย์อดุลนำเสนอบทบาทชนชั้นนำใน “นิสิตนักศึกษากับการเป็นผู้นำ” ด้วยการนำเสนอสาระสำคัญจากหนังสือเรื่อง Social Life and Cultural Change ของ Don Martindale ซึ่งเป็นนักสังคมวิทยาที่มุ่งเน้นศึกษาการเปลี่ยนแปลงในทางสังคมตั้งแต่สาเหตุ วิธีการให้การเปลี่ยนแปลงในทางสังคมเป็นไปในทิศทางที่พึงประสงค์ (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๑๒: ๓๐)

ข้อสันนิษฐานของ Martindale คือ ผู้นำมีความสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดชะตากรรมของสังคม สังคมจะเจริญ เสื่อมสลายหรือดำรงอยู่หรือพัฒนาขึ้นอยู่กับการกระทำของผู้นำ (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๑๒: ๓๐) โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำที่เรียกว่าปัญญาชน ได้แก่ นักวิชาการ พระ พวกรุเสตสมัยสงครามปาเลสไตน์ โองูรูของอินเดีย ข้าราชการยุคอียิปต์โบราณ และในยุคปัจจุบัน คือ นักวิชาการ นักวิทยาศาสตร์ เป็นต้น บุคคลเหล่านี้ คือ ผู้นำปัญญาชน ซึ่งเพราะพวกเขามีบทบาทหน้าที่ในการให้ความคิดกับชนชั้นนำอื่น ๆ โดยเฉพาะผู้นำการเมือง ด้วยการให้แนวความคิด กำหนดวิธีปฏิบัติ สร้างคุณค่าแบบแผนความประพฤติของกลุ่มชนชั้น ดังนั้นอนาคตสังคมจึงขึ้นอยู่กับการทำหน้าที่ด้านวิชาการของชนชั้นนำปัญญาชนนี้เอง (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๑๒: ๓๐)

อาจารย์อดุลได้นำต้นแบบคำอธิบายของ Martindale มาใช้มองการสร้างคุณลักษณะชนชั้นปัญญาชนให้เป็นผู้นำวิชาการที่สามารถให้คำแนะนำแก่ผู้นำการเมืองและประชาชนได้ จนทำให้สังคมเจริญขึ้น ด้วยการเสนอว่า

“ถ้าเรามุ่งที่จะให้นิสิตนักศึกษาเป็นผู้นำในสังคม เราจะมุ่งให้นิสิตนักศึกษาของเราศึกษาแต่วิชาเฉพาะแต่เพียงอย่างเดียวไม่ได้จำเป็นที่จะต้องให้นิสิตนักศึกษาเป็นผู้นำด้วย เพราะแต่ละคนเมื่อสำเร็จไปแล้วก็จะออกไปปฏิบัติงานในสายงานต่าง ๆ บุคคลเมื่อออกไปทำงานครั้งแรก ก็ทำงานเฉพาะด้านของตัวเองเท่านั้น แต่เมื่อทำหน้าที่สูงขึ้น ปัญหาที่ประสบนั้น เป็นปัญหาซึ่งต้องการความรู้ ความคิดที่เป็นระเบียบ ต้องการการวินิจฉัยที่ดีและต้องการความคิดริเริ่ม สิ่งเหล่านี้ไม่ได้มาจากการเรียนวิชาเฉพาะด้าน”

(อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๑๒: ๓๑)

ทั้งนี้อาจารย์อดุลยังหาข้อมูลยืนยันความเป็นจริงเรื่องนี้จากข้อเขียนในหนังสือ “บริษัท Bell System” ในสหรัฐอเมริกา เป็นบริษัทอุตสาหกรรมสมัยใหม่ขนาดใหญ่ ผลิตดาวเทียมให้กับประเทศ มีผู้ทำงานในองค์กรถึงกว่า ๗ แสนคน คณะผู้เขียนล้วนแล้วแต่เป็นผู้บริหารระดับสูงและนักวิชาการกว่า ๒๐ คน ได้นำเสนอว่าปัจจุบันบริษัทได้ร่วมมือกับมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย ลงทุนร่วมกันในโครงการ “คัดเอาคนหนุ่มชั้นหัวกะทิที่มีอนาคตว่าจะเป็นผู้บริหารให้ไปเรียนในแขนงวิชา Liberal Arts ศึกษาปรัชญา ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องทั่วไป” อาจารย์อดุลได้นำข้อเขียนตอนหนึ่งของวิศวกรผู้ได้รับการคัดเลือกในโครงการว่า “เมื่อครั้งแรกที่ข้าพเจ้าเข้าไปทำงาน ข้าพเจ้าทำงานในห้องทดลองใน

ฐานวิศวกร เพราะข้าพเจ้าได้เรียนมาทางด้านนี้ แต่เมื่อข้าพเจ้าถูกเลื่อนไปสู่ตำแหน่งสูงขึ้น ปัญหาที่เผชิญหน้าข้าพเจ้านั้น ก็ไม่ใช่ปัญหาทางด้านวิศวกรอีกต่อไป แต่เป็นปัญหาซึ่งต้องการความคิด ความอ่าน การนำระบบคิดต่าง ๆ เข้ามาใช้ในการแก้ปัญหาเหล่านี้ มิใช่ได้จากการศึกษาด้านวิศวกรรม แต่ได้จากการศึกษาบางด้านจาก Liberal Arts” (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๑๒: ๓๑)

อาจารย์ยังสรุปว่าบริษัทในสหรัฐอเมริกาในเวลานั้น มักมอบทุนสนับสนุนแก่มหาวิทยาลัย ผลัดผู้นำให้กับวงการธุรกิจอุตสาหกรรม ด้วยการจัดส่งคนในบริษัทเข้าศึกษาด้าน Liberal Arts ในขณะที่ค่านิยมการศึกษาในสังคมไทยยังไม่หันเหไปในแนวทางดังกล่าว ในความคิดของ อาจารย์มองเห็นว่าในการทำงานนั้น ความก้าวหน้าในตำแหน่งงานที่ใช้ความรู้เฉพาะทางนั้นมีไม่มากนัก หากต้องการเขยิบฐานะก็ต้องก้าวสู่ตำแหน่งบริหาร บุคคลที่ขึ้นสู่ตำแหน่งบริหารต้องเป็น

“บุคคลที่มีความสามารถ บุคลิกดี...ต้องการ common sense ต้องการ
 วิจารณ์ญาณที่ดี ต้องการความเข้าใจผู้อื่น ต้องการความเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์
 เป็นบุคคลที่คิดได้กระจ่าง มีความคิดที่มีระเบียบแบบแผน มีความสามารถ
 ในการถ่ายทอดความคิดของตัวเอง สิ่งเหล่านี้ไม่ได้มาจากการศึกษาเฉพาะด้าน
 แต่จะนำมาใช้ในการเป็นผู้นำไม่ได้ เพราะว่าเหมือนกับม้ามีกระบ้ง การมองเห็น
 เฉพาะข้างหน้าจะขบปัญหาได้ไม่ทั่วถึง การบริหารต้องการคน all around
 ต้องการคนมีความสามารถมาก” (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๑๒: ๓๒)

และด้วยระบบการศึกษาในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยทั่วไปในประเทศไทย ยัง “ด้อยมาก เรียนวิชาเฉพาะด้านของตัวเท่านั้น” จึงมีผลให้ผู้นำการเมืองของไทยเรายังมีปัญหา แต่ทั้งนี้อาจารย์อดุลก็ไม่ได้หมายความว่าให้เลิกสอนวิชาเฉพาะด้าน เพียงแต่เรียกร้องให้ “**ได้มีโอกาสเปิดสมอง พัฒนาปัญญาของตนให้มากขึ้น เพราะการเรียนเฉพาะด้านอย่างเดียวเป็นการสร้างคนโง่เป็นผู้นำที่ดีไม่ได้**” (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๑๒: ๓๓) และอาจารย์เห็นว่า แม้แต่การศึกษาวิศวกรรมศาสตร์ที่ MIT ในสหรัฐอเมริกา” หลักสูตรก็แบ่งครึ่งระหว่างวิชาวิศวกรรมกับวิชาด้าน Liberal Arts และในวิชาคณิตศาสตร์ ก็ให้ความรู้เชิงปรัชญา ทำให้ผู้เรียนสามารถทำงานเลื่อนฐานะเป็นผู้บริหารได้” (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๑๒: ๓๓)

ตามความเห็นอาจารย์อดุล สถาบันอุดมศึกษาเมืองไทยที่ได้จัดการศึกษาวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ มาก่อนแล้ว คือ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ซึ่งนอกจากการเรียนวิชาทหารแล้ว ยังเรียนสาขา สังคมศาสตร์ วรรณคดี กฎหมายและรัฐศาสตร์ โดยมีเป้าหมายเพื่อผลิตคนที่มีความสามารถในการเป็นผู้นำทหาร เพื่อว่าเมื่อได้รับตำแหน่งบังคับบัญชาสูงขึ้น จะได้ใช้ความรู้ด้านนี้ในการนำกำลังทหาร” ด้วยเหตุนี้ อาจารย์อดุลจึงยอมรับถึงการที่ทหารเข้ามามีบทบาทผู้นำทางการเมือง เพราะมีความรู้ความสามารถดีกว่าผู้จบมหาวิทยาลัย ด้วยเหตุที่หลักสูตรการทหารเป็นการศึกษาที่กว้าง ทำให้อาจารย์เชื่อว่า “แต่ผมเชื่อว่าผู้นำทหารเป็นผู้นำที่ดี แต่พลเรือนยังด้อยมาก เพราะฉะนั้นใคร

ที่คิดว่าระบบทหารไม่ดีเห็นจะผิด เพราะมันแพ้กันมาตั้งแต่ระบบการศึกษาแล้ว” (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๑๒: ๓๓)

เราจะมองเห็นทัศนคติวิพากษ์ระบบมหาวิทยาลัยของอาจารย์อดุลที่ยังคงติดตามกระแสความก้าวหน้าการจัดการเรียนการสอนด้าน Liberal Arts อย่างต่อเนื่อง แม้แต่ในช่วงทศวรรษหลังการจัดการศึกษาระดับพื้นฐานศิลปศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ อาจารย์อดุลแสดงความรู้สึกผิดหวังกับทิศทางการศึกษาในมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะ หลักสูตรวิชาศิลปศาสตร์ในช่วงทศวรรษต่อมาและยังมองว่าเป็นความล้มเหลวของระบบการศึกษาของมหาวิทยาลัยในเมืองไทย

ความล้มเหลวของระบบการศึกษาในมหาวิทยาลัยไทย อาจารย์อดุลมองเห็นปัญหาของมหาวิทยาลัยไทย หลังจากหนึ่งทศวรรษของการใช้หลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ แล้ว อาจารย์อดุลได้เขียนบทความประเมินข้อบกพร่องการศึกษาไทย ใน พ.ศ. ๒๕๑๓ เรื่อง “ในปัญหาการศึกษาและวิชาการของไทย” ซึ่งถึงคุณภาพการศึกษามหาวิทยาลัยในเมืองไทยที่ต่ำกว่าการศึกษาในประเทศตะวันตก และอาจทำให้การอุดมศึกษาไทยไม่สามารถสร้าง “นิสิตนักศึกษา” ให้เป็น “ปัญญาชน” และ “ชนชั้นนำ” มารับใช้ชาติบ้านเมืองได้

บทความนี้ ซึ่งถึงปัญหาการบริหารนโยบายของมหาวิทยาลัยทั้งหมดในเมืองไทย มีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยในภูมิภาคและมหาวิทยาลัยเอกชนเพิ่มขึ้นภายใต้สังกัดองค์กรกลางที่ดูแลนโยบายการบริหารและจัดหลักสูตรของมหาวิทยาลัย คือ คณะกรรมการสภาการศึกษาแห่งชาติที่จัดการให้การบริหารมหาวิทยาลัยให้อยู่ภายใต้ระบบราชการ และมีผลด้านลบต่อคุณภาพการศึกษาในมหาวิทยาลัยอย่างมาก

อาจารย์อดุลชี้ถึงจุดบกพร่องหรือจุดอ่อนของระบบการศึกษาในมหาวิทยาลัยไทยว่ามีอยู่ ๔ ประการคือ

๑. ยังเน้นการเรียนที่ให้ครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้จากตำราเรียนเป็นหลัก โดยไม่มีการค้นคว้าจากแหล่งความรู้อื่น เป็นผลให้ผู้เรียน “ไม่ตระหนักถึงการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองจากการอ่านและการวิจัย ความรู้ที่ได้จึงแคบ จำกัดและล้าหลัง “ทั้งนี้มหาวิทยาลัยในต่างประเทศ ผู้เรียนต้องศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม” อาจารย์อดุลยังวิจารณ์ “ครูผู้สอน” ด้วยว่า แม้จะเคยศึกษาในต่างประเทศ แต่ยังยึดติดทัศนคติการศึกษาแบบไทย ความรู้ที่ได้รับจึงจำกัด แม้ว่าจะมีอาจารย์บางท่านไม่ได้เป็นเช่นนั้น แต่ “มีน้อยที่ไปศึกษาในต่างประเทศโดยมีทัศนคติใหม่และได้รับความรู้กลับมาเติมเม็ดเต็มหน่วย หากการทำงานทำให้ถูกกลืนกลาย ทำให้ไม่เกิดความเปลี่ยนแปลงแก่มหาวิทยาลัย”

๒. เป็นการเรียนที่เน้นการจำ อันเป็นผลจากการพึ่งพาความรู้จากครูผู้สอนแหล่งเดียว ผู้เรียนจึงต้องจดและใช้การท่องจำ ความรู้ที่ได้เป็นเพียงรายละเอียดข้อเท็จจริงและตัวเลข ปราศจากการวิเคราะห์ตีความอันเป็นเพราะค่านิยมคนไทยที่ไม่ชอบการถกเถียงหรือโต้แย้งด้วยเหตุผล ก็เรียนแบบไม่ตั้งคำถาม วิจัยหรือแสดงความคิดเห็น ทั้งนี้อาจารย์อดุลถือว่าเป็นผลมาจากการศึกษาที่ไม่ได้ปลูกฝังการคิดหรือการใช้ปัญญา รวมถึงการตอกย้ำด้วยระบบการศึกษาวิชาชีพเฉพาะด้าน ที่เรียกกรองให้ผู้เรียนเรียนแบบท่องจำ ทำให้หลักสูตรมหาวิทยาลัยไทยไม่ต่างไปจากอาชีวศึกษา ตามความคิดของอาจารย์มีแต่การสอนวิชาปรัชญาและตรรกวิทยาเท่านั้น ที่จะฝึกฝนการคิดให้กับผู้เรียนได้

ระบบการศึกษาไทย ซึ่งไม่ได้ให้ความสำคัญกับรายวิชาทั้งสองนั้น ทำให้สถานมหาวิทยาลัยในทศวรรษ ๒๕๑๐ อาจารย์จึงมองว่ายังไม่ได้สร้างปัญญาชนหรือนักคิดไทย แม้แต่กระบวนการผลิตชนชั้นนำก็ไม่สามารถสร้างผู้รู้ได้

๓. ระบบการศึกษายังเป็นการตอกย้ำให้ทำตามแบบอย่าง อาจารย์อดุลเห็นว่าระบบการศึกษาไทย เน้นคุณค่าการปฏิบัติตามแบบแผนที่ยอมรับต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการทำกิจกรรมหรือการแต่งกายในมหาวิทยาลัย ก็ต้องเป็นไปตามแบบแผนที่กำหนดมาจากส่วนกลาง คือ สภามหาวิทยาลัยและสภาการศึกษาแห่งชาติ อาจารย์เห็นว่าถ้าระบบการศึกษาต้องการสนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตย ต้องสนับสนุนให้ผู้เรียนกำหนดแบบแผนประเพณี ปฏิบัติ ตลอดจนการปกครองตนเอง เฉกเช่น ผู้เรียนมหาวิทยาลัยในต่างประเทศ ทั้งนี้ความสามารถในการกำหนดแบบแผนของตนเอง จะทำให้มีความเป็นตัวของตัวเอง อันเป็นพื้นฐานการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั่นเอง

๔. ผลจากการที่อำนาจส่วนกลาง คือ สภาการศึกษาแห่งชาติสามารถควบคุมและสั่งการอุดมศึกษาและมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้ ไม่ว่าจะเป็นหลักสูตรตำราเรียน ทำให้มหาวิทยาลัยขาดอิสรภาพในการบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาของตนเองได้

ด้วยเหตุนี้ในทัศนะอาจารย์อดุล ระบบมหาวิทยาลัยไทยจึงยังไม่สามารถสร้างปัญญาชนหรือชนชั้นนำที่เป็นผู้รู้ให้กับสังคมส่วนรวมได้

อาจารย์อดุลมองเห็นปัญหาความอ่อนแอหรือบกพร่องของมหาวิทยาลัยเพิ่มขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๓๗ ดังปรากฏในปาฐกถาเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมราชชนก เรื่อง “ภารกิจอุดมศึกษาในอนาคต” อันเนื่องมาจากการที่รัฐบาลไทยอนุมัติการจัดตั้งมหาวิทยาลัยใหม่ โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยเปิดอย่างมหาวิทยาลัยรามคำแหงและอนุมัติการปรับเปลี่ยนสถานะอุดมศึกษาสาขาเทคโนโลยีให้เป็นมหาวิทยาลัย ทำให้อาจารย์เป็นกังวลถึงคำนิยาม “มหาวิทยาลัย” ที่ต้องเป็นสถานที่เรียนรู้อันเป็นศูนย์รวมอาจารย์ที่ต้องเป็นปราชญ์รอบรู้และเป็นสถานศึกษาที่ผู้เรียนต้องได้รับการศึกษาพื้นฐานศิลปศาสตร์ เพื่อหล่อหลอมการเป็นปัญญาชนและชนชั้นนำทางปัญญา อาจต้องถูกบิดเบือนและคลาดเคลื่อนไป ด้วยว่าอาจารย์อดุลมองเห็นบรรยากาศของมหาวิทยาลัยในทศวรรษ ๒๕๓๐ ว่ากำลังเผชิญปัญหาสำคัญ คือ

๔.๑ ปัญหาขั้นพื้นฐานการที่สังคมไทยมีค่านิยม “ความต้องการปริญญาของบุคคล” ทำให้ต้องการศึกษาต่อในมหาวิทยาลัย เป้าหมายเพียงแค่ว่าต้องการปริญญาบัตรไปประกอบอาชีพมากกว่าแรงจูงใจให้เข้ามาแสวงหาความรู้ เป็นผลรัฐบาลต้องลดแรงกดดัน ด้วยการส่งเสริมการตั้งมหาวิทยาลัยใหม่ ๆ ทั้งรัฐและเอกชน รวมถึงการจัดตั้งมหาวิทยาลัยเปิดซึ่งผู้เรียนไม่ต้องสอบคัดเลือก ทำให้ไม่มีการสอบเข้าเพื่อคัดเลือกด้วยพื้นฐานความรู้ มหาวิทยาลัยที่มีอยู่ทั้ง ๒๙ แห่งขณะนั้น ยังทำให้อาจารย์อดุลตั้งคำถามเรื่องความไม่สมดุลด้านคุณภาพผู้เรียนระหว่างมหาวิทยาลัยของรัฐ มหาวิทยาลัยเอกชนและมหาวิทยาลัยเปิด และมีความกังวลเรื่องมาตรฐานการศึกษา ความสูญเปล่าของทรัพยากรที่รัฐต้องลงทุนและเสียเวลา

- ๔.๒ ในด้านความคิดเรื่องการศึกษากับกำลังคนในการพัฒนาประเทศ อาจารย์อดุลยังเห็นว่าแท้จริงประเทศไทยไม่ได้ต้องการกำลังคนในระดับสำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยจำนวนมากเช่นนั้น กำลังคนที่ขาดแคลนในการพัฒนาประเทศเป็นบุคลากรระดับกลางโดยเฉพาะด้านเทคนิคระดับอาชีวศึกษา ซึ่งจำเป็นต่อการพัฒนาประเทศสำหรับทั้งการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงการรองรับสังคมยุคสารสนเทศหรือคอมพิวเตอร์ในอนาคต คนกลุ่มนี้จะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาอุตสาหกรรม และประเทศไทยก็ยังคงขาดแคลน
- ๔.๓ ปัญหาการจัดหลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตรระดับปริญญาตรี ขณะนั้นมีแนวโน้มเบี่ยงเบนจากหลักสูตรศิลปศาสตรไปสู่การเปิดสอนสาขาเฉพาะที่แยกย่อยและเจาะลึกจำนวนมาก ด้วยผู้สอนประสงค์ให้ผู้เรียนมีความรู้จริงในเฉพาะสาขาวิชา ซึ่งอาจารย์อดุลมีความเห็นต่างอย่างมากสำหรับผู้เรียนหลักสูตรปริญญาตรีว่า “ขอให้พิจารณาให้ดีสำหรับการศึกษาระดับปริญญาตรีนั้น ถ้าเป็นการศึกษาที่ต้องเป็นผู้ชำนาญการแล้ว ถ้าจะให้นักศึกษาระดับปริญญาตรีมีความรู้อย่างลึกซึ้งซึ่งจะมีประโยชน์อันใดเล่าที่จะมีการศึกษาชั้นปริญญาโทและมีปริญญาเอก สำเร็จปริญญาตรีเป็นผู้เชี่ยวชาญได้หรือ แต่ถ้าเรียนเฉพาะด้านมากไปแล้วทั้งศิลปศาสตร์ออกไปทำงาน...ก็จะรู้สึกว่าคุณเองจะไม่มีอะไรเลยนอกจากวิชาเฉพาะ” (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๓๗: ๒๒)
- ๔.๔ ปัญหาการศึกษาหลังปริญญาตรี คือ ปริญญาโทและเอกในเวลานั้น อาจารย์อดุลมองเห็นปัญหาแบบเดียวกับหลักสูตรปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัย เน้นการจัดการเปิดหลักสูตรย่อยเฉพาะสาขา ซึ่งรวมกันทั้งสิ้นมีถึง ๕๙๔ หลักสูตร อาจารย์อดุลพบปัญหาจากการเปิดหลักสูตรเฉพาะจำนวนมากเช่นนี้ว่า แต่ละหลักสูตรกลับมีผู้เรียนน้อยเกินไป เกิดปัญหาความไม่คุ้มทุน โดยเฉพาะผลตอบแทนที่คาดว่าจะได้รับจากผู้สำเร็จการศึกษาในการทำงานให้ประเทศและที่สำคัญวิธีการศึกษายังคงเน้นการเข้าห้องฟังการบรรยายจากอาจารย์ แทนที่จะเป็นการศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง

ข้อเสนอแนะของอาจารย์อดุลน่าสนใจอย่างมากและถือว่าอาจารย์ยังคงยึดมั่นในหลักการมหาวิทยาลัยว่า ต้องเป็นแหล่ง “สมองต้นความคิดของชาติ” อันเป็นแนวพระราชดำริของสมเด็จพระบรมราชชนก นั่นคือ “เราควรที่จะเปลี่ยนวิธีการระบบการศึกษาหลังปริญญาตรีให้บัณฑิตไปทำการศึกษาวิจัยให้มีความรู้ลึกซึ้ง จะไม่ดีกว่าการที่จัดเป็นหลักสูตรวิชาต่าง ๆ แล้วก็บังคับว่าต้องเรียนวิชานั้น มาฟัง lecture หรือไม่บังคับก็แล้วแต่ และต้องเสียค่าใช้จ่ายไปต่าง ๆ เปรียบเทียบกับการที่นักศึกษาได้มีโอกาสศึกษา ต้องศึกษา ต้องวิจัยค้นคว้าด้วยตัวเอง จนมีความแตกฉานอะไรจะดีกว่า” (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๓๗: ๒๒-๒๓)

นอกจากไม่เห็นด้วยกับเกณฑ์การเปิดหลักสูตรย่อยแต่ละสาขา อาจารย์อดุลได้เสนอแนะให้ใช้เกณฑ์จากความต้องการบุคลากรของประเทศ พิจารณาถึงตลาดงานและผลตอบแทนจากการลงทุนเปิดแต่ละสาขา ทั้งนี้ไม่ควรเปิดสาขาโดยคำนึงถึงความต้องการของอาจารย์ผู้สอนที่ต้องการผลักดันให้เปิดหรือมีจำนวนอาจารย์ในสาขามากเกินไป จึงต้องหาหลักสูตรให้อาจารย์มีชั่วโมงสอน (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๓๗: ๒๓-๒๔)

- ๔.๕ มหาวิทยาลัยยังควรรักษาความเป็นเลิศทางวิชาการในมหาวิทยาลัย ปัจจัยสำคัญเรื่องนี้ อาจารย์อดุลมองว่าอยู่ที่การพัฒนาคุณภาพอาจารย์ ทั้งนี้เกณฑ์วัดคุณภาพในขณะนั้น คือ เรื่องตำแหน่งทางวิชาการ และจำนวนอาจารย์ในระดับศาสตราจารย์ของแต่ละ มหาวิทยาลัย ปัญหาจากคุณภาพอาจารย์ที่แตกต่างกันระหว่างผู้มีความสามารถพิเศษ หรือเป็นเลิศทางวิชาการกับกลุ่ม “dead wood” ได้ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ที่เป็นปัญหา ของมหาวิทยาลัยในทศวรรษ ๒๕๓๐ คือ brain drain” ซึ่งอาจารย์อดุลอธิบายว่าเป็น “เรื่องปัญหาที่คณาจารย์ของเราที่มีความสามารถสูงถูกดึงแย่งตัวให้เข้าไปอยู่แหล่งงาน อื่นที่รายได้สูงกว่าทางออกในการแก้ปัญหานี้ คือ ต้องเปลี่ยนระบบบริหารมหาวิทยาลัย ให้เป็นอิสระไม่อิงอยู่กับกฎเกณฑ์ที่เป็นราชการทั้งรูปแบบการทำงานบริหารบุคคลและ ระบบเงินเดือน ทำให้มหาวิทยาลัยสามารถให้การสนับสนุนการวิจัย เรียนตำรา และ จัดพิมพ์ผลงานวิชาการ นอกจากในความเป็นอิสระนั้น มหาวิทยาลัยควรต้องคำนึงถึง เรื่อง “กองทุนผลประโยชน์” (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๓๗: ๒๕-๒๗)
- ๔.๖ ปัญหาการเลือกตั้งผู้บริหารมหาวิทยาลัยตั้งแต่ระดับหัวหน้าภาควิชา คณบดีและอธิการบดี อาจารย์อดุลเห็นว่าระบบเลือกตั้งมหาวิทยาลัยเป็นการจำลองแบบจากการเมือง ระดับ ชาตินั้น ก่อให้เกิดความเสียหายที่รุนแรง เนื่องจากสะท้อนภาพที่ “ประกอบด้วยอุปกิเลส และนำอภัยศในการหาเสียงดังที่เป็นอยู่ในหลายมหาวิทยาลัย เรื่องการกล่าวร้ายป้ายสี การออกใบปลิวเลื่อน การให้สัญญาหรือหรือการตอบแทนต่อผู้ซึ่งได้ทำคุณประโยชน์ใน การหาเสียง” (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๓๗: ๒๗-๒๘) อาจารย์อดุลประเมินว่าระบบ เลือกตั้งนี้ ลดทอนประสิทธิภาพการบริหารงานมหาวิทยาลัย เพราะอาจต้องคำนึงถึง พันธะกรรมก่อนเลือกตั้ง

ข้อเสนอแนะในการได้มาซึ่งตำแหน่งอธิการบดีตามความเห็นอาจารย์อดุล คือ ควรให้สภามหาวิทยาลัยเป็นผู้พิจารณาสรรหาผู้ที่เหมาะสมตามเกณฑ์ที่กำหนดหรือมีขณะนั้นก็เป็น การแต่งตั้งจาก สภามหาวิทยาลัย นอกจากนี้ในการบริหารมหาวิทยาลัย ซึ่งเปิดโอกาสให้คณาจารย์เสนอผู้แทน ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอความเห็นและตัดสินใจในสภามหาวิทยาลัยในรูปแบบสภาคณาจารย์นั้น อาจารย์อดุลเห็นว่าแนวโน้มสภาอาจารย์มักวางตัวเป็นฝ่ายค้านและมองว่าอธิการบดีเป็นผู้บริหาร เป็นฝ่ายตรงข้าม ทำให้เกิดปัญหาขัดแย้งกัน จนมหาวิทยาลัยหลายแห่งทำงานไม่ได้ ทั้งที่ตามหลักการ สภาคณาจารย์ซึ่งมาจากการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย ควรเข้ามาทำงานร่วมมือกับอธิการบดี

เห็นได้ชัดเจนว่าอาจารย์อดุลมีความมั่นคงในหลักการ “มหาวิทยาลัย” ที่ต้องเป็นเลิศทาง วิชาการทั้งในด้านอาจารย์และการคัดเลือกผู้เรียนให้มีพื้นฐานความรู้เพียงพอที่จะเรียนมหาวิทยาลัยได้ และการรักษาความเป็นเลิศทางวิชาการที่ต้องสามารถหล่อหลอมความรอบรู้และมีภูมิปัญญาได้ มหาวิทยาลัยต้องยึดมั่นในการเรียนการสอนวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ในระดับปริญญาตรีอย่างมั่นคง นั้นเอง

ผลงานวิชาการขณะทำงานธรรมศาสตร์

ระหว่างที่อาจารย์อดุลปฏิบัติงานในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในฐานะอาจารย์และผู้บริหารมหาวิทยาลัยนั้น มิได้ละเลยการทำงานด้านวิชาการ ท่านยังศึกษาค้นคว้าและวิจัยอย่างสม่ำเสมอ แม้ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ อาจารย์อดุลจะได้ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ประจำมหาวิทยาลัยแล้วก็ตาม แต่ก็ยังมีผลงานวิชาการและการบรรยายทางวิชาการอีกมากมาย ผลงานดังกล่าวมีลักษณะหลากหลาย สาขาวิชาและหลายประเด็นยังมีความเป็นบูรณาการระหว่างสาขา อันได้แก่ กฎหมาย กฎหมายระหว่างประเทศ การบริหาร การเมืองการปกครอง ปรัชญา และการจัดการกำลังคนหรือทรัพยากรมนุษย์ในปัจจุบัน

บทบรรยายของอาจารย์อดุลที่น่าสนใจ ได้แก่ กฎหมายระหว่างประเทศ (พ.ศ. ๒๔๙๗-๒๕๑๐) สงครามและกฎหมายระหว่างประเทศ (พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๐๙) การบริหารงานกรรมการและกฎหมายแรงงานเปรียบเทียบ (พ.ศ. ๒๔๙๙-๒๕๐๐) หลักการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย (๒๕๐๓) โขเวียตส์เซีย (๒๕๐๔) ปัญหาปรัชญา (พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๘) ที่คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) วัฒนธรรมในยุทศาสตร์ชาติ (พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๒) การสังคมและจิตวิทยาของประเทศไทย (พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๑๕) สังคมจิตวิทยาในยุทศาสตร์ชาติ (พ.ศ. ๒๕๑๔-๒๕๑๕) ปัญหาพรมแดนระหว่างประเทศ (พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๔)

ในขณะที่ผลงานวิจัยวิชาการของอาจารย์อดุลในช่วงแรกของการทำงานในมหาวิทยาลัยมักเป็นเรื่องการนำเสนอระเบียบวิธีวิจัยด้านการบริหารราชการแผ่นดิน การบริหารองค์กรรัฐกิจ จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๐ เริ่มปรากฏผลงานวิจัยด้านประชากรและการย้ายถิ่นในบทความชื่อ Movements of Population in Thailand (๒๕๐๐) ประชากรและรายได้ในครัวเรือน เรื่อง Family Income and Level of Living และ Family Environments and the Socio-Economic Conditions of Rural and Urban Children ให้แก่รัฐบาลอินโดนีเซีย (พ.ศ. ๒๕๐๘ และ ๒๕๑๑) และเป็นผู้อำนวยการโครงการวิจัยเรื่อง Educational System and Stratification and Mobility in Thailand เสนอแก่องค์การสหประชาชาติ ณ Research Center กรุงนิวเดลี ประเทศอินเดีย

นอกจากนี้ ยังมีข้อสังเกตว่าตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ อาจารย์อดุลให้ความสนใจเรื่องของระบบบริหารรัฐกิจกับการพัฒนาชาติ ดังเช่น การเสนอบทความในการสัมมนาที่ประเทศอินเดียเรื่อง The Role of Public Administration in National Development และสนใจปัญหาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในมิติรัฐศาสตร์ (๒๕๐๗) ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจและสังคม กรอบความคิดเรื่องการวางแผนทางสังคม (๒๕๐๙) ซึ่งต่อมา ความคิดเห็นของอาจารย์อดุลเรื่องนี้มีปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๓ (พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๔)

พ.ศ. ๒๕๑๐ อาจารย์อดุล ได้นำเสนอประเด็นการวางแผนสังคมในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ต่อที่ประชุมสหประชาชาติ กรุงเจนีวา สวิสเซอร์แลนด์ รวมถึงได้นำเสนอข้อเขียนในที่สัมมนาสหประชาชาติถึงลักษณะทางสังคมในสังคมแบบจารีตและแบบสมัยใหม่ นำเสนอปัญหาจากการดำเนินการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดปัญหาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ตลอดจนการจัดทำแผนรวมการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมเข้าด้วยกัน โดยให้นำเสนอกรอบการทำงาน

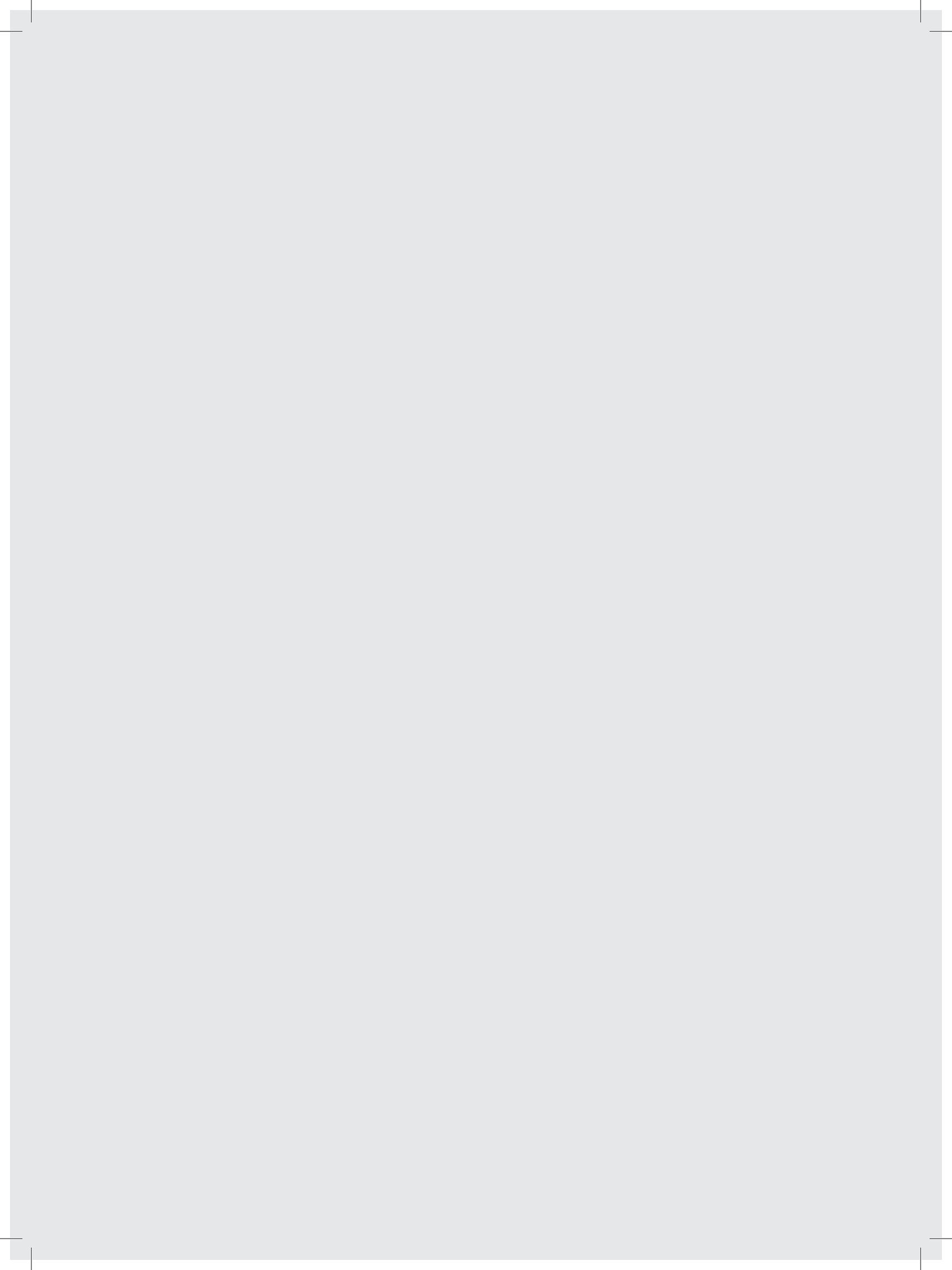
แผนพัฒนาสังคมให้ชัดเจนต่างหาก ทั้งยังจัดทำรายงานต่อองค์การสหประชาชาติถึงรายละเอียด การพัฒนาสังคมกลุ่มที่เป็นทรัพยากรบุคคลเยาวชนและการวางแผนพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นต้น

ยังมีข้อเขียนและบทความที่ดูเหมือนจะเกี่ยวโยงกับบทบาทของอาจารย์ ดร.อดุลกับหลักสูตร วิชาพื้นฐาน ซึ่งอาจารย์ถอดแบบและย่อส่วนจากหลักสูตรศิลปศาสตร์ซึ่งใช้ชื่อว่า The Liberal Arts คือ เอกสารวิชาการเรื่อง Specialism and the Liberal Arts นำเสนอในที่ประชุม Keio Conference of Asian Education ณ กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น (พ.ศ. ๒๕๐๓) และการเขียนปาฐกถาเรื่อง The Role of the Intellectuals in Developing Society ในการประชุมนักการทูต ณ เมือง Hyderabad ประเทศอินเดีย (๒๕๐๖) ส่วนงานเขียนภาษาไทยที่สำคัญคือ “ปัญหาการศึกษาและวิชาการของไทย ใน ร.ศ. ๒๐๐” และการเปลี่ยนค่านิยมเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งทั้งสองเรื่องอาจารย์ได้นำ เสนอไว้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๓ (ผลงานทั้งหมดประมวลจากจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ (๑) มธ ๙ / ๑๖)

อาจารย์อดุลยังมีประสบการณ์ในชีวิตที่สำคัญต่อการสร้างกิจกรรมใหม่ ๆ ให้กับนักศึกษาใน เวลาต่อมา ข้อมูลจาก รพีพงศ์ ฐุธรรม และมนูญ ศิริวรรณ ระบุว่าอาจารย์อดุลได้รับเลือกตั้งให้เป็น ผู้แทนอาจารย์มหาวิทยาลัยไปร่วมสัมมนาที่ Asia Foundation เรื่อง The Role of the Student in Community Development ที่เมือง Allahabad ประเทศอินเดีย ซึ่งการสัมมนาครั้งนี้มีตัวแทน จากประเทศไทย อินเดีย ฟิลิปปินส์ พม่า ปากีสถาน เนปาล ในการสัมมนานี้ อาจารย์อดุลสามารถ ทำหน้าที่ได้อย่างดีเยี่ยม เป็นที่ประทับใจผู้เข้าร่วมสัมมนาด้วยความเก่งในการใช้ภาษาอังกฤษและ แนวคิดที่ทันสมัย จากการร่วมสัมมนานั้น นำไปสู่บทบาทของอาจารย์อดุลในฐานะวิทยากรบรรยาย ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของนักศึกษาในการรับใช้สังคมและเป็นหนึ่งในพลังความคิดที่สำคัญในการทำ กิจกรรมเชิงสังคมของกลุ่มนิสิตนักศึกษาสัมมนา ๕ มหาวิทยาลัยใน พ.ศ. ๒๕๑๖ อันเป็นกลุ่ม นักศึกษาหัวก้าวหน้าจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ (ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจากนางอานิก อัมระนันท์ เมื่อเดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

โดยภาพรวมของเส้นทางชีวิตและแนวคิดเรื่องอุดมศึกษาของอาจารย์อดุล (พ.ศ. ๒๔๖๙-๒๕๑๗) ทุกก้าวอย่างของชีวิตรวมถึงความคิดของอาจารย์ล้วนมีเป้าหมาย ที่พรั่งพร้อมด้วยความมุ่งมั่น ตั้งใจ ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา ทำให้อาจารย์อดุลอยู่ในฐานะ “คนเก่งระดับที่หนึ่ง” เสมอมา และเมื่อถึงวัยเพียง ๓๐ ปี เศษ ๆ ก็สามารถสรรค์สร้างนวัตกรรมใหม่ทางการศึกษาที่นำความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงสู่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

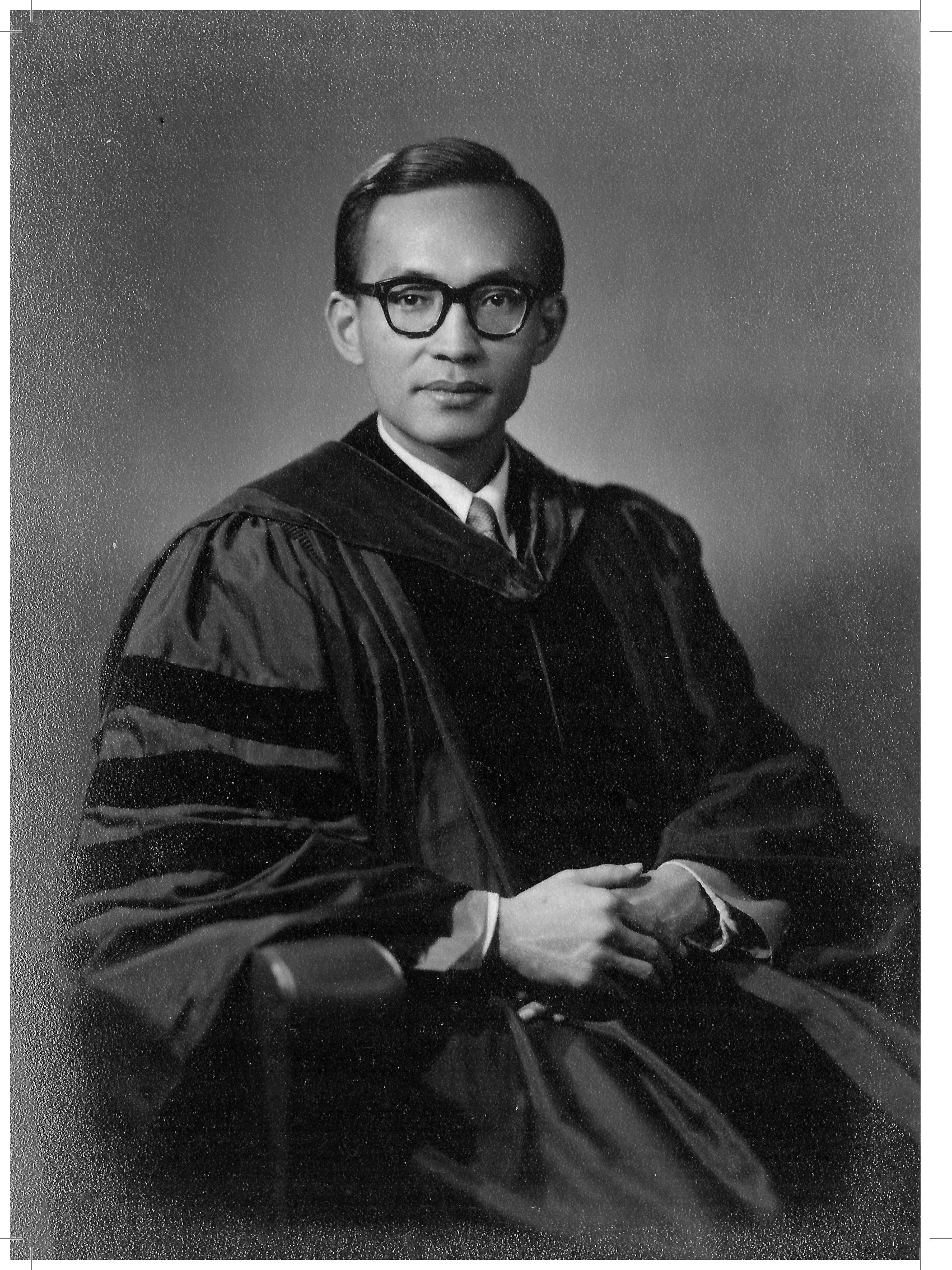

ภาคที่สอง
ต้นรากแห่งการศึกษาวิชาพื้นฐาน

เรียบเรียงโดย
นางสาววารุณี โอสถารมย์

บทที่ ๒

ภูมิหลังการศึกษาวิชาพื้นฐานทั่วไป ในระบบอุดมศึกษา

ระบบการศึกษาระดับอุดมศึกษาในประเทศไทยเกิดขึ้นในทศวรรษ ๒๔๖๐ เมื่อมีการจัดตั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยขึ้น ถือเป็นระบบการศึกษาสมัยใหม่ที่รับอิทธิพลมาจากโลกตะวันตก และเริ่มมีการนำหลักสูตรวิชาพื้นฐานเข้ามาใช้ตั้งแต่นั้นมา ดังนั้นการเข้าใจภูมิหลังของเรื่องนี้จะทำให้เราเข้าใจเหตุผลที่อาจารย์คัดเลือกการศึกษาพื้นฐานด้าน Liberal Arts มาใช้จัดการปฏิรูปการศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้ดียิ่งขึ้น

การศึกษาพื้นฐานทั่วไปในระบบอุดมศึกษาอเมริกัน

การศึกษาพื้นฐานทั่วไป (General Education หรือ Basic Education) ตามความหมายของการศึกษาตะวันตกโดยเฉพาะในสังคมอเมริกัน เป็นหลักสูตรบังคับขั้นพื้นฐานตั้งแต่การศึกษาชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษาและการศึกษาขั้นสูง ([https://en.m.wikipedia.org/Generation education](https://en.m.wikipedia.org/Generation%20education)) ระดับวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย ซึ่งส่วนใหญ่มักกำหนดหลักสูตรการศึกษาพื้นฐานทั่วไปของตนเองโดยเรียกว่า Curriculum เป็นชื่อที่พัฒนาความหมายจากคำที่เคยใช้กันอยู่ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ มีความหมายว่า ตัววิชาหรือสาระวิชาที่ครูเตรียมให้นักเรียนเรียนคล้ายกับคำว่า “Course of Study” หรือ “Syllabus” หรือ “หลักสูตรการศึกษา” ในภาษาไทยนั่นเอง

John Franklin Hobbit เขียนหนังสือชื่อ “The Curriculum” อธิบายคำว่า “Curriculum” ว่าเป็นการสอนวิชาให้เยาวชนมีพฤติกรรมและประสบการณ์สั่งสมเพื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่อย่างที่ควรจะเป็น ประสบความสำเร็จในชีวิต และยังมีความหมายครอบคลุมไปถึงการกำหนดแบบแผนพฤติกรรมและสร้างสมประสบการณ์นอกโรงเรียนด้วย “Curriculum” จึงทำหน้าที่เป็นวิศวกรสังคมนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ “Curriculum” จึงเป็นเรื่องทางวัฒนธรรมที่ต้องได้รับการกำหนดขึ้นจากผู้เชี่ยวชาญทางศาสตร์ต่าง ๆ เพื่อให้ขอบเขตความรู้นั้นสามารถสร้างสรรค์ประสบการณ์การเรียนรู้ให้ผู้เรียนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพอย่างที่ควรจะเป็น รวมถึงการเป็นพลเมืองของชาติและโลก Curriculum จึงมีองค์ประกอบความรู้ ๒ ประเภท คือ หลักสูตรประเภทให้ความรู้กว้างขวางสร้างคนให้เป็นผู้รอบรู้กับหลักสูตร

เฉพาะที่อาจเป็นวิชาชีพหรือเป็นการเสริมสร้างทักษะเฉพาะที่เป็นความสนใจหรือ ความถนัดของแต่ละคน ดังนั้นระบบการศึกษาตั้งแต่ระดับชั้นประถม มัธยมและอุดมศึกษา จึงมีสาระหลักสูตรทั้งสองประเภท หลักสูตรแรกคือ หลักสูตรแกนกลาง (Core Education) หลักสูตรหลังคือ หลักสูตรวิชาเฉพาะทาง (Specified Education)

Robert M.Hutchins ประธานมหาวิทยาลัยชิคาโกได้กำหนดความหมาย “Curriculum” ให้กลายเป็นหลักสูตรการศึกษาพื้นฐาน “Basic หรือ General Education” ว่าเป็น “การศึกษาที่มีหลักแน่นอนตายตัว (permanent studies) ด้วยการเรียนวิชา “หลักไวยากรณ์ วาทวิทยา (Rhetoric) ตรรกศาสตร์ (Logic) และคณิตศาสตร์” โดยจัดความสำคัญให้เป็นการศึกษาพื้นฐาน สำหรับชั้นประถมและมัธยมนั้น เยาวชนทุกคนต้องได้รับการเรียนรู้ทักษะด้าน 3Rs คืออ่าน (Reading) เขียน (Writing) และคณิตศาสตร์ (Arithmetics) และสำหรับชั้นอุดมศึกษาต้องวางหลักสูตรพื้นฐานด้าน Liberal Education ซึ่ง Arthur Bestor นักปรัชญาสำนักสารัตถนิยม (Essentialism) เชื่อว่า สถานศึกษาควรมีพันธกิจในการฝึกฝนภูมิปัญญาผู้เรียน หลักสูตรจึงควรมุ่งไปยังความรู้ที่เป็นกฎหรือสูตรหรือทฤษฎีที่สร้างสรรค์ภูมิปัญญาขั้นพื้นฐานอย่างเช่น ไวยากรณ์ วรรณคดี การเขียน คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และภาษาต่างประเทศ เป็นต้น

ทั้งนี้ Joseph Schwab ได้จัดกลุ่มสาขาวิชาต่าง ๆ เข้าเป็นหมวดความรู้สำหรับการศึกษาพื้นฐานในระดับประถมถึงมัธยม คือ ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา และอื่น ๆ ส่วนระดับอุดมศึกษา หลักสูตรวิชาพื้นฐานมุ่งเน้นไปที่หมวดวิชาที่มีความรู้วางอยู่บนหลักการหรือทฤษฎีคือ มนุษยศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษา และอีกหลายวิชาที่มีรากฐานจากทฤษฎีความรู้ต่าง ๆ กัน

ด้วยเหตุนี้ คำว่า “Curriculum” จึงได้สร้างหลักสูตรวิชาพื้นฐานที่สำคัญ คือ กำหนดว่าต้องมีหลักการและทฤษฎีอย่าง วิชาปรัชญา ประวัติศาสตร์ จิตวิทยาและสังคมศาสตร์ ทั้งนี้กระบวนการศึกษาต้องเป็นการเรียนองค์ความรู้และการวิจัย การเรียนรู้ลักษณะนี้จะต้องมีการวางแผนการสอน การชี้แนะแนวทางจากสถานศึกษาให้กับผู้เรียนทั้งปัจเจกและกลุ่ม เป็นการเรียนทั้งในและนอกห้องเรียน

อย่างไรก็ตามสำหรับการศึกษาระดับอุดมศึกษาชั้นปริญญาตรีในสหรัฐอเมริกา ทั้งในมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยได้กำหนดหลักสูตรการศึกษาพื้นฐาน เรียกว่า หลักสูตรแกนกลาง สถาบันอุดมศึกษาหลายแห่งยังคงใช้หลักสูตรแกนกลางเป็นรายวิชาด้าน Liberal Arts ซึ่งเคยกำหนดให้ใช้เวลาเรียนถึง ๒ ปี ก่อนที่จะศึกษาต่อสาขาวิชาเอกของผู้เรียน แต่ปัจจุบันเนื่องจากสาขาวิชาเอคนั้นเติบโตเป็นลักษณะเฉพาะทางและเจาะลึกมากขึ้น ทำให้สถาบันอุดมศึกษาส่วนใหญ่ จำกัดขอบเขตหลักสูตรแกนกลางให้มีสาระและระยะเวลาเรียนน้อยลง แม้จะได้รับกระแสวิพากษ์วิจารณ์จากสื่อและสังคมภายนอกอย่างมากก็ตาม

เมื่อหลักสูตรการศึกษาพื้นฐานที่เป็นหลักสูตรแกนกลางถูกลดทอนให้มีขนาดเล็กลง วิทยาลัยหลายแห่งในสหรัฐอเมริกาที่เป็นสถาบันขนาดเล็กและมีชื่อเสียง ซึ่งจัดสอนเฉพาะหลักสูตรระดับปริญญาตรีกลับเน้นย้ำความสำคัญของการสอนวิชาด้านคลาสสิก อิงอยู่กับวิชาการด้าน Liberal Arts ซึ่งรวมเอาวิชาวิทยาศาสตร์ไว้ด้วย สถาบันเหล่านี้ ได้แก่ วิทยาลัย St. John วิทยาลัย Gutenberg วิทยาลัย Thomas Aquinas และวิทยาลัย Thomas More เป็นต้น แต่มหาวิทยาลัยและวิทยาลัยอีกจำนวนมากที่ปรับปรุงหลักสูตรวิชาแกนกลางและปรับวิธีการศึกษา บางแห่งได้ใช้ระบบบังคับเลือก

ให้ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนรายวิชาตามหมวดวิชาแกนกลางได้ ในขณะที่หลายแห่งเลิกหลักสูตรแกนกลางไปเลย โดยไม่มีการบังคับเลือก แต่ผู้เรียนก็สามารถเลือกเรียนวิชาพื้นฐานได้เช่นเดียวกับวิชาเอก มหาวิทยาลัยอีกจำนวนหนึ่ง กำหนดให้เลือกเรียน ๑ วิชา จากรายวิชาในหลักสูตรพื้นฐานซึ่งเปิดสอนในภาคการศึกษาแรก บางแห่งก็บังคับให้ผู้เรียนต้องเข้าชั้นเรียนพิเศษห้องย่อยในการเรียนชั้นปีที่ ๑ ของภาคการศึกษาแรก

ปัจจุบันมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงชั้นนำในสหรัฐอเมริกา มีการจัดหลักสูตรการศึกษาพื้นฐานด้วยเนื้อหาและรูปแบบแตกต่างกัน มหาวิทยาลัยวิสคอนซิน เมดิสัน (www.ls.wisc.edu/gened. General Education) วางวัตถุประสงค์หลักสูตรการศึกษาพื้นฐานสำหรับผู้เรียนปริญญาตรีทุกคนให้ต้องเรียนหลักสูตรวิชาแกนกลางว่า เพื่อให้มีการใช้ชีวิตที่มีประสิทธิผลในอนาคตเป็นพลเมืองของโลก สร้างสรรค์คุณค่าเชิงสุนทรีย์ มีความสัมพันธ์กับกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ก้าวทันโลกที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา รายวิชาที่สอนเน้นด้านมนุษยศาสตร์ ศิลปะ สังคมศึกษา วิทยาศาสตร์กายภาพ การสื่อสารเพื่อคิดวิเคราะห์ มีทักษะการจำแนกแยกแยะเพื่อให้มีคุณสมบัติสมควรแก่การเป็นผู้เรียนจบมหาวิทยาลัย รวมถึงการเรียนวิชาจริยศาสตร์ วิชาเหล่านี้มีทั้งรายวิชาบังคับและรายวิชาเลือก

ในเวลาเดียวกันมหาวิทยาลัยหลายแห่งอย่างเช่น มหาวิทยาลัยบราวน์ (Brown University) ก็ยกเลิกหลักสูตรวิชาแกนกลางของการศึกษาพื้นฐานและจัดตั้งหลักสูตรใหม่หลังการเรียกร้องจากนักศึกษาให้มีการปฏิรูปการศึกษาใน ค.ศ. ๑๙๖๙ / พ.ศ. ๒๕๑๒ ยอมให้เรียนหลักสูตรพื้นฐานโดยไม่มีรายวิชาบังคับ (ยกเว้นผู้เรียนหลักสูตรการศึกษาพื้นฐานเป็นวิชาเอก) วิธีการศึกษาเช่นนี้ ทำให้ผู้เรียนชั้นปริญญาตรีไม่ต้องเลือกเรียนวิชาวิทยาศาสตร์หรือคณิตศาสตร์ หรืออาจเลือกหมวดวิชาทั้งสองโดยไม่เลือกหมวดวิชาอื่นได้ มีตัวอย่างวิธีการศึกษาแบบอื่นอย่างเช่นวิทยาลัยแอมเฮิสต์ (Amhurst College) ให้ผู้เรียนเลือกเรียนวิชาใดวิชาหนึ่งในหมวดวิชาที่เปิดสอนภาคการศึกษาแรกในชั้นเรียนปีที่ ๑ โดยไม่ถือเป็นวิชาบังคับหรือบังคับเลือก ในขณะที่วิทยาลัยกรินเนล (Grinnel College) เอเวอร์กรีนวิทยาลัยแห่งรัฐ (Evergreen State College) วิทยาลัยแฮมิลตัน (Hamilton College) และวิทยาลัยสมิธ (Smith College) บังคับให้ผู้เรียนต้องเรียนห้องย่อยเพื่อติววิชาสำหรับการศึกษาปีที่ ๑ ภาคแรก (First-Year Tutorial) และสำหรับมหาวิทยาลัยเวสเลย์น (Wesleyan University) ไม่มีวิชาบังคับหรือบังคับเลือกให้ผู้เรียนต้องเรียนวิชาเฉพาะวิชาใดเลย หากมหาวิทยาลัยกำหนดหลักการว่า ผู้ที่จบมหาวิทยาลัยจะต้องเป็นผู้มี “การศึกษาพื้นฐานทั่วไปไปตามความคาดหวัง (General Education Expectation) มิฉะนั้นจะไม่มีโอกาสได้เกียรตินิยม” (<https://en.m.wikipedia.org/Curriculum>)

ในขณะที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ล่าสุดจากปาฐกถาของประธานมหาวิทยาลัย Sean D. Kelly ที่มหาวิทยาลัยกวางโจว สาธารณรัฐประชาชนจีน ได้อธิบายถึงพัฒนาการศึกษาทั่วไปของมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดโดยไม่ยึดติดกับหลักสูตร Liberal Arts and Sciences เดิมทั้งหมด ทั้งนี้ผู้เรียนระดับปริญญาตรีไม่ว่าจะเลือกวิชาเอกสาขาใด ต้องเรียนวิชาพื้นฐานจำนวนหนึ่ง เป็นวิชาบังคับเพื่อการจบหลักสูตร โดยถือว่าวิชาพื้นฐานทั่วไป “ทำให้ผู้เรียนเป็นคนมีการศึกษา” เป้าหมายหลักสูตรพื้นฐานเพื่อให้ผู้เรียนเตรียมตัวออกไปเผชิญโลกกว้างและการสร้างชีวิตที่ดี ทั้งนี้การนิยามคำว่า “ชีวิตที่ดี” ก็มีความคิดที่แตกต่างกัน ในเชิงปรัชญา “ชีวิตที่ดี” ไม่ใช่เพียงแค่ความเป็นอยู่ที่ดี ซึ่งสังคมทั่วไปอาจมุ่งไปที่เงินทอง อำนาจและความสุขทางวัตถุ แต่ชีวิตที่ดี คือ ประสบการณ์การเรียนรู้ที่จะสร้างความสุข

ทางจิตใจ ซึ่งทางมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด เชื่อว่าภูมิปัญญาที่สั่งสมจนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมนั้นแหละ จะสามารถสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่จะให้ความสุขทางจิตใจในอนาคตของผู้เรียน โดยที่ผู้เรียน อาจไม่ได้ตระหนักในระหว่างที่เรียนอยู่ ความรู้ชนิดนี้จะเป็นเครื่องมือให้ผู้เรียนสร้างประสบการณ์ ชีวิตตนเองให้มีความหมายและมีคุณค่า อย่างไรก็ตาม การศึกษาพื้นฐานที่เป็นองค์ความรู้มรดกวัฒนธรรม ที่เกิดจากภูมิปัญญา อาจมีความแตกต่างกันในแต่ละสังคม สาระหลักสูตรจึงควรมีความหลากหลาย แต่ความสำคัญของการศึกษาพื้นฐานอยู่ที่การจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่ต้องทำให้องค์ความรู้ซึมซับ หล่อหลอมสร้างตัวตนขึ้นเป็นส่วนหนึ่งในจิตสำนึกของผู้เรียนให้ได้ เพื่อว่าในอนาคตเมื่อผู้เรียนออกไป ประสบเหตุการณ์ในชีวิตจริง องค์ความรู้ที่อยู่ในจิตสำนึกจะปรากฏออกมาสร้างปฏิสัมพันธ์กับเหตุการณ์ และทำให้ผู้เรียนตระหนักถึงความหมายและคุณค่าทั้งความรู้ อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและความหมายของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง ดังนั้นวิธีการเรียนรู้หลักสูตรพื้นฐาน ควรเป็นการสร้าง ประสบการณ์การเรียนรู้ทุกรูปแบบไม่ว่าจะเป็นการท่องจำ การอ่านตำรา หนังสือที่เป็นวรรณคดี คลาสสิก ปรัชญา วิทยาศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ซึ่งสั่งสมสืบทอดกันมาในฐานะภูมิปัญญาที่เป็นมรดก ทางวัฒนธรรม และการเรียนรู้ไม่ควรจำกัดเพียงแค่ความเข้าใจหลักการหรือทฤษฎี หากควรเป็น การเรียนรู้วิธีการที่จะใช้ชีวิตอยู่กับวัฒนธรรมประเพณีอันเป็นมรดกวัฒนธรรมเหล่านั้นด้วย การศึกษา พื้นฐานในแง่นี้ จึงควรเป็นการศึกษาทั้งเชิงปรัชญา รู้จักวิธีการให้เหตุผลอย่างระมัดระวัง ชัดเจน ถูกต้องเหมาะสม อันเป็นลักษณะของความเป็นมนุษย์ และมองเห็นความหมายและคุณค่าของ มรดกทางภูมิปัญญาในเชิงปฏิบัติด้วย หลักสูตรพื้นฐานทั่วไปของมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด จึงมีความ ละเอียดอ่อนที่เน้นการเรียนรู้วัฒนธรรมเชิงปรัชญาและสามารถซึมซับภูมิปัญญานั้นหล่อหลอมให้ เป็นตัวตนส่วนหนึ่งของผู้เรียน

Liberal Arts and Sciences ในฐานะหลักสูตรแกนกลาง ของการศึกษาพื้นฐาน (General Education)

ความหมายและที่มาของ Liberal Arts หมายถึงความรู้และทักษะจากศาสตร์จารีตในสมัย กรีกที่ถือว่ามีความสำคัญและจำเป็นสำหรับ “เสรีชน (Free Person)” ซึ่งรากศัพท์ละติน Liberal แปลว่า “คุณค่าความเป็นเสรีชน” ที่เหล่าพลเมืองกรีกซึ่งเป็นเสรีชนจำเป็นต้องเรียนรู้ในฐานะส่วนหนึ่ง การใช้ชีวิตพลเรือน ซึ่งรวมหลักการโต้วาทีในที่สาธารณะ การต่อสู้ด้วยวิธีการให้ปากคำในศาล การทำหน้าที่ลูกขุนและการรับใช้กองทัพ วิชาหลักของ Liberal Arts คือ ไวยากรณ์ ตรรกศาสตร์ และวาทวิทยา (Rhetoric) ส่วนวิชาการ คือ คณิตศาสตร์ เรขาคณิต ทฤษฎีดนตรีและดาราศาสตร์ (<https://en.m.wikipedia.org.Liberal Arts>)

มหาวิทยาลัยและวิทยาลัยด้าน Liberal Arts ในสหรัฐอเมริกา ระบบมหาวิทยาลัยใน สหรัฐอเมริกาเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อมีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดใน ค.ศ. ๑๘๒๖ / พ.ศ. ๒๓๖๙ ซึ่งอิงรูปแบบจากวิทยาลัย Emmanuel ที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ หลังจากนั้นจึงมีการจัดตั้งมหาวิทยาลัย

และวิทยาลัยอีกหลายแห่งตามมา ในลักษณะสถาบันการศึกษาขนาดเล็ก สังกัดศาสนจักรที่มีลัทธินิกายแตกต่างกัน และส่วนใหญ่สอนวิชาคลาสสิกและใน ค.ศ. ๑๘๒๘ / พ.ศ. ๒๓๗๑ มหาวิทยาลัยเยลได้เสนอการจัดทำหลักสูตรที่เหมาะสมกับยุคสมัย หลังจากที่เดิมมหาวิทยาลัยให้ความสำคัญกับการศึกษาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและวิชาชีพ มาเป็นการกำหนดหลักสูตรพื้นฐานที่ผู้เรียนทุกคนต้องเรียนร่วมกัน และเป็นการทำให้หลักสูตร Liberal Arts มีความสำคัญมากขึ้น แม้ว่าในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ มหาวิทยาลัยชั้นนำหลายแห่งได้รับอิทธิพลการศึกษาจากประเทศเยอรมนี ทำให้มีการปรับหลักสูตรกลายเป็นมหาวิทยาลัยวิจัยอย่างฮาร์วาร์ด ขณะเดียวกันก็มีการจัดตั้งวิทยาลัยที่จัดหลักสูตรการศึกษาวิชาชีพเฉพาะทางขึ้นเป็นจำนวนมาก ทำให้รูปแบบมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยตลอดศตวรรษที่ ๒๐ มีความแตกต่างกันประกอบด้วย มหาวิทยาลัยด้าน Liberal Arts หรือ Liberal Arts and Sciences มหาวิทยาลัยวิจัยและวิทยาลัยเฉพาะทางอย่างโรงเรียนแพทย์ โรงเรียนกฎหมายและวิทยาลัยเกษตรกรรม ช่วงเวลานี้เอง มหาวิทยาลัยและวิทยาลัยด้าน Liberal Arts and Sciences จำนวนลดลงและมีขนาดเล็กลง (จาก <https://education.stateuniversity.com>>>Education Encyclopedia. “Liberal Arts Colleges”)

เป้าประสงค์หลักสูตร Liberal Arts and Sciences ในระบบอุดมศึกษาของสหรัฐอเมริกา

มหาวิทยาลัยและวิทยาลัย Liberal Arts and Sciences ถือว่ามีพันธกิจในการตอบสนองผู้เรียนที่ปรารถนาจะเป็นพลเมืองที่ได้รับการศึกษา เป็นสมาชิกสังคมที่มีประสิทธิภาพ และต้องสร้างความตระหนักในฐานะพลเมืองโลกที่มีความคิดวิเคราะห์และเป็นผู้รอบรู้ ทั้งนี้ Michele Myers ประธานวิทยาลัย Sarah Laurence College ได้สรุปถึงเป้าหมายการศึกษาด้าน Liberal Arts and Sciences ว่าเป็น

“การศึกษาประเภทที่ผู้เรียนได้เรียนรู้วิธีการให้ความรู้เข้าไปสร้างตัวตนในจิตสำนึกผู้เรียนมากกว่าที่จะยึดยึดความรู้สึกลึกซึ้งคิดลงให้ผู้เรียนและยังเสนอให้ผู้เรียนรู้จักประยุกต์ใช้กับตลาดงานทุกประเภท รู้จักตั้งข้อสงสัย รู้จักตั้งคำถามกับโลกรอบตัวเรา มีความคิดริเริ่มในการแก้ปัญหาและพร้อมที่จะปรับเปลี่ยน เพื่อการแก้ปัญหาที่เหมาะสมได้กับช่วงเวลาและสถานการณ์” (<https://education.stateuniversity.com>>> Education Encyclopedia-History of Liberal Arts Colleges)

ดังนั้นวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่เป็น Liberal Studies คือ การให้ผู้เรียนมีความรู้ดีในการเตรียมความพร้อมด้วยความรู้แบบสหวิทยาการระหว่างสาขามนุษยศาสตร์ วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ

สังคมศาสตร์และศิลปะ ซึ่งจะทำให้เป็นพื้นฐานการเรียนรู้ต่อสาขาวิชาชีพเฉพาะทางอย่างการศึกษา ธุรกิจ การบริหารธุรกิจ การปกครองและอื่น ๆ ต่อไปได้

กระบวนการเรียนรู้ Liberal Studies คือ ต้องการฝึกหัดผู้เรียนให้สามารถสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งการพูดและการเขียน พัฒนาทักษะการคิดอย่างวิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ และรู้จักแก้ปัญหา โดยเฉพาะเน้นหลักการคิดเชิงศีลธรรมควบคู่ไปด้วย และยังคาดหวังให้ผู้เรียนนอกจากมีความรู้กว้างขวางในด้าน Liberal Arts and Sciences อันเป็นความรู้สาขาวิชาหลากหลาย ทั้งในสาขาวรรณคดีและภาษา คณิตศาสตร์ ทัศนศิลป์ นาฏศิลป์ วิทยาศาสตร์พื้นฐาน วิทยาศาสตร์กายภาพ ประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ ตลอดจนถึงวิวัฒนาการมนุษย์

หลักสูตรด้าน Liberal Studies จึงทำให้ผู้เรียนสามารถแยกและเลือกเรียนหมวดวิชาบางหมวดเข้าด้วยกันในลักษณะการเรียนแบบสหวิทยาการได้ เช่น หมวดวิชาศิลปะพร้อมกับหมวดวิชาวิทยาศาสตร์ หมวดวิชาประวัติศาสตร์ ซึ่งรวมรายวิชาอารยธรรมตะวันตกและอารยธรรมอื่น ๆ เข้ากับวัฒนธรรมโลก และวัฒนธรรมข้ามชาติ ชาติพันธุ์วิทยาและภูมิภาคศึกษา หมวดวิชาสุนทรียศิลป์ด้านดนตรี การแสดง และละคร หมวดวิชาการเขียนและการสื่อสารเข้ากับหมวดวิชาภาษาอังกฤษและภาษาต่างประเทศ

ชุมชนวิชาการ (Residential College): ลักษณะเฉพาะของวิทยาลัยแบบ Liberal Arts studies ในสหรัฐอเมริกา ในฐานะที่การศึกษาด้าน Liberal Arts เป็นการศึกษาเพื่อความรู้มากกว่าการเตรียมตัวเพื่อให้ได้งานทำ วิทยาลัยจึงมีขนาดเล็กและส่วนใหญ่เป็นของเอกชน ผู้เรียนในวิทยาลัยรวมทั้งหมดมักมีจำนวนต่ำกว่า ๒,๐๐๐ คน และสัดส่วนผู้เรียนกับผู้สอนต้องไม่มากเกินไป พวกเขาทั้งผู้เรียนและผู้สอน ยังต้องมีที่พักประจำในพื้นที่ตั้งมหาวิทยาลัย รวมถึงการให้คุณค่ากับแนวคิดเรื่องชุมชนวิชาการที่มีความหมายมากกว่าวิทยาเขต ทั้งนี้สถาบันต้องมีการลงทุนด้านกระบวนการเรียนการสอน ผู้เรียนและอาจารย์ต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้นั้น ดังนั้นลักษณะของวิทยาลัยด้าน Liberal Arts and Sciences จึงปรากฏตามการบรรยายของ Oscar Paige ประธาน Austin College ที่ว่า

“ลักษณะธรรมชาติของหอพักวิทยาลัยของเราและวิทยาลัยแบบ Liberal Arts หลายแห่ง เป็นลักษณะเฉพาะที่ผนวกคุณค่าการสร้างประสบการณ์ทางการศึกษา ชุมชนวิชาการ Liberal Arts เป็นชุมชนที่กระตุ้นความกระหายใคร่รู้ (การสงสัยและตั้งคำถาม) และลงมือสอบสวนหาคำตอบ และทำให้ผู้เรียนได้รับการท้าทายด้วย **การรู้จักคิด “นอกกล่อง (outside the box)”** สิ่งเหล่านี้ต้องมีอยู่ในชุมชนประเภทนี้มากกว่าระบบหอพักแบบอื่น นอกจากนี้ต้องสร้างกระบวนการคิดแบบวิพากษ์วิจารณ์ การสร้างสรรค์ใหม่ ๆ ด้วยหลักสูตรเชิงบูรณาการ และสร้างปฏิสัมพันธ์บุคคลระหว่างผู้เรียนกับอาจารย์” (<https://education.stateuniversity.com>>>

Education Encyclopedia.–History of Liberal Arts Colleges,
Characteristic of Liberal Arts Colleges)

หลักสูตร Liberal Arts and Sciences ในการศึกษาพื้นฐานทั่วไปของมหาวิทยาลัย (บางแห่ง) ระบบอุดมศึกษาในสหรัฐอเมริกาที่มีความหลากหลายนั้นในศตวรรษที่ ๒๐ นอกจากมหาวิทยาลัยที่จัดการเรียนการสอนระดับปริญญาตรีและสูงกว่าแล้ว ยังมีการจัดตั้งวิทยาลัยชุมชน ซึ่งจัดหลักสูตรหลังชั้นมัธยม ๒ ปี และแม้ว่าสถาบันอุดมศึกษาจำนวนมาก ได้ปรับเปลี่ยนหลักสูตรวิชาพื้นฐาน โดยเฉพาะหลักสูตรแกนกลางให้มีความทันสมัย ไม่ยึดติดกับรายวิชาด้าน Liberal Arts and Sciences อีกต่อไป แต่บรรดาวิทยาลัยชุมชน วิทยาลัยขนาดเล็กและมหาวิทยาลัยที่มีพัฒนาการเชื่อมโยงกับคณะวิชาหรือหลักสูตร Liberal Arts and Sciences คงให้ความสำคัญกับการเรียนการสอนด้าน Liberal Arts and Sciences ในฐานะที่เป็นหลักสูตรพื้นฐานสำหรับคณะวิชาต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัย

สำหรับมหาวิทยาลัยชั้นนำปัจจุบันอย่างเช่นมหาวิทยาลัยอินเดียนา ซึ่งอาจารย์อดุลเคยเดินทางไปสอนหนังสืออยู่ช่วงเวลาหนึ่งก็เติบโตมาจากรากฐานของ College of Liberal Arts and Sciences วิทยาลัยแห่งนี้ ได้พัฒนาหลักสูตรการศึกษาวิชาการสมัยใหม่เฉพาะทางจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นสตรีศึกษา เพศสภาพและเพศสภาวะ วัฒนธรรมสมัยใหม่ รวมถึงทฤษฎีการเมืองและการศึกษานโยบายสาธารณะ แต่ทุกวันนี้วิทยาลัย College of Liberal Arts and Sciences ก็ยังคงจัดหลักสูตรการศึกษาพื้นฐานในสาขาวิชาวิทยาศาสตร์ และอักษรศาสตร์ ให้กับผู้เรียนวิชาเอกของวิทยาลัยควบคู่กับการจัดการศึกษาพื้นฐานให้กับผู้เรียนระดับปริญญาตรี ในสถาบันต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยอินเดียนา เช่น The Kelly School of Business, The Jacob School of Music เพื่อเป็นการฝึกฝนผู้เรียนให้มีทักษะพื้นฐานอันจำเป็นและเป็นที่ต้องการในเวทีการแข่งขันของตลาดงานยุคศตวรรษที่ ๒๑ รายวิชาหลักสูตรพื้นฐานสำหรับผู้เรียนปริญญาตรีหลักสูตรต่างสาขา ได้แก่ วิชาเรียงความ (composition) คณิตศาสตร์ ภาษาต่างประเทศ รวมถึงวิชาการสื่อสารสนเทศที่เหมาะสมกับผู้เรียนที่ต้องศึกษาต่อวิชาการหรือวิชาชีพเฉพาะทางของตัวเอง

นอกจากมหาวิทยาลัยอินเดียนา ซึ่งมีอิทธิพลต่อการสร้างประสบการณ์หลักสูตรการศึกษาด้าน Liberal Arts and Sciences ให้กับอาจารย์อดุลแล้ว มหาวิทยาลัยอเมริกัน (American University) ก็เป็นสถาบันอุดมศึกษาอีกแห่งหนึ่งที่อาจารย์ได้รับประสบการณ์การศึกษาโดยตรง เป็นสถาบันที่พัฒนาเติบโตมาจากรากฐานการศึกษาแบบ Liberal Arts and Sciences ในศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ หลักการศึกษาพื้นฐานของที่นี่เป็นหลักสูตรแกนกลางด้าน Liberal Arts ซึ่งมหาวิทยาลัยเชื่อว่า เป็นองค์ความรู้ที่จำเป็นสำหรับผู้เรียนทุกคนต้องเรียนรู้ มหาวิทยาลัยอเมริกันมุ่งผลการเรียนรู้ โดยถือว่าการศึกษาแบบหนึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเป็นคนแบบนั้น มหาวิทยาลัยอเมริกันเชื่อว่า “บัณฑิตของเราควรประกอบด้วยทักษะ ภูมิปัญญา และรู้จักแก้ปัญหาด้วยความรู้ที่เรียนและเข้าใจถึงพลวัต ความเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมโลก”

มหาวิทยาลัยอเมริกันจึงกำหนดรายวิชาการศึกษาด้าน Liberal Arts ที่แบ่งเป็น ๕ หมวดวิชา คือ คณิตศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ วิทยาศาสตร์และภาษา โดยกำหนดให้ผู้เรียนเลือก ๒ วิชา จากแต่ละหมวดวิชาและต้องมีรายวิชาอย่างน้อย ๑ วิชา ที่มีการปฏิบัติการห้องทดลองทางวิทยาศาสตร์ แต่ผู้เรียนอาจเลือกเรียนวิชาเชิงบูรณาการได้จากหมวดวิชาเดียวกันที่จะต้องใช้เรียนในห้องสัมมนาปีที่ ๒

รายวิชาที่เลือกจาก ๕ หมวดวิชาที่มหาวิทยาลัยกำหนดไว้ จะทำให้ได้บัณฑิตของมหาวิทยาลัยที่มีสุนทรียศิลป์ อันประกอบด้วยทัศนวิพากษ์ในเนื้อหาประวัติศาสตร์ศิลปะ ความงามและศิลปะอื่น ๆ มีทักษะการสื่อสารจากการคิดเห็นแลกเปลี่ยน รวมถึงรับรู้ข่าวสารผ่านการเขียน พูด มีทักษะสื่อสารด้วยวีดิทัศน์ มีความสามารถในการตั้งคำถามเชิงวิจารณ์ ถามอย่างเป็นระบบ สามารถวิเคราะห์ปัญหาประเด็นต่าง ๆ และสามารถอ้างอิงแหล่งที่มาได้ รวมถึงการมีมุมมองหลากหลายต่อประเด็นปัญหาปัจจุบัน เช่น เรื่องผู้สูงอายุ ผู้บกพร่องทางร่างกาย ชาติพันธุ์ เพศสภาพ ศาสนา เพศศึกษาและชนชั้นทางสังคม นอกจากนี้ยังมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีเหตุผลเชิงจริยธรรม มีทักษะด้านข้อมูลสารสนเทศ ทั้งการประเมิน การจัดระบบ วิเคราะห์แยกแยะอย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงทักษะความสามารถในการประเมินข้อมูลเชิงปริมาณเข้าใจระบบสัญญาณทางสถิติและตัวเลข รู้จักประยุกต์ใช้เหตุผลทางคณิตศาสตร์ สถิติและสัญลักษณ์ทางตัวเลข เพื่อการแก้ปัญหาความซับซ้อนและการตัดสินใจอีกด้วย

การศึกษาพื้นฐานในระบบอุดมศึกษาอเมริกันถือเป็นการศึกษาที่มหาวิทยาลัยและวิทยาลัยส่วนใหญ่ต้องจัดการเรียนการสอนขึ้นสำหรับผู้เรียนในภาคการศึกษาแรก แม้ว่าหลักสูตรวิชาพื้นฐานในแต่ละสถาบันกำหนดขึ้นอย่างหลากหลายแตกต่างกัน แต่หลักสูตรพื้นฐานดั้งเดิมที่เป็นวิชาด้าน Liberal Arts and Sciences ก็ยังคงใช้สอนอยู่ในมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยอีกหลายแห่งในปัจจุบัน และถือได้ว่าเป็นหลักสูตรที่ยังคงความเป็น classic เสมอมา

การศึกษาพื้นฐานระดับอุดมศึกษาของไทยก่อน พ.ศ. ๒๕๐๕

ในขณะที่การศึกษาพื้นฐานของระบบอุดมศึกษาสหรัฐอเมริกามีหลักการและเป้าหมายกำหนดให้เป็นหลักสูตรการเรียนรู้ที่จำเป็นสำหรับผู้เรียนระดับปริญญาบัณฑิต เพื่อให้มีคุณสมบัติของ “ผู้มีการศึกษา” นั้นมีสาระหลักสูตรที่แต่ละสถาบันกำหนด การศึกษาพื้นฐานแต่ละแห่งจึงมีองค์ความรู้ที่เป็นของตนเอง แต่สำหรับระบบอุดมศึกษาไทย กำเนิดหรือที่มาของการจัดทำหลักสูตรการศึกษาพื้นฐานได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ ๒๔๖๐ เป็นต้นมาจนถึงก่อน พ.ศ. ๒๕๐๕ เมื่อมีการจัดตั้งหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ขึ้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้น มีจุดมุ่งหมายและหลักสูตรการศึกษาเพื่อแก้ปัญหาจุดอ่อนที่เป็นมาตรฐานความรู้ก่อนการเรียนชั้นมหาวิทยาลัย ดังกรณีคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๔๖๑-๒๔๘๘ และโรงเรียนเตรียมมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๙๐

คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๔๖๑-๒๔๗๒

การศึกษาวิชาพื้นฐานของมหาวิทยาลัยไทยปรากฏขึ้นครั้งแรก ในการจัดตั้งคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๑ เวลานั้นสถาบันแห่งนี้เป็นเพียงมหาวิทยาลัยเดียวของประเทศ การจัดตั้งคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์เป็นผลจากความริเริ่มของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนไชยนาทนเรนทร อธิบดีกรมมหาวิทยาลัย

เป้าหมายการจัดตั้งคณะนี้ เพื่อให้มีบทบาทหน้าที่ในการจัดหลักสูตรพื้นฐาน เตรียมความพร้อมให้กับผู้เข้าเรียนมหาวิทยาลัยปีแรกที่จะต้องศึกษาต่อที่คณะแพทยศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ และคณะรัฐศาสตรศึกษา เหตุผลคือ มาตรฐานการศึกษาระดับมัธยมในเมืองไทยขณะนั้นสูงเพียงระดับชั้นมัธยมหก (ม.๖ ขณะนั้นหรือ ม.๓ ปัจจุบัน) ผู้เข้าเรียนต่อมหาวิทยาลัย จึงมีความรู้พื้นฐานไม่สูงพอที่จะเรียนต่อชั้นอุดมศึกษาตามหลักสูตรมาตรฐานแบบตะวันตก การเรียนการสอนในช่วง ๕ ปีแรกเป็นการสอนวิชาสามัญตามหลักสูตรมัธยมชั้นสูงในสาขาวิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์และภาษาอังกฤษ เพื่อปรับพื้นฐานความรู้ผู้เข้าเรียนให้สูงขึ้น โดยใช้เวลาเรียน ๒ ปี สำหรับผู้ที่ต้องการต่อคณะแพทยศาสตร์และ ๑ ปีสำหรับผู้เรียนต่อคณะวิศวกรรมศาสตร์และคณะรัฐศาสตรศึกษา (วารุณี โอสธารมย์ ๒๕๓๓: ๑๔-๑๕) ต่อมาคณะต่าง ๆ ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้รับการปรับปรุงมาตรฐานวิชาการอีกครั้งในปี พ.ศ. ๒๔๖๖ ด้วยปัจจัยสนับสนุนจากมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ ประเทศสหรัฐอเมริกา

ข้อมูล “บันทึกเรื่องการจัดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” จัดทำโดยเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงธรรมการรายงานกราบบังคมทูลเสนอพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๖๙ นั้น

ได้ระบุว่าใน พ.ศ. ๒๔๖๖ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเริ่มเข้าสู่ฐานะมหาวิทยาลัยที่มีมาตรฐานทางวิชาการ ด้วยการปรับหลักสูตรการศึกษา คณะแพทยศาสตร์ ภายใต้ความร่วมมือกับมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ ในด้านการเงินและจัดหาคณาจารย์ด้านแพทยศาสตร์จากสหรัฐอเมริกาเข้ามาทำการสอนตามหลักสูตร ๖ ปี นอกจากนี้ ยังกำหนดให้รับนักเรียนจบชั้นมัธยมบริบูรณ์ ขณะนั้นคือชั้นมัธยมปีที่ ๖ (ม.๖) สองปีแรกเรียนอยู่ที่คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จากนั้นจึงเข้าเรียนคณะแพทยฯ ใช้เวลาเรียนอีก ๔ ปี

เวลานั้นฐานะคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ได้รับการระบุชัดเจนปรากฏตามบันทึกนี้ว่า เป็น “คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ซึ่งทำการสอนชั้นเตรียมแพทย์” ตามบันทึกระบุแผนการพัฒนาคณะนี้ว่าหลังจาก พ.ศ. ๒๔๖๙ เป็นต้นไปจะขอทำความตกลงร่วมมือกับมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ ให้ช่วยเหลือจัดส่งอาจารย์เข้ามาช่วยสอน “วิชาฟิสิกส์ วิชาเคมีสตรีและวิชาไบโอโลยีกับออกเงินเดือนอาจารย์ภาษาอังกฤษให้เต็มคนหนึ่ง...” แสดงถึงการเริ่มเปิดสอนวิชาด้านวิทยาศาสตร์พื้นฐานหรือ Pure Sciences ที่คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ควบคู่กับแผนการเริ่มปรับปรุงมหาวิทยาลัย ใน “ทางที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัยให้ถึงฐานะมหาวิทยาลัยในประเทศที่เจริญแล้ว” ด้วยการจัดส่งนักเรียนทุนศึกษาต่อต่างประเทศให้กลับมาทำงานสอนให้กับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งใน พ.ศ. ๒๔๖๘ บันทึกฉบับนี้ระบุความก้าวหน้าในการจัดการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัย นอกจากประกอบด้วย คณะแพทยศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์แล้ว ยังมีคณะรัฐศาสตรศึกษา คณะวิศวกรรมศาสตร์ โรงเรียนปรุงยา (คือ คณะเภสัชศาสตร์ปัจจุบัน) โรงเรียนพยาบาลและผดุงครรภ์ และยังคงคาดหวังให้ พ.ศ. ๒๔๖๙ ซึ่งปรากฏแผนการพัฒนามหาวิทยาลัย คือ “มหาวิทยาลัยของเราควรจัดให้ได้ผลทั้งทางอบรมมนุษยธรรม (Cultural Training) ซึ่งมหาวิทยาลัยเก่าของอังกฤษมุ่งหมายเป็นส่วนใหญ่และทางฝึกอาชีพ (Professional Training) ซึ่งเป็นความมุ่งหมายส่วนใหญ่ของมหาวิทยาลัยใหม่ ๆ ส่วนหลักสูตรให้มีหลักสูตรกลาง ๆ สำหรับผู้ที่มุ่งหมายการอบรมมนุษยธรรม

เป็นส่วนใหญ่ (General Course) และหลักสูตรสำหรับผู้ที่มีมุ่งหมายทางอาชีพ (Professional Course) หลักสูตรนั้น แบ่งออกเป็นแผนกใหญ่ ๆ ๒ แผนก คือ แผนกอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์” (ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ๒๕๒๙: ๘๓-๘๕)

บันทึกส่วนนี้อาจหมายถึงเป้าหมายการพัฒนาให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมีสถานภาพใกล้เคียงระบบมหาวิทยาลัยรุ่นเก่าในอังกฤษที่อาจหมายถึงมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดหรือเคมบริดจ์ ไม่ใช่ระบบมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกา และวาดหวังให้คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ทำหน้าที่จัดหลักสูตรวิชาพื้นฐานที่บันทึกเรียกว่า การอบรมทางมนุษยธรรมเป็นส่วนใหญ่ และใช้ภาษาอังกฤษชัดเจนว่า เป็น General Course หรือหลักสูตรวิชาทั่วไป อันเป็นวิชาสำหรับชั้นเตรียมแพทย์ เตรียมวิศวกรรมและเตรียมรัฐประศาสนศาสตร์ โดยให้ผู้เรียนต่อคณะวิชาชีพเหล่านี้ เรียนรายวิชาที่มหาวิทยาลัยกำหนดให้สำหรับการศึกษาต่อแต่ละคณะ แผนการพัฒนามหาวิทยาลัยแนวทางการนี้ จึงกำหนดให้การเรียนรู้ ๒ ปีแรกเป็นชั้น Intermediate และชั้น Final อีก ๒ ปี สำหรับทุกคณะยกเว้น คณะแพทยศาสตร์ที่ต้องเรียนชั้น Final ๔ ปี ที่สำคัญมหาวิทยาลัยได้มอบหมายให้การสอนชั้น Intermediate ซึ่งบันทึกฉบับนี้ เรียกว่า “ชั้นเตรียมนี้ ให้จัดสอนในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ สำหรับทุกคณะในสายวิชาชีพ เพียงแต่ผู้เรียนก็เลือกเรียนวิชาที่ระบุไว้สำหรับให้เป็นการเตรียมเหมาะสมแก่กิ่ง (สาย) นั้น” (ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ๒๕๒๙: ๘๕)

“บันทึกการจัดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” ใน พ.ศ. ๒๔๖๘ นอกจากได้ให้ร่องรอยแผนการสอน “ชั้น Intermediate หรือชั้นเตรียม” สำหรับทุกคณะที่เป็นการศึกษาสายวิชาชีพแล้ว ยังมีการเสนอให้คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์รับภาระการสอน “ชั้นเตรียม” ให้กับโรงเรียนกฎหมาย ซึ่งเป็นโรงเรียนวิชาชีพชั้นสูงที่เวลานั้น เป็นสถาบันอุดมศึกษาในสังกัดกระทรวงยุติธรรมด้วย

ข้อมูลข้างต้นเห็นชัดว่าลักษณะและรูปแบบจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นสถาบันอุดมศึกษาด้านวิชาชีพชั้นสูงในสาขาแพทย์ วิศวกรรมและการปกครอง เวลานั้นคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ทำหน้าที่จัดการเรียนการสอนวิชาพื้นฐานสำหรับคณะวิชาชีพเหล่านั้น แต่เริ่มปรากฏร่องรอยที่จะทำหลักสูตรการศึกษาพื้นฐานเชิงวิชาการขึ้นหรือวิชาทางมนุษยธรรม จากการพิจารณาแผนการเตรียมจัดหาอาจารย์ผู้สอนที่ทำให้มองเห็นว่า ชั้นเตรียมหรือ Intermediate ของคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ได้บรรจุหลักสูตรวิชา “ฝ่ายตะวันออก คือ วิชาภาษาบาลีและสันสกฤต (Oriental Studies) ภาษาอังกฤษ Psychology & Logic วิชาครู พงศาวดาร ภูมิศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ หลักกฎหมายและรัฐประศาสนศาสตร์ ด้วยหลักสูตรนี้ คาดว่ามหาวิทยาลัยก็จะบรรลุผล ทั้งทางอบรมมนุษยธรรมและการฝึกอาชีพ” (ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ๒๕๒๙: ๙๐)

แผนการพัฒนาคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์เมื่อพิจารณาจากสาระหลักสูตรน่าจะ ทำให้ทิศทางของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมีหลักการเป้าหมายเชิงปรัชญาการศึกษาที่ชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะหลักสูตรการศึกษาพื้นฐานที่เป็นการหล่อหลอมหลักมนุษยธรรมและเตรียมสำหรับการฝึกทักษะอาชีพในคณะวิชาต่าง ๆ

อย่างไรก็ตามใน พ.ศ. ๒๔๗๑ เมื่อสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ เสด็จกลับเมืองไทยหลังจากทรงศึกษาต่อด้านการสาธารณสุขและการแพทย์ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด สหรัฐอเมริกา ขณะประทับชั่วคราวได้ทรงรับหน้าที่ผู้บัญชาการกรมมหาวิทยาลัยและทรงได้รับ

มอบหมายจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทำการสำรวจปัญหามหาวิทยาลัย เพื่อประกอบพระบรมราชโองบายเรื่องการตั้งมหาวิทยาลัย เนื่องจากการพัฒนามหาวิทยาลัยมีความล่าช้า

รายงานการสำรวจครั้งนี้ ทรงอธิบายค่านิยมอุดมศึกษาตามระบบการศึกษาตะวันตกว่าแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

“๑. วิทยาศาสตร์และศิลปศาสตร์ สอนให้ “กุลบุตรสามารถเห็นเหตุผลต้นปลายของสิ่งต่าง ๆ เป็นความรู้รอบตัวฝึกฝนให้เป็นผู้รับผิดชอบและเป็นผู้บริหารทั้งในส่วนตัวและกิจการ เป็นผู้ที่จะสามารถเสาะหาวิชามาให้เป็นประโยชน์แก่คณะ และประดิษฐ์สิ่งที่ยิ่งและประโยชน์นั้น”

๒. อาชีพวิทยา คือ การฝึกฝนโดยเฉพาะที่จะทำให้อุดมศึกษาประกอบการทำงานมาหาในกิจการที่จะต้องมีการเตรียม โดยเฉพาะ เช่น แพทย์ ผู้รู้กฎหมาย พ่อค้า” (ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ๒๕๒๙: ๙๗)

ทั้งนี้ตามพระดำริที่ปรากฏในรายงานการสำรวจสถาบันอุดมศึกษาในเมืองไทยขณะนั้น ทรงเห็นว่า “ในประเทศไทยยังไม่มีมหาวิทยาลัย” และเมืองไทยใช้วิธีการส่งนักเรียนไทยศึกษาต่อ “มหาวิทยาลัย” ในต่างประเทศหรือตามที่ทรงสรุปไว้คือ “เราใช้มหาวิทยาลัยต่างประเทศเป็นส่วนนั้นของการอุดมศึกษาของเรา” (ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ๒๕๒๙: ๙๘)

ด้วยเหตุนี้ทรงเสนอแนะว่าหากเมืองไทยจะพัฒนาอุดมศึกษาให้ขึ้นสู่ฐานะมหาวิทยาลัย ต้องเข้าใจถึงหลักการอันเป็นหน้าที่ของมหาวิทยาลัยว่ามีอยู่ ๔ ข้อ คือ

๑. การเปิดโอกาสให้ “กุลบุตร” ได้เรียน “ทำการแสวงหาวิชา” มหาวิทยาลัยต้องเป็นที่ที่ “เลี้ยงดูทำนุบำรุงนักปราชญ์ผู้สามารถเสาะหาวิชาและใช้ผลอันนั้นมาสอนกุลบุตรได้” ทั้งนี้ทรงถือว่า “มหาวิทยาลัยเป็นสมอต้นความคิดของชาติ เป็นสถานเลี้ยงคนดีของชาติ”

๒. ผลของ “เสาะหาวิชา” ต้องนำมาเป็นแบบแผนความประพฤติของชาติทั้ง “ทางธรรมะและวิทยาศาสตร์” ทรงถือว่า “มหาวิทยาลัยเป็นหลักตัวอย่างการเป็นเครื่องวัด เป็นที่รวบรวมและจำหน่ายเผยแผ่ความคิดของชาติเราเองและช่วยทำการติดต่อกับคณะที่มีหน้าที่คล้ายกันของนานาชาติ”

๓. “มหาวิทยาลัยมีกิจสอนกุลบุตร ศิลปะวิทยาศาสตร์ เพื่อทำให้ผู้มาเรียนมีความรู้กว้างขวาง เป็นเหตุให้คิดไกลและใช้ความคิดที่ได้บังเกิดขึ้นด้วยการเรียน เป็นผลประโยชน์แก่คณะ นอกจากนี้มหาวิทยาลัยอาจจะตั้งโรงเรียนฝึกฝนวิชาชีพบางชนิดที่ต้องมีพื้นศิลปะวิทยาศาสตร์

๔. มหาวิทยาลัยต้องจัดการสอบวัดความรู้ผู้เรียนและประสาทปริญญา” (ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ๒๕๒๙: ๙-๕)

หลักการข้อที่ ๓ นี้เอง ที่แสดงถึงเค้าพระดำริทางการศึกษาด้าน Liberal Arts and Sciences จากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดที่สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ ได้ทรงศึกษาด้านการแพทย์และสาธารณสุขในเวลานั้น

อย่างไรก็ตามหลังจากเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยาถราชมนตรี ได้เข้ามารับหน้าที่เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ได้จัดทำบันทึกปฏิบัติงานมหาวิทยาลัยขึ้นถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกครั้งหนึ่งในวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๓ / ๒๔๗๔ สารสำคัญส่วนที่ระบุถึงฐานะหน้าที่ คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ปรากฏชัดเจนว่า “คุณนี่ที่จริงเป็นงานใหญ่ ควรเป็นสองคน แต่ที่รวมกันเช่นนี้ เพราะในชั้นเดิมเป็นคนสำหรับเตรียมแพทย์และเตรียมวิศวกรรม” (ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ๒๕๒๙: ๗๓)

ข้อมูลนี้ชี้ให้เห็นว่าการจัดตั้งคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๑ นั้น ทำหน้าที่ชั้นเตรียมแพทย์และเตรียมวิศวกรรม หมายถึงการทำหน้าที่การศึกษาพื้นฐานทั่วไปสอนสาขาวิชาหลัก คือ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์พื้นฐาน (เคมี ชีววิทยาและฟิสิกส์) และภาษาอังกฤษ แต่ทว่าหลัง พ.ศ. ๒๔๗๒ เมื่อสิ้นสุดสัญญาความช่วยเหลือจากมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ จึงได้มีการแยกการจัดตั้งคณะวิทยาศาสตร์ออกจากคณะอักษรศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ ยังคงจัดหลักสูตรการเรียนการสอนวิชาเตรียมแพทย์หรือวิชาปริคลินิกให้กับคณะแพทยศาสตร์และคณะที่เกี่ยวข้อง รวมถึงพัฒนาหลักสูตรการศึกษาวิทยาศาสตร์ขึ้น ในขณะที่คณะอักษรศาสตร์ได้พัฒนาหลักสูตรวิชาเฉพาะด้านอักษรศาสตร์ที่เน้นสาขาการศึกษาภาษาต่างประเทศ และการฝึกหัดครูมัธยม ทำให้จนถึงยุคหลังจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยไม่มีการจัดหลักสูตรการศึกษาพื้นฐานในระดับมหาวิทยาลัย

แผนกเตรียมปริญญาามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

(ต.ม.ธ.ก.) พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๙๐

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้เพียง ๒ ปี ใน พ.ศ. ๒๔๗๗ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองจัดตั้งขึ้นตามคำแถลงนโยบายอุดมศึกษาของรัฐบาลสมัยพลเอกพระพหลพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรี (พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๔๗๙) ที่ว่า

“จะปรับปรุงมหาวิทยาลัยให้ได้มาตรฐานเสมอกับมหาวิทยาลัยที่ดีในอารยประเทศ
จะได้ขยายงานให้นักเรียน (มัธยมศึกษา) เข้ารับการศึกษาในชั้นนี้
(หมายถึงการศึกษาในมหาวิทยาลัย) มากขึ้น และจะบำรุงมาตรฐานทางวิชาการให้สูงขึ้น”
(ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖ หน้า ๓๙๖๐ คำแถลงนโยบายรัฐบาล ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๗)

จากนโยบายดังกล่าวของรัฐบาลแสดงถึงการให้ความสำคัญในการเพิ่มโอกาสการศึกษาต่อขั้นสูงขึ้นของผู้จบชั้นมัธยมศึกษา รวมถึงเจตนารมณ์ต้องการปรับปรุงมาตรฐานวิชาการมหาวิทยาลัยให้ดีขึ้นด้วย รัฐบาลชุดนี้ ยังประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับ พ.ศ. ๒๔๗๙ ระบุสาระสำคัญตอนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาพื้นฐาน เพื่อยกระดับมาตรฐานวิชาการอุดมศึกษา โดยเฉพาะ

อย่างยิ่งมหาวิทยาลัยของประเทศ ซึ่งขณะนั้นได้เพิ่มเป็น ๒ แห่ง คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง และยังมีสถาบันอุดมศึกษาวิชาชีพชั้นสูง คือ สถาบันการศึกษาชั้นสูงของกองทัพให้ทุกแห่งรับผิดชอบจัดหลักสูตรการศึกษาระดับ “เตรียมอุดม” ของตนเองขึ้น

เหตุผลก็คือ รัฐบาลต้องแบกรับภาระงบประมาณและความรับผิดชอบในการขยายงานการศึกษา ด้านประถม มัธยมและมัธยมวิชาชีพ เพื่อดึงดูดให้ราษฎรหันมาศึกษาต่อสายอาชีพ แทนที่จะมุ่งศึกษาต่อมหาวิทยาลัยเท่านั้น รัฐบาลจึงปรับลดชั้นการศึกษามัธยมลงเหลือเพียงชั้นมัธยมหก (ม.๖ ซึ่งเทียบเท่าชั้น ม.ศ.๓ หรือ ม.๓ ในปัจจุบัน) ดังนั้นเพื่อให้กลุ่มผู้เรียนต่อมหาวิทยาลัยและสถาบันอุดมศึกษาอื่น ๆ ได้รับการศึกษาสูงขึ้น จึงให้สถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่งจัดหลักสูตรชั้นเตรียมอุดมศึกษาของตนเอง และเปิดรับสมัครและสอบคัดเลือกผู้เรียนจบชั้นมัธยมหกให้เรียนต่อชั้นเตรียมอุดมของแต่ละสถาบัน ในการนี้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้จัดตั้งโรงเรียนเตรียมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ปัจจุบัน คือ โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพญาไท) มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองจัดตั้งแผนกเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ทั่วไปเรียกว่าโรงเรียนเตรียมมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (เรียกชื่อย่อว่า ต.ม.ธ.ก.) (ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๕๐๗: ๓๒๗-๓๒๙ และวารุณี โอสธารมย์ ๒๕๓๓: ๓๔-๓๕,๗๑) ต่อมาหลัง พ.ศ. ๒๔๘๑ เมื่อรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้จัดตั้งมหาวิทยาลัยเฉพาะทางเพิ่มขึ้นอีก ๓ แห่ง คือ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยศิลปากร ทุกแห่งดำเนินการจัดหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษาของตนเองขึ้น เพื่อทำหน้าที่ให้การศึกษาค้นคว้าพื้นฐานสำหรับเตรียมการเรียนในระดับมหาวิทยาลัยนั่นเอง แต่แผนกหรือโรงเรียนเตรียม มธก. มีหลักสูตรพื้นฐานที่มากกว่าวิชาสามัญทั่วไปของชั้นมัธยมศึกษา

หลักสูตรโรงเรียนเตรียม มธก. พิจารณาจากภาพรวมอาจเป็นเพียงหลักสูตรการศึกษาชั้นมัธยมระดับสูงกว่าชั้นมัธยมหกของโรงเรียนรัฐบาล (หรือ ม.๓ ปัจจุบัน) แต่หลักสูตรนี้ ได้รับการปรับและกำหนดให้เป็นการศึกษาพื้นฐานที่มีเป้าหมายให้ยกระดับความรู้ผู้เรียนให้สูงเพียงพอที่จะศึกษาต่อในระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง หลักสูตรจึงประกอบด้วยวิชาสามัญ แนวเดียวกับหลักสูตรมัธยมที่มีมาตรฐานความรู้ชั้นสูงขึ้นไป ควบคู่กับรายวิชาที่มีเนื้อหาสัมพันธ์กับการศึกษาในหลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิต นับเป็นความแตกต่างจากโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาแห่งอื่น

สาระสำคัญของหลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิตตามที่ปรากฏในเอกสารรายงานคำกราบบังคมทูลพิธีเปิดมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. ๒๔๗๘ คือ “เป็นการสอนด้านกฎหมายเชิงบูรณาการวิชาสังคมศาสตร์ คือ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ปรัชญาและประวัติศาสตร์ โดยมีวิชาหลักด้านกฎหมายรัฐธรรมนูญหนึ่งวิชาเป็นสาระสำคัญที่ให้ความรู้ความเข้าใจระบอบการปกครองใหม่” (หจข.สร.๐๒๐๑๐๕๙๐๒/๖)

ขณะที่หลักสูตรเตรียม มธก. ผู้เรียนต้องใช้เวลาเรียน ๒ ปี “**ในชั้นปีที่ ๑** นักศึกษาจะต้องเรียนภาษาไทย ภาษาบาลี ภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศส ศีลธรรมและจรรยา **ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ โบราณคดี** พลศึกษา ดุริยางคศิลป์และสุขวิทยา **ปีที่ ๒** จะต้องเรียนภาษาไทย **ศาสนศาสตร์ ภูมิศาสตร์แสดงชนชาติ ประวัติศาสตร์สากล ปรัชญา** พลศึกษา ดุริยางคศาสตร์ ขวเลข พิมพ์ดีด หลักภาษาละติน ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศสและเทคโนโลยี (อังคาร จันทร์เมือง ๒๕๕๔: ๒๒๘-๒๒๙)

จากหลักสูตรข้างต้นเห็นได้ว่ารายวิชาที่สำคัญในการเรียนการสอน คือ ภาษาและวิชา ด้านสังคมศาสตร์ ซึ่งครอบคลุมเกินกว่ารายวิชาสังคมศึกษาปัจจุบัน เป็นต้นว่า วิชาภูมิศาสตร์ที่มีเนื้อหา บูรณาการเข้ากับสภาพเศรษฐกิจ และประชากรชาติพันธุ์ ที่น่าสนใจ คือ วิชาศาสนศาสตร์และปรัชญา ที่มีหลักการของการฝึกฝนด้านความคิดและการใช้เหตุผล เป็นวิชาที่แยกและแตกต่างจากวิชาศีลธรรม และจรรยา ซึ่งเป็นเรื่องหลักจริยธรรมมากกว่า เนื้อหาอื่นใดหลักสูตรนี้มุ่งเน้นการสอนภาษาทั้งภาษาไทย และภาษาต่างประเทศที่ครอบคลุมภาษาตะวันออกและภาษาตะวันตก อันได้แก่ ภาษาไทย ภาษาบาลี ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และรวมถึงหลักภาษาละติน และเป็นการสอนทั้งอ่านเขียนไวยากรณ์ และสนทนา

วิจิตร ลุคิตานนท์ อดีตเลขาธิการมหาวิทยาลัยในยุคนั้น ได้บอกเล่าถึงเป้าหมายของหลักสูตร เตรียม มธก. ที่ให้ความสำคัญการเรียนภาษาว่า

“แผนกเตรียมปริญญา มีความประสงค์ที่จะให้ผู้สำเร็จการศึกษาของแผนกเตรียมปริญญา ได้มีความรู้แตกฉานในภาษาไทยและภาษาต่างประเทศเป็นอย่างดี จึงได้มีแนวการสอน หนักไปในทางภาษา การเรียนภาษาเพื่อจะได้เข้าใจซาบซึ้งและใช้ได้ดีนั้น จึงจำต้อง ได้เรียนถึงมูลรากเดิมของภาษานั้น ๆ ด้วย ดังนั้นจึงได้จัดให้มีการศึกษาภาษาบาลี ภาษาละตินและประวัติศาสตร์ประกอบการเรียนภาษาไทย และภาษาต่างประเทศด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ได้สำเร็จไปจากแผนกเตรียมปริญญา ที่จะสามารถใช้ตำราภาษาต่างประเทศด้วย ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างมากในการศึกษาชั้นปริญญามหาวิทยาลัย”

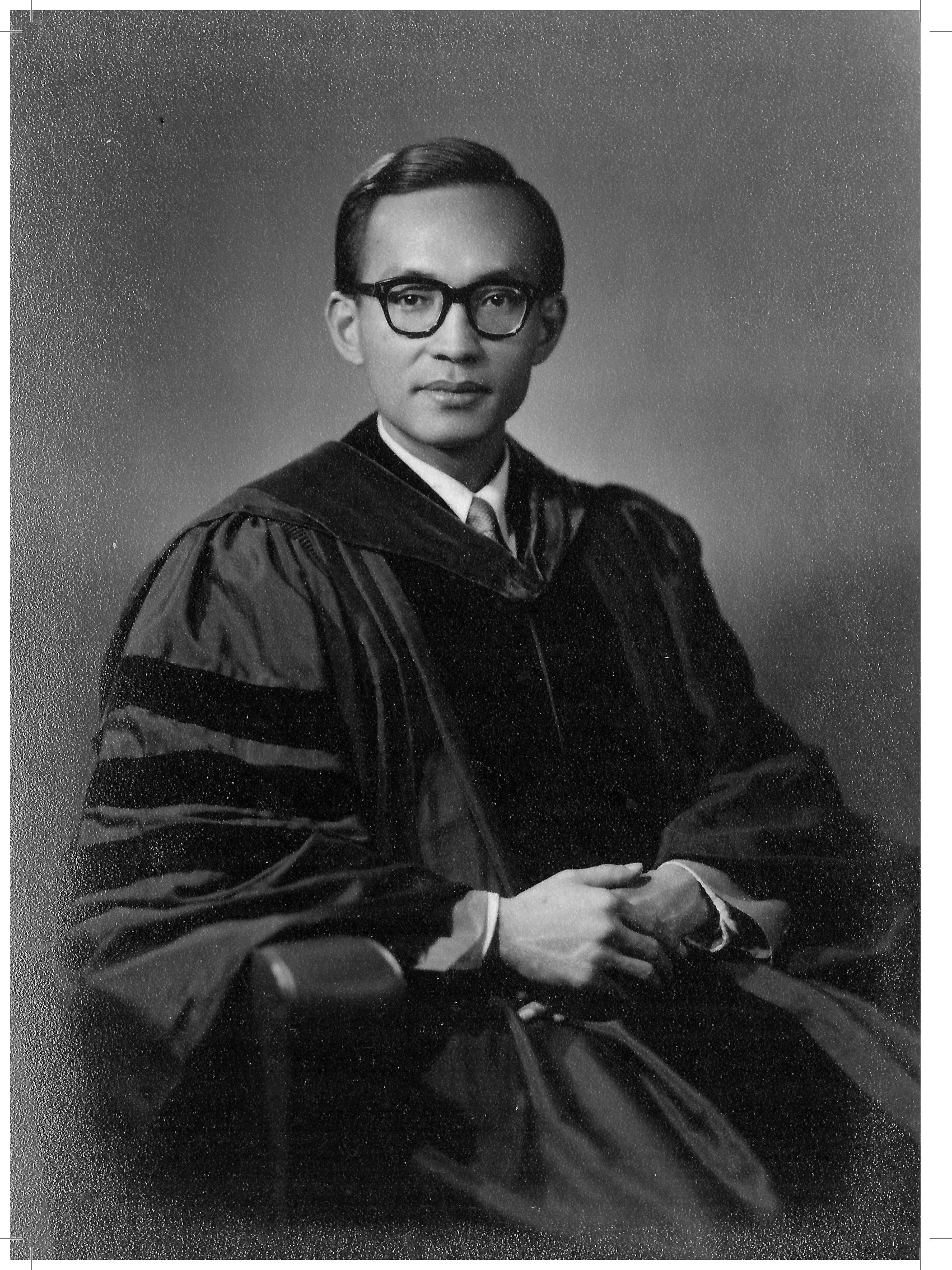
(อ้างใน อังคาร จันทร์เมือง ๒๕๕๔: ๒๒๙)

จึงไม่เป็นที่น่าแปลกใจที่หลักสูตรการศึกษาของแผนกเตรียมปริญญา มธก. มีคุณภาพวิชาการ ที่ดีและอยู่ในความทรงจำของผู้สำเร็จการศึกษา เมื่ออาจารย์อดุลเริ่มต้นผลักดันการเรียนการสอนวิชา พื้นฐานศิลปศาสตร์ขึ้นในระยะเริ่มแรก ได้มีปฏิกิริยาคัดค้านจากบรรดาศิษย์เก่าบางคนมีความเห็น หนึ่งถึงกับเสนอให้อาจารย์อดุลเลขาธิการมหาวิทยาลัยขณะนั้น หันกลับไปรื้อฟื้นการจัดหลักสูตร เตรียม มธก. แต่อาจารย์อดุลได้ปฏิเสธพร้อมทั้งมีคำชี้แจงถึงความแตกต่างของเป้าหมายและสาระ หลักสูตรที่แม้จะเป็นการศึกษาพื้นฐานเช่นเดียวกันก็ตาม ว่าหลักสูตรพื้นฐานสำหรับผู้เรียนระดับ ปริญญาตรีต้องสูงกว่าหลักสูตรพื้นฐานในระดับมัธยมชั้นสูง

โดยภาพรวมการอุดมศึกษาไทยอาจนับว่า เคยมีการจัดการศึกษาพื้นฐานขึ้นในมหาวิทยาลัย และจัดตั้งโรงเรียน “เตรียมอุดม” ก่อนศึกษาต่อระดับอุดมศึกษามาแล้ว โรงเรียน “เตรียมอุดม” เหล่านั้น น่าจะมีรูปแบบคล้ายคลึง Preparatory Schools ของระบบการศึกษาในสหรัฐอเมริกา มีหน้าที่จัดการศึกษาพื้นฐานทั่วไปให้สูงขึ้น ก่อนเข้าเรียนหลักสูตรปริญญาตรี โรงเรียน “เตรียมอุดม” เกือบทุกแห่งของไทยได้ยุบเลิกไปในปลายทศวรรษ ๒๕๙๐ เมื่อการมัธยมศึกษาได้ยกระดับการ จัดการเรียนการสอนในชั้นมัธยมปลาย (หรือ ม.๘) มีเพียงโรงเรียนเตรียมทหารที่ยังคงสถานภาพ

จัดการเรียนการสอนอยู่ได้ และโรงเรียนเตรียมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปรับเปลี่ยนฐานะเป็น
โรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย ดังนั้นการศึกษาพื้นฐานทั่วไปสำหรับมหาวิทยาลัยของไทยก่อน
พ.ศ. ๒๕๐๕ จึงไม่มีความต่อเนื่อง

บทที่ ๓

การศึกษาพื้นฐานศิลปศาสตร์กับการปฏิรูป มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๑๘

“เป็นการปฏิรูประบบการศึกษาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
เพื่ออนุวัติตามอุดมการณ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กล่าวคือ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถือว่าภาระหน้าที่ของมหาวิทยาลัย มิได้จำกัด
อยู่เพียงที่จะสอนวิชาความรู้ เพื่อให้ให้นักศึกษาไปประกอบอาชีพได้เท่านั้น
แต่ขยายรวมไปถึงภาระหน้าที่ในอันที่จะช่วยเสริมสร้างบุคลิกภาพที่ดีแก่นักศึกษา
เพื่อให้เป็นบุคคลที่รู้จักใช้ความคิดวิจารณ์ญาณ รู้จักประพฤติปฏิบัติตน
ในทางที่ชอบเป็นผู้ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ”
(โครงการปรับปรุงและขยายงานคณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๖
ใน หจร. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๒ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๑๖)

การปฏิรูประบบการศึกษาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ครั้งสำคัญเกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๒
เมื่อสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อนุมัติโครงการจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์ ที่อาจารย์อดุลในฐานะ
เลขาธิการมหาวิทยาลัย เป็นผู้จัดทำ นับแต่นั้นมาทิศทางความเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาของ
มหาวิทยาลัยปรากฏขึ้นอย่างชัดเจน ทำให้โครงสร้างและระบบหลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิตของ
มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองหรือ มธก. ที่จัดการศึกษาด້วยมหาวิทยาลัยเปิดแบบ
ตลาดวิชาต้องปิดตัวเองลง กลายเป็นมหาวิทยาลัยปิด เน้นการสร้างคุณภาพวิชาการภายใต้การจำกัด
จำนวนการรับนักศึกษาด้วยระบบการสอบคัดเลือกเข้ามาเรียน และการเรียนการสอนด้วยหลักสูตร
การศึกษาพื้นฐานทั่วไปศิลปศาสตร์ที่นำมาจากหลักสูตร Liberal Arts หรือ Liberal Arts and
Science ซึ่งนิยมใช้กันอยู่ในอุดมศึกษาแบบอเมริกัน

การทำความเข้าใจกระบวนการนำการศึกษาพื้นฐานทั่วไปศิลปศาสตร์มาใช้ อันนำไปสู่การปฏิรูปมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๑๘ นั้น ควรต้องเข้าใจถึงเหตุแห่งการปฏิรูปมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แรงจูงใจที่ทำให้อาจารย์อดุลนำการศึกษาแบบ Liberal Arts ในสังคมอเมริกันมาใช้ในการปฏิรูปมหาวิทยาลัย การจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์เพื่อบริหารจัดการศึกษาพื้นฐานและกระบวนการในการปฏิรูปมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในทศวรรษนั้น

เหตุแห่งการปฏิรูปมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เหตุแห่งการปฏิรูปมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นผลมาจากทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอกนั้นสัมพันธ์องค์กรโลกบาลที่สำคัญคือ สหประชาชาติและธนาคารโลกที่เข้ามาฟื้นฟูสภาพเศรษฐกิจของไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลง มีการส่งผู้เชี่ยวชาญมาสำรวจปัญหาเศรษฐกิจ ทรัพยากรและป่าไม้ สำหรับด้านการศึกษาที่สำคัญคือ รายงานการสำรวจสถานะการศึกษาวิทยาศาสตร์และสถานะของมหาวิทยาลัยไทยของ เซอร์ ชาร์ล กาลตัน ดาร์วิน ที่มีประเด็นเกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ส่วนปัจจัยภายในที่สำคัญคือ ความอ่อนแอของมาตรฐานการศึกษาก่อนชั้นอุดมศึกษา รวมถึงทัศนะทางการเมืองของอาจารย์อดุล ที่มีต่อสถานการณ์ภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทั้งหมดเป็นแรงผลักดันให้อาจารย์อดุลจัดการปฏิรูประบบการศึกษาของธรรมศาสตร์ใหม่ ด้วยการนำหลักสูตรการศึกษาวិชาพื้นฐานแบบ Liberal Arts เข้ามาขับเคลื่อนการปฏิรูป

รายงานสำรวจสถานะการศึกษาวิทยาศาสตร์

และสถานะมหาวิทยาลัยของเซอร์ ชาร์ล กาลตัน ดาร์วิน

ทศวรรษ ๒๔๙๐ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้ความสนใจการพัฒนาเศรษฐกิจ ด้วยการยกระดับการผลิตอุตสาหกรรมในประเทศ จึงขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลสหรัฐอเมริกา องค์การสหประชาชาติและธนาคารโลก ตามนโยบายและแผนฟื้นฟูสภาวะเศรษฐกิจประเทศไทยหลังสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง องค์การโลกลดดังกล่าวด้วยความสนับสนุนของสหรัฐอเมริกาจึงส่งคณะผู้เชี่ยวชาญเข้ามาสำรวจปัญหาต่าง ๆ ในประเทศไทย เช่น องค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (F.O.A) ส่งคณะผู้เชี่ยวชาญเข้ามาสำรวจปัญหาเศรษฐกิจ การพัฒนาทรัพยากรและป่าไม้ องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือยูเนสโกเข้ามาสำรวจสถานะการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์และมหาวิทยาลัยในประเทศไทย เพื่อประโยชน์โดยตรงในการพัฒนาระบบอุตสาหกรรมขึ้นในประเทศไทย ผลการสำรวจเหล่านี้นำมาสู่การเชื่อมโยงให้รัฐบาลไทยเข้าร่วมเป็นสมาชิกธนาคารโลก และทำสัญญาข้อตกลงกับรัฐบาลสหรัฐอเมริกาให้ความช่วยเหลือการพัฒนาการศึกษาวัฒนธรรม เศรษฐกิจการเกษตร โครงสร้างพื้นฐานระบบคมนาคมขนส่ง สาธารณูปโภค เพื่อนำไปสู่การพัฒนาประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมในอนาคต

การสำรวจของยูเนสโกตามที่ปรากฏในรายงาน “Report of Sir Charles Darwin to Unesco on Science in Thailand ๑๙๕๔, and Notes on Universities in Thailand” เป็นที่มาของการประเมินสถานภาพมหาวิทยาลัย ๕ แห่งของประเทศไทย คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมหาวิทยาลัยศิลปากร มีอิทธิพลต่อกระแสความเปลี่ยนแปลงในมหาวิทยาลัยของรัฐทั้ง ๕ แห่งต่อมา

เซอร์ชาร์ล กาลตัน ดาร์วิน (Sir Charles Galton Darwin) เป็นนักวิทยาศาสตร์สาขาคณิตศาสตร์ชั้นนำของโลก เป็นหลานปู่ของชาร์ล ดาร์วิน (Charles Darwin) เจ้าของทฤษฎีวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตที่รู้จักกันดีจนทุกวันนี้ เซอร์ชาร์ล กาลตัน ดาร์วิน เป็นชาวอังกฤษเดินทางเข้ามาสำรวจสถานะการศึกษาวิทยาศาสตร์ในประเทศไทยตั้งแต่วันที่ ๒ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๕๓ / พ.ศ. ๒๔๙๖ จนถึง ๒๘ มกราคม ค.ศ. ๑๙๕๔ / พ.ศ. ๒๔๙๗ ดาร์วินได้ร่วมสังเกตการณ์ สัมภาษณ์ประมวลข้อมูลเบื้องต้นและประเมินผลสถานภาพมหาวิทยาลัยทั้งห้าแห่งของไทย ซึ่งในที่นี้จะขอระบุถึงเฉพาะการประเมินผลสถานภาพของมหาวิทยาลัยทั้งห้าแห่งเท่านั้น

ดาร์วินกำหนดคำนิยาม “มหาวิทยาลัย” ในขอบเขตความหมายว่า ประเทศส่วนใหญ่ได้กำหนดให้ “มหาวิทยาลัย” เป็นสถานที่จัดการการศึกษาชั้นสูงทุกสาขาวิชาหรือเกือบทุกวิชาการเรียนรู้ นับเป็นมาตรฐานคำว่า “มหา-วิทยาลัย” (Univer-sity) แต่ก็มีบางประเทศจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่สอนวิชาเฉพาะทาง ซึ่งจะเรียกว่า วิทยาลัย (Colleges) แทน ดาร์วินยกตัวอย่าง The Imperial College of Science and Technology ในกรุงลอนดอน สหราชอาณาจักร เป็นต้น ในขณะที่บางแห่งก็อาจเรียกว่า โรงเรียน (School) หรือเรียกสถาบัน (Institute) ก็ได้ ดาร์วินจึงเห็นว่าถ้าหากใช้คำนิยามนี้ มาเรียกสถาบันอุดมศึกษาทั้งห้าแห่งที่เรียกตัวเองว่า “มหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ” แล้ว เขาเห็นว่ามหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์และเกษตรศาสตร์ น่าจะเรียกเป็นวิทยาลัย (Colleges) ส่วนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และศิลปากร อาจเป็นโรงเรียน (School) ทั้งนี้ ดาร์วินเปรียบเทียบธรรมศาสตร์ว่าเทียบเคียงได้กับ The London School of Economics ของอังกฤษ และศิลปากรก็คือ The Slade มีเพียงจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแห่งเดียวที่มีความเหมาะสมพอที่จะเรียกว่ามหาวิทยาลัยได้ แต่ดูเหมือนว่าจุฬาฯ เองก็ยังไม่ได้พัฒนารูปแบบตามมาตรฐาน “มหาวิทยาลัย” ซึ่งในทัศนะของดาร์วินคือ

“ในฐานะมหาวิทยาลัย ต้องเป็นสถาบันการศึกษาระดับสูง มหาวิทยาลัยต้องมีองค์ประกอบทางวิชาการที่ทำการสอนอย่างหลากหลายสาขาวิชาและมีเนื้อหาหลักสูตรวิชาและประโยชน์ต่อผู้เรียนอย่างสัมพันธ์กัน และอย่างน้อยที่สุดต้องมีหลักสูตรสาขาวิชาวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ (Pure Sciences) ซึ่งเป็นวิชาพื้นฐานสำคัญ และสาขาวิชาสำคัญรองลงมา คือ ประวัติศาสตร์ ปรัชญา ภาษา และวิทยาศาสตร์ประยุกต์ มหาวิทยาลัยแต่ละแห่งจึงควรมีคณะวิชาพื้นฐานเช่น คณะวิทยาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ และคณะที่จัดการเรียนการสอนสาขาวิชาวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีอย่าง คณะแพทยศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์และคณะเกษตร”

ผลการสำรวจครั้งนี้ แม้จะมีเป้าหมายอยู่ที่สถานะการศึกษาวิทยาศาสตร์ แต่สาระรายงานยังครอบคลุมปัญหาการศึกษาทั่วไปและที่สำคัญ คือ การอุดมศึกษา เนื่องจากดาร์วินมีความคิดความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในสังคมได้ก็ตาม ย่อมเกิดขึ้นและพัฒนาไปพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงและ

การเติบโตของระบบอุตสาหกรรมในสังคมนั้น ดาร์วินจึงต้องการให้เมืองไทยพัฒนาศักยภาพและยกระดับมาตรฐานการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยภายในประเทศ แทนการพึ่งพาระบบการส่งนักเรียนไทยศึกษาต่อต่างประเทศ เพื่อให้ได้ความรู้ชั้นสูงสาขาต่าง ๆ เขายังต้องการให้มหาวิทยาลัยในประเทศไทย ๓ แห่ง ใน ๕ แห่ง คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สามารถยกระดับมาตรฐานการศึกษาสาขาวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ (Pure Sciences) ซึ่งเป็นรากฐานให้กับการศึกษาวิทยาศาสตร์ประยุกต์ การพัฒนานี้ควรดำเนินควบคู่ไปกับการที่รัฐบาลไทยต้องให้การสนับสนุนการลงทุนชาวต่างชาติให้เข้ามาประกอบการอุตสาหกรรม โดยที่ผู้เรียนจบสาขาวิทยาศาสตร์ในมหาวิทยาลัยไทยสามารถเข้าทำงาน เรียนรู้และรับการถ่ายทอดเทคโนโลยีสำเร็จรูปที่ผู้ประกอบการชาวต่างชาตินำเข้ามา ด้วยเหตุนี้ ดาร์วินจึงต้องการให้องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งชาติ หันมาพัฒนามหาวิทยาลัยของไทย นอกเหนือจากการพัฒนาการศึกษาระดับประถมและมัธยมศึกษา

ทางออกในการแก้ปัญหาการยกระดับสถานภาพมหาวิทยาลัยทั้งห้าแห่งของไทยตามข้อเสนอแนะของดาร์วิน คือ ให้รวมมหาวิทยาลัยห้าแห่งเป็นมหาวิทยาลัยเดียวกัน เรียกว่า “มหาวิทยาลัยแห่งกรุงเทพฯ” ที่ประกอบด้วยวิทยาลัยห้าแห่งนั่นเองและในอนาคตยังสามารถตั้งวิทยาลัยใหม่ ๆ ขึ้นในสังกัดได้อีก ทั้งนี้ดาร์วิน ยกตัวอย่างกรณีเทียบเคียง คือ มหาวิทยาลัยลอนดอน เวลานั้นเป็นมหาวิทยาลัยของสหราชอาณาจักรที่ใหญ่ที่สุด ซึ่งประกอบด้วยวิทยาลัยที่โดดเด่น ๒ แห่ง คือ University College และ King’s College ด้วยว่ามีรูปแบบซึ่งสามารถเป็นมหาวิทยาลัยด้วยตัวเองได้เนื่องจากมีหลักสูตรหลายคณะวิชา ส่วนสถาบันในสังกัดที่เหลือเกือบทั้งหมดจัดการเรียนการสอนเฉพาะทาง ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนแพทย์ โรงเรียนเทคโนโลยี โรงเรียนเศรษฐศาสตร์ (School of Economics) และโรงเรียนสถาปัตยกรรม และสถาบันเหล่านี้ได้ทยอยกันเข้ามาอยู่ในสังกัดมหาวิทยาลัยลอนดอนต่างวาระกัน ในความเห็นของเขานี้ น่าจะเป็นรูปแบบที่เหมาะสมที่สุดกับการปรับรวมมหาวิทยาลัยห้าแห่งในกรุงเทพฯ การรวมตัวกันเช่นนี้ จะช่วยลดภาวะกดดันให้แก่ละมหาวิทยาลัยต้องแข่งขันและช่วงชิงงบประมาณแผ่นดิน ซึ่งรัฐก็ไม่สามารถจัดสรรให้เพียงพอได้ การเป็นมหาวิทยาลัยเดียวกันและควรขึ้นสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี จะทำให้การจัดสรรเงินงบประมาณแผ่นดินเป็นไปโดยเสมอภาค และยังมีศักยภาพในการพัฒนารายได้แหล่งอื่น ๆ นอกจากงบประมาณแผ่นดิน ดาร์วินเสนอให้ตั้งคณะกรรมการจัดหาเงินอุดหนุนมหาวิทยาลัย (University Grant Committee) เข้ามาทำหน้าที่จัดทำเงินทุนให้มหาวิทยาลัย

รายงานการสำรวจสถานะมหาวิทยาลัยในส่วนที่ดาร์วินวิจารณ์มหาวิทยาลัยแต่ละแห่งโดยเฉพาะมาตรฐานทางวิชาการและพันธกิจหลักนอกจากการเรียนการสอนแล้วคือ การวิจัย ซึ่งดาร์วินพิจารณาเกณฑ์การประเมินนี้ จากสัดส่วนอาจารย์ต่อผู้เรียน กรณีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถือว่ามีผลกระทบจากเกณฑ์ประเมินข้อนี้อย่างมาก นั่นคือ จำนวนผู้เรียนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีสูงถึงกว่า ๒๐,๐๐๐ คน ในขณะที่อาจารย์ประจำมีน้อยมาก ในขณะที่เกณฑ์ของดาร์วินถือว่าสัดส่วนที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดการเรียนการสอนและปฏิบัติการทดลองร่วมกัน คือ ๑ / ๑๐-๑๕ คน เท่านั้น นอกจากนี้ระบบห้องสมุดมหาวิทยาลัยก็ยังมีฐานะเป็นห้องอ่านหนังสือ เนื่องจากมีจำนวนหนังสือน้อยมาก ที่สำคัญจากการที่ดาร์วินมองฐานะมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นเพียง School หรือ

โรงเรียนคงมาจากพัฒนาการของมหาวิทยาลัยที่เริ่มแยกการเรียนหลักสูตรวิชาธรรมศาสตร์บัณฑิต จัดตั้งเป็น ๔ คณะวิชา คือ คณะเศรษฐศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี และคณะรัฐศาสตร์นั้น ยังไม่มีการบริหารจัดการที่ชัดเจน เนื่องจากยังไม่มีระบบอาจารย์ประจำจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๕ (ดูรายละเอียดใน Charles Darwin, Sir ๑๙๕๓-๑๙๕๔)

อย่างไรก็ตามแม้ว่าข้อเสนอแนะสำคัญให้มีการรวมมหาวิทยาลัยห้าแห่งเข้าด้วยกัน จะไม่เป็นผลสำเร็จ แต่ทางออกในการแก้ปัญหาเรื่องงบประมาณไม่เพียงพอ และระบบบริหารนโยบายอุดมศึกษาที่มหาวิทยาลัยแต่ละแห่งขึ้นสังกัดต่างกระทรวงกัน ทำให้ในที่สุดได้มีการย้ายสังกัดมหาวิทยาลัยมาอยู่ภายใต้สำนักนายกรัฐมนตรี และรัฐบาลได้จัดตั้งคณะกรรมการสภาการศึกษาแห่งชาติขึ้นมากำกับนโยบายอุดมศึกษา การปรับเปลี่ยนนี้มีผลให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเคยบริหารปกครองตนเอง โดยเฉพาะการมีแหล่งรายได้เลี้ยงตัวเองผ่านการถือหุ้นธนาคารแห่งเอเชีย ต้องยุติลงและหันมาพึ่งพารายได้จากงบประมาณแผ่นดินเป็นหลัก และเริ่มต้นที่จะปรับเปลี่ยนโครงสร้างและรูปแบบมหาวิทยาลัย จากเดิมเป็นมหาวิทยาลัยเปิดที่เคยมีจำนวนผู้เรียนสูงกว่า ๒๐,๐๐๐ คน ค่อย ๆ กลายเป็นมหาวิทยาลัยปิดด้วยระบบการสอบคัดเลือกเข้ามาเรียน นับแต่ต้นทศวรรษ ๒๕๐๐ เป็นต้นมาด้วยการบริหารจัดการมหาวิทยาลัยของเลขาธิการมหาวิทยาลัยที่ชื่อ ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ (วารุณี ไอสถารมย์ ๒๕๓๓: ๘๙-๙๐)

ความอ่อนแอของมาตรฐานการศึกษา ก่อนชั้นอุดมศึกษา

ปัญหาความอ่อนแอเรื่องมาตรฐานการศึกษาในประเทศไทยระหว่างทศวรรษ ๒๕๙๐ เป็นข้อมูลที่ตระหนักกันของอาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยกลุ่มหนึ่งที่เริ่มอาชีพอาจารย์ รวมถึงในความรู้สึกรักใคร่ของอาจารย์อดุลเองด้วย

ข้อมูลสัมภาษณ์อาจารย์อดุล เมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๒ นับเป็นเวลาสามทศวรรษ หลังใช้หลักสูตรการศึกษาพื้นฐานศิลปศาสตร์แล้ว อาจารย์ได้วิพากษ์ปัญหาความอ่อนแอระบบการศึกษา ก่อนชั้นอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยทั่วประเทศ อันเป็นเหตุจูงใจให้ต้องนำหลักสูตรดังกล่าวมาพัฒนามาตรฐานการศึกษาว่า

“ระบบการศึกษาของเรายังเป็นไปในรูปที่ไม่ได้สร้างคนให้รู้จักใช้ความคิด ระบบการศึกษาของเราทั้งระบบเป็นระบบที่ใช้ความจำท่องบ่น ผู้ที่สอบได้คะแนนดีได้แก่ ผู้ซึ่งสามารถจะตอบคำถามได้มากที่สุดไม่ได้มุ่งเน้นความพยายามที่จะกระตุ้นสร้างความคิดอ่านสร้างวิจารณ์ญาณอันเป็นการสร้างความคิดริเริ่มให้กับบุคคล... ไม่ใช่เป็นการสร้างให้บุคคลในอนาคตจะออกไปเป็นผู้นำไปเป็นคนซึ่งจะรับผิดชอบในการตัดสินใจ” (บทสัมภาษณ์ ศ.ดร.อดุล วิเชียรเจริญ เรื่อง ศิลปศาสตร์ กับหลักสูตรพื้นฐานทั่วไป ใน ดวงทิพย์ วรพันธุ์ ๒๕๓๕: ๓๔)

ในทัศนะอาจารย์อดุลจึงเห็นว่า การศึกษามหาวิทยาลัยควรแก้ไขให้ผู้สำเร็จการศึกษาต้องเป็น ผู้ที่มี “พื้นฐานความรู้กว้าง มีทักษะถูกต้อง มีความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคม มีความเข้าใจในสิ่งแวดล้อม ทั้งหลาย แล้วก็เป็นคนมีความคิดความอ่านมีวิจารณญาณ” (บทสัมภาษณ์ ศ.ดร.อดุล วิเชียรเจริญ เรื่องศิลปศาสตร์กับหลักสูตรพื้นฐานทั่วไป ใน ดวงทิพย์ วรพันธุ์ ๒๕๓๕: ๓๕)

นอกจากนี้จากรายงานของกระทรวงศึกษาธิการ นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๘ เป็นต้นมาโรงเรียน มัธยมศึกษาหลายแห่งสามารถเปิดหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษาหรือมัธยมศึกษาตอนปลาย ได้แยก หลักสูตรการศึกษาออกเป็น ๒ แผนก คือ แผนกวิทยาศาสตร์ (แผนกวิทย์) และแผนกอักษรศาสตร์ (แผนกศิลป์) นั้น พบว่าโรงเรียนส่วนใหญ่เปิดสอนแผนกวิทย์มากกว่าแผนกศิลป์ ด้วยเหตุผลเนื่องจาก มีผู้เข้าเรียนมากกว่า สามารถศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยมากกว่า มีเพียงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมหาวิทยาลัยศิลปากรเท่านั้น ที่รองรับผู้จบจากแผนกศิลป์ นอกจากนี้ยังพบข้อมูลสำคัญว่า ผู้เรียน ชั้นเตรียมอุดมศึกษาส่วนใหญ่ “ไม่มีทักษะและความชอบในการศึกษาภาษาต่างประเทศ ซึ่งเป็นวิชา สำคัญในการศึกษาด้านอักษรศาสตร์ ซึ่งข้อมูลนี้ยังสามารถเชื่อมโยงได้กับคุณภาพการศึกษาของผู้เรียน ต่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ยังคงอ่อนด้านทักษะความรู้ภาษาต่างประเทศที่สำคัญคือ ภาษาอังกฤษ (วารุณี โอสธารมย์ ๒๕๓๓: ๗๒) เป็นผลให้การกำหนดหลักสูตรพื้นฐานนั้น อาจารย์อดุลจึงให้ ความสำคัญกับพื้นฐานความรู้ภาษาอังกฤษด้วยเช่นกัน

ทัศนะทางการเมืองของอาจารย์อดุลต่อสถานการณ์ ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อาจารย์อดุลได้แสดงทัศนะทางการเมืองส่วนตัวที่มีต่อกลุ่มคณะราษฎร ทั้งในการเปลี่ยนแปลง การปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ และบทบาททางการเมืองหลังจากนั้น อาจารย์แสดงความเห็นในการ ให้สัมภาษณ์ว่า

“ไม่เคยจะเห็นด้วยกับคณะราษฎร โดยส่วนตัวเห็นว่าการกระทำของคณะราษฎร เป็นการทำให้ประโยชน์ส่วนบุคคล แล้วอาจารย์ปรีดีในทัศนะผมเห็นว่าเป็นบุคคล ที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ประเทศอย่างมาก ตอนที่พยายามกลับมามีอำนาจ (กรณีกบฏวังหลวง พ.ศ. ๒๔๙๐) ทำทุกอย่างแม้กระทั่งยึดวังหลวง จนเมื่อการยึดคืนจึงหนีไป ผมเห็นว่าเป็นการกระทำเพื่อประโยชน์ส่วนตัวทั้งสิ้น ต้องการจะกลับมามีอำนาจอีก”
(สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘)

ที่สำคัญอาจารย์อดุลยังมีทัศนะว่าแนวคิดและบทบาทอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์เป็นแนวทางของฝ่ายซ้ายซึ่งอาจารย์อดุลไม่ชื่นชม

ดังนั้นเป็นไปได้ว่าเหตุจูงใจหนึ่งให้อาจารย์อดุลเลือกวิถีการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ด้วยการเลือกสรรหลักสูตรวิชาพื้นฐานแบบ Liberal Arts and Sciences เข้ามาใช้ ความตอนหนึ่งจากบทที่สัมภาษณ์อาจารย์อดุลได้แสดงออกถึงสิ่งที่น่าจะเป็นเหตุจูงใจสำคัญ คือ “ตอนนั้นมีความพยายามจะเอาธรรมศาสตร์ เข้าเป็นพวกฝ่ายแดง (หมายถึงการฝึกฝั้ลัทธิและค่ายมหาอำนาจคอมมิวนิสต์) เป็นการช่วงชิงคนในธรรมศาสตร์นั้น นำโดยอาจารย์ปรีดี พนมยงค์” ข้อเท็จจริงกรณีนี้คือ ในช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๐๐ หลังจากอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ลี้ภัยทางการเมืองได้พำนักในสาธารณรัฐประชาชนจีน และก่อนการรัฐประหาร พ.ศ. ๒๕๐๑ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามมีแนวโน้มที่หันไปดำเนินความสัมพันธ์กับกลุ่มประเทศฝ่ายสังคมนิยมจนทำให้รัฐบาลสหรัฐอเมริกาเริ่มไม่ไว้วางใจ ส่วนบรรยากาศภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เอง วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๐ ชุมชนนักศึกษาได้จัดงานรำลึกวันธรรมศาสตร์สามัคคีขึ้น เลียนแบบเหตุการณ์ในวันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๔ ที่มีกลุ่มนักศึกษาได้ร่วมกันต่อสู้เพื่อเรียกร้องเอามหาวิทยาลัยคืนจากการยึดครองของทหาร แต่การจัดงาน พ.ศ. ๒๕๐๐ มีสาระมุ่งหมายไปที่การต่อต้านสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะคัดค้านการจัดตั้งองค์การสนธิสัญญาป้องกันภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ส.ป.อ.) หรือซีโต้ ซึ่งเป็นองค์การความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สำหรับประเทศพันธมิตรสหรัฐอเมริกา เพื่อต่อต้านภัยคุกคามจากการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ การจัดงานครั้งนั้นมีการแสดงละครเรื่อง อานุกาพของประชาชน การจัดแฟนซีล้อการเมืองและการออกหนังสือ “ธรรมศาสตร์ ฉบับวันธรรมศาสตร์สามัคคี” ทั้งนี้ในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๐ นั้น อาจารย์อดุลได้เข้ามาทำงานเป็นอาจารย์ประจำคณะรัฐประศาสนศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้สองปีแล้ว อาจารย์ย่อมเห็นประกายภัยมาถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งในที่สุดคณะกรรมการนักศึกษาถูกโจมตีจากกลุ่มนักศึกษาธรรมศาสตร์ด้วยกันเองและนักการเมืองนอกมหาวิทยาลัยว่า “เป็นคอมมิวนิสต์และกำลังดำเนินกิจกรรมเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์และโฆษณาทางการเมืองในมหาวิทยาลัย อันนำไปสู่การให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ ออกใบปลิว แลกเปลี่ยนโต้ตอบโจมตีกันระหว่างกลุ่มนักศึกษาที่มีความคิดเห็นแตกต่างกันสองฝ่าย จนทำให้เกิดความร้าวฉานกันในหมู่ผู้นำนักศึกษาอย่างมาก ที่สำคัญภาพลักษณ์คณะกรรมการนักศึกษาชุดนี้ได้รับการนำเสนอสู่สาธารณชนผ่านสื่อหนังสือพิมพ์หลายฉบับในลักษณะที่แสดงให้เห็นว่า ลัทธิคอมมิวนิสต์กำลังมีอิทธิพลเผยแพร่อยู่ในสโมสรมหาวิทยาลัยและเป็นภัยต่อเสถียรภาพรัฐบาลและประเทศมีการแสดงออกในฐานะบริวารคอมมิวนิสต์” (ดูรายละเอียดเรื่องนี้ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ ๒๕๓๕: ๒๓๖-๒๔๗)

ทำไมต้องเป็นหลักสูตรพื้นฐานแบบ Liberal Arts and Sciences

หลักสูตรวิชาพื้นฐานทั่วไปในระดับอุดมศึกษานั้นมีหลากหลายรูปแบบ อาจารย์อดุลในฐานะอาจารย์นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกาและเลขาธิการมหาวิทยาลัยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๒ ย่อมต้องศึกษาความเป็นไปได้ของหลักสูตรพื้นฐานหลายรูปแบบดังปรากฏในข้อมูลสัมภาษณ์ว่า

“...นำระบบหลักสูตรพื้นฐานเข้ามาใช้ ผมสนใจระบบดังกล่าวได้ดูรายงานระบบการศึกษาแบบสหรัฐอเมริกาเป็นแม่แบบ รวมถึงหลักสูตรวิชาศิลปศาสตร์หรือ Liberal Arts ก็เป็นแนวทางแบบอเมริกันที่ใช้แบบแผนการศึกษาของกรีกโบราณ”
(สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘)

แม้อาจารย์จะไม่ได้บอกเล่าถึงประสบการณ์ความคุ้นเคยส่วนตัวจากการศึกษาหลักสูตรแบบ Liberal Arts จากมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกาทั้งสามแห่ง คือ Georgetown University, American University และ Indiana University แต่จากคำบอกเล่าถึงความชื่นชอบการเรียนและความรู้วิชา “ปรัชญา” และ “ตรรกวิทยา” อย่างมาก นอกเหนือจากวิชากฎหมายและรัฐศาสตร์สำหรับวิชาปรัชญานี้ อาจารย์อดุลได้อธิบายถึงฐานะความสำคัญของการเป็นวิชาหลักหนึ่งใน Liberal Arts ที่จะเขียนถึงต่อไปข้างหน้า ในความเห็นของอาจารย์อดุล เนื้อหาหลักสูตรวิชาพื้นฐาน Liberal Arts มีธรรมชาติที่เป็นการปลูกฝังแนวคิดเสรีนิยมและมนุษยธรรม อันเป็นเป้าหมายการสร้างปัญญาชน นักคิดที่มีเหตุผล มีวิจารณ์ญาณ การวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งอาจารย์เรียกว่า Habbit of Critical Thinking หรืออีกนัยหนึ่ง คือ การสร้างมาตรฐานการศึกษาในความเป็นปัญญาชน หลักสูตรวิชาพื้นฐานแบบนี้ จึงมุ่งเน้นการผลิตนักคิด ปัญญาชน ผู้รอบรู้

ในช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๐๐ แนวคิดอุดมศึกษาประเภทนี้ ถือว่า สวนทางกับแนวคิดดั้งเดิมของหลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิตและอุดมศึกษาทั่วไปในสังคมไทย เนื่องจากเป้าหมายหลักสูตรวิชาพื้นฐาน Liberal Arts ไม่ใช่วิชาชีพ หากเนื้อแท้แล้ววิชาพื้นฐาน Liberal Arts ที่ประสบความสำเร็จจะสร้างความรู้ที่เป็นระบบ สามารถมองเห็นสังคมและความเป็นไปอย่างเป็นเหตุเป็นผล เป็นการสร้างสติปัญญา อาจารย์อดุลถือว่าเป็นวิชาสร้างคนให้เป็นคน ในแง่ที่มี Habbit of Critical Thinking, Logical Mind และมีรสนิยม ด้วยเหตุผลเช่นนี้จึงจำเป็นต้องจัดการหลักสูตรดังกล่าวให้ผู้เรียนของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

“การศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้นควรจะต้องตั้งความมุ่งหมายให้เป็นรูปแบบผสมระหว่างการศึกษาเพื่อเสริมสร้างบุคลิกภาพความสามารถในทางปัญญาของบุคคล ควบคู่ไปกับการให้การศึกษาเพื่อให้นักศึกษาออกไปประกอบอาชีพได้ด้วย” (ชาญวิทย์ เกษตรศิริและคณะ ๒๕๓๕: ๒๙๗)

ด้วยหลักสูตรพื้นฐาน Liberal Arts เช่นนี้ จึงสามารถเข้าแทนที่คุณค่าของหลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิตที่เน้นความรู้วิชาชีพเฉพาะทางและความรู้การเมืองการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญเท่านั้น การทำให้มหาวิทยาลัยเป็นแหล่งผลิตปัญญาชน ผู้รู้และผู้นำ โดยไม่ขัดแย้งกับความรู้วิชาชีพเฉพาะทางด้วยหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ และยังสามารถพัฒนามาตรฐาน

วิชาการด้วยกระบวนการศึกษาที่ต้องจำกัดจำนวนผู้เรียนในแบบมหาวิทยาลัยปิด ใช้การสอบคัดเลือกผู้เรียนที่มีคุณภาพความรู้เพียงพอที่จะเรียนในระดับมหาวิทยาลัย

เตรียมการจัดตั้งคณะ Liberal Arts เพื่อจัดการศึกษา วิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๕

ต้นทศวรรษ ๒๕๐๐ คณะ Liberal Arts มีลักษณะและรูปแบบอุดมศึกษาใหม่จากมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกา ในขณะที่ปัญญาชนนักวิชาการไทยมักคุ้นเคยกับระบบการศึกษาแบบอังกฤษหรือยุโรปมากกว่า จึงกลายเป็นการศึกษาแบบใหม่ที่แม้แต่อาจารย์อดุลผู้นำเข้ามาใช้ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็ยังต้องใช้ภาษาอังกฤษเรียกชื่อคณะทับศัพท์ว่าคณะ Liberal Arts ในการเขียนโครงการ ซึ่งมีขั้นตอนเตรียมดำเนินการ ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. ๒๕๐๒ เป็นต้นมา

การขออนุมัติโครงการต่อสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ขั้นตอนสำคัญแรกในการเตรียมการนั้น อาจารย์อดุลประสบความสำเร็จในการจัดทำ “หลักการจัดตั้งคณะ Liberal Arts” เสนอให้ศาสตราจารย์หลวงจ่ารัฐ เนติศาสตร์ อธิการบดีขณะนั้น เป็นผู้นำเสนอขออนุมัติหลักการและหลักสูตรของคณะศิลปศาสตร์ต่อคณะกรรมการสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งประกอบด้วยนายกสภามหาวิทยาลัย คณบดีจาก ๖ คณะ คือ คณะนิติศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ และคณะรัฐประศาสนศาสตร์ รวมทั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิจากหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องภายนอกให้ความเห็นชอบ

จากรายงานการประชุมสภามหาวิทยาลัย ครั้งที่ ๙ / ๒๕๐๒ วันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ พบว่าจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้เข้าประชุมสภาฯ ในฐานะนายกสภามหาวิทยาลัยโดยตำแหน่งด้วยตัวเอง

ในที่ประชุมศาสตราจารย์หลวงจ่ารัฐ เนติศาสตร์ อธิการบดีได้นำเสนอหลักการจัดตั้งคณะ Liberal Arts ซึ่งเป็นคณะใหม่ให้ทำหน้าที่จัดสอน “วิชาความรู้ทั่วไปในด้านต่าง ๆ” ซึ่งน่าจะหมายถึง “General Education” ตามระบบการศึกษาตะวันตก กลุ่มเป้าหมายคือ ผู้เรียน “ที่เป็นนักศึกษาที่จะเข้าศึกษาวิชานิติศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี และสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ที่จะต้องศึกษาความรู้ทั่วไปเป็นพื้นฐานในคณะ Liberal Arts จนสำเร็จปีที่ ๒ เสียก่อน” แล้วจะเลือก “ทำปริญญาในคณะนี้ได้หรือเรียนคู่กันไป (กับการศึกษาต่ออีกคณะต่าง ๆ) ก็ได้ เช่นเดียวกับการศึกษาในประเทศอังกฤษ” (เอกสารงานประชุมสำนักอธิการบดี เรื่องรายงานการประชุมสภามหาวิทยาลัย ครั้งที่ ๙ / ๒๕๐๒)

เป้าหมายการเรียนวิชา Liberal Arts ได้รับการยืนยันว่ามีประโยชน์ต่อการสร้างนักศึกษา “ให้เป็นผู้มีความรู้กว้างขวาง มีความเข้าใจสิ่งแวดล้อมในสภาพสังคม ทำให้เห็นความสัมพันธ์ต่อเนื่องของแขนงวิชาเฉพาะด้านที่ตนศึกษา ความรู้ความเข้าใจอันกว้างขวางประกบกับความรู้อันเฉพาะด้านนี้ จะทำให้ผู้สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี ใช้วิจารณญาณในการดำเนินชีวิตตนเอง

และในการปฏิบัติหน้าที่การทำงานได้ดียิ่งขึ้น จะทำให้เป็นบุคคลที่มีคุณค่า เป็นประโยชน์ต่อสังคมและต่อประเทศชาติมากขึ้น” (เอกสารงานประชุม สำนักอธิการบดี เรื่อง รายงานการประชุมสภามหาวิทยาลัย ครั้งที่ ๙ / ๒๕๐๒)

ในการพิจารณาวาระนี้ของที่ประชุมสภามหาวิทยาลัยในครั้งนั้น สำหรับจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในฐานะนายกสภามหาวิทยาลัยประธานที่ประชุมได้ลงความเห็นสั้น ๆ ต่อที่ประชุมว่า “ตามหลักการที่เสนอมานี้ ผมเห็นดี” ในที่สุดผลการพิจารณาของที่ประชุมสภาฯ ได้รับฉันทามติจากคณบดีทุกคณะ ประกอบด้วย ศาสตราจารย์พระยาลัดพลีธรรมประคัลภ์ คณบดีคณะนิติศาสตร์ ศาสตราจารย์จรูญ วิมลศิริ คณบดีคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี ศาสตราจารย์ทวี แรงขำ คณบดีคณะรัฐศาสตร์ ศาสตราจารย์สมทบ สุวรรณสุขธิ คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ ศาสตราจารย์วิบูลย์ ธรรมวิทย์ คณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ศาสตราจารย์ ดร.มาลัย หุวานนท์ คณบดีคณะรัฐประศาสนศาสตร์ และ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ รักษาการเลขาธิการมหาวิทยาลัย (เอกสารงานประชุม สำนักอธิการบดี เรื่อง รายงานการประชุมสภามหาวิทยาลัย ครั้งที่ ๙ / ๒๕๐๒) นอกจากนั้นที่ประชุมสภาฯ ยังเสนอให้อาจารย์อดุลในฐานะเลขาธิการมหาวิทยาลัย ดำเนินการขอประทานชื่อภาษาไทยจากศาสตราจารย์พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ รองนายกรัฐมนตรีให้ทรงช่วยบัญญัติศัพท์ คำว่า Liberal Arts เป็นภาษาไทย

ข้อสังเกตที่น่าสนใจอีกข้อหนึ่งในการเสนอจัดตั้งคณะปรากฏว่ามีการย่ำว่าระบบดังกล่าวเป็น “เช่นเดียวกับการศึกษาในประเทศอังกฤษ” ทั้งที่จริงแล้วอาจารย์อดุล ผู้ร่างหลักการนี้ด้วยตนเองแต่ผู้เดียวนั้นได้เปิดเผยในภายหลังว่า “ได้นำรายงานการศึกษาในสหรัฐอเมริกาการศึกษา” ทำให้เนื้อหาแบบการจัดการนั้นเป็นการถอดแบบจากระบบอุดมศึกษาที่เป็น Colleges of Liberal Arts ในสหรัฐอเมริกาไว้ได้ค่อนข้างมาก ประเด็นนี้ อาจารย์อดุลบอกเล่าภายหลังว่า ท่านได้อธิบายการศึกษาแบบ Liberal Arts ให้ศาสตราจารย์หลวงจำรุง เนติศาสตร์ ซึ่งเป็นเนติบัณฑิตจากประเทศอังกฤษจึงมีความจำเป็นต้องเชื่อมโยงหลักการการศึกษา Liberal Arts ให้เทียบเคียงได้กับระบบอังกฤษอันเป็นแบบอย่างที่มีปัญญาชนไทยยุคนั้นคุ้นเคยและยอมรับได้ อย่างไรก็ตาม รายงานการประชุมครั้งนี้แสดงถึงการอนุมัติให้มีหลักสูตรพื้นฐานอย่างเป็นทางการ

หลักการของวิชาพื้นฐาน Liberal Arts พ.ศ. ๒๕๐๒

อาจารย์อดุล ได้ระบุถึงหลักการจัดการศึกษาวิชาพื้นฐานตามเอกสารโครงการ พ.ศ. ๒๕๐๒ ว่า

“เพื่อให้ให้นักศึกษาชั้นปริญญาตรีที่เข้ามหาวิทยาลัยมีความรู้ทั่วไปในด้านธรรมชาติวิทยา สังคมศาสตร์ และ Humanities ก่อนที่จะเข้าศึกษาแขนงวิชาเฉพาะด้าน ซึ่งจัดสอนอยู่ในคณะต่าง ๆ ที่มีอยู่ในขณะนี้ (คือ พ.ศ. ๒๕๐๒) กล่าวคือ ก่อนที่จะเข้าศึกษาต่อวิชานิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ พาณิชยศาสตร์และการบัญชี และสังคมสงเคราะห์”

(หจธ. (๒) มธ. ๒.๑.๖.๖/๒ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๒๖)

ในการเรียนการสอนวิชาความรู้ทั่วไปแบบ Liberal Arts ต้องมีองค์ประกอบสาระหลักสูตรวิชา ๓ แขนง คือ ธรรมชาติวิทยา สังคมศาสตร์และ Humanities นับเป็นระบบการศึกษาชนิดใหม่ที่สังคมไทยและระบบอุดมศึกษาไทยไม่คุ้นเคยเลย ชื่อคณะ Liberal Arts และหมวดวิชา Humanities ก็ยังต้องใช้ทับศัพท์ภาษาอังกฤษ คงเป็นเพราะว่าระบบนี้เป็นพื้นฐานอุดมศึกษาในสหรัฐอเมริกา อาจารย์อดุลได้อ้างอิงว่า ผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยระดับปริญญาตรีในประเทศต่าง ๆ และประเทศที่อาจารย์เน้นเป็นพิเศษ คือ สหรัฐอเมริกา อังกฤษและญี่ปุ่น ถือว่าการศึกษาปริญญาตรี “เป็นเพียงการให้พื้นฐานความรู้เท่านั้น ซึ่งอาจเป็นพื้นฐานความรู้เฉพาะด้านมากบ้างน้อยบ้าง” ส่วน การศึกษาที่จะให้เป็นผู้เชี่ยวชาญในแต่ละสาขาต้องอาศัยพื้นฐานความรู้และต้อง “อาศัยการวิจัยและความชัดเจนในการงาน ซึ่งไม่มีอยู่ในการศึกษาปริญญาตรี และต้องศึกษาต่อในระดับปริญญาโท และปริญญาเอก ที่ให้ความรู้เฉพาะด้านโดยพิสดาร” (หจร. (๒) มธ. ๒.๑.๖.๖/๒ คณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๑๖)

การศึกษาทั่วไปที่เป็นหลักสูตรพื้นฐานที่คณะ Liberal Arts จะบริหารจัดการนั้น ในทัศนะอาจารย์อดุลถือว่ามีความสำคัญและเป็นประโยชน์ในการพัฒนาการศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กล่าวคือ

“การที่จะให้นักศึกษามีความรู้ทั่วไปในแขนงวิชาด้านธรรมชาติวิทยา สังคมศาสตร์ และ Humanities ก่อนเข้าศึกษาในแขนงวิชาเฉพาะด้านเป็นสิ่งที่น่าพึงปรารถนาอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้นักศึกษาเป็นผู้มีความรู้กว้างขวาง มีทัศนะอันกว้างมีความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติที่แวดล้อม ในสภาพของสังคมในธรรมชาติและจิตใจของมนุษย์ อันจะยังผลวิชาที่ให้ตนซาบซึ้งในแขนงวิชาที่ตนจะศึกษาเฉพาะด้าน และทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ต่อเนื่องของแขนงวิชาที่ตนศึกษาเฉพาะด้าน อันมีต่อแขนงวิชาอื่น ๆ และต่อสิ่งแวดล้อมในทางธรรมชาติสังคมและวัฒนธรรม **ความรู้ความเข้าใจอันกว้างขวางประกอบกับความรู้ในแขนงวิชาเฉพาะด้านเช่นนี้ จะทำให้บุคคลผู้สำเร็จการศึกษาในชั้นปริญญาตรีเป็นผู้มีความคิดความอ่านและใช้วิจารณญาณในการดำเนินชีวิตของตนในความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และในการปฏิบัติงานในหน้าที่ของตนได้ดียิ่งขึ้น ทำให้เป็นบุคคลที่มีคุณค่าและประโยชน์ต่อสังคม ต่อประชาชนและต่อประเทศชาติมากขึ้น”**
(หจร. (๒) มธ. ๒.๑.๖.๖/๒ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๑๙)

นั่นคือ อาจารย์อดุลเชื่อมั่นว่า ความรู้ทั่วไปที่เป็นพื้นฐานความรู้ในด้านธรรมชาติสิ่งแวดล้อม สังคม และจิตใจของมนุษย์ จะสัมพันธ์เชื่อมโยงกับความรู้เฉพาะทางที่ผู้เรียนธรรมศาสตร์ในแต่ละคณะ ทั้งห้าแห่ง สร้างให้ผู้นั้น “เป็นผู้ที่รู้จักใช้ความคิดความอ่านและใช้วิจารณญาณในการดำเนินชีวิตตนในความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น” ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญให้ปฏิบัติงานในหน้าที่ได้ดียิ่งขึ้น

ในทัศนะของอาจารย์อดุลการให้การศึกษาความรู้ทั่วไปยังสำคัญสำหรับอุดมศึกษาทั้งระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก ที่เกือบทั้งหมดเป็นการศึกษาความรู้เฉพาะด้านสำหรับการเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขา ด้วยเหตุผลที่อาจารย์อธิบายไว้คือ

“อย่างไรก็ดี การที่จะมีความรู้เฉพาะด้านไม่ว่าจะเป็นปริญญาตรีหรือมีความรู้เฉพาะด้านโดยพิสดารในชั้นปริญญาโทและเอก จะเป็นประโยชน์โดยแท้จริงแก่ตนเองและสังคมนั้น ย่อมจะต้องมีความรู้ทั่วไปในแขนงวิชาธรรมชาติวิทยา สังคมศาสตร์และ Humanities เป็นพื้นฐานมิฉะนั้นก็เปรียบได้เสมือนม้ามีกระบังตา ซึ่งมองเห็นแต่สิ่งที่อยู่หน้าตนเท่านั้น”
(หจธ. (๒) มธ.๒.๒.๖.๖ / ๒ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๒๖)

อาจารย์อดุลตระหนักว่า ระบบการศึกษาสมัยใหม่ทุกประเทศต่างจัดการเรียนการสอนความรู้ทั่วไปในสามหมวดวิชาตั้งแต่ระดับมัธยมมากขึ้นน้อยแตกต่างกัน แต่ในระดับอุดมศึกษามหาวิทยาลัยในต่างประเทศต้องจัดการเรียนการสอนวิชาความรู้ทั่วไปไว้ด้วย โดยบางแห่งก็จัดเป็นวิชาเลือก บางแห่งจัดเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรปริญญาตรี

ในกรณีประเทศไทย การจัดการเรียนการสอนความรู้ทั่วไปไม่สูงนักและบางวิชาที่ไม่มีการเปิดสอน เช่น สังคมวิทยา จิตวิทยา และปรัชญา ในระดับเตรียมอุดมศึกษาหรือมัธยมปลาย ยังแยกสายออกเป็นเตรียมอักษรศาสตร์และเตรียมวิทยาศาสตร์ ยิ่งเมื่อศึกษาต่อในมหาวิทยาลัย ก็แยกศึกษาเฉพาะสาขาตามคณะต่าง ๆ ซึ่งอาจารย์อดุลปรารถนาที่จะให้มหาวิทยาลัยในประเทศไทย “ควรดำเนินการศึกษาชั้นอุดมในชั้นปริญญาตรีตามแบบของมหาวิทยาลัยสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ตัวอย่างที่ดีอีกอันหนึ่งคือ มหาวิทยาลัย International Christian University ในประเทศญี่ปุ่นก็มีการศึกษาความรู้ทั่วไปด้านธรรมชาติวิทยา สังคมศาสตร์และ Humanities และก่อนที่จะให้นักศึกษาไปทำการศึกษาในแขนงวิชาเฉพาะด้าน (หจธ. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖ / ๒ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๒๙)

หลักสูตรวิชาพื้นฐานทั่วไปแบบ Liberal Arts

จากการที่คณะ Liberal Arts จัดตั้งขึ้น เพื่อจัดการศึกษาวิชาพื้นฐานทั่วไป ดังนั้น “นักศึกษาทั้งหมดที่จะเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จะต้องศึกษาในคณะ Liberal Arts เป็นเวลา ๒ ปีก่อนเข้าคณะของตน” นั้นหมายถึงหลักสูตรวิชาพื้นฐานเป็นหลักสูตรบังคับสำหรับนักศึกษาทุกคนในชั้นปีที่ ๑ ปีที่ ๒ และทุกคนมีสถานภาพเป็นนักศึกษาคณะ Liberal Arts จากนั้นในชั้นปี ๓ และ ๔ จึงแยกย้ายเลือกเรียนคณะวิชาเฉพาะด้านทั้งห้าคณะได้จนจบหลักสูตร ๔ ปี ยกเว้นคณะนิติศาสตร์กำหนดให้เรียนหลักสูตรของคณะถึง ๓ ปี ทำให้จบปริญญาตรีใน ๕ ปี ขณะเดียวกันคณะ Liberal Arts เองก็ต้องเปิดการสอนหลักสูตรตัวเองในชั้นปี ๓ และ ๔ นักศึกษาสามารถเลือกเรียนหนักในหมวดวิชาใดวิชาหนึ่งในหมวดวิชาสังคมศาสตร์ Humanities ธรรมชาติวิทยาหรือภาษาต่างประเทศ

หรืออาจเลือกเรียนวิชาที่คณะอื่นเปิดสอน ด้วยการไปเรียนร่วมเฉพาะวิชาได้

หลักสูตรวิชาพื้นฐาน Liberal Arts สำหรับการสอนชั้นปีที่ ๑ และ ๒ ของผู้เรียนปริญญาตรี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้น ประกอบด้วย ๓ แขนงวิชาและวิชาภาษาอังกฤษ คือ

๑. แขนงวิชา Humanities ประกอบด้วยรายวิชาศิลปกรรมตะวันตกและตะวันออกเปรียบเทียบ วรรณคดีตะวันตกและตะวันออกเปรียบเทียบ ความรู้เกี่ยวกับดนตรีตะวันตกและตะวันออก ปรัชญา ตะวันตกและตะวันออกเปรียบเทียบ ศาสนาเปรียบเทียบ

๒. แขนงธรรมชาติวิทยา ประกอบด้วยชีววิทยาทั่วไป เคมีทั่วไป ฟิสิกส์ทั่วไป ธรณีวิทยาทั่วไป และคณิตศาสตร์ขั้นสูง (หรือสถิติ)

๓. แขนงสังคมศาสตร์ ประกอบด้วย หลักเศรษฐศาสตร์ จิตวิทยา ภูมิศาสตร์มนุษยชาติ หลักสังคมวิทยา ความรู้ทั่วไปในทางรัฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ อารยธรรมตะวันตกและตะวันออก เปรียบเทียบ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป

สำหรับภาษาอังกฤษนั้นในบันทึก “หลักการจัดตั้งคณะ Liberal Arts” ไม่ได้ให้รายละเอียดสาระวิชา แต่กำหนดความสำคัญการเรียนภาษาอังกฤษสำหรับความรู้พื้นฐานทั่วไประดับเดียวกับสามแขนงวิชาหลักว่า “ตลอดระยะเวลา ๒ ปีแรกนี้ ภาษาอังกฤษต้องจัดให้มีจำนวนชั่วโมงการสอนในแต่ละสัปดาห์มากพอที่จะทำให้นักศึกษาผู้ที่จะขึ้นไปศึกษาในปีที่ ๓ ในคณะอื่น ๆ สามารถอ่านและค้นตำราภาษาอังกฤษได้ ตลอดจนพูดและเขียนได้พอสมควร” (หจธ. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๒ คณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๒๖)

อย่างไรก็ดีสภาพการศึกษาวិชาพื้นฐานทั่วไปในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ขณะนั้น อาจารย์อดุลตระหนักดีว่า คณะต่าง ๆ ทั้งห้าแห่งในมหาวิทยาลัยต่างจัดรายวิชาพื้นฐานทั่วไปของคณะตัวเองอยู่แล้ว ซึ่งอาจารย์อดุลเห็นว่าวิชาพื้นฐานทั่วไปเหล่านั้นที่จริง “เป็นวิชาที่มีใช้อยู่ในแขนงวิชาเฉพาะด้านเสียประมาณร้อยละ ๕๐ อยู่แล้ว วิชาเหล่านั้นเป็นวิชาที่เกี่ยวข้อง (กับคณะ) บ้างหรือไม่เกี่ยวข้องเลย แต่ถือว่าเป็นประโยชน์แก่การศึกษาเฉพาะด้าน” ดังนั้นเมื่อคณะ Liberal Arts เข้ามารับผิดชอบการศึกษาหลักสูตรพื้นฐานสำหรับมหาวิทยาลัยแล้ว อาจารย์จึงเสนอให้คณะต่าง ๆ ตัดวิชาพื้นฐานทั่วไปของคณะออกไปและปรับหลักสูตรของคณะให้ลดลงเหลือเพียง ๒ ปี ได้ ดังความว่า “ถ้าจะจัดหลักสูตรของคณะต่าง ๆ ให้จำกัดอยู่ในแขนงวิชาเฉพาะด้านจริง ๆ เป็นเวลา ๒ ปี (เว้นแต่คณะนิติศาสตร์เป็นเวลา ๓ ปี) คือในการศึกษาปีที่ ๓ และปีที่ ๔ แล้ว ก็คงจะทำได้ และคงจะไม่ทำให้นักศึกษามีความรู้เฉพาะด้านน้อยกว่าที่ควร” (หจธ. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๒ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๒๖)

ที่สำคัญอาจารย์อดุลยังเห็นว่าการให้แต่ละคณะตัดรายวิชาพื้นฐานทั่วไปที่เคยสอนในคณะออกไปให้กับคณะ Liberal Arts รวมถึงวิชาภาษาอังกฤษ เพื่อให้เป็นหลักสูตรชั้นปีที่ ๑ และ ๒ “จะเป็นการประหยัดรายจ่ายและสะดวกในการดำเนินงานอีกโสดหนึ่งด้วย” (หจธ. (๒) ๒.๑.๖.๖/๒ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๒๖) และยังมีมุมมองถึงการพัฒนามหาวิทยาลัยในอนาคตจากการเรียนการสอนวิชาพื้นฐานของคณะ Liberal Arts ว่าอาจเป็นจุดเริ่มต้น “ให้ขยายการศึกษาในแขนงวิชาอื่น ๆ เช่น ฟิสิกส์ เคมี หรือแพทยศาสตร์ต่อไปได้ในอนาคต” (หจธ. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๒ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๒๖)

ด้วยเหตุนี้หลักการและหลักสูตรที่จัดขึ้นในคณะใหม่อันเป็นวิธีการศึกษาแบบใหม่ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้น อาจสร้างผลกระทบต่อโครงสร้างการเรียนการสอนทุกคณะในมหาวิทยาลัย นับตั้งแต่เรื่องระบบการเรียนวิชาพื้นฐาน ๒ ปี นักศึกษาทุกคนต้องมีสถานะเป็นนักศึกษาคณะศิลปศาสตร์ ส่วนหลักสูตรพื้นฐานเองที่ใช้เวลาเรียน ๒ ปี ก็มีผลกระทบต่อคณะต่าง ๆ ต้องลดวิชาและเวลาเรียนหลักสูตรเฉพาะทางของคณะลงจากเดิม ๔ ปี เหลือเพียง ๒ ปี เท่านั้น ผลกระทบทั้งสองประเด็นจะกลายเป็นปัญหาการดำเนินงานของคณะใหม่แห่งนั้นต่อไป

จากชื่อคณะ Liberal Arts

สุนามปรทาน “คณะศิลปศาสตร์” (พ.ศ. ๒๕๐๒)

หลังจากที่หลักการจัดตั้งคณะ Liberal Arts ผ่านการอนุมัติจากที่ประชุมสภามหาวิทยาลัย อาจารย์อดุลซึ่งทำหน้าที่เลขาธิการมหาวิทยาลัยขณะนั้น ได้มีหนังสือ ลงวันที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ กราบทูลศาสตราจารย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิ ในการบัญญัติศัพท์ภาษาไทยได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม ขอให้ทรงช่วยบัญญัติศัพท์ คำว่า “Liberal Arts” เป็นภาษาไทย เพื่อใช้เป็นชื่อคณะที่จัดตั้งใหม่ (เอกสาร หจร. (๒).๒.๑.๖.๖ / ๒ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๒๖) ครั้งนั้นทรงประทานนามคณะว่า “ศิลปศาสตร์”

มีข้อสังเกตว่า เรื่องการเรียกชื่อ Liberal Arts ภาษาไทยนั้นยังไม่ลงตัวนัก เมื่อพิจารณาบันทึกอาจารย์อดุลในฐานะเลขาธิการมหาวิทยาลัยถึงเลขาธิการสภาการศึกษาแห่งชาติ ดร.กำแหง พลาญกูร วันที่ ๑๐ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ ซึ่งเป็นเวลาปีกว่า ๆ หลังจากการขอปรทานชื่อ บันทึกนั้นเป็นขั้นตอนการเสนอต่อสภามหาวิทยาลัยแห่งชาติ เพื่ออนุมัติให้เปิดการเรียนการสอน ยังคงใช้ชื่อคณะ Liberal Arts ตามบันทึกยังเปิดเผยให้เห็นความไม่ลงรอยเรื่องชื่อภาษาไทย เพราะในการประชุมคณะกรรมการมหาวิทยาลัยแห่งชาติฝ่ายบริหาร วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๒ คณะกรรมการให้ความเห็นว่าควรตั้งชื่อ “คณะธรรมศาสตร์” ในขณะที่อาจารย์อดุลอ้างความเห็นต่างจากคณะกรรมการมหาวิทยาลัยแห่งชาติฝ่ายบริหารว่า “ไม่น่าจะใช้ชื่อนี้ เพราะคำว่า “ธรรมศาสตร์” หมายถึงและตรงกับคำว่า “Jurisprudence” และยังได้อ้างถึงข้อเสนอชื่อภาษาไทยจากคณะกรรมการสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ว่า “น่าจะใช้ชื่อ” “คณะปริชาศิลปศาสตร์” หรือ “คณะศิลปศาสตร์” ซึ่งตรงกับความหมายภาษาอังกฤษ Liberal Arts มากกว่า

บันทึกฉบับนี้ อาจารย์อดุลมีความพยายามที่จะทำให้ “คณะปริชาศิลปศาสตร์หรือศิลปศาสตร์” เทียบได้กับ “College of Liberal Arts หรือ College of Arts and Sciences” ด้วยการขอเสนอ สภามหาวิทยาลัยแห่งชาติให้เรียกว่า “วิทยาลัยศิลปศาสตร์” แต่ด้วยพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๔๙๕ กำหนดให้มีกรมแบ่งหน่วยงานออกเป็นคณะหรือแผนกวิชาเท่านั้น จึงไม่สามารถจัดตั้งเป็นวิทยาลัยได้ อาจารย์อดุลจึงขอให้เลขาธิการสภามหาวิทยาลัยแห่งชาติพิจารณาให้ชื่อคณะตรงกับความหมายภาษาอังกฤษ คือ College of Liberal Arts หรือ College of Arts and Sciences” (หจร. (๒).๒.๑.๖.๖/๒ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๒๖)

เห็นได้ว่าแม้จะได้ชื่อประธานจากพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ ว่า “คณะศิลปศาสตร์” แล้วก็ตาม ทว่าความทรงจำเรื่อง “หลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิต” ยังคงมีอยู่จึงทำให้ที่ประชุมคณะกรรมการมหาวิทยาลัยแห่งชาติมีการเสนอให้กลับไปใช้ “คณะธรรมศาสตร์” แน่นนอนว่า ประเด็นนี้อาจารย์อดุลต้องปฏิเสธ เนื่องจากความหมายไม่ตรงกับหลักสูตร Liberal Arts แม้ว่าทั้งสองหลักสูตรต่างกล่าวถึงลักษณะบูรณาการการศึกษาหลายสาขาวิชาที่สัมพันธ์กัน แต่ที่สำคัญ อาจารย์อดุล ยังต้องการให้หลักสูตรนี้ทำหน้าที่สร้างความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างวิชาการของมหาวิทยาลัย อาจารย์จึงยังมีความพยายามเชื่อมโยงฐานะและความหมายคณะให้เป็น “College of Liberal Arts หรือ College of Arts and Sciences” ทำให้อาจารย์เรียกชื่อภาษาไทยว่า “วิทยาลัยศิลปศาสตร์” หรือ “วิทยาลัยปริชาศิลปศาสตร์” เราจะเข้าใจประเด็นนี้มากขึ้น เมื่อเขียนถึงความคิดเรื่อง “ชุมชนวิชาการ” หรือ “Residential College” อันเป็นบรรยากาศความเป็นมหาวิทยาลัยวิชาการที่พึงปรารถนาในทัศนะของอาจารย์อดุล

แล้ว “คณะศิลปศาสตร์” มีความหมายตรงกับคณะ Liberal Arts หรือไม่อย่างใด ในเรื่องนี้คงต้องกลับมารู้อีกกับพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ รองนายกรัฐมนตรีใน พ.ศ. ๒๕๐๒ และจะเป็นผู้ดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ต่อมาในปลาย พ.ศ. ๒๕๐๖

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ หรือ “เสด็จในกรม” ทรงรับทุนเล่าเรียนหลวงหลังจากสอบไล่ได้ชั้นมัธยมพิเศษปีที่ ๑ จากโรงเรียนราชวิทยาลัยแล้ว ไปศึกษาต่อที่โรงเรียนประจำ Marlborough College โดยเริ่มเรียนด้าน Modern Side จากนั้นจึงเรียนต่อด้าน Classical Side รวมใช้เวลาเรียน ๕ ปี และเข้าศึกษาที่ Balliol College ในมหาวิทยาลัย Oxford จบปริญญาตรีเกียรตินิยมชั้นโททางประวัติศาสตร์และศึกษาต่อที่ École Libre des Sciences Politiques กรุงปารีส ฝรั่งเศส สาขาการทูต ๒ ปี ได้ชั้นประกาศนียบัตร และได้ปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด พระองค์สนพระทัยด้านภาษาและการบัญญัติศัพท์จากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย เพื่อเป็นการขยายคำและศัพท์ให้กับภาษาไทยและยังทรงต้องการให้ความรู้และการศึกษาในแต่ละสาขาวิชาใช้ศัพท์ที่มีความหมายเป็นมาตรฐานอย่างเดียวกัน ในฐานะที่ทรงภูมิความรู้ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศตะวันตก จึงทรงสร้างสรรคศัพท์บัญญัติไว้เป็นจำนวนมาก

ในกรณีที่อาจารย์อดุลได้มีบันทึกกราบทูลขอให้ทรงบัญญัติศัพท์ “Liberal Arts” นั้น พระองค์น่าจะได้บัญญัติศัพท์ให้เลือก ๒ คำ คือ “ศิลปศาสตร์” และ “ปริชาชาญศิลปศาสตร์” ทั้งนี้ในระยะแรกอาจารย์อดุลจะใช้ภาษาอังกฤษทับศัพท์บัญญัติภาษาไทยทั้งสองคำ แต่ในที่สุดอาจารย์อดุลก็เลือกใช้ “ศิลปศาสตร์” มาอย่างต่อเนื่องหลัง พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นต้นมา

ที่น่าสนใจคือ “ศิลปศาสตร์” ที่ “เสด็จในกรม” ทรงบัญญัตินั้น หากพิจารณาจากความหมายทางการในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานฉบับ พ.ศ. ๒๔๙๓ ซึ่งมีการพิมพ์ซ้ำถึงครั้งที่ ๑๑ ใน พ.ศ. ๒๕๑๓ นั้น ปรากฏความหมาย “ศิลปศาสตร์” ซึ่งเป็นคำนามว่า “ตำราว่าด้วยวิชาความรู้ ๑๘ ประการ เช่น ตำราการคำนวณ ตำรายาสมุนไพร” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๑๓: ๑๐๓) ความหมายนี้ ทำให้ศิลปศาสตร์มีความหมายถึง องค์ความรู้แบบจารีตประเพณีในโลกตะวันออกและสังคมไทยและเป็นความหมายที่ใช้จนถึง พ.ศ. ๒๕๑๙ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้

มีการปรับปรุงแก้ไขให้ทันสมัย รวมถึงเพิ่มเติมคำใหม่ ๆ โดยมีการขอความร่วมมือจากหน่วยงานสถาบันต่าง ๆ ช่วยกันอธิบายความหมายและคำนิยามที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาต่าง ๆ จึงมีพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานฉบับ พ.ศ. ๒๕๒๕ และมีการแก้ไขเพิ่มเติมล่าสุด คือ ฉบับ พ.ศ. ๒๕๔๒ คำว่า “ศิลปศาสตร์” มีการขยายขอบเขตความหมายไปถึงศิลปศาสตร์ที่เป็นวิชาการด้าน Liberal Arts อันเป็นองค์ความรู้วิชาการจากโลกตะวันตก นอกจากความหมายเดิมที่เป็นความรู้แบบจารีตว่า

“วิชาต่าง ๆ ซึ่งไม่ใช่วิชาทางเทคนิคหรือทางอาชีพ เช่น ภาษาศาสตร์

ปรัชญา ประวัติศาสตร์; ดำรงว่าด้วยวิชาความรู้ต่าง ๆ ในสมัยก่อนพุทธกาลมี ๑๘ ประการ

ได้แก่ สุต วิชาฟังเสียงคน เสียงสัตว์ รู้ว่าดีหรือร้าย ๒. สัมมุติ วิชาเข้าใจกฎธรรมเนียม

๓. สังขยา วิชาคำนวณ ๔. โยคยันต์ วิชาการช่าง ๕. นิติ วิชาแบบแผนราชการ

๖. วิเสสิกา วิชาการค้า ๗. คัมภีร์พพา วิชานาฏศิลป์ ๘. คณิกา วิชากายบริหาร

๙. ธนุพเพธา วิชายิงธนู ๑๐. ปุราณา วิชาโบราณคดี ๑๑. ติกิจฉา วิชาการแพทย์

๑๒. อิติหาสา วิชาตำนานหรือประวัติศาสตร์ ๑๓. โขติ วิชาดาราศาสตร์

๑๔. มายา วิชาตำราพิชัยสงคราม ๑๕. ฉันทสา วิชาการประพันธ์ ๑๖. เกตุ วิชาการพูด

๑๗. มันทา วิชาทำนายมंत्र ๑๘. สัททา วิชาไวยากรณ์”

(พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒: ๑๑๐๒)

แม้ว่า “ศิลปศาสตร์” ในความรู้แบบโลกตะวันออกจะมีกระบวนการ วิถีวิทยาและเนื้อหาแตกต่างจาก Liberal Arts ซึ่งเป็นความรู้และหลักสูตรการศึกษาในสหรัฐอเมริกา ที่ปรับและพัฒนาจากหลักสูตร Classic ของยุโรปอันมีรากฐานความรู้จากการศึกษาสมัยกรีกที่ประกอบด้วย ๗ วิชา คือ เลขคณิต เรขาคณิต ไวยากรณ์ ดาราศาสตร์ ตรรกวิทยา จริยธรรมและวิทยาศาสตร์ แต่ “ศิลปศาสตร์” ที่เป็นความรู้แบบจารีตหลายวิชาที่เทียบเคียงได้กับวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์หรือ Liberal Arts ที่จะเปิดสอนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ อย่างเช่น สังขยา วิชาการคำนวณ คัมภีร์พพา วิชานาฏศิลป์ ปุราณา วิชาโบราณคดี อิติหาสา วิชาตำนานหรือประวัติศาสตร์ ฉันทสา วิชาการประพันธ์ เกตุ วิชาการพูด และสัททา วิชาไวยากรณ์ วิชาเหล่านี้ ตามความรู้ “ศิลปศาสตร์” น่าจะเป็นวิชาคณิตศาสตร์พื้นฐานและแคลคูลัส มนุษย์กับศิลปะ อารยธรรม ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

การปรับปรุงโครงการขั้นสุดท้าย พ.ศ. ๒๕๐๔

ขั้นตอนนี้เกิดขึ้นในวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ เมื่ออาจารย์อดุลนำเสนอโครงการจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์ ต่อเลขาธิการสภาการศึกษาแห่งชาติขณะนั้นคือ ดร.กำแหง พลางกูร เพื่อให้คณะกรรมการสภาการศึกษาแห่งชาติอนุมัติให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดตั้งคณะ Liberal Arts จะได้ทันจัดการการเรียนการสอนใน พ.ศ. ๒๕๐๕ ครั้งนี้ อาจารย์อดุลได้ปรับเพิ่มรายละเอียดโครงการ

ประกอบด้วยรายวิชาต่าง ๆ ที่จะจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรวิชาพื้นฐานและหลักสูตรของ คณะศิลปศาสตร์ รวมถึงแนวการสอนและระบบหน่วยกิต ที่ประกอบด้วยวิชา จำนวนหน่วยกิต ที่สัมพันธ์กับระยะเวลาเรียนกับการวัดผลผู้เรียนอันเป็นกลไกสำคัญในการควบคุมมาตรฐานการศึกษา การปรับปรุงโครงการครั้งนี้ ทำให้องค์ประกอบวิชามีความชัดเจนมากขึ้นมีทั้งวิชาภาษาไทย ภาษาต่างประเทศและวิชาความรู้ทั่วไปคือ วิชาวิทยาศาสตร์ (Natural Sciences) สังคมศาสตร์ (Social Sciences) และมนุษยศาสตร์ (Humanities) และเพิ่มวิชาเฉพาะด้านเบื้องต้น โดยอธิบายว่า จัดขึ้น เพื่อให้นักศึกษาทดสอบความถนัดและความสนใจก่อนโอนย้ายไปตามคณะต่าง ๆ เป็นการ “คัดกรองเฉพาะบุคคลที่ถนัดและเหมาะสมกับวิชาเฉพาะด้านนั้น” ช่วยให้ประหยัดพลังงานและ สามารถสร้างคนที่มีทักษะเฉพาะด้าน ทำงานตามแผนพัฒนาประเทศเป็นการแก้ปัญหาภาวะคนล้นงาน สอดคล้องกับแผนพัฒนากำลังคนของประเทศขณะนั้น

จากการพิจารณารายละเอียดของโครงการที่ปรับปรุงขึ้นใหม่ทำให้เห็นเป้าประสงค์ในการสอน ว่าให้น้ำหนักหรือความสำคัญกับรายวิชาต่าง ๆ ตลอดการสอน ๒ ปี แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ เป็นต้นว่า ให้ความสำคัญกับการเรียนภาษาต่างประเทศซึ่งเป็นภาษาอังกฤษเพียงภาษาเดียวเท่ากับความ รู้ทั่วไป ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ แขนงวิชา คือ วิทยาศาสตร์ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คือ ๓๖ หน่วยกิต เพียงแต่วิชาความรู้ทั่วไปแต่ละแขนงวิชามีค่าหน่วยกิตเพียง ๑๒ หน่วยกิตเท่ากับวิชา พื้นฐานเฉพาะด้าน (สำหรับชั้นปีที่ ๒) รวมทั้งหมด ๑๓ วิชา ๆ ละ ๓ หน่วยกิต (ศจ. มธ.๒.๑.๖.๖/๓ คณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๙)

ที่น่าสนใจคือ อาจารย์อดุลได้กำหนดความมุ่งหมายและแนวทางในการสอน ให้ผู้เรียนมี ความรู้ และทักษะที่นำไปใช้ศึกษาต่อสูงขึ้นทั้งในสาขาศิลปศาสตร์และสาขาเฉพาะทางของคณะต่าง ๆ รวมถึง สามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้จริงในการทำงานหรือดำเนินชีวิตในอนาคต เช่น

วิชาภาษาไทยจะกำหนดไว้เพียง ๔ หน่วยกิตสำหรับการเรียน ๒ ชั้นปี แต่อาจารย์อดุลมี ความมุ่งหมายให้เป็นการสอนนักศึกษาให้สามารถใช้ภาษาไทยในการพูดและเขียนที่เป็นการ ถ่ายทอดความคิดของตนได้แจ่มชัด ถูกต้อง สละสลวย เหมาะสมกับโอกาส การสอนจึงมุ่งสอนหลัก วิชาพูดและหลักวิชาการประพันธ์

ในขณะที่ภาษาอังกฤษซึ่งได้รับค่าน้ำหนักความสำคัญเสมอกับความรู้ทั่วไปนั้น อาจารย์อดุล วางแนวการสอนให้ผู้เรียน “มีความรู้ภาษาอังกฤษสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาค้นคว้าความรู้ ในแขนงวิชาของตนจากตำราภาษาอังกฤษได้ด้วยความคล่องแคล่วรวดเร็ว และให้มีความรู้ในการพูด และเขียนภาษาอังกฤษได้ดีตามสมควร” โดยแยกรายวิชาย่อยเป็น Spoken English สำหรับให้ผู้เรียน “ฟัง เข้าใจและสามารถใช้ภาษาพูด” ได้ถูกต้องและมีทักษะเคยชินกับแบบแผนการพูดภาษาอังกฤษ การสอนจึงเน้นการออกเสียง การฝึกทักษะด้วยแบบฝึกหัดและใช้เครื่องมือโสตทัศนศึกษา ซึ่งถือเป็น อุปกรณ์การศึกษาในวิชาพื้นฐาน Structure เป็นการสอนแบบแผนและโครงสร้างภาษาทั้งการพูด เขียน ตลอดจนการใช้สำนวน ซึ่งเน้นแบบฝึกหัด ขณะที่ Reading เป็นการสอนส่งเสริมความสามารถและ ความรวดเร็วในการหยั่งทราบความหมายของข้อความที่อ่าน” เพื่อให้ผู้เรียนอ่านภาษาอังกฤษได้เข้าใจ ได้ดีและเร็ว ส่วน Writing เป็นการฝึกผู้เรียนให้สามารถ “เขียนบรรยายความคิดออกได้ชัดเจนถูกต้อง รู้จักรวบรวม จัดระเบียบเนื้อหาเรื่องที่จะเขียน” (ศจ.มธ.๒.๑.๖.๖/๓ คณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๙)

เห็นได้ชัดว่าความมุ่งหมายการเรียนรู้ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศในหลักสูตรพื้นฐานทั่วไปนี้ อาจารย์อดุลให้ความสำคัญการเรียนรู้ภาษาในฐานะ “เครื่องมือสื่อสาร” ความคิดความรู้สึกและความเข้าใจที่ผู้เรียนมีต่อความรู้และบุคคลอื่น การเรียนภาษาในแง่นี้เป็นวิชามุ่งประโยชน์การใช้งานจริงในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะการประกอบอาชีพการทำงานในอนาคต รวมถึงประโยชน์การพัฒนาต่อยอดการนำไปใช้ในการศึกษาความรู้เฉพาะทางที่มีอยู่ในตำราภาษาต่างประเทศ ทักษะการเรียนรู้ภาษาจึงสัมพันธ์กับการใช้งานในการศึกษาค้นคว้าจากห้องสมุดมหาวิทยาลัยแบบสมัยใหม่ที่ให้บริการหนังสือความรู้ประเภทต่าง ๆ อย่างกว้างขวางนั่นเอง

ส่วนวิชาความรู้ทั่วไปซึ่งประกอบด้วย ๓ แขนงวิชา มีค่าหน่วยกิตรวม ๓๖ หน่วยกิต ในคำชี้แจงของอาจารย์อดุลเอง ระบุว่า “ได้กระจายออกไปจัดสอนในทั้ง ๒ ภาคของปีที่ ๑ และในภาคแรกของปีที่ ๒ ทั้งนี้เพื่อที่จะให้นักศึกษาได้มีเวลาสัมพันธ์พอสมควรกับความรู้ทั่วไป” ในภาค ๒ ของชั้นปีที่ ๒ จึงจัดให้เป็นการศึกษาวิชาทั่วไปสำหรับการศึกษาเฉพาะด้านของคณะต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว (ศจ. มธ.๒.๑.๖.๖/๓ คณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๙)

แนวการสอนวิชาความรู้ทั่วไปของอาจารย์อดุลถือเป็นรูปแบบการศึกษาใหม่ที่สัมพันธ์กับองค์ความรู้เชิงบูรณาการอย่างที่เราเข้าใจในปัจจุบัน นั่นคือ ให้ผู้เรียน “มีความรู้และความเข้าใจสาระสำคัญ สภาพและวิวัฒนาการ ตลอดจนความสัมพันธ์ต่อเนื่องระหว่างแขนงวิชาด้านวิทยาศาสตร์ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์” ซึ่งอาจารย์อดุลชี้ให้เห็นว่า การศึกษาระดับมัธยมวิชาความรู้ทั่วไป” จัดสอนแยกเป็นแต่ละวิชา “หากทว่าในระดับอุดมศึกษานั้น” จำต้องนำมาจัดรวมสอนเป็นแขนงวิชาเดียวกัน “คำอธิบายนี้ชี้ชัดว่าแต่ละแขนงวิชาที่ประกอบด้วยรายวิชาย่อยนั้นจะต้องสอนให้สัมพันธ์กันในแขนงวิชาเดียวกัน (ศจ.มธ.๒.๑.๖.๖/๓ คณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๙)

ทั้งนี้ การบูรณาการในแขนงวิชาสังคมศาสตร์คือ “สาระสำคัญแนวความคิดและวิวัฒนาการในทางเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา เหล่านี้นำมาประมวลให้กลมกลืนจัดสอนเป็นแขนงวิชาใหญ่เพียงวิชาเดียว เพื่อให้นักศึกษาสามารถเห็นภาพสังคมมนุษย์ทั้งในด้านสถาบันการเมือง เศรษฐกิจและสังคมนับแต่แรกเริ่มมาจนถึงปัจจุบัน” เนื้อหาวิชาสังคมศาสตร์ แบ่งเป็น ๓ ตอน คือ ตอนแรกเป็นเรื่องสังคมมนุษย์ตั้งแต่สมัยโบราณ กรีก โรมัน และสมัยกลาง ตอนสองเป็นเรื่องสังคมมนุษย์ตั้งแต่สมัยศตวรรษที่ ๑๖ จนถึงศตวรรษที่ ๑๙ และตอนสุดท้ายเป็นสังคมสมัยศตวรรษที่ ๒๐

ส่วนการบูรณาการแขนงวิชามนุษยศาสตร์คือ “มีการแยกสอนเป็นวิชาปรัชญา เทววิทยา ศิลปกรรม ดุริยางคศาสตร์ และวรรณคดี” แต่ให้สอนเชิงบูรณาการคือ “นำเอาสาระสำคัญ แนวความคิดและวิวัฒนาการในด้านเหล่านี้ มาประมวลจัดสอน เพื่อให้นักเรียนเห็นสภาพและความงดงามทางด้านจิตใจและความคิดของมนุษยชาติ เนื้อหาวิชาการสอนแบ่งเป็น ๓ ตอนเช่นกัน คือ ตอนแรกเป็นเรื่องวัฒนธรรมตั้งแต่สมัยโบราณ กรีก อินเดีย จีน โรมันและสมัยกลาง ตอน ๒ เป็นเรื่องวัฒนธรรมยุโรปและสุดท้ายคือ วัฒนธรรมยุคปัจจุบัน

ส่วนแขนงวิชาวิทยาศาสตร์ การบูรณาการเป็นการ “นำสาระสำคัญและวิวัฒนาการด้านชีววิทยา เคมี ฟิสิกส์ ธรณีวิทยาและคณิตศาสตร์ มาประมวลสอนเพื่อให้ศึกษารู้และเข้าใจปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์” เนื้อหาของแขนงวิชานี้กำหนดขอบเขตการสอนเป็น ๓ ตอน คือ ตอนแรกเป็นเรื่องโครงสร้างจักรวาลและโลก วิวัฒนาการสิ่งมีชีวิต ตอนสองเป็นเรื่อง

ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ตั้งแต่ยุคโบราณ กรีก จนถึงสมัยปฏิวัติอุตสาหกรรม และตอนสามเรื่องความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ปัจจุบัน (หจธ.มธ.๒.๑.๖.๖ / ๓ คณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๙)

ถ้าจะว่าไปแล้วการสอนวิชาทั่วไปซึ่งเป็นหัวใจของการศึกษาพื้นฐานศิลปศาสตร์นั้น ต้องยอมรับว่าเป็นความพยายามในยุคบุกเบิกที่อาจารย์อดุลจำลองหลักการศึกษ Liberal Arts and Sciences ในการศึกษาแบบ General Education ที่ใช้ในระบอบอุดมศึกษาอเมริกันนั้น นับเป็นความทันสมัยทางวิชาการ และนับเป็นความล้ำสมัยที่ผู้คนในแวดวงการศึกษาไทย ซึ่งยังคุ้นเคยกับระบบการศึกษาแบบอังกฤษในปลายศตวรรษที่ ๑๙ ถึงต้นศตวรรษที่ ๒๐ ย่อมตระหนักว่าเป็นเรื่องแปลกและไม่เข้าใจ โดยเฉพาะความพยายามของอาจารย์อดุลในการนำหลักการสอนเชิงสัมพันธ์เกี่ยวเนื่อง ซึ่งก็คือเชิงบูรณาการ เข้ามาใช้ในการสอนวิชาความรู้ทั่วไป แม้เราจะเห็นว่าการเชื่อมโยงสัมพันธ์ยังคงถูกกำหนดให้อยู่แต่เฉพาะแขนงวิชา เช่นวิชาสังคมศาสตร์ ได้วางขอบเขตการสอนเรื่องวิวัฒนาการสังคมในโลกยุโรป ส่วนมนุษยศาสตร์คือ วิวัฒนาการวัฒนธรรมที่มีการแบ่งออกเป็นสองโลกคือ โลกตะวันตกกับโลกตะวันออก และวิชาวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องของประวัติศาสตร์วิทยาศาสตร์ที่เป็นองค์ความรู้ อันเป็นวิทยาการตะวันตก แต่ละแขนงวิชา จึงไม่เกี่ยวข้องกัน แม้ว่าอาจมีเนื้อหาเหลื่อมกันเพียงแต่อาจารย์พยายามให้มีบูรณาการเนื้อหาการสอนภายในแขนงวิชา ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้น วิธีการศึกษาแบบใหม่ในอุดมศึกษาไทย อันที่จริงแล้วทั้งสามแขนงวิชาสามารถสร้างบูรณาการขอบเขตเนื้อหาให้อยู่ในองค์ความรู้ชุดเดียวกันได้เช่นกัน แต่ปรากฏการณ์นี้จะไม่เกิดในยุคนี้

ในขณะที่ความรู้พื้นฐานเฉพาะด้านเบื้องต้น ที่อาจารย์อดุลกำหนดความมุ่งหมายให้เป็นความรู้เบื้องต้นสำหรับหลักสูตรคณะต่าง ๆ ที่เป็นสาขาเฉพาะทาง โดยถือโอกาสเป็นการทดสอบทักษะความถนัดและความสนใจของผู้เรียนในชั้นปีที่ ๑ ว่า “สามารถศึกษาในสาขาเฉพาะทางนั้น ๆ ได้ดีเยี่ยมใด จะได้นำไปประกอบการพิจารณาเลือกคณะที่แต่ละคนจะศึกษาต่อในปีที่ ๓ และ ๔” โดยอาจารย์อดุลกำหนดรายวิชาความรู้เฉพาะด้านเบื้องต้นไว้ คือ หลักปรัชญา ตรรกวิทยา หลักจิตวิทยา ระเบียบวิธีการวิจัย สถิติเบื้องต้น ภูมิศาสตร์มนุษย์ชาติ (Human Geography) ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ความรู้เบื้องต้นทางสังคมวิทยา ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป ความรู้เบื้องต้นทางเศรษฐศาสตร์ ความรู้เบื้องต้นทางรัฐศาสตร์ ความรู้เบื้องต้นทางพาณิชย์ ความรู้เบื้องต้นทางวารสารศาสตร์ ทั้งนี้กำหนดให้ผู้เรียนเลือกได้ ๔ วิชาจาก ๑๓ รายวิชา

แม้ว่าแขนงวิชาความรู้เฉพาะด้านเบื้องต้นมีสาระเนื้อหาและขอบเขตวิชาที่เหมาะสมในการสอนชั้นปีที่ ๒ และมีคุณค่ามากในการฝึกทักษะความสามารถที่เป็นพื้นฐานในการเรียนชั้นปีที่ ๓ และ ๔ ในทุกคณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักปรัชญา ตรรกศาสตร์ หลักจิตวิทยา ระเบียบวิธีวิจัย สถิติเบื้องต้นและภูมิศาสตร์มนุษย์ชาติ ถือว่าเป็นวิชาแกนหลักสำหรับการศึกษาพื้นฐานแบบศิลปศาสตร์ ด้วยเป็นความรู้เกี่ยวข้องกับหลักการคิดและการใช้เหตุผล รวมถึงการเข้าใจคนอื่น การฝึกทักษะการค้นคว้าเพื่อทำรายงาน อันเป็นลักษณะสำคัญของการศึกษามหาวิทยาลัย ดังที่อาจารย์อดุลเองได้สะท้อนแนวคิดนี้อย่างสม่าเสมอ หากทว่าวิชาที่เหลือ ซึ่งเป็นวิชาเฉพาะด้านเบื้องต้นของแต่ละคณะ เมื่อนำมารวมจัดการเรียนการสอนให้เป็นหลักสูตรพื้นฐานและรวมศูนย์จัดการเรียนการสอนไว้ที่คณะศิลปศาสตร์ ด้วยการอ้างว่าเพื่อลดต้นทุนค่าใช้จ่าย แต่คณะวิชา ๗ แห่ง อาจต้องการจัดการสอนวิชาเฉพาะของคณะ ย่อมตระหนักถึงการถูกดึงอำนาจบริหารจัดการศึกษาออกไปจากคณะตนเอง

จึงอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้บริหารคณะและคณาจารย์ไม่พอใจอาจารย์อดุลและคณะจัดตั้งใหม่ก็เป็นได้

สิ่งที่หายไปในหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์

โครงการจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์ที่ประกาศใช้ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ แม้จะมีความสมบูรณ์ครบถ้วนในเรื่องของรายวิชา แต่ก็ยังมีสิ่งที่ขาดหายไปจากหลักการสำคัญของการศึกษาแบบ Liberal Arts ในสหรัฐอเมริกา ซึ่งถือว่าวิชาปรัชญา ตรีกรวิทยาต้องเป็นวิชาแกนกลาง อาจารย์อดุลเองมีความเข้าใจในเรื่องนี้ดี อีกทั้งยังเป็นผู้สนใจและชื่นชอบวิชาดังกล่าวมาก และได้พยายามออกแบบสาระวิชานี้ในการเรียนชั้นปีที่ ๑ และ ๒ ดังในบทสัมภาษณ์อาจารย์อดุลใน พ.ศ. ๒๕๓๒ ซ้ำว่า เนื่องจากหลักสูตรพื้นฐานแบบศิลปศาสตร์นั้นมองค้ประกอบรายวิชาที่สำคัญและเป็นแกน คือ วิชาปรัชญาและตรีกรวิทยาที่เชื่อมสัมพันธ์กับวิชาสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ความสัมพันธ์เชื่อมโยงนี้ได้รับการอธิบาย คือ ปรัชญาจะเป็นแกนที่เรียกว่า “วงรอบ” และลักษณะการเรียนวิชาปรัชญานั้น “ที่สอนนั้นเป็นวิชาปัญหาปรัชญา ซึ่งจะจับเอาปัญหาต่าง ๆ หรือข้อคิดต่าง ๆ จากวิชาการแต่ละสาขา เชื่อมโยงผูกกันเข้าและนำขึ้นมาชี้ให้เห็นในลักษณะปัญหาปรัชญา เพื่อให้นักศึกษาสามารถเอาความรู้แขนงต่าง ๆ ที่แตกย่อยชอยออกไป นำเข้ามารวมให้มองเห็นจุดสำคัญที่เชื่อมโยงกันและกันได้” (บทสัมภาษณ์ ศ.ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ใน ดวงทิพย์ วรพันธุ์ ๒๕๓๕: ๓๕)

อาจารย์อดุลยังมีความเห็นว่าความรู้ต่าง ๆ แท้จริงแล้วเป็นเรื่องที่มนุษย์เป็นผู้จัดแขนงกลุ่มสาขาความรู้ออกเป็นวิชาต่าง ๆ เช่น ฟิสิกส์ เคมี มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และอันที่จริงแล้ว “มันเชื่อมโยงเป็นเรื่องราวตัวมนุษย์เราทั้งสิ้น แต่เมื่อคนไปเรียนวิชาเฉพาะด้านไม่สามารถมองเห็นความสัมพันธ์ ความสืบทอดเนื่องและปัญหาที่เชื่อมโยงกันและกัน แม้กระทั่งปัญหาเรื่องลัทธิการเมืองก็สืบเนื่องมาจากข้อคิดทางปรัชญาหรือสืบเนื่องจากอิทธิพลของทฤษฎี” (บทสัมภาษณ์ ศ.ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ใน ดวงทิพย์ วรพันธุ์ ๒๕๓๕: ๓๕) ในลักษณะนี้ แสดงว่าอาจารย์อดุลเชื่อเรื่องเมตาฟิสิกส์ นั่นคือ ความรู้ที่แท้จริงสมบูรณ์นั้นมีเพียงหนึ่งเดียว การเข้าถึงความรู้หรือความจริงสูงสุดนั้นต้องอาศัยวิธีวิทยา (Epistemology) นั่นคือ ต้องใช้หลักวิเคราะห์เชิงปัญหาปรัชญา ดังนั้น การทำให้ผู้เรียนมีทักษะการเรียนรู้แบบนี้ จึงไม่ใช่การเข้าฟังคำบรรยายแล้วจดเลกเชอร์ เพื่อนำไปท่องจำ หากแต่ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ คือ อาจารย์ผู้สอนและวิธีการสอน

อาจารย์อดุลยังต่อยกย้ถึงหลักการสอนว่า ผู้สอนต้องชี้ความต่อเนื่อง (ความสัมพันธ์) ของวิชาที่สอนกับวิชาอื่นในหลักสูตรและต้องสอนด้วยการ “กระตุ้นความคิดอ่าน กระตุ้นให้รู้จักที่จะสนใจตั้งปัญหาถาม และเกิดวิจารณ์ญาณ นอกจากนี้การสอนต้องไม่มุ่งให้ผู้เรียนตอบความรู้จากคำบรรยาย แต่ว่าเป็นคำตอบด้วยการใช้เหตุผล ตอบด้วยวิจารณ์ญาณวิชาปรัชญา” (บทสัมภาษณ์ ศ.ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ใน ดวงทิพย์ วรพันธุ์ ๒๕๓๕: ๓๕)

โดยที่อาจารย์อดุลให้ความสำคัญกับวิชาปรัชญาและตรีกรวิทยาอย่างมากในฐานะวิชาแกนที่สำคัญสำหรับการศึกษาทุกสาขาวิชา ดังนั้นเมื่อเริ่มจัดการหลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์ช่วงต้น อาจารย์อดุลได้เรียนเชิญ ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช สอนวิชานี้ ต่อมาคือ

ศาสตราจารย์จางง์ ทงประเสริฐ แต่หลังจากนั้นอาจารย์อดุล ซึ่งปกติทำการสอนเฉพาะชั้นเรียนระดับปริญญาโทด้านกฎหมายระหว่างประเทศและรัฐศาสตร์การทูต ได้ตัดสินใจลงมาสอน “ระดับปริญญาตรี วิชาปรัชญา” ด้วยเหตุผลที่อาจารย์อธิบายว่า “แต่ในที่สุดคิดว่าลงมาสอนเองเพราะได้วางแผนไว้แล้ว และความคาดหวังที่อาจารย์ต้องการให้ผู้เรียน เรียนรู้จากวิชาปรัชญาให้สามารถตอบข้อสอบ ด้วยการใช้เหตุผลตอบ ด้วยการใช้วิจารณ์ด้วยวิธีการปรัชญา...เป็นการให้นักศึกษาวิจารณ์ เพื่อให้ใช้ความคิดความอ่านนี้เป็นสิ่งสำคัญ” (บทสัมภาษณ์ ศ.ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ใน ดวงทิพย์ วรพันธุ์ ๒๕๓๕: ๓๖)

แต่ในเวลานั้นวิชาปรัชญาและตรรกวิทยาเป็นความรู้ใหม่ที่ยังไม่มีอาจารย์ผู้สอนที่มีวุฒิความรู้สาขานี้โดยตรงนั่นเอง ทำให้ต้องอาศัยอาจารย์พิเศษภายนอกและอาจารย์อดุลเป็นผู้สอน จนถึงปลายทศวรรษ ๒๕๑๐ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จึงสามารถจัดหาอาจารย์ในสาขานี้ได้ ความไม่สมบูรณ์ขององค์ความรู้สำคัญของวิชาแกนหลักอาจทำให้ลักษณะศิลปศาสตร์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แตกต่างจาก College of Liberal Arts ในสหรัฐอเมริกา แม้ว่าอาจารย์อดุลจะสามารถผลักดันให้สาขาวิชาอื่น ๆ ปฏิบัติการสร้างวิธีการศึกษาเชิงบูรณาการแทนวิชาปรัชญาและตรรกวิทยาได้ในระดับเบื้องต้น

พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๔

การออกพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นขั้นตอนสุดท้ายก่อนการใช้หลักสูตรอย่างเป็นทางการ ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ อาจารย์อดุล เลขาธิการมหาวิทยาลัยสามารถดำเนินการจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์ให้มีสถานะเป็นคณะอย่างถูกต้องเป็นทางการในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อมีการประกาศ “พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๔” ในวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ ประกาศฉบับนี้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการและรักษาการตามพระราชกฤษฎีกา แต่ความสำคัญปรากฏตามพระราชกฤษฎีกา อยู่ที่หมายเหตุท้ายพระราชกฤษฎีกา บอกเหตุผลในการประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ คือ

“เพื่อให้ให้นักศึกษาชั้นปริญญาตรีมีความรู้ภาษาต่างประเทศ
และความรู้ทั่วไปในด้านวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
ให้สูงเพียงพอที่จะเข้าศึกษาแขนงวิชาเฉพาะด้านซึ่งจัดสอนอยู่ในคณะต่าง ๆ
ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์”

พระราชกฤษฎีกานี้ ได้พิมพ์เผยแพร่ในราชกิจจานุเบกษาหน้า ๑๒๔ เล่ม ๗๘ ตอนที่ ๑๐๖ ราชกิจจานุเบกษา ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ (หจร. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๒ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๒๖)

เห็นได้ชัดเจนว่าด้วยความสามารถของนักกฎหมายและนักบริหาร อาจารย์อดุลได้ใช้ความรอบคอบและระมัดระวังในการเตรียมการจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์อย่างเป็นขั้นตอน ก่อนการใช้หลักสูตรวิชาพื้นฐาน Liberal Arts จนถึงปลาย พ.ศ. ๒๕๐๔ คณะนี้จึงได้รับการรับรองฐานะเป็นคณะวิชาหนึ่งของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในนามประธานภาษาไทยว่า “คณะศิลปศาสตร์” และเริ่มต้นพิสูจน์ศักยภาพการทำหน้าที่จัดการศึกษาวิชาพื้นฐานให้กับนักศึกษาที่เข้าเรียนมหาวิทยาลัยแห่งนี้ ตั้งแต่ภาคการศึกษาแรก พ.ศ. ๒๕๐๕

การปฏิรูปมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กระบวนการปฏิรูปมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เกิดขึ้นนับตั้งแต่อาจารย์อดุลเข้าดำรงตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัย (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๗) สารสำคัญของ การปฏิรูปมีสองประการ ประการแรกคือการเปลี่ยนธรรมศาสตร์จากมหาวิทยาลัยเปิดสู่มหาวิทยาลัยปิด โดยใช้กลไกที่สำคัญ คือ การขึ้นค่าธรรมเนียมการศึกษาใน พ.ศ. ๒๕๐๒ และ การใช้ระบบสอบคัดเลือกผู้เข้าเรียน พ.ศ. ๒๕๐๓ และประการที่สองคือ การสร้างบุคลิกภาพใหม่ของ “นักศึกษาระบบธรรมศาสตร์” โดยใช้กลไกสำคัญคือ หลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ และการหลอมรวมนักศึกษาให้มีความผูกพันและจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

การเปลี่ยนธรรมศาสตร์จากมหาวิทยาลัยเปิดสู่มหาวิทยาลัยปิด

การเปลี่ยนธรรมศาสตร์จากมหาวิทยาลัยเปิดสู่มหาวิทยาลัยปิด ที่สำคัญก็คือ การ “ปิดตลาดวิชา” จากงานวิจัย “สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง” ได้ชี้ให้เห็นถึงวิธีการ ๒ ขั้นตอน คือ การขึ้นค่าธรรมเนียมการศึกษาใน พ.ศ. ๒๕๐๒ และการใช้ระบบสอบคัดเลือกผู้เข้าเรียน พ.ศ. ๒๕๐๓

การขึ้นค่าธรรมเนียมการศึกษา

ค่าธรรมเนียมการศึกษาถือเป็นแหล่งรายได้สนับสนุนการพัฒนาคุณภาพวิชาการ นอกจากงบประมาณแผ่นดิน อัตราค่าธรรมเนียมเดิมของมหาวิทยาลัยไม่สูงนัก การเก็บค่าธรรมเนียมการศึกษาในอัตราสูงขึ้น จึงเป็นความสมเหตุสมผล อาจารย์อดุลบอกเล่าเรื่องราวตอนนี้ไว้ในปาฐกถา สมเด็จพระบรมราชาชนก พ.ศ. ๒๕๓๗ ว่า

“...ในระหว่างรับราชการในหน้าที่บริหารมหาวิทยาลัยและในการสอน โดยเฉพาะในเรื่องแรกในการปฏิรูปมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อาทิ ในด้านการจัดการเรื่องการเงิน การหารายได้เพื่อบำรุงการศึกษา ซึ่งรวมไปถึงการขึ้นค่าเล่าเรียนจากปีละ ๔๐ บาท โดยทำความเข้าใจกับกระทรวงการคลัง และก็ด้วยความเห็นชอบ

ของนายกสภา (มหาวิทยาลัย) จอมพลสฤษดิ์ (ชนะรัชต์) ในขณะนั้น เก็บเป็นรายได้
ของมหาวิทยาลัยตลอดจนการสอบคัดเลือกบุคคลเข้าเรียน ซึ่งเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๑
(ในความเป็นจริง คือ พ.ศ. ๒๕๐๒)”

นี่คือผลงานแรกเริ่มของการทำงานบริหารมหาวิทยาลัยในตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัย
ขณะนั้นอธิการบดี คือ หลวงจรัญเนติศาสตร์ และนายกสภามหาวิทยาลัย คือ จอมพลสฤษดิ์ ชนะรัชต์
ซึ่งผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนคือ จอมพลถนอม กิตติขจร ที่สำคัญรายละเอียดข้อมูลการขึ้นค่าธรรมเนียม
การศึกษาใน พ.ศ. ๒๕๐๒ คือ ค่าขึ้นทะเบียนเป็นนักศึกษาปริญญาตรี โท และเอก แต่เดิมเคยเก็บ
คนละ ๑๐ บาท เพิ่มเป็น ๕๐, ๑๐๐ และ ๒๐๐ บาท ตามลำดับ ค่าบำรุงการศึกษาเดิมเก็บภาคเรียนละ
๔๐ บาท เพิ่มเป็น ๒๐๐ บาท ค่าขึ้นทะเบียนบัณฑิตจาก ๒๐ บาท เป็น ๒๐๐ บาท ค่าขึ้นทะเบียนทำ
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทและเอก เพิ่มจาก ๔๐ บาท และ ๕๐ บาท เป็น ๒๐๐ บาท และ ๔๐๐ บาท
ค่าสมัครสอบชั้นปริญญาตรีวิชาละ ๓-๔ บาท เพิ่มขึ้น ๑๐-๒๐ บาท การขึ้นค่าธรรมเนียม เป็น ๕-๘ เท่า
เช่นนี้ ได้รับการพิจารณาว่าเป็นการจำกัดผู้เข้าเรียนด้วยเกณฑ์ฐานะทางเศรษฐกิจและกลุ่มอาชีพ
(ชาวนาวิทย์ เกษตรศิริและคณะ ๒๕๓๕: ๒๘๖) ซึ่งอาจารย์อดุลเล่าว่า เงินค่าธรรมเนียมการศึกษาที่ได้
รับเพิ่มขึ้นนี้ ในส่วนหนึ่งก็ได้แบ่งสรรมาเป็นทุนการศึกษาสำหรับนักศึกษาเรียนดีแต่ยากจน (บทสัมภาษณ์
ศ.ดร.อดุล วิเชียรเจริญ โดย นางอนิก อัมระนันท์ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

ระบบการสอบคัดเลือกผู้เข้าเรียน

การมีระบบการสอบคัดเลือกเป็นขั้นตอนต่อมาของการเป็นมหาวิทยาลัยปิดอย่างแท้จริง
การตัดสินใจของอาจารย์อดุลที่ละทิ้งระบบตลาดวิชาแบบเดิมของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และ
การเมือง มาจากทัศนคติของอาจารย์อดุลต่อระบบดังกล่าว แม้ว่าอาจารย์เองสำเร็จการศึกษาจาก
ระบบนั้นก็ตาม อาจารย์ได้บอกเล่าถึงความรู้สึกนั้นว่า

“สมัยนั้น เขาหาว่า (เน้นโดยผู้เขียน) ธรรมศาสตร์คือ กองขยะ (นักศึกษา)

ไปที่ไหนไม่ได้ก็มาเรียนธรรมศาสตร์ ไม่มีการสอบเข้าเรียนที่สอบก็ได้...

เมื่อเทียบกับจุฬา (ลงกรณ์มหาวิทยาลัย) เกรดของเขาสูงกว่า ผมก็ต้องปรับปรุง

คุณภาพมหาวิทยาลัยโดยมีการสอบคัดเลือกเข้ามา”

(บทสัมภาษณ์ ศ.ดร.อดุล วิเชียรเจริญ วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘)

นอกจากนี้ ในช่วงเวลาก่อน พ.ศ. ๒๕๐๒ คณะต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เปิดรับสมัคร
ผู้เรียนได้เอง ทำให้นักศึกษาบางคณะอย่างเช่น คณะนิติศาสตร์และคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี

มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นจนสถานที่เรียนไม่พอ อาจารย์อดุลแสดงความคิดเห็นว่า “ข้อนี้ ถ้าหากมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ จะยังคงรับนักศึกษาโดยไม่จำกัดจำนวนและไม่มีการสอบคัดเลือกเข้าศึกษาแล้ว ก็เป็น สิ่งซึ่งจะทำไม่ได้ แต่โดยเหตุที่ในปีหน้า (พ.ศ. ๒๕๐๓) ทางมหาวิทยาลัยได้ตกลงแน่นอน ที่จะให้มีการ สอบคัดเลือกและจะรับนักศึกษาโดยมีจำนวนจำกัดอยู่แล้ว ปัญหานี้จึงจะไม่เกิด” (หจข. (๒) ๒.๑.๖.๖/๙ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๖)

ใน พ.ศ. ๒๕๐๒ อาจารย์อดุลในฐานะเลขาธิการมหาวิทยาลัย ได้เสนอ “ข้อบังคับ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ ว่าด้วยการสมัครเข้าศึกษาชั้นปริญญาตรีคณะต่าง ๆ และการสอบคัดเลือกเพื่อเข้าศึกษา ชั้นปริญญาตรี พ.ศ. ๒๕๐๒” และได้ผ่านความเห็นชอบจากที่ประชุมสภามหาวิทยาลัย

ข้อบังคับนี้สะท้อนขั้นตอนเริ่มการเปลี่ยนผ่านระบบมหาวิทยาลัยเปิดตลาดวิชาเข้าสู่ระบบ มหาวิทยาลัยปิด ด้วยการคัดสรรคุณภาพการศึกษาของผู้เรียนระดับปริญญาตรีด้วยวิธีการสอบคัดเลือก เริ่มจากการกำหนดวุฒิการศึกษาพื้นฐานให้ต้องสำเร็จการศึกษาชั้น “เตรียมอุดมศึกษา” ของกระทรวง ศึกษาธิการและต้องผ่านการสอบคัดเลือกของมหาวิทยาลัย หากแต่คุณสมบัติทั้งสองข้อได้มีการยกเว้น เป็นกรณีพิเศษเฉพาะราย ระบบการสอบคัดเลือกนี้ ผู้สมัครต้องสอบผ่านข้อเขียนภายใต้หลักสูตร เตรียมอุดมศึกษาหรือมัธยมปลาย ซึ่งจัดทำโดยคณะกรรมการออกข้อสอบที่มหาวิทยาลัยแต่งตั้ง รายวิชาที่กำหนดให้สอบ คือ ภาษาไทย ความรู้ทั่วไป หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษหรือฝรั่งเศส ผู้สอบต้องสอบผ่านคะแนนรวมทุกวิชา ๖๐ คะแนน จากคะแนนเต็ม ๑๐๐ คะแนน (เอกสารงานประชุม สำนักอธิการบดี เรื่องข้อบังคับมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ว่าด้วยการสมัครเข้าศึกษาชั้นปริญญาตรีคณะต่าง ๆ และการสอบคัดเลือกเพื่อเข้าศึกษา ชั้นปริญญาตรี พ.ศ. ๒๕๐๒)

เมื่อพิจารณาจากการคัดเลือกด้วยคะแนนสอบผ่านเพียง ๖๐ คะแนน ต้องนับว่ามีความยืดหยุ่น ไม่เคร่งครัดต่อการคัดเลือกตามลำดับคะแนนและการจำกัดจำนวนรับผู้เรียนดังเช่นระบบสอบคัดเลือก ทุกวันนี้ จึงเป็นไปได้ว่าจำนวนผู้มีสิทธิขึ้นทะเบียนนักศึกษาแม้จะลดจำนวนลง แต่ก็น่าจะมีจำนวน มากกว่าปัจจุบัน

ระบบการสอบคัดเลือกนี้มีการปรับเกณฑ์มาตรฐานสูงขึ้นในเวลาต่อมาเห็นได้จาก “ข้อบังคับ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ว่าด้วยการเข้าเป็นนักศึกษาชั้นปริญญาตรี พ.ศ. ๒๕๐๕” แม้ว่ามหาวิทยาลัย เปิดโอกาสให้ผู้มีสิทธิสมัครสอบคัดเลือก นอกจากผู้จบชั้นเตรียมอุดมศึกษาแล้ว ยังรวมผู้จบประโยค อาชีวศึกษาชั้นสูงของกระทรวงศึกษาธิการ รวมถึงชั้นประกาศนียบัตรของมหาวิทยาลัยอื่น แต่ต้องไม่ได้ เป็นนักศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาอื่น ส่วนวิชาที่สอบคัดเลือกเป็นตามหลักสูตรประโยคเตรียมอุดมศึกษา คือ วิชาภาษาไทย ภาษาอังกฤษหรือฝรั่งเศส คณิตศาสตร์ ภูมิประวัติและสังคมศึกษา และที่เพิ่มขึ้นมา คือ ความรู้ทั่วไปทางวิทยาศาสตร์

การปรับเปลี่ยนเกณฑ์การสอบโดยเฉพาะความรู้ทั่วไปทางวิทยาศาสตร์ ตามข้อบังคับ พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้น สัมพันธ์กับการใช้หลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์และการจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์ ขึ้นเป็นปีแรก ความรู้ทั่วไปทางวิทยาศาสตร์นี้จะเชื่อมโยงกับการศึกษาต่อเนื่องในรายวิชาหลักสูตร พื้นฐานปีที่ ๑ และ ๒ ของนักศึกษารุ่นใหม่ที่กำหนดให้ต้องเรียนวิชาวิทยาศาสตร์

ในขณะที่การคัดเลือกผู้มีสิทธิเข้าเรียนด้วยคะแนนสอบคัดเลือกดูเหมือนมีการลดความเคร่งครัดกว่าข้อบังคับการสอบคัดเลือก พ.ศ. ๒๕๐๒ เสียอีก กล่าวคือ มหาวิทยาลัยโดยอาจารย์อดุล กำหนดให้ใช้การพิจารณาจากผู้ที่ได้คะแนนขั้นต่ำในแต่ละวิชาที่สอบไม่ต่ำกว่า ๓๐ คะแนน จาก ๑๐๐ คะแนนเต็ม และได้คะแนนรวมทุกวิชาไม่ต่ำกว่า ๕๐ คะแนนจาก ๑๐๐ คะแนนเต็มเช่นกัน การพิจารณารับผู้สอบผ่านคะแนนขั้นต่ำ แม้จะถือว่ามีมาตรการกรองคุณภาพผู้เรียนระดับหนึ่ง แต่ก็มี ความประนีประนอมรับผู้เข้าเรียน โดยไม่ระบุจำนวน (เอกสารงานประชุม สำนักอธิการบดี เรื่อง ข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ว่าด้วยการเข้าเป็นนักศึกษาชั้นปริญญาตรี พ.ศ. ๒๕๐๕)

ข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ว่าด้วยการสมัครเข้าศึกษาชั้นปริญญาตรี ใน พ.ศ. ๒๕๐๒ ยังถือว่าผู้สอบผ่านเป็นเพียงผู้มีสิทธิขึ้นทะเบียนนักศึกษา การเป็นนักศึกษาสมบูรณ์แบบได้ ต่อเมื่อได้ชำระค่าธรรมเนียมขึ้นทะเบียนนักศึกษา ค่าบำรุงมหาวิทยาลัยและค่าธรรมเนียมอื่น ๆ ตามเวลาที่ มหาวิทยาลัยกำหนดไว้ (เอกสารงานประชุม สำนักอธิการบดี เรื่องข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ว่าด้วยการสมัครเข้าศึกษาชั้นปริญญาตรีคณะต่าง ๆ และการสอบคัดเลือกเพื่อเข้าศึกษาชั้นปริญญาตรี พ.ศ. ๒๕๐๒) ควบคู่กับการดำเนินการรับผู้เรียนที่มีคุณภาพวิชาการด้วยระบบสอบคัดเลือก อาจารย์ อดุลได้วางมาตรการขั้นตอนการจัดการ “ลดจำนวน” ผู้เรียนซึ่งอยู่ในมหาวิทยาลัยรุ่นเก่าแบบ “ไม่ยอมจบ” และมีจำนวนมาก ทำให้สถิติผู้เรียนในมหาวิทยาลัย ยังคงสูงถึงจำนวนมากกว่าสองหมื่นคน ซึ่งสังคมภายนอกและอาจารย์อดุลเองเชื่อว่าคนจำนวนหนึ่งในกลุ่มนี้ มีวัตถุประสงค์แอบแฝงในการ เผยแพร่อุดมการณ์ความคิดทางการเมืองแบบสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์ รัฐและสังคมไทยขณะนั้น รู้สึกเป็นห่วงภัยต่อความมั่นคงของชาติและสถาบันต่าง ๆ เพื่อลดจำนวนผู้เรียนประเภทนี้ อาจารย์อดุล ได้เสนอข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ว่าด้วยการสมัครเข้าเรียน พ.ศ. ๒๕๐๒ และ พ.ศ. ๒๕๐๕ มีข้อห้ามตอนหนึ่ง **ไม่ให้ผู้ที่ยังเรียนอยู่ตามคณะต่าง ๆ ของธรรมศาสตร์ รวมถึงมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ใช้สิทธิสมัครเข้าสอบคัดเลือก** ตามหลักการนี้ ผู้ตกค้างในมหาวิทยาลัยจะไม่มีโอกาสกลับเข้ามา เรียนอีก หากสอบรายวิชาที่คณะ ซึ่งเรียนค้างอยู่ไม่ผ่านในเวลาที่กำหนด เพราะถือว่าคุณภาพผู้เรียน ประเภทนี้ไม่ได้มาตรฐานและไม่สมควรแก่การเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัย (เอกสารงานประชุมสำนัก อธิการบดี เรื่อง ข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ว่าด้วยการสมัครเข้าศึกษาชั้นปริญญาตรีคณะต่าง ๆ และการสอบคัดเลือกเพื่อเข้าศึกษาชั้นปริญญาตรี พ.ศ. ๒๕๐๒)

“การสร้างบุคลิกภาพใหม่ของ “นักศึกษาระบบธรรมศาสตร์”

อาจารย์อดุลในฐานะเลขาธิการมหาวิทยาลัยได้เสนอโครงการการศึกษาพื้นฐานศิลปศาสตร์ ต่อที่ประชุมสภามหาวิทยาลัยเมื่อ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ และได้รับอนุมัติในการประชุมในคราว เดียวกันนั้น สารสำคัญของหลักสูตรนี้ได้กล่าวถึงแล้วในหัวข้อข้างต้น ในที่นี้จะอธิบายให้เห็นว่า หลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์นำไปสู่การสร้างบุคลิกภาพใหม่ของ “นักศึกษาระบบธรรมศาสตร์” อย่างไร และอาจารย์อดุลมีบทบาทอย่างไรในการหลอมรวมนักศึกษาระบบธรรมศาสตร์ให้มีความผูกพันและ ความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างแนบแน่น

กลไกของหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์

เป็นที่ยอมรับกันในสื่อสาธารณชนว่า หลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์และการจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์นำความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่มาสู่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กล่าวคือ ในระหว่างที่หลักสูตรและการจัดตั้งคณะนี้ผ่านที่ประชุมสภามหาวิทยาลัยแล้วและกำลังจะเสนอต่อที่ประชุมสภามหาวิทยาลัยแห่งชาติใน พ.ศ. ๒๕๐๔ ปรากฏว่าในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๓ มีข่าวสารสื่อสาธารณะเผยแพร่ข้อมูลการจัดตั้งคณะ “ลิเบอร์ลอร์ด” หรือคณะศิลปศาสตร์ในหนังสือพิมพ์ชาวไทย ชื่อเรื่อง “รากแก้วของธรรมศาสตร์” คอลัมน์นี้เหมือนเป็นการเปิดตัวหลักสูตรคณะลิเบอร์ลอร์ด เนื้อหาในคอลัมน์จึงเป็นการนำเสนอหลักการและวิธีการศึกษา ที่สำคัญได้ระบุวิชาไว้เป็น ๔ แขนง คือ ธรรมชาตวิทยา สังคมวิทยา ฮิวแมนนิตีและอักษรศาสตร์ (เป็นแขนงวิชาเดียวกัน) โดยชี้ถึงคุณค่าการศึกษาหลักสูตรนี้ว่า เพื่อเป็นพื้นฐานให้การศึกษาปริญญาโทและเอกนั้นสามารถค้นคว้าวิจัยได้กว้างขวาง (“รากแก้วของธรรมศาสตร์” **ชาวไทย** ๑๐, ๒๔๙๑ วันพฤหัสบดีที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๓ ใน หจธ. (๒) มธ. ๒.๑.๖.๖./๒ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๒๖)

ผู้เขียนคอลัมน์ “รากแก้วของธรรมศาสตร์” ได้เปรียบเทียบหลักสูตรพื้นฐานลิเบอร์ลอร์ดกับหลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิต หลักสูตรเก่าของมหาวิทยาลัยว่า “เป็นความรู้พื้นฐานเพื่อแยกเรียนคืบหน้าไปในสาขาเฉพาะ (ชั้นปริญญาโทและเอก) ของคณะนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ การทูต โดยเหตุนี้หลักสูตรชั้นปริญญาตรีธรรมศาสตร์ (เรียน ๔ ปี) นอกจากจะมีวิชากฎหมายที่ใช้ในชีวิตประจำวันของสังคม จึงได้มีการสอนวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ กฎหมายเลือกตั้ง เศรษฐศาสตร์เบื้องต้น ลัทธิเศรษฐกิจและกฎหมายการคลัง” (หจธ. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖./๒ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๒๖)

ผู้เขียนบทความนี้พยายามเชื่อมโยงให้เห็นว่าที่มาของหลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิตข้างต้นนี้เป็นรากเหง้าสืบเนื่องมาจากโรงเรียนกฎหมายถึงกับระบุว่ “มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นดังผู้สืบ

มรดกของโรงเรียนกฎหมาย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงจัดตั้งขึ้นตั้งแต่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ แล้วมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงต่อมาหลายครั้ง ก่อนจะยกฐานะเป็นมหาวิทยาลัยหลังการปฏิวัติใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ฉะนั้น ความรู้พื้นฐานของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จึงหนักไปทางวิชากฎหมาย...จะเรียกว่าวิชากฎหมาย เป็นรากเหง้าหรือเป็นแก่นในดวงชีวิตของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็คงไม่ผิด” (หจร. (๒) มธ. ๒.๑.๖.๖/๒ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๒๖)

ในคอลัมน์นี้ผู้เขียนได้นำเสนอความเห็นที่มีผู้วิจารณ์กระบวนการเปลี่ยนแปลงหลักสูตร ธรรมศาสตร์ใหม่เป็นแบบลิเบอร์ลาร์ต ๔ แขนง มาเป็นความรู้พื้นฐานนั้น “จะเท่ากับถอดรากแก้ว ของธรรมศาสตร์และใช้รากใหม่เข้าไปแทนคล้ายศัลยกรรมใช้ปอดเหล็กแทนปอดจริง” ผู้วิจารณ์ หลักสูตรนี้มองว่าอาจเป็นไปได้ทั้งการสร้างความสำเร็จหรือทำให้หยุดนิ่ง ทั้งนี้ผู้เขียนตอบได้ในคอลัมน์นี้ ยอมรับว่าความเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ เป็นได้ทั้งการปฏิรูปและถึงขั้นปฏิวัติธรรมศาสตร์ ซึ่ง “ต้องใคร่ครวญ อย่างรอบคอบที่สุด ว่าถ้าเปลี่ยนแปลงไปแล้วจะก้าวหน้าสมกับความต้องการของชาติจริง ๆ” (หจร. ๒.๑.๖.๖/๒ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๒๖)

อย่างไรก็ตาม แนวคิดและหลักการหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ของอาจารย์อดุลในการ ทำให้เกิดกระบวนการหลอมรวมเพื่อสร้างบุคลิกภาพความเป็นนักศึกษาธรรมศาสตร์ภายใต้ความเป็น นักศึกษาศิลปศาสตร์ปี ๑ และปีที่ ๒ ที่ต้องพิสูจน์ความสามารถทางการศึกษาผ่านการสอบคัดเลือกและการสอบไล่ การใช้ชีวิตร่วมกันใน “ชุมชนวิชาการ” การศึกษาร่วมกันภายใต้ระบบการแบ่งหมู่ นักศึกษา และระบบอาจารย์ที่ปรึกษา การแต่งกายและการทำกิจกรรม ดังจะชี้ให้เห็นตามลำดับต่อไปนี้

การหลอมรวมด้วยความสามารถทางการศึกษา

ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ นับเป็นปีแรกที่อาจารย์อดุลได้ใช้หลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์ พร้อมกับการ จัดตั้งคณะศิลปศาสตร์นั้น ตามข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ว่าด้วยการเข้าเป็นนักศึกษา ชั้นปริญญาตรี พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้น กำหนดให้ผู้มีสิทธิเป็นนักศึกษาธรรมศาสตร์หลังจากชำระค่าธรรมเนียม ขึ้นทะเบียนนักศึกษา ค่าบำรุงมหาวิทยาลัยและค่าธรรมเนียมอื่น ๆ แล้ว “ถือว่าการขึ้นทะเบียนนั้น เป็นนักศึกษาคณะศิลปศาสตร์” (ดู เอกสารงานประชุม สำนักอธิการบดี เรื่อง ข้อบังคับมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ ว่าด้วยการเข้าเป็นนักศึกษาชั้นปริญญาตรี พ.ศ. ๒๕๐๕)

ด้วยเหตุนี้ผู้เรียนชั้นปีที่ ๑ ทุกคนถือว่าเป็นนักศึกษาคณะศิลปศาสตร์ ซึ่งข้อบังคับมหาวิทยาลัย ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ ยังระบุให้ทราบกันว่า เมื่อผู้เรียนสอบไล่ได้ตามหลักสูตรชั้นปีที่ ๑ แล้ว ก่อนวันเริ่ม ศึกษาตามหลักสูตรปีที่ ๒ มหาวิทยาลัยได้ให้ผู้เรียนสามารถเลือกได้ว่า ประสงค์จะศึกษาในคณะ ศิลปศาสตร์ปีที่ ๓ และปีที่ ๔ ต่อไป หรือประสงค์จะเข้าศึกษาในคณะนิติศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี คณะเศรษฐศาสตร์หรือคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัย นี้ต่อไป “ทั้งนี้ขึ้นตอนการยื่นความจำนงเลือกเรียนต่อคณะใดในชั้นปีที่ ๓ และ ๔ ผู้เรียน ให้แสดง ความจำนงไว้ตามระเบียบที่คณบดีคณะศิลปศาสตร์กำหนด” เมื่อเรียนจบหลักสูตรปีที่ ๒ ตามลักษณะ วิชาบังคับของคณะศิลปศาสตร์ จึงสามารถลงทะเบียนเข้าเป็นนักศึกษาคณะที่ได้ยื่นความจำนงไว้ เฉพาะ ผู้ต้องการเรียนต่อในคณะศิลปศาสตร์ก็สามารถศึกษาต่อได้เลย

แต่การเรียนให้จบหลักสูตรวิชาพื้นฐาน ๒ ปี ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้น มีเกณฑ์การควบคุมมาตรฐานขั้นต่ำทางการศึกษาของผู้เรียนระดับปริญญาตรีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งได้ดำเนินสืบต่อเนื่องมาแต่หลัง พ.ศ. ๒๕๐๖ เมื่อหลักสูตรพื้นฐานได้ปรับลดหลักสูตรและเวลาเรียนเหลือเพียง ๑ ปี อาจารย์อดุลย์คงควบคุมมาตรฐานผู้เรียนอย่างเคร่งครัด เห็นได้จากข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ว่าด้วยการศึกษาและการสอบไล่ชั้นปริญญาตรี คณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๘ และบังคับใช้ในปีเดียวกันได้แก่ การกำหนดคะแนนสอบไล่ได้ขั้นต่ำถ้วนเฉลี่ยทุกวิชาในแต่ละภาคการศึกษา ต้องได้ไม่ต่ำกว่า ๖๐ คะแนนจากคะแนนเต็ม ๑๐๐ หากสอบตก ต้องเข้าสอบแก้ตัวในการสอนภาคพิเศษ หลังปิดภาคการศึกษาและต้องสอบให้ได้ไม่ต่ำกว่า ๖๐ จากคะแนนเต็ม ๑๐๐ เช่นกัน ข้อบังคับนี้ครอบคลุมนักศึกษาชั้นปีที่ ๑ ซึ่งต้องเรียนวิชาพื้นฐานอันเป็นหลักสูตรปีที่ ๑ ของคณะศิลปศาสตร์ (เอกสารงานประชุม สำนักอธิการบดี ข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ว่าด้วยการศึกษาและการสอบไล่ชั้นปริญญาตรี คณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๘) และการสอบแก้ตัวในภาคพิเศษกระทำได้เพียง ๒ ครั้งเท่านั้น มิฉะนั้นต้องถูกให้ออกจากสถานภาพนักศึกษาของมหาวิทยาลัย และยังถูกตัดสิทธิการสมัครสอบเข้าเรียนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตลอดไป การสร้างเอกภาพด้านมาตรฐานการศึกษาจากชั้นเรียนวิชาพื้นฐานปีที่ ๑ ย่อมส่งผลต่อการจัดการศึกษาในชั้นปีสูงขึ้นของคณะต่าง ๆ ด้วย มาตรการสอบไล่ที่เข้มงวด ในท้ายที่สุดมีผลต่อการหลอมรวมบุคลิกภาพ การศึกษาและการเรียนรู้ให้ผู้เรียนต้องพิสูจน์ความเป็นนักศึกษาและบัณฑิตธรรมศาสตร์ ด้วยความสามารถทางการศึกษา ทั้งนี้ปัจจัยแวดล้อมที่เอื้อต่อการหลอมรวมแบบนี้ได้ ยังต้องมีองค์ประกอบที่เป็นสภาพแวดล้อมซึ่งอาจารย์อดุลย์เรียกว่า “Residential College” ในที่นี้ขอเรียกว่า “ชุมชนวิชาการ”

ชุมชนวิชาการมหาวิทยาลัย

ชุมชนวิชาการมหาวิทยาลัยก็คือการสร้างหอพักให้นักศึกษาอยู่ร่วมกัน ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญที่เป็นหลักการศึกษาระบบ Liberal Arts และเป็นความตั้งใจของอาจารย์อดุลย์ตั้งแต่แรกเสนอโครงการจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์ แต่หลักฐานที่ชัดเจนถึงแนวคิดนี้ของอาจารย์อดุลย์นั้นปรากฏอยู่ในข้อเขียน “นิสิตนักศึกษากับการเป็นผู้นำ” ใน พ.ศ. ๒๕๑๒ ที่ระบุถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษาแนวนี้ว่า จะต้องมีการจัดกิจกรรมนอกหลักสูตรในฐานะกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพการเป็นผู้นำของนักศึกษา การที่จะจัดกิจกรรมเช่นนั้นได้ มหาวิทยาลัยต้องมีพื้นที่ที่เรียกว่า Residential College หรือหอพักมหาวิทยาลัยตามต้นแบบมหาวิทยาลัยในอังกฤษ ซึ่งอาจารย์เห็นว่า “แม้ว่าหลักสูตรการศึกษายุคหลัง (ของอังกฤษ) จะมีระยะเวลาการศึกษาเฉพาะด้าน ๓-๔ ปีก็ตาม เขาก็ใช้วิธีแก้ไขให้ทุกคนอยู่ร่วมกันในหอ เปิดโอกาสให้มีการอภิปราย ถกปัญหาและกิจกรรมร่วมกัน การที่คนมีความรู้หลาย ๆ ด้านมาทำงานด้วยกัน กินด้วยกัน นอนด้วยกัน ก็เป็นกระบวนการอันหนึ่งที่จะสร้างผู้นำขึ้น” (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๑๒: ๓๓)

ส่วนที่ว่า อาจารย์อดุลย์ได้เริ่มแผนการสร้างชุมชนวิชาการนี้ไว้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๓ นั้นเราทราบข้อมูลนี้จากข่าวหนังสือพิมพ์ที่ไซ้ชื่อเรื่องว่า “คณะลิเบอรัลอาร์ต” ในคอลัมน์ “จากหน้าต่างสยามนิกร” โดย น.หนู โน สยามนิกร วันจันทร์ที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๓

ข้อเขียน “คณะลิเบอรัลอาร์ต” ทำให้ผู้อ่านทราบว่าพลเอก ถนอม กิตติขจร อธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้เปิดเผยข้อมูลการย้ายมหาวิทยาลัยจากตำบลท่าพระจันทร์ “ไปอยู่ในเขตชานเมืองใกล้ ๆ พระนคร” ซึ่งมีขนาดที่ดินกว้างขวางถึง ๑,๐๐๐ ไร่ ทำให้สามารถสร้างอาคารเรียนให้กว้างขวางเพียงพอกับจำนวนผู้เรียน ในขณะที่ท่าพระจันทร์นั้นพื้นที่คับแคบไม่พอกับจำนวนนักศึกษาที่เพิ่มขึ้นทุกปี แม้บทความไม่ได้เปิดเผยว่าที่ดินชานพระนครคือ “บางชัน” (คือบริเวณนิคมอุตสาหกรรมบางชัน แขวงมีนบุรี เขตมีนบุรี กรุงเทพฯ ในปัจจุบัน) และถ้อยความในคอลัมน์ก็ไม่ได้มีการต่อต้านหรือปฏิเสธการย้ายมหาวิทยาลัย เพียงแต่แสดงความกังวลและห่วงใยในเรื่องการก่อสร้างอาคารเรียนและอุปกรณ์การศึกษารวมถึงอาจารย์ผู้สอน ซึ่งรัฐบาลควรสนใจทำให้ดีกว่าสถานที่เรียนเดิม เหตุผลคือ “เพื่อให้นักศึกษาและประชาชนทั่วไปเกิดความภาคภูมิใจและยินดีที่ได้สถานที่แห่งใหม่ ซึ่งดีกว่าสถานที่เก่า เพื่อปล้ำความอาลัยในสถานที่เก่า ซึ่งเป็นธรรมดาของปุถุชนที่จะต้องรักและอาลัยสถานที่เก่าที่อยู่ร่วมกันมาช้านาน จนรู้สึกว่าการที่แห่งนั้นมีชีวิตที่ผูกพันกับผู้ที่อยู่หรือเกี่ยวข้อง” (หจธ. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๒ คณะศิลปศาสตร์ (ปี พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๒๖) แต่เราทราบในภายหลังจากคำสัมภาษณ์อาจารย์ว่า สถานที่ดังกล่าวคือ บางชัน อยู่ติดกับสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ถ้าลองจินตนาการว่า คณะลิเบอรัลอาร์ตหรือศิลปศาสตร์ได้ตั้งอยู่ที่ “บางชัน” อันเป็นพื้นที่ติดกับสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์หรือ นิศา ในปัจจุบัน ที่นั่นจะเป็นพื้นที่ตรงตามหลักการศิลปศาสตร์ ในอุดมคติของอาจารย์อดุล นั่นคือ “เป็นการนำอนุศึกษา” หรือสถาบันการศึกษาสาขาต่าง ๆ มาอยู่ใน College เดียวกันเป็น Residential College เพื่อให้นักศึกษาได้เรียนในสาขาวิทยาศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์มาอยู่ร่วมกัน เวลานอกห้องพวกนักศึกษาได้พบปะพูดคุยเป็นการถ่ายทอดความรู้ แลกเปลี่ยนกัน เป็นการศึกษาที่ไม่ขึ้นเรียนแต่มีการแลกเปลี่ยนกัน”

ทั้งนี้ตามแผนการที่จอมพลถนอม อธิการบดีเปิดเผยผ่านหนังสือพิมพ์ คณะศิลปศาสตร์ “จะย้ายไปที่นั่น ๒ ปีแรก โดยให้เรียนรวมกัน และให้เรียนในนี้ด้วยเหมือนกัน” (ดวงทิพย์ วรพันธุ์ ๒๕๓๕: ๓๘) ทั้งนี้อาจารย์อดุลยังจินตนาการให้ผู้เรียนมหาวิทยาลัยปิดได้ร่วมกันทำกิจกรรมนอกหลักสูตรด้วยกัน คือ

“การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในหอพักมหาวิทยาลัย ยังสามารถดึงนิสิตนักศึกษาให้
ออกมาจากวิชาที่เรียน ดึงออกมาให้เห็นสังคม เห็นกิจกรรมอื่น ๆ ในเรื่องกีฬา
ทำให้เข้าใจธรรมชาติมนุษย์รู้แพ้รู้ชนะ ในขณะที่อีกกิจกรรมหนึ่งที่อาจารย์มองเห็นว่า
เป็นเรื่องดี คือ “อาสาสมัครช่วยพัฒนา” ซึ่งเป็นการฝึกหัดการเป็นผู้นำได้อย่างดี “เพราะทุกคน
ต้องทิ้งตำรา หันมาดูแลสุขภาพ ดูชีวิตบ้านนอก ว่า เขาอยู่กันอย่างไร ฐานะอย่างไร ทำให้เกิดความคิด
ความเข้าใจสภาพสังคมที่อาศัยอยู่และเข้าใจตัวเองดีขึ้น” ซึ่งอาจารย์ถือว่าเป็นการ
“เสียสละทิ้งประโยชน์ส่วนตัวมาทำประโยชน์ของสังคม” (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๑๒: ๓๓-๓๔)
ประเด็นนี้ของอาจารย์อดุลถือว่าเป็นการเสริมสร้างคุณธรรมเพิ่มให้กับบุคลิกผู้นำ
ซึ่งเป็นการตอบแทนบุญคุณประชาชนผู้เสียภาษีให้นักศึกษาได้เรียนมหาวิทยาลัย
(อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๑๒: ๓๓-๓๔)

แต่มีหลักฐานจากการศึกษาระบุว่า สภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้รับอนุมัติงบประมาณจัดซื้อที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ที่ตำบลบางชันริมคลองแสนแสบเนื้อที่ ๙๑๕ ไร่ ในราคาไร่ละ ๗,๕๐๐ บาท เป็นเงิน ๗ ล้านบาท เพื่อสร้างอาคารเรียนคณะศิลปศาสตร์ต้น พ.ศ. ๒๕๐๖ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริและคณะ ๒๕๓๕: ๓๐๐)

ทว่า ในความเป็นจริงหลังจากซื้อที่ดินที่ “บางชัน” แล้ว อาจารย์อดุลมิได้มีการดำเนินงานต่อหากได้ขออนุมัติการสร้างอาคารเรียนคณะศิลปศาสตร์ ริมแม่น้ำเจ้าพระยาติดกำแพงท่าพระจันทร์ แทนใน พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้นเอง

ควรจะกล่าวในที่นี้ว่า ชุมชนวิชาการมหาวิทยาลัย หรือ Residential College มีลักษณะที่มากกว่าหอพักมหาวิทยาลัยทั่ว ๆ ไป สำหรับมหาวิทยาลัยต้นแบบในสหรัฐอเมริกา นั้น เป็นชุมชนที่มีองค์ประกอบของสถานศึกษา บ้านพักถาวรของอาจารย์ หอพักนักศึกษา ห้องสมุด โบสถ์ โรงละคร พิพิธภัณฑสถาน โรงพยาบาล รวมถึงแหล่งเรียนรู้และร้านขายสินค้าและให้บริการสำหรับคนในชุมชนมหาวิทยาลัย ดังนั้น ชุมชนลักษณะนี้จึงเอื้ออำนวยต่อการประสานสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางวิชาการ

อาคารคณะศิลปศาสตร์

อาคารคณะศิลปศาสตร์: พื้นที่จำลองชุมชนวิชาการ

การก่อสร้างอาคารคณะศิลปศาสตร์บริเวณริมกำแพงท่าพระจันทร์ติดแม่น้ำเจ้าพระยา เริ่มขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๐๕ ระหว่างนั้นนักศึกษารุ่นแรก (พ.ศ. ๒๕๐๕) ยังไม่มีอาคารเรียนของตนเอง ต้องอาศัยหอประชุมมหาวิทยาลัยเป็นห้องบรรยายรวม และใช้ห้องที่ตึกหอสมุดเรียนวิชาในห้องเรียนย่อย ๆ

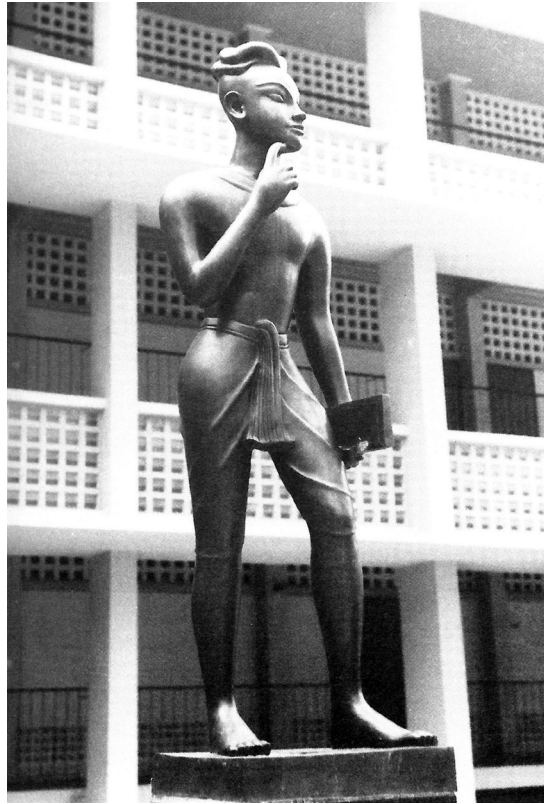
อาคาร ๓ ชั้น คณะศิลปศาสตร์ด้านที่ติดลานปรีดี

อาคาร ๕ ชั้น คณะศิลปศาสตร์
พื้นที่จำลองชุมชนวิชาการ

การก่อสร้างแบ่งแบบอาคารเป็น ๒ ส่วน ๆ แรกติดแม่น้ำเป็นอาคาร ๓ ชั้น สร้างเสร็จ พ.ศ. ๒๕๐๖ ส่วนที่สองเป็นอาคาร ๕ ชั้น อยู่ด้านริมกำแพงท่าพระจันทร์และแนวถนนในมหาวิทยาลัยด้านประตูท่าพระจันทร์ สร้างเสร็จ พ.ศ. ๒๕๐๗ อาคาร ๕ ชั้นนี้ ภายหลังได้ก่อสร้างต่อเติมเป็น ๘ ชั้น ผู้ออกแบบอาคาร คือ ม.ร.ว.พีระเดช จักรพันธุ์ วางผังตึกให้เป็นผังแบบตัวอักษร TU เมื่อมองจากทางอากาศ อาคารที่ ๒ อาคารใช้เป็นสถานที่จัดการเรียนการสอนวิชาพื้นฐานทั้งห้องบรรยายรวมและห้องเรียนย่อย ๆ ใช้เป็นห้องพักอาจารย์ผู้สอน และห้องบริหารจัดการการเรียนการสอนของบรรดาเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ และยังมีการจัดพื้นที่ใต้อาคาร ๓ ชั้นด้านแม่น้ำเจ้าพระยาให้เป็นพื้นที่โล่งขนาดใหญ่เรียกว่า คอมมอนรูม (Common room) บริเวณนี้มีการจัดโต๊ะไม้ไว้เต็มพื้นที่ เพื่อให้ให้นักศึกษานั่งพักระหว่างรอเรียน และได้มีโอกาสทำความรู้จักพูดคุย และทำกิจกรรมร่วมกัน

นอกจากสร้างตัวอาคารแล้ว อาจารย์อดุลยังให้มีการออกแบบประดับอาคารด้วยต้นไม้ใหญ่ และสร้างสวนหินพร้อมประดับประติมากรรมไว้ในสวนหิน ในเวลานั้นอาณาบริเวณของคณะศิลปศาสตร์กว้างกว่าคณะอื่น ๆ มาก และมีการออกแบบตกแต่งที่ต่างไปจากคณะอื่น ๆ อันเป็นเอกลักษณ์เพื่อบอกความเป็นศิลปศาสตร์

อาจารย์อดุลได้บอกเล่าความทรงจำในการคิดแบบตกแต่งเปลือกอาคารด้านนอกและภูมิทัศน์พื้นที่ลานหินที่ประดับด้วยประติมากรรม ว่าเป็นรูปแบบเอกลักษณ์ที่ต้องการสื่อสาร “วัฒนธรรมไทย” ๒ อย่าง

นักคิดไทย (จิ่งหนอง)

“อย่างแรกคือ รูปปั้น “นักคิดไทย” ซึ่งผมต้องการนำแบบรูปปั้น “นักคิด” ศิลปกรรมตะวันตกมาใช้ แต่ก็คิดถึงปัญหาเรื่องกรรมสิทธิ์ว่าจะได้อย่างไร ถ้าไม่ได้ก็ลำบาก ทั้งนี้งบประมาณส่วนนี้ได้รวมอยู่ในค่าก่อสร้างอาคารศิลปศาสตร์แล้ว ผมก็เลยคิดว่า แทนที่จะเอาแบบรูปปั้นต้นแบบของตะวันตกมา ซึ่งจะต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก ก็เลยคิดว่า เราควรจะทำเองโดยอิงอยู่กับประวัติศาสตร์ไทยเราเอง และยังเป็นแนวความคิด รูปแบบความเป็นไทยได้ด้วย จึงติดต่ออาจารย์เขียน ยิ้มศิริ ศิลปินแห่งชาติ ให้มาช่วยออกแบบและปั้นรูปหล่อ มีการส่งแบบรูปปั้นแบบไทย ซึ่งผมกำหนดให้เป็น ยุคสมัยสุโขทัยให้เป็นแบบสมัยโบราณของไทยเราเอง ซึ่งอาจารย์เขียนได้เป็นผู้ออกแบบรูปปั้นนี้ โดยมีการแต่งกาย รูปร่างและการแสดงท่าคิดแบบไทย ๆ มือข้างหนึ่ง ถือสมุดไทย ที่ผมให้เชื่อมโยงกับการตกแต่งเปลือกอาคารด้านนอกด้วย ข้อความจากตอนหนึ่งของศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑ ซึ่งผมเป็นคนคัดเลือกข้อความสำคัญ ตอนนั้นเอง และนำมาแต่งเปลือกนอกอาคารทั้งด้านริมแม่น้ำและด้านถนนภายในมหาวิทยาลัย แต่ไม่ทราบว่าจะทำไมต่อมาด้านริมแม่น้ำ ศิลาจารึกที่เคยมีอยู่ได้หายไป”

(สัมภาษณ์อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘)

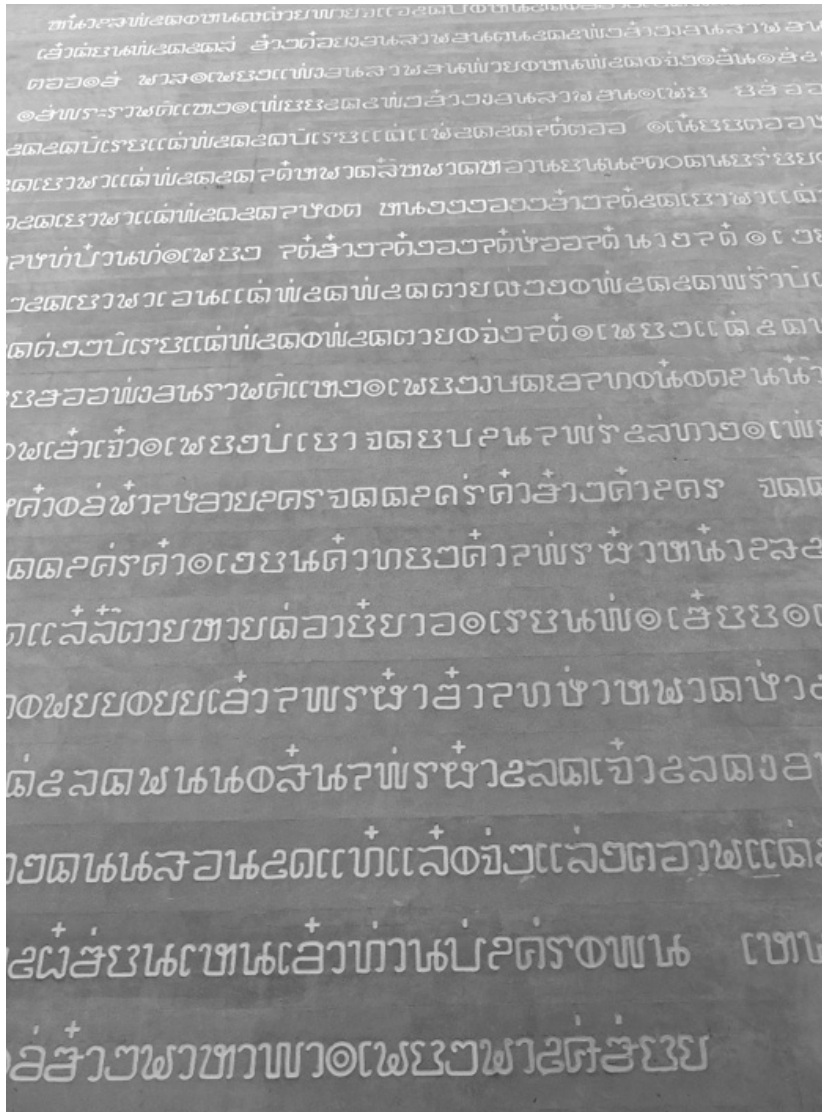
ข้อมูลจากงานเขียนเรื่องประติมากรรม “นักคิดไทย” ปรากฏรายละเอียดเพิ่มเติมใน “จิ้งหน่อง” รวมอยู่ในหนังสือมานุกรม ธรรมศาสตร์ ๗๗ ปี ๗๗ คำ ได้เล่าความเป็นมาของประติมากรรมสำริด “นักศึกษา” หรือ “นักคิดไทย” ว่าเป็นชื่อผลงานที่ออกแบบโดยอาจารย์เขียน ยิ้มศิริ ศิลปินแห่งชาติ สร้างสรรค์ตามความประสงค์ของอาจารย์อดุล โดยได้รับแรงบันดาลใจจากงานประติมากรรม “นักคิด” (Le Pense หรือ The Thinker) ของออกุสต์ โรแดง (Auguste Rodin) ศิลปินชาวฝรั่งเศส อาจารย์เขียน นำเค้าความคิดต้นแบบมาสร้างสรรค์ใหม่ ด้วยรูปแบบศิลปะที่เชื่อว่าเป็นศิลปะเลียนแบบสุโขทัย นั่นคือ

“เป็นประติมากรรมทำด้วยสำริดพลิวอ่อนไหวตามแบบสุโขทัย แต่ก็แฝงไว้ด้วยท่าที่แบบตะวันตก และแฝงความหมายไว้อย่างแยบคายลึกซึ้ง ซึ่งศาสตราจารย์อดุล อธิบายว่า เปรียบเหมือนวิชาการแบบตะวันตก แล้วต้องรักษาความเป็นไทยหรือความเป็นตัวเองไว้ด้วย ดังจะเห็นได้จากท่าทางของจิ้งหน่อง (ชื่อสามัญที่คนทั่วไปตั้งให้ภายหลัง) ที่ผู้สร้างตั้งใจให้สายตาของจิ้งหน่องมองไปยังลายสือไทที่สลักบนผนังอาคาร มือซ้ายของจิ้งหน่องถือตำราเรียน อันเป็นสัญลักษณ์ของความรักในความรู้ มือขวายกขึ้นใช้นิ้วแตะคางท่าครุ่นคิด เลียนแบบรูปปั้นโรแดง เท้าซ้ายก้าวไปข้างหน้าคล้ายกับพระพุทธรูปปางลีลาของสุโขทัย เพื่อสะท้อนให้เห็นคุณลักษณะของนักศึกษาที่ควรเป็น คือ เมื่ออ่านศึกษาแล้ว ต้องคิดให้เกิดปัญญา เมื่อคิดแล้วต้องลงมือทำ ก้าวไปไม่หยุดนิ่ง และที่สำคัญต้องรู้จักผสมผสานความเป็นไทยกับสากลเข้าด้วยกัน”

(มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๕๔: ๑๑๓)

ในขณะที่ภาพอักษรขุนต้าที่ออกแบบเลียนแบบอักษรในจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑ เป็นข้อความในจารึกด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๑-๒๙ ถอดความโดยย่อว่า

พ่อขุนรามคำแหงทรงเรียกพระองค์เองว่า “กู” ทรงเล่าพระราชประวัติของพระองค์เอง ว่าทรงเป็นพระราชโอรสพ่อขุนศรีอินทราทิตย์กับนางเสืองมีพระบรมเชษฐา พระราชอนุชา พระชนิษฐภคินีร่วมพระราชมารดาเดียวกัน ๕ พระองค์ เมื่อทรงมีพระชนมพรรษาได้ ๑๙ พรรษา ทรงกระทำยุทธหัตถีกับขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด ได้รับชัยชนะ พระราชบิดาพระราชทานพระนามว่า “พระรามคำแหง” ระหว่างที่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ยังมีพระชนม์อยู่ พระรามคำแหงเป็นพระราชโอรสที่มีความกตัญญู ทรงปรนนิบัติพระราชบิดาและพระราชมารดาอย่างดีมิให้ขาดแคลน เมื่อพระบรมเชษฐาขึ้นครองราชย์ พระองค์ก็ทรงปฏิบัติต่อพระบรมเชษฐาเช่นที่เคยปฏิบัติต่อ พระราชบิดาและพระราชมารดา เมื่อพระบรมเชษฐาสวรรคต พระองค์จึงทรงได้ราชสมบัติทั้งหมด เมื่อพระองค์ขึ้นเสวยราชสมบัติแล้ว จารึกใช้คำว่า “พ่อขุนรามคำแหง” เป็นสรรพนามแทนคำว่า “กู” ทรงกล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของเมืองสุโขทัย ซึ่งมีการค้าขายโดยเสรี พระองค์ทรงปกครองด้วยความยุติธรรม พ่อขุนรามคำแหงทรงมีความเอื้อเฟื้อต่อผู้ที่มาขอความช่วยเหลือจากพระองค์

ผนังตึกคณะศิลปศาสตร์ ด้านประตูท่าพระจันทร์

ข้อความต่อจากนี้ ได้จำลองต่อที่ผนังตึกด้านลานประติมากรรม “นักคิดไทย” ส่วนริมทางเดิน
ในมหาวิทยาลัยเป็นส่วนจารึกด้านที่ ๑ บรรทัด ๓๐ จนถึงด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๒๗ ความว่า

พระองค์ทรงมีพระเมตตากรุณาต่อเฉลยศึก พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้แขวนกระดิ่งไว้ที่หน้าประตู
เพื่อให้ราษฎรผู้มีทุกข์ไปสั่นกระดิ่งถวายฎีกาได้” (จบความด้านที่ ๑ ขึ้นด้านที่ ๒ บรรทัด ๑-๑๗)
หลังจากทรงได้ยินเสียงกระดิ่งและทรงรับฎีกาแล้ว พ่อขุนรามคำแหงก็ทรงพระราชวินิจฉัยคดี
ด้วยความยุติธรรมจนเป็นที่กล่าวขวัญของราษฎร” มีการบรรยายถึงความอุดมสมบูรณ์ของผลหมากรากไม้ในเมืองสุโขทัยกล่าวถึงความสมบูรณ์ของแหล่งน้ำและความมั่นคงของปราการเมืองสุโขทัย
ชาวเมืองสุโขทัยทุกคนขึ้นตั้งแต่เจ้าเมืองลงมาต่างนับถือพุทธศาสนาภักดิ์ถือศีลเมื่อเข้าพรรษา เมื่อออก
พรรษาก็ทำบุญกรานกฐินที่วัดในเขตอรัญญิกนอกเมืองสุโขทัย เสร็จพิธีกรานกฐินชาวเมืองจะเข้ามา
ในเมือง เพื่อดูเจ้าเมืองเผาเทียนเล่นไฟกล่าวถึงสภาพภูมิศาสตร์เมืองสุโขทัย เริ่มจากใจกลางเมืองว่ามี

ผนังตึกคณะศิลปศาสตร์ด้านลานประติมากรรม “นักคิดไทย”

พระพุทธรูปทองมีพระอัฐฐารสมิพระอารามขนาดใหญ่ขนาดกลางมีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และมีพระภิกษุในอันดับต่าง ๆ (จบจารึกสุโขทัยจำลองที่ผนังตึกคณะศิลปศาสตร์เพียงบรรทัดที่ ๒๗ หลักที่ ๒)

ในเวลาต่อมาเพื่อขยายพื้นที่อาคารคณะให้มีประโยชน์ใช้สอยเพิ่มขึ้น จึงมีการต่อเติมอาคาร ตึก ๕ ชั้น เพิ่มอีก ๓ ชั้นเป็น ๘ ชั้น ทำให้มีการจัดทำภาพประติมากรรมนูนต่ำดินเผาประดับผนังตึก ส่วน ๓ ชั้นที่ต่อเติมสูงขึ้น เพื่อให้เกิดความกลมกลืนกับแบบอักษรจารึกจำลองของเดิม (รายละเอียด แบบอาคารตึกคณะศิลปศาสตร์ ข้อมูลจาก นกตล ชาตีประเสริฐ ๒๕๓๕: ๙๕ ส่วนข้อมูลจารึกสุโขทัย หลักที่ ๑ ซึ่งจำลองที่ผนังตึก ๕ ชั้นเดิม รองศาสตราจารย์ ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้กรุณาตรวจสอบ ภาพถ่ายเทียบกับจารึก ส่วนความสังเขปจารึกด้านที่ ๑ และ ๒ บางส่วนดู พิริยะ ไกรฤกษ์ ๒๕๔๗: ๒๐-๒๑, ๖๗-๖๘)

อาคารเรียนแห่งนี้คือ ภูมิทัศน์จำลองชุมชนวิชาการในโลกความเป็นจริงของอาจารย์อดุล โดยเฉพาะภายในห้องบรรยายเรียนรวม ซึ่งอยู่ชั้น ๒ อาคาร ๕ ชั้น และพื้นที่สันทนากการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ที่บริเวณโถงชั้นล่างอาคาร ๓ ชั้น (คอมมอนรูม) และบริเวณลานจึ่งหน่อง พื้นที่ชุมชนวิชาการ ขนาดจำลองนี้เอง เป็นสถานที่หลอมรวมทัศนคติ ความรู้และบุคลิกภาพ ผู้เรียนหลักสูตรพื้นฐาน ของมหาวิทยาลัยมาอย่างต่อเนื่อง

การหลอมรวมผ่านระบบการแบ่งหมู่นักศึกษาและอาจารย์ที่ปรึกษาประจำหมู่

การจัดการศึกษาหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ที่โดดเด่นในการหลอมรวมความคิดและบุคลิกภาพของนักศึกษา ๑-๒ ปีภายใต้พื้นที่ชุมชนวิชาการจำลอง คือ อาจารย์อดุลได้แบ่งลักษณะการเรียนการสอนแต่ละวิชาออกเป็นการฟังบรรยายในชั้นเรียนใหญ่ที่ทุกคนในชั้นปีที่ ๑ ต้องเรียนร่วมกันทั้งหมดกว่าพันคนและมีการเรียนในชั้นเรียนย่อยด้วยการแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อฝึกฝน (Tutorial) ใน ๔ วิชา คือ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ วิชาภาษาอังกฤษเป็นวิชาเดียวที่เป็นห้องฝึกฝนแยกตามกลุ่มผู้เรียนและใช้ห้องฝึกฟังภาษา (Sound lab) เป็นห้องเรียนย่อย

นักศึกษาที่เข้ามาเรียนในชั้นปีที่ ๑ ทั้งหมดราว ๑,๑๐๐-๑,๒๐๐ คน ตลอดช่วง พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๐๘ จึงต้องแบ่งกลุ่มย่อยออกเป็นกลุ่มละ ๕๐ คน แต่ละกลุ่มมีอาจารย์ที่ปรึกษาประจำกลุ่ม หลักฐานที่ปรากฏเป็นรูปธรรมชัดเจนในการจัดการศึกษาแบบนี้ เป็นเอกสารรายนามอาจารย์ที่ปรึกษาประจำตัวนักศึกษา ชั้นปีที่ ๑ ในการปฐมนิเทศ ภาคการศึกษาแรก ประจำปี พ.ศ. ๒๕๐๖ อันเป็นช่วงเวลาที่คณะศิลปศาสตร์สามารถบรรจุอาจารย์ประจำได้ครบ ๓๖ คน คือ อรุณ รัชตะนาวิณ สุคนธ์วิมลโลหการ พิสมัย ฉลาดสุนทรวาทิ สัจจาพร สิงหะผลิน นีออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา เฉลา ไชยรัตน์ะสมร นิติตันท์ประภาศ ม.ร.ว.ประกายทอง ศิริสุข ศรีนวล บุญยวัฒน์ มัทนี รัตนิน ชินจิตร เปาโรหิตย์ ลดาวัลย์ น้อยมณี เพ็ชรี สุมิตร ปรียา วงศ์ทองศรี พัทธนิพรรณ เมืองแมน พรพรรณ วัชรภักย์ รัจรี ทองงาม พรรณี พงศ์ศักดิ์ ไชศรี ศักรนันท์ ปันดดา พุกกะมาน ผอบ โปษะกฤษณะ ธวัช มกรพงศ์ ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์ ประณีต เจาทะเกษตริณ พูนสุข มโนมัยอุดม วารุณี บริราช ทองสนธ์ พยุงเวช สัญฉวี สายบัว วาทีนิ ไหวท์ ร.อ.หญิงสุภาณี เปรมบุตร วิทย์ ฉัตรศิริ มาลี บานชื่น สาทรี ชิตานนท์ ร.อ.หญิงกุหลาบ สาสนานนท์ และ อดุล วิเชียรเจริญ

ส่วนนักศึกษาชั้นปีที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๐๖ ทั้งหมด จัดแบ่งกลุ่มย่อยออกเป็นหมู่นักศึกษาเรียงลำดับเป็น A,B,C,D,E,F,G,H,I,J,K,L,M,N,O,P,Q,R,S หมู่ละ ๕๐ คน เกณฑ์การแบ่งลำดับหมู่นี้ใช้การจัดเรียงตามคะแนนสอบคัดเลือกเข้ามหาวิทยาลัยวิชาภาษาอังกฤษ แต่ละหมู่ย่อยกลุ่มย่อยเป็น ๒ กลุ่ม ๆ ละ ๒๕ คน แต่ละหมู่จะมีชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาประจำหมู่ อย่างไรก็ตามอาจารย์บางท่านซึ่งอาจทำหน้าที่บริหารหลักสูตรวิชา รับผิดชอบกลุ่มย่อยเพียงกลุ่มเดียว ซึ่งมีอยู่ ๒๕ คน ในขณะที่อาจารย์ส่วนใหญ่ทำหน้าที่อาจารย์ที่ปรึกษาประจำหมู่จำนวน ๒ กลุ่มย่อย การจัดการให้นักศึกษากลุ่มย่อยละ ๒๕ คน อยู่ภายใต้การให้คำปรึกษาแนะนำในเรื่องการเรียนและเรื่องทั่วไป น่าจะเป็นความมุ่งหวังที่อาจารย์อดุลอยากเห็นหลักการปฏิบัติของการศึกษา Liberal Arts สามารถเชื่อมโยงปฏิสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับนักศึกษาและเชื่อมโยงภายในกลุ่มผู้เรียนที่อยู่ภายใต้อาจารย์ที่ปรึกษาเดียวกัน เรามองเห็นความพยายามของอาจารย์อดุลในการสร้างบรรยากาศทั้งในห้องบรรยายหรือห้องเรียนรวม และพื้นที่สนทนาการในชีวิตประจำวันระหว่างช่วงเวลาอยู่ในมหาวิทยาลัย เพื่อเชื่อมโยงปฏิสัมพันธ์ ข้ามกลุ่มนักศึกษาแต่ละหมู่ด้วย อาจารย์อดุลอธิบายเหตุผลของการใช้วิธีแบ่งนักศึกษาออกเป็นกลุ่มย่อยโดยไม่คำนึงถึงคณะที่พวกเขาต้องสังกัด รวมถึงแม้เมื่อมีระบบการสอบคัดเลือกเข้ามหาวิทยาลัยกำหนดให้ผู้สอบต้องเลือกคณะสังกัด ตั้งแต่สอบเข้าเรียนมหาวิทยาลัยในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ว่า

“แต่เดิมนักศึกษานั่งแยกกันตามคณะ ผมต้องการให้มาใช้ชีวิตรวมกัน
 จะได้รู้จักกันแล้วก็เป็นการแลกเปลี่ยนแนวความคิด ไม่อย่างนั้นจะหมักหมม
 อยู่แต่พวกของตัวเองทำให้มองแคบ ผมเปรียบเทียบกับม้ามีกระบ้ง”
 (สัมภาษณ์ ศ.ดร.อดุล วิเชียรเจริญ วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘)

ปฐมนิเทศ: เริ่มเรียนรู้วิถีชีวิตในชุมชนวิชาการ

แม้ว่าอาจารย์อดุลจะยังไม่สามารถดำเนินการสร้างชุมชนวิชาการหรือ Residential College อันเป็นหลักการสำคัญของการศึกษาแบบ Liberal Arts ได้ในช่วงปีแรกขณะรอดึกศิลปศาสตร์ใน พ.ศ. ๒๕๐๖ กำลังก่อสร้างนั้น กิจกรรมแรกในวันเปิดภาคการศึกษาของผู้เรียน คือ การปฐมนิเทศ นักศึกษาปี ๑ คณะศิลปศาสตร์ ซึ่งใช้เวลาถึง ๒ วัน นับเป็นกิจกรรมที่เริ่มแนะนำวิถีการใช้ชีวิตใน ชุมชนวิชาการให้ผู้เรียน

มีตัวอย่างเอกสารในการจัดปฐมนิเทศ พ.ศ. ๒๕๐๖ ซึ่งเป็นปีที่ ๒ ของการจัดการศึกษา หลักสูตร พื้นฐานศิลปศาสตร์ การปฐมนิเทศ กำหนดขึ้นวันที่ ๑๗ และ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๖ วันแรก อาจารย์อดุลในฐานะเลขาธิการมหาวิทยาลัยขณะนั้น เป็นผู้กล่าวต้อนรับและให้อิโหวาท รวมถึง การชี้แจงเรื่องเกี่ยวกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หลักการและเหตุผลการจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์ ระบบ การศึกษาวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ วิธีการศึกษาและการสอบไล่ ตลอดจนข้อบังคับและวินัยที่ควรทราบ ประเด็นนี้ อาจารย์อดุลกำลังสื่อสารกับนักศึกษาใหม่ชั้นปีที่ ๑ ของมหาวิทยาลัย ซึ่งสภาพภาพของ พวกเขาเป็นนักศึกษาคณะศิลปศาสตร์ ให้รับรู้ถึงเกณฑ์มาตรฐานการวัดคุณภาพ ความสามารถทาง วิชาการของนักศึกษาที่จะศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ต่อไป ด้วยผลการสอบที่แต่ละวิชาคะแนน ต้องไม่ตกเกิน ๒ ครั้ง และต้องมีคะแนนรวมผ่านเกณฑ์สอบได้ คือ ไม่ต่ำกว่า ๖๐ คะแนนจาก คะแนนเต็ม ๑๐๐ คะแนน

นอกเหนือจากให้นักศึกษาทำความเข้าใจเรื่องระบบการศึกษาแล้ว ในวันปฐมนิเทศครั้งนี้ อาจารย์อดุลยังได้แสดงวิสัยทัศน์อันกว้างไกลของท่านให้นักศึกษาฟังในเรื่องการขยายสถานที่ตั้ง แคมปัสใหม่ของมหาวิทยาลัย ข้อมูลจากไตรรงค์ สุวรรณคีรี นักศึกษาหลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์ รุ่น พ.ศ. ๒๕๐๖ ระบุว่า “...ท่านได้ประกาศให้เราฟังในหอประชุมใหญ่ว่า ในอนาคตนั้นประชากร ในประเทศไทยจะมากขึ้น จะมีคนต้องการเรียนมากขึ้น พื้นที่ของธรรมศาสตร์ที่ทำพระจันทร์จะขยาย ต่อไปไม่ได้ ไม่เพียงพอต่อความต้องการ ท่านจึงมีโครงการให้จัดหาสถานที่ใหม่ที่ห่างไกลจากใจกลาง กรุงเทพฯ ออกไปตั้งเป็น campus ใหม่ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์...ท่านได้อธิบายถึงโครงการใน ผืนของท่านว่า จะเป็นที่เรียนของนักศึกษาปริญญาตรีทุกคณะ ส่วนที่ทำพระจันทร์นั้นจะเก็บไว้เพื่อ การศึกษาในระดับปริญญาโทและเอกเท่านั้น ใน campus นั้นจะมีหอพัก (dormitory) เหมือนใน ต่างประเทศ แยกเป็นหอพักหญิงและหอพักชาย จะมีสนามกีฬาทุกชนิด ทั้งฟุตบอล บาสเกตบอล เป็นต้น รวมทั้งจะมีทะเลสาบขนาดใหญ่ เพื่อให้นักศึกษาได้หัดพายเรือและเล่นเรือใบ เพื่อเป็นทั้ง

กีฬาและการพักผ่อนหย่อนใจ...” (ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจากนางอานิก อัมระนันท์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙) วิสัยทัศน์เรื่องนี้ของอาจารย์อดุลย์เนื่องจากแนวความคิดเรื่องการสร้าง Residential College ที่ปรากฏตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๓ และอาจารย์อดุลย์ยังย้ำถึงแนวคิดนี้อีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. ๒๕๓๒

นอกจากนั้นอาจารย์อดุลย์มอบหมายให้อาจารย์สองท่านมาบรรยายถึงชีวิตนักศึกษามหาวิทยาลัยในโลกตะวันตกและฉายภาพยนตร์ประกอบ นั่นคือ อาจารย์ ม.ร.ว.อศิน รพีพัฒน์ บรรยายชีวิตนักศึกษามหาวิทยาลัยในอังกฤษ และอาจารย์มีพณี รัตนิน บรรยายชีวิตนักศึกษามหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกา เพื่อว่าภาพชีวิตนักศึกษามหาวิทยาลัยประเทศทางตะวันตก อาจเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างบรรยากาศวิชาการให้นักศึกษาธรรมศาสตร์ยุคนั้น

การปฏิวัติเทคนิคศึกษาใหม่เข้าสู่การใช้ชีวิตนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ยังรวมการแนะนำให้นักศึกษาเข้าถึงแหล่งศึกษาค้นคว้านอกห้องเรียนด้วยการให้หัวหน้ากองห้องสมุดอาจารย์จิตรรา ประณีช ซึ่งเป็นนักวิชาการด้านบรรณารักษศาสตร์แนะนำการใช้ห้องสมุด ซึ่งเริ่มต้นพัฒนาขึ้นจากชั้นวางหนังสือมาสู่ระบบห้องสมุดสากล ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๔ ณ อาคารตึก ๕ ชั้น ด้านท่าช้างวังหน้าห้องสมุดมีพื้นที่ ๓ ชั้น ใช้ระบบการจัดห้องสมุดด้วยทศนิยมดิวอี้ แบบชั้นเปิด มีหนังสือภาษาไทย ๑๙,๓๑๒ เล่ม หนังสือภาษาอังกฤษถึง ๕๔,๐๐๔ เล่ม นอกจากนี้ยังมีหนังสือภาษาฝรั่งเศสด้วยห้องสมุดยังมีแผนกบริการอ้างอิงตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ ๒๕๓๓: ๒๙๒)

ในเวลาเดียวกันอาจารย์โณล โกมารกุล ก็ได้แนะนำนักศึกษาให้เริ่มสัมผัสชีวิตกิจกรรมนักศึกษาผ่านสโมสรนักศึกษา ซึ่งพบข้อมูลว่ากิจกรรมส่วนใหญ่ได้แก่ แผนกกีฬาแต่ละประเภทอย่างรักบี้ฟุตบอล ฟุตบอล บาสเกตบอล กีฬาในร่มและทางน้ำ กิจกรรมกีฬานี้รวมถึงการเชียร์ด้วย กิจกรรมด้านวัฒนธรรมได้แก่ ดนตรี การละคร การถ่ายภาพ และการทัศนศึกษา เป็นต้น กิจกรรมด้านวิชาการ เช่น การปาฐกถาโต้ว่าที่ การฝึกฝนภาษาอังกฤษ การเขียนบทความตีพิมพ์ในหนังสือ เป็นต้น กิจกรรมด้านการทำประโยชน์ให้กับสังคม เช่น การอาสาสมัครช่วยพัฒนาแหล่งชุมชนแออัด และช่วยท้องถิ่นในชนบทในภาคต่าง ๆ เป็นต้น ชีวิตของนักศึกษาระบบธรรมศาสตร์จึงดูเหมือนเริ่มต้นขึ้นทั้งในส่วนของกีฬา วัฒนธรรม สันทนาการ วิชาการและการทำประโยชน์ให้กับสังคม ดังที่จะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

กิจกรรมและเครื่องแบบนักศึกษา: วัฒนธรรมและรสนิยมของ “ปัญญาชน”

กิจกรรมของนักศึกษา

แม้ว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เปลี่ยนสถานภาพมาเป็นมหาวิทยาลัยปิดแล้วตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นต้นมา และบรรยากาศทางการเมืองของประเทศก็อยู่ภายใต้การปกครองของทหาร จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๖) และจอมพลถนอม กิตติขจร (พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๑๖) อีกทั้งท่านจอมพลทั้งสองก็ยังมิพบาททางการบริหารในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในฐานะ นายกสภามหาวิทยาลัยและอธิการบดีตามลำดับ แต่การทำกิจกรรมนอกหลักสูตรของนักศึกษาระบบธรรมศาสตร์ก็ได้ถูกปิดกั้น

นักศึกษาปีหนึ่งซ้อมเชียร์ในชุดเครื่องแบบ

อย่างสิ้นเชิง หากมิใช่กิจกรรมทางการเมืองในลักษณะที่เป็นภัยต่อความมั่นคงของประเทศ สำหรับอาจารย์อดุล ในฐานะเลขาธิการมหาวิทยาลัยและคณบดีคณะศิลปศาสตร์เห็นความสำคัญและคุณค่าของการที่นักศึกษาได้มีโอกาสในการทำกิจกรรมนอกหลักสูตรสูงมาก ถือว่าเป็นกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพการเป็นผู้นำของนักศึกษา ดังนั้นกิจกรรมของนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จึงมีความหลากหลายประเภท ที่นักศึกษาแต่ละคนสามารถเลือกได้ตามความสนใจของตนเอง โดยการจัดตั้งเป็นชมรม ชุมนุ่ม หรือกลุ่ม สุดแต่จะใช้เรียก ในระยะแรก ๆ ชมรมเหล่านี้จะมีอาจารย์ที่ปรึกษาเป็นประธาน แต่ต่อ ๆ มาก็เปิดโอกาสให้นักศึกษาสมัครเข้ามาและผ่านกระบวนการเลือกตั้งเข้ามาเป็นประธาน ประเภทกิจกรรมของนักศึกษามีทั้งด้านวิชาการ ด้านวัฒนธรรม ด้านสหนาการ ด้านการกีฬา และด้านการอาสาสมัครช่วยพัฒนาชุมชน กิจกรรมที่สมควรกล่าวถึงเพื่อให้เห็นถึงความคิดสมัยใหม่ที่ทันสมัยและมาก่อนกาลเวลาของอาจารย์อดุล และท่านขับเคลื่อนด้วยพลังแนวความคิดของท่านคือ กิจกรรมการฝึกฝนภาษาอังกฤษ และกิจกรรมอาสาสมัครช่วยพัฒนาชุมชน

กิจกรรมฝึกฝนภาษาอังกฤษ คือ ชมรมภาษาอังกฤษ หรือ Young English Club ชมรมนี้ อาจารย์อดุลร่วมมือกับอาจารย์ ดร.ฉลา ไชยรัตน์ อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์รุ่นแรกที่มีบทบาทสำคัญในด้านการสอนวิชาพื้นฐานภาษาอังกฤษ ก่อตั้งเป็นชมรมขึ้น ชักชวนนักศึกษาที่สนใจมาฝึกพูดคุยกันเป็นภาษาอังกฤษในเวลาตอนเย็น ๆ ประจวบ ไชยสาส์น นักศึกษาหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์รุ่นที่ ๑ ซึ่งเข้าร่วมกิจกรรมของชมรมนี้เล่าว่า “... ใครพูดภาษาไทยขึ้นมาคำหนึ่งก็โดนปรับสตึงหนึ่ง คำก๊วยเดียวขณะนั้นขามละ ๓ บาท คาร์ตเมล์ ๕๐ สตางค์ เงินสตึงหนึ่งเป็นเงินที่มีค่าไม่น้อยในสมัยนั้น...(การได้ฝึกพูดภาษาอังกฤษ) มีประโยชน์กับผมมากตลอดชีวิตการทำงานของผม ในตำแหน่งต่าง ๆ...” (ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจากนางอานิก อัมระนันท์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙) ชมรมภาษาอังกฤษนับว่าเป็นประโยชน์กับนักศึกษาอย่างมาก ช่วยทั้งในการสนทนากับอาจารย์ผู้สอน

ชาวต่างประเทศในห้องเรียน และการฝึกหัดฟังในห้องแล็บ ชมรมนี้เป็นกิจกรรมนอกหลักสูตรที่เสริมการเรียนการสอนวิชาพื้นฐานที่ทรงคุณค่า และอาจจะมีที่มาจากความสนใจฝึกฝนเรียนรู้ภาษาอังกฤษ ทั้งจากการอ่านหนังสือภาษาอังกฤษ และการฟังวิทยุบีบีซีของอาจารย์อดุลตั้งแต่วัยเรียนอยู่ด้วยมีชั้น

กิจกรรมที่สำคัญอีกกิจกรรมหนึ่งที่ถือเป็นการเสริมสร้างบุคลิกภาพความเป็นนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์คือ กิจกรรมอาสาช่วยพัฒนา อาจารย์อดุลเน้นความสำคัญของกิจกรรมนี้ว่า “เป็นการฝึกหัดการเป็นผู้นำได้เป็นอย่างดี เพราะทุกคนต้องทิ้งตำรา หันมาดูสังคม ดูชีวิตบ้านนอกว่า เขาอยู่กันอย่างไร ฐานะอย่างไร ทำให้เกิดความคิดความเข้าใจสภาพสังคมที่อาศัยอยู่และเข้าใจตัวเองมากขึ้น... ถือว่าเป็นการเสียสละประโยชน์ส่วนตัวมาทำประโยชน์ของสังคม...เป็นการเสริมสร้างคุณธรรมเพิ่มให้กับบุคลิกผู้นำซึ่งเป็นการตอบแทนบุญคุณของประชาชนผู้เสียภาษีให้นักศึกษาได้เรียนมหาวิทยาลัย (อดุล วิเชียรเจริญ พ.ศ. ๒๕๑๒: ๓๓-๓๔)

แนวคิดกิจกรรมอาสาช่วยพัฒนาของอาจารย์อดุลเป็นการกระตุ้นให้นักศึกษาให้ “หันมาดูสังคม” และ “ตอบแทนบุญคุณของประชาชนผู้เสียภาษี” ถือเป็นแนวคิดสำคัญในการปลูกฝังจิตสำนึกของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในยุคมหาวิทยาลัยปิด ดังปรากฏจากข้อมูลของประจวบ ไชยสาส์นที่อ้างมาแล้ว ตอนหนึ่งว่า “...ผมยังจำคำของอาจารย์ (อดุล) ได้ที่บอกว่า “อิฐทุกก้อน ซอล์์ทุกแห่งมาจากหยาดเหงื่อแรงงานของชาวบ้าน เพราะฉะนั้นนักศึกษาจึงมีหน้าที่ต้องตอบแทนบุญคุณ...”

กิจกรรมอาสาสมัครช่วยพัฒนาเป็นกิจกรรมรวมกลุ่มนักศึกษาตามความสนใจเช่นเดียวกันเพื่อออกไปช่วยเหลือสังคม ดังปรากฏหลักฐานจากหนังสือพิมพ์ *มหาวิทยาลัย* ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑๖ วันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๕ คือ การออกค่ายอาสาพัฒนาแหล่งเสื่อมโทรมที่ย่านดินแดงในกรุงเทพฯ ด้วยการร่วมกันขุดดิน ขุดดินปรับสนามที่โรงเรียนวิสุทธิ เมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๕ ในงานนี้ พลเอกถนอม กิตติขจร (ยศในขณะนั้น) อธิการบดี และดร.อดุล วิเชียรเจริญ คณบดีคณะศิลปศาสตร์ ได้ไปร่วมพัฒนาด้วย กิจกรรมลักษณะนี้ยังมีออกไปช่วยพัฒนาท้องถิ่นในชนบทที่ห่างไกล ซึ่งจะเป็นส่วนหนึ่งของผลงานของชมรมที่มีสมาชิกส่วนใหญ่มาจากภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย เช่น ชมรมอีสาน ชมรมโตมทักษิณ ชมรมชาวเหนือ เป็นต้น กิจกรรมการอาสาช่วยพัฒนาในท้องถิ่นเช่น ช่วยสร้างโรงเรียน สร้างแหล่งเก็บน้ำ ช่วยสร้างวัด และสอนหนังสือ เป็นต้น

การได้ออกไปทำกิจกรรมอาสาสมัครช่วยพัฒนาทำให้นักศึกษาได้มีโอกาสไปใช้ชีวิตในชนบท ได้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนชนบท เป็นภาพความเป็นจริงที่ชัดเจนกว่าการศึกษาในตำราหรือฟังคำบรรยายในห้องเรียน ทำให้นักศึกษาเกิดจิตสำนึกในการช่วยเหลือผู้อื่น ซึ่งจิตสำนึกนี้จะค่อย ๆ พัฒนาต่อมาจนเกิดเป็นความตื่นตัวในการ “มุ่งรับใช้สังคม”

เครื่องแบบนักศึกษา

พร้อม ๆ กับการจัดตั้งหลักสูตรวิชาพื้นฐาน อาจารย์อดุลในฐานะเลขาธิการมหาวิทยาลัยและคณบดีคณะศิลปศาสตร์ยังสนับสนุนและผลักดันให้นักศึกษาทั้งมหาวิทยาลัยแต่งเครื่องแบบนักศึกษาด้วยการกำหนดเครื่องแบบเฉพาะ โดยให้นักศึกษาผู้นำกิจกรรมจัดทำกระดุมตราธรรมจักรออกจำหน่ายและจัดทำเนกไทเฉพาะขึ้น และใน พ.ศ. ๒๕๐๔ จึงออกระเบียบว่าด้วยเครื่องแต่งกายนักศึกษา

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๔ กำหนดให้นักศึกษาชายใช้กางเกงสีกรมท่า ขาววาวเสื้อเชิ้ตขาว เข็มขัดใช้หัวตราธรรมจักร รองเท้าหุ้มส้น สวมถุงเท้า ผูกเน็กไทมหาวิทยาลัย ในงานพิธีสวมเสื้อนอก สากลสีเดียวกับกางเกง นักศึกษาหญิงสวมกระโปรงกรมท่าหรือดำ เสื้อเชิ้ตขาว คอและسابติดกระดุม โลหะเงิน เครื่องหมายธรรมจักร ติดเข็มกลัดตราธรรมจักรด้านซ้าย เช่นเดียวกัน หัวเข็มขัดก็ต้องเป็น ตราธรรมจักร รองเท้าหุ้มส้นดำ

ระเบียบว่าด้วยเครื่องแต่งกายดังกล่าวทำให้นักศึกษาที่เข้าเรียนคณะศิลปศาสตร์ปีที่ ๑ แต่งกาย เหมือนกันหมดไม่แยกเป็นคณะ อาจารย์อดุลอธิบายว่าจะทำให้เกิดความรักใคร่สามัคคีกัน และให้ ผู้เรียนปี ๑ ทั้งหมดที่อยู่ในความปกครองคณะศิลปศาสตร์มีระเบียบวินัย ระเบียบแต่งกายที่กำหนด เป็นเครื่องแบบยังรวมอยู่ในประกาศใช้หลักสูตร พ.ศ. ๒๕๐๕ ด้วยว่า ให้ (ผู้ชาย) ผูกเน็กไท มหาวิทยาลัยและให้มหาวิทยาลัยกำหนดหัวเข็มขัดให้มีลักษณะอย่างเดียวกัน ด้วยการใช้ตราธรรมจักร ไม่มีสีแยกเป็นคณะ แต่ที่น่าสนใจถือว่าเป็นความก้าวหน้าในยุคนั้นจนปัจจุบัน คือ “ควรรยกเลิกระบบ รับน้องใหม่” และควร “มีรองอธิการบดีฝ่ายปกครองแต่งตั้งจากบุคคลซึ่งนักศึกษามีความเคารพนับถือ”

อย่างไรก็ตาม เพื่อการบังคับใช้ระเบียบว่าด้วยการแต่งเครื่องแบบนักศึกษานี้ นักศึกษาทุกคน จะถูกตรวจสอบการแต่งกายขณะเข้าห้องบรรยายรวมของชั้นปี ๑ เล่ากันว่าอาจารย์อดุลจะเป็นผู้เดิน ตรวจสอบห้องต่าง ๆ ทำให้ผู้เรียนต้องแต่งกายให้ครบตามเครื่องแบบ แม้หลายคนอาจใช้วิธีขอยืม เน็กไทจากอาจารย์ที่ปรึกษาของตนเองเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าก็ตาม การแต่งเครื่องแบบนักศึกษา ทั้งชายและหญิงยังกำหนดให้ปฏิบัติในงานพิธีการต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยด้วยนั้น ทำให้ภาพรวม ความเป็นนักศึกษาระบบธรรมศาสตร์เริ่มปรากฏบุคลิกภาพภายนอกที่เป็นระเบียบอย่างเห็นได้ชัดเจนใน ลักษณะใกล้เคียงกับผู้เรียนมหาวิทยาลัยของรัฐแห่งอื่น

พระธรรมสถิต ร่วมจิตสมาธิ

“พระธรรมสถิต ร่วมจิตสมาน”: การหลอมรวมจิตใจภายใต้สถาบันพระมหากษัตริย์

สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยเป็นศูนย์รวมแห่งความจงรักภักดีของคนในชาติในเชิงองค์รวมมาโดยตลอด จากสภาวะการเปลี่ยนแปลงการเมืองโลกที่เป็นช่วงเวลาแห่งสงครามเย็นที่เป็นการเผชิญหน้ากันของค่ายเสรีนิยมและค่ายคอมมิวนิสต์ ทำให้สถาบันต่าง ๆ ในสังคมต้องปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทใหม่ ทั้งนี้ในการดำเนินความสัมพันธ์กับรัฐบาลไทยตั้งแต่ครั้งยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีและอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้น สหรัฐอเมริกานอกจากให้ความช่วยเหลือด้านอาวุธและฝึกอบรมทหารเพื่อพัฒนากองทัพไทยแล้ว ยังให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีเพื่อกระตุ้นภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้ฟื้นฟูการค้าระหว่างกันและกับกลุ่มประเทศโลกเสรีเพิ่มขีดระดับปฏิบัติการต่อต้านคอมมิวนิสต์ โดยอาศัยแผนปฏิบัติการทหาร จัดตั้งกองกำลังกึ่งทหารทำสงครามกองโจรกับกลุ่มกำลังฝักใฝ่ฝ่ายคอมมิวนิสต์ รวมถึงดำเนินงานตามกระบวนการจิตวิทยาและการโฆษณาชวนเชื่อผ่านกิจกรรมทางวัฒนธรรมให้ผู้คนในภูมิภาค เพื่อเป็นพลังพันธมิตรฝ่ายโลกเสรี ทั้งนี้สหรัฐอเมริกา เล็งเห็นว่าไทยเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในการต่อต้านการขยายตัวของคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และยังเห็นว่าในดินแดนภาคอีสานของไทยกำลังถูกคุกคามจากคอมมิวนิสต์บริเวณพรมแดน

ปลาย พ.ศ. ๒๔๙๖ เอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทยนาย วิลเลียม โดโนแวน ด้วยความเห็นชอบของประธานาธิบดีไอเซนฮาวร์ ได้ร่วมกันสร้างอุดมการณ์ที่ตั้งอยู่บนหลักการเทิดทูนสถาบันกษัตริย์อันเป็นสถาบันจารีตประเพณีอันยาวนานของไทย โดยมีจุดเริ่มต้นที่รัฐบาลสหรัฐอเมริกาสนับสนุนให้จัดตั้งกองกำลังตำรวจตระเวนชายแดนและตำรวจพลร่ม ต่อมาหน่วยงานกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดนได้ย้ายไปตั้งที่ตำบลหัวหินใกล้เขตพระราชฐานวังไกลกังวล เพื่อให้มีความใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ใน พ.ศ. ๒๔๙๗ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดให้พระศรีวิสารวาจา องคมนตรี เป็นผู้แทนส่วนพระองค์เข้าพบประธานาธิบดี ไอเซนฮาวร์ ที่กรุงวอชิงตันดีซี นับเป็นการเริ่มต้นความสัมพันธ์ที่ดีและเป็นมิตรไมตรีระหว่างสหรัฐอเมริกา กับสถาบันกษัตริย์ของไทย และจากนั้นทรงเริ่มก้าวเข้ามามีบทบาทในความเป็นศูนย์หลอมรวมจิตใจของประชาชนในชาติอย่างใกล้ชิดมากยิ่งขึ้น ด้วยการเสด็จฯ ออกเยี่ยมเยียนราษฎรในชนบท ช่วงปลายกันยายน พ.ศ. ๒๔๙๘ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนราษฎรในภาคกลาง และต่อมาจึงเสด็จฯ ภาคอีสาน การเสด็จฯ เยี่ยมเยียนราษฎรถือเป็นส่วนหนึ่งของการสนับสนุนการต่อต้านคอมมิวนิสต์ของสหรัฐอเมริกา ทำให้ปลาย พ.ศ. ๒๔๙๘ นั้นเอง สภาความมั่นคงแห่งชาติ สหรัฐอเมริกา ประเมินว่ากิจกรรมสงครามจิตวิทยาในไทยที่สหรัฐอเมริกา ผลักดันขึ้น สามารถกระตุ้นให้ชาวบ้านในหมู่บ้านตระหนักถึงภัยคุกคามที่จะมีต่อสถาบันกษัตริย์อันเป็นสถาบันจารีตประเพณีและความมีเอกราชของไทยได้ และหันมาร่วมใจกันปกป้องสถาบันดังกล่าวเอาไว้ (ณัฐพล ใจจริง ๒๕๕๒: ๑๕๐-๑๕๒)

นโยบายปฏิบัติการทางวัฒนธรรมที่สร้างการรวมศูนย์ทางจิตใจให้ผูกพันกันภายใต้สถาบันพระมหากษัตริย์ดำเนินการอย่างได้ผลต่อเนื่องมาจนถึงต้นทศวรรษ ๒๕๐๐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่ออาจารย์อดุลก่อดั่งคณะศิลปศาสตร์ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ภายใต้การดำเนินการ

ของอาจารย์อดุลและบุคคลสำคัญในระดับผู้บริหารมหาวิทยาลัย คณะอาจารย์ทั้งจากภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยได้เชื่อมโยงพระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ให้สัมพันธ์กับกิจกรรมของมหาวิทยาลัยมากขึ้น นอกเหนือจากพระราชกรณียกิจประจำที่เสด็จมาพระราชทานปริญญาบัตร (พ.ศ. ๒๔๙๓) การพระราชทานทุนมูลนิธิให้แก่นักศึกษาเรียนดี คณะรัฐศาสตร์และคณะนิติศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๙๕)

สำหรับอาจารย์อดุลแล้วพันธกิจการต่อต้านภัยคอมมิวนิสต์โดยเฉพาะกรณีความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในสังคมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ถือเป็นเรื่องสำคัญในชีวิตการทำงานของอาจารย์ และดูเหมือนจะสอดคล้องกับนโยบายต่อต้านภัยคอมมิวนิสต์ของรัฐบาลสหรัฐอเมริกา อาจารย์อดุลบอกเล่าถึงพันธกิจนี้รูปแบบหนึ่ง คือ การกราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถให้เสด็จมาในวันทรงดนตรี รวมถึงกิจกรรมเกี่ยวกับคณะศิลปศาสตร์และวิชาพื้นฐาน ดังปรากฏในคำสัมภาษณ์ตอนหนึ่งของอาจารย์ในเรื่องนี้ ว่า

“เรื่องที่ยพยายามจะแย้งซึ่งที่พวกฝ่ายแดงจะเอาธรรมศาสตร์เป็นเครื่องมือ ผมก็ต่อต้าน เพื่อที่จะผูกพันธรรมศาสตร์ไว้ ผมก็กราบทูลพระเจ้าอยู่หัวให้มาช่วยก็มีการทรงดนตรี พระเจ้าอยู่หัวมาพร้อมก็บวง อส...เสด็จมาทรงดนตรีเป็นประจำทุกปี (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๑๖) ตอนนั้นฝ่ายคอมมิวนิสต์ก็พยายามจะดึงธรรมศาสตร์เป็นพื้นที่ ผมก็แย้งเพื่อให้จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ พระเจ้าอยู่หัวทรงเข้าพระทัย จึงเสด็จฯ มาเป็นประจำ ตอนนั้นผมก็เข้าเฝ้า พระองค์ท่านอยู่เรื่อยเป็นการส่วนพระองค์ พระองค์ท่านทรงงานเรื่องเรื่อยไป

เรื่องอะไรต่าง ๆ ผมก็เข้าเฝ้าฯ ในนั้น แล้วทูลเชิญพระองค์เสด็จพระราชดำเนินมาที่
คณะศิลปศาสตร์ในวันทรงดนตรี ซึ่งทรงพระราชกรณียกิจนี้ต่อเนื่องจนเลิกไปโดยปริยาย”
(สัมภาษณ์ ศ.ดร.อดุล วิเชียรเจริญ วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘)

ข้อมูลบอกเล่าเพิ่มเติมเกี่ยวกับวันทรงดนตรี รวมถึงเพลงพระราชนิพนธ์พระราชทาน
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้น อาจารย์อดุลได้เคยให้สัมภาษณ์จูงเกียรติ ภูมิรัตน์ ในงานเขียนเรื่อง
“เพลงพระราชนิพนธ์ธรรมศาสตร์” ว่า

“ในระยะนั้น (พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๐๖) เป็นช่วงที่มหาวิทยาลัยกำลังปรับรากฐาน
มีการสถาปนาคณะศิลปศาสตร์ เพื่อประสิทธิ์ประสาทวิชาพื้นฐาน ตลอดจน
มีการปรับปรุงระบบการคลังของมหาวิทยาลัยด้วย” ในวันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๕
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้นักศึกษาระบบศิลปศาสตร์เข้าเฝ้าฯ ณ สวนอัมพร
พระราชวังดุสิต อาจารย์อดุลได้กราบบังคมทูลขอให้ทรงพระราชทานเพลงพระราชนิพนธ์
แก่มหาวิทยาลัย และในวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๖ อาจารย์ยังได้กราบบังคมทูล
ขอให้ทรงปลูกต้นไม้พระราชทาน ในครั้งนั้นพระองค์ทรงเลือกปลูกต้นหางนกยูง
ซึ่งสีถึงสีเหลืองและสีแดง” (วันที่ระลึกทรงดนตรี ๒๕๕๒: ๒๙)

ข้อเขียนนี้บอกความสำคัญถึงเหตุการณ์ครั้งนั้น ซึ่งอาจารย์อดุลเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการ
เชื่อมโยงสถาบันพระมหากษัตริย์อันมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรม
ราชินีนาถ และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ให้เข้ามา
ดำรงสถานะศูนย์หลอมจิตใจนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในยุคปฏิรูป
มหาวิทยาลัย

เพลงพระราชนิพนธ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีความหมายยิ่งต่อมหาวิทยาลัยในฐานะที่
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประพันธ์ทำนองดนตรีพระราชทาน ทรงมอบหมายให้นายจ่าง
ราชกิจหรือจรัส บุญยรัตพันธุ์ ร้องราชเลขาธิการพระราชวังปรึกษาหารือร่วมกับอาจารย์อดุล ซึ่งเป็น
ผู้ให้ข้อมูลสิ่งอันเป็นสัญลักษณ์หรือสิ่งที่มีความหมายเชิงจิตใจของประชาคมธรรมศาสตร์ อาจารย์อดุล
ได้ชี้แจง ถึงสัญลักษณ์ธรรมศาสตร์ คือ แม่น้ำเจ้าพระยา โดม ตรีธรรมจักร สีเหลืองแดงและ
ต้นหางนกยูง ด้วยเหตุนี้คำร้องเพลงพระราชนิพนธ์ธรรมศาสตร์ซึ่งเขียนขึ้นหลังจากพระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวพระราชทานทำนองแล้วหนึ่งปี ผู้ประพันธ์คำร้องนี้คือ ร้อยแก้ว รักไทยหรือถวิล รักไทย
และในวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๖ บทเพลงนี้ ได้นำเสนอครั้งแรกในคราวเสด็จทรงดนตรีที่
ธรรมศาสตร์เป็นครั้งที่สอง ชาวธรรมศาสตร์เองมีความทรงจำเชื่อมโยงบทเพลงเข้ากับสัญลักษณ์อัน
ใหม่ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง “เลือกปลูกต้นหางนกยูงพระราชทาน ซึ่งสีถึงสีเหลืองและ

สีแดง” ทำให้พวกเขาขนานนามเพลงว่า “ยูงทอง” ตามเนื้อเพลงท่อนสำคัญที่ว่า “ปลุกยูงทองไว้ เคียงโคม มุงประโลมโน้มใจรัก ธรรมจักรนบบูชาเทิดไว้...ทรงธรรมปานดังตราชูเด่น ทรงเป็นดวง ธรรมนำทางให้...พระธรรมสถิตร่วมจิตสมาน ปฏิญาณรักสามัคคี รักยูงทองงามเด่นเหนือที่ สังกัดศีลศรี ไว้ให้ยืนนาน” (วันที่ระลึกทรงดนตรี ๒๕๕๒: ๒๙)

นอกจากพระราชกรณียกิจเสด็จส่วนพระองค์วันทรงดนตรี ซึ่งยังความปลื้มปิติให้กับนักศึกษา เกือบทั้งหมดของธรรมศาสตร์แล้ว การเสด็จมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับอาจารย์ อตุลและคณะศิลปศาสตร์ รวมถึงกิจกรรมวิชาการยังปรากฏขึ้น ดังตัวอย่างตามลำดับเวลาดังนี้

ในวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิน หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประทับรับฟังการอภิปรายเรื่องการพัฒนาคน ซึ่งมหาวิทยาลัย เป็นผู้รับผิดชอบการจัดกิจกรรมนี้

วันทรงดนตรี

ในวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๐ ในคราวเสด็จฯ พระราชดำเนินวันทรงดนตรี ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ครั้งนั้นล้นเกล้าล้นกระหม่อมทั้งสองพระองค์เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมชมหอสมุดกลาง โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย และคณะศิลปศาสตร์ ครั้งนั้นพระราชทาน

พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จำนวน ๕๐,๐๐๐ บาท เพื่อเป็นทุนเบื้องต้นในการปรับปรุงห้องสมุด มหาวิทยาลัยและก่อนเสด็จพระราชดำเนินยังหอประชุมเพื่อทรงดนตรี ทรงพักผ่อนพระราชอิริยาบถ เสวยพระสุธารสที่อาคารริมน้ำ คณะศิลปศาสตร์ นับเป็นการเสด็จเยี่ยมชมอาคารแห่งนี้เป็นครั้งแรก หลังจากสร้างเสร็จตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗

(ซ้าย) ศ.ดร.อดุล วิเชียรเจริญ และ (ขวา) พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
อธิการบดีในขณะนั้น

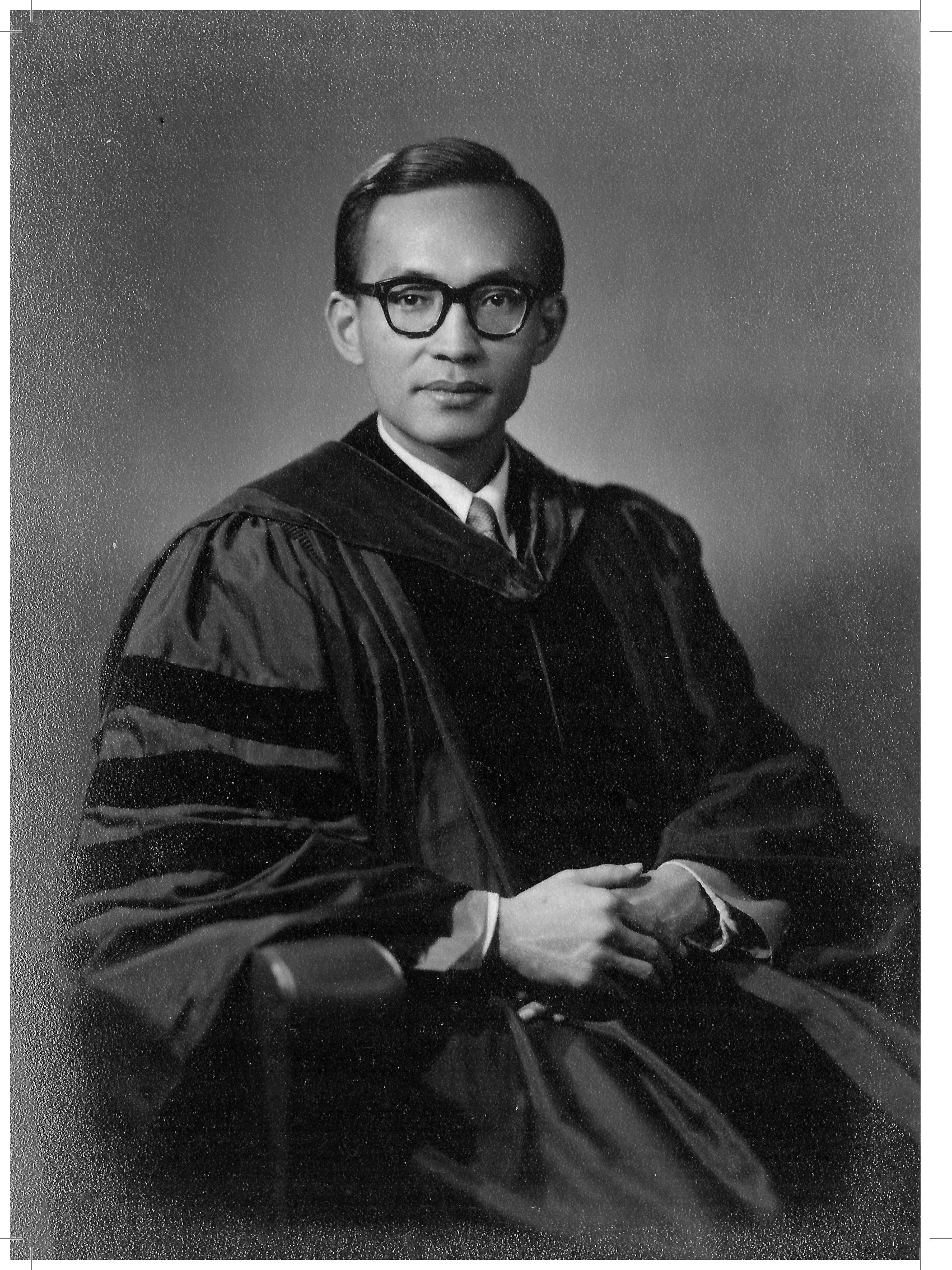
นอกจากนั้น ในวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๓ อาจารย์อดุลได้กราบทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เสด็จฯ มาทรงงานคณะศิลปศาสตร์ ในฐานะอาจารย์ประจำหัวหน้าสาขาวิชาภาษาฝรั่งเศสและผู้อำนวยการฝ่ายประสานแผนกวิชาภาษาต่างประเทศ ถือเป็นเจ้าฟ้าพระองค์แรกในราชวงศ์จักรีที่ทรงงานในตำแหน่ง “อาจารย์ประจำ” และในปีการศึกษานั้น อาจารย์อดุลได้ร่วมมือกับคณาจารย์คณะศิลปศาสตร์ปรับปรุงหลักสูตรใหม่ สำหรับวิชาภาษาอังกฤษให้ขยายเป็นหมวดวิชาภาษาต่างประเทศ เพิ่มรายวิชาภาษาฝรั่งเศส เยอรมันและญี่ปุ่น เพื่อให้ผู้เรียนวิชาพื้นฐานสามารถเลือกเรียนภาษาที่ตนสนใจได้ ทำให้วิชาภาษาฝรั่งเศสได้เป็นหนึ่งในวิชาพื้นฐานซึ่งเป็นรายวิชาเลือก

หลังจากที่มีการปรับปรุงหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ ควบคู่กับกระแสความตื่นตัวทางวิชาการในมหาวิทยาลัยนั้น วิชาพื้นฐานที่มีการปรับปรุงด้วยการแตกแขนงออกเป็นรายวิชาต่างหาก

คือ วิชาพื้นฐานอารยธรรมไทยนั้น ถือว่ามีความเคลื่อนไหวตื่นตัวทางวิชาการอย่างมาก ด้วยผู้ก่อตั้งวิชาเป็นหนึ่งในคณาจารย์รุ่นแรกคณะศิลปศาสตร์ ที่ร่วมมือร่วมใจพัฒนาคณะควบคู่กับอาจารย์อดุลมาอย่างต่อเนื่อง คือ อาจารย์ ดร.คุณนิตอน สนิทวงศ์ ซึ่งใน พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๔ ได้รับความสนับสนุนจากเสด็จในกรมฯ อธิการบดี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ และศาสตราจารย์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อาจารย์พิเศษวิชาพื้นฐานผู้ก่อตั้งกิจกรรมโขนธรรมศาสตร์ได้เป็นบุคคลสำคัญร่วมกับอาจารย์ ดร.คุณนิตอน ก่อตั้งสถาบันไทยคดีศึกษา ได้เริ่มต้นขับเคลื่อนกิจกรรมวิชาการครั้งสำคัญในมหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๕ จัดการอภิปรายทางวิชาการ หน้าพระที่นั่ง ณ หอประชุมใหญ่ เรื่อง สังคมนิยมสังคมไทย นักวิชาการร่วมอภิปรายครั้งนั้น คือ ศาสตราจารย์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ดร.เกษม ศิริสัมพันธ์ ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ศาสตราจารย์ ดร.อัมมาร สยามวาลา และอาจารย์ ดร.คุณนิตอน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา เป็นผู้ดำเนินการอภิปราย ชื่อน่าสังเกตคือ คณะผู้อภิปรายทั้งหมด ล้วนเป็นอาจารย์ผู้บรรยายให้กับวิชาพื้นฐานของมหาวิทยาลัยทั้งสิ้น อย่างไรก็ตามก็ยังคงมีกิจกรรมอื่นอีกหลายกิจกรรมที่อาจารย์อดุล จัดการขึ้นและกราบบังคมทูลเชิญเสด็จมาทรงร่วมกิจกรรม คงต้องนำไปศึกษาเพิ่มเติมต่อไป

นักศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ๒๕๐๐-๒๕๑๐ ได้รับการหลอมรวมภายใต้กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมที่อาจารย์อดุลได้เริ่มต้นขึ้น และมีการปฏิบัติต่อเนื่อง ทำให้บุคลิกภาพนักศึกษาเป็นผู้อยู่ในระเบียบวินัยภายใต้เครื่องแบบ มีวิถีชีวิตภายใต้การเรียนที่เน้นความสามารถเชิงคุณภาพ ตามมาตรฐานทางวิชาการ ควบคู่กับกิจกรรมสโมสรมหาวิทยาลัย วัฒนธรรม สันทนาการ การกีฬา และการอาสาสมัครช่วยพัฒนาสังคม นักศึกษายังมีการรวมกลุ่มกันภายใต้รหัสประจำกลุ่มและมีอาจารย์ที่ปรึกษาเดียวกัน และด้วยความผูกพันและจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ผ่านสัญลักษณ์ “ยูงทอง”

บทที่ ๔

การศึกษาวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์: กระแสต่อต้านและการปรับตัว

การจัดการเรียนวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์เริ่มขึ้นในปีการศึกษา ๒๕๐๕ เป็นหลักสูตรการเรียน ๒ ปี เมื่อหลักสูตรนี้เริ่มขึ้นได้มีกระแสต่อต้านเกิดขึ้นทั้งในหมู่คณาจารย์และนักศึกษาคนละอื่น ๆ เมื่อประกอบกับกระแสการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยที่เป็นไปตามบริบทการเปลี่ยนแปลงในสังคมโลก จึงมีผลกระทบให้หลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ ๒ ปีต้องลดทอนลงเหลือเพียง ๑ ปี ดังนั้นนักศึกษาที่เรียนหลักสูตร ๒ ปีจึงมีเพียงรุ่นเดียวคือ รุ่นปีการศึกษา ๒๕๐๕-๒๕๐๖ หรือที่นิยมเรียกกันว่า “ศิลปศาสตร์รุ่นแรก” หลังจากนั้นหลักสูตรนี้ก็ต้องมีการปรับเปลี่ยนใน พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๗ และเมื่อหลักสูตรใช้มาระยะเวลาหนึ่ง ได้มีการปรับเปลี่ยนเพื่อการพัฒนาคุณภาพทางวิชาการใน พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๔

การศึกษาวิชาพื้นฐาน ๒ ปี พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๐๖: หลักสูตรและการบริหารจัดการ

จากเอกสาร “โครงการปรับปรุงและขยายงานคณะศิลปศาสตร์” ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๐๙ ซึ่งน่าจะจัดทำขึ้นหลังการเปิดใช้หลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ ผ่านไปแล้วอย่างน้อย ๑ ปี หากแต่หลักการวัตถุประสงค์และความมุ่งหมายทำให้บันทึกการจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์ที่มีก่อนหน้า มีความชัดเจนมากขึ้น

วัตถุประสงค์การศึกษาพื้นฐานศิลปศาสตร์

“เป็นการปฏิรูประบบการศึกษาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่ออนุวัตตามอุดมการณ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถือว่าภาระหน้าที่ของมหาวิทยาลัยนั้นมีได้จำกัดอยู่เพียงที่จะจัดสอนวิชาความรู้เพื่อให้นักศึกษาไปประกอบอาชีพได้เท่านั้น แต่ขยายรวมไปถึงภาระหน้าที่ในอันที่จะต้องช่วยเสริมสร้างบุคลิกภาพที่ดีแก่นักศึกษา เพื่อให้เป็นบุคคลที่รู้จักใช้ความคิดวิจารณ์ญาณ รู้จักประพฤติปฏิบัติตนในทางที่ชอบ เป็นผู้ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ”

(ทจร. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๒ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๖)

“ระบบการศึกษาของคณะศิลปศาสตร์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงต่างไปจากระบบที่มหาวิทยาลัยในประเทศไทยเคยใช้กับอยู่ทั้งในด้านของหลักสูตรและวิธีการสอน ใน ๒ ปีแรกที่คณะศิลปศาสตร์นักศึกษาแต่ละคนได้รับการเอาใจใส่ดูแลอย่างใกล้ชิดจากอาจารย์ประจำทั้งในด้านการเรียนและความเป็นอยู่” (หจธ. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖ / ๒ คณะศิลปศาสตร์)

ดังนั้นคณะศิลปศาสตร์ต้องจัดการสถานที่เรียน จัดสรรจำนวนอาจารย์ผู้สอนวิชาพื้นฐานให้เพียงพอสำหรับผู้เรียนใหม่ที่คาดว่าจะมีจำนวนปีละ ๑,๒๐๐ คน รวม ๒ ชั้นปี มีจำนวนถึง ๒,๔๐๐ คน คณะศิลปศาสตร์ ในยุคแรกที่อาจารย์อดุลเป็นคนบัต จึงมีแนวโน้มเป็นคณะใหญ่ที่สุดของมหาวิทยาลัย เนื่องจากเป้าหมายการสร้างอาจารย์ประจำซึ่งต้องยอมรับว่าคณะศิลปศาสตร์น่าจะเป็นคณะแรกของมหาวิทยาลัยที่มีสัดส่วนอาจารย์ประจำเกือบทั้งหมด และอาจารย์อดุลเองยึดถือหลักเกณฑ์การให้มีสัดส่วนอาจารย์ประจำต่อผู้เรียนเป็น ๑ : ๓๐-๓๕ คน อันเป็นขีดจำกัดสูงสุดที่เซอร์ซาลส์ ดาร์วิน เคยเสนอแนะในการพัฒนามหาวิทยาลัย

หลักสูตรชั้นปริญญาตรีปีที่ ๑ และ ๒ ของคณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๐๖

ข้อมูล “หลักสูตรชั้นปริญญาตรีคณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๕” จัดทำโดยคณะกรรมการประจำคณะศิลปศาสตร์ที่มีอาจารย์อดุลเป็นประธานนั้น พบว่า ข้อกำหนดหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ ที่ใช้เวลาเรียน ๒ ปีนั้น คือ

ในชั้นเรียนปีที่ ๑ ทั้งปีและปีที่ ๒ ภาคแรก ในการเรียนชั่วโมงต่อสัปดาห์ พบว่าวิชาภาษาอังกฤษสูงถึง ๑๘ ชั่วโมง ภาษาไทย ๔ ชั่วโมง ส่วนวิทยาศาสตร์ทั่วไป มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ใช้เวลา ๘ ชั่วโมงเท่ากันทั้งสามวิชา

สำหรับภาค ๒ ชั้นปีที่ ๒ เป็นการศึกษาวิชาพื้นฐานเฉพาะสาขา สำหรับผู้สนใจจะศึกษาต่อยังคณะต่าง ๆ ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนวิชาพื้นฐานเฉพาะคณะที่ตนเองสนใจ ซึ่งประกอบด้วยรายวิชาเหมือนและต่างกันดังนี้

นิติศาสตร์ เรียนตรรกวิทยา จิตวิทยาเบื้องต้น หลักกฎหมายทั่วไป และรัฐศาสตร์เบื้องต้น

รัฐศาสตร์ แยกวิชาพื้นฐานเฉพาะด้านออกเป็น ๒ สาขา คือ แผนกรัฐศาสตร์และแผนการทูต

- **แผนกรัฐศาสตร์** เรียนจิตวิทยาเบื้องต้น สังคมวิทยาเบื้องต้น หลักกฎหมายทั่วไป รัฐศาสตร์เบื้องต้น

- **แผนการทูต** เรียนวิชาจิตวิทยาเบื้องต้น ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ หลักกฎหมายทั่วไป และรัฐศาสตร์เบื้องต้น

เศรษฐศาสตร์ เรียนวิชาสถิติเบื้องต้น สังคมวิทยาเบื้องต้น หลักกฎหมายทั่วไปและเศรษฐศาสตร์เบื้องต้น

พาณิชยศาสตร์และการบัญชี สถิติเบื้องต้น หลักกฎหมายทั่วไป เศรษฐศาสตร์เบื้องต้นและพาณิชยศาสตร์เบื้องต้น

สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ เรียนจิตวิทยาเบื้องต้น สังคมวิทยาเบื้องต้น หลักกฎหมายทั่วไป และเศรษฐศาสตร์เบื้องต้น

แผนกวารสารศาสตร์ ขณะนั้นเป็นส่วนหนึ่งของสาขาวิชาที่สังกัดคณะสังคมสงเคราะห์
เรียนวิชาตรรกวิทยา วารสารศาสตร์เบื้องต้น เศรษฐศาสตร์เบื้องต้นและรัฐศาสตร์เบื้องต้น

ศิลปศาสตร์ เรียนวิชาปรัชญาเบื้องต้น ตรรกวิทยา จิตวิทยาและสังคมวิทยาหรือสถิติเบื้องต้น
สำหรับผู้ต้องการศึกษาต่อแผนกวิชาคณิตศาสตร์และสถิติ ซึ่งแสดงว่าเวลานั้นสาขาวิชานี้ มีแผนงาน
การพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นเฉพาะสาขาหรือวิชาเอกแล้วตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๕

ข้อมูลหลักสูตรรายวิชาที่สอนและชั่วโมงสอนสำหรับการเรียน ๒ ปี ที่คณะศิลปศาสตร์นั้น
อาจารย์อดุลในฐานะประธานคณะกรรมการประจำคณะศิลปศาสตร์ได้ให้ความสำคัญต่อการเรียน
ภาษาอังกฤษสูงสุดด้วยเวลาเรียนที่กำหนดไว้ถึง ๑๘ ชั่วโมงต่อสัปดาห์และหน่วยกิต รองลงมาคือ
วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ รวมถึงวิชาเฉพาะสาขาเบื้องต้นในปีที่ ๒ ที่ผู้เรียนแต่ละ
สาขาต้องเรียน ๑๒ ชั่วโมงต่อสัปดาห์และหน่วยกิต และยังพบว่า หลายคณะเรียนวิชาเฉพาะสาขา
เบื้องต้นวิชาเดียวกัน โดยเฉพาะวิชากฎหมายทั่วไป ข้อสังเกตที่น่าสนใจยิ่งพบว่า หลักสูตรศิลปศาสตร์
ที่อาจารย์อดุลให้ความสำคัญอย่างมาก คือ ปรัชญาและตรรกวิทยานั้น นอกจากคณะศิลปศาสตร์แล้ว
มีเพียงนิติศาสตร์และวารสารศาสตร์เท่านั้นที่ได้เรียนตรรกวิทยา ในขณะที่วิชาจิตวิทยากลายเป็น
วิชาร่วมของคณะนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมสงเคราะห์ และศิลปศาสตร์ รวมถึงหลักสูตรกฎหมายทั่วไป
กลายเป็นวิชาร่วมเกือบทุกคณะ ยกเว้นแผนกวารสารศาสตร์กับศิลปศาสตร์ การจัดการเรียนการสอน
วิชาพื้นฐานเฉพาะสาขาที่มีการเรียนร่วมกันได้ภายใต้คณะศิลปศาสตร์ในด้านหนึ่งเป็นการประหยัด
งบประมาณการจัดการและอาจารย์ผู้สอน และดูเหมือนเป็นวิชาหลักสำคัญสำหรับหลักสูตรพื้นฐาน
เฉพาะสาขาไม่ใช่ปรัชญาและตรรกวิทยา สำหรับการศึกษาด้านศิลปศาสตร์ในประเทศไทย. (ศจธ.
(๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ คณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๘)

อย่างไรก็ตามพบข้อมูลในบันทึกลงวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๖ ซึ่งอาจารย์อดุลเลขาธิการ
มหาวิทยาลัยเสนอต่อเลขาธิการสภาการศึกษาแห่งชาติ เพื่อจัดส่งหลักสูตรปีที่ ๑ และปีที่ ๒
คณะศิลปศาสตร์ฉบับสมบูรณ์นั้น ปรากฏขอบเขตและวิธีการศึกษาวิชาพื้นฐานเฉพาะสาขาว่าเป็นการ
ให้ผู้เรียนเลือกเรียนรายวิชาที่สนใจ ๔ วิชา จาก ๑๓ วิชา ทั้งนี้ ๖ วิชาแรกคือ ปรัชญาเบื้องต้น
ตรรกวิทยา จิตวิทยาเบื้องต้น ระเบียบวิธีการวิจัย สถิติเบื้องต้นและภูมิศาสตร์มนุษยชาติ นั้น น่าจะมี
ฐานะเป็นวิชาพื้นฐานสำหรับเรียนต่อคณะศิลปศาสตร์ ทั้ง ๖ วิชา ยังมีฐานะเป็นวิชาพื้นฐานร่วมกับ
หลักสูตรเฉพาะสาขาของแต่ละคณะอีกด้วย ส่วนอีก ๗ วิชา เห็นชัดว่าเป็นวิชาพื้นฐานเฉพาะสาขา
อย่างชัดเจนสำหรับคณะต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยธรรมศัตร์ยุคนั้น ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่าง
ประเทศ สังคมวิทยาเบื้องต้น หลักกฎหมายทั่วไป เศรษฐศาสตร์เบื้องต้น รัฐศาสตร์เบื้องต้น
พหุวิทยาการเบื้องต้น และวารสารศาสตร์เบื้องต้น วิชาทั้งหมดมีขอบเขตการสอนทฤษฎี แนวคิด
พื้นฐาน หลักการสำคัญเฉพาะวิชา วิธีการปฏิบัติเบื้องต้นรวมถึงการให้เนื้อหาความรู้สังเขปของ
แต่ละวิชา ซึ่งทำให้ผู้เรียนสามารถตัดสินใจศึกษาต่อเนื่องในคณะที่ตนเองสนใจหรือมีทักษะได้
แต่การจัดหลักสูตรเช่นนี้ ก็สร้างผลกระทบในด้านที่ทำให้เห็นว่าคณะศิลปศาสตร์กำลังรวบอำนาจ
การจัดการหลักสูตรพื้นฐานเฉพาะสาขาไว้ที่คณะ นอกเหนือจากวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ ในแง่นี้อาจ
สร้างความไม่พอใจและการต่อต้านจากคณาจารย์และผู้บริหารคณะต่าง ๆ ได้ (ศจธ. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔
คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๘) สารระหลักสูตรของ ๕ รายวิชาที่เป็นองค์ประกอบวิชาพื้นฐาน
ศิลปศาสตร์มีดังนี้

หลักสูตรวิชาภาษาไทย ที่กำหนดไว้ใน พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๐๖ มุ่งเน้นการฝึกฝนเฉพาะด้านการเขียนและการพูดให้ถูกต้องสมบูรณ์ เพื่อแสดงความคิดเห็นสื่อสารกับผู้อื่น มีระยะเวลาการเรียนเพียง ๑ ปี กล่าวคือ ในภาคแรกของปีที่ ๑ สอนเรื่องการเขียน เน้นความรู้เรื่องหลักการและรูปแบบการเขียนประเภทต่าง ๆ และให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนทักษะของรูปแบบการเขียนที่ดี มีองค์ประกอบเนื้อหาอุทาหรณ์ สรุป ให้รู้จักวิธีการเขียนแบบทั่วไปและเฉพาะแบบ เช่น บันทึก รายงาน จดหมาย บทความ ข้อเขียนประเภทวาทศิลป์ สุนทรพจน์ คำกราบบังคมทูล และประกาศคำกล่าวต้อนรับ

ส่วนภาค ๒ ปีที่ ๑ สอนเรื่องการพูดประเภทต่าง ๆ การฝึกทักษะและการเตรียมตัวสำหรับการพูดทั่วไป เช่น แนะนำเชิญชวน บรรยาย สนทนา สัมภาษณ์ สุนทรพจน์ การดำเนินการประชุม การอภิปราย การรายงานด้วยวาจา ฯลฯ

วิชาภาษาไทยในหลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์ไม่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ไวยากรณ์หรือหลักภาษาไทย หากแต่เป็นการเรียนภาษาไทย เพื่อการใช้งานจริงในชีวิตประจำวันมากกว่า จึงมุ่งเน้นเฉพาะการเขียนและพูดโดยไม่มีการอ่านเข้ามาเป็นองค์ประกอบ

หลักสูตรวิชาภาษาอังกฤษ กำหนดเวลาการเรียน ๒ ปี มีจุดมุ่งหมายให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจและใช้ภาษาอังกฤษ “เป็นเครื่องมือในการค้นคว้าหาความรู้จากวิทยาด้านต่าง ๆ และสามารถติดต่อแสดงความคิดเห็นของตน ทั้งในการพูดและการเขียน” ผู้เรียนต้องเข้าใจคำบรรยาย คำสนทนา ภาษาอังกฤษ สามารถอ่านและเข้าใจตำราภาษาอังกฤษที่ใช้ประกอบการบรรยายในมหาวิทยาลัย ตลอดจนสามารถแสดงความคิดเห็นในการสนทนา อภิปราย ประชุมปรึกษา และสามารถเขียนรายงานได้

ดังนั้นการเรียนวิชาภาษาอังกฤษในปีแรกทั้งสองภาค เป็นการเรียนและสอนด้านการพูดและอ่าน รวมถึงหลักภาษา ที่ให้ความสำคัญกับการใช้ภาษาของเจ้าของภาษา ฝึกหัดการเรียนรู้การใช้ประโยค วลี ที่ใช้ในภาษาเขียนปัจจุบันให้ถูกต้อง สำหรับการอ่านนั้นต้องฝึกทักษะให้เคยชินและชำนาญต่อรูปแบบงานเขียนที่แตกต่างหลากหลายแบบ และที่สำคัญเป็นการฝึกฝนการอ่านเพื่อเก็บใจความสำคัญ ไม่ใช่อ่านแบบแปลคำต่อคำ

ส่วนในชั้นปีที่ ๒ เรียนเรื่องการเขียน หลักภาษาและการอ่าน ทั้งนี้การเรียนภาษาอังกฤษจะต้องเริ่มจากหัดเขียนประโยคต่าง ๆ แล้วนำมาเรียบเรียงเป็นข้อความ เพื่อให้สามารถเขียนเป็นรายงานที่เกิดจากการค้นคว้าของนักเรียน ไม่ใช่การแปลประโยคภาษาไทยเป็น ภาษาอังกฤษคำต่อคำ ในขณะที่การอ่านเน้นฝึกฝนการอ่านข้อความตัดตอนจากหนังสือประกอบคำบรรยายที่เป็นภาษาอังกฤษ เช่น หนังสือวิทยาศาสตร์ทั่วไป มนุษยศาสตร์หรือนิติศาสตร์ จะได้เรียนรู้แนววิธีการเขียนและสามารถอ่านหนังสือในแขนงวิชานั้นได้ อย่างไรก็ตามการเรียนและการอ่านนี้ จะเรียนควบคู่กับหลักภาษา (พจน. ๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๘)

วิชาวิทยาศาสตร์ทั่วไป ให้ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการของวิทยาศาสตร์แขนงต่าง ๆ ถึงปัจจุบัน แก่ผู้เรียนที่ไม่ได้เรียนสายวิทยาศาสตร์โดยตรง เพื่อให้เข้าใจถึงข้อค้นพบและทฤษฎีใหม่ทางวิทยาศาสตร์ ที่มีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม เศรษฐกิจของมนุษย์สมัยต่าง ๆ ตลอดจนปัญหาความคิด ความเชื่อที่เป็นอุปสรรคความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ตลอดจนเข้าใจธรรมชาติแวดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างวิชาวิทยาศาสตร์กับวิชาการแขนงต่าง ๆ ทั้งนี้ต้องเข้าใจว่าความรู้วิทยาศาสตร์เป็นการค้นพบ

ของมนุษย์หลายชาติภาษา หลายชั่วอายุคน การศึกษาจึงควรครอบคลุมถึงวิธีการค้นพบด้วย รวมถึงเห็นคุณค่าวิทยาศาสตร์ที่จะเป็นประโยชน์ต่อมนุษยชาติและตระหนักถึงโทษหากใช้ความรู้นั้นในทางที่ผิด

ช่วงเวลาที่ใช้ในการเรียนกำหนดไว้เป็น ๓ ภาค ในภาคแรกในปีที่ ๑ ศึกษาเรื่องเอกภพ ระบบสุริยะ ดวงดาว เนบิวลา กาแล็กซี ประวัติความเป็นมาของโลกยุคต่าง ๆ กำเนิดและวิวัฒนาการสิ่งมีชีวิต และวิธีการที่นักวิทยาศาสตร์ค้นพบความรู้ชุดนี้

ส่วนภาค ๒ ปีที่ ๑ ศึกษาเรื่องความเจริญก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์ ในแต่ละสมัย คือ วิทยาศาสตร์ในตะวันออก คือ อียิปต์ บาบิโลเนีย จีน อินเดีย วิทยาศาสตร์ในกรีกและโรมัน วิทยาศาสตร์สมัยกลาง ซึ่งสัมพันธ์กับศาสนาฮินดูและอิสลามที่ขยายตัวมาขงยุโรป และวิทยาศาสตร์ปัจจุบันที่เริ่มจากศตวรรษที่ ๑๘

สำหรับภาค ๑ ปีที่ ๒ ศึกษาเรื่องความเจริญก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ เป็นเรื่องการค้นพบสำคัญทางวิทยาศาสตร์ในศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ และทฤษฎีสำคัญทางวิทยาศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวิชาการสังคมศาสตร์ ปรัชญา ความเชื่อและวรรณคดี ซึ่งเป็นการศึกษาถึงความเชื่อมโยงระหว่างวิทยาศาสตร์กับวิชาการแขนงอื่น ๆ รวมถึงสังคมมนุษย์ด้วย (หจธ. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ คณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๘)

วิชามนุษยศาสตร์ เป็นการเรียนรู้ความคิดมนุษย์ที่แสดงออกผ่านความรู้ทางปรัชญา ศาสนา ศิลปกรรม วรรณคดี ดนตรี และอิทธิพลต่อสังคม โดยแยกความรู้ออกเป็นอารยธรรมตะวันตกกับอารยธรรมตะวันออก ซึ่งการสอนจะต้องทำให้ผู้เรียนศึกษาในเชิงเปรียบเทียบ การเรียนการสอนแบ่งออกเป็น ๓ ภาคการศึกษา

ภาคแรกปีที่ ๑ ศึกษาความเจริญของมนุษย์ผ่านศิลปะวัตถุที่สะท้อนความเชื่อเรื่องเทพเจ้าเพื่อใช้ปกป้องความกลัวภัยจากธรรมชาติ โดยแบ่งเป็นความเจริญในยุคอารยธรรมอียิปต์ เมโสโปเตเมีย ความคิดและปรัชญากรีกต่ออารยธรรมโรมัน ความเสื่อมของจักรวรรดิโรมันและอิทธิพลคริสต์ศาสนาในยุโรป

ส่วนอารยธรรมเอเชียเริ่มด้วยยุคก่อนประวัติศาสตร์ อารยธรรมโบราณจีน อินเดีย ที่อธิบายความเจริญในด้านศาสนา ปรัชญา วรรณคดี ศิลปกรรม สถาปัตยกรรมในแต่ละราชวงศ์ อิทธิพลพุทธศาสนาในเอเชีย เอเชียตะวันออกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และความเจริญของอารยธรรมในอาณาจักรไบแซนไทน์ ต้นกำเนิดศาสนาอิสลาม อิทธิพลศาสนาอิสลามต่อโลก การติดต่อและเปลี่ยนแปลงอารยธรรมโลกตะวันตกและตะวันออก

ภาค ๒ ปีที่ ๑ ศึกษาอารยธรรมยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการจนถึงยุคปฏิวัติ ทั้งนี้สาระเนื้อหาวิชาเป็นการวิเคราะห์ถึงแนวคิดฟื้นฟูศิลปวิทยาการกรีก-โรมัน ในฐานะต้นกำเนิดอารยธรรมยุโรป ปรัชญาใหม่ที่มีอิทธิพลต่อความก้าวหน้าวิทยาการและศาสนา การปฏิวัติศาสนา นิกายโปรเตสแตนต์ ความเสื่อมของคริสตจักร การแสวงหาโลกใหม่ การค้นพบอารยธรรมดึกดำบรรพ์ อินเดียแดง ยุคปรัชญาและเหตุผลในยุโรปที่มีผลต่อความเชื่อเรื่องสังคม เสรีภาพและความเสมอภาคของมนุษย์ อันเป็นที่มาของการปฏิวัติในอเมริกาและยุโรป ความคิดและกำเนิดระบบอุตสาหกรรม

ส่วนอารยธรรมในยุครุ่งเรืองในเอเชีย คือ จีน อินเดีย และญี่ปุ่น รวมถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกกับการก้าวสู่ยุคอาณานิคมในเอเชีย และอิทธิพลตะวันตกที่มีต่ออารยธรรมในตะวันออกสมัยถูกยึดครอง

ภาค ๑ ปีที่ ๒ ศึกษาอารยธรรมยุคอุตสาหกรรมถึงปัจจุบันในด้านอิทธิพลที่มีต่อปรัชญา ศาสนา วรรณคดี และศิลปะในยุโรป ในยุคนี้ วิทยาศาสตร์นำมนุษย์ไปสู่เหตุผลและความจริง ส่วนความคิดทางปรัชญาที่พยายามแก้ปัญหาสังคมควบคู่กับบางแนวคิดที่มุ่งการครองโลก อันเป็นต้นเหตุสงครามโลกครั้งที่ ๑ และ ๒ และความหวังมนุษย์ที่ต้องการสร้างสันติภาพ ขณะเดียวกันอารยธรรมในตะวันออกก็เป็ในยุคที่เริ่มการแยกตัวเป็นประเทศอิสระจนถึงปัจจุบัน ผลจากสงครามโลกต่อประชาชน การฟื้นฟูอารยธรรมเดิมของประเทศ อิทธิพลอารยธรรมตะวันตกในอารยธรรมตะวันออกและประเทศไทย (หจธ. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ คณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๘)

วิชาสังคมศาสตร์ ศึกษาที่มาและวิวัฒนาการสังคมมนุษย์ในด้านสถาบันการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์จนถึงปัจจุบัน เพื่อพิจารณาปัญหาสังคมที่มีร่วมกันสิ่งแวดล้อมและปัจจัยที่ทำให้สถาบันสังคมเปลี่ยนแปลงแต่ละยุค โดยเฉพาะวัฒนธรรมและประเพณี

ที่จริงแล้วขอบเขตวิชานี้มีความใกล้ชิดเกี่ยวข้องกับวิชามนุษยศาสตร์มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาเนื้อหาการสอนในแต่ละภาคการศึกษาที่ใช้ยุคสมัยเป็นตัวกำหนด

ภาคแรก ปีที่ ๑ ศึกษายุคดึกดำบรรพ์ถึงยุคกลาง เป็นการเชื่อมสัมพันธ์อารยธรรมกับสถาบัน เศรษฐกิจ สังคม การเมืองในโลกตะวันตกสมัยกรีกจนถึงโรมัน การขยายตัวคริสต์ศาสนาและอิทธิพลต่อสังคม การขยายตัวของศาสนาอิสลาม

ส่วนในตะวันออก ศึกษาอารยธรรมอินเดียตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ สมัยอารยัน อิทธิพลศาสนาฮินดูต่อสังคม พุทธศาสนา และการขยายตัวของศาสนาอิสลามในอินเดีย

อิทธิพลศาสนาต่อระบอบสังคมในจีนอารยธรรมสมัยราชวงศ์ถัง ศาสนาพุทธในจีน ความสัมพันธ์จีนกับญี่ปุ่น การปกครองระบอบโชกุน การศึกษาเปรียบเทียบระบบศักดินาซึ่งเป็นสถาบันการเมืองและสังคมในจีน ยุโรปและเอเชีย

ภาค ๒ ปีที่ ๑ ศึกษาสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการถึงปลายยุคปฏิวัติ ในเรื่องอิทธิพลการฟื้นฟูศิลปวิทยาการและการปรับปรุงศาสนาที่มีผลเปลี่ยนแปลงสถาบันสังคมการเมือง นำมาสู่การล่มสลายของระบอบศักดินา การขยายอำนาจของกษัตริย์ระบอบใหม่ การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจในยุโรปที่เป็นผลจากการค้นพบโลกใหม่และความรู้วิทยาศาสตร์ การแสวงหาอาณานิคม การปฏิวัติอุตสาหกรรม การเคลื่อนไหวทางการเมืองของชนชั้นกลาง ยุคปฏิวัติในยุโรปและสหรัฐอเมริกา กับการเปลี่ยนแปลงสถาบันทางสังคมการเมือง ส่วนในโลกตะวันออก เป็นการเรียนเรื่องของอินเดียในยุคราชวงศ์โมกุล ซึ่งเป็นมุสลิม จนถึงการเข้ามาของอังกฤษและการสถาปนาอาณาจักรอังกฤษในอินเดีย ส่วนเรื่องของจีนเป็นการศึกษาเรื่องราวราชวงศ์มองโกลความรุ่งเรืองของญี่ปุ่นสมัยเมจิ การเข้ามาของตะวันตกในเอเชีย

และภาคแรก ปีที่ ๒ ศึกษายุคอุตสาหกรรมถึงปัจจุบัน อธิบายความสำคัญของการปฏิวัติอุตสาหกรรมและการทำให้เป็นสังคมอุตสาหกรรมที่มีผลต่อระบบสังคม ความคิดทางเศรษฐกิจและสถาบันการเมือง ลัทธิชาตินิยมและการสร้างชาติในยุโรปด้วยการแข่งขันล่าอาณานิคม อิทธิพล

อารยธรรมตะวันตกในเอเชีย จนถึงยุคสงครามโลกครั้งที่สอง ปัญหาชาติเกิดใหม่ในแอฟริกาและเอเชีย ปัญหาขัดแย้งลัทธิการเมืองและเศรษฐกิจปัจจุบัน (หจร. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๘)

มีข้อสังเกตว่าใน พ.ศ. ๒๕๐๗ เมื่อหลักสูตรปรับลดเหลือเพียง ๑ ปี นั้นวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ จะแบ่งขอบเขตเนื้อหาให้แยกจากกันชัดเจนขึ้น

วิธีการสอน เพื่อให้การการสอนมีผลต่อนักศึกษาอย่างแท้จริง นอกจากการบรรยายในห้องรวม ตามวิธีการสอนโดยทั่วไปแล้ว คณะศิลปศาสตร์ยังจะได้จัดแบ่งนักศึกษาออกเป็นกลุ่มเล็ก ๆ เพื่อให้ได้รับการฝึกฝนในแต่ละวิชาจากอาจารย์โดยใกล้ชิด (หจร. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๒ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๒๖) และวิธีการสอนวิชาภาษาอังกฤษ ซึ่งอาจารย์อดุลมีความมุ่งหวังให้เป็นการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศที่ทำให้ผู้เรียนนำไปใช้พัฒนาต่อยอดการเรียนรู้ขั้นสูงขึ้นไป ด้วยการอ่านตำราภาษาอังกฤษได้และนำไปใช้สื่อสารในชีวิตประจำวันด้วยการพูดและเขียนได้อย่างถูกต้องด้วย อาจารย์อดุลจึงให้ความสำคัญกับหนังสือ ตำรา และอุปกรณ์การศึกษาที่เป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ยุคนั้น ดังที่ระบุไว้ในเอกสารปรับปรุงและขยายงานคณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๖ ตอนหนึ่งว่า

“เพื่อให้การสอนได้ผลดี ให้นักศึกษาได้เรียนรู้อย่างแท้จริงและเรียนด้วยความสนใจ คณะจำเป็นต้องมีอุปกรณ์การสอนต่าง ๆ อาทิเช่น อุปกรณ์ โสตทัศนศึกษา ได้แก่ เครื่องฉายภาพยนตร์ เครื่องฉายสไลด์ Over head Projector ภาพยนตร์ และฟิล์มสตริป เป็นต้น และในการสอนภาษาอังกฤษ เพื่อให้นักศึกษาได้ฝึกฝน การเรียนภาษาได้ผลแท้จริง จำเป็นต้องมี Sound Laboratory ด้วย”
(หจร. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๒ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๒๖)

และเพื่อให้โครงการมีผลในทางปฏิบัติ อาจารย์อดุลได้จัดทำงบประมาณเพื่อจัดสร้าง Sound Laboratory ถึง ๒ ห้อง เป็นเงินสองแสนบาท อุปกรณ์โสตทัศนศึกษาถึงห้าแสนบาท เท่ากับงบประมาณหนังสือตำราต่าง ๆ อีกถึงห้าแสนบาท (หจร. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๒ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๒๖) และอาจารย์อดุลยังตั้งงบประมาณส่วนหนังสือตำราและอุปกรณ์การศึกษาต่อเนื่องทุกปี ๆ ละ ห้าหมื่นบาทจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๙

นอกจากนี้มีการจัดการศึกษาด้วยวิธีการแบ่งห้องย่อยเพื่อฝึกฝน ให้มีการปฏิบัติเชิงทักษะ สำหรับการเรียนภาษา และการฝึกฝนวิชาทั่วไปทั้ง ๓ แขนงวิชา คือ วิทยาศาสตร์ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์นั้น ทำให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจเนื้อหา หลักการที่ยากในแต่ละวิชา ด้วยการแลกเปลี่ยนปฏิสัมพันธ์กับอาจารย์ผู้สอนห้องย่อย ซึ่งมักเป็นการนำประเด็นสำคัญจากผู้บรรยายห้องรวมมาขยายความ เพิ่มเติม อธิบายให้เข้าใจชัดเจนขึ้น

เมื่ออาจารย์อดุลลาออกจากตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัย

หลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์เพิ่งเริ่มต้นในทางปฏิบัติได้เพียงปีการศึกษาแรกคือ พ.ศ. ๒๕๐๕ และกำลังเข้าสู่การศึกษาในปีที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๐๖ ปลายปีนั่นเอง อาจารย์อดุลได้ขอลาออกจาก เลขาธิการมหาวิทยาลัย จากบันทึกข้อความลงวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ เรื่องขอลาออกจาก ตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัย อาจารย์อดุลได้เสนอต่ออธิการบดี จอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งขณะนั้นใกล้จะหมดวาระการดำรงตำแหน่งอธิการบดี (หมดวาระวันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๖) เนื้อหาบันทึกข้อความระบุว่า การขอลาออกครั้งนี้เป็นครั้งที่สอง ทำให้ทราบว่าอาจารย์ได้เคยแจ้ง ความจำนงลาออกจากหน้าที่เลขาธิการมหาวิทยาลัยมาก่อนวันที่ ๑๖ ธันวาคม ครั้งหนึ่งแล้ว บันทึก ฉบับนี้อาจารย์ให้เหตุผลการลาออกว่า

“บัดนี้คณะศิลปศาสตร์ได้เปิดทำการศึกษาปีที่ ๒ แล้ว และกำลังดำเนินการ เปิดการศึกษาปีที่ ๓ (ซึ่งเป็นหลักสูตรคณะศิลปศาสตร์เอง) ใน พ.ศ. ๒๕๐๗ และปีที่ ๔ ต่อไป ฉะนั้นงานทางศิลปศาสตร์ จึงมีภาระจะต้องปฏิบัติเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ หากกระผมจะต้อง ปฏิบัติงานทั้งสองหน้าที่ คือ ตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัยและคณบดีคณะศิลปศาสตร์ ต่อไปอีก อาจทำให้การปฏิบัติงานไม่ได้ผลเต็มที่ แต่ทั้งนี้มิใช่หมายความว่า กระผม จะเห็นแก่ความเหนื่อยยากก็หาไม่ได้ หากแต่ได้พิจารณาเห็นความสำคัญในด้านการศึกษา ของคณะศิลปศาสตร์ที่จะต้องพัฒนาให้ก้าวหน้าต่อไป อันเป็นการปฏิบัติงานทางด้านวิชาการ ซึ่งกระผมรัก และจำเป็นจะต้องมีเวลาควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด เพื่อให้ได้ผลงานด้านการศึกษา เต็มเม็ดเต็มหน่วย อันจะบังเกิดผลดีแก่มหาวิทยาลัยเป็นประการสำคัญ สำหรับอัตราเงินเดือน ที่กระผมได้รับอยู่ก็เป็นอัตราตำแหน่งอาจารย์ ส่วนอัตราตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัย ยังคงว่างอยู่” (เอกสารงานประชุม สำนักอธิการบดี บันทึกข้อความ (ปกปิด) ลงวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ เรื่อง ขอลาออกจากตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัย)

ทว่า จอมพลถนอมขณะนั้นในฐานะอธิการบดีมหาวิทยาลัย ได้ยับยั้งการลาออกของอาจารย์ อดุลจากหน้าที่เลขาธิการมหาวิทยาลัย ซึ่งเวลานั้นน่าจะเป็นที่รับรู้กันว่า จอมพลถนอมจะต้องรับ ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและต้องลาออกจากตำแหน่งอธิการบดี จอมพลถนอมแสดงเจตน์จำนง เรื่อง การขอลาออกของอาจารย์อดุลจากตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัยว่า “ขอหารือในที่ประชุมสภา มหาวิทยาลัย ผม (จอมพลถนอม) ยังอยากให้ช่วยอธิการบดีใหม่ก่อน” (เอกสารงานประชุม สำนักอธิการบดี บันทึกข้อความ (ปกปิด) ลงวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ เรื่องขอลาออกจาก ตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัย)

แม้จะไม่พบหลักฐานทางการในการอนุมัติลาออกจากตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัยของ อาจารย์อดุล แต่จากการตรวจสอบข้อมูลบันทึกมติที่ประชุมสภามหาวิทยาลัย โดยย่อครั้งที่ ๖ / ๒๕๐๖

วันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ ณ ทำเนียบรัฐบาลนั้น ได้มีการกำกับตรวจ แก้ไขบันทึกในวันที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ ลงนามโดยศาสตราจารย์ ดร.สมทบ สุวรรณสุทธิ ในฐานะรักษาการแทน เลขาธิการมหาวิทยาลัย ต่อมาท่านผู้นี้ดำรงตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัยต่อจากอาจารย์อดุลนั่นเอง

ศ.ดร.อดุล วิเชียรเจริญ (ซ้าย) และ ศ.สัญญา ธรรมศักดิ์
พร้อมคณาจารย์อาวุโส และพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ อธิการบดี

ทั้งนี้ในการประชุมคราวเดียวกันนี้ คือ วันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ นั้น จอมพลถนอม กิตติขจร ได้เสนอขอลาออกจากตำแหน่งอธิการบดี เพราะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็น นายกรัฐมนตรี ครั้นวันที่ประชุมมีมติเอกฉันท์ให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง ศาสตราจารย์ พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ ดำรงตำแหน่งอธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตั้งแต่วันที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ เป็นต้นไป จึงเป็นไปได้ว่าอาจารย์ อดุลน่าจะยืนยันการลาออกอย่างเป็นทางการ ทำให้ผู้ตรวจแก้บันทึกมติการประชุม คือ ศาสตราจารย์ สมทบ สุวรรณสุทธิ อย่างไรก็ตาม ข้อมูลประวัติ “ศาสตราจารย์อดุล วิเชียรเจริญ คณบดีคณะศิลปศาสตร์” ระบุว่าอาจารย์ดำรงตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัยจนถึงวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๗ อันเป็น ช่วงเวลาที่รอการอนุมัติลาออกอย่างเป็นทางการในที่สุด

มีข้อสังเกตว่าในช่วงปรับเปลี่ยนอธิการบดีจากจอมพลถนอม กิตติขจร มาเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ ยังสัมพันธ์กับเหตุการณ์การถึงแก่อสัญกรรมจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีในวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ ด้วย เนื่องจากจอมพลถนอมต้องเข้ารับตำแหน่ง นายกรัฐมนตรีสืบต่อมา การสูญเสียจอมพลสฤษดิ์ ยังน่าจะส่งผลกระทบต่อการทำงานของ อาจารย์อดุล โดยเฉพาะอนาคตของวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ ซึ่งกำหนดหลักสูตรการเรียน ๒ ปี นั้น และเพิ่งเริ่มเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ และกำลังก้าวเข้าสู่ปีการศึกษาที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๐๖

กระแสต่อต้านและการปรับเปลี่ยนหลักสูตรวิชาพื้นฐาน จาก ๒ ปี เหลือ ๑ ปี

หลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์และคณะศิลปศาสตร์ เป็นระบบการศึกษาใหม่และการนำมาใช้จัดการศึกษาในมหาวิทยาลัยแบบ “ปฏิรูป” ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงระบบเดิมแบบพลิกโฉม สร้างแรงกระเพื่อมหลากหลายระดับนับแต่การตั้งข้อสงสัยถึงความเป็นไปได้และความยั่งยืนของหลักสูตร ตลอดจนถึงการวิจารณ์และต่อต้านทั้งจากภายนอกและภายใน จนนำมาสู่ความจำเป็นต้องปรับลดเวลาการศึกษาตามกำหนดจาก ๒ ปี เหลือเพียง ๑ ปี ใน พ.ศ. ๒๕๐๗ ทั้งนี้เป็นผลจากเงื่อนไขที่เป็นปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน

ปัจจัยภายนอก: กระแสกดดันจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับแรก พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๐๙

ที่จริงแล้วก่อนการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก พ.ศ. ๒๕๐๔ นั้น รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็ได้จัดทำแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับแรก พ.ศ. ๒๕๐๓ ขึ้นแล้ว แผนนี้รัฐบาลยังมีข้อจำกัดด้านงบประมาณสนับสนุนการอุดมศึกษา จึงยอมให้สถาบันอุดมศึกษา รักษาบทบาทหน้าที่ที่สถาบันวิชาชีพและวิชาการชั้นสูงและการวิจัยด้วยศักยภาพของตนเอง โดยเปิดโอกาสให้มีอิสระทางการบริหาร นโยบายของแต่ละมหาวิทยาลัย ด้วยการระบุในแผนการศึกษาฉบับนี้ว่า “รัฐพึงจัดการให้สถานอุดมศึกษา ดำเนินกิจการตนเองได้ ภายในขอบเขตที่กฎหมายบัญญัติไว้...ทั้งนี้รัฐจะให้ความสนับสนุนการวิจัยในศิลปะวิทยาการต่าง ๆ” (พจน.สบ ๕.๙/๒๓ เปรียบเทียบแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๕๙๔ กับแผนการศึกษาชาติฉบับ พ.ศ. ๒๕๐๓ อ้างใน วารุณี โอสธารมย์ ๒๕๓๓: ๑๐๕) ดังนั้น แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. ๒๕๐๓ จึงเปิดโอกาสให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเวลานั้นอาจารย์อดุลได้เข้ามาปฏิบัติหน้าที่เลขาธิการมหาวิทยาลัย สามารถจัดทำโครงการจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์ เพื่อจัดการเรียนการสอนวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ ๒ ปี ได้ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๒ และจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์ขึ้นอย่างเป็นทางการตามพระราชกฤษฎีกา พ.ศ. ๒๕๐๔ และกระบวนการทั้งหมดยังได้รับการสนับสนุนด้วยดีจากจอมพลสฤษดิ์ ผู้นำประเทศเวลานั้น

อย่างไรก็ตาม ต่อมาผู้เชี่ยวชาญจากธนาคารโลกได้เสนอแนะให้มีการรวมแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓ และแผนพัฒนากำลังคนให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก พ.ศ. ๒๕๐๔ แต่ปรากฏว่ารัฐบาลไทยไม่ได้ให้ความสนใจมากนัก ยังคงปล่อยให้การดำเนินการศึกษาเป็นไปตามกำลังและศักยภาพของสถาบันการศึกษาแต่ละแห่ง ซึ่งไม่มีความสัมพันธ์กับแผนกำลังคนและแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติเลย ในที่นี้โครงการจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์ที่มีหลักการจัดการศึกษาวิชาพื้นฐานให้กับนักศึกษาสองปีแรกทั้งมหาวิทยาลัยก็มีลักษณะเดียวกัน หากเราพิจารณาจากหลักการและวัตถุประสงค์หลักสูตรที่เป็นการศึกษาวิชาการไม่ใช่วิชาชีพชั้นสูงอย่างที่ระบุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ซึ่งต้องการผลิตกำลังคนด้านวิชาชีพมากกว่าวิชาการ

จนกระทั่งใน พ.ศ. ๒๕๐๖ ได้มีการประเมินผลการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติในช่วงครึ่งแผนฉบับแรก (พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๐๖ และ ๒๕๐๖-๒๕๐๙) พบปัญหาอันเกิดจากความล่าช้าในการดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจทั้งในเรื่องโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาระบบอุตสาหกรรมและธุรกิจการพาณิชย์ต้นเหตุมาจากปัจจัยหลัก คือ การขาดแคลนกำลังคนที่มีความสัมพันธ์กับแผนการศึกษาแห่งชาติและแผนพัฒนากำลังคนที่ไม่เป็นไปตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ รัฐบาลใน พ.ศ. ๒๕๐๖ มีจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี จึงเริ่มดำเนินการปรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติช่วงครึ่งหลังแผน (พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๖) ใหม่ ด้วยการผนวกแผนพัฒนากำลังคนเข้ามารวมเป็นส่วนหนึ่งของแผนเศรษฐกิจ (พหจช.สบ ๕.๑.๑.๒/๓๙ รายงานผลที่คณะผู้แทนทางเศรษฐกิจของประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา เข้ามาศึกษาสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๐๔ อ้างใน วารุณี โอสถารมย์ ๒๕๓๓: ๑๐๕) ขณะเดียวกันรัฐบาลยังให้มีการนำแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติมาปรับหลักการและเป้าหมายให้สัมพันธ์สอดคล้องและเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ช่วงครึ่งหลังของแผน (พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๙)

เป้าหมายการอุดมศึกษาอันเป็นส่วนหนึ่งของแผนการศึกษาแห่งชาติที่ได้รับการปรับให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจ จึงถูกกำหนดไว้ชัดเจนว่า เป็นการผลิตบัณฑิต ผู้รู้ในวิชาการแขนงต่าง ๆ เพื่อให้เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ารับการศึกษาระดับสูงในประเทศถือว่าเป็นเกียรติภูมิของประเทศที่สามารถจัดการอุดมศึกษาเอียงอารยประเทศได้ (พหจช.สบ ๕.๑๔/๙ แผนการศึกษาชาติระดับอุดมศึกษา การประเมินผลครึ่งแผน พ.ศ. ๒๕๐๖ อ้างใน วารุณี โอสถารมย์ ๒๕๓๓: ๑๐๕) แต่ในการดำเนินงานบริหารจัดการอุดมศึกษาตามเป้าหมายนี้ การลงทุนด้านอุดมศึกษาจำเป็นต้องใช้จ่ายเงินงบประมาณสูง รัฐบาลยังไม่สามารถจัดสรรให้เพียงพอแก่ทุกมหาวิทยาลัยได้อย่างเต็มที่ จึงขอให้มหาวิทยาลัยของรัฐทั้ง ๕ แห่ง ใช้จ่ายเงินงบประมาณเท่าที่จำเป็น ภายใต้ขอบเขตวงเงินงบประมาณที่ได้รับให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ทั้งนี้เสนอให้มหาวิทยาลัยต้องจัดลำดับความสำคัญการพัฒนาสาขาวิชาที่ก่อนหลังเป็นไปตามโครงการพัฒนาที่รัฐจัดทำขึ้น มหาวิทยาลัยจึงจำเป็นต้องจำกัดการบริหารจัดการศึกษาเฉพาะสาขาวิชาที่กำลงเป็นที่ต้องการในด้านแผนกำลังคน มหาวิทยาลัยแต่ละแห่งต้องควบคุมการขยายตัวสาขาวิชาที่ไม่จำเป็นต่อความต้องการกำลังคนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ด้วยวิธีการจำกัดจำนวนผู้เข้ารับการศึกษหรือผู้เรียน หากแต่ให้มุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพด้านมาตรฐานวิชาการในสาขาวิชาดังกล่าวให้สูงขึ้น เนื่องจากไม่จำเป็นต้องของงบประมาณแผ่นดินเพิ่ม

ทั้งนี้เมื่อกลับมาพิจารณาเรื่องกำลังคนสาขาขาดแคลนตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติที่ระบุถึงกำลังคนที่ต้องสามารถตอบสนองนโยบายการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่เน้นการลงทุนภาคอุตสาหกรรมหนัก อาศัยเทคโนโลยีและเครื่องจักรกลสั่งเข้าจากต่างประเทศ การขยายตัวของภาคธุรกิจการบริการ ได้แก่ การธนาคารและการประกันภัย การขยายตัวของหน่วยราชการและรัฐวิสาหกิจบางแห่งที่ต้องปฏิบัติงานด้านโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาคมนาคม สาธารณูปโภคพื้นฐาน และพลังงาน รวมถึงการพัฒนาคุณภาพคนของรัฐกำหนดเป็นนโยบายการขยายบริการสาธารณสุขด้านการแพทย์และการอนามัย สุดท้ายคือนโยบายพัฒนาการศึกษา ซึ่งรัฐบาลได้เข้าร่วมกับองค์การสหประชาชาติ ในการขยายแผนการศึกษาภาคบังคับ กำหนดให้ประชาชนต้องรู้หนังสือทั้งประเทศ

ภายใน ๑๐ ปี และแผนการนี้ยังต้องเชื่อมโยงกับการขยายการมัธยมศึกษาและอาชีวศึกษาเพิ่มขึ้น (พ.ศ. ๕๕/๒๓ ความเป็นมาของแผนการการaji พ.ศ. ๒๕๐๕ อ้างในวารุณี โอสถารมย์ ๒๕๓๓: ๑๐๖) ดังนั้นกำลังคนที่มหาวิทยาลัยต้องจัดการศึกษาเป็นความสำคัญในลำดับต้น ๆ จึงต้องเป็นกำลังคนที่มีความรู้ ทักษะวิทยาการที่เป็นวิชาชีพชั้นสูงเฉพาะด้าน คือ วิศวกร นักการบัญชี นักบริหารธุรกิจ หรือนักเศรษฐศาสตร์ (เศรษฐกร) แพทย์ พยาบาล นักวิทยาศาสตร์ นักวิชาการการเกษตรและครู อันเป็นกำลังคนที่ได้รับการคาดหวังว่าต้องมีจำนวนการผลิตบัณฑิตเพิ่มสูงขึ้นทุกปีด้วย

หากพิจารณาปัจจัยภายนอกที่เป็นนโยบายพัฒนาอุดมศึกษาของรัฐที่สำคัญยุคนี้ แล้วนำมาประเมินทิศทางของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในช่วงเวลาเดียวกันคือ ราว พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๐๗ ก็ต้องยอมรับว่าด้วยระบบหลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิตเดิม ที่ได้แยกสาขาวิชาต่าง ๆ จัดตั้งเป็นคณะนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ พาณิชยศาสตร์และการบัญชี และคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์เห็นได้ว่ามีเพียงคณะเศรษฐศาสตร์และคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชีเท่านั้น ที่สามารถผลิตบัณฑิตนักธุรกิจ การบริหาร นักเศรษฐศาสตร์และนักการบัญชี ได้ตรงความคาดหวังเรื่องกำลังคนตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ในขณะที่อีก ๓ คณะ ถือว่าอยู่ในกลุ่มที่คาดหวังให้มีการเติบโตด้านคุณภาพวิชาการโดยต้องจำกัดจำนวนผู้เรียนและผู้สำเร็จการศึกษา ดังนั้น เมื่อหันมาพิจารณาคณะศิลปศาสตร์ที่เพิ่งจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๐๕ ก็ต้องนับว่าไม่ได้สอดคล้องกับแผนพัฒนากำลังคนในสวนสาขาขาดแคลนตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ หากแต่ภารกิจหลักประการแรกที่ระบุให้คณะศิลปศาสตร์ มีหน้าที่จัดการศึกษาหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ให้กับคณะวิชาต่าง ๆ ก่อนที่ผู้เรียนจะเข้าเรียนสาขาวิชาเฉพาะทางนั้น อาจารย์อดุลได้ต่อยอดถึงความสำคัญของหลักสูตรนี้ ว่าเป็นไปเพื่อยกระดับคุณภาพวิชาการให้ผู้ที่จะต้องเรียนต่อตามคณะต่าง ๆ จึงยังคงเป็นที่ยอมรับได้ในระดับหนึ่งจากผู้เกี่ยวข้องในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและแผนพัฒนาอุดมศึกษาที่วิชาพื้นฐานจะต้องทำหน้าที่เป็นหลักสูตรสำหรับสร้างมาตรฐานความรู้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ให้สูงขึ้น

อย่างไรก็ตามการกำหนดหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ไว้ถึง ๒ ปี ได้สร้างผลกระทบต่อความรู้สึกเป็นกังวลต่อการบริหารจัดการหลักสูตรของผู้บริหารและคณาจารย์คณะต่าง ๆ เมื่อมีการทบทวนแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และประเมินผลดำเนินงานในช่วงครึ่งแผนแรก พ.ศ. ๒๕๐๖ ตามที่กล่าวมาแล้ว แม้จะไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน แต่เชื่อว่าผู้บริหารและอาจารย์คณะต่าง ๆ คงต้องกังวลกับการไม่สามารถจัดการศึกษาหลักสูตรเฉพาะสาขาของคณะให้จบสมบูรณ์ได้ทันใน ๒ ปี ที่เหลือ หากจัดการหลักสูตรเพียงแค่เวลา ๒ ปี ก็เกรงว่าบัณฑิตจะได้รับความรู้ไม่เพียงพอกับการออกไปประกอบอาชีพการงาน จึงเป็นเหตุให้อาจารย์อดุลต้องปรับลดหลักสูตรวิชาพื้นฐานลงเหลือเพียง ๑ ปี เพื่อให้ผู้เรียนต่อในคณะวิชาต่าง ๆ สามารถศึกษาวิชาเฉพาะสาขาของคณะภายใน ๓ ปีได้ และสร้างความเชื่อมั่นให้ผู้เรียนซึ่งคาดหวังเพียงการใช้เวลาศึกษาปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยภายใน ๔ ปี เช่นเดียวกับการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยแห่งอื่นในประเทศไทย และยังสัมพันธ์กับระบบเงินเดือนที่คณะกรรมการข้าราชการพลเรือนกำหนดให้เป็นมาตรฐานสำหรับคณะที่มีหลักสูตรการศึกษา ๔ ปี ทั่วไป ในประเด็นนี้ พบว่าอาจารย์อดุลได้แสดงความเห็นแย้งผ่านข้อเขียนตลอดช่วงเวลา ๒-๓ ทศวรรษ แม้ว่าในที่สุดหลักสูตรวิชาพื้นฐานจำเป็นต้องลดเวลาเรียนลงมาเป็นหลักสูตร ๑ ปี นับแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ เป็นต้นมา

ปัจจัยภายใน: การต่อต้านจากภายในมหาวิทยาลัย

ด้วยคณะศิลปศาสตร์และหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์เป็นสิ่งที่ใหม่ การนำมาใช้โดยที่ผู้บริหาร การศึกษาและคณาจารย์ส่วนใหญ่ไม่คุ้นเคย และที่สำคัญยังสร้างผลกระทบทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ขนานใหญ่ในมหาวิทยาลัย ย่อมนำมาซึ่งความสงสัย ไม่เห็นด้วย และต่อต้านตามลำดับ

จากปาฐกถาเรื่อง “ภารกิจอุดมศึกษาในอนาคต” อาจารย์อดุลเล่าย้อนอดีตเมื่อครั้งจัดการ หลักสูตรวิชาพื้นฐานในยุคเริ่มแรกนั้น ได้รับผลสะท้อนกลับที่เป็นการต่อต้านการเรียนการสอนหลักสูตร พื้นฐานอย่างกว้างขวาง ทั้งในและนอกมหาวิทยาลัย ดังคำบอกเล่าของอาจารย์ในปาฐกถาครั้งนั้นว่า

“ปฏิภิกิริยาทางลบนั้นมีมาจากวงการต่าง ๆ เป็นอันมาก ในชั้นแรกเริ่มและในปีต้น ๆ รวมทั้งจากสื่อมวลชน จากบรรดาคณบดีต่าง ๆ และในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เลขาธิการสภาการศึกษา (หมายถึงเลขาธิการสภาการศึกษาแห่งชาติขณะนั้น คือ ดร.กำแหง พลาแสง) ก็ไม่เห็นด้วยกับหลักสูตรการศึกษาศิลปศาสตร์ โดยอ้างว่า “เขาทำกันอยู่ในสมัยกรีก เวลานี้เล็ก มีที่ไหนเขาใช้กัน” ปาฐก (หมายถึงผู้พูดคืออาจารย์อดุล) ต้องชี้แจงว่าความจริงนั้นในสหรัฐอเมริกาก็ยังใช้อยู่และหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นก็ใช้...”
(อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๓๗: ๑๒)

ทั้งนี้ ในการสัมภาษณ์ พ.ศ. ๒๕๓๕ อาจารย์อดุลซึ่งยืนยันถึงระบบอุดมศึกษาแบบลิเบอรัลอาร์ต ที่ยังคงใช้อยู่ทั้งในสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น โดยเฉพาะประเทศญี่ปุ่นนั้น อาจารย์อธิบายเพิ่มเติมว่า “เมื่อก่อนเป็นระบบการศึกษาเฉพาะ ก็เปลี่ยนมาเป็นระบบศิลปศาสตร์ปูพื้นของญี่ปุ่นช่วงหลัง สงครามโลก...ยิ่งกว่านั้นในอังกฤษอย่าง Oxford เองก็มี P.P.E คือ Philosophy, Politics และ Economics” (สัมภาษณ์ ศ.ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ใน ดวงทิพย์ วรพันธุ์ ๒๕๓๕: ๓๗)

เมื่อย้อนกลับใน พ.ศ. ๒๕๐๓ ช่วงเริ่มต้นประชาสัมพันธ์โครงการผ่านสื่อมวลชนมีผู้เขียน นามปากกา “น.หนู” เขียนตีพิมพ์คำวิจารณ์ลงในหนังสือพิมพ์สยามนิกร ถึงทัศนคติไม่เห็นด้วยกับการนำหลักสูตรนี้มาใช้ในมหาวิทยาลัย ในคอลัมน์ “คณะลิเบอรัลอาร์ต” ตั้งประเด็นคำถามต่อหลักสูตร ลิเบอรัลอาร์ต ที่แม้ผู้เขียนจะเห็นข้อดีของความมุ่งหมายหลักสูตรที่ “อบรมศึกษาให้นักศึกษาปรับตัว ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม สังคมและสมรรถภาพตัวเอง เพื่อให้เป็นหน่วยของชาติที่มีสมรรถภาพอย่างแท้จริง รู้สึกว่าเป็นหลักการที่ดี เพราะในหลักสูตรการศึกษาชั้นมัธยม ๗ และ ๘ นั้น หย่อนยานการศึกษา อบรมในด้านนี้ไปมาก”

แต่ปัญหาที่ผู้เขียนตั้งคำถามต่อคณะนี้คือ การใช้เวลาเรียนถึง ๒ ปีแรก “ในชั้นอุดมศึกษาเพื่อ รับการปรับปรุงตัวให้เข้าสังคม ทำให้รู้สึกว่าเป็นสองปีหลังจะต้องเร่งหลักสูตรให้มากขึ้น หรือมีฉะนั้นก็ ต้องย่อหลักสูตรให้น้อยลงมา ซึ่งไม่เหมาะสมทั้งสองประการ” ผู้เขียนจึงลงความเห็นว่า “การมีคณะ

ลิเบอรัลอาร์ตอาจจะไม่เป็นผลดีแก่การศึกษาวิชาหลักที่จะทำปริญญาความรู้ไปใช้เป็นประโยชน์เท่าที่พึงจะมีตามวุฒิก็ได้” ทั้งนี้ผู้เขียนเสนอแนะให้มีการเรียนการสอนลิเบอรัลอาร์ตในชั้นเตรียมอุดมศึกษา เพื่อไม่ให้เสียเวลาเรียน ซึ่งใน พ.ศ. ๒๕๐๒ การที่มหาวิทยาลัยออกข้อบังคับให้ผู้สอบตกสองปีต้องลาออกหรือเปลี่ยนคณะ ทำให้การเรียนต้องเสียเวลาเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ ผู้เขียนบทความเห็นว่าผู้ต้องการเรียนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งประกอบด้วยคณะวิชาเฉพาะนั้น พวกเขาต้องเตรียมความรู้พื้นฐานอยู่แล้ว

ข้อเสนอแนะของผู้เขียนจึงต้องการแก้ปัญหานี้ ด้วยการให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์รื้อฟื้นการจัดตั้งโรงเรียนเตรียมธรรมศาสตร์ของตนเองขึ้น แล้วสอดแทรกหลักสูตรลิเบอรัลอาร์ตลงไปซึ่งจะมีผลให้เป็นการพัฒนาคุณภาพมาตรฐานวิชาผู้ที่จะเข้าเรียนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ให้สูงขึ้นด้วย (น.หนู ๒๕๐๓. “คณะลิเบอรัลอาร์ต” จากหน้าต่างสยามนิกร วันจันทร์ที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๓. ใน หจร.(ม) มธ ๒.๑.๖.๖/๒ คณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๒๓๖)

ในขณะที่อาจารย์อดุลมีความเห็นว่า การต่อต้านการสอนวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์นั้น มาจาก “คนที่ไม่รู้ไม่เข้าใจปรัชญาการศึกษาจริง โดยเฉพาะอาจารย์ในสาขาวิชาที่ตนเองสอน” อาจารย์อดุลไม่เห็นด้วยกับเหตุผลที่นำมาโต้แย้ง เรื่องของระยะเวลาการเรียนวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์นั้นมากเกินไป ทำให้การเรียนวิชาเฉพาะด้านของคณะต่าง ๆ มีเวลาน้อยเกินไป ซึ่งอาจารย์อดุลเห็นว่า “ผิด การศึกษานั้นมิใช่การที่เราเข้าไปรู้ข้อเท็จจริงในทุกอย่างในทุกวิชา เพราะสิ่งเหล่านี้เมื่อสอบไล่เสร็จก็ลืม” ในขณะที่ปรัชญาการศึกษาในทัศนะอาจารย์อดุลคือ ศึกษาหลักการสำคัญและวิธีการศึกษาค้นคว้าในวิชานั้น ๆ เพราะในแง่รายละเอียดข้อมูลผู้เรียนสามารถไปหาอ่านได้เองในภายหลัง และที่สำคัญ การศึกษาวิชาพื้นฐานควรจัดขึ้นทุกระดับการศึกษาตั้งแต่ประถม มัธยม และมหาวิทยาลัย แต่ละระดับจะมีความรู้ลึกซึ่งแตกต่างกัน

ที่สำคัญการศึกษาวิชาพื้นฐานระดับมหาวิทยาลัย เพื่อให้เป็นการสร้างมาตรฐานทางวิชาการตั้งแต่ชั้นตอนเริ่มต้นการศึกษา อาจารย์อดุลจึงให้มีการสอบคัดเลือกเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ให้มีการกำหนดระยะเวลาการเรียนในมหาวิทยาลัยให้สำเร็จการศึกษาภายใน ๘ ปี มิฉะนั้นต้องถูกให้ออกเพื่อป้องกันปัญหาว่า ผู้เรียนในธรรมศาสตร์มีอายุการศึกษาเป็นสิบปีก็ยังอยู่ ที่สำคัญ เมื่อนำหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์มาใช้ด้วยเงื่อนไขที่ผู้เรียนต้องสอบผ่านวิชาภาษาอังกฤษเพียงแค่ง่ายในการสอบไล่วิชานี้ ๒ ครั้ง มิฉะนั้นต้องถูกให้ออกทันที สำหรับผู้เรียนเริ่มต้นเข้าธรรมศาสตร์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๕ ท่ามกลางภาวะการณ์ใช้กฎเกณฑ์อย่างเข้มงวด อาจารย์เล่าว่าถูกขู่ฆ่าจากผู้ที่ไม่พอใจ ซึ่งจอมพลสฤษดิ์ ก็ให้ความคุ้มครองด้วยการจัดส่งสายลับและถึงกับอนุญาตให้อาจารย์พกปืนได้ทั่วราชอาณาจักร ในการสัมภาษณ์ พ.ศ. ๒๕๕๘ อาจารย์อดุลได้มองย้อนกลับ ทบทวนการปรับเปลี่ยนมหาวิทยาลัยทั้งระบบ ทั้งการสอบเข้าเรียนและการใช้ระบบวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ อาจารย์เห็นว่า

“ทำให้ธรรมชาติศาสตร์เป็นที่ผลิตซ้ำราชการออกไปทำงานในที่ต่าง ๆ คนที่ดีก็ผ่าน (สอบผ่าน) ก็ออกไปทำงานเป็นประโยชน์พวกที่ไม่ดีก็ตกไป เพื่อไม่ให้สิ้นเปลืองงบประมาณ ก็ควรมีการคัดเลือกกันตั้งแต่ต้นจะได้เอาคนที่ไม่ดีออกไป คนที่ดีได้เรียนและออกไปทำงานต่อ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่ไม่พอใจของพวกที่จะเอาธรรมชาติศาสตร์เป็นฐานฝ่ายคอมมิวนิสต์”
(สัมภาษณ์ อาจารย์ยอดุล วิเชียรเจริญ วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘)

ปฏิริยาต่อต้านการปฏิรูปมหาวิทยาลัยของอาจารย์ยอดุลชั้นรุนแรงที่สุด น่าจะสะสมมาจาก ระบบการสอบคัดเลือกตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๒ และเร่งรัดให้ผู้เรียนหลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิตยุค มธก. ที่ตกค้างใน พ.ศ. ๒๕๐๒ ให้สำเร็จการศึกษาโดยเร็ว ดังนั้นเมื่อการรับผู้เรียนด้วยระบบสอบคัดเลือก ดำเนินมาถึงกลางปี พ.ศ. ๒๕๐๗ น่าจะยังคงมีผู้เรียนระบบเดิมตกค้างอยู่ เป็นไปได้ว่าการประชุม สภามหาวิทยาลัยวันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๗ อาจารย์ยอดุลน่าจะได้คัดค้านการให้รักษาสถานะ นักศึกษากลุ่มนี้ต่อในมหาวิทยาลัย เป็นผลให้เกิดปฏิริยาต่อต้านจากนักศึกษารุ่นเก่าถึงขั้นเขียนบัตร สนทน่ห้ชมชู่ทำร้ายอาจารย์ยอดุล นับเป็นการต่อต้านชั้นรุนแรงที่สุดเท่าที่ปรากฏหลักฐาน

แม้ว่าข้อความกล่าวร้ายเป็นเรื่องรุนแรงและไม่ถูกต้อง แต่เหตุผลได้แย้งถึงวิธีการทำให้นักศึกษารุ่นเก่าต้องหมดสถานภาพ เป็นประเด็นแสดงถึงความคิดทางการศึกษาที่แตกต่างกันระหว่างหลักการ ของ มธก. ที่ถือกำเนิดจากแนวคิดความเสมอภาคทางการศึกษาตามอุดมการณ์คณะราษฎรที่ต้องการ ให้มหาวิทยาลัยธรรมชาติศาสตร์เป็นมหาวิทยาลัยเปิดแบบตลาดวิชา ผู้เรียนไม่จำเป็นต้องเข้าเรียนในชั้นเรียน ดังความในบัตรสนทน่ที่ว่า

“...ที่เขา (หมายถึงนักศึกษา) สอบไล่ไม่ค่อยได้ไม่ใช่ว่าเขาไม่มีความสามารถ แต่เพราะธรรมชาติศาสตร์สมัยก่อนเขาเรียนแบบผู้ใหญ่ตามความมุ่งหมายเดิม ของท่านผู้ประศาสน์การ...ระเบียบใหม่ให้นักศึกษาต้องมาเรียนทุกวัน หรือมีเวลาพอ จึงสอบไล่ได้แต่สมัยก่อนใครจะเรียนหรือไม่เรียนไม่สำคัญ ถ้าตอบคำถามของอาจารย์ ถูกเวลาสอบไล่ ก็เป็นอันว่าสอบไล่ได้ และทุกอย่างสมัยนั้นเต็มไปด้วยประชาธิปไตย”
(หจร.(๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๘)

ผู้เรียนรุ่นเก่ากลุ่มนี้ ยังถือว่าพวกเขาอยู่ในเงื่อนไขระบบเดิมที่สามารถรักษาสติการสอบวิชา ที่ยังคงค้าง เนื้อความในบัตรสนทน่ทำให้ทราบว่าคุณสมบัติคณะนิติศาสตร์ เวลานั้นน่าจะให้พวกเขา สามารถสอบไล่วิชาที่ค้างอยู่ซึ่งมีหลายวิชาได้ หากแต่ “เพราะท่าน (หมายถึงอาจารย์ยอดุล) เป็นผู้คัดค้าน เพียงผู้เดียวทำให้พวกผมเจ็บใจมาก” บัตรสนทน่ที่ยังอ้างเหตุผลในการค้านของอาจารย์ยอดุล ซึ่งแสดง ชัดเจนถึงความคิดการศึกษาที่แตกต่างกันสิ้นเชิงว่า “เพราะเหตุผลของท่านอ้างว่า ทำให้คุณภาพ

การศึกษาต่ำลงบ้าง ทำให้มาตรฐานบัณฑิตธรรมศาสตร์ต่ำลงบ้าง เหตุผลของท่าน พวกผมเห็นว่าผิดที่นั่น เพราะการออกข้อสอบก็เหมือนเดิม การควบคุมห้องสอบก็เหมือนเดิม ระเบียบการสอบไล่ก็ใช้ระเบียบเดิม แต่ให้พวกอายุความ ๗-๘ ปี มีสิทธิสอบหลายวิชาขึ้นเท่านั้น ซึ่งตามปกติ (หมายถึงระบบเก่า) เวลานี้ พวกที่สอบสองปีควบ บางคนก็สอบถึง ๗-๘ วิชาอยู่แล้ว แล้วทำไมพวกผมที่อายุความครบ ๗-๘ ปี อยู่แล้ว สอบภาคละ ๕-๖ วิชาไม่ได้ พวกผมไม่เข้าใจเลย” (หจธ. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๘)

การต่อต้านครั้งนี้ สำหรับผู้เรียนถือว่เป็นการรักษาสีทธิการสอบตามระเบียบเดิม เพื่อให้จบเป็นบัณฑิตธรรมศาสตร์ในที่สุด ในขณะที่อาจารย์อดุลพิจารณาว่าผู้เรียนกลุ่มนี้ เป็นผู้เรียนไม่มีคุณภาพทางวิชาการเพียงพอ จึงไม่สามารถสอบไล่ผ่านตามเกณฑ์ทั่วไป ทำให้ตกค้างนาน ๗-๘ ปี และใกล้หมดสถานภาพนักศึกษา ดังนั้นเพื่อรักษาเกณฑ์มาตรฐานที่อาจารย์อดุลมุ่งหวังให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์บรรลุ อาจารย์จึงต้องการตัดสิทธิผู้เรียนกลุ่มนี้ เฉกเช่นเดียวกับผู้เรียนรุ่นใหม่ หากสอบไม่ผ่านรายวิชาใด ๒ ครั้ง และเกณฑ์เฉลี่ยรวมต่ำกว่ากำหนดก็ต้องออกจากสถานะนักศึกษาธรรมศาสตร์เช่นกัน

อาจารย์อดุลกับการรักษาหลักกรมมหาวิทยาลัยปิด

ในที่นี้ควรจะได้ประมวลเหตุการณ์สำคัญเรื่องหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นความเป็นบุคคลยืนหยัดต่อหลักกรมมหาวิทยาลัยปิดกับการสร้างมาตรฐานทางวิชาการด้วยหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ นั่นคือ หลังจากอาจารย์ลาออกจากตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัย วันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๗ อันเป็นช่วงเวลาที่หลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์จำเป็นต้องลดเวลาเรียนเหลือเพียง ๑ ปี อาจารย์อดุลขณะนั้น จึงคงดำรงตำแหน่งคณบดีคณะศิลปศาสตร์ไว้เพียงตำแหน่งเดียว

ใน พ.ศ. ๒๕๐๘ เป็นช่วงเวลาที่มีมหาวิทยาลัยเข้าสู่ระบบปิดมาได้ ๕ ปีแล้ว ปรากฏว่าในการประชุมสภามหาวิทยาลัย ครั้งที่ ๒ / ๒๕๐๘ วันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๘ ศาสตราจารย์ ดร.สมทบ สุวรรณสุทธิ ซึ่งเข้ามาปฏิบัติหน้าที่เลขาธิการมหาวิทยาลัยแทนอาจารย์อดุลตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ ท่านเป็นผู้หนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับระบบมหาวิทยาลัยปิดก่อนหน้านี้ ดังนั้นเมื่อรัฐบาลจอมพลถนอมใน พ.ศ. ๒๕๐๘ เผชิญปัญหากดดันจากกระแสสังคมเรียกร้องให้มหาวิทยาลัยเปิดรับผู้เรียนที่สำเร็จชั้นเตรียมอุดมศึกษา ซึ่งเพิ่มจำนวนขึ้น รัฐบาลจึงต้องการให้มหาวิทยาลัยต่าง ๆ สนองรับความต้องการนี้ ศาสตราจารย์ ดร.สมทบ จึงเสนอโครงการจัดตั้งคณะบริหารศาสตร์เป็นการศึกษาระดับค่าที่ไม่จำกัดรับจำนวนผู้เข้าเรียน ทำให้ดูเหมือนเป็นการพลิกฟื้นระบบตลาดวิชาขึ้นอีกครั้ง อย่างไรก็ตาม เมื่อโครงการนี้ ได้เสนอเข้าสู่ที่ประชุมสภามหาวิทยาลัย อาจารย์อดุลพร้อมด้วยนายบุญมา วงศ์สวรรค์ ในฐานะกรรมการสภามหาวิทยาลัยได้คัดค้านอย่างเต็มที่ และยืนยันคัดค้านด้วยการทำหนังสือกราบทูล “เสด็จในกรมฯ อธิการบดี” ขอทักท้วงการจดบันทึกมติ เรื่องการขยายการศึกษาโดยการจัดตั้งคณะบริหารศาสตร์ ทั้งนี้ถ้อยคำที่อาจารย์อดุลขอให้แก้ไขบันทึกมติการประชุมแสดงถึงการยืนยันอย่างหนักแน่นในการป้องกันไม่ให้เกิดการจัดระบบการศึกษาแบบเปิดขึ้นในมหาวิทยาลัยอีก ดังความว่า “ที่ประชุมมีมติไม่เห็นชอบด้วยกับโครงการ (จัดตั้งคณะบริหารศาสตร์) ที่เสนอ และเพื่อช่วยผู้สำเร็จ

เตรียมอุดมศึกษาหรือ ม.ศ.๕ ได้มีโอกาสเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยมากยิ่งขึ้น จึงมีมติให้ทุกคณะ เปิดการศึกษาภาคกลางคืนเท่าที่จะกระทำได้ หากคณะใดไม่เห็นสมควรเปิดการศึกษาภาคกลางคืน หรือมีมติขัดข้องประการใด ให้เสนอสภามหาวิทยาลัยฯ พิจารณา ส่วนการศึกษาตามนัยของโครงการ การจัดตั้งคณะบริหารศาสตร์ที่เสนอนั้น รัฐบาลอาจเห็นเป็นประโยชน์ในการที่จะจัดทำขึ้นที่อื่น จึงให้ เสนอเรื่องไปยังคณะรัฐมนตรีพิจารณาว่าจะสมควรจัดตั้งหรือไม่ อย่างไร” (เอกสารงานประชุม สำนัก อธิการบดี บันทึกข้อความสำนักเลขาธิการมหาวิทยาลัย กราบพูลเสด็จในกรมฯ อธิการบดี ลงวันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๘)

ถ้อยความแก้ไขมติที่ประชุมตามการยืนยันของอาจารย์อดุล เป็นเจตนารมณ์ที่ด้านหนึ่ง ไม่ได้ ขัดขวางการสนับสนุนนโยบายรัฐบาลยุคนั้น ในการเพิ่มจำนวนการรับผู้เรียนเข้ามหาวิทยาลัย หากแต่ ให้ใช้วิธีการเปิดหลักสูตรภาคค่ำตามคณะต่าง ๆ แต่ก็จำกัดจำนวนผู้เข้าเรียน และไม่ยอมให้จัดตั้ง คณะบริหารศาสตร์ ซึ่งเป็นคณะวิชาแบบเปิดรับผู้เรียนไม่จำกัดจำนวน มติของอาจารย์อดุลเท่ากับ ประกาศเจตนารมณ์ให้ยุติพันธกิจของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในการทำหน้าที่มหาวิทยาลัยเปิด อย่างสมบูรณ์

หลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์ ๑ ปี พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๑๓

เมื่อก่อนมหาวิทยาลัยประกาศใช้ข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เฉพาะกาล ว่าด้วยการเข้าศึกษา ชั้นปริญญาตรีในคณะต่าง ๆ พ.ศ. ๒๕๐๗ มีผลให้นักศึกษารุ่นปีการศึกษา ๒๕๐๖ เรียนหลักสูตร พื้นฐานเพียง ๑ ปี ก็สามารถยื่นความจำนงศึกษาต่อในคณะวิชาที่ตนเองประสงค์ได้ การปรับลดเวลา การศึกษาหลักสูตรพื้นฐานลงเหลือเพียง ๑ ปี ปรากฏชัดในร่างข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ว่าด้วยการศึกษาและสอบไล่ชั้นปริญญาตรีของคณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๗ ตามข้อบังคับส่วนที่ ๑ การศึกษา ข้อ ๕ ที่ว่า

“เมื่อศึกษาและสอบไล่ได้ครบทุกลักษณะวิชาตามหลักสูตรปีที่ ๑ แล้ว
 อย่างช้าภายใน ๑๕ วัน นับจากวันเปิดภาคหนึ่งของสมัยศึกษาถัดไปนักศึกษาผู้ประสงค์
 จะศึกษาในคณะศิลปศาสตร์ ปีที่ ๒ และปีต่อไปหรือประสงค์จะเข้าศึกษาในคณะนิติศาสตร์
 คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี คณะรัฐศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์
 หรือคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยนี้ต่อไป ต้องแสดงความจำนง
 ไว้ตามระเบียบที่คณะศิลปศาสตร์กำหนด นักศึกษาที่แสดงความจำนงไว้ว่า
 จะเข้าศึกษาในคณะใด นอกจากคณะศิลปศาสตร์ ก็ให้ขึ้นทะเบียนเป็น
 นักศึกษาคณะนั้นส่วนนักศึกษาคณะศิลปศาสตร์ก็ให้ศึกษาปีที่ ๒ และปีต่อไป”

(หจธ. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๘)

หมายความว่าในทางปฏิบัติที่เป็นข้อกำหนด นักศึกษาปีการศึกษา ๒๕๐๗ เป็นต้นมา เมื่อสอบไล่ได้ครบทุกวิชาตามหลักสูตรปี ๑ ต้องยื่นความจำนงเข้าศึกษาคณะที่ตนประสงค์ภายใน ๑๕ วัน เมื่อเปิดเรียนภาคแรกในปีที่ ๒ ทั้งนี้เพื่อปรับเปลี่ยนสถานภาพให้เป็นนักศึกษาของแต่ละคณะ ยกเว้นผู้ประสงค์เรียนต่อที่คณะศิลปศาสตร์ อย่างไรก็ตามในด้านหนึ่งข้อบังคับนี้แสดงว่าในการเข้าเรียนปีที่ ๑ ของนักศึกษาจะยังคงมีสถานะเป็นนักศึกษาศิลปศาสตร์ตามข้อบังคับ พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้นเอง

แม้การเรียนวิชาพื้นฐานถูกลดเวลาลงเหลือเพียง ๑ ปี แต่หลักการเรื่องความเป็นมหาวิทยาลัยปิดเกณฑ์มาตรฐานการศึกษาในเรื่องการสอบ คะแนนสอบ และจำนวนปีการศึกษาที่ผู้เรียนสามารถรักษาสถานะความเป็นนักศึกษา ทั้งหมดกำหนดไว้อย่างชัดเจน หลักการปฏิรูปตามแนวคิดของอาจารย์อดุลส่วนสำคัญได้รับการยอมรับและนำมาใช้ในมหาวิทยาลัยอย่างมีประสิทธิภาพ

ในเรื่องความเป็นมหาวิทยาลัยปิด นอกจากระบบการสอบคัดเลือกเข้าศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๒ แล้ว ข้อบังคับมหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๗ ระบุให้นักศึกษาจะต้องศึกษาเต็มเวลาตามที่กำหนดในหลักสูตรคือ ๘๐% ของเวลาเรียน ส่วนเกณฑ์มาตรฐานการศึกษาพิจารณาได้จากข้อบังคับเรื่องการสอบไล่ทั้งหมด กำหนดให้มีการสอบในภาคหนึ่งและสองในแต่ละปี และผู้สอบไล่ตก คณะจัดให้มีการสอบในภาคพิเศษ ซึ่งเปิดหลังปิดสมัยการศึกษา ทั้งนี้ผู้สอบต้องชำระค่าสมัครสอบไล่ด้วย ข้อกำหนดเรื่องการสอบไล่นี้ เฉพาะชั้นปีที่ ๑ สามารถสอบไล่เฉพาะหลักสูตรปีที่ ๑ ส่วนผู้เรียนปีการศึกษา มากกว่า ๑ ปี สามารถสอบได้เท่าจำนวนปีการศึกษาและการสอบไล่ตกเฉพาะวิชา สามารถศึกษาต่อในชั้นสูงขึ้นไปได้ แต่ต้องสอบแก้ตัวในภาคพิเศษ ข้อบังคับนี้เป็นการยืดหยุ่นให้ผู้เรียนปรับปรุงคุณภาพการเรียนของตนเองได้ และเกณฑ์การสอบไล่ได้-ตก ยังกำหนดเฉพาะแค่รายวิชาแต่ละวิชา ด้วยคะแนน ๖๐ จาก ๑๐๐ คะแนน ที่น่าสนใจในเรื่องการสอบ มีการระบุว่าช่วงเวลาการเรียนจบหลักสูตรปริญญาตรีแล้ว หลังการฝึกงาน (ถ้ามี) จะต้องเข้ารับการสอบปากเปล่าตามหลักสูตรที่ศึกษาและต้องได้คะแนน ๖๐ จาก ๑๐๐ คะแนน ซึ่งการจัดลำดับที่จะเป็นการรวมคะแนนสอบข้อเขียนทั้งหลักสูตรและคะแนนสอบปากเปล่า ทั้งนี้การสอบปากเปล่าสามารถสอบแก้ตัวได้ด้วย เห็นได้ว่าระบบการสอบนี้มีเกณฑ์มาตรฐานขั้นต่ำในเรื่องคะแนนที่ต้องได้ ๖๐ จาก ๑๐๐ คะแนนแล้ว ยังกำหนดให้สอบปากเปล่าเพื่อจบการศึกษาปริญญาตรีด้วย

ส่วนเกณฑ์การถูกถอนชื่อออกจากทะเบียนนักศึกษา เป็นการใช้เกณฑ์เรื่องเวลาในการเข้าชั้นเรียนเป็นตัวกำหนดคือร้อยละ ๘๐ ซึ่งเป็นไปตามหลักการมหาวิทยาลัยปิด และเกณฑ์คุณภาพวิชาการของผู้เรียนที่สอบไล่ตกหรือขาดสอบชั้นปีที่ ๑ จำนวน ๔ วิชา หรือสอบแก้ตัวในภาคพิเศษไม่ผ่านอย่างน้อย ๑ วิชา และกำหนดให้ผู้เรียนแต่ละรายสามารถขึ้นทะเบียนเป็นนักศึกษาชั้นปีที่ ๑ คณะศิลปศาสตร์ได้ไม่เกิน ๖ ปี ทั้งหมดเริ่มเป็นที่ยอมรับนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ เป็นต้นมา

การจัดกลุ่มรายวิชาใหม่ให้สัมพันธ์กับหลักสูตรการศึกษาวิชาพื้นฐาน ๑ ปี

นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ ที่มีการปรับหลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์จาก ๒ ปี เหลือเพียง ๑ ปีนั้น หากพิจารณาจากรายวิชาหรือลักษณะวิชาที่กำหนดไว้ในหลักสูตร พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้น การปรับลดเวลาเรียนให้เหลือเพียง ๑ ปีนั้น แท้จริง คือ การตัดลักษณะวิชาที่กำหนดให้เรียนในปีที่ ๒ ซึ่งเป็นวิชา

พื้นฐานเฉพาะทางของคณะต่าง ๆ นั้นออกไปเกือบทั้งหมด และกำหนดลักษณะวิชา ๕ วิชาหลัก คือ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ เฉพาะภาษาไทยและภาษาอังกฤษถือเป็นวิชาบังคับและไม่มีวิชาย่อย ส่วนวิชาหลักที่เหลือนั้นให้มีการแตกรายวิชาย่อย แบ่งเป็นวิชาบังคับและกลุ่มวิชาเลือก เพื่อให้มีความหลากหลายเพิ่มขึ้นตามความสนใจและความต้องการของผู้เรียน ปรากฏหลักฐานตามตารางกำหนดการสอบไล่ภาคสองปีการศึกษา ๒๕๐๗ คณะศิลปศาสตร์ ดังนี้

วิชาหลัก	วิชาบังคับ	วิชาเลือก
วิทยาศาสตร์	<ul style="list-style-type: none"> - สิ่งมีชีวิตและความเจริญของวิทยาศาสตร์ทางชีวภาพ - ธรรมชาติและวิทยาศาสตร์กายภาพ - มนุษย์: ภาวะทางร่างกายและจิตใจ 	<ul style="list-style-type: none"> - พัฒนาการของวิทยาศาสตร์ - แคลคูลัส/คณิตศาสตร์ทั่วไป
มนุษยศาสตร์	<ul style="list-style-type: none"> - มนุษย์และจักรวาล, ปัญหาปรัชญา 	<ul style="list-style-type: none"> - ศิลปกรรมในอดีตและปัจจุบัน - ดนตรีในอดีตและปัจจุบัน - ศาสนาเปรียบเทียบ - ตรรกวิทยาเบื้องต้น
สังคมศาสตร์	<ul style="list-style-type: none"> - อารยธรรมตะวันออก 	<ul style="list-style-type: none"> - วิวัฒนาการทางสังคม - วิวัฒนาการของแนวความคิดและสถาบันทางเศรษฐกิจ - จิตวิทยาสังคม

คุณค่าของการเรียนวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์

จากการสัมภาษณ์ใน พ.ศ. ๒๕๓๕ นั้น อาจารย์อดุลมั่งหวังให้ผู้เรียนวิชาพื้นฐานนั้น เมื่อเข้าศึกษา คณะของตนซึ่งเป็นวิชาเฉพาะด้าน จะได้มีความรู้พื้นฐานโดยเฉพาะทักษะการสร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงไปใช้เพื่อนำไปใช้ในการเรียนวิชาเฉพาะด้านของคณะ ทำให้เห็นความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับสังคมและธรรมชาติแวดล้อม ดังนั้นผู้เรียนจากทุกคณะหากเข้าใจและมีทักษะวิธีการศึกษาหาความรู้แบบนี้ก็จะทำให้เข้าถึงสิ่งที่เป็นหลักการของวิชาเฉพาะต่าง ๆ ได้ ไม่ว่าจะเป็นแขนงใด ดังนั้นปรัชญาการศึกษาของอาจารย์อดุล คือ การเรียนให้รู้ถึงหลักการในวิชาแต่ละวิชา ซึ่งเป็นลักษณะปัญหาปรัชญาและวิธีการศึกษาค้นคว้าของวิชานั้น ๆ โดยรายละเอียดข้อเท็จจริงนั้น ในการเรียนการสอนควรนำเสนอเฉพาะประเด็นสำคัญ เพื่อนำประเด็นเหล่านั้นมาสู่การตั้งคำถาม การวิจารณ์หรือตั้งประเด็นปัญหาและแก้ปัญหา (สัมภาษณ์ ศ.ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ใน ดวงทิพย์ วรพันธ์ ๒๕๓๕: ๓๗) ซึ่งที่จริงแล้วคือ การให้รู้จักคิดวิเคราะห์เข้าใจที่มาและเหตุผลที่เป็นปัญหานั้น

ในความเห็นของอาจารย์อดุล การฝึกทักษะตั้งคำถามหรือปัญหาและการแก้ปัญหา เป็นการสร้างผู้นำในแต่ละสาขา ซึ่งในแง่นี้ทหารซึ่งมีระบบการศึกษาที่กว้างขวางนอกจากการทหารแล้วยังเรียนวิชาพลเรือนอย่างกฎหมาย รัฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วรรณคดี ทั้งในระดับโรงเรียนนายร้อยและ

โรงเรียนเสนาธิการก็ยังมีการศึกษาที่กว้างขวางที่ถือเป็นการสร้างผู้นำได้ดี ในขณะที่พลเรือนนั้นมีโรงเรียนที่เน้นการศึกษาเฉพาะด้าน ทั้งที่การศึกษาเพื่อสร้างผู้นำต้องทำให้เป็นผู้รอบรู้ ใช้วิจารณญาณ การตัดสินใจ อาจารย์อดุลจึงต้องการให้การศึกษาพื้นฐานศิลปศาสตร์นั้น สร้างผู้นำทางสังคมและผู้นำทางการเมือง

ที่สำคัญอาจารย์อดุลยังมองเห็นว่าการศึกษาไม่ควรมีเพียงการศึกษาเฉพาะด้าน ที่มุ่งสร้างคนเป็นนักวิชาการเชี่ยวชาญเฉพาะสาขา การศึกษานั้นควรสร้างคนให้สามารถปรับตัวเองที่จะทำงานอะไรก็ได้ ไม่จำเป็นต้องจำกัดเฉพาะงานอาชีพที่ตัวเองเรียนมา คุณค่าและความหมายของหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ในความคิดของอาจารย์อดุล จึงถือว่าจำเป็นต่อการศึกษาในมหาวิทยาลัย และจำเป็นต่อการศึกษา หลักสูตรระดับปริญญาตรีอาจารย์อดุลคาดหวังให้บางคนในกลุ่มนี้ เป็นผู้นำสังคมไทยด้วย

ตัวอย่างความเห็นอาจารย์อดุลที่ยืนยันคุณค่าการศึกษาพื้นฐานศิลปศาสตร์ดังกล่าวคือ

“อย่างไรก็ดี การที่จะมีความรู้เฉพาะด้านไม่ว่าจะเป็นในชั้นปริญญาตรีหรือมีความรู้เฉพาะด้านโดยพิสดารในชั้นปริญญาโทและปริญญาเอก จะเป็นประโยชน์ โดยแท้จริงแก่ตนเองและสังคมนั้น ย่อมจะต้องมีความรู้ทั่วไปในแขนง วิชาธรรมชาติวิทยา สังคมศาสตร์และ Humanities เป็นพื้นฐาน มิฉะนั้น ก็เปรียบได้เสมือนม้ามีกะบังตา ซึ่งมองเห็นแต่สิ่งที่อยู่ตรงหน้าตนเท่านั้น”

(เอกสารงานประชุม สำนักอธิการบดี เอกสารแนบ

“หลักการในการจัดตั้งคณะ Liberal Arts พ.ศ. ๒๕๐๒)

การปรับปรุงหลักสูตรวิชาพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๑๓: สถานะการบริหาร

หลังจากหลักสูตรวิชาพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งมีการปรับเนื้อหาใน พ.ศ. ๒๕๐๗ เพื่อตอบสนองการปรับลดหลักสูตรจาก ๒ ปี เหลือเพียง ๑ ปี นั้น หลักสูตรดังกล่าวใช้ต่อเนื่องมาจนถึง พ.ศ. ๒๕๑๓ ก็เกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ขึ้นกับมหาวิทยาลัยทุกแห่ง เมื่อคณะกรรมการสภาการศึกษาแห่งชาติ กำหนดให้มหาวิทยาลัยต้องใช้วิธีการวัดผลการศึกษาด้วยระบบหน่วยกิต เพื่อแสดงค่าความสัมพันธ์ระหว่างชั่วโมงเรียนกับน้ำหนักความสำคัญของแต่ละวิชา รวมถึงจำนวนชั่วโมงสอน ข้อกำหนดนี้มีผลให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ต้องปรับปรุงระบบการศึกษาใหม่ทั้งหมด

เวลานั้นพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ เสด็จในกรมฯ อธิการบดี ได้จัดตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาฝ่ายวิชาการขึ้นประกอบด้วย อาจารย์เสนห์ จามริก อาจารย์สังเวียน อินทรวิชัย อาจารย์เกษม ศิริสัมพันธ์ และอาจารย์คุณนิออน สนิทวงศ์ เพื่อทำหน้าที่พิจารณาปรับปรุงระบบบริหารจัดการศึกษาครั้งสำคัญส่วนหนึ่งคือ หลักสูตรของมหาวิทยาลัย ทั้งนี้มหาวิทยาลัย

ธรรมศาสตร์กำหนดหลักสูตรการศึกษา แบ่งเป็น ๓ ส่วน คือ หลักสูตรพื้นฐานทั่วไปของมหาวิทยาลัย หลักสูตรวิชาเฉพาะของสาขาวิชาต่าง ๆ ซึ่งนักศึกษาเลือกศึกษาเพื่อรับปริญญาและวิชาเลือกอื่น ๆ ตามความสนใจของนักศึกษา ซึ่งต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๗ มหาวิทยาลัยได้เปิดโอกาสให้เลือกเรียนวิชาโทจากสาขาวิชาอื่นที่อยู่นอกคณะที่ตนสังกัดอยู่ด้วยเช่นกัน

การกำหนดหลักสูตร ๓ ส่วนเช่นนี้ น่าจะเป็นการกระตุ้นให้นักศึกษาวางแผนการศึกษาของตัวเองได้ตามความสนใจและความสามารถ รวมถึงสามารถศึกษาวิชาต่างสาขาร่วมกับนักศึกษาต่างคณะได้ เพราะวิชาเลือกเป็นการให้สิทธิผู้เรียนสามารถเรียนวิชาที่คณะอื่นเปิดสอนได้ นับเป็นบรรยากาศที่ให้เสรีภาพในทางวิชาการ โดยมหาวิทยาลัยมีบทบาทหน้าที่เข้ามาอำนวยความสะดวกด้วยวิธีการประสานงานวิชาการมากขึ้น และใน พ.ศ. ๒๕๑๓ นี้เองที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ประกาศตนเองที่จะมุ่งไปสู่การเป็น “ศูนย์การศึกษาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์” จึงพยายามสนับสนุนและกระตุ้นให้

“คณาจารย์ของมหาวิทยาลัยบุกเบิกและทำงานร่วมกันเพื่อสร้าง
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ให้เป็นประชาคมวิชาการที่แท้จริงและดำรงไว้
ซึ่งศูนย์การศึกษาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์”
(คู่มือการศึกษา ๒๕๑๓-๒๕๑๔: คำนำ)

อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตในที่นี้เรื่องการเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้เรียนด้วย พบว่า จำนวนนักศึกษาที่สอบผ่านการคัดเลือกเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตั้งแต่การใช้หลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์นั้น ได้มีการคาดการณ์จำนวนรับผู้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไม่เกิน ๑,๒๐๐ คน ซึ่งปรากฏว่าจำนวนที่รับจริงจะอยู่ในราว ๑,๑๐๐-๑,๒๐๐ คน จนถึงปีการศึกษา ๒๕๑๕ มหาวิทยาลัยกำหนดรับไว้ที่จำนวน ๑,๔๑๐ คน แต่ภายหลังจากสอบคัดเลือก สภาการศึกษาแห่งชาติส่งจำนวนผู้ผ่านการสอบคัดเลือกและให้มหาวิทยาลัยสัมภาษณ์จำนวน ๑,๔๕๘ คน ดังนั้นการเพิ่มขึ้นของจำนวนนักศึกษาจาก พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๑๕ นั้นต่างกันเพียง ๒๐๐ คน ทำให้เห็นว่านักศึกษาธรรมศาสตร์มีอัตราการเพิ่มไม่สูงนัก

จนถึง พ.ศ. ๒๕๑๓ จำนวนผู้เข้าเรียนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ยังคงเพิ่มขึ้นอย่างช้า ๆ ทำให้อาจารย์อดุลมองไม่เห็นปัญหาที่อาจจะเกิดจากระบบบริหารเดิมที่เป็นความรับผิดชอบหลักร่วมกันของคณาจารย์ในคณะศิลปศาสตร์ ในการบริการนักศึกษา อาจารย์อดุลเพียงแต่ดำเนินการให้จัดตั้งคณะกรรมการดำเนินการหลักสูตรพื้นฐานทั่วไปของมหาวิทยาลัยที่มาจากอาจารย์คณะศิลปศาสตร์ อาจารย์อดุลในฐานะคณบดีได้ดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการชุดนี้ และให้ความสำคัญกับเรื่องการให้บริการนักศึกษาผ่านระบบอาจารย์ที่ปรึกษา ซึ่งบุคลากรทั้งหมดคืออาจารย์คณะศิลปศาสตร์เช่นกัน หน้าที่อาจารย์ที่ปรึกษามีการประกาศให้นักศึกษาทราบผ่านคู่มือนักศึกษาว่า

“อาจารย์ที่ปรึกษาคอยช่วยเหลือนักศึกษาให้เข้าใจถึงวัตถุประสงค์
ของการศึกษาของนักศึกษาและช่วยในการวางแผนการศึกษาให้เหมาะสม
กับความต้องการของนักศึกษา”
(มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๑๓ คู่มือการศึกษา: ๑๐)

ระบบอาจารย์ที่ปรึกษากำหนดไว้เป็นระเบียบในคู่มือการศึกษาของมหาวิทยาลัย เพื่อให้
นักศึกษาแรกเข้าได้รับรู้และตระหนักว่า “ระหว่างปีการศึกษาแรกในมหาวิทยาลัย นักศึกษาแต่ละคน
จะมีอาจารย์ที่ปรึกษาทั่วไป คอยช่วยเหลือนักศึกษาให้เข้าใจถึงวัตถุประสงค์การศึกษาของนักศึกษา
และช่วยในการวางแผนการศึกษาให้เหมาะสมกับความต้องการของนักศึกษา” (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๒๕๑๓: คู่มือการศึกษา: ๑๐)

ดังนั้นระบบอาจารย์ที่ปรึกษาในปีแรกของการเรียนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จึงอยู่ภายใต้
การดูแลของอาจารย์อตุล วิเชียรเจริญ ในฐานะประธานคณะกรรมการดำเนินงานหลักสูตรพื้นฐาน
ทั่วไปของมหาวิทยาลัยและคณบดีคณะศิลปศาสตร์ ซึ่งรับผิดชอบจัดการศึกษาวิชาพื้นฐานทั่วไป

สถานะของนักศึกษาตามหลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๑๓

ใน พ.ศ. ๒๕๑๓ เป็นต้นมานั้น มหาวิทยาลัยมีนโยบายว่า “ผู้ที่เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ทุกคนมีสถานะเป็นนักศึกษาของมหาวิทยาลัยจนสำเร็จการศึกษา นักศึกษาแต่ละคน
ไม่สังกัดคณะใดคณะหนึ่งอย่างเด็ดขาดเช่นที่ผ่านมา...มหาวิทยาลัยมีนโยบายฝึกให้นักศึกษารับผิดชอบ
ในการวางแผนการศึกษาของตนเองให้เหมาะสมกับกำลังความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล
เลือกเรียนวิชาที่เหมาะสมสำหรับตนเองและเลือกการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยตามแบบที่ตนเอง
ต้องการ...นักศึกษาทุกคนไม่ว่าจะเป็นนักศึกษาปีแรกหรือนักศึกษาปีใด ๆ ก็ตาม ต่างมีความเสมอ
ภาคเท่าเทียมกัน เป็นเพื่อนร่วมสถาบันเดียวกัน มีความเป็นอิสระแก่ตนเอง มีเกียรติภูมิความเป็น
นักศึกษาเท่าเทียมกัน” (“ความรับผิดชอบของนักศึกษา” มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คู่มือการศึกษา
พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๑๖)

นี่คือหลักการของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่พัฒนาความเป็นอุดมศึกษาที่มุ่งเน้นการผลิต
บัณฑิต ด้วยการสร้างเอกภาพหลอมรวมความเป็น “ธรรมศาสตร์” มุ่งเน้นการพัฒนาเสรีภาพของ
ปัจเจกบุคคลให้แก่นักศึกษา ควบคู่กับความรับผิดชอบและสามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเอง ด้วยความ
เสมอภาคเท่าเทียมกัน หลักการนี้ในด้านหนึ่งก็เป็นผลพวงจากหลักสูตรการศึกษาพื้นฐานศิลปศาสตร์
ที่อาจารย์อตุลได้วางรากฐานมาอย่างมั่นคง และอีกด้านหนึ่งยังเป็นแรงผลักดันจากกระแสความคิด
ปฏิรูปการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ที่บรรดาคณาจารย์และผู้บริหารมหาวิทยาลัยบางคนได้ร่วมกัน
เรียกร้องความเป็นอิสระในการบริหารมหาวิทยาลัย เสรีภาพทางวิชาการเพื่อพัฒนาความเป็นเลิศ
ทางวิชาการ แต่ผลกระทบจากหลักการนี้ ทำให้นักศึกษาชั้นปีที่ ๑ แต่เดิมคือนักศึกษาซึ่งยึดโยงกับ

ความเป็นศิลปศาสตร์ผ่านการศึกษาวិชาพื้นฐาน เคลื่อนตัวห่างออกจากความเป็นพื้นฐานศิลปศาสตร์ที่น่าสนใจดูเหมือนว่าชื่อหลักสูตรปรากฏชัดเจนว่าเป็นหลักสูตรพื้นฐานทั่วไปของมหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยได้หลอมรวมหลักสูตรนี้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการศึกษาของมหาวิทยาลัย กลายเป็นตัวตนหรือความโดดเด่นของธรรมศาสตร์ด้วยการเป็น “ศูนย์การศึกษาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์” ทำหน้าที่ “จัดการศึกษาและค้นคว้าในศาสตร์ต่าง ๆ โดยมุ่งส่งเสริมวิชาการชั้นสูงและวัฒนธรรมแห่งชาติ” หลักสูตรการศึกษาของมหาวิทยาลัย มีจุดมุ่งหมายเพื่อปลูกฝังคุณภาพและพื้นฐานวัฒนธรรมทางปัญญา ความคิด และทัศนคติอันส่งเสริมต่อการแสวงหาวิชาความรู้สมัยใหม่ให้นักศึกษาเข้าใจว่าวิทยาการต่าง ๆ มีความสำคัญเกี่ยวโยงกันอย่างใกล้ชิด ให้นักศึกษาเข้าใจตัวเองและสภาพแวดล้อมตัวเองดีขึ้น ให้รู้จักคิด ให้มีความรู้ความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาและตัดสินใจ ปัญหาอย่างมีเหตุผล รู้จักพัฒนาตัวเอง เอาความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตและเพื่อสังคมที่ตนอาศัยอยู่” (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์คู่มือการศึกษา ๒๕๑๕: ๙)

นี่อาจกำลังบอกแนวโน้มการจัดการหลักสูตรพื้นฐานทั่วไปว่าไม่ใช่หลักสูตรพื้นฐานของคณะศิลปศาสตร์อีกต่อไป และหลักสูตรนี้จะกลายเป็นความรับผิดชอบของมหาวิทยาลัยในอนาคต ใน พ.ศ. ๒๕๑๓ ยังเริ่มมีการวางระบบบริหารจัดการศึกษาวิชาพื้นฐานใหม่ เพื่อให้สามารถประสานคณาจารย์ผู้สอนที่ขยายกว้างออกไปยังคณะอื่น ๆ นอกจากอาจารย์ในคณะศิลปศาสตร์ เนื่องจากการเพิ่มลักษณะวิชาที่แบ่งเป็นวิชาบังคับและวิชาเลือก ในเวลานั้นอาจารย์อดุลได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินการหลักสูตรพื้นฐานทั่วไปของมหาวิทยาลัยที่มีประธานคณะกรรมการฯ คือ อาจารย์อดุลในฐานะคณบดีคณะศิลปศาสตร์ ส่วนคณะกรรมการประกอบด้วยคณาจารย์จากคณะศิลปศาสตร์และคณะวิชาที่เกี่ยวข้องกับการสอนหลักสูตรวิชาพื้นฐาน ความคาดหวังต่อระบบการบริหารใหม่นี้ ทำให้คณะศิลปศาสตร์ซึ่งเป็นคณะหลักในการจัดการเรียนการสอน ยังคงฐานะความเป็นศูนย์กลางการบริหารจัดการศึกษาวิชาพื้นฐานทั่วไปได้อยู่ช่วงเวลาหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระหว่างช่วงเวลาที่ทำหน้าที่ประธานคณะกรรมการฯ คือ อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ

เนื้อหาหลักสูตร: พัฒนาให้ทันสมัย

ในส่วนเนื้อหาหลักสูตรวิชาพื้นฐานปี พ.ศ. ๒๕๑๓ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เสด็จในกรมฯ อธิการบดี ได้ประธานคำแนะนำการปรับปรุงหลักสูตรนี้แก่ คณะกรรมการที่ปรึกษาฝ่ายวิชาการ ซึ่งรับผิดชอบการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาของมหาวิทยาลัยทั้ง ๓ ส่วนว่าขอให้คำนึงถึงการนำเรื่องของไทยมาประยุกต์ให้มากขึ้น สำหรับการศึกษาวิชาพื้นฐาน รวมถึงความเห็นจากกรรมการท่านหนึ่งคือ อาจารย์เสนห์ จามริก ต้องการให้เนื้อหาแต่ละวิชามีลักษณะบูรณาการมากขึ้น และสัมพันธ์เชื่อมโยงกับชีวิตสังคมและโลกปัจจุบันมากขึ้น ให้ผู้เรียนมองเห็นรูปธรรมและตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับปรากฏการณ์ที่เป็นจริงมากขึ้น

ด้วยเหตุนี้คณะอาจารย์ผู้สอนวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ จึงปรับสาระหลักสูตรเพิ่มรายวิชาและปรับชั่วโมงสอนให้เป็นไปตามระบบหน่วยกิตที่กำหนดไว้จำนวน ๓๖ หน่วยกิต แต่เดิมหลักสูตร พ.ศ. ๒๕๐๗ ได้แบ่งรายวิชาบังคับกับวิชาเลือกอยู่แล้ว ครั้งนี้ได้เพิ่มรายวิชาย่อยทั้งในส่วนวิชาบังคับ

และวิชาเลือกมากขึ้น ดังปรากฏในประกาศการใช้หลักสูตรชั้นปริญญาตรีวิชาพื้นฐานทั่วไปของ คณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๑๔ ได้กำหนดเนื้อหาหลักสูตรออกเป็น ๔ หมวดวิชา คือ หมวดวิชาภาษา (รวมภาษาไทยกับภาษาต่างประเทศไว้ด้วยกัน) หมวดวิทยาศาสตร์ หมวดมนุษยศาสตร์ และ หมวดสังคมศาสตร์ ทุกหมวดแบ่งวิชาเป็นวิชาบังคับและวิชาเลือก มีรายวิชาเลือกมากขึ้นรวมถึง วิชาบังคับเลือก เพื่อให้เสรีภาพทางการศึกษาที่ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนวิชาที่ตนสนใจและถนัด ได้ ดังเห็นได้จากตารางต่อไปนี้

หมวดวิชา	วิชาบังคับ	วิชาเลือก
วิทยาศาสตร์	<ul style="list-style-type: none"> - มนุษย์กับวิทยาศาสตร์กายภาพ - มนุษย์กับวิทยาศาสตร์ชีวภาพ 	ให้เลือกได้ ๑ วิชาจากวิชาต่อไปนี้ ๑. หลักพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ ๒. แคลคูลัสเบื้องต้น ๓. มนุษย์กับภาวะร่างกายและจิตใจ
มนุษยศาสตร์	<ul style="list-style-type: none"> - พื้นฐานอารยธรรมไทย - อารยธรรมยุคใหม่ - ปัญหาปรัชญา - ปัญหาศาสนา 	๑. มนุษย์กับวรรณกรรม ๒. มนุษย์กับศิลปะ ๓. ตรรกวิทยาเบื้องต้น

หมวดวิชา	วิชาบังคับเลือก (ให้เลือก ๒ วิชาจากวิชาต่อไปนี้)
สังคมศาสตร์	๑. มนุษย์กับสังคม ๒. สังคมกับการปกครอง ๓. สังคมกับกฎหมาย ๔. สังคมกับเศรษฐกิจ
ภาษา	ภาษาไทยและภาษาต่างประเทศให้เลือกจากภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส ภาษาเยอรมันหรือภาษาญี่ปุ่น

(หจธ. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๖ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๔)

จุดมุ่งหมายของแต่ละหมวดวิชา พบว่าไม่ได้เพียงแต่การให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนวิธีคิดและสร้างทัศนคติในการแสวงหาความรู้ใหม่เท่านั้น หากยังคงรักษาแนวทางเริ่มแรกของหลักวิชาพื้นฐาน นั่นคือการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ความรู้ในหมวดวิชาต่าง ๆ กับมนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อมดังต่อไปนี้

หมวดวิทยาศาสตร์

เป็นการศึกษาความคิด ทฤษฎี วิธีการและพัฒนาการความรู้วิทยาศาสตร์ ให้ผู้เรียนเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ และความเชื่อมโยงตลอดจนผลกระทบของความรู้วิทยาศาสตร์ต่อวิทยาการสาขาอื่น และสังคมมนุษย์โดยรวม ดังเห็นได้ชัดจากวิชามนุษย์กับวิทยาศาสตร์กายภาพ วิชามนุษย์กับวิทยาศาสตร์ชีวภาพหรือมนุษย์กับภาวะร่างกายและจิตใจ

วิชามนุษย์กับวิทยาศาสตร์กายภาพ นั้นเป็นการศึกษาปรากฏการณ์ธรรมชาติ พลังงาน สสาร ตั้งแต่อนุภาค อะตอม จนถึงเอกภพ วิธีการอธิบายเรื่องต่าง ๆ เป็นการนำเสนอให้รู้ถึงทฤษฎีและกฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ รวมถึงวิธีการศึกษาของนักวิทยาศาสตร์ในเรื่องเหล่านี้ ซึ่งเป็นพัฒนาการทางความรู้วิทยาศาสตร์จากอดีตถึงปัจจุบัน ภายใต้บริบทสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการค้นพบความรู้ นั้น ๆ โดยเฉพาะบริบทสำคัญในด้านศาสนาและปรัชญาในช่วงเวลานั้น เพื่อให้เข้าใจถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเจริญทางวิทยาศาสตร์

นอกจากนี้ยังครอบคลุมสาระการอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับความรู้วิทยาศาสตร์กายภาพในส่วนที่เป็นภาวะแวดล้อมทางกายภาพ ทำให้เห็นถึงความพยายามของมนุษย์ในการเรียนรู้ธรรมชาติ จนสามารถนำพลังงานและสารที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองอย่างมาก ตลอดจนปรากฏการณ์ที่มนุษย์มุ่งที่จะนำความรู้ไปใช้ในการสร้างสรรค์ปรับปรุงชีวิต ความเป็นอยู่ ที่เรียกว่าวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบทั้งด้านบวก คือ การอำนวยความสะดวกอย่างสูงในชีวิตประจำวัน ด้านลบได้สร้างปัญหาใหญ่ต่อมนุษย์และธรรมชาติ การเรียนรู้วิชานี้ยังต้องการให้ผู้เรียนตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและคาดว่าจะเกิดในอนาคตด้วย

วิชามนุษย์กับวิทยาศาสตร์ชีวภาพ ศึกษาแนวคิดพื้นฐานในเรื่องกำเนิดของธรรมชาติและสิ่งมีชีวิต การค้นพบความรู้ทางวิทยาศาสตร์ชีวภาพ เพื่อให้เข้าใจกระบวนการต่าง ๆ ที่ใช้ในการดำรงชีวิต ทฤษฎีวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต กลไกของวิวัฒนาการ สถานะมนุษย์ในการเป็นสิ่งมีชีวิตประเภทหนึ่ง ที่อาศัยอยู่ในธรรมชาติ ร่วมกับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ดังนั้นสาระวิชานี้ จึงครอบคลุมขอบเขตการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับธรรมชาติแวดล้อม การปรับตัวของสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปและปัญหาสิ่งแวดล้อมปัจจุบันที่มีผลกระทบต่อสังคมเศรษฐกิจและการเมือง ความรู้วิชานี้แท้จริงแล้วคือค้นคว้าการศึกษาระบบนิเวศน์ในปัจจุบันนั่นเอง

วิชามนุษย์กับภาวะร่างกายและจิตใจ ศึกษากระบวนการและกลไกการทำงานภายในอวัยวะและร่างกายมนุษย์ วิธีการรักษาความสมดุลภายในร่างกาย ความสามารถในการรับรู้ความเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมภายนอก พัฒนาการภาวะร่างกายมนุษย์และผลกระทบต่อพฤติกรรม บทบาทของพันธุกรรมต่อพฤติกรรม ความสัมพันธ์ระหว่างร่างกายและจิตใจ ความรู้วิชานี้นับเป็นความรู้ด้านวิทยาศาสตร์สุขภาพ ที่จะประโยชน์ต่อผู้เรียนในชีวิตประจำวันอย่างมาก

สำหรับการศึกษาหมวดวิทยาศาสตร์อีก ๒ วิชา คือ **หลักพื้นฐานทางคณิตศาสตร์และแคลคูลัสเบื้องต้น** มีข้อสังเกตว่าขอบเขตสาระวิชาเป็นคณิตศาสตร์บริสุทธิ์ ที่น่าจะเป็นวิชาพื้นฐานเฉพาะสาขาวิชาสำหรับผู้เรียนที่จบการศึกษามัธยมปลายสายวิทยาศาสตร์หรือศิลป์คำนวณที่ประสงค์จะศึกษาปริญญาตรี คณะเศรษฐศาสตร์ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี รวมถึงสาขาวิชาเอกด้าน

สถิติที่คณะศิลปศาสตร์เองมากกว่า (ดูรายละเอียดได้ใน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คู่มือการศึกษา ๒๕๑๕: ๑๗-๑๙)

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์วนิดา จิตต์หมั่น อาจารย์ผู้สอนวิชาวิทยาศาสตร์ คือ โจทย์ใหญ่ที่อาจารย์เสนอ แจมริก หนึ่งในคณะกรรมการที่ปรึกษาฝ่ายวิชาการได้ตั้งประเด็นให้การศึกษา วิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพเป็นองค์ความรู้ที่สัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์ รวมถึงความเปลี่ยนแปลงของสิ่งมีชีวิต ในโลกที่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ นั่นคือ ทำให้วิชานี้เป็นเรื่องใกล้ตัวมนุษย์โดยเฉพาะผู้เรียน มากขึ้น ขณะเดียวกันก็ให้เพิ่มวิชาเลือกในกลุ่มนี้ ให้เป็นวิชาด้านคณิตศาสตร์ชั้นสูงเบื้องต้นหรือสถิติ เพื่อให้เป็นพื้นฐานแก่ผู้เรียนต่อคณะเศรษฐศาสตร์ และคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี อย่างไรก็ตามอาจารย์เสนอให้ยังคงพิจารณาเนื้อหาวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพแบบใหม่ที่ใช้ชื่อว่ามนุษยธรรมชาติ แวดล้อมว่ายังมีความเชื่อมโยงผู้เรียนได้ไม่มากพอ

หมวดมนุษยศาสตร์

สาระความรู้ในหมวดนี้กำหนดไว้ว่า “เพื่อศึกษาสาระและมรดกทางวัฒนธรรม ส่งเสริมให้นักศึกษาสามารถใช้วิจารณ์ญาณเกี่ยวกับปัญหาและความสัมพันธ์กับความรู้สึกรู้สึกนึกคิดและจิตใจ ด้วยวิธีการปลูกฝังให้เข้าใจและเห็นคุณค่าการสร้างสรรค์ของมนุษย์ในอดีตและปัจจุบัน” (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คู่มือการศึกษา ๒๕๑๕: ๑๕)

ความข้างต้นนี้ทำให้เห็นว่าเป็นสาระวิชาที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมกับวิชาวิธีการคิดเชิงเหตุผลเพื่อตัดสินคุณค่าวัฒนธรรม เมื่อพิจารณารายวิชาที่ศึกษากันในหมวดนี้ ทั้งวิชาบังคับและวิชาเลือกจึงมี ๒ ลักษณะคือ วิชาที่ว่าด้วยการคิดและการใช้เหตุผล อันได้แก่ ปัญหาปรัชญา ปัญหาศาสนาและตรรกวิทยาเบื้องต้นกับวิชาด้านวัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรม ได้แก่ วิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย วิชาอารยธรรมยุคใหม่ วิชามนุษย์กับบรรณกรรม และวิชามนุษย์กับศิลปะ

วิชาที่ว่าด้วยการคิดและการใช้เหตุผล แม้จะไม่ใช้วิชาใหม่เลยทีเดียว แต่การเรียนการสอนก่อนหน้านี้อาศัยอาจารย์จากภายนอกอย่างเช่นศาสตราจารย์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สอนวิชาปัญหาปรัชญาในขณะที่อาจารย์จางงัด ทองประเสริฐ สอนปัญหาศาสนา จนถึง พ.ศ. ๒๕๑๓ ดร.พินิจรัตนกุล ซึ่งสำเร็จการศึกษาด้านปรัชญาจากมหาวิทยาลัยเยลได้เข้ามารับผิดชอบและวางรากฐานให้กับวิชาปรัชญาและสาขาวิชานี้ในคณะต่อมา อย่างไรก็ตามทั้งวิชาปัญหาปรัชญาและวิชาปัญหาศาสนามีความซับซ้อนในการเข้าถึงและเป็นวิธีการศึกษาที่แปลกใหม่สำหรับการศึกษาไทย อาจารย์อดุลจึงกำหนดให้ผู้เรียนต้องเป็นนักศึกษาปีที่ ๑ ที่เริ่มเรียนภาค ๒ เป็นอย่างน้อย เพื่อให้คุ้นเคยกับวิธีการสอนเรียนในมหาวิทยาลัยแล้ว

อย่างไรก็ตามขอบเขตและสาระวิชาที่ว่าด้วยการคิดและการใช้เหตุผลมีรายวิชาต่อไปนี้

วิชาปัญหาปรัชญา กำหนดให้เป็นการบรรยายรวมและแบ่งอภิปรายห้องย่อย ขอบเขตการศึกษาครอบคลุมหลักการปรัชญาเบื้องต้น ตั้งแต่ความรู้ (Metaphysics) ทฤษฎีความรู้ (Epistemology) จริยศาสตร์ (Ethics) สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) โดยให้ความสำคัญกับการอธิบายเรื่องตัวตนมนุษย์ ความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อตัวเองกับโลกภายนอก ด้วยการเปรียบเทียบคำอธิบายจากนักปรัชญา

ทั้งโลกตะวันออกและตะวันตก จุดมุ่งหมายการเรียนรู้วิชานี้ คือ ให้ผู้เรียนเข้าใจฐานะมนุษย์ในจักรวาล ความหมายของมนุษย์ ความสำนึกในธรรมชาติ และอำนาจที่จำกัดของมนุษย์ การตรวจสอบวิธีใช้เหตุผลและความสามารถในการคิดวิเคราะห์ปัญหาสากลด้วยวิธีการทางปรัชญา

วิชาปัญหาศาสนา ศึกษาหลักการศาสนาต่าง ๆ ตั้งแต่พุทธศาสนา ศาสนาสากลสำคัญ เช่น คริสต์ศาสนาและศาสนาอิสลาม ด้วยการศึกษาเปรียบเทียบและลดการไขข้อคิด โดยมีประเด็นการศึกษา ร่วมกันถึงความต้องการทางจิตใจมนุษย์ ความไม่พอใจสภาพที่เป็นอยู่ ความปรารถนาที่จะพ้นทุกข์ และมีความสุขนิรันดร์ ปัญหาข้อจำกัดวิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการเข้าถึงความรู้หรือความจริงสูงสุด เป้าหมายการศึกษาวิชานี้ คือ การทำให้ผู้เรียนเข้าใจถึงความคิดมนุษย์ ความมีเหตุผล และตระหนักถึงความสำคัญของศาสนาในโลกปัจจุบัน

วิชาตรรกวิทยาเบื้องต้น ศึกษาความคิด กระบวนการคิด การใช้ภาษาสื่อสารความคิด รูปแบบของภาษาและข้อเสนอแบบต่าง ๆ เช่น การต่อต้านความเปลี่ยนแปลง การต่อต้านแบบปฏิฐาน การอ้างเหตุผลตามหลักตรรกศาสตร์ การตั้งสมมุติฐาน การอ้างเหตุผลแบบเปรียบเทียบ อุปมาน ข้อโต้เถียง ความเชื่อมโยงวิธีการทางวิทยาศาสตร์

ในขณะที่ลักษณะวิชาด้านวัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรม ยังคงเป็นวิชาอารยธรรมเป็น รายวิชาที่ยังมีรากฐานเดิมจากยุคก่อตั้งหลักสูตรพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๐๗ ซึ่งเป็นการศึกษาวิวัฒนาการ ความเจริญทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมซึ่งมนุษย์เป็นผู้สร้างในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก โดยแบ่งแยก เป็นโลกตะวันตกและโลกตะวันออกที่ครอบคลุมอินเดีย จีน ญี่ปุ่น เกาหลี และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในการปรับหลักสูตรการศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๓ มีการกระชับขอบเขตเนื้อหาเชิงพื้นที่ภูมิภาคและลดทอน การอธิบายความเจริญของโลกในยุคโบราณจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ ออกไป เหลือเพียง “อารยธรรม ยุคใหม่” เป็นการทำให้การศึกษาอารยธรรมโลกอยู่ในขอบเขต ๑ วิชา ขณะเดียวกันมีการเพิ่มวิชา “พื้นฐานอารยธรรมไทย” ซึ่งศาสตราจารย์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เข้ามาเป็นผู้ร่างหลักสูตร และวางแผน การสอน โดยแบ่งหัวข้อสอนออกเป็นประเด็น คือ เศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง พุทธศาสนา และศิลปะ ทั้งนี้ได้มีการจัดให้อาจารย์ผู้สอนที่เป็นผู้เชี่ยวชาญแต่ละประเด็น ทั้งจากภายในและภายนอก มหาวิทยาลัย หัวข้อสำคัญหนึ่ง คือ พุทธศาสนาได้นิมนต์พระสาสนโสภณเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศ ซึ่งต่อมา คือ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชเป็นผู้สอน ส่วนศาสตราจารย์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ รับสอนวิชาสังคมไทยในเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

สำหรับวิชาอารยธรรมและวิชามรดกวัฒนธรรมที่ปรับปรุงใหม่ใน พ.ศ. ๒๕๑๓ มีสาระขอบเขต ดังนี้

วิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย เริ่มต้นในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ สมัยอยุธยาเป็นราชธานี อธิบาย ประวัติ ความเป็นมาการตั้งถิ่นฐานในคาบสมุทรมอินโดจีน การสร้างอารยธรรมด้วยการเริ่มรับอิทธิพล การปกครอง ศาสนา ภาษาและวรรณคดีอื่น ๆ จากวัฒนธรรมเขมร อินเดีย และมอญ อารยธรรมไทยใน สังคมอยุธยา ระบบศักดินาแบบไทยทั้งในทางการเมืองเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เรื่องความสัมพันธ์ กับประเทศเพื่อนบ้าน การเข้ามาของชาติตะวันตก อิทธิพลอารยธรรมตะวันตก การแก้ไขการ ปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ ความเปลี่ยนแปลงระบบสังคมและสถานะของคนในสังคม ความคิดและ วัฒนธรรมคนรุ่นใหม่

วิชาอารยธรรมยุคใหม่ เป็นการเรียนรู้อารยธรรมยุคใหม่ในโลกตะวันตกที่เริ่มต้นด้วย ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ การปฏิรูปศาสนา แนวคิดทางการเมืองและเศรษฐกิจ คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ กำเนิดชาติสมัยใหม่ การแข่งขันทางวัฒนธรรมและความเป็นมหาอำนาจในทางเศรษฐกิจการเมือง คริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ การปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์และปรัชญาในยุคแห่งการรู้แจ้ง การปฏิวัติ อุตสาหกรรม และผลต่อสังคมเศรษฐกิจและการเมืองในยุโรป แนวความคิดประชาธิปไตย ลัทธิชาตินิยม และจักรวรรดินิยมตะวันตก ซึ่งขยายอิทธิพลในดินแดนแอฟริกา เอเชียและแปซิฟิกในคริสต์ศตวรรษ ที่ ๑๙ และโลกตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ จนถึงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ความเปลี่ยนแปลง ฐานะของประเทศชั้นนำในยุโรป การประกาศเอกราชของชาติอาณานิคม การฟื้นฟูอารยธรรมพื้นเมือง การพัฒนา และปัญหาอารยธรรมผสมตะวันออกและตะวันตกจนปัจจุบัน

วิชามนุษย์กับวรรณกรรม เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับวรรณกรรมในฐานะ ที่เป็นอารยธรรมซึ่งมนุษย์เป็นผู้สร้าง วรรณกรรมที่ศึกษามีทั้งบทกวี นิยายเรื่องสั้น ความเรียงที่มี เนื้อหาแสดงออกซึ่งปัญหาระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสังคม ทั้งนี้ได้วิเคราะห์รวมถึง ความคิด อุดมคติ และความหมายที่ผู้เขียนมีต่อวรรณกรรม รวมถึงปัจจัยแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อ ความคิดผู้เขียน ขอบเขตวิชานี้กำหนดให้เลือกศึกษาวรรณกรรมเอกของไทยและต่างประเทศ (ภาษา อังกฤษแบบง่าย) หรือวรรณกรรมแปลที่มีคุณภาพ โดยนำต้นฉบับเจ้าของภาษามาศึกษาเปรียบเทียบ ตอนสำคัญ

วิชามนุษย์กับศิลปะ เป็นการศึกษาผลงานศิลปะที่อยู่ในประเภทดนตรี สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม ศิลปกรรมของศิลปิน ในเชิงสุนทรียศาสตร์ ซึ่งหมายถึงรูปแบบเทคนิค วิธีการสร้างสรรค์ ความหมายและความงามของผลงาน รวมถึงโลกทัศน์ศิลปินผู้สร้างงาน โดยนำ ผลงานทั้งจากศิลปินไทยและสากลมาศึกษาเปรียบเทียบ เพื่อให้เข้าใจถึงสภาวะแวดล้อมทางสังคม การเมืองเศรษฐกิจ รวมถึงพัฒนาการทางวิทยาศาสตร์และการสืบทอดมรดกวัฒนธรรมที่มีผลกระทบต่อ การสร้างสรรค์งานศิลปะของศิลปิน

หมวดภาษา

เป็นหมวดวิชาที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างมาก ทั้งในการจัดกลุ่มวิชาและจุดมุ่งหมายการศึกษานั้นคือ เป็นการรวมการเรียนทั้งวิชาภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และเพิ่มลักษณะวิชาภาษาต่างประเทศอื่น เช่น เยอรมัน ฝรั่งเศส และญี่ปุ่น เข้ามารวมในหมวด ทั้งนี้มีการกำหนดให้ต้องเรียนวิชาภาษาไทย และภาษาต่างประเทศอย่างน้อย ๑ ภาษา

สำหรับภาษาต่างประเทศที่เป็นภาษาอังกฤษ ผู้เลือกเรียนจะต้องผ่านการทดสอบความรู้ภาษา ภาษาอังกฤษ นับเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกที่จัดการทดสอบความรู้เพื่อวัดระดับ หากได้รับการทดสอบด้วย คะแนนผ่านเกณฑ์มาตรฐานก็ไม่ต้องเรียนวิชาภาษาอังกฤษพื้นฐาน หากคะแนนไม่ถึงเกณฑ์ก็ต้อง เรียนภาษาอังกฤษเพื่อเสริมความรู้ก่อนเข้าศึกษาวิชาพื้นฐานภาษาอังกฤษ

วิชาภาษาอังกฤษถือว่ามีความเปลี่ยนแปลงรูปแบบการสอนวิชา เป็นการปรับเปลี่ยนจากยุคแรก พ.ศ. ๒๕๐๕ เพื่อให้เหมาะสมกับกาลสมัย ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการที่อาจารย์อดุลขณะปฏิบัติงานอยู่

ที่กองทุนสำหรับเด็กแห่งสหประชาชาติ ในสถาบันแห่งเอเชียเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและการวางแผน ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๙-๒๕๑๒ ได้ประสานให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการสอนภาษาอังกฤษจากมหาวิทยาลัย พิตสเบิร์ก สหรัฐอเมริกา เข้ามาประจำที่แผนกวิชาภาษาอังกฤษ เพื่อให้คำแนะนำพัฒนาวิธีการสอน ภาษาอังกฤษเป็นเวลา ๖ ปีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๙-๒๕๑๖ จนสามารถจัดทำแบบทดสอบ ซึ่งต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๑๕ ได้มีการนำมาใช้ในการสอนหลักสูตรพื้นฐานทั่วไป

อย่างไรก็ตามการศึกษาวิชาพื้นฐานในหมวดภาษา แต่ละวิชาได้เน้นทั้งทฤษฎีและปฏิบัติให้เกิดทักษะการอ่าน ฟัง เขียน พูด โดยให้ความสำคัญกับความรู้ ความคิด การใช้เหตุผล และวิจารณ์ญาณ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถอ่านและวิจารณ์งานเขียนประเภทต่าง ๆ ได้ มีข้อสังเกตว่าการเพิ่มวิชาภาษา ต่างประเทศอีกถึง ๓ ภาษานั้น ถือเป็นกาเปิดเสรีภาพในการเลือกเรียนภาษาต่างประเทศให้เพิ่ม มากขึ้นไม่จำกัดเฉพาะภาษาอังกฤษซึ่งเป็นเสมือนการถูกบังคับเรียนนั่นเอง การเพิ่มวิชาภาษา ต่างประเทศในคณะศิลปศาสตร์ จะสัมพันธ์กับการทรงงานสอนหนังสือของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ในฐานะผู้อำนวยการภาษาต่างประเทศใน คณะศิลปศาสตร์ด้วย

หมวดสังคมศาสตร์

มีจุดมุ่งหมายศึกษาสภาพแวดล้อมและความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ความสำคัญของสถาบัน และนำความรู้ที่นั้นมาอธิบายให้เข้าใจสังคมไทย เพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความรับผิดชอบต่อสังคมไทย หมวดนี้กำหนดให้เป็นการศึกษาวิชามนุษย์กับสังคม สังคมกับการปกครอง สังคมกับกฎหมายและ สังคมกับเศรษฐกิจ

วิชามนุษย์กับสังคม ศึกษาประเด็นทางสังคมที่มีต่อปัจเจกบุคคล เช่น สถานภาพและบทบาท บุคคล อิทธิพลกลุ่มต่อพฤติกรรมบุคคล โครงสร้างกลุ่มและความเป็นผู้นำ วิวัฒนาการของสถาบันใน บริบทของความเจริญทางเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงของประชากร

วิชาสังคมกับการปกครอง ศึกษาวิวัฒนาการระบบการปกครองและกระบวนการทางการเมือง การเลือกตั้ง รัฐ องค์กรนิติบัญญัติ ตุลาการ และบริหาร ปัญหาเรื่องเสรีภาพ ความเสมอภาค อำนาจ และหน้าที่ในระบอบประชาธิปไตย สิทธิ หน้าที่และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับรัฐ

วิชาสังคมกับกฎหมาย ศึกษาที่มา ขอบเขต ประเภทกฎหมาย รัฐกับกฎหมาย การบัญญัติและ ใช้กฎหมาย การระงับข้อพิพาท บุคคล นิติบุคคล สิทธิการได้มา การใช้ การเปลี่ยนแปลงและ การระงับสิทธิ

วิชาสังคมกับเศรษฐกิจ ศึกษาเรื่องการผลิต การบริโภค บริการการแลกเปลี่ยนและการก กระจายผลผลิต รายได้เศรษฐกิจ ทั้งนี้เป็นการอธิบายเชิงพฤติกรรมการบริโภคและค่านิยมทางสังคม การเมือง ประเพณีวิวัฒนาการสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อสถาบันเศรษฐกิจ

ใน พ.ศ. ๒๕๑๔ นี้เองที่เริ่มมีคณาจารย์จาก “ศิษย์เก่าศิลปศาสตร์” สำเร็จการศึกษาจาก มหาวิทยาลัยในตะวันตก กลับมาเป็นอาจารย์สอนวิชาพื้นฐาน อย่างอาจารย์เกรียงไกร วัฒนพงศ์ฯ ซึ่งศึกษาต่อปริญญาโท (M.S) จากมหาวิทยาลัย Oregon State และบางท่านเพิ่งเรียนจบจาก

คณะศิลปศาสตร์ ระดับปริญญาตรี โดยมีผลการเรียนดีเด่นระดับเกียรติคุณดุษฎี เช่น อาจารย์มุกดา แม้นมินทร์ อาจารย์สุนันทา ฉายศรีศิริ และ อาจารย์สุรุฒิ บุชยาสกุล เป็นต้น เข้ามาร่วมเป็นคณาจารย์เพิ่มขึ้น

พลวัตวิชาพื้นฐานที่มีการพัฒนาต่อยอด

ถ้าจะประเมินถึงพัฒนาการความก้าวหน้าวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ที่มีองค์ประกอบแขนงวิชา ๕ วิชา ซึ่งใน พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้ปรับเป็น ๔ หมวดวิชานั้น พบว่ามีรายวิชาสำคัญ ๒ วิชา คือ วิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย ซึ่งเป็นหนึ่งในวิชาย่อยของหมวดวิชามนุษยศาสตร์กับวิชาภาษาอังกฤษ ซึ่งกลายเป็นวิชาย่อยในหมวดวิชาภาษาต่างประเทศ เป็นวิชาที่มีพลวัตความก้าวหน้าและการแตกแขนงองค์ความรู้ได้อย่างก้าวไกล ในที่นี้จะได้ประมวลให้เห็นสังเขปภาพรวมดังนี้

จากวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทยสู่สถาบันไทยคดีศึกษา

หลังจากที่วิชาพื้นฐานอารยธรรมไทยเริ่มเปิดสอนใน พ.ศ. ๒๕๑๔ นั้น การกำหนดประเด็นสำคัญในสิ่งที่ถือเป็น “อารยธรรมไทย” คือ การเมืองการปกครอง ระบบสังคม ศาสนาพุทธและศิลปวัฒนธรรมไทยนั้น สามารถเชื่อมโยงเชิญผู้เชี่ยวชาญความรู้เฉพาะแต่ละด้านให้เข้ามาบรรยายในชั้นเรียน นับเป็นจุดเริ่มต้นการสร้างองค์ความรู้เรื่องไทยขึ้นในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

แม้ว่าอาจารย์ดูลอาจเคยเสนอแนะแนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนด้านวิชาภาษาไทยให้มีลักษณะเชื่อมสัมพันธ์กับประเด็นอื่น ๆ นอกจากภาษา ให้ครอบคลุมรวมถึงศิลปะ ขนบประเพณี ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในลักษณะ “Thai Studies” แต่ผู้ที่สามารถผลักดัน Thai Studies ให้เป็นสถาบันที่เรียกว่า “ไทยคดีศึกษา” ได้กลับเป็นอาจารย์คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ด้วยความที่อาจารย์รับผิดชอบการสอนวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย ทำให้อาจารย์สามารถเชื่อมโยงประสบการณ์การศึกษาและการดูงานในประเทศสหรัฐอเมริกา ในระหว่างที่อาจารย์ได้รับทุนจากมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ เพื่อทำการสอนวิชาประวัติศาสตร์ไทยและลาวที่มหาวิทยาลัยมิชิแกน แอนอาร์เบอร์ ในช่วงมกราคม-เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๓ ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา ระหว่างนั้นอาจารย์ได้รวบรวมข้อมูลหลักฐานเอกสารจดหมายเหตุสหรัฐอเมริกาที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย และพบปะสนทนาแลกเปลี่ยนกับนักวิชาการชาวต่างประเทศ ซึ่งสนใจศึกษาเรื่องเมืองไทยที่ครอบคลุมสาขาวิชาทั้งสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภาษา สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองไทย จนทำให้อาจารย์เห็นว่าชาวต่างชาติสนใจเรื่องของไทยมากกว่าคนไทย และยังกังวลถึงอนาคตศูนย์กลางการศึกษาเรื่องไทยว่าจะรวมอยู่ในแต่เฉพาะมหาวิทยาลัยต่างประเทศ (อัจฉราพร กมฺพิสมัย ๒๕๕๓: ๑๓)

เหตุนี้อาจารย์คุณนิออนจึงเห็นว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ควรจัดโครงการศึกษาวิจัยเรื่องสังคมไทย ด้วยการจัดกิจกรรมเป็นทั้งการสอนและการวิจัย โดยเฉพาะการวางพื้นฐานองค์ความรู้ทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ หลักการสำคัญต้องเป็นการศึกษาเฉพาะภูมิภาคหรือ area studies และเป็นการศึกษาที่ประสานสาขาวิชาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน โดยที่ต้อคำนึงถึงองค์ความรู้พื้นฐานซึ่งเป็น

เรื่องสังคมไทยเป็นสำคัญ ดังความปรากฏในข้อสังเกตและข้อเสนอแนะ รายงานการไปดูงานต่างประเทศ ณ ประเทศสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ มกราคม-เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๓ ของอาจารย์คุณนิออน ซึ่งทูลเสนอต่อเสด็จในกรมฯ อธิการบดีว่า

“ในชั้นปริญญาตรีนักศึกษาควรที่จะได้ศึกษาวิชาพื้นฐานทั่วไป (ในที่นี้หมายถึงการเรียน วิชาย่อยพื้นฐานอารยธรรมไทยนั่นเอง) เพื่อให้เกิดทัศนคติกว้างขวาง และในขณะเดียวกัน ก็ได้รับการฝึกฝนในแขนงวิชาเฉพาะด้าน เช่น ในทางเศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา ประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ ให้เกิดความเข้าใจในทางวินัยทางวิชาการแขนงใดแขนงหนึ่ง เป็นหลักไว้เสียก่อน เพื่อเป็นรากฐานที่นักศึกษาแต่ละคนจะเสริมสร้างฐานะทางวิชาการ ของตนต่อไป การให้นักศึกษาที่ยังไม่รู้แขนงวิชาใดเลย เข้าศึกษา (เรื่องของเมืองไทย ในฐานะภูมิภาคศึกษา) โดยวิธีการประสานแขนงสาขาวิชาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน (inter-disciplinary approach) อาจมีผลให้เป็นการสร้างนักวิชาการที่เลื่อนลอย ไม่มีอะไรที่เป็นแก่นของตนเอง” (อัจฉราพร กมฺุทพิสมัย ๒๕๕๓: (๑๔))

ข้อเสนอแนะของอาจารย์คุณนิออน ซึ่งว่าการจัดหลักสูตรแบบประสานสาขาวิชาการแขนงต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยต่างประเทศ (หมายถึง การศึกษาเชิงบูรณาการ) จะกระทำด้วยความระวัง และ มหาวิทยาลัยส่วนมากที่มีหลักสูตรการศึกษาวิชาเฉพาะภูมิภาค (area studies) “มักจะกำหนดให้ เป็นหลักสูตรเฉพาะปริญญาโท” ส่วนในระดับปริญญาเอก “จะต้องกลับไปอยู่ในความควบคุมของแผนก วิชาสาขาใดสาขาหนึ่ง เช่น รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์...” (อัจฉราพร กมฺุทพิสมัย ๒๕๕๓: (๑๔)-(๑๕))

รายงานฉบับนี้ของอาจารย์คุณนิออน ทำให้รู้ว่าใน พ.ศ. ๒๕๑๔ นี้ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กำลังปฏิรูปการศึกษาและหลักสูตรชั้นปริญญาตรี เพื่อให้เป็นมาตรฐานสากลอีกครั้ง อาจารย์คุณนิออน จึงเสนอให้การศึกษาปริญญาตรีนั้นควรคำนึงถึงเรื่องการศึกษาเรื่องสังคมไทยด้วยวิธีการ ๒ วิธี คือ

“ก. กำหนดให้มีวิชาพื้นฐานความรู้ทั่วไปของมหาวิทยาลัยในชั้นปริญญาตรี เป็นลักษณะวิชาหนึ่งโดยเฉพาะ อาจเรียกว่าวิชา “สังคมไทย” หรือวิชา “อารยธรรมไทย” เชิญผู้ทรงคุณความรู้ในเรื่องเมืองไทยสาขาต่าง ๆ มาร่วมกันบรรยาย โดยมีอาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นผู้ประสานงาน

ข. ส่งเสริมให้อาจารย์ผู้สอนในชั้นปริญญาตรีในสาขาวิชาต่าง ๆ ทั้งทางสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ นำหลักวิชาในสาขาของตนจะเป็นรัฐศาสตร์ วรรณคดี ประวัติศาสตร์ มาใช้อธิบายเรื่องเมืองไทยให้มากยิ่งขึ้น” (อัจฉราพร กมฺุทพิสมัย ๒๕๕๓: (๑๕))

เพื่อให้สามารถนำหลักการทางวิชาการสาขาต่าง ๆ มาอธิบายเรื่องของสังคมไทย อาจารย์ในแต่ละสาขาต้องทำวิจัย ซึ่งอาจารย์คุณนิออนเห็นว่า มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงควรต้องจัดตั้งสถาบันหรือศูนย์ศึกษาเรื่องสังคมไทย เพื่อให้ทำหน้าที่ประสานให้เกิดการวิจัยเรื่อง สังคมไทยในสาขาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งในหมู่อาจารย์และนักศึกษาด้วยการสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานการบริหารวิจัย และประสานการศึกษาระดับหลังปริญญาตรีเรื่องสังคมไทย ด้วยการประสานกับคณาจารย์จากคณะต่าง ๆ รวมถึงการเผยแพร่ผลงานวิชาการและการประสานความร่วมมือกับนักวิชาการต่างประเทศที่เข้ามาศึกษาวิจัยเรื่องสังคมไทย (อัจฉราพร กมฺุทพิสมัย ๒๕๕๓: (๑๕)-(๑๖))

ผลจากรายงานฉบับนี้ที่ได้นำเสนอผ่านอาจารย์อดุลในฐานะคณบดีและทูลเสนอต่อ “เสด็จในกรม” อธิการบดีนั้น ได้รับการตอบรับจากทั้งเสด็จในกรมฯ อธิการบดีและนักวิชาการ ปัญญาชนชั้นนำอย่างศาสตราจารย์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช รวมถึงคณะกรรมการที่ปรึกษาฝ่ายวิชาการ ซึ่งมี ดร.เกษม ศิริสัมพันธ์ เป็นประธาน ทั้งหมดต่างร่วมกันทำการขับเคลื่อนดำเนินการให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ส่งเสริมการศึกษาระดับปริญญาตรีและการจัดการเรียนการสอนด้านไทยศึกษา ที่นำมาสู่การดำเนินการอย่างเป็นทางการ ๒ กรณี คือ

ในการจัดสอนชั้นปริญญาตรีให้สอนวิชาไทยศึกษาในหลักสูตรวิชาพื้นฐานทั่วไป และในประเด็นนี้ เป็นการพัฒนาการต่อยอดการศึกษาระดับปริญญาตรีให้แยกออกมาจากวิชาอารยธรรมตะวันออกซึ่งเดิมจัดการเรียนการสอนรวมกันอยู่แล้ว และคณะกรรมการที่ปรึกษาฝ่ายวิชาการบางท่านเสนอให้มหาวิทยาลัยควรส่งเสริมการศึกษารายวิชาไทยให้ถึงระดับปริญญาตรีด้วยการเปิดหลักสูตรภาษาไทยและวรรณคดีไทย (อัจฉราพร กมฺุทพิสมัย ๒๕๕๓: (๑๗))

ในด้านการวิจัยเรื่องสังคมไทย ให้จัดตั้งศูนย์หรือสถาบันไทยคดีศึกษาขึ้น และนี่เองเป็นที่มาของการจัดตั้ง โครงการไทยคดีศึกษาขึ้นตั้งแต่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ ต่อมาศาสตราจารย์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช รับผิดชอบที่ประสานโครงการและอาจารย์คุณนิออน สนธิทวงศ์ ณ อยุธยา เป็นกรรมการและเลขานุการ จนถึงวันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ จึงมีการจัดตั้งเป็นสถาบันไทยคดีศึกษาขึ้น (อัจฉราพร กมฺุทพิสมัย ๒๕๕๓: (๑๘)-(๒๓))

ทั้งหมดนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า สถานภาพการจัดการศึกษาวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์นั่นเอง ทำให้วิชาอารยธรรม ที่เติบโตขึ้นในหมวดวิชามนุษยศาสตร์ ใน พ.ศ. ๒๕๐๙ นั้น สามารถขับเคลื่อนการแตกแขนงวิชาแยกออกเป็นวิชาอารยธรรมตะวันออกและวิชาอารยธรรมตะวันตกใน พ.ศ. ๒๕๑๔ และนำมาสู่การจัดตั้งเป็นรายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย ควบคู่กับการวิจัยเรื่องสังคมไทย จนเกิดสถาบันไทยคดีศึกษาเริ่มจากการเป็นโครงการใน พ.ศ. ๒๕๑๔ นั่นเอง ที่สำคัญอาจารย์คุณนิออนด้วยการขับเคลื่อนในระบบเครือข่ายทางวิชาการนอกมหาวิทยาลัยที่เป็นแรงเกื้อหนุนจาก ศาสตราจารย์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ผู้รอบรู้ทางสังคมและวัฒนธรรมแบบประเพณี ยังสามารถผลักดันชุดผลงานวิจัยด้านภูมิปัญญาไทยในชุดโครงการ “ลักษณะไทย” ที่ประกอบด้วยผลการศึกษา ๔ เรื่อง คือ “พระพุทธปฎิมา อัครลักษณะพุทธศิลป์ไทย” โดย รองศาสตราจารย์ ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ “ภูมิหลัง” โดย ศาสตราจารย์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช พิสิฐ เจริญวงศ์ ดร.สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา และ ศาสตราจารย์ โชติ กล้วยามิตร “ศิลปะการแสดง” โดย ศาสตราจารย์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

นายมนตรี ตราโมท และศาสตราจารย์ ดร.มัทนี รัตติน “วัฒนธรรมพื้นบ้าน” โดย ศาสตราจารย์ นิจ หิณูชีระนันท์ รองศาสตราจารย์ แสงอรุณ รัตกสิกร และผู้ช่วยศาสตราจารย์ จุลพรรณ พิทยาภรณ์ นับเป็นผลงานวิจัยพื้นฐานอารยธรรมไทย ที่สำคัญยุคหนึ่ง

วิชาภาษาอังกฤษพื้นฐานกับก้าวแรกของการเป็นศูนย์ภาษา

ที่จริงแล้ววิชาภาษาอังกฤษสำหรับการศึกษาพื้นฐานของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถือว่ามีจุดเริ่มต้นที่มีประสิทธิภาพและมีมาตรฐานทางวิชาการตั้งแต่ยุคสมัยเริ่มแรก วิชานี้ยังมีพลวัตปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยตลอดเวลา อย่างน้อยจากหลักฐานที่อาจารย์อดุลได้ประสานผู้เชี่ยวชาญการสอนภาษาอังกฤษจากมหาวิทยาลัยพิตต์สเบิร์ก เข้ามาเป็นที่ปรึกษาให้ความช่วยเหลือปรับหลักสูตรและวิธีการทดสอบและการสอน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๙-๒๕๑๖ ทำให้ใน พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๔ สามารถออกแบบการทดสอบระดับความรู้มาตรฐานผู้เข้าเรียนมหาวิทยาลัยแบบใหม่ได้ ถือว่าเป็นการสร้างพลวัตให้กับหลักสูตรวิชานี้อย่างมาก

อย่างไรก็ตามใน พ.ศ. ๒๕๑๕ ได้มีบทความเรื่อง “แนวคิดในการปฏิรูประบบการเรียนการสอนภาษาต่างประเทศในมหาวิทยาลัย” ของมยุรี สุขวิวัฒน์ สะท้อนภาพความเป็นจริงจากการจัดหลักสูตรการสอนภาษาต่างประเทศในมหาวิทยาลัยเมืองไทย ซึ่งใน พ.ศ. ๒๕๑๕ คณะศิลปศาสตร์ ได้เปิดการสอนวิชาภาษาต่างประเทศอื่น ๆ ในหลักสูตรวิชาพื้นฐาน นอกจากภาษาอังกฤษ เช่น ภาษาฝรั่งเศส ภาษาเยอรมันและญี่ปุ่น อาจารย์มองเห็นว่าการสอนภาษาเป็นเรื่องสำคัญ เนื่องจากภาษาเป็นเครื่องมือในการ “สร้างสมและถ่ายทอดความรู้” ดังนั้นการสอนภาษาที่สำคัญอันดับแรกต้องกำหนดเป็นนโยบายและแผนการศึกษาชาติ ควรต้องให้ความสำคัญกับการสอนภาษาไทยเป็นลำดับแรก เพื่อให้นักศึกษาสามารถสื่อสารได้ทั้งการอ่านพูดและเขียน ในขณะที่ภาษาต่างประเทศต้องพิจารณาถึง นโยบายประเทศว่าต้องการให้เรียนภาษานั้น ๆ ด้วยวัตถุประสงค์และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

สำหรับมหาวิทยาลัยไทยนั้น มยุรีเห็นว่า มีจุดมุ่งหมายของการเรียนภาษาต่างประเทศ ๔ ลักษณะ คือ หนึ่งใช้เป็นเครื่องมือศึกษาความรู้จากตำราหรือแหล่งความรู้ในภาษาต่างประเทศ สองใช้ประกอบอาชีพ สามใช้ในการสอน และสี่เพื่อตอบสนองความอยากรู้ มยุรียังชี้ถึงภาษาต่างประเทศที่มีจำนวนผู้ใช้น้อยตามลำดับในประชากรโลก คือ ภาษาอังกฤษ จีนกลาง ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น ดัตช์และสเปน ทั้งนี้มหาวิทยาลัยไทยทุกแห่งเว้นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ใช้หลักสูตรใหม่เปิดภาษาต่างประเทศถึง ๓ ภาษา ให้เป็นวิชาเลือก ขณะที่มหาวิทยาลัยอื่นยังคงให้วิชาภาษาอังกฤษเป็นวิชาบังคับด้วยเหตุผลคือ “อุดมศึกษานั้นต้องอาศัยภาษาอังกฤษเป็นเครื่องมือในการเสาะแสวงหาวิชาความรู้และวิทยาการใหม่ ๆ เพราะตำรากีดี เอกสารวิจัยก็ดี โดยเฉพาะในสาขาวิชาวิทยาศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ แพทยศาสตร์ และวิศวกรรมศาสตร์ ส่วนใหญ่เขียนเป็นภาษาอังกฤษ” (มยุรี สุขวิวัฒน์ ๒๕๑๕: ๗๑) ทำให้มหาวิทยาลัยมีความจำเป็นต้องฝึกสอนผู้เรียนให้มีความสามารถในการอ่านภาษาอังกฤษ รวมถึงพูดและเขียน เพื่อสื่อสารกับนักวิชาการต่างประเทศ และค้นคว้าตำราภาษาอังกฤษ

มยุรีเห็นว่า การเรียนภาษาต่างประเทศไม่ควรเป็นวิชาเลือก หากควรดูความต้องการผู้เรียนเป็นหลัก และควรให้เรียนภาษาต่างประเทศ ภาษาแรกที่ต้องการ จนมีทักษะขั้นพื้นฐานแล้วจึงเลือก

เรียนภาษาต่างประเทศที่สอง เพื่อป้องกันความสับสนของผู้เรียน ทั้งนี้มีผู้รู้เห็นว่าการเรียนภาษาต่างประเทศที่ได้ผลดีและเร็วต้องใช้เวลาเรียนวันละหลาย ๆ ชั่วโมงและต้องเรียนต่อเนื่องอย่างน้อย ๓-๖ เดือน หรือ ๑ ปี แล้วแต่ความมุ่งหมายในการเรียน

ที่สำคัญนักเรียนในเมืองไทยมีความรู้พื้นฐานภาษาอังกฤษไม่เท่ากัน การเรียนมหาวิทยาลัยจึงต้องปฏิรูประบบการเรียนการสอนที่พิจารณาถึงพื้นฐานผู้เรียน และออกแบบหลักสูตรหลากหลายตอบสนองความมุ่งหมายการเรียนภาษาต่างประเทศที่แตกต่างกันของผู้เรียน ในความต้องการเน้นทักษะด้านการพูด อ่านหรือเขียน การออกแบบ แบบฝึกหัดและการฝึกฝน ทั้งนี้การเขียนถือว่ายากที่สุด เพราะผู้เรียนต้องมีพื้นฐานที่ดีสำหรับการอ่านก่อน เพื่อสะสมศัพท์ รูปประโยค สำนวน หลากหลายจากเรื่องที่อ่าน ให้สามารถนำไปใช้เขียนได้ดี ดังนั้น เป้าหมายการเรียนที่ต่างกันของผู้เรียนย่อมต้องใช้วิธีการฝึกทักษะจากการสร้างแบบฝึกหัดและหลักสูตรที่ออกแบบเฉพาะ รวมถึงเทคนิคการสอนต่างกันด้วย

มยุรีถือว่าการปฏิรูปการเรียนภาษาต่างประเทศโดยเฉพาะภาษาอังกฤษที่สำคัญอยู่ที่อาจารย์ผู้สอน จึงวิจารณ์คุณสมบัติผู้สอนภาษาพื้นฐานอังกฤษในมหาวิทยาลัยไทยอย่างตรงไปตรงมาว่า “ส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาในด้านอักษรศาสตร์ ไม่ค่อยสนใจด้านวิทยาศาสตร์หรือสังคมศาสตร์” ดังนั้นทางแก้ปัญหา คือ ผู้สอน “ควรจะสนใจภาษาต่างประเทศในด้านที่ผู้เรียนจะต้องไปใช้ให้มากขึ้น ครูสอนภาษาจึงควรต้องปรับปรุงภาษาที่ตนจะต้องสอนให้ทันกาลอยู่เสมอ” ดังนั้นหากต้องสอนในมหาวิทยาลัยที่เป็นคณะวิชาเฉพาะด้านก็ต้องปรับปรุง “จากการอ่านหนังสือประเภทต่าง ๆ จากเพื่อน อาจารย์ที่สอนวิชาอื่น ๆ ภายในมหาวิทยาลัยหรือต่างมหาวิทยาลัย จากการฟังประชุมหรืออภิปรายต่าง ๆ” (มยุรี สุขวิวัฒน์ ๒๕๑๕: ๗๗) ในขณะที่ผู้เรียนก็ควรต้องชวนช่วยฝึกฝนนอกห้องเรียนให้เกิดความชำนาญนอกเหนือจากการเรียนในห้องที่ต้องพยายามฝึกฝนอย่างต่อเนื่องจึงจะได้ผล

มยุรียังจัดทำข้อเสนอแนะรูปแบบการจัดการศึกษาภาษาต่างประเทศที่เป็นภาษาอังกฤษในมหาวิทยาลัย ซึ่งเวลานั้นมหาวิทยาลัยในสหราชอาณาจักรได้ใช้รูปแบบที่จัดตั้งหน่วยงาน “ศูนย์ภาษา” หรือแยกแผนกวิชาภาษาอังกฤษให้รับผิดชอบการจัดการศึกษาภาษาอังกฤษที่มีความมุ่งหมายให้เรียนเพื่อเป็นเครื่องมือสื่อสารโดยเฉพาะ ซึ่งตรงกับเป้าหมายหลักสูตรวิชาภาษาอังกฤษในวิชาพื้นฐานของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในแง่นี้ศูนย์ภาษาจะสามารถรวมกำลังผู้สอนจากคณะวิชาต่าง ๆ ที่มีความรู้ภาษาอังกฤษดีและได้รับการอบรมเรื่องวิธีการสอนพอสมควร ทั้งนี้ในการกำหนดหลักสูตรภาษาอังกฤษของมหาวิทยาลัย จะต้องตั้ง “คณะกรรมการหลักสูตรมหาวิทยาลัย” ประกอบด้วยผู้แทนของคณะต่าง ๆ ที่ต้องการให้นักศึกษาใช้ภาษาอังกฤษเป็นเครื่องมือ เนื้อหาจึงมุ่งเน้นการฝึกฝนทักษะภาษาเพื่อปรับความรู้พื้นฐานไปสู่ความสามารถในการอ่านเป็นสำคัญ ทั้งนี้วิธีการจัดการเรียนการสอนไม่กำหนดเวลาตามภาคการศึกษา หากแต่จัดชั้นเรียนแยกตามระดับความรู้พื้นฐานภาษาของผู้เรียน และใช้ระยะเวลาเรียนแบบเข้มข้นระหว่าง ๖-๑๘ สัปดาห์ ระบบการสอบก็จะมีผลการสอบไปรวมกับวิชาอื่น ๆ ในหลักสูตรหรือไม่นับเป็นหน่วยกิต การรายงานผลจะเป็นการระบุความถนัดและความสามารถในการใช้ภาษา ประเด็นสำคัญในบทความนี้ ถือเป็นแนวคิดเริ่มต้นในการวางพื้นฐานไปสู่การจัดตั้ง “ศูนย์ภาษา” ของมหาวิทยาลัยต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เสด็จในกรมฯ อธิการบดีขณะนั้นได้สนับสนุนให้มีการจัดตั้ง “ศูนย์บริการภาษา” ขึ้นในอนาคต (มยุรี สุขวิวัฒน์ ๒๕๑๕: ๖๘-๘๐)

โครงการหอศิลปะและวัฒนธรรม: หน่วยเสริมการศึกษาหลักสูตรพื้นฐานทั่วไป

ในการประชุมสภามหาวิทยาลัย ครั้งที่ ๕ / ๒๕๑๕ วันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๕ อาจารย์อดุลในฐานะคณบดีคณะศิลปศาสตร์ ได้เสนอโครงการจัดตั้งหอศิลปะและวัฒนธรรมเข้าสู่อำนาจพิจารณาเพื่อขออนุมัติดำเนินการจัดตั้งหอศิลปะและวัฒนธรรม

นำเสนอใจว่าหอศิลปะและวัฒนธรรมที่เป็นข้อเสนอจากคณะศิลปศาสตร์ กำหนดจุดมุ่งหมายให้ทำหน้าที่ให้การศึกษากับอาจารย์ วัฒนธรรมและศิลปสาขาต่าง ๆ เพื่อให้ให้นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจ ชื่นชมการสร้างสรรคอารยธรรมมนุษย์ **หอศิลปะและวัฒนธรรมจะมีประโยชน์ต่อการเสริมการศึกษาหลักสูตรวิชาพื้นฐานทั่วไปโดยตรง** รวมถึงจะเป็นการพัฒนามหาวิทยาลัยให้มีบทบาทส่งเสริมการศึกษาและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม อันเป็นการพัฒนานักศึกษาและประชาชนไทยให้มีจิตใจและรสนิยมงดงาม สนใจความเจริญทางสติปัญญา ธรรมะและสุนทรีย์ ซึ่งมีคุณค่ายิ่งกว่าความเจริญทางด้านวัตถุ และให้สำนึกถึงความสำคัญของการพัฒนาความคิด จิตใจ ควบคู่กันไปกับ การพัฒนาการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในทศวรรษ ๒๕๑๕

อาจารย์อดุลยังเห็นว่าสถานที่ตั้งหอศิลปะและวัฒนธรรม “ควรเป็นในบริเวณมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ปัจจุบัน (หมายถึง พ.ศ. ๒๕๑๕) และพิจารณากันแล้วเห็นว่า **หอประชุมเล็ก** จะใช้การได้ดี” (เอกสารงานประชุม สำนักอธิการบดี รายงานการประชุมสภามหาวิทยาลัย วันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๕) จากหลักการที่อาจารย์อดุลได้นำเสนอต่อที่ประชุมสภามหาวิทยาลัย เป็นไปได้ว่า ผู้ริเริ่มโครงการนี้จะมาจาก ดร.มัทนี รัตนิ น ซึ่งสำเร็จการศึกษาด้านการละครและประวัติศาสตร์จากประเทศอังกฤษ และเป็นหัวหน้าหมวดมนุษยศาสตร์ หนึ่งในสี่หมวดวิชาหลักของหลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์ขณะนั้น และได้มีการศึกษาเบื้องต้นด้วยการ “ให้สถาปนิกและวิศวกรสำรวจสถานที่และออกแบบแปลนแผนผังก่อสร้างโดยสังเขป รวมถึงประมาณการค่าใช้จ่ายการปรับปรุงหอประชุมเล็กเป็นเงิน ๕,๕๙๑,๐๐๐ บาท (ห้าล้านห้าแสนเก้าหมื่นหนึ่งพันบาทถ้วน)”

ด้วยงบประมาณการปรับปรุงภายในหอประชุมเล็กให้สามารถเป็นพื้นที่การจัดแสดงกิจกรรมศิลปวัฒนธรรมนั้น ค่อนข้างสูง อาจารย์อดุล ซึ่งอ้างถึงมติที่ประชุมคณบดีว่า “เป็นการยากที่จะได้มาจากงบประมาณแผ่นดิน” จึงเสนอต่อที่ประชุมมหาวิทยาลัยว่าแม้ท้ายที่สุดโครงการควรต้องขึ้นตรงต่ออธิการบดี แต่ระหว่างดำเนินการปรับปรุงสถานที่คณะศิลปศาสตร์จะรับหน้าที่บริหารจัดการไปก่อน เพื่อจัดหาเงินจากแหล่งต่าง ๆ ให้มากที่สุด เป็นการสมทบทุนก่อสร้างจากมูลนิธิเอกชนรวมถึงสำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล ที่ประชุมสภามหาวิทยาลัยครั้งนั้น มีมติรับหลักการและอนุมัติให้คณะศิลปศาสตร์ดำเนินการจัดหาเงินจากแหล่งต่าง ๆ ได้ตามที่เหมาะสม (เอกสารงานประชุม สำนักอธิการบดี รายงานการประชุมสภามหาวิทยาลัย วันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๕)

แม้จะยังไม่พบแหล่งทุนสนับสนุนค่าใช้จ่ายการก่อสร้างปรับปรุงพื้นที่ภายในหอประชุมเล็ก แต่การปรับปรุงครั้งใหญ่นี้ ได้เปลี่ยนพื้นที่ภายในแต่เดิม ซึ่งเป็นหอประชุมที่นั่งฟังบรรยาย ๒ ชั้น ชั้นล่างจัดที่นั่งโค้งรูปครึ่งวงกลม ชั้นบนเป็นชั้นลอย มีบันไดทางขึ้นจากด้านข้างสองด้าน หอศิลปวัฒนธรรมได้ปรับพื้นที่ภายในเป็นชั้นเดียวกัน แต่จัดแถวที่นั่งลดหลั่นตามระดับความสูง ๒ ชั้น และมีบันไดทางขึ้นตรงกลางเพิ่มขึ้น ทางเข้าออกชั้นบนและชั้นล่างคงเดิม ด้านหน้าเป็นโถงต้อนรับ และบันไดทางขึ้นด้านบน ที่สำคัญมีการปรับแต่งระบบแสง เสียง ที่นั่งและการควบคุมอุณหภูมิ เพื่อให้

เป็นสถานที่จัดแสดงมหรสพทางศิลปวัฒนธรรม ที่สัมพันธ์กับการเรียนการสอนทั้งวิชาพื้นฐานทั่วไป และหลักสูตรศิลปศาสตร์ และได้มีการใช้ชื่อทางการว่า หอประชุมศิลปวัฒนธรรม ซึ่งชาวธรรมศาสตร์ทั่วไปยังคงนิยมเรียกกันต่อมาว่า “หอประชุมเล็ก” และ ใน พ.ศ. ๒๕๔๙ หอประชุมศิลปวัฒนธรรม ได้รับการเปลี่ยนชื่อเป็น “หอประชุมศรีบูรพา” เพื่อเป็นอนุสรณ์เชิดชูเกียรติ ศรีบูรพา หรือกุหลาบ สายประดิษฐ์ ธรรมศาสตร์บัณฑิต รุ่น พ.ศ. ๒๔๘๖

อาจารย์วิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ ในความคาดหวังของอาจารย์อดุล

อาจารย์อดุลในฐานะผู้ริเริ่มและจัดทำหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ ซึ่งเป็นหลักสูตรการศึกษาแบบใหม่สำหรับการศึกษาในสังคมไทย อาจารย์อดุลมองเห็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยผลักดันการดำเนินหลักสูตรนี้ให้ประสบความสำเร็จ คือ อาจารย์ผู้สอน แต่อาจารย์อดุลก็มองเห็นจุดอ่อนของการศึกษาไทย และปัญหาการเรียนการสอน มักมีปัจจัยมาจากครุภัณฑ์เอง

ปัญหาการศึกษาไทยในทัศนะอาจารย์อดุลนั้น คือ “การเรียนโดยยึดครูเป็นแหล่งความรู้และเรียนด้วยวิธีการจำ ความรู้ที่จดจำได้จึงมีแต่ข้อมูลที่ผู้เรียนยึดถือเป็นข้อเท็จจริงหรือสัจจะที่ผู้เรียนต้องจดจำและท่องขึ้นใจ ไม่มีการเรียนด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลหรือการตีความหมาย เพราะจะยังถกเถียงกันได้ แต่ระบบการเรียนของไทยไม่ชอบถกเถียง ไม่ชอบการใช้เหตุผลหักล้าง เราจึงไม่ถนัดในการวิเคราะห์ และการเรียนแบบท่องจำก็จะทำให้นักเรียนไม่ถนัด ในการใช้ความคิดและพิจารณาเหตุผลด้วยตนเอง ทั้งนี้เพราะระบบการศึกษาไทยไม่ได้ปลูกฝังสร้างคนให้เป็นนักคิด หรือถ้าให้เป็นผู้รู้ก็รู้แคบ ๆ ไม่ใช่ปัญญาชน” (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๑๓: ๑)

อาจารย์อดุลยังอธิบายถึงกระบวนการสอนแบบท่องจำของครูในการศึกษาไทยให้มองเห็นได้อย่างเข้าใจง่าย ๆ ว่า

“การศึกษาของไทยมุ่งอาศัยครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้...สิ่งที่ครูสอนในห้อง คือ ตำราซึ่งกระทรวงศึกษาธิการกำหนด หากจะมีการอ่านหนังสือนอกเหนือไปจากคำบอกของครูซึ่งนักเรียนจดไว้ ก็เป็นตำราซึ่งกระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้ใช้เป็นตำรามาตรฐาน ซึ่งก็เหมือนกับที่ครูสอนในห้องเรียนนั่นเอง เมื่อสิ่งที่ครูสอนกับหนังสือเรียนเหมือนกัน ก็ย่อมไม่จำเป็นที่จะต้องไปอ่านตำราเรียนเพียงแต่ฟังครูสอนในห้องและอาศัยท่องจำคำบอกของครูที่จดไว้ก็เพียงพอ ในระบบการศึกษาเช่นนี้ ครูจึงเป็นสรณะและเป็นที่มาแห่งความรู้อันเป็นที่สุด นั่นซิเป็นสิ่งที่น่ากลัว”

(อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๑๓: ๒)

กระบวนการเรียนการสอนดังกล่าวยังเป็นแบบเดียวกับการสอนของอาจารย์ในมหาวิทยาลัย เช่นกัน คือ

“ภาวการณ์เช่นนี้มีอยู่แม้กระทั่งการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย ทั้งที่กระทรวงศึกษาธิการ ก็มีได้เป็นผู้จัดทำและกำหนดตำราเรียน ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะวิชาการในแขนงต่าง ๆ ที่สอนในมหาวิทยาลัยนั้น เกือบทั้งหมดเป็นของต่างประเทศและนักศึกษาโดยทั่วไป มีความรู้ภาษาต่างประเทศไม่เพียงพอที่จะอ่านค้นหาความรู้จากตำราต่างประเทศได้ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยการบรรยายของอาจารย์และท่องจำคำบรรยายที่อาจารย์เขียนไว้หรือที่ตนจดไว้เป็นคู่มือในการสอบไล่ อาจารย์บางคนอาจแนะนำหรือกำหนดให้นักศึกษาอ่านหนังสือต่างประเทศเพิ่มเติม แต่โดยที่รู้อยู่ว่า นักศึกษาส่วนใหญ่ ไม่สามารถอ่านเข้าใจได้ จึงออกข้อสอบไล่เฉพาะที่ได้บรรยาย”

(อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๑๓: ๓)

ที่สำคัญอาจารย์อดุลยังสะท้อนบรรยากาศการสอนในห้องเรียนมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับผู้เรียน ที่อาจารย์อดุลเห็นว่ายังค้ำชกกับวัฒนธรรมแบบไทยที่เป็นการสั่งการและการใช้อำนาจ ถือว่าครูคือผู้สอน เป็นศูนย์ความรู้แหล่งเดียว ผู้เรียนเป็นเพียงผู้รับฟังความรู้จากครูนำไปท่องจำแล้วตอบข้อสอบจากครูที่ไม่เคยถามอะไร นอกเหนือจากข้อมูลรายละเอียดข้อเท็จจริงที่ครูบรรยายในห้องเรียน เราจะเห็นภาพนี้ชัดเจนจากข้อเขียนของอาจารย์อดุลในเรื่อง “นิสิตนักศึกษา กับผู้นำ” ที่พิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. ๒๕๑๒ ว่า

“แม้กระทั่งในมหาวิทยาลัย อาจารย์ทำหน้าที่แต่เพียงผู้สอน นิสิตนักศึกษา นั่งฟังไม่ยอมถาม ไม่ยอมออกความเห็น ไม่ยอมแย้งครูบาอาจารย์ ครูอาจารย์บางคน ยังใจแคบไม่ยอมให้นักศึกษากล้า เพราะรู้สึกว่าการถามเป็นการไม่สุภาพ หรือว่า จะกลายเป็นว่าการถามเป็นการลอบดูหมิ่นครูอาจารย์ นี่เป็นแบบแผนความประพฤติสังคม ที่ยังเป็นสังคมแบบฉบับดั้งเดิมโบราณ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่สอดคล้องกับพฤติกรรมแบบบังคับบัญชา ไม่ใช่เป็นการสัมพันธ์แบบเพื่อนร่วมงาน ถ้าจะว่าในแง่ของอุดมการณ์แล้ว ในชั้นซึ่งมีอาจารย์ผู้สอนกับนิสิตนักศึกษา ควรจะถือว่าเป็นผู้ซึ่งมาพยายามศึกษาความรู้ ผมมีอะไรจะมาแลกเปลี่ยน ผมอาจจะอ่านมามากกว่า ผมก็นำมาแล้วให้คุณฟัง อาจารย์เห็นแย้งเราต่างคนต่างเถียง ในการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ผลที่ได้รับก็คือ ว่าผมมีความรู้มากขึ้น คุณมีความรู้มากขึ้น แต่ทัศนคติอันนี้ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นการผิดอย่างยิ่ง เป็นการจำกัดโอกาสที่เราจะได้บรรลุถึงซึ่งจุดหมายของเรา ของกลุ่ม ของชั้นเรียน ขององค์กรที่ทำงาน” (อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๑๒: ๒๔)

ความคิดของอาจารย์อดุลข้างต้นน่าจะบอกถึงความคาดหวังที่มีต่อบทบาทครูและอาจารย์ผู้สอนให้ต้องสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อกันระหว่างครูกับนักศึกษา ครูจึงไม่ได้มีสถานะเป็นศูนย์กลางความรู้แหล่งเดียว และความรู้ไม่จำเป็นต้องมาจากครูทั้งหมด ความรู้สามารถมีอยู่ได้นอกห้องเรียนไม่ว่าจะเป็นห้องสมุดหรือสังคมภายนอก ครูต้องสร้างกระบวนการเรียนการสอนที่ทำให้ผู้เรียนต้องการหาความรู้ได้ด้วยตนเอง จากการค้นคว้าวิจัย ดังข้อเขียนอีกตอนหนึ่งของอาจารย์อดุล เรื่อง “ปัญหาการศึกษาไทย” ว่า

“เมื่อเริ่มเรียนหนังสือ เราย่อมต้องอาศัยครูเป็นสำคัญ เมื่อเรียนยิ่งสูงขึ้นความจำเป็นในการอาศัยครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ก็ลดน้อยลงตามลำดับ จนถึงการศึกษาในชั้นสูง การแสวงหาความรู้เป็นการศึกษาจากครูและด้วยตนเอง ตลอดจนเป็นการค้นคว้าด้วยการวิจัย”

(อดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๑๓: ๓)

ครูในทัศนะอาจารย์อดุล จึงน่าจะเป็นครูที่สอนให้นักศึกษารู้จักคิดวิเคราะห์ตัดสินใจได้ด้วยตัวเอง สามารถให้ผู้เรียนกำหนดหรือเลือกแบบแผนประพฤติปฏิบัติด้วยตัวเอง มีความเป็นผู้นำ ผู้รู้รอบ ครูจึงต้องฝึกฝนให้ผู้เรียนศึกษาวิจัย อ่านค้นคว้า ตำราหลากหลาย ไม่ใช่อาศัยครูเป็นแหล่งความรู้แห่งเดียว อาจารย์อดุลจึงได้เตรียมการจัดหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ ควบคู่กับการคัดสรรอาจารย์คุณภาพให้มาเป็นอาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ ร่วมกันบุกเบิกการทำหลักสูตรรายวิชาสำหรับการสอนผู้เรียนชั้นปีที่ ๑ ทั้งมหาวิทยาลัยตั้งแต่ต้นก่อน พ.ศ. ๒๕๐๕ ในเวลาเดียวกัน อาจารย์อดุลยังให้ความสำคัญกับระบบอาจารย์ที่ปรึกษาด้วยเช่นกัน ด้วยการจัดให้มีการสัมมนา อบรม แนวทางการเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาร่วมกัน อาจารย์อดุลจะทำหน้าที่เป็นประธานการอบรม ซึ่งจะเป็นผู้ให้หลักการเรียนการสอนที่พึงปรารถนา ในขณะที่อาจารย์อาวุโสที่มีประสบการณ์ของคณะศิลปศาสตร์ก็จะถ่ายทอดวิธีการให้กับอาจารย์รุ่นใหม่ ๆ ที่เริ่มทำงาน เพื่อการเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาที่ดีให้ผู้เรียน

ความคาดหวังเพื่อให้ได้อาจารย์ที่เป็นทั้งผู้รู้และสามารถฝึกฝนผู้เรียนให้เป็นผู้รู้ได้ จึงน่าจะเป็นสิ่งที่อาจารย์อดุลมุ่งมั่นควบคู่กับการจัดตั้งหลักสูตร ดังที่เรามองเห็นได้จากกระบวนการคัดสรรอาจารย์คุณภาพด้วยวิธีการคัดเลือกอาจารย์จากคุณสมบัติที่มีคุณวุฒิทางการศึกษาสูง

วิธีการคัดเลือกอาจารย์คุณภาพ: จากนักเรียนนอกถึงบัณฑิต “ลูกหม้อ”

สำหรับการจัดการศึกษาคณะศิลปศาสตร์ที่ต้องรับผิดชอบการศึกษาวิชาพื้นฐานทั่วไปของผู้เรียนทั้งมหาวิทยาลัยนั้น การสรรหาอาจารย์เพื่อสอนวิชาพื้นฐานทั้ง ๕ แขนงวิชา คือ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ภาษาอังกฤษ และภาษาไทย ซึ่งต่อมาปรับปรุงเป็น ๔ หมวดวิชานั้นเป็นเรื่องสำคัญมากทั้งในด้านการบรรจุตำแหน่งอาจารย์จำนวนมากและอาจารย์ที่จะได้รับการบรรจุต้องมีคุณวุฒิการศึกษาและวิชาการเชิงคุณภาพ อันเป็นความมุ่งหวังและมุ่งมั่นของอาจารย์อดุลในการพัฒนามหาวิทยาลัยครั้งนี้

อาจารย์อดุลมีกระบวนการคัดสรรอาจารย์คุณภาพสูงในด้านคุณวุฒิทางวิชาการ ซึ่งในช่วงแรกก่อน พ.ศ. ๒๕๐๕ อาจารย์อดุลได้ใช้ความพยายามในการสรรหาบุคคลผู้มีคุณวุฒิวิชาการที่สำเร็จการศึกษาจากประเทศตะวันตกทั้งยุโรปและสหรัฐอเมริกา พบว่าคณาจารย์รุ่นแรกซึ่งได้รับการบรรจุแต่งตั้งใน พ.ศ. ๒๕๐๕ เกือบทั้งหมด เป็นผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างประเทศที่ได้รับทุนการศึกษาของรัฐบาล ภายใต้ความต้องการบุคลากรของสถาบันการศึกษาในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ อยู่แล้ว

จอมพลถนอม กิตติขจร อดีตอธิการบดี (พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๐๖) และ ศ.ดร.อดุล วิเชียรเจริญ
เลขาธิการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๓)

จากคำบอกเล่าของอาจารย์เพ็ชรี สุมิตรและอาจารย์วนิดา จิตต์หมั่น นั้น อาจารย์อดุลใช้วิธีการเสนอให้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีและนายกสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดการให้มีการโอนย้ายบุคลากรคุณภาพเข้ามาเป็นอาจารย์ ซึ่งเกือบทุกท่านเป็นผู้ที่อาจารย์อดุลมีสายสัมพันธ์ส่วนตัวกับญาติผู้ใหญ่ในครอบครัวอาจารย์รุ่นใหม่เหล่านั้น ด้วยการพูดคุยกุหาบาทบาทให้เข้ามาเป็นอาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ เพื่อสอนวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ เป็นต้นว่า อาจารย์เพ็ชรี สุมิตร ขณะนั้นเป็นอาจารย์ใช้ทุนคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อสอนวิชาประวัติศาสตร์ อาจารย์คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ซึ่งเป็นอาจารย์ใช้ทุนที่มหาวิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร ในขณะที่อาจารย์มัทนี รัตตินัน ขณะนั้นเป็นอาจารย์สอนโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา พญาไท อาจารย์เฉลลา ไชยรัตนะ สอนที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาจารย์ศรีนวล บุญยวัฒน์ เป็นครูโรงเรียนวัดสุทธิวาราม เป็นต้น อาจารย์อดุล ใช้การโน้มน้าวให้บุคคลเหล่านี้โอนย้ายมาเป็นอาจารย์ธรรมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์รุ่นแรก ๆ

ศ.ดร.อดุล และคุณหญิงกนิษฐา วิเชียรเจริญ
ร่วมงานวันรำลึก ๒๕ ปี อัฐมกรรม จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

แม้วิธีการข้างต้นจะประสบความสำเร็จระดับหนึ่ง แต่อาจารย์อดุลเองยอมรับว่าการโน้มน้าวอาจารย์คุณภาพให้โอนย้ายจากต้นสังกัดราชการแห่งอื่น ระยะยาวย่อมเป็นปัญหาดังที่อาจารย์อดุลตระหนักว่า

“...โดยที่บุคคลผู้สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศส่วนมาก เป็นผู้ที่ได้รับทุนการศึกษาจากหน่วยราชการหรือองค์การของรัฐ ซึ่งมีข้อผูกพันที่จะต้องปฏิบัติงานชดใช้ตามสัญญา จึงเป็นอุปสรรคประการสำคัญในการที่จะจัดหาบุคคลผู้มีวุฒิมาบรรจุเข้าดำรงตำแหน่งอาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ ตามความต้องการของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์”

(พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๖) มธ.๒.๑.๖.๖/๑ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๖)

อาจารย์อดุลจึงได้หาทางออกในการสรรหาอาจารย์คุณภาพอีกวิธีหนึ่งด้วยการเขียนจดหมายทางการตั้งแต่ทำหน้าที่เลขาธิการมหาวิทยาลัยถึงที่ปรึกษาการวัฒนธรรมประจำสถานเอกอัครราชทูตไทยในกรุงวอชิงตัน ลงวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ ในการขอความร่วมมือช่วยสรรหาบุคลากรอาจารย์ให้กับคณะศิลปศาสตร์ ว่า

“...เพื่อขอความร่วมมือจากท่านที่ปรึกษาฯ ได้โปรดอนุเคราะห์แจ้งให้นักเรียนไทย ในประเทศสหรัฐอเมริกาผู้สำเร็จการศึกษาและผู้จะสำเร็จการศึกษา ซึ่งไม่มีข้อผูกพันกับ ทางราชการหรือองค์กรของรัฐ ได้ทราบว่า มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีความประสงค์ จะรับสมัครผู้สำเร็จการศึกษาได้รับปริญญาในแขนงหนึ่งแขนงใดทาง Social Sciences, Humanities หรือทางวิทยาศาสตร์ทั่วไป เพื่อบรรจุเข้ารับราชการในตำแหน่งอาจารย์ ประจำคณะศิลปศาสตร์ และหากผู้ใดประสงค์จะเข้ารับตำแหน่งดังกล่าวแล้ว ใครขอความอนุเคราะห์จากท่านที่ปรึกษาฯ ได้กรุณาแจ้งรายชื่อพร้อมทั้งรายงาน ผลการศึกษาและวุฒิให้ทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ทราบโดยด่วนด้วย...”

(พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๖) มธ.๒.๑.๖.๖/๑ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๖)

จึงเป็นไปได้ว่าด้วยความร่วมมือดังกล่าวนี้ อาจารย์อดุลจึงสามารถดำเนินการบรรจุอาจารย์ที่มี คุณวุฒิจากการศึกษาต่างประเทศ รวมถึงมีความสามารถทางวิชาการเป็นที่ประจักษ์ต่อมา เป็นต้นว่า อาจารย์ธวัช มกรพงษ์ อาจารย์บุญสนอง บุญโยทยาน อาจารย์มงคล สีห์โสภณ อาจารย์สุจิตรา วุฒิเสถียร และอาจารย์พินิจ รัตนกุล เป็นต้น และถือเป็นวิธีการที่ช่วยลดปัญหาขัดแย้งระหว่าง สถาบันการศึกษาด้วยเช่นกัน ขณะเดียวกัน อาจารย์อดุลก็มีการประสานส่วนตัวบาทบาทมาคณาจารย์ บางท่านที่มีคุณวุฒิการศึกษาจากต่างประเทศและสอนอยู่ที่สถาบันอุดมศึกษาอื่น แต่มีความสนใจเข้าร่วมงานบุกเบิกการศึกษาวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์กับอาจารย์อดุล ให้ตัดสินใจโอนย้ายเข้ามารับ ราชการที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อย่างเช่น อาจารย์อรุณ รัชตะนาวิณ เป็นต้น ด้วยความสามารถ พิเศษในการสรรหาอาจารย์คุณภาพทางคุณวุฒิวิชาการของอาจารย์อดุล ทำให้เมื่อเริ่มเปิดภาคแรก ของปีการศึกษา ๒๕๐๕ นั้น อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์มีจำนวนถึง ๑๖ คน และทยอย เพิ่มจำนวนขึ้นจนถึงภาคแรกปีการศึกษา ๒๕๐๖ คณะศิลปศาสตร์มีอาจารย์ประจำเพิ่มขึ้นถึง ๓๕ คน แยกตามรายวิชาที่สอนในชั้นปีที่ ๑ และ ๒ ดังนี้

จำนวนอาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์แยกตามรายวิชา

รายวิชา	พ.ศ. ๒๕๐๕	พ.ศ. ๒๕๐๖
๑. วิทยาศาสตร์	๒	๘
๒. สังคมศาสตร์	๓	๕
๓. มนุษยศาสตร์	๓	๗
๔. ภาษาไทย	๒	๔
๕. ภาษาอังกฤษ	๖	๑๑
รวม	๑๖	๓๕

แต่อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานเอกสารแนบหลักการจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์เสนอขอจัดตั้งต่อ สภาการศึกษาแห่งชาติในวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ เพื่อให้เริ่มเปิดสอน พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้น นอกจากรายนามอาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์รวม ๓๕ คน เป็นอาจารย์ด้านวิชาภาษาอังกฤษ ๑๘ คน ภาษาไทย ๘ คน สังคมศาสตร์ ๓ คน มนุษยศาสตร์ ๕ คน และวิทยาศาสตร์ ๑ คน แล้วเห็นได้ว่าอาจารย์ภาษาอังกฤษมีจำนวนมากที่สุด เป็นผู้สอนชาวอเมริกัน ๑๕ คน และชาวไทยเพียง ๓ คน จากคำบอกเล่าอาจารย์ผู้สอนชาวอเมริกันส่วนใหญ่เป็นครูอาสาสมัคร Peace Corp ที่เดินทางเข้ามา ประจำประเทศไทย ๑ ปี

สำหรับอาจารย์ชาวไทยที่สอนวิชาภาษาไทยทั้งหมดน่าจะสำเร็จการศึกษาจากคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในขณะที่อาจารย์ด้านสังคมศาสตร์ทั้ง ๓ คน รวมอาจารย์อดุลด้วยนั้น สองท่าน คือ อาจารย์อดุลและอาจารย์ธวัช มกรพงศ์ จบการศึกษาปริญญาโทและกำลังจะเดินทางไปศึกษาปริญญาเอก ในขณะที่คณาจารย์สาขามนุษยศาสตร์ ๕ คน อาจารย์คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา เป็นเพียงคนเดียวที่สำเร็จการศึกษาปริญญาเอกแล้ว ส่วนอีก ๔ ท่าน คือ อาจารย์เพ็ชรี ประจวบเหมาะ (สุมิตร) อาจารย์ ม.ร.ว.ประกายทอง สิริสุข อาจารย์พรณี พงศ์ศักดิ์ (ฉัตรพลรักษ์) และอาจารย์มัทนี โมฆดาราร (รัตนิน) ทั้งหมดจบการศึกษาระดับปริญญาโทด้านประวัติศาสตร์ ภาษาและวรรณคดีจากสหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร และฝรั่งเศส

ข้อมูลประวัติการศึกษาคณาจารย์รุ่นแรกนี้ คงไม่สามารถวิจารณ์ได้ว่า ด้อยคุณภาพหรือมีลักษณะของความเป็นอนุรักษ์นิยมแต่ประการใด ด้วยว่าเกือบทั้งหมด ล้วนแต่ได้รับการศึกษาจากโลกตะวันตกในช่วงเวลาเดียวกัน หลายท่านน่าจะมีประสบการณ์แนวการศึกษาแบบ Liberal Arts มาก่อนหรือไม่ก็เป็นระบบอังกฤษที่เป็น Modern Side มากกว่า แต่ทั้งหมดน่าจะมีความพร้อมเริ่มต้นระบบการศึกษาแผนใหม่ที่อาจารย์อดุลกำลังปฏิรูปมหาวิทยาลัยแห่งนี้ แม้แต่คณาจารย์ที่สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยเมืองไทย ดูเหมือนว่าอาจารย์อดุลกำหนดเกณฑ์การรับอาจารย์กลุ่มนี้ ว่าต้องเป็นผู้จบปริญญาตรีในระดับเกียรตินิยม

อย่างไรก็ตามแม้ว่าการรับอาจารย์ประจำ จำนวนหนึ่งที่ยังไม่จบการศึกษาระดับปริญญาเอก อาจารย์อดุลในฐานะผู้บริหารที่มีสายสัมพันธ์กับเครือข่ายองค์กรต่างประเทศและมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกา ทำให้อาจารย์สามารถรับรองให้บุคลากรที่เป็นอาจารย์ในคณะหรือแม้แต่บัณฑิตศิษย์ธรรมศาสตร์จากคณะอื่นที่มีประวัติผลการเรียนดีเด่น มีโอกาสเข้ารับทุนการศึกษาจากมูลนิธิหรือสถาบันและมหาวิทยาลัย ศึกษาต่อมหาวิทยาลัยในต่างประเทศได้ เห็นได้จากกลุ่มคณาจารย์รุ่นทศวรรษ ๒๕๑๐ เป็นต้นว่า อาจารย์พรณี พงษ์ศักดิ์ (ฉัตรพลรักษ์) อาจารย์ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์ อาจารย์บุญสนอง บุญโยทยาน รวมถึงอาจารย์ ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (สัมภาษณ์ชาญวิทย์ เกษตรศิริ วันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

การรับสมัครอาจารย์ผู้สอนที่มีคุณภาพได้ขยายคุณสมบัติเพิ่มเติมหลังจากคณะศิลปศาสตร์สามารถทำการผลิตบัณฑิตรุ่นแรกใน พ.ศ. ๒๕๐๘-๒๕๐๙ เป็นต้นมา

ข้อมูลจากคำบอกเล่าจากอาจารย์กาญจณี ละอองศรี และอาจารย์บุญจิรา ถึงสุข ระบุว่า อาจารย์อดุลยังคงยึดเกณฑ์ การรับสมัครอาจารย์ผู้สอนจากผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีศิลปศาสตร์บัณฑิต ด้วยคะแนนเกียรตินิยม ดังนั้น บัณฑิตรุ่น ๑ ของคณะศิลปศาสตร์เกียรตินิยมที่ได้รับ

การบรรจุเป็นอาจารย์ประจำ คือ อาจารย์ไรราน อรุณรังษี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๘ ในเวลานั้นอาจารย์อดุลได้ตั้งอัตรารับอาจารย์ประเภทนี้ปีการศึกษาละ ๑ คน จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๑๕ จึงปรับเปลี่ยนเป็นให้แต่ละสาขาวิชารับอาจารย์ที่มาจากบัณฑิตศิลปศาสตร์หรือ “ลูกหม้อ” ได้สาขาละ ๒ คน ในด้านหนึ่งการรับบัณฑิต “ลูกหม้อ” เข้าเป็นอาจารย์เป็นการประกันความเชื่อมั่นคุณภาพการเรียนการสอนและการผลิตบัณฑิตของคณะศิลปศาสตร์ว่า บรรลุความเป็นมาตรฐานทางวิชาการที่น่าเชื่อถือ คณาจารย์กลุ่มนี้หลายคนก็ได้รับโอกาสศึกษาต่อต่างประเทศด้วยเช่นกัน ที่สำคัญอาจารย์อดุลมิได้ละทิ้งเกณฑ์การคัดสรรอาจารย์คุณภาพทางวิชาการสูงจากมหาวิทยาลัยอื่น เพียงแต่คุณสมบัติที่เป็นเกณฑ์การรับอาจารย์ก็คงอยู่ที่ความโดดเด่นด้านการเรียน ควบคู่กับองค์ความรู้ของอาจารย์ผู้นั้นที่สำคัญและสัมพันธ์กับการพัฒนาหลักสูตรคณะ เช่นกรณีการรับอาจารย์ยอดบุญ และอาจารย์ยังบุญเลิศฤทธิ์ จบการศึกษาปริญญาตรีและโทจากมหาวิทยาลัยมอสโก รัสเซีย เพื่อเปิดการสอนวิชาภาษารัสเซีย พ.ศ. ๒๕๑๗ (สัมภาษณ์ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กาญจน์ ละอองศรี และอาจารย์บุญจิรา ถึงสุข วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๙)

อาจารย์พิเศษจากภายนอก

ในระยะเริ่มแรกการศึกษาวิชาความรู้พื้นฐานศิลปศาสตร์นั้น นอกจากอาจารย์ประจำภายในคณะศิลปศาสตร์ถือเป็นผู้บรรยายหลักและผู้ฝึกฝน (Tutorial Lecture) แล้ว หัวข้อเฉพาะบางหัวข้อที่อาจารย์ภายในคณะและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เองยังไม่มีผู้เชี่ยวชาญพอ อาจารย์อดุลก็จะคัดสรรและทาบทามให้คณาจารย์ภายนอกมาช่วยบรรยายพิเศษเฉพาะประเด็น

เป็นต้นว่า วิชาความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับมนุษยศาสตร์ในหัวข้อด้านศิลปะ อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญสาขาประวัติศาสตร์ศิลปะและมีความรู้พื้นฐานอักษรศาสตร์ คือ หม่อมเจ้าสุภัทรรดิศ ดิศกุล จากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เคยรับเชิญมาบรรยายฉายภาพประกอบ เรื่อง ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมจีน จนถึงศตวรรษที่ ๑๗ อิทธิพลพุทธศาสนาที่มีต่ออารยธรรมญี่ปุ่น ด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ดนตรี จิตรกรรมและประติมากรรม ในวันที่ ๗ และ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๖ และศิลปะอินเดีย (Indian Arts) และศิลปะชวา บาห์ลี (Javanese and Sinhalese Arts) ในวันที่ ๑๐ และ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๖ (ศจธ.(๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๘)

ในกรณีที่อาจารย์ประจำภายในคณะศิลปศาสตร์ยังมีไม่เพียงพอ อาจารย์อดุลก็จะขอความร่วมมือจากอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกเข้ามาช่วยสอนและวางพื้นฐานให้กับสาขาวิชา อย่างกรณีวิชาภาษาไทยในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๕ หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ ก็ได้ให้ความร่วมมือช่วยสอนวิชาภาษาไทยให้กับหลักสูตรวิชาพื้นฐานตลอดปีการศึกษา ๒๕๐๕ จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๖ เมื่อมหาวิทยาลัยได้รับงบประมาณบรรจุอาจารย์ประจำในคณะเพิ่มและบรรจุอาจารย์สอนวิชาภาษาไทยไว้ จึงได้ยุติการเชิญอาจารย์หม่อมหลวงบุญเหลือ ในฐานะอาจารย์พิเศษ ในวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ (ศจธ.(๒) มธ.๒.๑.๖.๖/คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๘)

รวมทั้งกรณีหลักสูตรพื้นฐานทั่วไปปีที่ ๒ ภาค ๒ ที่กำหนดให้เรียนวิชาเฉพาะด้านเบื้องต้นสำหรับผู้เรียนรุ่นแรก พ.ศ. ๒๕๐๕ และขึ้นเรียนปีที่ ๒ นั้นในภาค ๒ ปี ๒ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๖

อาจารย์อดุลได้สรรหาคณาจารย์ที่มีชื่อเสียงทางวิชาการเป็นที่ยอมรับขณะนั้น ทั้งภายในและภายนอก มหาวิทยาลัย ดังปรากฏในจดหมายเชิญผู้บรรยายพิเศษ ลงวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ ประกอบด้วย

อาจารย์ภายใน

หลักกฎหมายทั่วไป	ศ.หลวงจำรูญ เนติศาสตร์ จากคณะนิติศาสตร์
จิตวิทยาเบื้องต้น	หลวงวิเชียรแพทยาคม จากคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
วารสารศาสตร์เบื้องต้น	ดร.เกษม ศิริสัมพันธ์ จากคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
สถิติเบื้องต้น	นางประณีต เจาทะเกษตริน จากคณะศิลปศาสตร์
รัฐศาสตร์เบื้องต้น	ดร.ธวัช มกรพงศ์ จากคณะศิลปศาสตร์
ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ	ดร.ธวัช มกรพงศ์ จากคณะศิลปศาสตร์

อาจารย์ภายนอก

ปรัชญาเบื้องต้น	ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช
ตรรกวิทยา	เจ้าคุณพระกวีรญาณ
ระเบียบวิธีการวิจัย	นายประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง
ภูมิศาสตร์มนุษยชาติ	ดร.กมล ทองธรรมชาติ
สังคมวิทยาเบื้องต้น	นายพิทยา สายหู
เศรษฐศาสตร์เบื้องต้น	ดร.ปวย อึ้งภากรณ์
พาณิชยศาสตร์เบื้องต้น	นายพิพัฒน์ โปษยานนท์

(หจธ.(๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๘)

จะเห็นได้ว่าอาจารย์อดุลพยายามเลือกเชิญนักวิชาการรุ่นใหม่ยุคนั้นเข้ามาสอน แทนที่จะเชิญคณาจารย์จากภายในมหาวิทยาลัย ซึ่งขณะนั้น แต่ละคณะยังมีจำนวนอาจารย์ประจำไม่มากนักและไม่มีคุณวุฒิในระดับที่น่าพอใจ ที่น่าสนใจในช่วงเวลาดังกล่าว บุคลากรที่อาจารย์อดุลเชิญมาเป็นผู้บรรยายพิเศษ ส่วนใหญ่ต่างตระหนักในความมุ่งมั่นด้านมาตรฐานวิชาการร่วมกัน อย่างกรณี ดร.ปวย อึ้งภากรณ์ ขณะนั้นยังปฏิบัติหน้าที่ประจำในฐานะผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ได้ให้ความใส่ใจในฐานะผู้บรรยาย ดังนั้นเมื่อ ดร.ปวย ตระหนักว่าตนเองอาจต้องขาดการบรรยายไปบ้าง ด้วยภารกิจราชการอื่น ดร.ปวยได้แสดงความรับผิดชอบว่า “หากมหาวิทยาลัย จะอนุญาตให้ผมจัดหาผู้บรรยายสำรองที่มีคุณวุฒิสอง ภายใต้งการกำกับของผม เพื่อบรรยายแทนในชั่วโมงที่ผมมาบรรยายไม่ได้ ซึ่งคงจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษา” แน่ใจว่าคำตอบแสดงความไม่ขัดข้องและ “ขอขอบคุณในความปรารถนาดีของท่านเป็นอย่างยิ่ง” ของอาจารย์อดุล เลขาธิการมหาวิทยาลัยเวลานั้น สะท้อนถึงความร่วมมือร่วมใจในยุคสมัยที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เริ่มต้นการปฏิรูปวิชาการแบบสมัยใหม่ (หจธ.(๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๘)

ในบรรดาอาจารย์พิเศษรับเชิญให้สอนวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ คนสำคัญที่ให้ความสนับสนุนกิจกรรมการเรียนการสอน ตลอดจนการพัฒนาหลักสูตรมาด้วยดี คือ ศาสตราจารย์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อาจารย์ได้มีบทบาทช่วยคณาจารย์คณะศิลปศาสตร์ ซึ่งแจ้งทำความเข้าใจกับนักศึกษา และสาธารณชนผ่านหนังสือพิมพ์สยามรัฐถึงคุณค่าการศึกษาวิชาพื้นฐานตั้งแต่เริ่มจัดตั้งคณะและรับหน้าที่อาจารย์ผู้บรรยายหลักสูตรนี้ เป็นครั้งแรกในรายวิชาศาสนาเปรียบเทียบ วิชาปรัชญา และ วิชาวัฒนธรรมไทย ทำให้อาจารย์ได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญในฐานะนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิให้กับมหาวิทยาลัย เช่น กรรมการที่ปรึกษาฝ่ายวิชาการในสมัยที่เสด็จในกรมฯ ทรงทำหน้าที่อธิการบดีและเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาชุมนุมพุทธศาสตร์และประเพณีของนักศึกษาสามารถ สร้างความร่วมมือกับนักศึกษาชุมนุมศิลปะการแสดง จัดการฝึกซ้อมและแสดงโขนธรรมศาสตร์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๙ กิจกรรมนี้ยังถือเป็นการต่อยอดการเรียนวิชาวัฒนธรรมไทยที่อาจารย์เป็นผู้บรรยายในหลักสูตรพื้นฐานอีกด้วย บทบาทสำคัญยิ่งที่เกี่ยวข้อกับหลักสูตรพื้นฐาน คือ การร่วมมือกับอาจารย์คุณนิออน ในการปรับปรุงหลักสูตรวิชาพื้นฐาน ส่วนวิชาอารยธรรมนั้นได้มีการต่อยอดแตกแขนงเป็นวิชาใหม่ คือ วิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย ซึ่งอาจารย์ได้ร่วมร่างหลักสูตรและเข้ามาเป็นคณาจารย์ผู้สอนวิชานี้ด้วย

อาจารย์อดุลกับการร่วมงานกับคณาจารย์วิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์

ข้อมูลจากคำบอกเล่าของอาจารย์หลายท่านโดยเฉพาะคณาจารย์ยุคแรกศิลปศาสตร์ที่ร่วมงานบุกเบิกหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์กับอาจารย์อดุล ต่างบอกเล่าเป็นเสียงเดียวกันถึงอาจารย์อดุล ว่ามีความเป็นผู้นำองค์กรที่ดี ใจกว้าง ให้ความเป็นอิสระในการสร้างงาน เป็น “คนเก่งมาก” ที่ให้ความคิดแรกเริ่ม (Think Tank) เวลาเดียวกันก็รับฟังความเห็นโต้แย้งที่สมเหตุสมผลจากอาจารย์เพื่อนร่วมงาน นอกจากนี้จากข้อมูลสัมภาษณ์ ข้อเขียนและเอกสารบางชิ้น ยังสะท้อนถึงบุคลิกภาพ และคุณลักษณะที่อาจารย์อดุลมีต่อคณาจารย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาคุณภาพวิชาการของการเรียนการสอน ซึ่งล้วนแล้วแต่จะเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน

ตัวอย่างคำบอกเล่าบางตอนจากอาจารย์เพ็ชรี สุมิตร ที่เกี่ยวโยงกับบุคลิกภาพความเป็นผู้บริหารของอาจารย์อดุลว่าอาจารย์จะให้ความเป็นอิสระในการทำงาน ตั้งแต่การวางขอบเขตเนื้อหาการสอน การกำหนดขอบเขตลักษณะวิชาและโครงเรื่อง (Outline) เพื่อเสนอขออนุมัติคณบดี อาจารย์อดุลก็จะอนุมัติทุกครั้งสำหรับ ๕ วิชาหลักของหลักสูตรพื้นฐาน ทั้งนี้แต่ละแขนงวิชาหรือหมวดวิชา จะมีอาจารย์ผู้รับผิดชอบแต่ละคน จัดทำโครงร่าง (Outline) ของตนเองเสนอขึ้นไป โดยไม่ต้องมีการประชุมร่วมกัน

สำหรับอาจารย์เพ็ชรี ซึ่งมีประสบการณ์การศึกษาพื้นฐาน Liberal Arts มาแล้วจากมหาวิทยาลัยเบอร์กลีย์ในสหรัฐอเมริกา ย่อมเข้าใจแนวคิดและหลักการวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ รวมถึงอาจารย์คุณนิออน สนิทวงศ์ แม้จบจากระบบการศึกษาแบบอังกฤษ แต่ก็ผ่านหลักสูตรพื้นฐานในแนวใกล้เคียงกัน ทำให้อาจารย์อดุลยอมรับและรับฟังความเห็นอาจารย์กลุ่มนี้เสมอ

อาจารย์มงคล สีห์โสภณ อาจารย์ผู้สอนวิชาคณิตศาสตร์ ก็เป็นอีกท่านหนึ่งที่ยืนยันวิธีการทำงานร่วมกันกับอาจารย์อดุลทั้งในฐานะอาจารย์และเลขานุการคณะว่า อาจารย์อดุลจะ “ปล่อยให้ทำตามสบาย ไม่มีการก้าวก่ายอะไร”

เช่นเดียวกับเรื่องของการให้เสรีภาพวิชาการแก่อาจารย์ผู้สอนพบว่า บางวิชาในยุคสงครามเย็น รัฐบาลไทยดำเนินนโยบายต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์และประเทศที่ปกครองระบอบนี้ ซึ่งเป็นไปตามนโยบายต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา ในการจัดหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ ซึ่งถือว่าวิชาที่ว่าด้วยอารยธรรมหรือ Civilization เป็นวิชาหลักและวิชาบังคับตามหลักสูตรสากลในสหรัฐอเมริกา ทำให้คณะอาจารย์ยุคแรกสามท่าน คือ อาจารย์คุณนิออน อาจารย์เพ็ชรี และอาจารย์มัทนี ซึ่งสอนในวิชามนุษยศาสตร์ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันแล้ว ได้มีการแยกเนื้อหาออกเป็นอารยธรรมตะวันตกกับอารยธรรมตะวันออก ทั้งนี้วิชาอารยธรรมตะวันออกแบ่งออกเป็น ๓ ประเทศ คือ จีน เกาหลีและญี่ปุ่น สำหรับเรื่องอารยธรรมจีนเป็นประเด็นเรื่องที่อาจารย์เพ็ชรีรับผิดชอบการสอนนั้น ในระยะแรก รัฐบาลไทยถือว่าการศึกษารื่องสารณรัฐประชาชนจีนเป็นเรื่องต้องห้าม เพราะมีการปกครองระบอบคอมมิวนิสต์ แต่อาจารย์เพ็ชรีถือว่าจำเป็นต้องสอนเพราะจีนเป็นประเทศขนาดใหญ่ในโลก จำนวนประชากรหลายร้อยล้านคน ไม่สามารถมองข้ามได้ ในตอนแรกอาจารย์อดุลเกรงใจรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ซึ่งมีนโยบายต่อต้านประเทศที่ปกครองแบบคอมมิวนิสต์ แต่อาจารย์อดุลก็เข้าใจเหตุผลที่อาจารย์เพ็ชรีชี้แจงจึงยอมให้สอน แต่ก็คอยเตือนว่ามีตำรวจมากคอยสังเกตการณ์อยู่เสมอ ในขณะที่อาจารย์เพ็ชรีพิจารณาว่าเรื่องนี้เป็นวิชาการที่แม่แต่มหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกา ก็ศึกษากัน และอาจารย์เองซึ่งศึกษาวิชาการสาขานี้มาโดยตรงย่อมเห็นความสำคัญและบทบาทของสาธารณรัฐประชาชนจีนในอนาคตว่าต้องเติบโตและมีอิทธิพลในสังคมโลก ที่สำคัญทัศนคติส่วนตัวของอาจารย์เพ็ชรีเห็นว่า “ฉันมีความรู้สึกว่าต้องให้ความเป็นธรรมกับประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะชาติใด และถ้าเรามีความสำคัญ มีพลเมืองเกือบครึ่งโลกจะไปเว้นเขาได้อย่างไร ฉันก็สอนของฉัน ฉันไม่เห็นแคร์เลย” ด้วยความคิดที่ยึดถือเสรีภาพทางวิชาการอย่างอาจารย์เพ็ชรีการสอนวิชาบางวิชาที่เคยห้ามสอนก็ได้จัดทำขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของ หลักสูตรวิชาพื้นฐานตลอดครึ่งหลังทศวรรษ ๒๕๐๐ เป็นต้นมา ซึ่งอาจารย์อดุลก็ไม่ได้ปิดกั้น

การยอมให้มีการสอนอารยธรรมจีนในทศวรรษ ๒๕๐๐ อาจารย์เพ็ชรีถือว่าทำให้เรามองเห็นการเปิดกว้างทางวิชาการของอาจารย์อดุลในที่สุดยอมให้มีการสอนเรื่องนี้ได้ แม้ว่าจะต้องพบกับ การแผ้วระวังจากฝ่ายความมั่นคงของรัฐบาล เวลานั้นยังคงถือเป็นเรื่องอ่อนไหวทางการเมือง อาจารย์อดุลมักเตือนอาจารย์เพ็ชรีว่า “เวลาสอนเรื่องจีนอย่าไป hint เรื่องคอมมิวนิสต์อะไรอย่างนี้” ซึ่งอาจารย์เพ็ชรีก็แย้งว่าลัทธิคอมมิวนิสต์นั้น “ดีสำหรับเมืองจีน ฉันไม่ได้บอกว่าดีสำหรับเมืองไทย” ซึ่งอาจารย์อดุลก็ยอมรับฟังอย่างเข้าใจ (สัมภาษณ์อาจารย์เพ็ชรี สุมิตร วันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

เช่นเดียวกับความรู้สึกของอาจารย์วนิดา จิตต์หมั่น เห็นว่าอาจารย์อดุลเป็นผู้บริหารก่อตั้งหลักสูตรที่เปิดกว้างให้เสรีภาพทางวิชาการและความเป็นอิสระในการทำงาน เพียงแต่มีการพูดคุยร่วมกันโดยอาจารย์อดุลเป็นผู้กำหนดแนวเรื่องว่าการสอนวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพควรจะเป็นเรื่องด้านประวัติสิ่งมีชีวิตและทฤษฎีวิวัฒนาการ อาจารย์วนิดาสามารถจัดทำสาระวิชาและวิธีการเรียนการสอนได้เองทั้งหมด แม้แต่การกำหนดหนังสืออ่านประกอบ (Reading list) ก็จัดการได้เองอย่างมีเสรีภาพ อาจารย์ยืนยันว่าตลอดเวลาการทำงานสอนในสมัยอาจารย์อดุล อาจารย์มีความสุขสบายใจอย่างมาก แม้ว่าเนื้อหาวิชาวิทยาศาสตร์ในระบบการศึกษาของไทยยังไม่ดีนัก ไม่ว่าในชั้นมัธยมปลาย

หรือแม้แต่ในหลักสูตรวิชาพื้นฐานของคณะศิลปศาสตร์ นอกจากนี้อาจารย์ยังให้ความเห็นว่าในฐานะที่เป็นนักวิทยาศาสตร์ แต่ต้องมาทำงานท่ามกลางคณาจารย์ส่วนใหญ่ในคณะศิลปศาสตร์ที่ส่วนใหญ่เป็นนักมนุษยศาสตร์ก็ตาม แต่อาจารย์ไม่ได้รู้สึกแปลกแยกแต่อย่างใด

ดังนั้นในทัศนะอาจารย์วนิดา ซึ่งเป็นนักวิทยาศาสตร์จึงถือว่าอาจารย์อดุลมีความคิดก้าวหน้ามากในการนำหลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์ มาสอนนักศึกษาชั้นปีที่ ๑ ซึ่งไม่ได้เป็นที่พอใจของคณะต่าง ๆ นัก แต่อาจารย์วนิดาพิจารณาว่า “อาจารย์อดุลท่านไม่ได้ต้องการให้บัณฑิตที่จบจากธรรมศาสตร์รู้แต่วิชาชีพอ่างเดียว ท่านต้องการเปิดโลกทัศน์ของบัณฑิตทุกคนในทุก ๆ ด้าน เพราะฉะนั้นวิชาพื้นฐาน ก็น่าจะช่วยพัฒนาทั้งจิตใจ ทั้งบุคลิกภาพของบัณฑิตธรรมศาสตร์” (สัมภาษณ์ศาสตราจารย์วนิดา จิตต์หมั่น วันที่ ๒๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

นอกจากความเปิดกว้างในทางวิชาการแล้ว อาจารย์อดุลยังเป็นผู้บริหารที่ให้ความสำคัญอย่างมากแท้จริงกับการพัฒนาทางวิชาการ ทั้งนี้ในยุคเริ่มต้นเปลี่ยนผ่านไปสู่ระบบมหาวิทยาลัยยุคใหม่ ในกรณีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งอาจารย์อดุลเลือกหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์เข้ามาจัดการศึกษานั้น เป็นเรื่องใหม่และแตกต่างจากมหาวิทยาลัยอื่น การเลือกระบบการศึกษาแบบนี้ น่าจะสัมพันธ์กับบุคลิกภาพความเป็นผู้นำและความเป็น “คนเก่ง” ของอาจารย์นั่นเอง

แม้ว่าประสบการณ์การศึกษาทั้งในและต่างประเทศของอาจารย์อดุลเป็นการศึกษาเฉพาะทางมาโดยตลอด หากแต่ผู้ที่รู้จักอาจารย์ไม่ว่าจะเป็นอาจารย์เสน่ห์ จามริก เพื่อนนักเรียนร่วมรุ่น มธก. หรืออาจารย์เพ็ชรและอาจารย์วนิดา เพื่อนร่วมงาน รวมถึงอาจารย์ชาญวิทย์ ต่างชื่นชมว่าอาจารย์อดุลเป็น “คนเก่งมาก” ความสามารถและรอบรู้ทำให้อาจารย์เรียนรู้ระบบการศึกษาแบบศิลปศาสตร์ได้ถ่องแท้ จนสามารถให้คำแนะนำที่เป็นต้นคิดโครงเรื่องในรายวิชาสำคัญหลักของการศึกษาพื้นฐาน ไม่ว่าจะเป็นวนิชามนุษยศาสตร์ที่อาจารย์อดุลก็ให้คำแนะนำอาจารย์ผู้สอนยุคแรกว่า ต้องมุ่งประเด็นหลักไปที่เรื่อง “Civilization” อันเป็นพัฒนาการมรดกทางปัญญาและวัฒนธรรมของมนุษย์ หรือกรณีรายวิชาวิทยาศาสตร์ที่อาจารย์อดุลต้องการให้เป็นเรื่องการเรียนรู้วิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตตามหลักทฤษฎีของชาร์ล ดาร์วิน ในแง่นี้ อาจารย์อดุลถือได้ว่ามีบุคลิกภาพผู้นำในการบริหารมหาวิทยาลัยองค์การทางปัญญาของประเทศยุคนั้นได้

มากไปกว่านั้นอาจารย์อดุลยังได้พยายามทำให้กระบวนการศึกษาของหลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์ มีมาตรฐานทางวิชาการระดับสูง เพื่อผลิตบัณฑิตให้มีคุณภาพรอบรู้หลากหลายสาขาวิชา ด้วยการสนับสนุนการเขียนตำรา

ในครั้งที่อาจารย์บุญสนองเริ่มต้นการทำงานสอนวิชาสังคมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๗ บุคคลที่มีส่วนสำคัญในการกระตุ้นให้อาจารย์บุกเบิกการเขียนตำรา “สังคมวิทยา” ซึ่งเป็นศาสตร์ที่เป็นที่รู้จักกันในวงจำกัดมากในประเทศไทย คือ อาจารย์อดุล ดังปรากฏใน “คำนำ” ตำราวิชา “มนุษย์กับสังคม” ว่า

“ท่านคณบดีคณะศิลปศาสตร์ ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ แนะนำให้ผู้เขียน
เขียนตำราสังคมวิทยาหรือตำราที่ว่าด้วยการศึกษาสังคมมนุษย์ในปริทัศน์ (Perspective)
หรือทัศนคติ (Point of View) ของสังคมวิทยา เพื่อให้ให้นักศึกษาด้านนี้ ทั้งใน
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และสถาบันอุดมศึกษาในประเทศแห่งอื่นได้ใช้ถ้าเห็นประโยชน์
ในการแนะนำดังกล่าวศาสตราจารย์ ดร.อดุลได้ให้กำลังใจแก่ผู้เขียนว่า คณะศิลปศาสตร์
มีนโยบายสนับสนุนอาจารย์ไม่ว่าในสาขาวิชาไหน เขียนตำราให้มากที่สุด และดีที่สุด
เท่าที่จะทำได้ โดยทางคณะยินดีช่วยเหลือในด้านการหาผู้พิมพ์และผู้จำหน่ายให้
(บุญสนอง บุญโยทยาน ๒๕๐๗: คำนำ)

ทั้งนี้กระแสดการเขียนตำราของอาจารย์ผู้สอนวิชาพื้นฐานดำเนินการควบคู่ไปกับการเรียนการสอน
สอนนั้น กรณีวิชาภาษาโดยเฉพาะภาษาต่างประเทศ อาจารย์อดุลให้น้ำหนักในฐานะวิชาฝึกฝนทักษะ
สำหรับผู้เรียนนั้น อาจารย์อดุลได้ใช้ความกว้างขวางในระบบเครือข่ายกับมหาวิทยาลัยในต่างประเทศ
เข้ามาสนับสนุนการพัฒนาอาจารย์แผนกวิชาภาษาอังกฤษชั้นพื้นฐานชั้นปีที่ ๑ ของมหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์

ทั้งนี้ช่วง พ.ศ. ๒๕๐๙-๒๕๑๒ เมื่อครั้งอาจารย์อดุลได้รับอนุมัติให้ไปปฏิบัติงานที่ United
Nations of Asian Institute for Economic Development and Planning อยู่ ณ นั้น อาจารย์มีโอกาส
เดินทางไปปฏิบัติภารกิจที่กรุงนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกาใน พ.ศ. ๒๕๐๙ ได้ไปเจรจากับมูลนิธิ
ร็อกกี้เฟลเลอร์ เพื่อให้ความช่วยเหลือในการส่งผู้เชี่ยวชาญมาช่วยปรับปรุงการสอนและการทดสอบ
การสอนภาษาอังกฤษของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ให้มีความทันสมัย มูลนิธิจึงมอบหมายให้คณบดี
Development of General Linguistics ของมหาวิทยาลัย Pittsburgh จัดทำโครงการความร่วมมือ
๖ ปี โดยส่งผู้เชี่ยวชาญมาประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ให้การช่วยเหลือ แนะนำ
หน่วยงานประกอบด้วย การสอนภาษาอังกฤษชั้นพื้นฐานปีที่ ๑ ของทุกคณะ สาขาวิชาภาษาศาสตร์
และวิชาภาษาและ วรรณคดีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพหลังจากได้รับการจัดตั้งไม่นานนัก โดยเฉพาะ
วิชาภาษาอังกฤษพื้นฐาน ได้รับการเสนอแนะและกระตุ้นให้เริ่มต้นจัดทำแบบการทดสอบใหม่ ซึ่งนำมา
ปฏิบัติการอยู่ใน พ.ศ. ๒๕๑๖

กระบวนการเรียนการสอน

และปฏิสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับนักศึกษา

ความคาดหวังของอาจารย์อดุลต่อคุณสมบัติอาจารย์ผู้สอนในด้านกระบวนการเรียนการสอน
เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเรียนรู้ของนักศึกษาจากเดิมจำกัดเฉพาะการเรียนในชั้นเรียน
ฟังคำบรรยายจากครู ท่องจำ เพื่อตอบข้อสอบจากคำบรรยาย มาเป็นการคิดวิเคราะห์ ค้นคว้าความรู้
ใหม่นอกห้องเรียน เราพบคำตอบความคาดหวังนี้ ได้จากคำบอกเล่าจากอาจารย์ผู้สอนยุคแรกที่
ประมวลบรรยากาศห้องบรรยาย ปฏิสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับนักศึกษา รวมถึงเรื่องการบูรณาการ
ในวิชาพื้นฐาน

กระบวนการเรียนการสอนในห้องบรรยาย

การเรียนวิชาพื้นฐาน ๕ วิชา คือ วิชาภาษาไทย วิชาภาษาอังกฤษ วิชามนุษยศาสตร์ วิชาสังคมศาสตร์ และวิชาวิทยาศาสตร์ จะแบ่งเป็นชั่วโมงบรรยาย ซึ่งใช้ห้องบรรยายเรียนรวม เป็นห้องใหญ่ทั้งชั้นที่ตึกศิลปศาสตร์ด้านท่าพระจันทร์ อาจารย์ผู้บรรยายจะนั่งบรรยายที่ห้อง ๒๐๓ ชั้น ๒ แล้วใช้กล้องโทรทัศน์ส่งสัญญาณต่อไปยังห้องฟังคำบรรยาย ตั้งแต่ชั้น ๑-๕ มีการจัดที่นั่ง เรียงชื่อนักศึกษาชั้นปีที่ ๑ ทั้งหมดตามลำดับอักษรโดยไม่แบ่งตามหมู่ เพื่อสะดวกต่อระบบ “เช็คชื่อ” ผู้เข้าห้องเรียน ในการเรียนห้องบรรยายรวมนักศึกษาทุกคนต้องแต่งกายตามระเบียบว่าด้วย เครื่องแบบนักศึกษา และในบางครั้งอาจารย์อดุลจะเดินตรวจตราความเรียบร้อยของนักศึกษาในห้องบรรยายรวมด้วย

คุณสมบัติสำคัญของอาจารย์ผู้บรรยายห้องบรรยายรวม คือ สามารถสื่อสารเรื่องยากและ เต็มไปด้วยรายละเอียดข้อเท็จจริง ให้เป็นเรื่องสนุก ใช้คำที่ฟังง่าย นักศึกษาสามารถเข้าใจได้ง่าย แต่ หลังการเรียนในห้องบรรยายจะต้องมีห้องฝึกฝนหรือห้องติว ยกเว้นวิชาวิทยาศาสตร์ อาจารย์ติวเตอร์ หรืออาจารย์ฝึกฝน ซึ่งเป็นอาจารย์รุ่นหลังจะได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่นี้ ทั้งนี้อาจารย์ติวเตอร์ จะทำหน้าที่อธิบายเพิ่มเติมในประเด็นสำคัญบางประเด็นที่ไม่ได้บรรยายในห้องบรรยาย ประเด็นสำคัญ ใน ๔ วิชา จะต้องกำหนด ไว้ให้ผู้เรียนได้ทราบก่อนแล้ว ปกติแต่ละวิชาจะมีอาจารย์ติวเตอร์ราว ๗-๘ คน หรือมากกว่านั้น อาจารย์ติวเตอร์แต่ละคนสามารถสอนติวข้ามวิชาได้ แต่อย่างไรก็ตามระบบการเรียน แบบห้องฝึกฝนหรือห้องติว ถูกยกเลิกไปในราว พ.ศ. ๒๕๑๔ อาจารย์ฝึกฝนทั้งหมดได้รับผิดชอบเป็น อาจารย์ผู้สอนหลัก ในกรณีวิชาอารยธรรมตะวันออกจะจัดการสอนติวเป็นประเด็น เช่น อารยธรรมจีน แบ่งย่อยเป็นการเมือง เศรษฐกิจ สังคม อาจารย์แต่ละคนจะรับผิดชอบสอนประเด็นย่อยแต่ละ ประเด็น อาจารย์ติวเตอร์วิชาอารยธรรมตะวันออก เช่น อาจารย์ศรีสุข ทวีชาประสิทธิ์ อาจารย์สุนันท์ ปาลกะวงศ์ และอาจารย์ศรีสุรางค์ พูนทรัพย์ เป็นต้น

นักศึกษารวมศาสตร์ผู้เนกไทเรียบร้อยในวันเปิดอาคารและห้องสมุดนิติศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๑๒

วิธีการสอนเพื่อให้ผู้เรียนสามารถคิดวิเคราะห์และศึกษาเพิ่มเติมด้วยตัวเองได้นั้น ระบบการสอนในห้องฝึกฝนนั้น อาจารย์ตัวเตอร้มักมอบหมายงานวิชาการเป็นการบ้านให้ผู้เรียนต้องทำรายงาน ซึ่งก็คือการเข้าห้องสมุดค้นคว้าแหล่งความรู้นอกห้องเรียน ดังนั้น ผู้เรียนหลักสูตรพื้นฐานทุกคนมีความสามารถเขียนรายงานได้ ตามหัวข้อที่กำหนดพร้อมกับการพัฒนาการเขียนรายงานด้วยการตอบคำถาม what when where why และ how ห้องสมุดและตำราภาษาไทย จึงเป็นเงื่อนไขจำเป็นที่ห้องสมุดต้องจัดหาและอาจารย์ผู้สอนต้องแต่งตำราขึ้น

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์ผู้สอนกับผู้เรียน

ถ้าจะว่าไปแล้วในยุคแรกของการเรียนการสอนการสอนวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์นั้น อาจารย์หลายท่านได้ให้คำแนะนำ ปรีกษาตลอดจนความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ แก่ผู้เรียน อาจารย์เพ็ชรี สุมิตร ในฐานะที่ท่านเป็นเลขานุการคนแรกของคณะสมัยอาจารย์อดุลเป็นคนบติ เล่าว่าท่านคุ้นเคยกับศิษย์วิชาพื้นฐานรุ่นแรก พ.ศ. ๒๕๐๕ มาก อาจารย์ให้ความเมตตาช่วยเหลือผู้เรียนซึ่งเวลานั้นส่วนใหญ่มาจากต่างจังหวัดที่อาจมีปัญหาทุนทรัพย์ในการเรียนและการใช้จ่ายประจำวันเป็นครั้งคราว อาจารย์เล่าว่า “เด็กบางคนมาจากสงขลา ที่นี้พ่อแม่ส่งเงินบ้าง ไม่ส่งบ้าง ถ้าพวกเขาไม่จ่ายค่าเล่าเรียนก็ไม่มีสิทธิสอบ ก็ต้องขอยืม (เงินอาจารย์) บ้าง เดียวก็ ๑๐ บาท ค่าข้าวกลางวัน...” สำหรับ ความรู้สึกของอาจารย์ต่อผู้เรียนรุ่นนี้ คือ “เป็นเด็กดีทุกคนรุ่น ๑ นี้ ฉันรักทุกคนเลยนะ เพราะใกล้ชิดกัน และที่สำคัญ ฉันจะซื้อเน็กไทไว้ ๕ เส้น เรียงไว้ที่โต๊ะ เวลาจะเข้าห้องเรียนจะต้องผูกเน็กไท เพราะอาจารย์อดุลให้ผูกเน็กไท แต่เด็กมีบ้างไม่มีบ้าง เวลาไม่มีก็ให้มายืม หยิบไปผูก เรียนเสร็จก็เอามาคืนให้คนอื่นได้เวียนใช้กัน” (สัมภาษณ์ อาจารย์เพ็ชรี สุมิตร วันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

อาจารย์เพ็ชรีมองเห็นว่า สถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมของผู้เรียนธรรมศาสตร์ในทศวรรษแรก ๒๕๐๐ นั้น “เป็นเด็กต่างจังหวัด ครึ่งหนึ่งเป็นเด็กที่ต้องทำมาหากินบ้าง เรียนบ้าง ผากเพื่อนเรียนจบแล้วตัวเองก็ไปรับจ้างทำงานพิเศษ แต่เขาก็เป็นคนดี เขาช่วยตัวเอง ฉันก็นับถือนะ พวก self-made-man เล็กเซอร์เื่อหรือสร้างตัวเองนี้ ได้ดีหลายคน” ปัจจัยจากฐานะของผู้เรียนเวลานั้นทำให้อาจารย์ศิลปศาสตร์ทั้งหมดที่สอนวิชาพื้นฐานต้องการช่วยเหลือผู้เรียนให้ได้รับข้อมูลความรู้มากที่สุด ได้เร่งจัดทำเอกสารประกอบการสอนและตำราเรียนขึ้น เป็นภาษาไทย เพราะตำราต่างประเทศในห้องสมุดมีน้อย เท่าที่มีผู้เรียนส่วนใหญ่ก็อ่อนภาษาอังกฤษไม่สามารถอ่านได้

ไม่มีความเชื่อมโยงในการสอนแต่มีบูรณาการระหว่างอาจารย์ผู้สอน

จากการสัมภาษณ์อาจารย์เพ็ชรีถึงรูปแบบการสอนที่จะให้วิชาหลักทั้ง ๕ วิชา ในหลักสูตรพื้นฐาน มีความเชื่อมโยงกันแบบบูรณาการนั้น แท้จริงแล้วแต่ละวิชาที่อาจารย์แต่ละคนรับผิดชอบวิชาของตัวเอง ไม่เคยมีการประชุมปรึกษาในเรื่องวิธีการหรือหลักการสอนให้เชื่อมโยงกัน เป็นลักษณะ “ต่างคนต่างรับผิดชอบเฉพาะของตัวเอง” แม้แต่ในกลุ่มวิชาเดียวกันอย่างวิชามนุษยศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาอารยธรรม แบ่งออกเป็น ๒ วิชาย่อย ใน พ.ศ. ๒๕๐๗ เป็นต้นมา คือ วิชาอารยธรรม ตะวันตก

อารยธรรมตะวันออก ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๑๔ ได้เพิ่มวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย ก็เป็นลักษณะต่างคนต่างทำ ตามความเห็นอาจารย์เพ็ชรี วิชาเหล่านี้มีขอบเขตสาระแยกเป็นประเด็นแตกต่างกันอยู่แล้วจึงไม่จำเป็นต้องกำหนดโครงสร้างให้เป็นแนวเดียวกัน นอกจากนี้ในรายวิชาแต่ละวิชาอาจารย์ผู้สอนสามารถเลือกให้ความสำคัญกับประเด็นที่ตนเองถนัดหรือเห็นว่าสำคัญ

เช่นเดียวกับวิชาวิทยาศาสตร์ที่แบ่งสาระวิชาย่อยแบ่งเป็นวิชาประวัติศาสตร์กายภาพ ซึ่งอาจารย์อรุณ รัชตะนาวิน เป็นผู้สอน กับวิชาประวัติศาสตร์สิ่งมีชีวิตหรือวิทยาศาสตร์ชีวภาพ ซึ่งอาจารย์วนิดา จิตต์หมั่น รับผิดชอบการสอนนั้น อาจารย์ทั้งสองต่างคนต่างกำหนดขอบเขตและเนื้อหาการสอนโดยไม่จำเป็นต้องปรึกษากัน เพราะเป็นคนละวิชาและมีขอบเขตความรู้ต่างกันชัดเจน ทำให้ไม่ต้องพูดคุยหรือปรึกษากัน (สัมภาษณ์อาจารย์วนิดา จิตต์หมั่น วันที่ ๒๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

ด้วยเหตุนี้ในกระบวนการเรียนการสอนแต่ละวิชาจึงมีเนื้อหาเป็นเอกเทศที่ขึ้นอยู่กับเทคนิคการสอนของอาจารย์แต่ละคน เห็นได้ชัดว่าการสอนน่าจะไม่มี การเชื่อมโยงประเด็นกันระหว่างวิชา แต่เนื่องจากขอบเขตเนื้อหาที่สามารถแยกจากกันได้ จึงไม่ค่อยเกิดปัญหาความซ้ำซ้อน แม้จะไม่สามารถพัฒนาความเชื่อมโยงระหว่างวิชาในห้องเรียน แต่การที่อาจารย์อดุลได้มีการจัดการพื้นที่ห้องพักอาจารย์ด้วยการไม่แบ่งพื้นที่ออกตามแผนกวิชา หากแต่ให้มีการจัดห้องพักอาจารย์คละกันข้ามวิชากัน ทำให้อาจารย์วิชาอารยธรรมใช้ห้องพักร่วมกับอาจารย์วิชาวิทยาศาสตร์หรืออาจารย์วิชาภาษานั่งรวมห้องเดียวกับอาจารย์สอนวิชาอารยธรรม เป็นต้น วิธีการบริหารพื้นที่การใช้ห้องพักอาจารย์ลักษณะนี้ ก่อให้เกิดการหลอมรวมและบูรณาการความรู้เฉพาะวิชากับวิชาอื่น ๆ ทำให้อาจารย์ต่างสาขามีโอกาสรับฟังคำแนะนำ แลกเปลี่ยนความรู้และการซักถามระหว่างกัน นับเป็นปรากฏการณ์เฉพาะที่เกิดขึ้นกับหลักสูตรวิชาพื้นฐานและคณะศิลปศาสตร์ อันเกิดจากความศรัทธาเริ่มของอาจารย์อดุลอย่างแท้จริง

คงไม่มีข้อสรุปใดที่น่าประทับใจไปกว่าบทสัมภาษณ์อาจารย์ชาญวิทย์มองย้อนกลับไปถึงคุณูปการที่อาจารย์อดุลมีต่อวิชาพื้นฐานและทำให้วิชานี้เป็นลักษณะพิเศษที่อาจไม่มีที่มหาวิทยาลัยแห่งอื่น คือ การสามารถบูรณาการอาจารย์ผู้สอนที่ต่างสาขาความรู้โดยสิ้นเชิงอย่างสาขาวิชาวิทยาศาสตร์ ให้เข้ามาทำงานร่วมกันกับอาจารย์สาขาประวัติศาสตร์และมนุษยศาสตร์อื่น ๆ ซึ่งแม้แต่ในรุ่นของอาจารย์ชาญวิทย์เอง ก็มีเพื่อนร่วมงานที่ทำงานด้วยกันได้อย่างเป็นคณะทำงานที่ดี คือ อาจารย์ศันสนีย์ ตันติวิท ซึ่งสอนวิชาวิทยาศาสตร์ในหลักสูตรวิชาพื้นฐานนั่นเอง รวมถึงคำบอกเล่าที่เกิดจากความภาคภูมิใจของอาจารย์วนิดา จิตต์หมั่น อาจารย์วิชาวิทยาศาสตร์รุ่นยุคบุกเบิก ที่ต่อมาได้รับหน้าที่ผู้อำนวยการสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มีโอกาสลงไปศึกษาวิถีชีวิตชาวบ้านและสภาพชนบท ซึ่งเป็นมิติทางสังคมศาสตร์ สำหรับอาจารย์แล้วนี่คือการบูรณาการชีวิตและความคิดอันเกิดจากการเป็นอาจารย์สอนวิชาพื้นฐาน

กล่าวได้ว่าหลังจากการปรับปรุงหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ใน พ.ศ. ๒๕๑๔ แล้ว การเรียนการสอนวิชาพื้นฐานดำเนินมาอย่างเป็นที่น่าพอใจ ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ อาจารย์อดุลในฐานะคณบดีคณะศิลปศาสตร์ ได้รับแต่งตั้งจากมหาวิทยาลัยให้ดำรงตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ สมัยศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นอธิการบดี อาจารย์อดุลมีหนังสือถึงอธิการบดีลงวันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ ขอลาออกจากคณบดีคณะศิลปศาสตร์ เพื่อรับตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการแต่เพียงตำแหน่งเดียว แต่อาจารย์สัญญาให้คำตอบว่า

“ผมเห็นใจที่ท่านต้องรับภาระงานหนักหลายด้าน แต่ตั้งที่ผมเคยเรียนด้วยวาจา
ขอร้องท่านไว้แล้ว ว่าขณะนี้ เป็นระยะที่เรา กำลังจะตั้งตัวไปในทางใหม่
อยากจะให้เป็นว่าอะไรที่ท่านทำถนัดมีอยู่แล้ว ก็ให้ช่วยกรุณาทำไปก่อนสักระยะหนึ่ง
ฉะนั้นผมจึงเสนอให้ท่านรองอธิการบดีทุกท่าน ดำรงอีกตำแหน่งหนึ่ง
จึงขอได้โปรดทบทวนอีกสักครั้งเถิด” สัญญา ธรรมศักดิ์
(พจน.มธ. (๒) ๒.๑.๖.๖/๒ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๑๙)

ส่งท้ายด้วยถ้อยคำจากคณาจารย์

ในวาระอาจารย์อดุลเจริญอายุครบ ๙๐ ปี ขอนำถ้อยคำจากคณาจารย์รุ่นแรก ๆ ที่ร่วมมี
บทบาทสำคัญในการจัดการเรียนการสอนวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์กับอาจารย์อดุล และคณาจารย์
ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรนี้ ถ้อยคำเหล่านี้แสดงถึงคุณค่าและความสำคัญอันยิ่งใหญ่
ของอาจารย์อดุลกับหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์

พันเอกหญิง ดร. คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา

“(อาจารย์ศีกฤทธิ) ท่านบอก นี่หล่อนอยู่เฉย ๆ อยู่ โรงเรียน จปร. นั้นนะ คำให้สอนอะไรก็สอนไป พวกหล่อนมาอยู่ที่ลานโพเนี่ยะ มันทนด้วย อะไรด้วยเนี่ยะ คุณอดุลตัวดี มาปรับปรุงวิชาของเค้าจนกระทั่งมันออกมาเต็มลานโพ ถ้าเพื่อหล่อนไปปรับปรุง โรงเรียน จปร. แล้วมันออกมาเต็มลานพระรูป หล่อนจะทำยังไง (เสียงหัวเราะ) นี่คือคำที่ อาจารย์ศีกฤทธิ คิดว่าพวกเราทำอะไรมั่งที่เราไปจัดใส่สมองอะไรเนี่ยนะคะ ก็จะมาเล่าให้ฟัง นี่คือผลของการสอนศิลปศาสตร์ทั้งหมด... ที่อาจารย์อดุลท่านมาทำที่คณะศิลปศาสตร์ ๒ ปีแรกเนี่ยะ เราก็ต้องถือว่าเราได้มีส่วนสร้างเด็กที่เป็นนักคิดอะไรเนี่ยะนะคะ แล้วก็ท่านที่ไม่เคยไป ท่านที่ไม่เคยคุ้นกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้วยกันก็ไม่ว่าว่าลานโพเนี่ยมันอยู่ตรงไหน แต่ถ้าท่านที่ไม่รู้จักเนี่ย ก็จะไม่เคยไป จะบอกว่า ลานโพอยู่ตรงนี้ แล้วคณะศิลปศาสตร์ของเราจะล้อมลานโพ เพราะฉะนั้นดิฉันพูดปริศนาอักษรไขว้ไว้แค่นี้ว่า ไอ้ที่มันพูดกันได้ลานโพเนี่ยมันมาจากไหน”

“ตอนสมัยสอนหนังสือ ที่แรกก็โกรธว่า ไอ้พวกนี้มันพูดมากอะไร ถกเถียงอะไรมา แล้วพอตอนหลัง พอพ้นสมัย ๑๔ ตุลา อะไรไปแล้วเนี่ยะ ต้องขอเรียนว่าเหงาเลยคะ เพราะว่าเด็กที่ใหม่เนี่ยะมันทำให้เราเหงา ก็ไอ้ตอนที่ก่อน ๑๔ ตุลานั้นมันวุ่นวาย มากมาย เราก็โกรธนะคะ แต่พอมันเงียบกันไปเนี่ย นี่มันไปไหนกันหมด มันไปก่อการใดที่ไหน (เสียงหัวเราะ) ดิฉันก็เลยต้องขอเรียนว่า จากประสบการณ์ตอนที่เราสอนนั้นหนักใจสุดขีด แต่ไม่รู้สิว่ามันเป็นความสนุกนะ มันเป็นการท้าทายพวกอาจารย์ที่สอนหนังสือทีหลังบอกว่า บอกตรง ๆ ว่าไม่สนุก เพราะเด็กรุ่นหลังนี้ยังไม่ค่อยคิดถึงไอ้เรื่องวิชาการที่จะไปต่ออะไร แก่คิดแต่เพียงว่า เรียนอะไร จะทำงานอะไร หาเงินได้เงินมากที่สุด”

“แต่ทีนี้ก็จะขอเรียนในที่นี้ว่า พวกเราเนี่ยะรู้สึกว่ อาจารย์อดุล เป็นคนที่มีความกล้าอย่างที่สุดที่คนไทยเค้าเรียก กล้าอย่างบ้าบิ่นด้วย ในเรื่องการศึกษา เพราะอาจารย์อดุล รับนักเรียนปีแรก ๑,๘๐๐ คน ทั้งที่มีอาจารย์เต็ม ๆ ๔ คน คือ ดิฉัน อาจารย์อรุณ อาจารย์เฉลา อาจารย์มัทนี มีอยู่ ๔ คน เท่านั้น ดีกรีเรียนก็ไม่มีนะคะ ต้องเรียนกันที่ข้างหน้าหอประชุมใหญ่ นี่คือความกล้าของอาจารย์อดุล ในการที่จะนำการศึกษาระบบใหม่เข้ามา เพราะฉะนั้น Professor Baxter ที่มาจาก Harvard แก่บ่นทุกวันว่าทำไมกล้าอย่างนี้ แต่ว่าในที่สุด ถ้าเกิดตั้งใจจะทำจริง ๆ มันก็ทำได้ แล้วเราก็ตั้งคณะศิลปศาสตร์ แล้วก็ทำหลักสูตรใหม่จนได้”

(จาก พันเอกหญิง ดร. คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา คำกล่าวในวาระศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ครบ ๗ รอบ (๘๔ ปี) ที่โรงแรมแห่งหนึ่งในจังหวัดนครปฐม)

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ เพ็ชรี สุมิตร

“เราสอนกันมาก่อน outline คำโครงการสอน ตำราที่หลัง ฉันก็สอนตะวันออก อาจารย์คุณนิออน เขาก็รับผิดชอบตะวันตก ที่นี้พอสอนไป เด็กสมัยนั้นมันไม่ค่อยรู้ภาษานะ คือภาษาอังกฤษ ตำราทั้งนั้นเลย ตำราไทยนี่ไม่มีเลยในโลกนี้ ที่นี้ให้ (เด็ก) มันไปอ่านภาษาฝรั่ง ก็สงสารมัน มันก็งู ๆ ปลา ๆ แล้ว (เวลา) ฟัง lecture ฉันก็พูดเร็ว มันก็จดไม่ทัน ฉันก็รู้นะ ฉันก็เริ่มเขียนคำบรรยายตั้งแต่เริ่มแรกเลยนะ เขียนงู ๆ (ง่าย ๆ) ก่อน ประวัติอารยธรรมจีน ประวัติอารยธรรมญี่ปุ่น อินเดีย เริ่มไปแล้วก็ค่อย ๆ พัฒนาขึ้นมาเรื่อย ๆ เป็นเอกสารประกอบการสอน ดร.อดุล เขาก็เน้น (ให้เราเขียนตำรา) เราเองก็เห็นเด็กมันไม่รู้เรื่อง พูดตรง ๆ ฉันเขียนหนังสือ ฉันไม่ได้หวังอะไรเลย เพราะอยากจะให้เด็กมันมีตำราอ่านเท่านั้น เพราะมันอ่านภาษาอังกฤษไม่ค่อยออก มันไม่กระดิกหู เราก็สงสารมัน ที่ทำเพราะอย่างนี้ เมื่อมาทำแล้วมันก็ค่อย ๆ ปรับปรุงขึ้น ๆ มันก็มีเป็นเล่มขึ้นมา ไม่ใช่อยากไปเขียนใครจะอยากเขียน เสียเวลา”

“พูดตรง ๆ นะ เด็กจุฬาฯ ส่วนมาก background เขาดี นี่พูดจริง ๆ เลยนะ เขามาจากโรงเรียนดี แล้วมาจากสกุลดี ฉันรู้จักเกือบทั้งนั้นนะ แต่เด็กธรรมศาสตร์นี่คละ เด็กต่างจังหวัดบ้าง เด็กครึ่งนึงต้องทำมาหากินบ้าง เรียนบ้าง ฝากเพื่อนจด แล้วก็ไปรับจ้างพิเศษ (ทำงานหาเงินมาเรียน) แต่เขาก็เป็นคนดีนะ เขาช่วยตัวเอง ฉันก็นับถือเขาแหละพวก self-made-man ได้ดีหลายคน แต่ฉันกลับชอบธรรมศาสตร์ สารภาพเลย คือฉันอาจจะเป็นคนไม่เหมือนกับคนอื่นนะคือ อะไรที่มันมีสถาบันมั่นคงแล้ว ฉันก็ไม่ว่าอะไรนะ แต่ไอ้ที่คล้าย ๆ เรามีส่วนสร้างเข้าใจใหม่ เรามีโอกาสได้ทำอะไรบ้าง อย่างอยู่ (จุฬาฯ) นั้นฉันก็ต้อง follow pattern ของเขาแหละ เขาเคย (ทำ) อย่งไรมา เราก็ต้องตามเขาไปเรื่อย ๆ เพราะเราเด็ก แต่ว่ามาทาง (ธรรมศาสตร์) นี้ เราได้ create something นะ ใจฉันรักธรรมศาสตร์มากกว่า แล้วฉันก็เป็นกันเองกับเด็กมาเพราะว่า ฉันเป็นเลขาฯ คณะ มันมีอะไร มันก็วิ่งมาหาฉัน ยืมเงินบ้าง แล้วมันก็สนิทสนม”

“ดิฉันสนิทกับนักศึกษารุ่นแรก ไตรรงค์ สนิทมาก สนิทจนเดี๋ยวนี้ เป็นเด็กสงขลา ที่นี้พ่อแม่ก็ส่งเงินบ้างไม่ส่งเงินบ้าง ที่นี้ฉันเลขาฯ คณะนี้ ก็ถ้าไม่จ่ายค่าเล่าเรียน ก็ไม่ได้สอบ ก็ยืมบ้างอะไรบ้าง เดียวก็ ๑๐ บาท ข้าวกลางวัน เอาไป เวลามันขึ้นเวทีศิษย์เก่า ผมเนี่ยนะยืมอาจารย์ทุกวันเลย แล้วเพื่อนก็บอกว่า เฮ้ย เดียวนี้มึงมั่งมี มึงใช้บ้างไหม โอ๊ย กูไม่ใช่ กูเก็บไว้ประทับใจ ไตรรงค์ ฉันลืมนี่ไปแล้วนะ มันขึ้นเวทีเลี้ยงรุ่น แล้วมันขึ้นไปพูดเรื่องนี้ ฉันก็เลยเออตายจริง เรานี้แก่แล้ว บางทีลืมนี่พูดมันไม่อายหรอก มันเป็นเด็กดี เด็กรุ่น ๑ เรียนดีดีนะ ฉันรักมันทุกคนเลย เพราะว่ามันใกล้ชิดนี่”

(สัมภาษณ์ศาสตราจารย์เกียรติคุณเพ็ชรี สุมิตร วันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙ โดยคณะผู้วิจัย)

ศาสตราจารย์ ดร.มันนี รัตน์

“อาจารย์ใส่แว่นตา ไม่สูบบุหรี่ ชี้นิ้วยาว ก็เหมือนพ่อฉัน พ่อฉันเป็นคนชี่เหนียว มัธยัสถ์ กินข้าวด้วยกัน อาจารย์ไม่เคยเลี้ยงเราเลย กินข้าวอาจารย์กินชามเดียว ในขณะที่พวกเรากินหลายชาม ถ้ากินก็กินด้วยกันที่ห้องชั้น ๒ อาจารย์นั่งหัวโต๊ะ พวกเราก็นั่งแล้วก็คุยกันไป ซึ่งก็ไม่มีในคณะอีก ก็เป็นกันเองอย่างยิ่งแหละ รุ่นแรกนะ”

“สมัยนั้นเด็กชอบการเมือง เค้กติดป้ายใหญ่เขียนเรื่องการเมืองตามตึก อาจารย์อดุลตามไปเอาออก เพราะท่านเห็นว่าสกปรก ท่านเป็นคนสะอาด ธรรมศาสตร์เป็นที่เดียวที่สวมสะอาด เพราะอาจารย์อดุลไปตรวจทุกวัน”

“เดิมก็เป็น (ภาควิชา) ภาษาอังกฤษ ดิฉันขอให้เป็น literature วรรณคดีอังกฤษ เกิดสาขาวิชาวรรณคดีอังกฤษ คือในวรรณคดีอังกฤษมันก็มีดราม่า ดิฉันก็สอนการละคร ก็เลยขออนุญาต อาจารย์อดุลย์ ทำละครเรื่องแรก เรื่อง Death of a Salesman อวสานของเซลส์แมน ก็เรื่องนี้ อาจารย์ก็เขียนขมมะ คนมาดูหลายคน พระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จ”

“ตึกของเราเป็นตึกที่ทันสมัยที่สุด เพราะธรรมศาสตร์มันเก่ามาก อาจารย์เป็นคนดูโครงสร้าง คณะศิลปศาสตร์รุ่นแรก เป็นคณะที่มีโทรทัศน์ฉาย เราทันสมัยมาก มี air condition รุ่นแรก แล้วมีอะไรหลายอย่าง เป็นการปรับหลักสูตรที่ยากมาก เพราะคณะอื่น anti มาก เพราะเค้าอยากให้เรียนวิชาชีพตรงเลย กฎหมายก็อยากให้เรียนกฎหมาย แต่อาจารย์อดุล บอกทุกคนต้องเรียนศิลปศาสตร์ ๒ ปี ทุกคนก็โวยวายใหญ่ ในที่สุดก็เหลือปีครึ่ง”

“ครั้งแรกก็ศิลปศาสตร์โทษที่ ตึกไม่มี สอนหลายแห่ง lecture รวมก็หอประชุมใหญ่ เว็ววังมาก เด็กก็ไม่ได้ยินเลย และต่อมาก็มีตัวเตอร์ แล้วต้องตัวห้องละ ๕๐ คน เพราะเด็กอาจจะฟัง lecture ในหอประชุมใหญ่ไม่ทัน หรือไม่เข้าใจ เราจึงมีห้องเล็ก ๆ แบ่งเป็นห้องละ ๕๐ คน ครูเองก็ไปสอนห้องเล็ก ๆ ด้วย ต่อมาไม่ใช่หอใหญ่ (เพราะเสียงฟังยาก) มีทีวีก็ฉายทีวี แล้วอาจารย์สอนอยู่ในห้องทีวี”

“เด็กเป็นพัน ไม่รู้จักเด็กเลย เด็กไทยชี่โกงมาก และชี่เกียจ อย่างสอบนี้ มันดูกัน เวลา lecture มันก็ไม่จด มันให้ผู้หญิงจดแล้วมันก็ไปสอบ ฉันทก็ให้ตก ตก ๖๐% ตก ก็ได้ข่าวว่าเป็นอาจารย์ที่ดูร้ายมาก”

(ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจากนางอานิก อัมระนันท์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

ศาสตราจารย์วนิดา จิตต์หมั่น

“ดิฉัน (คิด) ว่าอาจารย์อดุล ความคิดท่านก้าวหน้ามาก คือท่านไม่ได้ต้องการให้บัณฑิตที่จบจากธรรมศาสตร์รู้แต่วิชาชีพอย่างเดียว ท่านต้องการเปิดโลกทัศน์ของบัณฑิตทุกคนในทุก ๆ ด้าน เพราะฉะนั้นวิชาพื้นฐานเนี่ย ก็น่าที่จะเป็นสิ่งที่ช่วยพัฒนาทั้งจิตใจ ทั้งบุคลิกภาพ ของบัณฑิตที่จบไปจากธรรมศาสตร์...”

“outline เนี่ย ดิฉันจะขึ้นต้นก็อาจจะต้องพูดอธิบายให้เข้าใจว่า สภาพแวดล้อมมันมีสภาพแวดล้อมทั้งกายภาพ ชีวภาพ เราก็ทั้ง ๒ อย่างนี้ แต่ละอย่างมันจะเปลี่ยนแปลงอย่างไร แล้วก็เอาทฤษฎีทางนิเวศวิทยามาจับ เพราะว่าเรียนมา ดีใจด้วย ก็ดีใจว่าได้ใช้ ก็มีเรื่อง food chain ก็มีเรื่องสารพัดเลย เรื่องป่าเขาลำเนาไพรอะไรว่าหมดเลย มันสนุก แต่อาจารย์เสน่ห์ก็คล้าย ๆ ว่ายังไม่ค่อยแตะว่ามันเกี่ยวข้องกับคนอย่างไร อยากให้ลงไปว่า ผลกระทบต่อ”

“(วิทยาศาสตร์) ยาก คนเรียนยังบอกว่ายากเลย ต้องอ่านภาษาอังกฤษแล้วก็แปลเป็นไทย แปลจากไทยเป็นไทยอีก คือเวลาสอนมันอดคิดไม่ได้ว่าเด็กที่เรียนเขาไม่ได้มีพื้นฐานมาทางวิทยาศาสตร์ เพราะฉะนั้นเราต้องเรื่องยากให้เป็นเรื่องง่าย คือคิดอย่างนี้ เพราะฉะนั้นก็ต้องพยายามทำอย่างไรที่จะพูดให้มันฟังแล้วมันเข้าใจง่าย ๆ”

“แต่อยู่ธรรมศาสตร์นี้ ต้องบอกว่าทำให้คนสอนก็กว้างขึ้น คืออย่างน้อยเนี่ย ดิฉัน แม้แต่ในคณะศิลปศาสตร์ก็ยังมีเพื่อนอาจารย์ที่อยู่ประวัติศาสตร์ อยู่วรรณคดี อยู่ภาษา อยู่หลาย ๆ สาขาทางด้านสังคม เพราะฉะนั้นเราก็ได้ซึมซับ ได้ความรู้เล็ก ๆ น้อย ๆ อะไรเข้ามาในตัวเราด้วย แล้วตอนหลังดิฉันก็ไปช่วยงานของบัณฑิตอาสาสมัครของอาจารย์ป่วย เคยเป็นผู้อำนวยการอยู่ ๓ ปี คือต้องบอกว่าจุดนั้นทำให้อาจารย์ธรรมศาสตร์ได้ออกไปสัมผัสกับชีวิตจริงของชาวบ้าน อันนี้มีประโยชน์มากเลย ได้เห็นสภาพแวดล้อมมันเป็นอย่างไร คนอยู่กันอย่างไร อาชีพเป็นอย่างไร เราได้เรียนรู้เยอะ เพราะฉะนั้นเราก็ต้องติดตามไปดูเขาทำงานตามหมู่บ้านอะไรอย่างนี้ อันนั้นได้ประโยชน์มากทีเดียว เราได้เรียนรู้ชีวิตจริง ๆ ของคนไทย เพราะว่าดิฉันเป็นคนกรุงเทพฯ ไม่ได้เคยสัมผัสอะไรกับต่างจังหวัดเท่าไร ฉะนั้นก็เป็นโอกาส คือต้องบอกว่าอยู่ธรรมศาสตร์เนี่ย ดิฉันต้องบอกว่าดิฉันภูมิใจ เพราะนอกจากสอนแล้วตัวเราเองเราก็กว้างขึ้นด้วย เข้าใจโลกมากขึ้น”

“(อาจารย์อดุล) มีความเป็นปัญญาชน เป็นนักวิชาการทางด้านการศึกษา แล้วก็เป็นผู้ที่มองการณ์ไกลในด้านการศึกษา แล้วก็อาจารย์มีความตั้งใจที่จะพัฒนาธรรมศาสตร์ทางด้านการศึกษาเพื่อว่าบัณฑิตที่จบไป นอกจากจะมีวิชาชีพแล้ว ยังเป็นปัญญาชน เป็นพลเมืองดี มีทั้งคุณธรรม จริยธรรม วิชาปรัชญาสอน ดิฉันว่าอันนี้สำคัญ คือท่านพยายามมาก แต่อาจจะเป็นเพราะว่าความคิดของท่านก้าวหน้า ก็มีเหมือนกันที่เขาติดตามท่านไม่ทัน ก็เสียดาย”

(สัมภาษณ์ศาสตราจารย์วนิดา จิตต์หมั่น วันที่ ๒๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙ โดยคณะผู้วิจัย)

ศาสตราจารย์มงคล สีห์โสภณ

“ทำงานกับ ดร.อดุล นี่ก็สบายนะครับ ท่านไม่จู้จี้จุกจิก (ถ้าจะเสนอะไรขึ้นไป) ก็ต้องไปตามขั้นตอน ต้องเข้าประชุม และถ้าเผื่อจะปรึกษาอะไรก็จะมีการคุยกันก่อนได้ แล้วค่อยส่งยื่นอะไรอย่างนี้”
(สัมภาษณ์ศาสตราจารย์มงคล สีห์โสภณ วันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙ โดยคณะผู้วิจัย)

รองศาสตราจารย์ ดร.ทิพาวดี เอมะวรรธนะ

“ถ้านึกถึงอาจารย์อดุล ก็จะนึกถึง เป็นภาพของคนที่แกร่ง กล้าหาญ อิศระ มีวิสัยทัศน์ที่ไกลมากแล้วก็ เป็นจุดที่น่าประทับใจใน ๓ - ๔ ประเด็นนี้ ถ้าไม่แกร่ง คณะศิลปศาสตร์คงเกิดไม่ได้เพราะเป็นการบุกเบิกสิ่งใหม่ของประเทศไทยแล้วก็มีแรงเก่าของสังคมอยู่เยอะกว่ารูปโฉมที่ความแกร่งของอาจารย์ แล้วก็กล้าที่จะทำ รวมทั้งกับวางหลักสูตรเอาไว้อย่างมีวิสัยทัศน์ที่ไกล เราจะเห็นบุคคลสาธารณะที่จบมาจากความเป็นศิลปศาสตร์ เขาจะมีความเป็นตัวของตัวเองสูง ถ้าอาจารย์ ดร.อดุล ไม่มีความแกร่ง กล้าหาญ มีอิสระ แล้วก็วิสัยทัศน์ร่วมกันในตัวคน ๆ เดียว พวกเราก็คงแจ้งเกิดไม่ได้เหมือนกัน อิสระนี่ก็คืออาจารย์เป็นผู้ที่มีอิสระทางความคิดทางวิชาการของตัวเอง และอาจารย์ก็ให้อิสระกับนักศึกษาและคณาจารย์ด้วย มีการฟังความคิดเห็นของกันและกัน ซึ่งเป็นวิธีการที่เหมาะสมที่สุดที่จะสร้างปัญญาชนที่ดีที่สุด”

(ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจากนางอานิก อัมระนันท์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

รองศาสตราจารย์ยุทธ ศักดิ์เดชยนต์

“สมัยก่อนธรรมชาติไม่เคยมีอาจารย์ประจำ แต่ว่าพออาจารย์อดุลมาก็เริ่มมี ท่านเอาห้องประชุมชั้น ๒ เป็นห้องกินข้าวของอาจารย์ และก็ให้คนไปซื้ออาหารมา ท่านเองก็นั่งกินด้วย กินแต่เกาหลี ข้าวเปล่าจากร้านท่าพระจันทร์ ซึ่งมันก็ทำให้บรรยากาศของวิชาการมันเกิดขึ้นได้เยอะมากเลย แต่ว่าตอนหลังจะไม่ค่อยได้เห็น เพราะอาจารย์ทั้งหลายก็ต่างคนต่างมีธุระไปที่อื่นหมด ไม่ค่อยมานั่งกินข้าวด้วยกัน แต่สมัย ๒ ปีแรกจะมากันเยอะ อาจารย์จะมานั่งกินข้าวกัน”

“คือตอนตั้งศิลปศาสตร์ใหม่นั้นคนก็ยังไม่ค่อยเข้าใจว่าทำอะไรกัน แต่ว่าผมเองผมมีโอกาสที่จะเข้าไปเป็นอาจารย์รุ่นเด็กสมัยนั้น ซึ่งพื้นฐานผมเองก็เรียนมาระบบเก่านั่นแหละ เรียนช่วยตัวเอง ไม่มีอาจารย์ที่ปรึกษา ไม่มีคนที่จะมาคอยช่วยเท่าไร พุดงาย ๆ คือนั้นเรื่องสอบอย่างเดียวในแต่ละปี สอบให้ผ่านก็ใช้ได้ ทีนี้พอมาอยู่ถึงศิลปศาสตร์ก็จะเจอกับระบบใหม่ที่ไม่เคยเห็นมาก่อน คือมีการตั้งอาจารย์ที่ปรึกษา แล้วก็มีการติวเตอร์ ซึ่งจะทำให้เรียนเป็นกลุ่ม เพราะธรรมชาติเดิมนั้นมันไม่มีกลุ่มเล็ก มันมีแต่เลคเชอร์ใครจะมานั่งฟังนอกห้องก็ได้ นั่งฟังที่สนามก็ได้ ไม่จำเป็นต้องเห็นตัวอย่างนั้น ก็เปลี่ยนมาเป็นการเรียนการสอนที่ใกล้ชิดกับตัวอาจารย์ โดยเฉพาะ ๒ ปีแรกจะเป็นอย่างนี้คือมีการเรียนห้องเล็ก ห้องละ ๓๐ - ๔๐ คน เวลาเรียนก็จะมีคนเช็คชื่อด้วยว่าใครมาเรียน ใครไม่มาเรียน แล้วก็ถ้าใครมาเรียนไม่ถึง ๗๐% ก็ไม่ให้สอบ เท่ากับว่าสอบตกในวิชานั้นเลย ต้องมาเรียนใหม่”

“สมัยนั้นอาจารย์ที่มาสอนก็ล้วนแต่เป็นอาจารย์พิเศษมาจากข้างนอก แต่ละท่านเป็นคนที่มีความรู้เป็นที่ ๑ ในสายวิชานั้น ทางกฎหมายก็มีมาจากประธานศาลฎีกาบ้าง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม พระยาอรรถการีย์นิพนธ์ รัฐีกจะเป็นท่านแรกที่สอน แล้วต่อมาก็เป็นหลวงจ่าบุญเนติศาสตร์”

“น่าเสียดายก็คือระบบที่เรา กำลังคิดว่ามันดีกว่าเดิมมันอยู่ได้ปีเดียว พอถึงปีต่อมา พวกที่อยู่ปี ๑ จะขึ้น ปี ๒ ก็ไปประท้วงว่า เขาไม่ชอบที่ต้องเรียน ๕ ปี เพราะว่าเรียนศิลปศาสตร์ ๒ ปี แล้วต้องไปต่ออีก ๓ ปี ก็อยากจะได้เรียน ๔ ปีเหมือนเดิม เพราะว่าสมัยนั้น กพ. เขาก็ยังไม่ค่อยสนใจที่จะแยกแยะว่า ๕ ปีนี้จะได้เงินเดือนสูงกว่า ๔ ปี เพราะฉะนั้นพวกนี้เขาก็มาว่า แล้วเรื่องอะไรมาบังคับให้เขาเรียน ๕ ปี โดยที่มหาวิทยาลัยอื่นจะเรียน ๔ ปีเท่านั้น ก็มีการประท้วงแล้วก็ในที่สุดก็มาเปลี่ยนหลักสูตรเป็นศิลปศาสตร์ปีเดียว แล้วเรียนเฉพาะวิชาทางด้านมนุษยศาสตร์ กับสังคมศาสตร์พื้นฐาน ส่วนวิชาชีพทั้งหลายเป็นนิติศาสตร์ บัญชี เศรษฐศาสตร์นั้นจะไปอยู่ ไปใส่รวม ๆ กันแล้วก็ย่อจากเดิม คือเดิมนั้นเรียนละเอียด ตอนหลังมาเรียนให้มันย่อเข้าก็เรียกว่าหลักสูตรพื้นฐาน ซึ่งก็เป็นสิ่งที่มหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยเป็นแบบอย่าง”

(ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจากนางอานิก อัมระนันท์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก

“ผมคิดว่า Liberal Arts เป็นปรัชญาที่เป็นแนวคิดของ ดร.อดุล ที่เห็นว่าไม่ว่าจะจบมาจากไหนก็ตาม จะเข้าช่อง ๆ แคม ๆ ช่องเดียวเลยมันคงไม่เห็นลูชีวิต ต้องปูพื้นฐานเป็นหลักสูตรพื้นฐานเสียก่อน เวลาตั้งเป็นคณะกรรมการหลักสูตรพื้นฐาน ผมก็มีส่วนที่ทำให้ (หลักสูตรช่วยให้นักศึกษาได้) มาเป็นคนที่มีทางเลือกจริง ๆ... คนที่เห็นก็จะเลือกชีวิตของตัวเองต่อไปในวันข้างหน้าชัดเจนขึ้น แล้วมันก็จะเป็นการฝึกที่ไม่ใช่ฝึกเฉพาะวิชานั้น ๆ แต่มันจะฝึกการใช้ชีวิตด้วย ผมมองศิลปศาสตร์เป็นอย่างนั้นนะฮะ”

“เวลาเราก็มีอะไรก็ไปรายงานกับเสด็จในกรมฯ ตอนนั้นก็ใกล้ชิดกับอธิการบดีมาก แล้วเสด็จก็ฟังพวกเรา ผมคิดว่าก็เป็นคณะทำงานที่ค่อนข้างมองกว้าง คือไม่ได้มองต่อต้านใครหรือว่าไม่เห็นด้วยไม่ใช่ แต่พยายามที่จะประมวลสิ่งที่มันมีอยู่แล้วว่า ทำอย่างไรให้มันเป็นองค์ประกอบที่ทำให้คนมีการเรียนรู้กว้างขึ้น แต่กว้างอย่างมีความหมาย ไม่ใช่กว้างและทะเลาะ ไม่ใช่แบบศิลปศาสตร์วิชาเลือกเยอะเยอะไม่ใช่อย่างนั้น แต่ว่าพยายามมีแนวให้เลือก ให้ตัวนี้ตัดสินใจว่า ชีวิตต่อไปจะเป็นอย่างไร อะไรอย่างนี้นะฮะ”

“พอมาถึงเสด็จในกรมฯ ปีบ เราก็มานั่งคิดกันว่า คือโดยหลักการเราเห็นด้วยกับศิลปศาสตร์อยู่แล้ว แต่ว่าเราก็มาดูอะไรที่มันจะให้กับสังคมไทย คนไทย นี่ไม่ใช่แบบชาตินิยมนะฮะ แต่ว่าเราลองมาดูภาพคนไทยเนี่ยในชีวิตเขาข้างหน้าเนี่ย เขาจะมีความเชี่ยวชาญบวกด้วยความกว้างในสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เราจะให้อาหารทางความคิดเขาในแง่นี้”

“คือไม่ใช่เราคิดอะไรใหม่ ไม่ใช่ แต่เรามองไปที่คน ควรจะเรียนหนังสือ จบแล้วเป็นบัณฑิตเนี่ย เขาควรจะเป็นคนอย่างไร ไม่ใช่เป็นคนที่รักมหาไทย หรือรักสิงห์แดง ไม่ใช่อย่างนั้น เราโดนต่อต้านเยอะ เพราะอย่างนี้ เพราะว่าธรรมศาสตร์ตอนนั้นถูกผูกพันเข้าไปในสีเป็นเรื่องอะไรเยอะเยอะ”

“(การปรับหลักสูตรพื้นฐาน) เราจะมาดูสังคมไทย แล้วถามว่าเยาวชนไทยเนี่ยที่ขึ้นมาแล้วเนี่ย จะต้องเผชิญกับโลกอะไร”

“(ผมมี) กำลังใจที่ว่าเราสร้างคนที่มีความเป็นตัวของตัวเองสูง แล้วในขณะที่เดียวกันก็อยู่ในแวดวงแบบนั้นเนี่ยนะฮะ ไม่มีประโยชน์จะมาตั้งตัวเป็นปฏิปักษ์กับสิงห์แดง ไม่มีประโยชน์ ไม่มีเลยเรื่องพวกนี้เนี่ยแล้วเรื่องพวกนี้ผมไม่ต้องสอนนะ เขาคิดเองได้”

(สัมภาษณ์ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก วันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙ โดยคณะผู้วิจัย)

ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

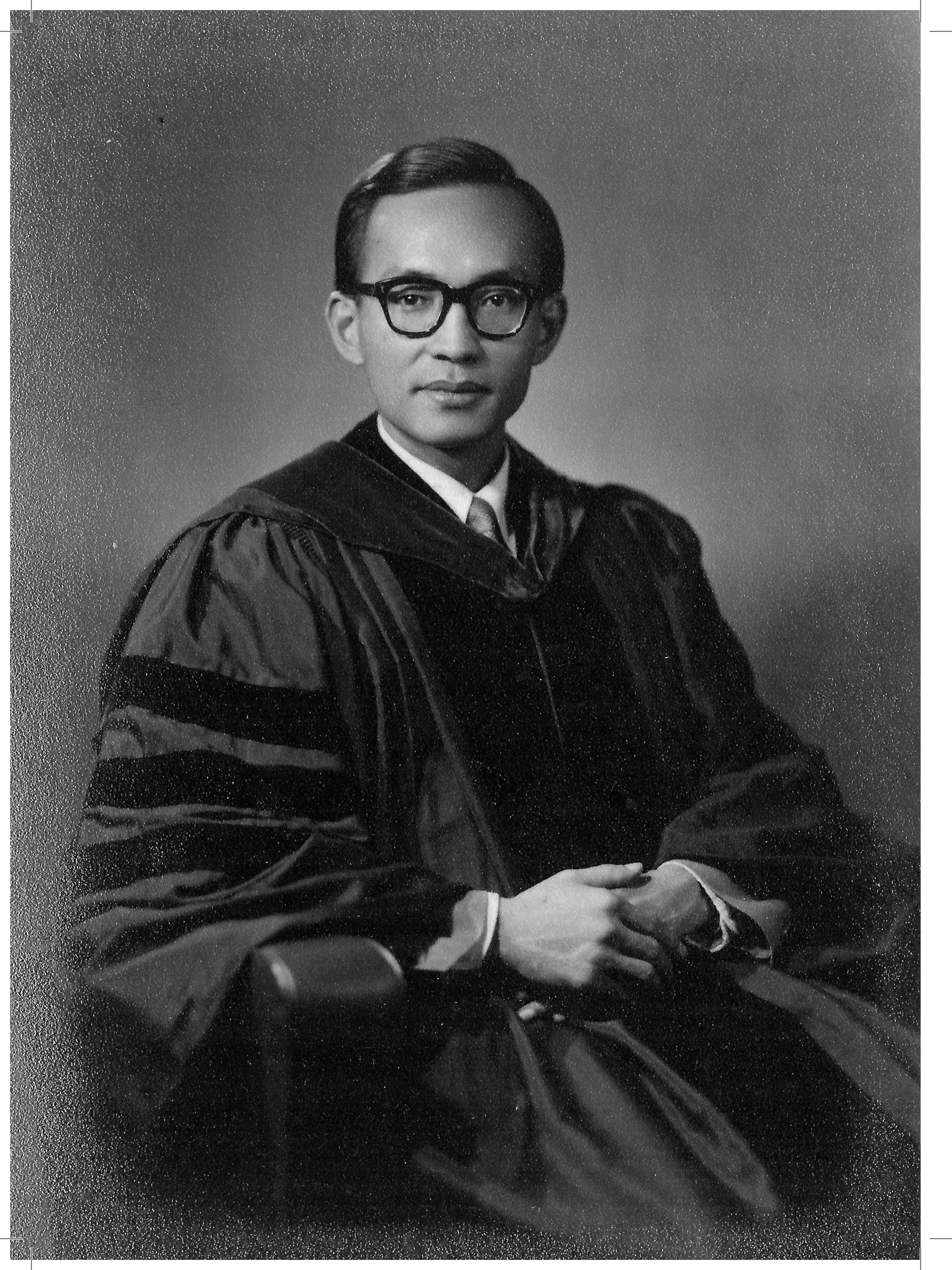
“ผมไม่แน่ใจว่า คือรู้แต่ว่าอาจารย์ป่วยกับอาจารย์เสน่ห์ตกลงกันว่า ให้ชาญวิทย์มาดูแลหลักสูตรวิชาพื้นฐาน แล้วเมื่อเอาชาญวิทย์มาดูแลพื้นฐานเนี่ย เริ่มต้นด้วยการบอกว่า ปรับปรุงหลักสูตรพอตอนปรับปรุงหลักสูตรนี้แหละ ผมว่ามันถึงสะท้อนศิลปศาสตร์ ...ความจริงผมไปดูหลักสูตรนะ ผมว่าปรับแบบไม่ได้ปรับ ...ผม (คิด) ว่าทำอะไรให้มันคล่องตัว คือตอนนั้นผมจำได้ว่าผมถามอาจารย์ Ben Anderson บอกว่า ที่ Cornell ทำอย่างไร อาจารย์บอกง่ายเป็นบ้าเลย ก็บอกให้พวกวิศวะไปเรียน Liberal Arts ไปเอามาตัวหนึ่ง แล้วไปเอาไอ้หน้าตัวหนึ่ง ไม่ต้องทำอะไร ง่ายจะตาย ผมบอกเออนี้ดีเว้ย ผมก็เอามาเสนอ อาจารย์เสน่ห์ที่ไม่เอา อาจารย์เสน่ห์จะเอาแบบต้องจัดขึ้นมาเฉพาะ มีหน่วยงานดูแลเฉพาะ จัด (วิชา) มาเฉพาะเป็นสำหรับเลยอะอย่างที่ทำกันมา”

“การจัดหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ คือวิธีของอาจารย์อดุล ถ้ามองกลับไปนะ อาจารย์ Ben Anderson แก่ก็ยังขมมะบอกว่า มันแปลกนะที่ธรรมศาสตร์ของยูเนี่ย พวกวิทยาศาสตร์เคยอยู่กับประวัติศาสตร์ มันอยู่ด้วยกันแล้วมันก็ communicate กันได้ แกบอกมันเป็นสิ่งที่ดีมากในแง่หนึ่งของธรรมศาสตร์ ในยุคที่มันไม่ได้เป็นอย่างปัจจุบันนี้นะ”

(สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙ โดยคณะผู้วิจัย)

บทที่ ๕

วิชาพื้นฐานทั่วไป: สุ่มมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ และทุกมหาวิทยาลัย

หลังจากอาจารย์อดุลย์โอนย้ายจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไปยังมหาวิทยาลัยศิลปากรในปลาย พ.ศ. ๒๕๑๗ ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เข้ามารับตำแหน่งอธิการบดีต่อจากศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้เกิดภาวะการณ์ที่ทำให้ต้องมีการปฏิรูประบบบริหารหลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์ อันเนื่องมาจากปัจจัยจากภายนอกมหาวิทยาลัยที่กำลังอยู่ท่ามกลางกระแสขับเคลื่อนการปฏิรูประบบบริหารมหาวิทยาลัยทั้งระบบ ตามหลักการบริหารมหาวิทยาลัยที่คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๗ และสภาการศึกษาแห่งชาติร่วมกันกำหนดขึ้น และประกอบกับปัจจัยภายในที่ระบบบริหารหลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์มีข้อจำกัดภายใต้การบริหารงานของคณะศิลปศาสตร์ ผลการปฏิรูประบบการบริหารหลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์ทำให้การบริหารจัดการหลักสูตรนี้โอนย้ายจากคณะศิลปศาสตร์ที่เป็นผู้เริ่มต้นมาสู่ส่วนกลางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และที่สำคัญต่อมาได้มีการขับเคลื่อนหลักสูตรนี้ให้บังคับใช้ในมหาวิทยาลัยทั่วประเทศ

สาเหตุการปฏิรูประบบบริหารจัดการหลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์

ปัจจัยภายนอก: แนวคิด “เศรษฐกิจ การศึกษาและกำลังคน” ของ หล้า เมียนต์ (Hla Myint) สู่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและกำลังคน ฉบับที่ ๓ (๒๕๑๕-๒๕๑๙)

ที่จริงแล้วกระแสความเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิรูประบบมหาวิทยาลัยนั้นมิได้เริ่มต้นขึ้นจากความตื่นตัวของคณาจารย์นักวิชาการและปัญญาชนรุ่นใหม่ช่วงกลางทศวรรษ ๒๕๑๐ ที่เห็นปัญหาสภาพการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง เวลานั้น รวมถึงปัญหาการบริหารมหาวิทยาลัยที่ยังไม่ก้าวเข้าสู่คุณภาพวิชาการตามมาตรฐานสากล นอกจากนี้ ยังมีปัญหาจากการดำเนินงานพัฒนามหาวิทยาลัยที่ไม่สามารถตอบสนองแผนพัฒนาเศรษฐกิจชาติได้อย่างแท้จริง เราจะเข้าใจความสัมพันธ์ของปัญหาดังกล่าวนี้ได้โดยลำดับดังนี้

ที่จริงแล้วปัญหาการพัฒนาเศรษฐกิจชาติของประเทศไทยก็คล้ายคลึงกับหลายประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อยู่ในฐานะประเทศกำลังพัฒนา ตามทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยการพัฒนายุคศตวรรษที่ ๒๐ นักเศรษฐศาสตร์คนสำคัญคนหนึ่งศึกษาปัญหาการพัฒนาแล้วชี้ใน

ภูมิภาคนี้ คือ หล่า เมียนต์ (Hla Myint) นักเศรษฐศาสตร์ชาวพม่า เกิด พ.ศ. ๒๔๖๓ เดิมโตและได้รับการศึกษาปริญญาเศรษฐศาสตรบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยย่างกุ้ง และจบปริญญาเอกสาขาเศรษฐศาสตร์จาก London School of Economics สหราชอาณาจักรอังกฤษ ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง Theory of Welfare Economics สอนหนังสือที่มหาวิทยาลัยย่างกุ้งระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๙-๒๔๙๕ ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักวางแผนแห่งชาติ (National Planning Department) ให้กับรัฐบาลหลังจากพม่าได้รับเอกราช และเป็นคณะกรรมการของธนาคารเพื่อการเกษตรของรัฐ ตลอดทศวรรษ ๒๔๙๐ และมีบทบาทหลักในฐานะคณะกรรมการจัดทำแผนงานแห่งชาติ เพื่อร่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรกให้รัฐบาล แต่ร่างแผนนี้ได้รับการปฏิเสธไม่ได้ถูกนำมาใช้ หลังจากนั้น หล่า เมียนต์ ออกไปพำนักที่ประเทศอังกฤษ รับผิดชอบศาสตราจารย์เกียรติคุณด้านเศรษฐกิจสอนวิชาเศรษฐศาสตร์ที่ London School of Economics ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๒๘ ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๓ เขาได้รับทุนวิจัยจากธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย (Asian Development Bank) ศึกษาเรื่อง Southeast Asia's Economy วิจัยนโยบายการพัฒนาของประเทศภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทศวรรษ ๒๕๑๐ โดยมองไปที่ยุทธศาสตร์การพัฒนาการส่งออกในภูมิภาค หล่า เมียนต์ ระบุว่า การส่งออกของประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ดำเนินอยู่ในช่วงทศวรรษนั้น ควรต้องใช้นโยบายการทำให้ประเทศเป็นประเทศที่มีระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมใหม่ ซึ่งอาศัยรากฐานการขยายตัวของการส่งออกผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมที่มาจากกระบวนการผลิตในประเทศเอง ไม่ใช่รายได้จากการส่งออกของภาคการเกษตร งานวิจัยชิ้นนี้ได้รับการพิมพ์เผยแพร่จากสำนักพิมพ์ Oxford University Press ใน ค.ศ. ๑๙๗๑ / พ.ศ. ๒๕๑๔ เรื่อง **Economic Theory and the Underdeveloped Countries.**

เนื้อหางานวิจัยบทความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับข้อเสนอแนะนโยบายจัดการอุดมศึกษาให้กับรัฐบาลในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ บทที่ ๙ ว่าด้วย The Universities of Southeast Asia and Economic Development หรือมหาวิทยาลัยในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับการพัฒนาเศรษฐกิจ (Hla Myint.๑๙๗๑ และ ๑๙๗๒) สารระสำคัญโดยสรุปเรื่องหลักการศึกษาและการพัฒนามหาวิทยาลัยตามแนวคิดของหล่า เมียนต์ จากงานวิจัยบทนี้คือ

หล่า เมียนต์ วิเคราะห์ความคิดทางการศึกษาของผู้นำประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในอดีตก่อนทศวรรษ ๒๕๑๕ นั้นผิดพลาด เพราะได้แยกการพัฒนาการศึกษาต่างหากออกจากกระบวนการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ด้วยความเชื่อว่าการพัฒนาการศึกษาเป็นอิสระจากการพัฒนาเศรษฐกิจและถือว่า การศึกษาเป็นเรื่องสิทธิขั้นพื้นฐานที่ทุกคนมีสิทธิได้รับจากรัฐ การขยายการศึกษาจึงเป็นไปตามสิทธิความต้องการของประชาชน ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ที่รัฐบาลต้องจัดการศึกษาทุกสาขาวิชาตอบสนองความต้องการของประชาชน แต่หล่า เมียนต์ ชี้ถึงทรัพยากรและการใช้นั้นมีอยู่อย่างจำกัด การนำทรัพยากรมาลงทุนให้การศึกษา สร้างผลกระทบต่อปริมาณทรัพยากรที่เหลือจากการลงทุนการศึกษาไม่เพียงพอกับการตอบสนองการบริโภคขั้นพื้นฐาน และการลงทุนการศึกษาในสาขาที่ผู้จบการศึกษามีไม่สามารถทำงานตอบสนองภาคการผลิตที่จำเป็นต่อการพัฒนาเศรษฐกิจทำให้เศรษฐกิจขยายตัวไม่ได้หรือขยายช้า ที่สำคัญ หล่า เมียนต์ มิได้เห็นด้วยว่าการศึกษาเป็นเรื่องสิทธิขั้นพื้นฐาน เขาเชื่อว่าศักยภาพทางปัญญาของมนุษย์แตกต่างกันตามระดับสมอง เขาจึงไม่เห็นด้วยที่จะนำคนที่มีสติปัญญาหรือระดับความฉลาดของสมองไม่เท่ากันมาเรียนด้วยกัน เพราะจะทำลาย

ความก้าวหน้าในการเรียนของคนสติปัญญาดีและยังเป็นการแย่งสัดส่วนจำนวนอาจารย์ต่อผู้เรียน ซึ่งในด้านนี้ยังถือเป็นการลดมาตรฐานทางวิชาการเฉลี่ยอีกด้วย

ดังนั้น หล่า เมียนต์ จึงเสนอให้การศึกษาต้องเป็นปัจจัยและปฏิกริยาโต้กลับของการพัฒนาเศรษฐกิจ เขาเห็นว่าการศึกษาจะเป็นปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้การพัฒนาเศรษฐกิจก้าวหน้าได้ ทางกลับกัน ถ้าเศรษฐกิจก้าวหน้าการศึกษาก็จะเจริญตามได้ ทั้งนี้ต้องจัดการการศึกษาในสาขาวิชาที่ตรงกับความต้องการในการพัฒนาเศรษฐกิจและต้องจำกัดจำนวนให้สัมพันธ์กับการเติบโตด้วย ควบคู่กันจะต้องรักษาเกณฑ์มาตรฐานทางวิชาการด้วย (Hla Myint ๑๙๗๑: ๒๒๓-๒๓๗) แนวคิดของ หล่า เมียนต์ จึงได้รับการเผยแพร่ในบรรดาผู้บริหารและนักวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและการศึกษาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงประเทศไทย ที่ส่งผ่านมาให้กับคณะกรรมการสภาการศึกษาแห่งชาติตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นต้นมา นำมาสู่แนวความคิดและความเคลื่อนไหว เพื่อการปฏิรูปการศึกษาของกลุ่มคณาจารย์ นักศึกษาและปัญญาชนรุ่นใหม่ยุคนั้น รวมถึงอิทธิพลความคิดนี้ยังได้รับการส่งผ่านสู่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่บรรจุแผนพัฒนากำลังคนตามแนวคิดบางส่วนของ หล่า เมียนต์

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของประเทศไทยตั้งแต่ฉบับที่ ๓ (พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๑๙) ให้ความสำคัญกับการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม ธุรกิจบริการและสาธารณูปโภคอย่างต่อเนื่อง เป้าหมายการผลิตอุตสาหกรรม เป็นการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าควบคู่กับการพัฒนาสังคมในด้านกำลังคน กรรมการผู้ใช้แรงงาน ตามแนวคิดเศรษฐศาสตร์ของ หล่า เมียนต์ ด้วยการให้ยกระดับรายได้และสวัสดิการเพิ่ม แต่เพื่อรักษาสมดุลภาคการเกษตร แผนพัฒนาฯ จึงยังคงเน้นการเพิ่มผลผลิตพืชเศรษฐกิจส่งออกควบคู่กับการเพิ่มผลผลิตและแปรรูปผลิตผลการเกษตรด้วยการใช้เทคโนโลยีการเกษตร เพื่อเป้าหมายการส่งออก ควบคู่กับการแก้ปัญหาความยากจน ภาวะหนี้สิน การไร้ที่ดินทำกิน การอพยพแรงงานจากชนบทสู่เมือง ด้วยนโยบายสินเชื่อชนบท การปฏิรูปที่ดินและการสร้างงานภาคอุตสาหกรรมเกษตรในชนบท (วารุณี ไอสถารมย์ ๒๕๓๓: ๒๓๒-๒๓๓)

แผนพัฒนากำลังคนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๓ นั้น อันที่จริงกำหนดขึ้นสำหรับรองรับแผนการพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตรและการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักที่ใช้เทคโนโลยีและเครื่องจักรกล การกระจายการบริการสังคมโดยเฉพาะการสาธารณสุขกำลังคนที่เป็นที่ต้องการตามแผนพัฒนาฯ คือ นักวิชาการการเกษตร วิศวกรเฉพาะสาขาอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีระดับสูง นักวิทยาศาสตร์อุตสาหกรรม แพทย์และพยาบาลสำหรับการพัฒนาสาธารณสุขชนบท รวมถึงนักบริหารและการจัดการที่มีคุณสมบัติด้านความรู้และประสบการณ์การบริหารขั้นสูง แผนพัฒนาฯ กำลังคนนี้กำหนดให้ต้องควบคุมการผลิตกำลังคนเชิงปริมาณในสาขาวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ที่มีอยู่ล้นตลาดงาน อย่างไรก็ตามรัฐเองต้องประสบปัญหาความไม่สามารถควบคุมปริมาณการผลิตกำลังคนให้เป็นไปตามต้องการได้ เนื่องจากการขยายตัวของโรงเรียนมัธยมทั่วประเทศ ที่ทำให้จำนวนนักเรียนมัธยมสำเร็จการศึกษาเป็นจำนวนมาก และระบบการศึกษาเวลานั้นมุ่งเน้นให้เป็นการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น ทำให้มหาวิทยาลัยที่มีอยู่ ซึ่งดำเนินการจำกัดรับผู้เรียน เพื่อเน้นคุณภาพวิชาการไม่สามารถรองรับได้ กลายเป็นภาวะกดดัน ทำให้รัฐบาลต้องจัดตั้งมหาวิทยาลัยรามคำแหงเป็นมหาวิทยาลัยเปิดแบบตลาดวิชาขึ้น มหาวิทยาลัยรามคำแหงจัดการหลักสูตรสาขาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์เป็นสำคัญ ทำให้กำลังคนที่ผลิตได้ไม่อาจตอบสนองความต้องการตามแผนพัฒนา

เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้เกิดภาวะการว่างงาน รวมถึงปัญหาจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจหลายด้านในปลายแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ ๓ นั้นเอง ได้นำมาซึ่งปรากฏการณ์ทางการเมือง เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖

แนวคิดปฏิรูปการศึกษาของคณะกรรมการการปฏิรูปการศึกษา

ที่นำมาสู่การปฏิรูปมหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๑๗

หลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ รัฐบาลพลเรือนพระราชทานภายใต้ นายกรัฐมนตรี ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ต้องเผชิญปัญหาข้อเรียกร้องจากกลุ่มพลังต่าง ๆ อันเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากการสังสมปัญหาพื้นฐานของสังคมมายาวนานภายใต้การปกครองระบอบทหาร เช่นเดียวกับปัญหาการศึกษา นอกจากนี้ รัฐบาลต้องเผชิญข้อเรียกร้องจากคณาจารย์บางกลุ่ม ผู้บริหารมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ และนักศึกษาในกลุ่มหนึ่งรวมถึงนักวิชาการ ปัญญาชนที่สะท้อนปัญหาการศึกษาและระบบบริหารในมหาวิทยาลัย ซึ่งที่จริงคนกลุ่มนี้ได้เคลื่อนไหวแสดงออกในรูปการประชุมสัมมนา ระดมสมองมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๘ เรื่อยมาจนถึง พ.ศ. ๒๕๑๖

บุคคลกลุ่มนี้ได้สะท้อนปัญหาการศึกษาในมหาวิทยาลัยในเรื่องเสรีภาพทางการศึกษา กระบวนการเรียนการสอนและหลักสูตรการศึกษาที่ไม่สัมพันธ์สอดคล้องกับสภาพวิถีชีวิตในสังคมไทย ความด้อยคุณภาพทางการศึกษา การไม่มีบรรยากาศทางวิชาการ รวมถึงการปิดกั้นกระบวนการทางการศึกษาเพื่อแสวงหาความรู้ใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารประเทศในยุคการปกครองระบอบทหารที่เห็นว่าความรู้การปกครองบางลัทธิในประเทศสังคมนิยมเป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ จึงมีข้อห้ามปิดกั้นการศึกษาในขณะที่ผู้บริหารมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่มองเห็นปัญหาจากระบบอุดมศึกษาที่รวมศูนย์และถูกควบคุมจากรัฐบาล บุคคลสำคัญในกลุ่มนี้ประกอบด้วย อาจารย์ป่วย อังภากรณ์ อาจารย์สีปนนท์ เกตุทัต และ ดร.กำแหง พลังกูร เลขาธิการสภาการศึกษาแห่งชาติ ได้เสนอหลักการบริหารมหาวิทยาลัยที่ควรจะเป็นไว้ในที่ประชุมสัมมนา คณาจารย์ผู้บริหารมหาวิทยาลัย ใน พ.ศ. ๒๕๑๓ หลักการดังกล่าวคือ

๑. (มหาวิทยาลัย) เป็นแหล่งให้ความรู้วิชาชีพที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ
๒. มหาวิทยาลัยมีหน้าที่ให้การศึกษาวិทยาการมูลฐาน (ซึ่งที่จริง คือ หลักสูตรวิชาพื้นฐาน) คือ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เพื่อให้ให้นักศึกษามีความรู้กว้างขวางเพิ่มคุณค่าทางจิตใจและวัฒนธรรม ซึ่งมหาวิทยาลัยจะต้องมีภาระหน้าที่จัดกิจกรรมนอกหลักสูตรในด้านนี้ด้วย
๓. ให้คุณค่าการวิจัย เพื่อสร้างคุณสมบัติของการใฝ่รู้สร้างสรรค์และวิพากษ์วิจารณ์
๔. มหาวิทยาลัยควรเป็นสถาบันศูนย์กลางการศึกษาและความรู้ ถ่ายทอดความเจริญสู่ท้องถิ่น และสร้างความเป็นพลเมืองดีให้กับราษฎรในท้องถิ่น

(ที่มา: หจข.สพ. ๕.๙/๑๑๘ การสัมมนาการศึกษา มหาวิทยาลัยระหว่างสำนักนายกรัฐมนตรี และสำนักงานสภาการศึกษาแห่งชาติ เรื่อง “การบริหารมหาวิทยาลัย” ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๙ อ้างใน วารุณี โอสธารมย์ ๒๕๓๓: ๑๕๙-๑๖๐)

อย่างไรก็ตามหลักการมหาวิทยาลัยที่ตึ้นนั้น ควรต้องมีระบบบริหารที่ดี อันได้แก่

๑. มหาวิทยาลัยควรต้องมีการปกครองตนเอง มีอิสระในการบริหารภายในภายใต้ขอบเขตทางวินัยและระเบียบการที่มหาวิทยาลัยกำหนดขึ้นเอง และมีความแตกต่างกันในแต่ละมหาวิทยาลัย ตามสภาพแวดล้อมของมหาวิทยาลัยแต่ละแห่ง
 ๒. มีบรรยากาศของความมีเสรีภาพทางวิชาการ
 ๓. มีระบบประสานงานทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย
- (هجข. สป ๕.๙/๑๑๘ เรื่องเดียวกัน อ้างใน วารุณี โอสถารมย์ ๒๕๓๓: ๑๖๐-๑๖๑)

ในขณะที่เดียวกันข้อเรียกร้องของนักศึกษาต่อรัฐบาล ฯพณฯ ศาตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ก็ต้องการเสรีภาพในการดำเนินกิจกรรม ขอให้มีการปกครองตนเองของนักศึกษาและขอให้มหาวิทยาลัย มีบทบาทและส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสังคมที่เป็นอยู่ขณะนั้น (วารุณี โอสถารมย์ ๒๕๓๓: ๑๘๔)

ตั้งนั้นใน พ.ศ. ๒๕๑๗ นายกรัฐมนตรี ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ จึงเริ่มต้นดำเนินนโยบายปฏิรูปการศึกษาตามแนวทางที่คณาจารย์ นักวิชาการและนักศึกษาเรียกร้อง ด้วยการจัดตั้งคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อการศึกษาประกอบด้วย ประธานฯ คือ อาจารย์สิปปนนท์ เกตุทัต ซึ่งเวลานั้นมีตำแหน่งรองเลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ เอกวิทย์ ณ ถลาง กมล สุดประเสริฐ โกวิท วรพิพัฒน์ คณิง ฉายไชย จรุงฤ มิลินทร์ จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ ชลอ จัดแจง ธนู หลวงศักดิ์ บัญญัติ ไชยพฤษ์ บรรจง ชูสกุลชาติ ประจวบ คำบุญรัตน์ พร อุดมพงษ์ พะนอม แก้วกำเนิด ภิญญู สาธร ระวี ภาวิไล วิจิตร ศรีสะอาด วิระ โอสถานนท์ สังเวียน อินทร วิชัย อภิชัย พันธเสน และประยูร ศรีประสาธน์ (วารุณี โอสถารมย์ ๒๕๓๓: ๑๘๕)

คณะกรรมการได้จัดทำรายงานหลักการปฏิรูป กำหนดเป้าหมายการปฏิรูปการศึกษา ดังนี้

๑. สร้างเอกภาพของระบบการศึกษาที่กระจายตามสังกัดต่าง ๆ ให้เข้ามารวมภายใต้สังกัดเดียวกัน
๒. ให้ความสำคัญกับหลักการสร้างความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาแก่ผู้เรียน เช่น ปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับความแตกต่างในแต่ละท้องถิ่น และมีความสมดุลตอบสนองโครงสร้างสังคมไทยทั้งภาคการเกษตร อุตสาหกรรมและพาณิชยกรรม เน้นปรัชญาการศึกษาแบบต่อเนื่องตลอดชีวิต ใช้วิธีการศึกษาด้วยความเข้าใจและรู้จักใช้วิจารณ์ญาณแทนการท่องจำ การศึกษาในระบบต้องรับผู้เข้าเรียนด้วยเกณฑ์ความสามารถ สติปัญญาและความต้องการ และต้องปรับทัศนคติค่านิยมในการศึกษาต่อ เพื่อเป้าหมายการรับราชการ ให้เป็นการตอบสนองตลาดงานอื่น ๆ
๓. ต้องให้เสรีภาพและอำนาจอิสระในการจัดการศึกษาในภูมิภาค กระจายอำนาจบริหารการศึกษาสู่ท้องถิ่น
๔. ใช้ทรัพยากรงบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัดให้คุ้มค่าและต้องระดมทรัพยากรจากทุกแหล่งเข้ามาช่วยจัดการศึกษา เปิดโอกาสให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบจัดการศึกษาตามความถนัด (วารุณี โอสถารมย์ ๒๕๓๓: ๑๘๖)

สำหรับเป้าหมายการปฏิรูปอุดมศึกษา ซึ่งเป็นการศึกษาระดับสูงในประเทศนั้น กำหนดให้มหาวิทยาลัยต้องสร้างคุณภาพทางการศึกษา เน้นความเป็นเลิศทางวิชาการ ควบคู่ไปกับการพัฒนาคุณธรรมและสร้างกำลังคนให้มีทักษะความรู้วิชาชีพระดับสูง เพื่อตอบสนองนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ขณะเดียวกันก็หวังให้เป็นแหล่งวิทยาการที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาชนบทและบริการชุมชน รวมถึงสร้างคนให้มีคุณค่าทางวัฒนธรรม ดังนั้นมหาวิทยาลัยจึงมีหน้าที่ผลิตบัณฑิตออกไปรับใช้สังคม วิจัยเพื่อความก้าวหน้าทางวิชาการ และรู้จักประยุกต์ผลงานวิจัยเพื่อแก้ปัญหาสังคมในด้านต่าง ๆ ทั้งในการบริหารชุมชนและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม เพื่อสร้างรสนิยม ค่านิยมทางสุนทรียศิลป์ และจริยธรรม

จากเป้าหมายอุดมศึกษาข้างต้น หลักการปฏิรูปอุดมศึกษา จึงเห็นความสำคัญของการจัด หลักสูตรวิชาพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการสร้างคุณภาพวิชาการให้มุ่งสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการได้ ทั้งนี้หลักสูตรวิชาพื้นฐานต้องมีความสมดุลระหว่างเนื้อหาความรู้วิชาการ ๓ สาขา คือ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ กับสาขาความรู้วิชาชีพชั้นสูง ซึ่งเป็นศาสตร์ประยุกต์ไม่ว่าจะเป็นสาขาการแพทย์ วิศวกรรมศาสตร์ กฎหมาย เศรษฐศาสตร์ บัญชีและพาณิชยศาสตร์ เป็นต้น (วารุณี โอสถารมย์ ๒๕๓๓: ๑๘๗)

ดังนั้นเมื่อหันมาพิจารณาถึงสถานการณ์การศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในฐานะอธิการบดี อาจารย์ป่วย ก็เป็นหนึ่งในคณาจารย์ที่เรียกร้องให้มีการปฏิรูประบบบริหารมหาวิทยาลัยที่รวมถึงหลักสูตรวิชาการและหลักสูตรวิชาพื้นฐาน เพื่อสร้างคุณภาพทางวิชาการ เมื่ออาจารย์ป่วย ดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ใน พ.ศ. ๒๕๑๘ อาจารย์จึงมองเห็นคุณค่าหลักสูตรวิชาพื้นฐานที่อาจารย์อดุลและคณะศิลปศาสตร์ ดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่องตลอดกว่าหนึ่งทศวรรษ หากแต่อาจารย์ป่วยต้องการปฏิรูประบบบริหารหลักสูตรเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการอำนวยการหรือประสานงานวิชาการให้กว้างขวางไปยังคณะต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยได้ดีขึ้น

ปัจจัยภายใน: ปัญหาการอำนวยการหลักสูตรภายใต้การจัดการของคณะศิลปศาสตร์และการขยายหลักสูตรเฉพาะของคณะ

แม้ว่าคณะศิลปศาสตร์เป็นคณะที่ทำหน้าที่ศูนย์กลางการจัดการเรียนการสอนวิชาพื้นฐานมาได้อย่างค่อนข้างราบรื่นในช่วงทศวรรษแรก แต่ด้วยการที่จำนวนการรับนักศึกษาชั้นปีที่ ๑ ซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างช้า ๆ ต่อเนื่องและการปรับปรุงหลักสูตรให้มีรายวิชาในหมวดสังคมศาสตร์เพิ่มขึ้นตามหลักสูตรซึ่งปรับปรุงใน พ.ศ. ๒๕๑๓ และประกาศใช้ พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นต้นมา ทำให้คณะศิลปศาสตร์ ต้องมีการประสานอาจารย์ผู้สอนจากต่างคณะเพิ่มมากขึ้น รวมถึงภาระงานจัดการทดสอบและการสอนวิชาภาษาอังกฤษพื้นฐานต้องรองรับผู้เรียนชั้นปีที่ ๑ ที่เพิ่มจำนวนขึ้น

ด้วยเหตุนี้ใน พ.ศ. ๒๕๑๔ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ อธิการบดีเวลานั้น จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาฝ่ายวิชาการประกอบด้วย อาจารย์สังเวียน อินทรวิชัย อาจารย์เสนห์ จามริก อาจารย์เกษม ศิริสัมพันธ์และอาจารย์คุณนิออน สนิทวงศ์ ให้ทำหน้าที่ปรับปรุงคุณภาพวิชาการของมหาวิทยาลัยตลอดจนถึงการปรับปรุงหลักสูตรพื้นฐาน ได้ร่วมกันพิจารณาแก้ปัญหาการพัฒนา การบริหารหลักสูตรวิชาพื้นฐานด้วย คณะกรรมการที่ปรึกษาทางวิชาการจึงได้ขอให้

มหาวิทยาลัยจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงานหลักสูตรพื้นฐานทั่วไป “ซึ่งมีคณบดีคณะศิลปศาสตร์ เป็นประธานคณะกรรมการฯ โดยตำแหน่งและมีกรรมการประกอบด้วยอาจารย์หัวหน้าสาขาวิชา ที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรพื้นฐานจากคณะศิลปศาสตร์ และอาจารย์จากคณะที่มีส่วนร่วมในการสอน วิชาพื้นฐานและแผนกอิสระแห่งละ ๑ คน” (ศจ. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๘ รายงานการประชุมคณบดี ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๓)

รูปแบบการทำงาน “คณะกรรมการดำเนินงานตามหลักสูตรพื้นฐานฯ” นี้ดำเนินไปได้จนถึง พ.ศ. ๒๕๑๓ เมื่ออาจารย์อดุลได้ขึ้นมาทำหน้าที่รักษาการอธิการบดี หลังจากศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ ลาออกจากอธิการบดี เนื่องจากได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรีหลัง เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ อาจารย์อรุณ รัชตะนาวิณ จึงได้ทำหน้าที่คณบดีคณะศิลปศาสตร์ ตั้งแต่วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๓ และปฏิบัติงานประธานคณะกรรมการดำเนินงานตามหลักสูตร พื้นฐาน ได้ปรึกษาร่วมกับคณะกรรมการฯ ต่างเห็นว่าการอำนวยการศึกษาตามหลักสูตรพื้นฐานเป็น เรื่องสำคัญที่จำเป็นต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไขให้มีประสิทธิภาพ ในการประชุมคณบดีของ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๓ ขณะนั้นอาจารย์อดุลในฐานะรักษาการ อธิการบดี ทำหน้าที่ประธานที่ประชุม อาจารย์อรุณ จึงนำข้อเสนอการปรับปรุงระบบบริหารหลักสูตร พื้นฐานสู่ที่ประชุม ด้วยการชี้แจงเหตุผลปัญหาและความสำคัญของหลักสูตรว่า “มีข้อขัดข้องงานกว้าง เกี่ยวข้องกับอาจารย์และนักศึกษาจำนวนมาก จำเป็นต้องติดตามและประเมินผลงานอย่างใกล้ชิด” ดังนั้น “การดำเนินงานในรูปกรรมการคณะเดียวจะทำได้โดยยาก” อาจารย์อรุณยังวิจารณ์จุดอ่อน การทำงานในรูปคณะกรรมการฯ ว่า “กรรมการแต่ละท่านก็ไม่มีเวลา เพราะต่างคนก็มีภาระหน้าที่ ประจำของตนอยู่เต็มมือ แม้แต่จะมาประชุมอย่างสม่ำเสมอก็ไม่อาจกระทำได้ การดำเนินงานจึงไม่ได้ ผลเต็มที่” ในแง่นี้จุดอ่อนของปัญหาการศึกษาวิชาพื้นฐานเวลานั้น จึงอยู่ที่เรื่อง “การอำนวยการ” หรือการบริหารจัดการทั้งการเรียน การสอนและการสอบนั่นเอง

ทางออกในการแก้ปัญหา สำหรับอาจารย์อรุณจึงอยู่ที่การทำให้คณะกรรมการซึ่งมีหน้าที่ รับผิดชอบในเรื่องนี้จะต้องสามารถอุทิศเวลา มีความคล่องตัวและมีอำนาจในการดำเนินงาน “ซึ่งปัญหา ที่เกิดขึ้นนั้นเนื่องจากอาจารย์ที่เข้ามาสอนและให้คำปรึกษาหลักสูตรพื้นฐาน” เป็นอาจารย์คณะต่าง ๆ การทำงานอำนวยการจึงอยู่ในรูป “การขอรับรองและขอความร่วมมือ” แต่อาจารย์เหล่านั้นก็ต้องให้ ความสำคัญกับงานประจำคณะในฐานะงานหลัก (ศจ. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๘ รายงานการประชุม คณบดี ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๓)

คณะกรรมการดำเนินงานตามหลักสูตรพื้นฐานทั่วไปจึงขอเสนอที่ประชุมให้มหาวิทยาลัย พิจารณาปรับปรุงระบบ “อำนวยการศึกษาตามหลักสูตรพื้นฐานให้ได้ผลดียิ่งขึ้น” ด้วยการจัดให้มี หน่วยงานที่รับผิดชอบในเรื่องนี้ โดยเฉพาะขึ้นตรงต่อรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ” (ศจ. (๒) มธ. ๒.๑.๖.๖/๘ รายงานการประชุมคณบดี ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๓)

ที่น่าสนใจต่อการให้คำตอบในการแก้ปัญหานี้ของอาจารย์อดุลคือ อาจารย์ยังคงต้องการให้ คณะศิลปศาสตร์เป็นผู้รับผิดชอบบริหารจัดการการศึกษาระดับปริญญาพื้นฐานในฐานะผู้จัดตั้งหลักสูตรนี้และ ถือเป็นพันธกิจของคณะศิลปศาสตร์ว่า

“การศึกษาหลักสูตรพื้นฐานเป็นวัตถุประสงค์ในการตั้งคณะศิลปศาสตร์มาตั้งแต่เริ่มแรก และลักษณะงานส่วนใหญ่ควรขึ้นอยู่กับคณะศิลปศาสตร์ จึงสมควรให้คณบดีคณะศิลปศาสตร์ เป็นประธานกรรมการดำเนินงานตามหลักสูตรพื้นฐานทั่วไปของมหาวิทยาลัย โดยตำแหน่งต่อไปตามเดิมและให้ปรับปรุงกรรมการเสียใหม่ ประกอบด้วย ผู้แทนคณะ หรือแผนกอิสระแห่งละ ๑ คน โดยให้คณบดีหรือหัวหน้าแผนกเป็นผู้คัดเลือกอาจารย์ ที่เข้าใจปรัชญาการศึกษาหลักสูตรพื้นฐานและมีความสนใจจริง ๆ และหัวหน้าสาขา วิชาหลักสูตรพื้นฐานหรือผู้แทน ทั้งนี้ประธานคณะกรรมการฯ อาจมีผู้ช่วยเป็นการภายในได้” (หจธ. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๘ รายงานการประชุมคณบดี ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗)

เมื่อพิจารณาปัญหาและข้อเสนอในที่ประชุมครั้งนี้สะท้อนถึงการเติบโตและพัฒนาการ องค์ความรู้วิชาพื้นฐานที่ก้าวข้ามขอบเขตวิชาการที่เคยจำกัดเฉพาะในคณะศิลปศาสตร์ ให้มีความ เชื่อมโยงกับองค์ความรู้กับคณะอื่น ๆ โดยเฉพาะสาขาสังคมศาสตร์ เช่น สังคมกับกฎหมาย มนุษย์กับสังคม สังคมกับการปกครอง สังคมกับเศรษฐกิจ ทำให้อาจารย์ผู้สอนจากคณะอื่นต้องเข้ามา ร่วมการสอน จึงต้องมีระบบการประสานงานมากขึ้น อาจารย์อรุณในฐานะประธานคณะกรรมการ วิชาพื้นฐานทั่วไปสะท้อนความรู้สึกว่า “การดำเนินงานจึงเป็นไปในรูปขอรับรองและขอความร่วมมือ” มากกว่าความสำคัญว่าเป็นภาระงานในหน้าที่ ในขณะที่อาจารย์ต่างคณะเองก็ต้องให้ความสำคัญกับ งานสอนวิชาหลักที่คณะตนเองก่อน

แต่อย่างไรก็ตามข้อสรุปใน พ.ศ. ๒๕๑๗ ขณะที่อาจารย์อดุลทำหน้าที่รักษาการอธิการบดีอยู่นั้น อาจารย์ยังคงพยายามให้คณะศิลปศาสตร์รักษาบทบาทหน้าที่การบริหารและการจัดการศึกษา หลักสูตรพื้นฐานในฐานะที่เป็นคณะซึ่งจัดตั้งขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมายให้จัดการเรียนการสอนหลักสูตรนี้ โดยตรง

ช่วงเวลาเดียวกันนี้ ยังมีข้อสังเกตในเรื่องการขยายตัวของวิชาภาษาอังกฤษในหลักสูตรวิชา พื้นฐานที่มีคณาจารย์เพิ่มขึ้น ควบคู่กับภาระงานที่ต้องจัดการเรียนการสอนและการทดสอบทักษะ ความสามารถของผู้เรียนชั้นปี ๑ ที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นเช่นกัน ทั้งนี้ในสมัยที่เสด็จในกรมฯ ยังทรงดำรง ตำแหน่งอธิการบดี (พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๑๔) ที่ประชุมมีมติเห็นชอบให้จัดตั้งศูนย์ภาษาอังกฤษตาม พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัย ทำหน้าที่จัดการเรียนการสอนวิชาภาษาอังกฤษ แต่ในการประชุมคณบดี วันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ อาจารย์อดุลรักษาการอธิการบดีได้มีมติที่ประชุมให้ “ศูนย์ภาษา ภาษาอังกฤษดำเนินงานไปตามเดิม เป็นส่วนหนึ่งของศิลปศาสตร์ โดยไม่ต้องกำหนดชื่อและฐานะเป็น ทางการตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรียกชื่อว่า “ศูนย์บริการภาษา” คณะศิลปศาสตร์ และให้มีผู้อำนวยการศูนย์เป็นผู้ควบคุมดูแลการใช้อาคาร สถานที่ ตลอดจนอุปกรณ์การศึกษา ของศูนย์”

ด้วยนัยนี้เท่ากับว่าวิชาภาษาอังกฤษพื้นฐาน (หจธ. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๘ รายงานการประชุม คณบดี ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗) ดูเหมือนมีโอกาสดำเนินการเติบโตแยกการบริหารจัดการวิชาของตนเองภายใต้

ได้หน่วยงาน “ศูนย์ภาษา” ที่จัดตั้งขึ้นใหม่ในช่วงเวลานี้เอง และแม้ว่าอาจารย์อดุล รักษาการอธิการบดี จะยังคงรักษาสถานภาพ “ศูนย์ภาษา” ให้เป็นส่วนหนึ่งของคณะศิลปศาสตร์อยู่ก็ตาม จนกระทั่งใน พ.ศ. ๒๕๒๘ ศูนย์ภาษาอังกฤษหรือ “ศูนย์บริการภาษา” ของอาจารย์อดุลจึงได้รับการจัดตั้งให้เป็น “สถาบันภาษา” เทียบเท่าคณะในมหาวิทยาลัย หากยังคงรับผิดชอบบรรยายวิชาภาษาอังกฤษพื้นฐาน และจัดการทดสอบความรู้เบื้องต้นให้กับนักศึกษาปริญญาตรีภาคปกติทุกสาขาวิชา รวมถึงการพัฒนา หลักสูตรการศึกษาภาษาต่างประเทศและเป็นศูนย์ทดสอบความสามารถภาษาอังกฤษด้วย

อย่างไรก็ตาม สภาวการณ์ใน พ.ศ. ๒๕๑๗ คณะศิลปศาสตร์ซึ่งก่อตั้งมากกว่าทศวรรษแล้วได้ พัฒนาสาขาวิชาของคณะจนสามารถเพิ่มรายวิชาในหลักสูตรของคณะชั้นปีที่ ๒-๔ จำนวนมาก เป็นผลให้คณาจารย์ที่สอนวิชาพื้นฐานต้องแบกรับภาระการสอนตามหลักสูตรเฉพาะสาขาของ คณะศิลปศาสตร์ควบคู่กัน ซึ่งถือเป็นภาระงานที่มากขึ้น

ข้อมูลที่บอกเล่าถึงการจัดการเรียนการสอนภายในคณะศิลปศาสตร์ที่มีการขยายหลักสูตรและ เปิดสอนวิชาเฉพาะของคณะใน พ.ศ. ๒๕๑๗ คือสำเนาบันทึกข้อความของอาจารย์อรุณ รัชตะนาวิ นลงวันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ ในฐานะคณบดีคณะศิลปศาสตร์ที่ได้รับตำแหน่งต่อจากอาจารย์ อดุลหลังจากที่อาจารย์อดุลได้รับแต่งตั้งให้ทำหน้าที่รักษาการอธิการบดีแทนอธิการบดีศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ ซึ่งได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี บันทึกฉบับนี้นำเสนอ ต่อรักษาการอธิการบดีให้อนุมัติรายชื่ออาจารย์ ผู้ได้รับการคัดเลือกจากอาจารย์ในสาขาวิชาให้ทำ หน้าที่กรรมการประจำคณะศิลปศาสตร์ จากรายชื่อและตำแหน่งหัวหน้าสาขาและผู้บริหารคณะ ทำให้เราทราบว่าคณะศิลปศาสตร์ใน พ.ศ. ๒๕๑๗ ได้เปิดหลักสูตรการศึกษาแล้วถึง ๑๒ สาขา คือ สาขาวิชาภาษาและวรรณคดีไทย สาขาวิชาภาษาและวรรณคดีภาษาอังกฤษ สาขาวิชาภาษาศาสตร์ ประกอบด้วย สาขาวิชาภาษาอังกฤษ สาขาวิชาภาษาและวรรณคดีภาษาฝรั่งเศส ฝรั่งเศสศึกษา ภาษา เยอรมันและภาษาญี่ปุ่น กลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์ สาขาวิชาคณิตศาสตร์และสถิติ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์ สาขาวิชาจิตวิทยา สาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์ สาขาวิชาโทปรัชญาและวิชาพื้นฐาน ด้านสังคมศาสตร์ ในปีนั้นเองคณะศิลปศาสตร์ ยังได้เปิดหลักสูตรวิชาภาษารัสเซียขึ้นอีก รวมเป็น ๑๒ สาขา (หจธ. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๗ และ ๘ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๗) และการเปิดสอน ภาษารัสเซียในคณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๑๗)

จากจำนวนสาขาวิชารวม ๑๒ สาขา มีเพียงวิชาปรัชญาเท่านั้นที่เป็นวิชาโทและวิชาพื้นฐาน ด้านสังคมศาสตร์ ที่ถือว่าไม่ได้จัดทำหลักสูตรเพื่อผลิตบัณฑิตระดับปริญญาหรือเป็นวิชาเอก นอกนั้น สามารถจัดหลักสูตรวิชาเอกเพื่อผลิตบัณฑิตของสาขาแล้วถึง ๑๑ หลักสูตร คณาจารย์ศิลปศาสตร์ ส่วนใหญ่ต่างมุ่งมั่นในการสร้างความเข้มแข็งให้กับวิชาเอก-โท ภายในคณะศิลปศาสตร์เอง มากกว่า การทุ่มเทภาระงานโดยเฉพาะการบริหารจัดการเรียนการสอนวิชาพื้นฐาน รวมถึงความร่วมมือใน การบริหารจัดการห้องเรียนและห้องสอบ ซึ่งสัมพันธ์กับการใช้พื้นที่ร่วมกันระหว่างผู้เรียนปี ๑ ในหลักสูตร พื้นฐานกับนักศึกษาชั้นปีที่ ๒-๔ ของคณะศิลปศาสตร์ ทำให้กลุ่มอาจารย์ที่รับผิดชอบวิชาพื้นฐาน ต้องมีภาระการประสานงานเพิ่มขึ้น ปัญหาการเติบโตของหลักสูตรคณะศิลปศาสตร์ จึงมีผลกระทบต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการหลักสูตรและการเรียน การสอนวิชาพื้นฐานทั่วไปโดยปริยาย

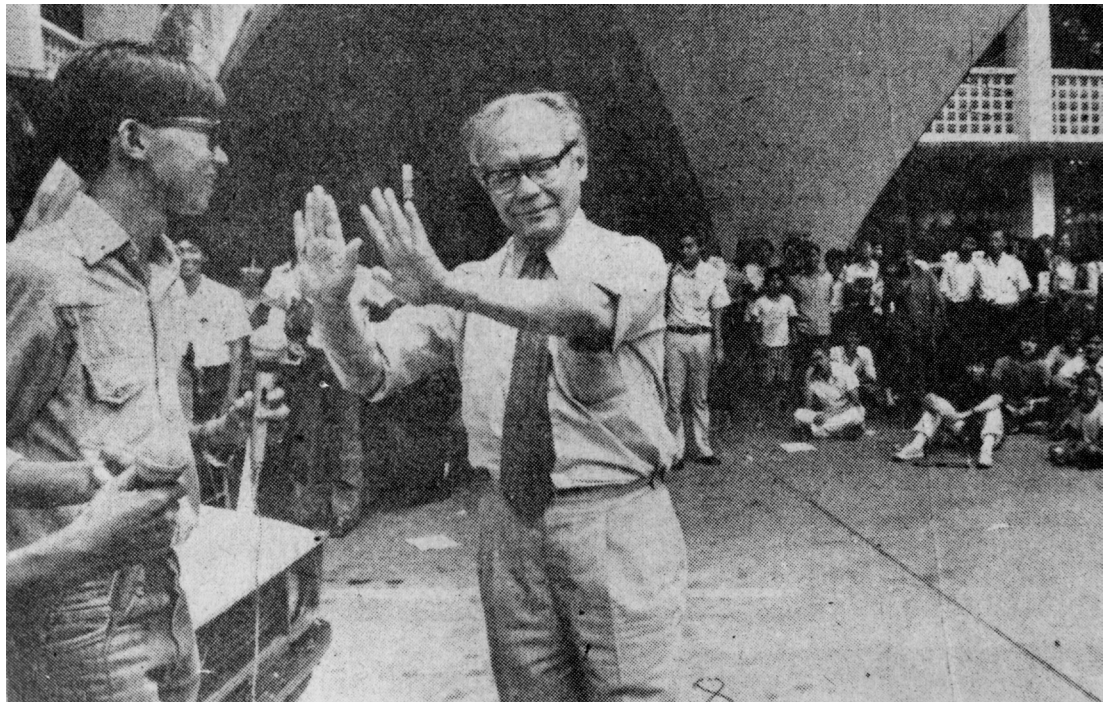
กรณีนักศึกษาชั้นปีที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๘ กับการต่อต้านวิชาภาษาไทยหลักสูตรพื้นฐาน

เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นหลังจากที่อาจารย์ป่วย อึ้งภากรณ์ ได้รับตำแหน่งอธิการบดีตั้งแต่วันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๘ เป็นเวลาเดียวกับที่อาจารย์อดุลไอนย้ายไปรับตำแหน่งอธิการบดีที่มหาวิทยาลัยศิลปากรแล้ว เป็นที่ทราบกันว่าช่วงเวลาหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นต้นมากระแสตื่นตัวทางการเมืองของสังคมภายนอกและนักศึกษามหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้ออกมาเคลื่อนไหวแสดงออกถึงความคิดเห็นและปฏิกริยาทางการเมืองและสังคมในทิศทางตรงข้ามกับยุคการปกครองภายใต้ระบอบทหารที่สำคัญ คือ เริ่มมีการแสดงออกถึงการแสวงหาความรู้ที่เคยปิดกั้นมายาวนานในเรื่องลัทธิการเมืองสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ เฉกเช่นเดียวกับสถานการณ์การแสดงออกของนักศึกษาระบบศาสตร์ เช่น การจัดนิทรรศการเงินแดงที่หอประชุมใหญ่ของมหาวิทยาลัย การลงประชามติเรื่องการจัดการฟุตบอลประเพณี รวมถึงเกิดเหตุการณ์สำคัญซึ่งทำให้อาจารย์อดุลและคณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยต้องลาออกจากรักษาการอธิการบดีในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๑๗ คือกรณีความขัดแย้งระหว่างผู้บริหารมหาวิทยาลัยกับสภานักศึกษาและสภาอาจารย์ขอเลื่อนสอบปลายภาค เพื่อให้นักศึกษาได้เข้าร่วมงานพระราชทานเพลิงศพวีรชน ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ หลังจากนั้นยังมีความเคลื่อนไหวต่อต้านการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจผูกขาดที่เปิดโอกาสให้ทุนต่างชาติเข้ามาลงทุนสัมปทานแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและอีกหลายเหตุการณ์ในเวลาต่อมา

กรณีเหตุการณ์เคลื่อนไหวของนักศึกษาที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการเรียนการสอนหลักสูตรพื้นฐานสำหรับนักศึกษาชั้นปีที่ ๑ ในยุคอาจารย์ป่วย จนทำให้อธิการบดีกรรมการประจำคณะศิลปศาสตร์และคณบดี อาจารย์คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ต้องลาออกจากผู้บริหารและกรรมการประจำคณะ เหตุการณ์เริ่มต้นด้วยการที่สาขาวิชาภาษาและวรรณคดีไทยได้จัดให้มีการอภิปรายในหัวข้อ “วรรณคดีให้อะไรแก่สังคม” วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๘ เพื่อให้ให้นักศึกษาชั้นปีที่ ๑ ของมหาวิทยาลัยเข้าฟังเป็นการฝึกการฟังตามหลักสูตรพื้นฐานวิชา มธ.๑๓๒ ภาษาไทยของมหาวิทยาลัย โดยกำหนดให้เป็นการสอบเก็บคะแนนด้วยการนัดหมายผู้เรียนให้เข้าทดสอบการฟังอภิปราย ในวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๘ เพื่อเก็บคะแนน ๑๐ คะแนน ในวันถัดไป (บันทึกข้อความคณะกรรมการประจำคณะศิลปศาสตร์ ลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๘ ใน หจร. (๒) มธ.๒.๑.๖.๒/๑๐ และ ๘ คณะศิลปศาสตร์) การอภิปรายที่ก่อให้เกิดปัญหาการฟังของนักศึกษา คือการพูดของ “ทมยันตี” นักเขียนนิยายชื่อดังที่มีแนวคิดเชิงอนุรักษ์นิยมยุคนั้น

ปัญหาที่เกิดขึ้นท่ามกลางบรรยากาศอันอภิปรายสะท้อนจากมุมมอง และทัศนคติ นักศึกษาผู้ฟังการอภิปรายส่วนหนึ่ง คือ “การอภิปรายได้ก่อให้เกิดความสับสนทางความคิดในหมู่นักศึกษาเป็นจำนวนมาก เพราะผู้ดำเนินการอภิปรายและผู้อภิปรายบางท่าน (หมายถึงทมยันตีและอาจารย์ในสาขาวิชาภาษาและวรรณคดี) พยายามหันเหประเด็นของการอภิปรายให้ผิดไปจากหัวข้อที่ตั้งไว้ และมีลักษณะกีดกันการแสดงความคิดเห็นของนักศึกษา ซึ่งผิดวัตถุประสงค์ของการอภิปราย ทำให้การอภิปรายขาดความสมบูรณ์” (จดหมายลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๘ ลงนามนักศึกษาชั้นปีที่ ๑ ผู้รักความเป็นธรรมใน หจร. (๒) มธ.๒.๑.๖.๒/๑๐ คณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๒๐)

ตามความเห็นของนักศึกษาในกลุ่มนี้ การอภิปรายมีลักษณะ “ยึดยึดความคิดเห็นไม่เปิดโอกาสซักถามหรือแลกเปลี่ยนความคิดเพื่อให้หัวข้อกระจ่างชัด รวมถึงผู้อภิปรายใช้ทัศนคติส่วนตัวอย่างมีอคติกล่าวพาดพิงเรื่องที่ไม่ตรงประเด็นที่ตั้งไว้ เช่น การโจมตีความคิดช่วยเหลือสังคมของนักศึกษา การบิดเบือนความหมายของคำว่า “ศักดินา” ชั้นต่าง ๆ ในสังคมไทยและระบอบการเมือง บางระบอบที่ไม่เกี่ยวกับหัวข้อนี้” ในขณะที่ผู้เรียนและผู้ฟังต้องการให้การอภิปราย มีผู้พูดใจกว้าง แลกเปลี่ยน ด้วยเหตุนี้ การอภิปรายที่กำหนดให้มีการสอบนั้น พวกเขาถือว่า เป็นการเรียนที่ใช้ “คะแนนเป็นเครื่องล่อ” ข้อวิจารณ์นักศึกษาในเรื่องนี้ คือ “การเรียนการสอนมิได้ขึ้นอยู่กับความจำเพื่อหวังคะแนนอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับความแตกฉานทางปัญญาต่างหาก” ดังนั้นข้อสรุปจากการฟังอภิปรายของนักศึกษาในกลุ่มนี้ คือ เป็นการอภิปรายที่ไม่ยุติธรรม ไม่มีความเสมอภาค ส่อให้เห็น “การมอมเมาทางความคิด โดยใช้สำนวนโวหารชักจูง...ระบอบอารมณที่ถูกต้องและเหน็บแนมนักศึกษา” พวกเขาจึงเรียกร้องโดยให้งดสอบวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๘ และกดดันให้หัวหน้าสาขาวิชาภาษาและวรรณคดีไทย สอบสวนเจตนาารมณของการจัดอภิปรายครั้งนี้ หจร. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๑๐ คณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๒๐)

วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๘ ศ.ดร.ปวย อธิการบดีในเวลานั้น พยายามขอร้องให้นักศึกษาชุมนุมกันในความสงบ หน้าอาคารคณะศิลปศาสตร์ แต่ไม่ได้ผล

อย่างไรก็ตามกระแสความรู้สึกโกรุ่น ไม่พอใจของนักศึกษาได้บานปลายออกไป นักศึกษากลุ่มดังกล่าวได้รวมตัว ชุมนุม กล่าวโจมตีและก่อกวนนักศึกษาอื่นที่กำลังศึกษาในห้องเรียน ทั้งที่คณะศิลปศาสตร์และรองอธิการบดีฝ่ายกิจการนักศึกษา อาจารย์บัณฑิต คงจันทร์ และ

อาจารย์ป่วย อึ้งภากรณ์ อธิการบดีเอง ได้ลงมาขอรับรองให้อยู่ในความสงบแต่ไม่ได้ผลนั้น ในเช้าวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๘ ขณะที่พวกเขาเย็นจดหมายขอให้งดการสอนวิชาภาษาไทยและให้มีการสอบสวนเจตนาของการจัดอภิปรายไปแล้ว คณะกรรมการประจำคณะศิลปศาสตร์ก็ได้เรียกประชุมด่วนในเช้าวันนั้น และมีมติให้งดสอนในวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๘ เพื่อแก้ไขสถานการณ์ซึ่งอาจบานปลาย พร้อมออกประกาศคณะศิลปศาสตร์งดการสอนวิชา มธ ๑๓๒ ในวันที่ศุกร์ที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ลงนามโดยอาจารย์คุณนิออน ในฐานะคณบดีและประธานกรรมการหลักสูตรวิชาพื้นฐานฯ และยังมีผลให้กรรมการประจำคณะศิลปศาสตร์ประกอบด้วย อาจารย์จรรุวรรณสินธุ์โสภณ ฉัตรสมุสภย์ กบิลสิงห์ ม.ร.ว.ปานใจ สุขสวัสดิ์ วันเพ็ญ จันทรวีโรจน์ ประโยชน์ ธรรมกร บัญญัติ วารุณี โชติสังกาศ สุจิตรา วุฒิเสถียร สัจจาภรณ์ สิงหะผลิน สุธีรพันธ์ กรลักษ์ณ์ สุปาณี เศาภายนและศรีสุรางค์ พูลทรัพย์ ตัดสินใจลาออกจากกรรมการฯ ด้วยเหตุผลที่เห็นว่าการงดสอน “เป็นการขัดต่อความรู้สึกการเป็นอาจารย์และเสรีภาพในการอำนวยความสะดวกและการวัดผล” นอกจากนี้ยังเห็นว่าข้อกล่าวหาของนักศึกษาต่ออาจารย์ว่าเป็นการยึดเยียดความคิดด้วยการใช้คะแนนล่อและเรียกร้องให้สอบสวนเจตนากรณีในการจัดอภิปรายนั้น ถือเป็นสถานการณ์ที่แสดงว่านักศึกษาก้าวล่วงงานวิชาการของอาจารย์ ทั้งนี้ตามความเห็นของกรรมการประจำคณะนั้น เรื่องทำนองนี้ “ได้เกิดขึ้นมาหลายครั้ง โดยที่ทางมหาวิทยาลัยมิได้มีนโยบายที่แน่ชัดต่อเหตุการณ์ทำนองนี้แต่อย่างใด” กรรมการฯ จึงลงความเห็นว่าเป็นสถานการณ์ที่ “ยากแก่การปฏิบัติหน้าที่รับผิดชอบในฐานะกรรมการประจำคณะ จึงขอพ้นจากตำแหน่งกรรมการประจำคณะศิลปศาสตร์ตั้งแต่วันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๘” หจธ. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๑๐ คณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๒๐)

เป็นที่แน่ชัดว่าการลาออกของคณะกรรมการประจำคณะศิลปศาสตร์ ซึ่งรวมถึงคณบดีเป็นการตัดสินใจร่วมกัน ทำให้คณบดีได้ขอลาออกจากตำแหน่งในคราวเดียวกัน และยืนยันกับอธิการบดี อาจารย์ป่วย อึ้งภากรณ์ ถึงการตัดสินใจอย่างแน่วแน่ การลาออกมีผลในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๘ และใน พ.ศ. ๒๕๑๙ อาจารย์คุณนิออน โอนย้ายไปรับราชการเป็นอาจารย์กองวิชากฎหมายและสังคมศาสตร์ ส่วนการศึกษาโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า

กรณีนี้ด้านหนึ่งเป็นผลจากการปะทุตัวของบรรยากาศเสรีภาพการแสดงความคิดเห็นอย่างไม่จำกัดขอบเขต ที่สืบเนื่องจากระบบการเมืองแบบปิดภายใต้การปกครองแบบทหารมายาวนาน การปะทะกันของกระแสความคิดแตกต่างที่ต่างฝ่ายต่างต้องการพื้นที่ของความเห็น ย่อมนำมาซึ่งความขัดแย้ง ในอีกด้านหนึ่งยังมาจากขบวนการความขัดแย้งที่เกิดจากปัญหาเฉพาะหน้า คือ กิจกรรมการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย ในการจัดอภิปรายตามหลักสูตรวิชาพื้นฐาน สะท้อนถึงสาขาวิชาภาษาไทย ว่าอาจมีพลวัตเนื้อหาปรับเปลี่ยนตนเองช้ากว่าสาขาวิชาอื่น ทำให้การเรียนการสอนมุ่งเนื้อหาทางเขียนหรือวรรณกรรมเฉพาะกลุ่ม สวนทางกับกระแสความตื่นตัววงวิชาการ รวมถึงการพิมพ์หนังสือซึ่งผลิตอยู่ภายนอกคณะและภายนอกมหาวิทยาลัยที่มีเนื้อหาหลากหลายประเด็นและหลากหลายความคิด เป็นปัญหาหนึ่งที่กระทบต่อระบบบริหารหลักสูตรวิชาพื้นฐาน รวมถึงการประท้วงที่บ้านปลายจนทำให้คณะผู้บริหารคณะศิลปศาสตร์และคณบดี ซึ่งมีตำแหน่งประธานคณะกรรมการหลักสูตรพื้นฐานลาออก มีผลต่อความยุ่งยากในการจัดการหลักสูตรนี้ เนื่องจากคณะศิลปศาสตร์

เป็นหน่วยงานจัดการศึกษาด้านนี้มาตั้งแต่ก่อตั้งหลักสูตร เหตุการณ์นี้อาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้มหาวิทยาลัยมองเห็นปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตและเป็นประเด็นที่เกินขอบเขตอำนาจการดำเนินการของคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยจึงต้องเข้ามามีบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบจัดการศึกษาหลักสูตรพื้นฐานแทนคณะศิลปศาสตร์ตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๘

การปฏิรูประบบบริหารหลักสูตรพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๑๘

การปฏิรูปหลักสูตรพื้นฐานทั่วไปของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ครั้งสำคัญจึงเกิดขึ้น และยังเป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงการบริหารมหาวิทยาลัยตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาที่คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๗ กำหนดขึ้น กระบวนการการปฏิรูปหลักสูตรวิชาพื้นฐาน มีการเปลี่ยนแปลงองค์การบริหารหลักสูตรและการอำนวยความสะดวกที่มหาวิทยาลัยได้เข้ามารับผิดชอบต่อหลักสูตรจัดการแทนที่คณะศิลปศาสตร์

แผนการปรับปรุงหลักสูตรพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๑๘ ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

หลังจากอาจารย์ป่วยรับตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยและปฏิบัติงานได้ ๔ เดือน อาจารย์ป่วยได้ประกาศ “งานที่ต้องทำสำหรับธรรมศาสตร์” ขึ้นในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๘ ประกาศนี้ ดูเหมือนเป็นการเสนอแผนงานพัฒนามหาวิทยาลัยที่ได้ผ่านการประชุมหารือในคณะผู้บริหารมหาวิทยาลัย ประกอบด้วยอธิการบดี รองอธิการบดี ๓ ท่าน ยุคนั้น คือ อาจารย์เสน่ห์ จามริก อาจารย์บันลือ คงจันทร์ และอาจารย์นงเยาว์ ชัยเสรี ประธานที่ปรึกษาฝ่ายวางแผนและพัฒนา ประธานสภาอาจารย์ เวลานั้น คือ อาจารย์อรุณ รัชตะนาวิณ แผนงานพัฒนามหาวิทยาลัยครอบคลุมทั้งงานวิชาการ งานธุรการ งานด้านนักศึกษา และงานวางแผนและพัฒนา

สำหรับแผนงานที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงหลักสูตรวิชาพื้นฐานนั้นปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของแผนงานวิชาการ มีความสำคัญอย่างมาก เพราะเกี่ยวข้องโดยตรงกับนักศึกษาปีที่ ๑ ทั้งมหาวิทยาลัย อาจารย์ป่วย อธิบายถึงเป้าหมายการรับนักศึกษาธรรมศาสตร์ให้เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยว่า “ต้องตอบสนองความต้องการของประเทศ ทั้งในด้านปริมาณ คุณภาพและวิชาที่เรียน โดยเน้นถึงการรับสมัครนักศึกษาที่ต้องเป็นไปตามหลักความเสมอภาคในเชิงโอกาสของนักศึกษาทั่วราชอาณาจักร ในแง่นี้สะท้อนความประสงค์อาจารย์ป่วยที่ต้องการให้การผลิตบัณฑิตของธรรมศาสตร์ ตอบสนองแผนพัฒนาเศรษฐกิจประเทศควบคู่กับการยึดหลักความเสมอภาคทางการศึกษาในการให้โอกาสนักเรียนทั่วราชอาณาจักร” (หจธ. (๒) มธ.๒.๑.๒/๘ “งานที่ต้องทำสำหรับธรรมศาสตร์”)

เมื่อนักศึกษาเข้าสู่กระบวนการทางการศึกษา อาจารย์ป่วยคาดหวังให้มีการพัฒนาคุณภาพวิชาการตั้งแต่เริ่มแรก นั่นคือ การพัฒนาหลักสูตรพื้นฐาน เนื่องจากเป็นหลักสูตรที่ผู้เรียนต้องเรียนก่อนการเลือกวิชาเอก ซึ่งก็คือ การเข้าศึกษาตามคณะต่าง ๆ ที่ตนสนใจ รวมถึงวิชาโทและวิชาเลือกเสรี อาจารย์จึงถือว่า “หลักสูตรพื้นฐานจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เป็นบันไดขั้นแรกที่จะนำไปสู่การศึกษาระบบธรรมศาสตร์ในแขนงต่าง ๆ” (หจธ. (๒) มธ.๒.๑.๒/๘ “งานที่ต้องทำสำหรับธรรมศาสตร์”)

จากข้อมูลนี้สะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับในคุณค่าวิชาพื้นฐานของอาจารย์ป่วย อันเป็นหลักสูตรที่ริเริ่มและดำเนินมาอย่างต่อเนื่องในความรับผิดชอบของอาจารย์อดุล และอาจารย์ป่วยถือว่า “หลักสูตรพื้นฐานมีความสำคัญมาก” จึงกำหนดแผนงานสำหรับหลักสูตรนี้ ๓ ประการ คือ

“(๑) ปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

(๒) ปรับปรุงการอำนวยความสะดวกหลักสูตรจากรูปแบบคณะกรรมการฝ่ายวิชาพื้นฐาน มาเป็น ความรับผิดชอบของอาจารย์คนเดียวที่สามารถอุทิศเวลาให้งานนี้ โดยมีผู้ช่วยเหลือพอสมควร

(๓) จัดรูปการให้คำปรึกษาแก่นักศึกษาใหม่ให้ทะมัดทะแมงใกล้ชิดยิ่งขึ้น”

ส่วนการให้คำปรึกษาในเรื่องระบบการเรียนในธรรมศาสตร์ เวลานั้นกำหนดให้นักศึกษาสามารถเลือกวิชาเอกและโทตามคณะต่าง ๆ ได้ตามความสนใจ แต่เนื่องจากบางคณะต้องรับจำนวนนักศึกษาที่สมัครวิชาเอกมากเกินไปเกินกว่าความสามารถในการจัดการเรียนการสอน ทำให้ผู้เรียนจำนวนหนึ่งไม่มีคณะลงเรียน และเวลาเดียวกันพบว่านักศึกษาจำนวนหนึ่งไม่มีความถนัดและไม่เหมาะสมที่จะเลือกเรียนวิชาเอกคณะนั้น ปัญหาเช่นนี้อาจารย์ป่วยเห็นว่า ควรเป็นบทบาทสำคัญอีกเรื่องหนึ่งของอาจารย์ที่ปรึกษานอกเหนือจากการสอนและการวิจัย (หจธ.(๑) มธ.๒.๑.๒ การบริหารมหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๑๙)

ในทางปฏิบัติตามแผนงานข้างต้นพบหลักฐานรายงานการประชุมคณะบดี ครั้งที่ ๒๘/๒๕๑๘ วันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๘ อาจารย์ป่วย อธิการบดีเป็นประธานการประชุม อาจารย์เสน่ห์ จามริก ในฐานะรองอธิการบดี รับผิดชอบการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาปริญญาตรี ได้แถลงถึงหลักสูตรพื้นฐานซึ่งต้องปรับใหม่ให้มีกรอบการดำเนินงานด้านพัฒนาคุณภาพหลักสูตรและลดหน่วยกิต โดยเสนอที่ประชุมให้แต่งตั้ง “ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ เป็นประธาน เพราะเป็นผู้ทำหลักสูตรพื้นฐานมาตั้งแต่ต้น วิธีการที่จะทำก็จะใช้วิธีสัมภาษณ์อาจารย์ในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องอยู่แล้วในขณะนี้ ทั้งสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ แล้วก็ภาษาด้วย ส่วน ดร.ชาญวิทย์ จะตั้งคณะทำงานขึ้นมาอย่างไร ก็ใครจะขอให้เป็นเรื่องของ ดร.ชาญวิทย์” (หจธ.(๒) ๒.๑.๖.๖/๑๐) ด้วยเหตุนี้ ในวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๘ ที่ประชุมสภามหาวิทยาลัยจึงมีมติแต่งตั้ง “นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ ดำรงตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายวิชาพื้นฐาน” (หจธ. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๑๐ คณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๑๙-๒๕๒๐)

อาจารย์ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ในฐานะรองอธิการบดีฝ่ายวิชาพื้นฐานเป็นคนแรกและเพียงคนเดียวของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (เพราะหลังจากนั้นจนถึงปัจจุบันไม่มีตำแหน่งนี้) ได้ให้สัมภาษณ์ว่าในด้านแนวคิดและนโยบายการจัดระบบบริหารหลักสูตรใหม่นี้ น่าจะเกิดจากการปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างอาจารย์ป่วย อธิการบดีมหาวิทยาลัยในต้น พ.ศ. ๒๕๑๘ กับอาจารย์เสน่ห์ จามริก รองอธิการบดีในยุคนั้น ทั้งนี้อาจารย์ป่วยเดิมที่เมื่อรับตำแหน่งอธิการบดีได้เคยทาบทามให้อาจารย์ชาญวิทย์ทำหน้าที่รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนักศึกษา ซึ่งอาจารย์ชาญวิทย์ปฏิเสธด้วยเหตุผลที่ไม่สันทัดและมีความสนใจงานวิชาการมากกว่า แม้จะไม่ได้มีตำแหน่งบริหารมหาวิทยาลัยในตอนแรกแต่อาจารย์ชาญวิทย์มีบทบาทช่วยงานพัฒนาหลักสูตรการศึกษาโดยเฉพาะหลักสูตรวิชาพื้นฐานซึ่งอาจารย์เสน่ห์ จามริก รองอธิการบดีรับผิดชอบงานนี้ ดังที่ปรากฏในรายงานการประชุมคณะบดี

วันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๘ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น (สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

อาจารย์ชาญวิทย์บอกเล่าเรื่องราวตอนนี่เพิ่มเติมว่า “วันดีคืนดี อาจารย์ป่วยก็คิดตำแหน่งใหม่ แล้วกลับมาทาบทามว่าอยากให้มาช่วยดูแลนักศึกษาปี ๑ อย่างเดียว เพราะเป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวข้องกับวิชาพื้นฐานซึ่งเป็นเรื่องสำคัญมากต้องได้รับการดูแลพิเศษ” ครั้งนั้นทำให้อาจารย์ชาญวิทย์สนใจ เพราะเป็นกิจกรรมวิชาการจึงตอบรับตำแหน่งใหม่ นั่นคือ รองอธิการบดีฝ่ายวิชาพื้นฐาน หน้าที่ของรองอธิการบดีฝ่ายวิชาพื้นฐานตามแผนงานพัฒนามหาวิทยาลัย คือ

-
๑. รับผิดชอบหลักสูตรวิชาพื้นฐาน ตลอดจนอำนวยการการเรียนการสอนวิชานี้
 ๒. ดูแลรับผิดชอบการรับนักศึกษาใหม่หรือผู้เข้าเรียนชั้นปีที่ ๑
 ๓. จัดทำโครงการรับนักศึกษาเรียนดีจากชนบท ที่รู้จักกันต่อมาว่าโครงการนักศึกษาข้างเผือก”
- (สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

“คณะทำงานในส่วนรองอธิการบดีฝ่ายวิชาพื้นฐานยังมี อาจารย์หอมหวน ชื่นจิตร ที่เข้ามาทำงานส่วนประสานวิชาภาษาต่างประเทศโดยเฉพาะภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นการศึกษาพื้นฐานด้านภาษาที่สำคัญมากของมหาวิทยาลัย และอีกท่านหนึ่งคือ อาจารย์รังสรรค์ ชนะพรพันธุ์ จากคณะเศรษฐศาสตร์ เข้ามาช่วยกันจัดทำโครงการนักศึกษาเรียนดีจากชนบท”

(สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

การบริหารหลักสูตรวิชาพื้นฐานโดยมีผู้บริหารที่ได้รับแต่งตั้งให้รับผิดชอบชัดเจนเช่นนี้ เกิดจากแนวคิดของอาจารย์ป่วย อิงภากรณ์ อธิการบดี และอาจารย์เสน่ห์ จามริก รองอธิการบดี ซึ่งอาจารย์เสน่ห์เอง ได้มีประสบการณ์ร่วมให้คำปรึกษาในการปรับปรุงหลักสูตรวิชาพื้นฐานใน พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๔ ในฐานะคณะกรรมการที่ปรึกษาวิชาการในยุคที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็นอธิการบดี อาจารย์ชาญวิทย์บอกเล่าความทรงจำตอนนี่ว่า

“ทั้งอาจารย์ป่วยและอาจารย์เสน่ห์ต้องการให้ปฏิรูปหลักสูตรพื้นฐานคือ กระจายความรับผิดชอบในการดูแลวิชาพื้นฐานออกจากคณะศิลปศาสตร์ คือว่า ทำอย่างไรให้มีหน่วยงานมาดูแลวิชาพื้นฐานโดยเฉพาะ ด้วยเหตุนี้ จึงตั้งรองอธิการบดีฝ่ายวิชาพื้นฐาน เพื่อพิจารณาทบทวนว่า องค์ประกอบวิชาการเป็นอย่างไร ผู้สอนควรเป็นใคร”

(สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นี้ จะเห็นว่าแม่้มหาวิทยาลัยได้เข้ามารับผิดชอบการบริหารและอำนวยการหลักสูตรวิชาพื้นฐาน ด้วยการแต่งตั้งอาจารย์ชาญวิทย์ ซึ่งเป็นอาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มาดำรงตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายวิชาพื้นฐาน ในด้านบวกในฐานะอาจารย์คณะศิลปศาสตร์ จึงสามารถดำเนินงานปฏิรูปจากภายในคณะได้ ทั้งนี้อาจารย์ชาญวิทย์เองก็คุ้นเคยกับองค์ประกอบวิชาการรวมถึงมีประสบการณ์การสอนวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย ตั้งแต่แรกเข้ามาเป็นอาจารย์ประจำที่ศิลปศาสตร์

อย่างไรก็ตาม ในการปรับหลักสูตรวิชาพื้นฐานนี้ ทั้งอาจารย์เสนห์ จามริกและอาจารย์ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ได้ร่วมกันศึกษาข้อมูลเบื้องต้นประกอบแนวทางการพัฒนาหลักสูตร เห็นได้จากการจัดการอภิปรายประชุมระดมสมองคณาจารย์ นักวิชาการสำคัญจำนวนมากจากนอกมหาวิทยาลัยเรื่อง “การอภิปรายร่วม ๒ หัวข้อ การศึกษาวิชามนุษยศาสตร์: ขอบเขตและความมุ่งหมาย การศึกษาวิชามนุษยศาสตร์: วิธีการ บทบาทของวิชามนุษยศาสตร์ต่อสังคมและมนุษยชาติ” วิทยากรร่วมอภิปรายคือ อาจารย์เสนห์ จามริก ดร.เจตนา นาควัชระ ดร.วิทย์ วิชาเวทย์ และคุณสุจิตต์ วงษ์เทศ การอภิปรายนี้คงจัดขึ้นก่อนเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ เพื่อให้ได้ข้อสรุปไปปรับปรุงหลักสูตร ซึ่งมีการประกาศในการนิเทศอาจารย์ทั้งมหาวิทยาลัย วันที่ ๒๗-๒๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๘

ข้อสรุปการอภิปรายที่สัมพันธ์กับการนำมาใช้ในการปรับปรุงหลักสูตรวิชาพื้นฐานในส่วนวิชามนุษยศาสตร์ นั่นคือ การกำหนดขอบเขตวิชามนุษยศาสตร์ หลายประเด็นที่ใกล้เคียงกัน เช่น เป็นการแสวงหาความรู้ของมนุษย์ ในเรื่องของมนุษย์ หรือเป็นวิชาที่ศึกษากิจกรรมที่มนุษย์แสดงออกในรูปต่าง ๆ ในฐานะมนุษย์ที่เป็นมนุษย์ ไม่ใช่เป็นสัตว์ทางชีววิทยาหรือสัตว์สังคม แต่ขอบเขตนิยามที่มีการนำมาใช้ในหลักสูตรวิชาพื้นฐานของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นของอาจารย์เสนห์ จามริก ที่ว่า “มนุษยศาสตร์ คือ การศึกษาเพื่อรู้จักตนเองและมนุษยชาติ” (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ๒๕๑๘: ๓๒) ซึ่งอาจารย์เสนห์ ยังวิจารณ์ความเชื่อมโยงขอบเขตความหมายของหลักวิชามนุษยศาสตร์ในฐานะที่เป็นทฤษฎีวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ว่า “สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นพื้นฐานให้นักศึกษาได้เห็นถึงสัมพันธ์ภาพของชีวิตและวิชาต่าง ๆ ในทางสังคมศาสตร์ด้วย” อาจารย์เสนห์เห็นว่าในทางปฏิบัติแล้วหลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ยังจัดหมวดวิชามนุษยศาสตร์เป็นแบบแยกส่วนตามรายวิชา เช่น ประวัติศาสตร์อารยธรรมก็เป็นเรื่องหนึ่ง ภาษาก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง สิ่งที่อาจารย์เสนห์อยากเห็นเป้าหมายการเรียนการสอนหลักสูตรนี้ คือ “ให้นักศึกษาสามารถที่จะประสมประสานความสัมพันธ์ระหว่างวิชาต่าง ๆ ... นักศึกษาก็จะสร้างแรงบันดาลใจของตัวเองขึ้นมาให้พบกับสิ่งที่อาจารย์สอน”

ดังนั้นอาจารย์เสนห์จึงเห็นว่า หลักการสำคัญเบื้องต้นของวิชาพื้นฐาน คือ “ความสัมพันธ์ระหว่างวิชาและหมวดวิชาต่าง ๆ ทั้งหลักสูตร รวมถึงวิธีการเรียนการสอนให้เกิดภาพความสัมพันธ์กันให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้” อาจารย์เสนห์จึงไม่เห็นด้วยกับการแบ่งหมวดวิชา ๔ หมวด ในหลักสูตรพื้นฐาน เพราะนั่นอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้แยกความรู้แต่ละวิชาออกจากกัน ไม่มีความสัมพันธ์กันแนวทางการปรับปรุงหลักสูตรวิชาพื้นฐานในทัศนะของอาจารย์เสนห์ จึงเสนอให้แบ่งรายวิชาใหม่ “ตามลักษณะปัญหา” เช่น มนุษย์กับการรู้จักตนเอง มนุษย์กับศาสนา มนุษย์กับสังคมหรือมนุษย์กับอารยธรรม และในกรณีการศึกษาเรื่องภาษานั้น ควรเป็นการศึกษาภาษาในแง่การสื่อสารมากกว่าที่

จะเป็นการเน้นเทคนิคหรือทักษะ ครั้งนั้นอาจารย์เสนอให้เปิดเผยว่าได้เคยนำเสนอหลักการนี้ตั้งแต่ การปรับปรุงหลักสูตรวิชาพื้นฐานใน พ.ศ. ๒๕๑๓ และประกาศใช้ พ.ศ. ๒๕๑๔ แล้ว แต่ถูกปฏิเสธ ด้วยเหตุผลว่า “ขัดกับหลักวิชา” (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ๒๕๑๘: ๔๔) อย่างไรก็ตามดูเหมือนว่าใน การปรับปรุงหลักสูตรวิชาพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๑๘ หลักการข้างต้นได้มีการนำไปปรับใช้กับหลักสูตร พื้นฐานระบบอุดมศึกษาทั่วประเทศ

นอกจากนี้ ยังพบรายงานการประเมินทัศนคติผู้เรียนต่อวิชาภาษาอังกฤษพื้นฐานและวิชา พื้นฐานอารยธรรมไทย ซึ่งเป็นเอกสารประกอบการนิเทศอาจารย์ ที่น่าจะเป็นการสำรวจข้อมูล เบื้องต้นเพื่อปรับปรุงรายวิชาพื้นฐานทั้งสองวิชา พบว่า

ผลประเมินวิชาภาษาอังกฤษพื้นฐานนั้น แม้ว่านักศึกษาส่วนหนึ่งพอใจกับเนื้อหาวิชาในฐานะที่ เป็นวิชาพื้นฐาน และพอใจหนังสือประกอบการสอน แต่บางคนต้องการหนังสือที่มีบทเรียน ซึ่งสามารถ นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น เรื่องราวของสภาพแวดล้อม ข่าวสาร โลกและสังคมปัจจุบัน และ ผู้เรียนจำนวนมากต้องการเรียนด้านการพูด อ่านและเขียนให้มากกว่าการสอนไวยากรณ์ ดังที่เป็นอยู่ใน เวลานั้น ทั้งหมดนี้สะท้อนความต้องการของผู้เรียนในการนำไปใช้ได้จริงสำหรับภารกิจชีวิตประจำวัน (ศจธ.สบ ๑.๑.๑/๑ การนิเทศอาจารย์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปีการศึกษา ๒๕๑๔)

ในขณะที่ผลประเมินแบบสอบถามวิชา มธ.๑๑๑ หรือวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย ซึ่งแบ่ง ประเด็นการสอนออกเป็นหัวข้อด้าน ศาสนา การเมือง วรรณคดี ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ ศิลปะ และ ดนตรี พบว่าวิชาที่นักศึกษาตอบถึงความเข้าใจการบรรยายในแต่ละหัวข้อนั้นนิชาวรรณคดี ศิลปะ และดนตรี เป็นหัวข้อที่ผู้เรียนไม่เข้าใจมากที่สุด ในขณะที่เมื่อตอบคำถามถึงความต้องการตัดหัวข้อใด ออกมากที่สุด ก็พบคำตอบที่สอดคล้องกัน คือ วรรณคดีและศิลปะ และมีจำนวนไม่น้อยที่วิจารณ์ วิธีการสอนของอาจารย์บางท่านไม่น่าสนใจ และส่วนใหญ่ที่ตอบคำถามต้องการให้มีการถกเถียงปัญหา ประกอบการศึกษาด้วย (ศจธ.สบ ๑.๑.๑/๑ การนิเทศอาจารย์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปี การศึกษา ๒๕๑๔)

ผลประเมินนี้ทำให้ทราบว่า ปัญหาวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทยที่สำคัญ คือ อาจารย์ผู้สอนนั่นเอง ดังนั้นเวลาต่อมาอาจารย์ชาญวิทย์ จึงใช้การสรรหาอาจารย์ผู้สอนที่สามารถจูงใจให้เรียนสนุกและ เข้าถึงดนตรีไทยได้อย่างคุณสุจิตต์ วงษ์เทศ ซึ่งมาสอนพร้อมคณะดนตรีไทยทั้งวง ส่วนวิชาอื่น ๆ อย่าง วรรณคดีผู้สอนคนใหม่ คือ อาจารย์ชลธิรา สัตยาวัฒนา วิชาศาสนาผู้สอน คือ อาจารย์บัณฑิต อ่อนคำ เป็นต้น อาจารย์ผู้สอนดังกล่าวเป็นนักวิชาการรุ่นใหม่ มีวิธีการสอนสนุกสนานทำให้ผู้เรียนตื่นตัว และได้ความรู้ใหม่กับการเรียนวิชาพื้นฐานเพิ่มขึ้น (สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

หลักสูตรวิชาพื้นฐานที่ปรับปรุงใหม่ในกลาง พ.ศ. ๒๕๑๘ ได้ผ่านการนิเทศอาจารย์ทั้งมหาวิทยาลัย และประกาศใช้ในปี พ.ศ. ๒๕๑๙ ได้เพียงภาคการศึกษาเดียวนั้น นับว่าสอดคล้องกับหลักการปฏิรูป การศึกษาของคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา ในเรื่องการให้เสรีภาพทางวิชาการ ด้วยการไม่กำหนด วิชาบังคับ มีการเพิ่มลักษณะวิชาใหม่ที่มีสัมพันธ์กับการใช้ชีวิต เข้าใจสภาวะแวดล้อม รวมถึงความเข้าใจ เบื้องต้นถึงสภาวะเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและธุรกิจ การสื่อสาร รวมถึงภาษาไทยและภาษา ต่างประเทศหลากหลายมากขึ้น และทั้งหมดผู้เรียนสามารถเลือกเรียนให้ได้ครบ ๓๐ หน่วยกิต

ตามข้อกำหนดหลักสูตร ทั้งนี้รายวิชาพื้นฐานทั้งหมด คือ มนุษย์กับวิทยาศาสตร์กายภาพ พัฒนาการวิทยาศาสตร์ พลังงานกับสภาพแวดล้อม วิทยาศาสตร์ชีวภาพกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (เดิมคือวิชามนุษย์กับวิทยาศาสตร์ชีวภาพ) พืชกับสังคมมนุษย์ หลักพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ แคลคูลัสเบื้องต้น พื้นฐานอารยธรรมไทย อารยธรรมตะวันตก อารยธรรมตะวันออก ปัญหาศาสนา ปัญหาปรัชญา ตรรกวิทยาเบื้องต้น มนุษย์กับวรรณกรรม มนุษย์กับศิลปะและดนตรี มนุษย์กับภาษา มนุษย์กับสังคม สังคมกับการปกครอง สังคมกับกฎหมาย สังคมกับเศรษฐกิจ สังคมกับการสื่อสาร สังคมกับธุรกิจ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ (สามวิชา) ภาษาฝรั่งเศส ภาษาเยอรมัน (สองวิชา) ภาษาญี่ปุ่น ภาษาจีน ภาษารัสเซีย และเมื่อพิจารณาจากรายวิชาที่ปรากฏ พบว่ามีการประนีประนอมระหว่างวิชาเดิมที่เคยสอนมาแต่ครั้งหลักสูตร พ.ศ. ๒๕๐๗ และ ๒๕๑๓ กับการเพิ่มวิชาใหม่ตามข้อเสนอของอาจารย์เสน่ห์ จามริก รองอธิการบดีที่เป็นประเด็นปัญหาปัจจุบัน (Issue Topics) นั่นเอง (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คู่มือการศึกษา ๒๕๒๑)

ดังนั้นการปรับปรุงหลักสูตรครั้งนี้ อาจารย์ชาญวิทย์ เล่าว่าเป็นเพียงแต่ตั้งวิชาพื้นฐานออกจากการบริหารจัดการของคณะศิลปศาสตร์ เพื่อให้การปรับเนื้อหาหลักสูตรบางวิชาเดิมให้ทันสมัยขึ้นเท่านั้น จำนวนรายวิชายังคงทั้งของเดิมหลายวิชาและเพิ่มวิชาใหม่ ลดจำนวนหน่วยกิตที่ต้องเรียนจาก ๓๖ หน่วยกิต ลงเหลือเพียง ๓๐ หน่วยกิต ด้วยความคิดที่ว่าอยากให้ นักศึกษามีเวลาในห้องเรียนเพิ่มขึ้น ในขณะที่อาจารย์รุ่นเก่าของคณะศิลปศาสตร์ กลับคิดว่าถ้าเด็กมีเวลาว่างมาก ก็จะเที่ยวเล่น ไม่หาความรู้ในห้องเรียน นอกจากนี้อาจารย์ชาญวิทย์ ยังให้ความสำคัญกับอาจารย์พิเศษรุ่นใหม่ที่มีวิธีการสอนนอกกรอบ อย่างวิชาดนตรี ผู้สอนคือ คุณสุจิตต์ วงษ์เทศ ซึ่งมาสอนพร้อมเครื่องดนตรีและคนเล่นทั้งคณะ เป็นสาธิตประกอบการบรรยายที่ให้ผู้เรียนสนุกตามที่อาจารย์ชาญวิทย์บรรยาย คือ “เด็กมันไม่ยอมนั่งเรียน มันลงมาที่ตรงพื้นเลย มันสนุกใจ” และยังรวมผู้สอนอื่น ๆ ที่เป็นอาจารย์ที่มีแนวคิดใหม่ อย่างอาจารย์บัณฑิต อ่อนคำ สอนปัญหาศาสนา อาจารย์ชลธิรา สัตยาวัฒนา สอนวรรณคดี อาจารย์นิตยา มาพึ่งพงษ์ สอนเศรษฐศาสตร์ อาจารย์สมบัติ จันทร์วงศ์ และอาจารย์ทักษ์ เฉลิมเตียรณ สอนการเมืองการปกครองไทย เป็นต้น (สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

นอกจากนี้ หลักการเพิ่มวิชาใหม่นั้น คณะทำงานในฝ่ายรองอธิการบดีฝ่ายวิชาพื้นฐาน คือ “ให้เกิดการเรียนวิชาข้ามคณะ แปลว่านักศึกษาเศรษฐศาสตร์ควรเรียนบางวิชาที่คณะศิลปศาสตร์ โดยเฉพาะคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์” แต่ในท้ายที่สุด อาจารย์ชาญวิทย์ เห็นว่า “ไม่ค่อยประสบความสำเร็จ...วิธีคิดของอาจารย์ส่วนใหญ่ในธรรมศาสตร์ ยังติดอยู่กับระบบวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ยุคเก่า” (สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

อย่างไรก็ตาม การปฏิรูปหลักสูตรและการบริหารจัดการวิชาพื้นฐานครั้งนั้น นอกจากการลดเพิ่มรายวิชาใหม่เพื่อความทันสมัยแล้ว และการตั้งรองอธิการบดีฝ่ายวิชาพื้นฐานเข้ามารับผิดชอบแทนคณะศิลปศาสตร์ คณะผู้บริหารยังมีแผนระยะยาวจัดตั้ง “วิทยาลัยวิชาพื้นฐาน” ขึ้นเป็นหน่วยงานรับผิดชอบด้านบริหารจัดการหลักสูตรนี้โดยเฉพาะ แต่อายุการทำงานของผู้บริหารชุดนี้ สิ้นสุดลงหลังเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ แผนงานระยะยาวจึงสิ้นสุดลง มีความน่าสนใจว่า “วิทยาลัยวิชาพื้นฐาน” เป็นแนวคิดคล้ายคลึง “ชุมชนวิชาการ” หรือ Residential College ของอาจารย์อดุล

ยุคแรกเริ่มและเป็นหลักการสำคัญของมหาวิทยาลัยที่ดำเนินการศึกษาภายใต้หลักสูตร Liberal Arts ในสหรัฐอเมริกาและน่าเสียดายว่าแนวคิดนี้เป็นเพียงความใฝ่ฝันถึงสองครั้ง แม้ว่าหลักสูตรพื้นฐาน จะได้รับการยอมรับเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หากทว่านับแต่ ศาสตราจารย์ ประภาศน์ อวยชัย ดำรงตำแหน่งอธิการบดีเป็นต้นมาได้มอบหมายให้ศาสตราจารย์ เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการทำหน้าที่รับผิดชอบบริหารจัดการหลักสูตร พื้นฐาน และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไม่เคยมีตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายวิชาพื้นฐานอีกเลย คงมีแต่ เพียงรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการปฏิบัติหน้าที่อย่างต่อเนื่องเรื่อยมา

การขับเคลื่อนหลักสูตรวิชาพื้นฐานทั่วไปสู่มหาวิทยาลัยทั่วประเทศ

จากการที่มหาวิทยาลัยของรัฐในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๑๐ ได้เข้ามาอยู่ภายใต้โครงสร้าง บริหารเดียวกันคือ สำนักนายกรัฐมนตรีที่มีคณะกรรมการสภามหาวิทยาลัยแห่งชาติทำหน้าที่อำนวยการประสานงานร่วมกันระหว่างมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้มีการกำหนดหลักการและเกณฑ์มาตรฐาน วิชาการ เพื่อสร้างคุณภาพวิชาการของมหาวิทยาลัยให้เป็นไปตามมาตรฐานสากล ทำให้มีการกำหนด นโยบายอุดมศึกษาอย่างกว้าง ๆ ถึงหลักการจัดหลักสูตรการศึกษา ต้องให้มีความสมดุลกันระหว่าง หลักสูตรวิชาชีพหรือวิชาการเฉพาะด้านของคณะต่าง ๆ กับหลักสูตรพื้นฐานทั่วไป ประกอบด้วยวิชา ในสาขาสังคมศาสตร์ มนุษย์ศาสตร์และวิทยาศาสตร์ และรัฐบาลไทยเวลานั้น ยังได้เสนอแนะ เจริญนโยบายให้มหาวิทยาลัยทุกแห่งร่วมกันจัดหลักสูตรภายใต้มาตรฐานทางวิชาการแบบเดียวกัน (วารุณี โอสถารมย์ ๒๕๓๓: ๑๘๐)

ด้วยเหตุนี้ในช่วงการพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรกครั้งหลังของแผน คือ ช่วง พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๑๐ ที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจภูมิภาคโดยมีการวางแผนพัฒนากำลังคนควบคู่กัน ซึ่งมีการจัดตั้ง มหาวิทยาลัยของรัฐในภูมิภาค ๓ แห่ง คือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๕๐๖) มหาวิทยาลัย ขอนแก่น (พ.ศ. ๒๕๐๗) และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (พ.ศ. ๒๕๐๙) ทั้งสามมหาวิทยาลัย มีการจัดหลักสูตรและคณะวิชาด้วยแบบแผนมาตรฐานเดียวกับมหาวิทยาลัยรัฐในกรุงเทพฯ นั่นคือ มีหลักสูตรวิชาพื้นฐานที่สอนผ่านคณะวิทยาศาสตร์และคณะอักษรศาสตร์ โดยคณะวิทยาศาสตร์ จัดการเรียนการสอนหลักสูตรพื้นฐานวิทยาศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ (เคมี ชีวะ ฟิสิกส์และ คณิตศาสตร์) ส่วนคณะอักษรศาสตร์ทำหน้าที่จัดการศึกษาวิชาพื้นฐานภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ทั้งสองคณะจึงจัดการเรียนการสอนที่ตอบสนองการศึกษาพื้นฐานให้กับคณะวิชาชีพอย่าง คณะวิศวกรรมศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ และคณะศึกษาศาสตร์ (วารุณี โอสถารมย์ ๒๕๓๓: ๑๐๗-๑๐๘) หลักการจัดการศึกษาพื้นฐานลักษณะนี้ เป็นแนวทางเดียวกับ ที่ครั้งหนึ่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้จัดตั้งคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ให้ทำหน้าที่ดังกล่าว

จนถึงยุคปลายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๔) เป็น ช่วงเวลาที่กระแสความเคลื่อนไหวของคณาจารย์ นักวิชาการและผู้บริหารมหาวิทยาลัย ซึ่งตระหนักถึง ปัญหาคุณภาพการศึกษาในมหาวิทยาลัย ได้ร่วมประชุมสัมมนาระดมสมองเพื่อหาแนวทางแก้ปัญหา และพัฒนาระบบอุดมศึกษา โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้มีการประชุมร่วมกันแก้ปัญหา

คุณภาพวิชาการของมหาวิทยาลัย เพื่อมุ่งสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการ ทำให้เกิดการเสนอโครงการขึ้น ๒ โครงการ คือ โครงการพัฒนามหาวิทยาลัยและการพัฒนาหลักสูตรวิชาการควบคู่กับโครงการพัฒนาอาจารย์

หลักการพัฒนาหลักสูตรวิชาการยังคงยึดแนวทางการสร้างความสมดุลระหว่างหลักสูตรวิชาชีพระดับหลักสูตรวิชาการที่หมายรวมถึงหลักสูตรวิชาพื้นฐาน แน่นนอนว่าในเวลานั้นหลักสูตรวิชาพื้นฐานในมหาวิทยาลัยของรัฐ ย่อมมี ๒ ลักษณะ คือ หลักสูตรพื้นฐานทั่วไปที่มหาวิทยาลัยในภูมิภาค ใช้จัดการเรียนการสอนกับหลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ดำเนินการ จนกระทั่งในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๓ (๒๕๑๕-๒๕๑๙) และแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๔ (พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๒๔) ทบวงมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นรองรับการทำหน้าที่ประสานงาน ดำเนินนโยบายและแผน รวมถึงการจัดทำหลักสูตรของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ แทนสภาการศึกษาแห่งชาติ ทั้งนี้ทบวงมหาวิทยาลัยได้นำโครงการการพัฒนาหลักสูตรวิชาการที่รวมวิชาพื้นฐานและวิชาชีพ ซึ่งเป็นหลักการพัฒนาคุณภาพบัณฑิต สามารถทำให้บัณฑิตรู้จักคิดวิเคราะห์ ใช้วิจารณญาณ พัฒนาคุณธรรมและมีความเข้าใจปัญหา รู้จักการแก้ปัญหา กิจกรรมพัฒนาหลักสูตรวิชาการจึงกำหนดให้มหาวิทยาลัยต้องมีนโยบายการผลิตตำราเรียนภาษาไทย ส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าเรื่องของไทย โดยถือเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนการสอน ที่นอกจากการบรรยายในชั้นเรียนแล้ว ยังต้องส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองที่ห้องสมุด อันถือเป็นตัวอย่างกระบวนการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ และยังสนับสนุนให้มีแบบแผนการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม (วารุณี โอสถารมย์ ๒๕๓๓: ๒๓๕-๒๓๗)

ที่สำคัญหลังเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งสืบทอดเจตนารมณ์และหลักการปฏิรูปการศึกษารวมมหาวิทยาลัยได้มีการปรับปรุงคณะกรรมการชุดใหม่ ภายใต้รัฐบาล ฯพณฯ ดร.ธานินทร์ กรัยวิเชียร ซึ่งมี ดร.ภิญโญ สาธร รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ เป็นประธานและเลขาธิการคณะกรรมการสภาการศึกษาแห่งชาติ ดร.สิปปนนท์ เกตุทัต ได้เป็นหนึ่งในคณะกรรมการชุดนี้ จัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๒๐ ที่มีสาระส่วนที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรวิชาพื้นฐาน โดยถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของหลักการอุดมศึกษา ซึ่งเป็นการศึกษาขั้นสูง มีหน้าที่สร้างสรรค์สติปัญญาและความคิด เพื่อความก้าวหน้าทางวิชาการ มีบทบาทการผลิตกำลังคนทั้งในระดับวิชาการและวิชาชีพขั้นสูงเฉพาะทาง เพื่อการพัฒนาประเทศ รวมทั้งมุ่งพัฒนาคนให้มีคุณธรรม มีความรู้ความเข้าใจในศิลปวัฒนธรรม เพื่อดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าในสังคมได้ ด้วยเหตุนี้ แผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับ พ.ศ. ๒๕๒๐ จึงเริ่มต้นกำหนดให้ทุกมหาวิทยาลัยจะต้องจัดหลักสูตรการศึกษาวิชาพื้นฐานสำหรับการศึกษาระดับปริญญาตรีทุกสาขา หลักสูตรนี้จึงกลายเป็นหลักสูตรภาคบังคับของมหาวิทยาลัยทั้งประเทศ แม้ว่าลักษณะหลักสูตรพื้นฐานของแต่ละมหาวิทยาลัยมีความแตกต่างกัน แต่สำหรับทิศทางของการจัดการหลักสูตรพื้นฐานมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งมีพลวัตในเนื้อหาของของหลักสูตร แต่ก็ไม่ได้ตัดขาดออกจากความเป็นส่วนหนึ่งการศึกษาศิลปศาสตร์ เนื่องจากเนื้อหาของหลักสูตรนี้ ถูกริเริ่มจาก Liberal Arts Education ที่ศาสตราจารย์ ดร.ชเนศ อาภรณ์สุวรรณ ได้อธิบายไว้ในงานวิจัยว่า

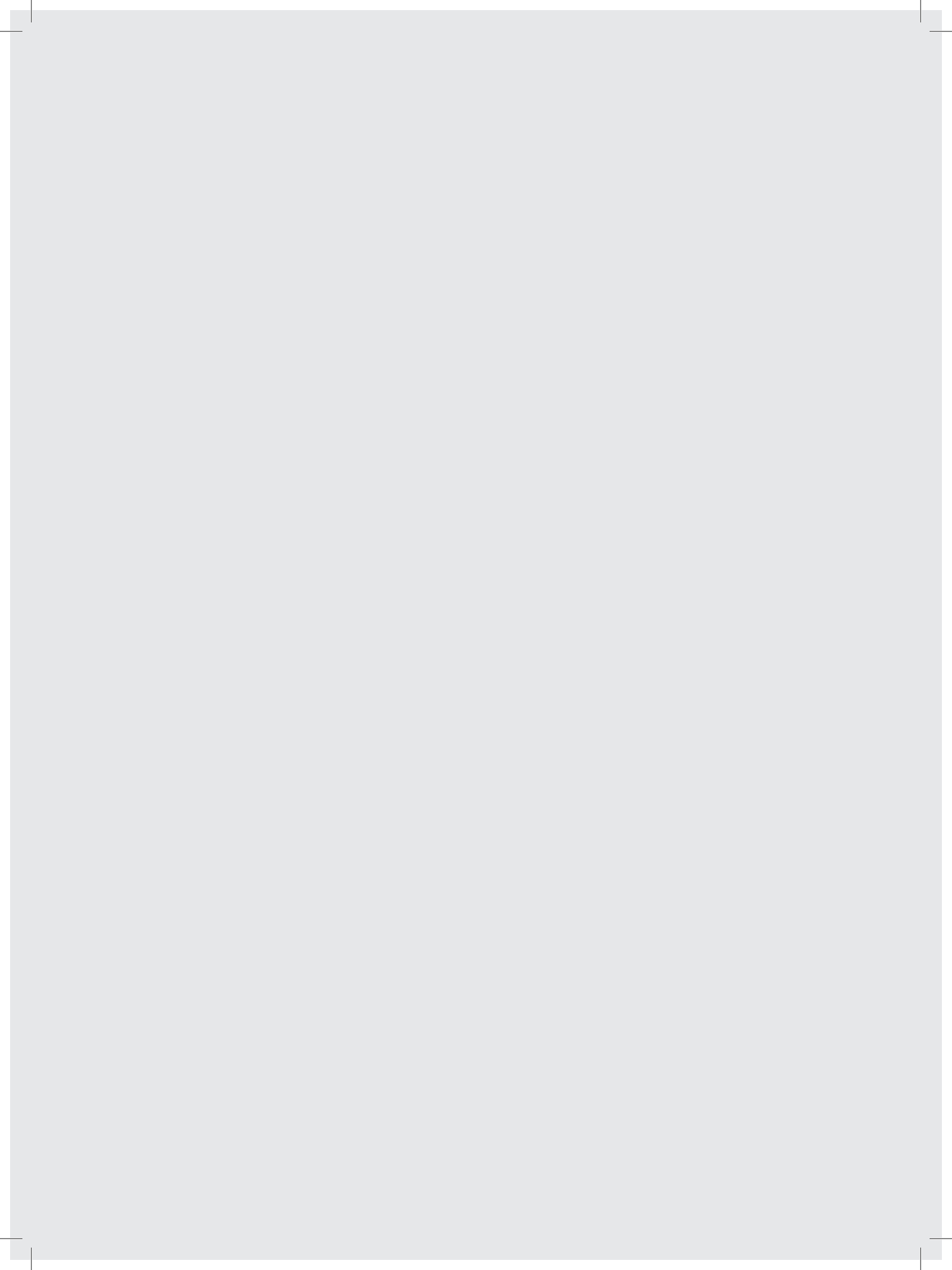
“Liberal Arts Education หรือ Liberal Education ถือว่าเป็นการศึกษา
 ในอุดมคติ มีวัตถุประสงค์หลักคือ การฝึกฝนสติปัญญาของผู้ศึกษาให้สามารถเปิดโลกทัศน์
 ขยายขอบฟ้าทางความคิดให้กว้างไกล ด้วยวิสัยทัศน์ที่เข้าใจพลวัตของกระแสโลก
 จึงเป็นการศึกษาที่ใช้กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ เพื่อบ่มเพาะความเป็นมนุษย์
 ผ่านการใช้เหตุผล การไตร่ตรองด้วยวิจารณญาณ และเป็นการปลูกฝังคุณค่า
 ความเป็นมนุษย์บนพื้นฐานทางจริยศาสตร์และสุนทรียศาสตร์ การศึกษาด้านนี้
 จึงเป็นลักษณะทางวัฒนธรรมที่ทำให้ผู้ศึกษาสามารถพัฒนาศักยภาพทางปัญญา
 ด้วยการประมวล สังเคราะห์และบูรณาการองค์ความรู้ จนก่อให้เกิดประโยชน์
 ต่อตนเอง สังคมและมวลมนุษยชาติ” (ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ ๒๕๕๓: ๘)

หากทว่าคุณูปการของความเพียรพยายามในการนำหลักสูตรพื้นฐาน Liberal Arts หรือพื้นฐาน
 ศิลปศาสตร์ที่ต่อมากลายเป็นวิชาพื้นฐานของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นั้นเกิดจากอาจารย์อดุล
 วิเชียรเจริญ ใช้ความพยายามตลอดเวลาของการเป็นอาจารย์และผู้บริหารในมหาวิทยาลัยแห่งนี้
 โน้มน้าวปลูกฝังและวางรากฐานให้หลักสูตรสามารถตั้งมั่นอยู่ได้ในมหาวิทยาลัยและสามารถเป็น
 ตัวแบบให้มหาวิทยาลัยหลายแห่งนำไปใช้ในการจัดการศึกษาต่อมา อย่างไรก็ตามสิ่งสำคัญ ซึ่งเป็น
 ความคาดหวังเชิงสัมฤทธิ์ผล อาจารย์อดุลได้ใช้เวลาอันยาวนานกว่าห้าทศวรรษที่ผ่านหลักสูตรพื้นฐานนั้นได้
 เติบโต สังสมประสบการณ์การทำงาน แล้วจดจำความรู้พื้นฐานที่ครั้งหนึ่งพวกเขาบางคนเคยปฏิเสธ
 หากความรู้นั้นยังติดตัวพวกเขาตลอดไปโดยไม่รู้ตัวและสำหรับบางคนความสามารถและบุคลิกภาพ
 อันเกิดจากการกล่อมเกล้าของความรู้วิชาพื้นฐานอาจส่งเสริมให้พวกเขาเป็นผู้บริหารหรือผู้นำ
 อาจารย์อดุลเชื่อมั่นอย่างแน่วแน่ว่า

“แต่คนที่จะเป็นผู้นำต้องเป็นบุคคลที่มีความสามารถบุคลิกที่ดีได้เลื่อนเป็นหัวหน้า
 ในตำแหน่งบริหาร ต้องการ Common sense ต้องการวิจารณญาณที่ดี ต้องการ
 ความเข้าใจผู้อื่น ต้องการความเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ เป็นบุคคลที่คิดได้กระจ่าง
 มีความคิดที่เป็นระเบียบแบบแผน มีความสามารถในการถ่ายทอดความคิดของตัวเอง
 สิ่งเหล่านี้ไม่ได้จากการศึกษาเฉพาะด้าน แต่จะนำมาใช้ในการเป็นผู้นำไม่ได้ **เพราะว่าเหมือน
 ม้ามีกระบัง** การมองเห็นปัญหาเฉพาะหน้าจะขบปัญหาต่าง ๆ ได้ไม่ทั่วถึง”

(จากอดุล วิเชียรเจริญ ๒๕๑๒: ๓๒)

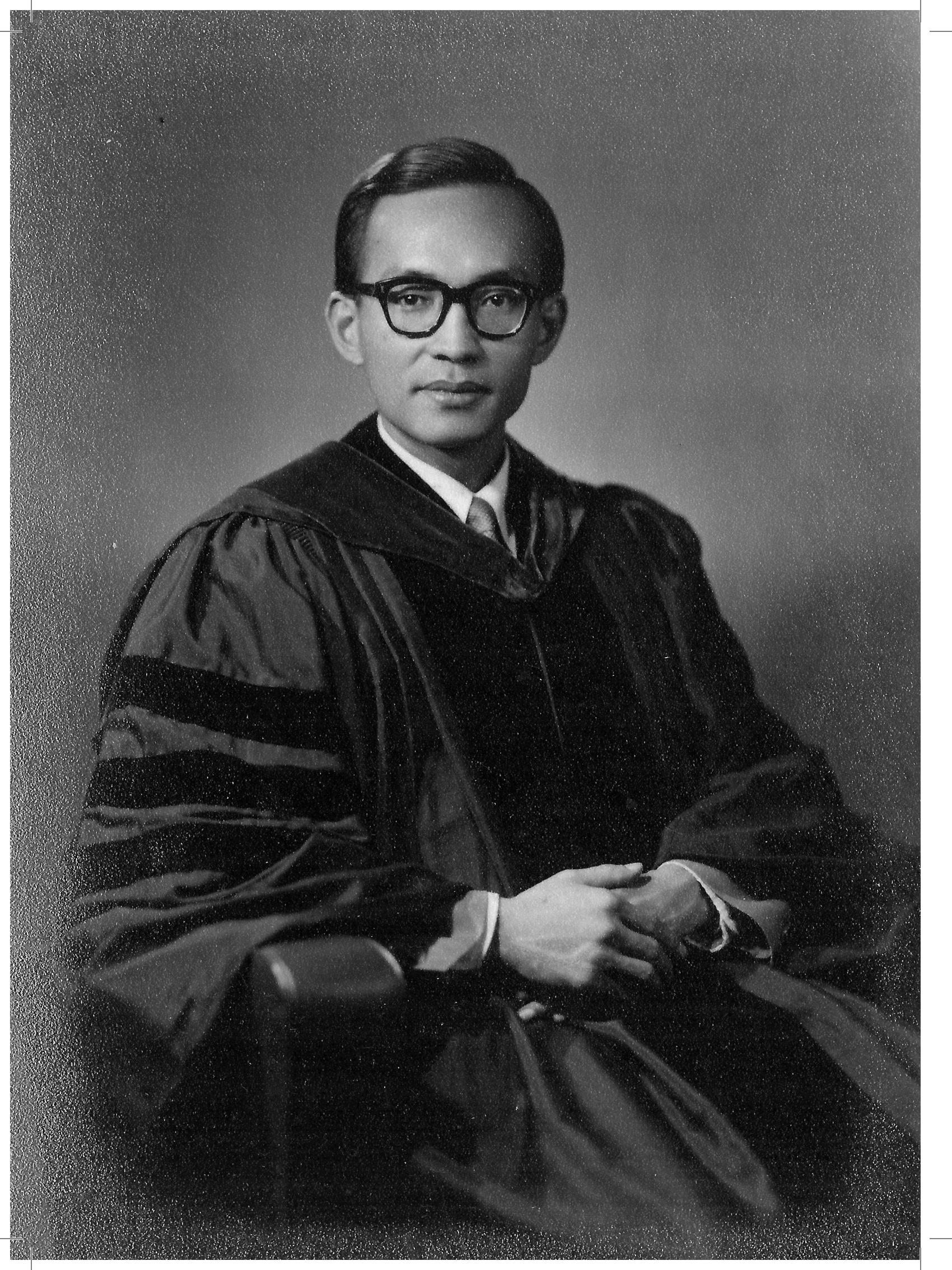

ภาคที่สาม
ผลิดอกออกผล

เรียบเรียงโดย
นายอังคาร จันทร์เมือง

บทที่ ๖

เมล็ดพันธุ์วิชาพื้นฐาน: นักศึกษาศิลปศาสตร์

บ่อน้ำล้อมรั้ว

นับตั้งแต่มีการก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง มหาวิทยาลัยแห่งนี้ก็กลายเป็นสถาบันซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งความเท่าเทียมของโอกาสทางการศึกษา เป็นตลาดวิชาที่เปลี่ยนชีวิตหลายกำแพงทางชนชั้น และเปิดทางให้ผู้ถูกปกครองมีความหวังที่จะกลายเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการปกครองประเทศได้ แม้ด้วยการนำการศึกษาวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์เข้ามาใช้พร้อมกับการออกระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ทำให้สถาบันแห่งนี้เปลี่ยนจากระบบตลาดวิชามาเป็นระบบการสอบเข้า อาจจะทำให้ช่องทางการเข้ามหาวิทยาลัยเพิ่มขึ้นต่อนเล็กน้อย แต่สถานะ “ประตูบ่อน้ำ บำบัดความกระหาย (ความรู้) ของราษฎร ผู้สมัครแสวงหาความรู้ อันเป็นสิทธิและโอกาส ที่เขาควรมีควรได้ตามหลักเสรีภาพของการศึกษา..” ตามคำกล่าวรายงานของศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ต่อผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในวันสถาปนามหาวิทยาลัย ในวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๗ นั้นก็ยังคงอยู่ แม้ว่าบ่อน้ำนั้นจะมีรั้วกันแล้วก็ตาม

แม้ก่อนหน้านั้นสองปีจะมีการสอบเอนทรานซ์ แต่ในสองปีแรกนั้นยังเป็นข้อสอบที่ต่างมหาวิทยาลัยต่างออกกันเอง นักศึกษาระบบธรรมศาสตร์ที่สอบเข้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้วยข้อสอบของสภาการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งบังคับใช้ข้อสอบเดียวกันทั่วประเทศเป็นรุ่นแรก คือนักศึกษารุ่นปี พ.ศ. ๒๕๐๕ และเป็นนักศึกษารุ่นแรกที่ต้องเรียนวิชาพื้นฐานทั่วไปเหมือนกันทุกคณะเป็นเวลา ๒ ปี

“ตอนนั้นประเทศไทยเพิ่งมีการเอนทรานซ์ไปเพียงสองครั้ง

คือใน พ.ศ. ๒๕๐๓ และ ๒๕๐๔ ซึ่งแต่ละมหาวิทยาลัยจะแยกกันสอบ

แต่รุ่นของผมใช้ข้อสอบของสภาการศึกษาแห่งชาติเป็นข้อสอบเดียวกันทั้งประเทศ

เป็นรุ่นแรก เป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองรุ่นแรก

ที่สอบเข้าด้วยข้อสอบของสภาการศึกษาแห่งชาติ ใน พ.ศ. ๒๕๐๕”

(สัมภาษณ์วิชัย ชื่นชมพูนุช, นักศึกษาวิชาพื้นฐาน รุ่น ๑ พ.ศ. ๒๕๐๕

คณะนิติศาสตร์ วันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

จากข้อมูลเอกสารงานประชุม สำนักอธิการบดี เรื่อง ข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ว่าด้วยการเข้าเป็นนักศึกษาชั้นปริญญาตรี พ.ศ. ๒๕๐๕ (อ้างไว้แล้วในบทที่ ๓) ทำให้เห็นว่า แม้จะมีการสอบเข้า แต่เกณฑ์ในการวัดคะแนนนั้นมีการผ่อนปรนกว่าการสอบคัดเลือกใน พ.ศ. ๒๕๐๒ แม้จะตั้งคะแนนรวมขั้นต่ำไว้ที่ ๕๐ คะแนน แต่ก็ไม่จำกัดจำนวนรับเข้า

ธรรมศาสตร์ยังคงมีความหลากหลายของที่มา ฐานะ และชนชั้นทางสังคม แต่ความเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ ทำให้โครงสร้างของธรรมศาสตร์เปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง ดังที่สมชาย กรุสวนสมบัติ อ้างถึงงานวิจัยของชาลวิทีย์ เกษตรศิริ ในวารสารธรรมศาสตร์ ๔๙ ปี และได้เขียนไว้ในหนังสือ *๗๐ ปี ธรรมศาสตร์ประกาศนาม* (มารุต บุณนาค และคนอื่น ๆ ๒๕๔๗: ๑๖๙)

“สมัยนี้ตรงกับการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ ตรงกับการขยายโครงสร้างส่วนล่าง เช่น ถนนหนทาง ไฟฟ้า น้ำประปา การยกเลิกสามล้อ รถราง ตรงกับการที่ต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกาทุ่มเงินเข้ามาในไทยอย่างมหาศาล ธรรมศาสตร์เอง ก็อยู่ในสภาพแวดล้อมเช่นนี้ ความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดคือการเปลี่ยนโครงสร้างของธรรมศาสตร์ครั้งใหญ่ นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๕ กล่าวคือ ธรรมศาสตร์เปลี่ยนจากมหาวิทยาลัยเปิดเป็นปิด เริ่มการสอบเข้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๓ นักศึกษาธรรมศาสตร์ซึ่งเคยเป็นใครจากไหนก็ได้ นับตั้งแต่ลูกหลานชาวนา พ่อค้า ข้าราชการหรือคนชั้นสูง บางคนเข้ามาเป็นศิษย์วัดเพื่อเล่าเรียน บางคนเรียนทางไปรษณีย์ ค่อยกลายเป็นคนส่วนใหญ่มาจากคนชั้นกลาง ธรรมศาสตร์ซึ่งเคยเป็นหนทางสู่ความก้าวหน้าในสังคม (ตามภาษาวិทยาการว่า social mobility) ก็จะเปิดช่องให้คนเพียงวงจำกัดลงทุกที ๆ จนกระทั่งปัจจุบัน นักศึกษาที่มีพื้นเพมาจากชนบท ลูกหลานของชาวไร่ชาวนาจะมีอยู่เพียงไม่เกิน ๕ เปอร์เซ็นต์ของนักศึกษาทั้งหมด ทั้ง ๆ ที่คนเหล่านี้เป็น ๗๐ กว่าเปอร์เซ็นต์ของคนทั้งประเทศ”

แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ในธรรมศาสตร์ แต่ภาพลักษณ์และภาพจำของธรรมศาสตร์ในสายตาของนักเรียนนักศึกษาในสมัยนั้นก็ยังคงเป็นที่หมายสำหรับลูกชาวบ้านธรรมดาทั่วไป และถึงแม้จะเพิ่งปรับเพิ่มค่าเทอมไปขนานใหญ่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ (กล่าวถึงอย่างละเอียดแล้วในบทที่ ๓) ภาพลักษณ์การเป็นที่พึ่งของคนยากนี้ก็ยังไม่ลบเลือนไปไหน

“สมัยนั้นภาพลักษณ์ของจุฬาฯ แม้จะไม่ถึงกับศักดิ์นาชะทีเดียว แต่เราก็มีความรู้สึกว่าเป็นที่เรียนของลูกผู้ดี อาจจะเก็บแพงกว่า ส่วนธรรมศาสตร์อาจจะเก็บถูกกว่า และเป็นที่ยอมรับของคนธรรมดา ซึ่งนี่เป็นเรื่องของความรู้สึกล้วน ๆ เพราะผมมาจากพื้นฐานของคนจน แม้เราไม่รู้จริง ๆ ว่าจุฬาฯ เก็บค่าเล่าเรียนเท่าไร แต่เราคิดว่าธรรมศาสตร์

คงเก็บถูกกว่า มีความเป็นชาวบ้านมากกว่า และที่สำคัญคืออยู่ใกล้บ้านผมมากกว่า ส่วนเพื่อนสวนกุหลาบส่วนใหญ่ก็จะไปเข้าวิศวะหรือไปเป็นหมอที่จุฬาฯ กันเสียมาก เพราะเขาเรียนสายวิทยาศาสตร์กัน”

(สัมภาษณ์วิทยากร เชียงกุล นักศึกษาวิชาพื้นฐานรุ่นที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๐๘

คณะเศรษฐศาสตร์ วันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

นักศึกษาในยุคนั้นบางท่านก็มีความเข้าใจและเชื่อมั่นในวิสัยทัศน์ของอาจารย์อดุลเป็นอย่างดี ดังที่สุทัศน์ เงินหมื่น นักศึกษาวิชาพื้นฐานรุ่นที่หนึ่ง คณะนิติศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๑๐ กล่าวไว้

“ผมก็ค่อนข้างเห็นใจอาจารย์อดุลในช่วงนั้นเพราะว่าได้ชื่อว่ารุ่นผมนี้เป็นรุ่นหนูทดลองยา ทำทายมากครับ ที่แหวกหลักสูตรจากการเรียนในสาขาวิชาเฉพาะ มาเป็นรวมกัน เรียนวิชาศิลปศาสตร์วิชาพื้นฐาน ทำทายว่าจะล้มเหลว หรือประสบความสำเร็จ ผมเชื่อว่าอาจารย์อดุลก็คงจะเครียดในเรื่องนี้ เพราะเป็นเรื่องแหวกออกไป แต่โดยบุคลิกของท่านเป็นคนที่คล่อง เก่ง แล้วก็เป็นคนที่ทำทาย เราก็ทราบดีนะครับว่า ท่านเป็นผู้รับผิดชอบ ก็มาจากทางฝ่ายรัฐบาล ซึ่งขณะนั้นรัฐบาลก็เป็นรัฐบาลทหาร รัฐบาลเผด็จการ คือท่านจอมพลสฤษดิ์ (ธนระริชต์) เป็นนายกฯ ในช่วงนั้น แต่ที่นั่นมันก็เลย เป็นคำตอบขึ้นมาเลยครับว่า บางครั้งผู้ที่มาดูแล ถึงแม้จะมาจากฝ่ายที่เป็นเผด็จการ แต่ถ้าสาระ หรือว่าหลักเกณฑ์ที่ท่านเอามาปฏิบัติ เอามาสั่งสอนนี้ มันเป็นเรื่องที่ต้อง มันก็จะสามารถสร้างความเข้าใจ และสร้างความเจริญเติบโตให้กับลูกศิษย์ลูกหาได้ ความทำทายของท่านนี้ที่ท่านก็ถูกถามตลอดเวลาว่าจะสำเร็จมั๊ย ผลสำเร็จของหลักสูตรนี้ นั้นผมคิดว่า ดูจากผลผลิตของหลักสูตร มีนักศึกษาหลายคน รุ่นผมนะครับ รุ่นอื่นผมก็ไม่บังอาจไปก้าวล่วงทราบรายละเอียด นักศึกษารุ่นผมนี้เติบโตในทางกฎหมายนี้ จนถึงขั้นได้รับตำแหน่งประธานศาลฎีกา แล้วก็ประธานศาลอุทธรณ์ ผู้พิพากษาศาลฎีกา หลาย ๆ ท่าน เป็นทนายความมีชื่อเสียงหลายท่าน และเป็นองคมนตรี เป็นรองนายกรัฐมนตรี ขออนุญาตยกตัวอย่างชื่อ ที่เป็นรองนายกฯ ก็ท่านบัญญัติ ท่านไตรรงค์ ผมด้วยนะครับ แล้วก็หลายท่านเป็นรัฐมนตรี ไปประกอบอาชีพส่วนตัวก็เป็นเศรษฐีพันล้าน หมื่นล้าน ไปเป็นนักธุรกิจแล้วประกอบอาชีพ ก็ไม่ค่อยได้เจอคนที่ล้มเหลวในการประกอบอาชีพ ก็ไม่ทราบว่าจะเป็นเพราะความเก่งเฉพาะตัว หรือว่าเป็นเพราะพื้นฐานที่ดี แต่ผมก็เข้าใจว่าจากที่ผมเป็นเด็กบ้านนอกคนหนึ่ง แล้วก็โตได้มาจนได้มีตำแหน่ง รับผิดชอบประเทศชาติบ้านเมืองมากมาย ส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะการโอบอ้อมอารีของอาจารย์อดุล ปรารถนาจะให้ผู้อยู่ในร่องในรอยที่ถูกต้อง ก็แทบจะไม่มีครับในรุ่นผม หรือรุ่นลูกศิษย์ อาจารย์อดุลที่จะเกกมะเหรกเกรงจนถึงขั้นเป็นอันตรายต่อชาติบ้านเมือง”

(ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจากนางอานิก อัมระนันท์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

ส่วนชวน หลีกภัย อดีตนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ ได้รำลึกถึงอาจารย์อดุลว่า

“เมื่อต่อมาท่านอาจารย์อดุล นำความเปลี่ยนแปลงเรื่องอื่นที่มีผลทุกวันนี้ก็คือ การเปลี่ยนจากมหาวิทยาลัยเปิด มาเป็นมหาวิทยาลัยปิด กล่าวคือต้องสอบเข้า... แต่ว่าความยากเหล่านั้นก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้นักศึกษาที่ต้องดิ้นรน เพราะฉะนั้น คุณภาพการเรียนในขณะนั้นก็ถือว่าเข้ม คุณพระ คุณหลวงสอนนี้ท่านไม่ยอมนะครับ ท่านใช้มาตรฐานตัวท่านเป็นหลักว่า ท่านเห็นว่าวิชาอย่างนี้ท่านไม่เอื้อเพื่อหรือกว่า นักศึกษาจะอ่อนอะไรก็ตาม ไม่สนใจ เพราะฉะนั้นคนก็สอบผ่านนี้จะน้อยมาก เป็นที่รู้จักกันอยู่ครับ...ท่านอาจารย์ (อดุล) เป็นนักเรียนนอก ผ่านประสบการณ์ มหาวิทยาลัยมาจากต่างประเทศ ท่านคงเห็นความแตกต่าง แล้วคงเห็นว่ามันมีความจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงมหาวิทยาลัยไปสู่ทิศทางที่มันทันสมัยมากขึ้น ในขณะนั้นมีนักเรียนต่างประเทศมาเยือนมหาวิทยาลัยเรา ผมในฐานะเป็นกิจกรรมคนหนึ่ง ก็ไปต้อนรับด้วย ผมยังจำได้ว่ามีนักศึกษากลุ่มหนึ่งเขาเรียก Harvard Greek Club จากมหาวิทยาลัย Harvard เลยนะครับ มาเยี่ยมธรรมศาสตร์ แล้วก็อาจารย์อดุล เป็นคนต้อนรับ อันนั้นก็เป็นส่วนหนึ่งที่ยังจำเหตุการณ์ได้อยู่ ก็หมายความว่า ท่านก็ทำมหาวิทยาลัยของเรานั้นพยายามให้เป็นมาตรฐานสากลมากขึ้น มันเปลี่ยนแปลง แล้วก็ผลพวงเหล่านี้ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ให้ธรรมศาสตร์เป็นอยู่ทุกวันนี้ แต่ว่าผลจากอันนี้เองในที่สุดก็ต้องมีรามคำแหงเกิดขึ้น”

(ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจากนางอานิก อัมระนันท์ เมื่อเดือนกรกฎาคม ๒๕๕๙)

ปฐมนิเทศ

เมื่อนักศึกษาใหม่ย่างเท้าเข้ามาในธรรมศาสตร์ ความเปลี่ยนแปลงที่นอกเหนือไปจากเครื่องแต่งกาย เป็นสิ่งที่นักศึกษาหน้าใหม่ยังไม่สามารถประเมินได้ด้วยตัวเอง นักศึกษาของธรรมศาสตร์มีความหลากหลายทั้งแหล่งที่มาและฐานะทางสังคม การเข้ามาอยู่ร่วมกันในสังคมใหม่แห่งนี้จึงจำเป็นต้องมีข้อตกลงร่วมกันในหลายประการ เพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างกลมเกลียวราบรื่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีการปฐมนิเทศเพื่อช่วยให้นักศึกษาใหม่เหล่านี้ ตระหนักล่วงหน้าว่า ชีวิตต่อไปอีก ๔ ปี ข้างหน้า (เป็นอย่างน้อย) จะต้องเจออะไรบ้าง ควรทำตัวอย่างไรบ้าง และจะผ่านมันไปอย่างสวยงามได้อย่างไร

“เพื่อให้นักศึกษาใหม่ซึ่งจะเข้าศึกษาในคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปีการศึกษา ๒๕๐๖ ได้ทราบข้อบังคับ ระเบียบ และวินัยที่เกี่ยวกับนักศึกษา

พึงจะประพฤติปฏิบัติ และให้ได้ทราบความเป็นไปตลอดจนระบบการศึกษาของมหาวิทยาลัย ตามสมควร ฉะนั้น คณะศิลปศาสตร์จึงเห็นสมควรจะให้มีการปฐมนิเทศแก่นักศึกษา ในวันที่ ๑๗ และ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ศกนี้ ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์”
 ประกาศมหาวิทยาลัย เรื่องการปฐมนิเทศนักศึกษาคณะศิลปศาสตร์
 ปีการศึกษา ๒๕๐๖ อจธ. (๒) ๒.๑.๖.๖.๔. คณะศิลปศาสตร์ (๒๕๐๕-๒๕๐๘) (๒๔)

ในประกาศมหาวิทยาลัยฉบับนี้ แม้หัวข้อหนังสือจะเขียนว่าเป็นการปฐมนิเทศนักศึกษา คณะศิลปศาสตร์ แต่แท้จริงแล้วเป็นการปฐมนิเทศของนักศึกษาทั้งมหาวิทยาลัย เพราะนักศึกษาทุกคนต้องมาเรียนวิชาพื้นฐานด้วยกันที่คณะศิลปศาสตร์ต่อเนื่อง ๒ ปี (สำหรับรุ่น ๒๕๐๕-๒๕๐๖) และทุกคนมีสถานภาพเป็นนักศึกษาคณะศิลปศาสตร์ นอกจากนี้นักศึกษาจะทราบรายละเอียดเกี่ยวกับระเบียบข้อบังคับและประวัติของมหาวิทยาลัยอย่างคร่าว ๆ แล้วยังมีกิจกรรมช่วงหนึ่งที่สามารถสะท้อนเห็นอิทธิพลของแนวคิดทางการศึกษาแบบตะวันตกจากการอบรมของอาจารย์สองท่าน คือ อาจารย์ ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์ ผู้บรรยายถึงชีวิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัยอังกฤษ (มีการฉายภาพยนตร์ประกอบ) และอาจารย์มัทนี รัตนิม ผู้บรรยายถึงชีวิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกา (มีการฉายภาพยนตร์ประกอบเช่นกัน) ส่วนการบรรยายเกี่ยวกับชีวิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยอาจารย์ไฉลก โภมารกุล นั้น ถูกจัดไว้อีกหนึ่งวันหนึ่งของการปฐมนิเทศ พร้อมกับรายการพบอาจารย์ที่ปรึกษาและการทัศนศึกษาห้องสมุดของมหาวิทยาลัย โดยในประกาศยังกำหนดให้แต่งกายตามระเบียบของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อีกด้วย

ความภูมิใจจากเมืองหนาวในอากาศเมืองร้อน

สิ่งหนึ่งที่ทำให้นักเรียนมัธยมที่เพิ่งจะกลายเป็นนักศึกษารู้สึกว่าได้ก้าวเข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่แล้วอย่างหนึ่งก็คือ การเปลี่ยนจากการใส่ชุดนักเรียน มาเป็นชุดนักศึกษา

“ผมเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รุ่นที่ ๓ ที่ต้องผ่านการสอบเข้าจากทบวงมหาวิทยาลัย (เป็นรุ่นแรกที่ใช้ข้อสอบเดียวกันทั้งประเทศ) แต่นับเป็นรุ่นแรกของนักศึกษาจำนวน ๑,๐๙๖ ที่จะต้องเรียนวิชาพื้นฐานของคณะศิลปศาสตร์ร่วมกันทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นพื้นฐานว่าด้วยเรื่องมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ทั่วไป รวมตลอดทั้งวิชาภาษาไทยและภาษาอังกฤษ นักศึกษาจำนวน ๑,๐๙๖ คน ในฐานะรุ่นแรกของคณะศิลปศาสตร์เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้น ทุกคนมีเลขทะเบียนประจำตัว และเลขประจำตัวนักศึกษาศิลปศาสตร์ของผมคือ ๔๒๗/๒๕๐๕ นักศึกษาที่สอบเข้ามาได้ในรุ่นนั้นจะต้องปฏิบัติตามระเบียบใหม่ของมหาวิทยาลัย กล่าวคือ นักศึกษาหญิงต้องสวมกระโปรงยาว และไม่ใส่รองเท้า “ส้นสูง”

ส่วนนักศึกษาชายจะต้องแต่งกายสุภาพ สวมเสื้อแขนยาวสีขาว ผูกเนกไทสีน้ำเงิน
 กัดเข็มตรามหาวิทยาลัย เพื่อระบุความเป็นนักศึกษารุ่นใหม่ที่แตกต่างไปจากนักศึกษารุ่น
 “ตลาดวิชา” ที่ดำเนินมาตั้งแต่ครั้งยังเป็นมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง
 เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗” (สุชาติ สวัสดิ์ศรี นักศึกษาวิชาพื้นฐานรุ่น ๑ พ.ศ. ๒๕๐๕
 เขียนให้อาจารย์ ดร.คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ใน ดั่งดวงแก้ว ๒๕๕๓: ๙๓)

ด้วยอิทธิพลจากการเดินทางไปศึกษาต่างประเทศตะวันตกของปัญญาชนในยุคนั้น พวกเขาไม่เพียง
 แต่รับเอาแนวคิดและวิธีปฏิรูปมาใช้ในประเทศไทยตั้งแต่เริ่มมีการก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 แต่ได้นำเอาค่านิยมเรื่องการแต่งกายมาใช้ในธรรมศาสตร์ด้วย อาจารย์อดุลเองก็มีความคล้ายกับ
 ปัญญาชนในยุคนั้น คือพยายามหยิบยกเอาสิ่งที่ประเมินแล้วว่าดีงามจากสังคมตะวันตกมาประยุกต์
 ใช้กับสังคมไทย นอกจากอาจารย์อดุลจะรับเอาแบบแผนของการศึกษาแบบ Liberal Arts เข้ามา
 เผยแพร่ในระบบการศึกษาไทยแล้ว อาจารย์อดุลยังได้รับเอามารยาทในการแต่งตัวแบบสากลเข้ามาด้วย

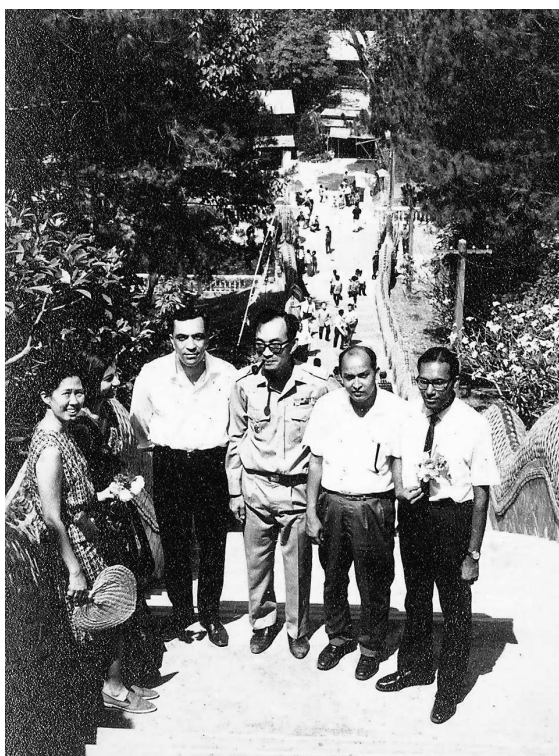
ศ.ดร.อดุล วิเชียรเจริญ เป็นพิธีกรงานวันทรงดนตรีและ
 รับหน้าที่ถวายการต้อนรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

“อาจารย์อดุลท่านจะเป็นที่จดจำมาก เพราะแทบจะเป็นอาจารย์คนเดียว
 ที่ใส่เสื้อนอก ผูกเนกไท พอถึงวันทรงดนตรี อาจารย์อดุลก็จะเป็นโฆษกเล่าเรื่องต่าง ๆ
 สิ่งที่ผมรู้สึกประทับใจมากก็คือการได้เห็นได้ฟังว่าท่านสามารถพูดจากับในหลวงได้
 นอกจากนั้นเวลาที่ท่านพูดบรรยายจะออกเสียงภาษาอังกฤษสำเนียงชัดมาก
 ซึ่งก็เป็นเรื่องน่าทึ่งสำหรับนักเรียนไทย” (สัมภาษณ์ ศ.ดร.ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ
 นักศึกษาวิชาพื้นฐาน รุ่นที่ ๗ พ.ศ. ๒๕๑๑ คณะรัฐศาสตร์ วันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

อาจารย์อดุลพยายามนำวินัยในการแต่งตัวมาใช้กับนักศึกษาระรรมศาสตร์ ด้วยเนื่องจากท่านคิดว่านักศึกษาระรรมศาสตร์ส่วนหนึ่งจะต้องเติบโตไปเป็นชนชั้นนำทางสังคมในอนาคต จึงควรที่จะฝึกแต่งตัวให้ดีไว้ตั้งแต่ตอนเป็นนักศึกษา นอกจากนี้จะ “แต่งให้ดูเป็นเยี่ยงอย่าง” แล้วยังขอร้องกิ่งบังคับให้นักศึกษาระรรมศาสตร์มีวินัยในการแต่งกายด้วย

“อาจารย์อดุลก็เป็นคนที่แต่งตัวดีมาก อาจารย์บอกว่าที่แต่งตัวให้ดูภูมิฐานตลอดเวลาเพราะว่า “ผมให้เกียรติคุณ””

(สัมภาษณ์ ผศ.กาญจณี ละอองศรี และ ผศ.บุญจิรา ถึงสุข
นักศึกษาวชิราวุฒินาน รุ่นที่ ๗ พ.ศ. ๒๕๑๑ คณะศิลปศาสตร์ วันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

ศ.ดร.อดุล วิเชียรเจริญ (คนกลาง) คาบไปปีอันเป็นเอกลักษณ์ของท่าน

สิ่งหนึ่งที่นักศึกษาระรรมศาสตร์ในยุคนั้นจำได้และเห็นกันแทบทุกคนก็คือการแต่งตัวที่ภูมิฐานโดดเด่นของอาจารย์อดุลที่ทั้งใส่สูทและสูบไปป์ และจะเป็นที่รู้กันดีว่าเวลาท่านมักจะเข้ามาตรวจเครื่องแบบถึงในห้องบรรยาย หรือบางทีถ้าเดินสวนกันข้างนอกก็จะมีรถตักเตือนนักศึกษาที่แต่งตัวไม่เรียบร้อย นักศึกษาชายหลายคนใช้วิธีขอมือเน็กไทจากอาจารย์ที่เป็นเลขานุการคณะหรือผลัดกันใส่กับเพื่อนที่เรียนไม่พร้อมกัน

ดังที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ ๓ ใน พ.ศ. ๒๕๐๔ อาจารย์อดุลในฐานะเลขาธิการมหาวิทยาลัยได้ออกระเบียบว่าด้วยเครื่องแต่งกายนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๔ โดยกำหนดให้นักศึกษาชายใช้กางเกงสีกรมท่า ขายาว เสื้อเชิ้ตขาว เข็มขัดใช้หัวตราธรรมจักร รองเท้าหุ้มส้นสวมถุงเท้า ผูกเนกไทมหาวิทยาลัย ในงานพิธีสวมเสื้อนอกสากลสีเดียวกับกางเกง

ส่วนนักศึกษาหญิงสวมกระโปรงกรมท่าหรือดำ เสื้อเชิ้ตขาว คอและسابติดกระดุมโลหะเงิน เครื่องหมายธรรมจักร ติดเข็มกลัดตราธรรมจักรด้านซ้าย เช่นเดียวกันหัวเข็มขัดก็ต้องเป็นตราธรรมจักร รองเท้าหุ้มส้นดำ ที่สำคัญคือจากการสัมภาษณ์และการศึกษาข้อมูลไม่พบว่านักศึกษาหญิงคนไหนมีปัญหาเกี่ยวกับชุดนักศึกษาเลย

“เมื่อสอบติดดิฉันภูมิใจมาก เพราะสมัยก่อนธรรมศาสตร์และจุฬาฯ ค่อนข้างจะมีชื่อเสียงมาก การเข้าเรียนได้คือสุดยอดความต้องการของเด็กยุคนั้น การได้ใส่ชุดนักศึกษาก็เป็นเรื่องที่น่าภูมิใจมาก รู้สึกว่าใส่ชุดนักศึกษาแล้วมันดี รู้สึกว่าชุดนักศึกษาเป็นชุดที่น่าใส่มาก”
(บทสัมภาษณ์ศิริพร อัญญณรงค์กุล นักศึกษาวิชาพื้นฐานรุ่นที่ ๙ พ.ศ. ๒๕๑๓
คณะบัญชี วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

ในแง่หนึ่ง อาจารย์อดุลเห็นว่า การออกระเบียบให้แต่งกายเหมือนกันทั้งมหาวิทยาลัยโดยไม่แบ่งแยกคณะในช่วงปีการศึกษาแรก ทำให้เกิดการหลอมรวมของนักศึกษาทั้งหมดและน่าจะทำให้เกิดความรักใคร่สามัคคีกันดี ที่สำคัญคือ ระเบียนการแต่งกายนี้ได้รับการประกาศใช้เป็นส่วนผนวกของหลักสูตรวิชาพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๐๕ ด้วยว่า ให้ (ผู้ชาย) ผูกเนกไทมหาวิทยาลัยและให้มหาวิทยาลัยกำหนดหัวเข็มขัดให้มีลักษณะอย่างเดียวกัน ด้วยการใช้ตราธรรมจักร ไม่มีสีแยกเป็นคณะ แต่ก็มีนักศึกษาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะนักศึกษาชายที่ไม่เห็นด้วยกับระเบียบนี้

“อีกเรื่องที่ผมไม่ค่อยชอบก็คือการผูกเนกไท ผมไม่ชอบเลยเพราะรู้สึกว่าอากาศมันร้อนมาก บ้านเราไม่ได้อากาศหนาวแบบบ้านฝรั่งเศส เขาจึงเกิดคำถามในใจตลอดว่าทำไมต้องผูกเนกไทด้วย ที่สำคัญคือผมรู้สึกว่าคนเรามันไม่ได้วัดกันที่เครื่องแต่งตัวมันอยู่ที่หัวสมองมากกว่า ผมนึกว่าพ้นจากมัธยม พ้นจากความเป็นนักเรียนที่ถูกกดมาหลายปีแล้ว ถูกจับตัดผมไม่เกิน ๔ เซ็นต์ ซึ่งตั้งแต่เป็นนักเรียนมัธยม ผมก็ไม่เข้าใจว่ามันเกี่ยวกับสมองตรงไหน ปราบกฏว่าพอเข้ามหาวิทยาลัยก็ยังคงโดนบังคับอยู่หนึ่งปีพอขึ้น ปี ๒ เข้าคณะไปผมก็เลิกผูก แต่ตอนปีหนึ่งเราจะเห็นอาจารย์อดุลเดินตรวจว่านักศึกษาแต่งตัวเรียบร้อยผูกเนกไทหรือเปล่า ผมก็แต่งตามที่เขาบังคับไม่ได้ไปเถียงหรือถกเหตุผลอะไร”
(บทสัมภาษณ์วิทยากร เชียงกุล นักศึกษาวิชาพื้นฐานรุ่นที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๐๘
คณะเศรษฐศาสตร์ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

จากการสัมภาษณ์นักศึกษาระดับมัธยมศึกษาในยุคนั้น นักศึกษาหญิงทั้งหมดจะไม่พูดถึงความยากลำบากของการแต่งชุดนักศึกษา (หญิง) ส่วนนักศึกษาชายแม้จะรับได้กับส่วนประกอบอื่นในชุดนักศึกษา แต่จะต้องมีปัญหาเกี่ยวกับเน็กไททุกคนไป ทำให้นักศึกษาหญิงก็พลอยจำเรื่องการไม่เต็มใจใส่เน็กไทของเพื่อนนักศึกษาชายกันได้ทุกคน สอดคล้องกับคำบอกเล่าจากศิษย์เก่านักศึกษาชายว่า

“สิ่งแรกที่เราไม่รู้คือเน็กไทเนี่ย การผูกเน็กไทมันร้อน แม้อาจารย์จะบังคับให้พวกเราผูกเน็กไทซึ่งหาซื้อได้ที่ร้านสหกรณ์ของธรรมศาสตร์ ปัญหาคือพวกเราไม่ค่อยอยากผูกกันเท่าไรนักเพราะอากาศไม่เอื้ออำนวย แต่เมื่อใดที่เราถอด อาจารย์อดุลก็จะคอยบอกให้ผูก ท่านบอกว่า ในชีวิตจริงต่อไปวันข้างหน้าเวลาไปทำงานเน็กไทการแต่งตัวจะเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าเราผูกให้มันเป็นนิสัย วันหลังเราไปทำงานแต่งตัวเรียบร้อย ทำให้เป็นที่น่าเชื่อถือ ในวงสังคม ซึ่งมันก็เป็นอย่างนั้นจริง ๆ เวลาเราไปทำงานเรารู้สึกว่า คนเขาก็จะให้ความไว้วางใจ ให้เกียรติเพราะเราแต่งตัวมีฐาน”

(บทสัมภาษณ์ชัยจิตร รัชชขจร นักศึกษาวิชาพื้นฐานรุ่นที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๐๕
คณะรัฐศาสตร์ วันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

“เมื่อเข้ามาเป็นนักศึกษาระดับมัธยมศึกษา ผมต้องผูกเน็กไท ใส่กางเกงน้ำเงินเสื้อขาว ผมผูกเน็กไทเป็นก็เพราะว่าเรียนธรรมศาสตร์ ตอนนั้นรุ่นผมไม่ค่อยต่อต้านเรื่องนี้ คนต่อต้านคือพวกรุ่นเก่า อย่างคุณชวน หลีกภัย โดยได้จัดแสดงละครลิงผูกเน็กไทในวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งเป็นวันสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นการล้อเลียนอาจารย์อดุล ซึ่งท่านก็นั่งดูอยู่และไม่ได้ว่าอะไร เพราะท่านเป็นคนที่อดทนมาก พวกที่แอนตี้เขาก็ใส่เสื้อขาวแต่ไม่ผูกเน็กไทแค่นั้น สมัยนั้นเน็กไทเป็นปัญหาเฉพาะกลุ่มนักศึกษาชาย ส่วนชุดนักศึกษาหญิงไม่ค่อยมีปัญหา เพราะเขาแต่งตัวเรียบร้อยมาตั้งแต่ต้นอยู่แล้ว”

(บทสัมภาษณ์วิชัย ชื่นชมพูนุช นักศึกษาวิชาพื้นฐาน รุ่น ๑ พ.ศ. ๒๕๐๕
คณะนิติศาสตร์ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

แต่ก็เชื่อว่าไม่มีใครชอบการแต่งเครื่องแบบนักศึกษาเอาเสียเลย เครื่องแบบนักศึกษาในยุคนั้นเป็นสัญลักษณ์แห่งจุดเริ่มต้นของการประสบความสำเร็จในชีวิต เครื่องแบบของธรรมศาสตร์ จุฬาฯ และโรงเรียนนายร้อยต่าง ๆ เป็นเครื่องหมายการันตีความสำเร็จในชีวิตได้ในระดับหนึ่ง นักศึกษาส่วนใหญ่ในยุคนั้น อาจเป็นคนแรกของครอบครัวที่ได้รับการศึกษาระดับอุดมศึกษา หรือเป็นตัวแทนเพียงคนเดียวของครอบครัวที่จะยกระดับชีวิตและเกียรติยศของครอบครัวได้ เครื่องแบบนักศึกษาจึงไม่ต่างอะไรจาก “เครื่องหมายรับรองความสำเร็จในชีวิต” อย่างไม่เป็นทางการของยุคสมัย

“เมื่อประกาศผลสอบก็ได้รู้ว่าติดคณะศิลปศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ตอนนั้นเวลาที่ได้แต่งชุดนักศึกษาดิฉันรู้สึกภูมิใจมาก เวลากลบถึงหอพักที่บางลำพู ต้องถอดชุดออกจะรู้สึกเลยว่าแตกต่างจากตอนที่ใส่ชุดนักศึกษา เหมือนถอดความภูมิใจออกไป สมัยนั้นเวลาไปเรียนเราไม่ได้ใช้กระเป๋า เหมือนตอนมัธยมแต่จะกอดหนังสือไว้ที่อกไปมหาวิทยาลัย มีความรู้สึกถึงอิสระภาพอะไรบางอย่าง”

(บทสัมภาษณ์ ผศ.กาญจณี ละอองศรี และ ผศ.บุญจิรา ถึงสุข นักศึกษาวิชาพื้นฐาน รุ่นที่ ๗ พ.ศ. ๒๕๑๑ คณะศิลปศาสตร์ วันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

“สิ่งหนึ่งที่พวกเราตอนเรียนนั้น ตื่นเต้นครับ เพราะว่าจากการเป็นนักศึกษาตลาดวิชาของธรรมศาสตร์ และจากการเป็นแต่งเครื่องแบบปกติ แต่งตัวแบบปกติ ไม่ต้องมีเครื่องแบบอะไร อาจารย์ยอดดูลูกกำหนดกฎเกณฑ์ให้ต้องใส่เสื้อขาว กางเกงเข็มผูกเน็กไทหลาย เหลือง – แดง ปัญหาใหญ่พวกผมคือผูกเน็กไทไม่เป็น แล้วอาจารย์ยอดดูลูกก็จะคอย ไม่ใช่ดูนะครับ คอยดู เดินไปในกลุ่มเด็ก ๆ เวลาเขากินข้าวกัน เวลาเขานั่งคุยกัน เวลาเขานั่งอ่านหนังสือกัน ทุกคนก็จะตื่นเต้น อาจารย์มาดูแลแต่สิ่งที่อาจารย์ดูเป็นพิเศษคือ มาจับคอนักศึกษาให้ผูกเน็กไทให้ถูก ผูกไม่เป็น ท่านก็ผูกให้ ก็มีความรู้สึกผูกพัน แล้วก็มีความรู้สึกเหมือนกับว่าอยู่ด้วยกันด้วยความอบอุ่น ใครมีปัญหาอะไรท่านก็ดูแลอย่างใกล้ชิด เด็กต่างจังหวัด จะมีปัญหากันเยอะ” (สัมภาษณ์สุทัศน์ เงินหมื่น ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจาก นางอานิก อัมระนนท์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

หลังจาก พ.ศ. ๒๕๑๗ เมื่ออาจารย์ยอดดูลย้ายจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไปรับตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยศิลปากรแล้ว การบังคับใช้ระเบียบว่าด้วยการแต่งกายของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยคลายความเข้มงวดไป

“ชีวิตและการเล่าเรียนในมหาวิทยาลัยนั้นแตกต่างมากมายจากชีวิตในโรงเรียน และชีวิตในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้นก็เรียกได้ว่าแตกต่างจากชีวิตในมหาวิทยาลัยอื่น ๆ อยู่มากที่สุดที่เราไม่มีเฟรชชี เราไม่มีน้องใหม่ เรามีแต่ “เพื่อนใหม่” ถ้าเราไม่ยอมใส่เครื่องแบบ เราก็ไม่ต้องใส่กลิ่นอายของธรรมศาสตร์ คือกลิ่นอายของความเป็นประชาธิปไตย กลิ่นอายของความเป็นอิสระเสรี ในขอบเขตที่ไม่ล่วงล้ำก้าเกินใคร ซึ่งหลังจากประเทศชาติผ่านเหตุการณ์

วันมหาวิปโยค ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ มาอย่างหมาด ๆ ผมรู้สึกว่
 สิ่งนี้มีคุณค่าเหลือเกิน” (สอง วัชรศรีโรจน์ นักศึกษาวิชาพื้นฐานรุ่นที่ ๑๓
 คณะนิติศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๑๗ เขียนไว้ใน ธรรมศาสตร์ ๖๐ ปี (๒๕๓๗: ๑๘๕))

จากห้อง ก ข ค. คว้า สู่ ห้อง A B

ไม่ว่านักศึกษาที่สอบเข้าธรรมศาสตร์ในสมัยนั้นจะได้คะแนนแต่ละวิชาเท่าไร วิชาที่มีผลต่อ
 การกำหนดทิศทางและตำแหน่งแห่งที่ในปี ๑ มากที่สุดก็คือวิชาภาษาอังกฤษ เพราะคะแนนวิชานี้
 จะเป็นเครื่องกำหนดว่านักศึกษาคนนั้นจะได้นั่งเรียนห้องไหน หรือได้นั่งหน้าหรือหลังห้อง หรือแม้แต่
 การจะได้เรียนกับอาจารย์ผู้สอนตัวจริงหรือต้องฟังการสอนผ่านการถ่ายทอดสดทางโทรทัศน์วงจรปิด

นอกจากวิชาเรียนรวมเพียงไม่กี่วิชา ที่รุ่นแรกได้เรียนในหอประชุมใหญ่พร้อมกันทั้งชั้นปี ซึ่งมี
 จำนวนพันกว่าคนขึ้นไป หรือรุ่นต่อ ๆ มาเมื่อตึกศิลป์สร้างเสร็จแล้วต้องเรียนผ่านการถ่ายทอดทาง
 โทรทัศน์วงจรปิด ยังมีวิชาที่ต้องเข้าห้องบรรยายแบ่งย่อยอีกด้วย ทางมหาวิทยาลัยจึงแบ่งนักศึกษา
 ปีหนึ่งเป็นกลุ่ม ๆ โดยตัดสินใจใช้วิชาภาษาอังกฤษเป็นเกณฑ์ในการแบ่งกลุ่มนักศึกษา เนื่องจากเป็น
 วิชาที่มีความเหลื่อมล้ำของพื้นฐานความรู้สูงสุด และจะเป็นอุปสรรคต่อการจัดการเรียนการสอนมากที่สุด
 โดยเฉพาะในปีแรกที่เริ่มหลักสูตรพื้นฐานใน พ.ศ. ๒๕๐๕ นักศึกษาใหม่ถูกแบ่งเป็น ๒๒ ห้อง
 ห้องละไม่เกิน ๕๐ คน โดยทางมหาวิทยาลัยใช้ชื่อห้องเป็นอักษรไทยเป็น ก๑ ถึง ก๙ ข๑ ถึง ข๙
 และ ค๑ ถึง ค๔

“สมัยนั้นนักศึกษาที่สอบเข้ามาได้ทั้งพันกว่าคนจะยังไม่มีคณะ แม้แต่ละคน
 จะมีคณะที่อยากเรียนของตัวเองแต่ทุกคนจะได้รับการจัดกลุ่มให้เรียนเป็นห้อง ๆ
 โดยอิงกับคะแนนวิชาภาษาอังกฤษเป็นหลัก โดยจะมีห้อง ก๑ ถึง ก๙, ข๑ ถึง ข๙
 และ ค๑ ถึง ค๔ ใครคะแนนดีที่สุดก็ได้อยู่ห้อง ก๑ ถึง ก๙ เรียงตามลำดับ
 เมื่อขึ้น ปี ๒ ก็แจ้งความจำนงว่าจะเรียนคณะอะไร...

...วิชาที่ยากที่สุดคือวิชาภาษาอังกฤษ ที่ว่ายากที่สุดเพราะว่า ตอนที่ผมเข้าเรียน
 พวกเราถูกแยกห้องเรียนโดยอาศัยคะแนนวิชาภาษาอังกฤษเป็นตัวชี้วัด
 ผมเป็นเด็กต่างจังหวัด คะแนนไม่ดีเท่าไร ได้รับการจัดให้อยู่ในห้อง ค๓
 พอจะขึ้นภาค ๒ ยิ่งแล้วใหญ่เพราะตกไปอยู่ห้อง ค๔ เพราะคะแนนแย่มาก
 ยิ่งตอนที่ขึ้น ปี ๒ นั้นมีข้อกำหนดว่าตกได้ไม่เกิน ๑ วิชา หากตกเกินกว่านั้น
 มหาวิทยาลัยจะเปิดให้มีการสอบซ่อม ถ้าสอบซ่อมแล้วไม่ผ่าน ก็ให้โควต้า
 ว่าตกได้แค่ ๑ วิชา ผมเลยขึ้นไปอยู่ ปี ๒ โดยที่ยังตกวิชาภาษาอังกฤษอยู่ ๑ วิชา

ตอนที่เรียนอยู่พวกเราห้อง ค ก็ค่อนข้างจะน้อยใจ เพราะว่าเวลาเจอเพื่อนห้อง ก ห้อง ข เขาชอบเรียกห้อง ค (ควาย) และบอกว่า “พวกควายเดินมาแล้ว” พวกเราห้อง ค.ควายจึงไปประท้วงกับอาจารย์ว่า อยากให้เปลี่ยนชื่อห้องเสียใหม่ เด็กห้องที่ไม่เก่งภาษาอังกฤษจะได้ไม่อายเพื่อนเขา แม้ว่าจะเป็นการแซวกันเล่น และพวกเราก็ไม่ได้โกรธเคืองจริงจัง แต่ทางมหาวิทยาลัยก็เห็นใจและเปลี่ยนวิธีเรียกห้องของนักศึกษาปีหนึ่งเป็นตัวอักษรภาษาอังกฤษ”

(บทสัมภาษณ์ชัยจิตร รัฐขจร นักศึกษาวิชาพื้นฐานรุ่นที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๐๕
คณะรัฐศาสตร์ วันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงมีนักศึกษารุ่น ๑ เพียงรุ่นเดียวที่มีชื่อห้องเป็น ก ข ค รุ่นต่อ ๆ มาให้เปลี่ยนการเรียกชื่อห้องเป็นการใช้อักษรภาษาอังกฤษแทน โดยนักศึกษาหลักสูตรวิชาพื้นฐานรุ่นที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๐๖ ทั้งหมด จัดแบ่งกลุ่มย่อยออกเป็นหมู่นักศึกษาเรียงลำดับเป็น A,B,C,D,E,F,G,H,I,J,K,L,M,N,O,P,Q,R,S และมีจำนวนห้องละ ๕๐ คน แต่ละห้องยังมี ๒ กลุ่ม ๆ ละ ๒๕ คน เพื่อกระจายให้อยู่ในความรับผิดชอบของอาจารย์ที่ปรึกษา ๒ ท่าน ซึ่งมีหน้าที่ให้คำปรึกษาและแนะนำในเรื่องการเรียน

ในปีแรก ๆ ของหลักสูตรวิชาพื้นฐาน นักศึกษายังเรียนคละกันโดยยังไม่มีแยกคณะ (แม้จะมีการเลือกคณะในใจมาตั้งแต่แรกแล้ว) แต่นักศึกษารัฐศาสตร์ที่ได้เลือกคณะชัดเจนเป็นรุ่นแรกเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ แต่นักศึกษาปีหนึ่งยังต้องเรียนในหลักสูตรวิชาพื้นฐานร่วมกัน ๑ ปี นอกจากนั้นยังมีความเปลี่ยนแปลงในการเรียกชื่อห้องและหมวดหมู่ในการจัดการเรียนการสอนอยู่เป็นระยะ โดยเมื่อมาถึง นักศึกษาวิชาพื้นฐานในรุ่นที่ ๗ พ.ศ. ๒๕๑๑ นั้น นักศึกษาจะถูกแยกออกเป็นสองหมวดหมู่คือ หมวด A จำนวน ๑๒ ห้อง และหมวด B จำนวน ๑๒ ห้อง ห้องละไม่เกิน ๕๐ คน (อาจารย์กาญจณี ซึ่งเป็นนักศึกษารุ่นเดียวกัน บอกว่ามีหมวดละ ๑๔ ห้อง)

“นักศึกษาปี ๑ ของธรรมศาสตร์ในสมัยนั้นต้องเรียนรวมกันหมดที่คณะศิลปศาสตร์ ผมได้เข้าไปที่คณะรัฐศาสตร์แคว้นแรกวันเดียว ซึ่งเป็นวันที่ไปเจอรุ่นพี่เพื่อให้เขาแนะนำเรื่องต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัย และจากวันนั้นก็หายไปเลย ไปเจอกันอีกที่ตอนแยกเข้าคณะตอน ปี ๒ รุ่นพี่บอกพวกเราว่า วิชาพื้นฐานจะเป็นวิชาที่รวมเอาความรู้ทั่วไปมาให้เราเรียน เช่น อารยธรรมตะวันตก-ตะวันออก ศาสนาเปรียบเทียบ รวมไปถึงวิชาวิทยาศาสตร์ ซึ่งพอฟังชื่อวิชาผมก็รู้ว่าไม่ใช่วิชาของคณะรัฐศาสตร์

ตอนนั้นมีการแบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือกลุ่ม A และกลุ่ม B ตามคะแนนภาษาอังกฤษที่สอบเข้า ซึ่งจะต้องผลัดกันเรียนคนละวันจะได้ไม่ชนกัน แต่ละกลุ่มก็จะมีอีก ๑๒ ห้อง ๆ ละ ๔๐-๕๐ คน ผมได้อยู่กลุ่ม B๑ โดยที่ห้อง ๑ ก็แปลว่าคะแนนภาษาอังกฤษค่อนข้างดี เวลาจัดที่นั่งในห้องบรรยายรวมเราก็จะได้นั่งอยู่ข้างหน้าสุด ติดกับอาจารย์ ห้องหลัง ๆ ก็นั่งเรียงกันไป

จนล้นไปเข้าห้องอื่นที่ต้องดูจากทีวีที่ถ่ายทอดไปถึงชั้น ๒ และ ๓ ของตึกคณะศิลปศาสตร์”
 (บทสัมภาษณ์ ศ.ดร.ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ นักศึกษาวิชาพื้นฐาน รุ่นที่ ๗ พ.ศ. ๒๕๑๑
 คณะรัฐศาสตร์ วันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

หลังจากมีการเปิดโอกาสให้เลือกคณะได้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๘ แล้ว นอกจากความเปลี่ยนแปลงของชื่อเรียกแต่ละห้องแล้ว ยังมีการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของนักศึกษาในแต่ละห้อง คือ นอกจากจะแยกการนั่งตามคณะแล้ว ยังจัดให้แต่ละห้องประกอบด้วยนักศึกษาเพียงสองคณะ เช่น คณะนิติศาสตร์จับคู่กับคณะศิลปศาสตร์ ในห้องหมวด A และให้คณะรัฐศาสตร์จับคู่กับเศรษฐศาสตร์และพาณิชยศาสตร์และการบัญชีในสาย B เป็นต้น

“ภายในห้องจะประกอบด้วยนักศึกษาจาก ๒ คณะ สำหรับห้อง A๖ ก็ประกอบคณะนิติศาสตร์ และศิลปศาสตร์ การเรียงลำดับจะให้นิติศาสตร์อยู่ก่อนเพราะเป็นคณะแรกของมหาวิทยาลัย เรียงชื่อตามพยัญชนะ ก ถึง ฮ เมื่อหมดรายชื่อนักศึกษาจากนิติศาสตร์แล้วจึงต่อด้วยรายชื่อนักศึกษาจากคณะศิลปศาสตร์เรียงลำดับการนั่งตามตัวอักษรเช่นเดียวกัน

ถ้าเป็นวิชาบังคับซึ่งมีคนเรียนเยอะ เช่น วิชาอารยธรรม ดิฉันจะต้องนั่งใกล้ ๆ ผนังห้องด้านหลัง แต่ถ้าเป็นวิชาเลือกอย่างตรรกศาสตร์ ก็จะได้เลื่อนไปนั่งแถวที่ ๘-๙ จากข้างหน้าสุด

นอกจากนั้นก็จะมีบางวิชาที่จะเรียนพร้อมกันทั้งห้องไม่ว่า ห้อง A๑, A๒ หรือ B๑, B๒ เช่น วิชาภาษาอังกฤษ ภาษาไทย ถ้าเป็นห้องเรียนภาษา จะไม่ต้องนั่งตามตัวอักษร สามารถเลือกนั่งได้ตามแต่จะสนิทกับเพื่อนคนไหน”
 การเรียนพร้อมกันยกห้องเช่นนี้ ทำให้นักศึกษาต่างคณะกันสนิทสนมกันจนทุกวันนี้เช่น ห้อง A๖ มีนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ร่วมกับคณะศิลปศาสตร์ทุกคนก็ยังเป็นเพื่อนกันจนทุกวันนี้”
 (บทสัมภาษณ์ ผศ.กาญจน์ ละอองศรี และ ผศ.บุญจิรา ถึงสุข
 นักศึกษาวิชาพื้นฐาน รุ่นที่ ๗ พ.ศ. ๒๕๑๑ คณะศิลปศาสตร์ วันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

“พูดถึงเรื่องการเช็คชื่อ คือสมัยนั้นมี A๑ – A๒๐, B๑ – B๒๐ อย่างนี้ เพราะฉะนั้นพวก ๑ ก็จะได้อยู่ห้องที่เจอตัวจริงของอาจารย์ อัน (ดิฉัน) นี้ (อยู่ห้อง) B๗ เพราะฉะนั้นก็จะอยู่ห้อง ๑๐๓ ซึ่งห่างไปอย่างที่ว่า ก็จะมีคนเช็คชื่อ

คือเขาก็ไม่รู้หรือว่าคุณไหนชื่ออะไร แต่ว่ามีที่นั่ง เจาะจงไปเลยว่า
 คนนี้จะต้องนั่งตรงนี้ นั่งผิดที่ไม่ได้ เพราะฉะนั้นก็สนุกสนานมาก ก็มีบางคน
 เล่นเก้าอี้ดนตรีระคะ หรือตัวเองนี่พอพี่เขามาเช็คชื่อเสร็จแล้วก็โดดไป
 นั่งเรียนห้องที่มีตัวจริงสอน ซึ่งตอนนั้นบางคนเขากระโดดไปที่อื่นแล้ว
 ตรงไหนว่างเราก็ไปนั่ง นี่คือความสนุกของเด็กสมัยนั้น”
 (ดร.ถนอมวงศ์ ถ้ายอดมรรคผล นักศึกษาวิชาพื้นฐานรุ่น ๖ พ.ศ. ๒๕๑๐
 ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจากนางอานิก อัมระนันท์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

การบูรณาการของนักศึกษา

ในสมัย พ.ศ. ๒๕๐๐ นักเรียนนักศึกษาส่วนใหญ่จบมาจากโรงเรียนมัธยมที่เป็นชายล้วน หรือ
 หญิงล้วน เมื่อต้องเข้ามาในที่เรียนใหม่ การแบ่งปันพื้นที่กับเพื่อนต่างเพศจึงเป็นสิ่งที่ต้องปรับตัวเป็น
 อย่างมาก การออกแบบหลักสูตรวิชาพื้นฐานให้นักศึกษาต้องเรียนกันแบบคละคณะ และมีที่นั่งประจำ
 เป็นของตัวเองในวิชาบรรยายรวม เป็นอีกกลวิธีให้นักศึกษาธรรมศาสตร์ปี ๑ ไม่สามารถเลือกที่นั่ง
 ตามใจชอบตามค่านิยมเดิมได้ การจัดที่นั่งแบบนี้เป็นการบังคับให้นักศึกษาหัดรับมือกับความแตกต่าง
 ระหว่างคนในสังคมในหลายมิติ ทั้งต่างเพศ ต่างความคิด ต่างฐานะ ต่างภูมิลำเนาต่าง ๆ

สิ่งที่ทำให้เห็นความจำเป็นของการบังคับนั่งตามคะแนนอย่างชัดเจนก็คือ การเลือกที่นั่งของ
 นักศึกษาในห้องเรียนวิชาย่อยที่สามารถเลือกที่นั่งตามใจชอบ ซึ่งจะเห็นได้ชัดว่าหากไม่มีการกำหนด
 ที่นั่งประจำ นักศึกษาก็จะนั่งแยกกันตามคณะ และตามเพศของตนเอง

“เรื่องบูรณาการความสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษาต่างคณะก็เป็นอีกเรื่องที่
 น่าตื่นตาตื่นใจ เพราะได้มีเพื่อนเยอะและหลากหลาย ทั้งต่างที่มา
 ต่างโรงเรียนและต่างเพศ เพราะนักศึกษาหญิงในสมัยนั้นส่วนใหญ่จะมาจาก
 โรงเรียนผู้หญิงล้วนแทบทั้งหมด ตอนแรกที่เข้าไปต้องปรับตัวสูงมาก
 เพราะเราคบกับผู้ชายได้ยาก เรียกว่าวันแรกนี่ไม่กล้าพูดกับเพื่อนผู้ชาย
 เลยสักคนรู้สึกไม่สะดวกใจเลยในการคบค้ากับเพื่อนผู้ชาย ไม่รู้จะเรียกแทน
 ตัวเขาอย่างไร แค่ว่าเรื่องสรรพนามยังเลือกไม่ถูกไม่รู้ว่าจะเรียกฉันกับเธอ
 หรือ คุณกับฉันดี เพราะสมัยนั้นถ้าเป็นเพื่อนผู้หญิงที่สนิทกันก็จะเรียก
 แทนตัวเองว่า “เค้า” กับ “ตัว” หรือเรียกแทนกันด้วยชื่อเลย สมัยนั้นยังไม่ค่อย
 มีใครพูด “มึง” “กู” แค่อีกชั้น “ฉัน” กับ “เธอ” ก็ถือว่าค่อนข้างเหินห่าง
 มีระยะห่างต่อกันแล้ว เพราะฉะนั้นการเลือกสรรพนามเพื่อเรียกเพื่อนผู้ชาย
 ก็กลายเป็นเรื่องใหญ่ที่เราคิดมากกว่าถ้าเรียกอย่างใดอย่างหนึ่ง
 แล้วเขาจะหาว่าเราใกล้ชิดเกินไปไหม เป็นต้น ซึ่งนักศึกษาหญิงที่จบจาก
 โรงเรียนสตรีล้วนก็จะมีค่านิยมและความคิดคล้าย ๆ กันตามยุคสมัยแบบนี้

เพราะฉะนั้นเวลาคบกันก็จะเกาะกลุ่มกันอยู่แต่ผู้หญิง
การจับกลุ่มเฉพาะเพื่อนเพศเดียวกันจะเหนียวแน่นจนกระทั่งมีกิจกรรมที่ต้องทำ
กับนักศึกษาชาย อย่างเช่นวิชาดนตรี อาจารย์ก็จะสั่งให้ชวนกันไปฟังคอนเสิร์ต
ดนตรีสากลหรือดนตรีคลาสสิกที่ครุสภา หรือที่กรมทหารเรือ แต่ด้วยความที่เรา
อยู่มาแต่โรงเรียนประจำ พ้นจากโรงเรียนประจำก็พักที่หอพักอยู่ใกล้โรงเรียน
มาอยู่ธรรมศาสตร์ก็พักหอพักแถวบางลำพู เรียกว่าแทบไม่เคยไปไหนไกลกว่านี้
ทำให้โลกแคบพอสมควร ทำให้ไปไหนไม่ถูก ก็จะได้พวกเพื่อนผู้ชายช่วยพาไป
แต่เราก็เลือกคบเพื่อนผู้ชายที่เราารู้สึกว่าเรียบร้อยหน่อย ดูแล้วไม่ซี้หาลี”

(บทสัมภาษณ์ ผศ.กาญจณี ละอองศรี และผศ.บุญจิรา ถึงสุข
นักศึกษาวิชาพื้นฐาน รุ่นที่ ๗ พ.ศ. ๒๕๑๑ คณะศิลปศาสตร์ วันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

อาจารย์อดุลมีความตั้งใจอย่างมากที่จะสร้างมหาวิทยาลัยให้กลายเป็นชุมชนทางวิชาการ
ที่หลอมรวมและบูรณาการผู้เรียนที่มีความหลากหลายในหลายมิติ แม้แต่การออกแบบอาคารสถานที่
ของคณะศิลปศาสตร์ก็แสดงถึงความคำนึงในเรื่องนี้อย่างมาก พื้นที่โล่งโล่งกว้างใต้ตึกคณะศิลปศาสตร์
ด้านอาคาร ๓ ชั้นริมแม่น้ำเจ้าพระยาตรงนั้นเรียกกันว่า คอมมอนรูม กลายเป็นที่รวมตัวของนักศึกษา
ปีหนึ่งทั้งหมดและทำให้ความมุ่งหมายในการประกอบสร้างชุมชนทางวิชาการฉายชัดขึ้นกว่าที่เคย

“อีกสิ่งหนึ่งที่เอื้อให้เกิดการบูรณาการเรื่องเพื่อนก็คือที่คอมมอนรูมตรงใต้ตึก
คณะศิลปศาสตร์ริมน้ำในปัจจุบัน ซึ่งสมัยนั้นเป็นพื้นที่ที่ให้ความรู้สึกกว้างใหญ่มาก
เป็นใต้ถุนโล่ง ๆ ฉาบซีเมนต์ทึบขัด มีโต๊ะไม้เป็นซี่ ๆ และเก้าอี้โซฟาที่นั่งได้สองข้างโต๊ะ
นักศึกษาก็จะมานั่งกันเต็ม แต่ไม่ได้มีโต๊ะประจำ และไม่มีการจองที่ ใครมาก่อน
ได้นั่งก่อน จองกันไปวันต่อวัน นักศึกษาปีหนึ่งของทุกคณะแทบทั้งหมด
จะรวมตัวกันอยู่ตรงนั้น ส่วนนักศึกษาปีสูงขึ้นไปก็จะแยกไปอยู่ตามคณะของตัวเอง
พื้นที่ตรงคอมมอนรูมในสมัยที่อาจารย์อดุลเป็นคณบดีเป็นพื้นที่เปิดโล่ง ไม่มีพื้นที่
ของคณะไหนที่เปิดขนาดนี้ และมันก็ทำหน้าที่ได้อย่างที่อาจารย์ตั้งใจไว้คือ
เป็นที่ให้นักศึกษาจากทุกคณะมาสังสรรค์เคล้ากัน เรียกได้ว่าอาจารย์อดุล
วางแผนการสร้างตึกไว้อย่างชัดเจนเลยมากกว่ามีจุดประสงค์ให้คณะผสมกลมกลืนกัน”

(บทสัมภาษณ์ ผศ.กาญจณี ละอองศรี และผศ.บุญจิรา ถึงสุข
นักศึกษาวิชาพื้นฐาน รุ่นที่ ๗ พ.ศ. ๒๕๑๑ คณะศิลปศาสตร์ วันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

รักแรกพบ รบแรกพัก นักศึกษากับวิชาพื้นฐาน

บัญญัติ บรรทัดฐาน นักศึกษาศิลปศาสตร์รุ่นแรก เขียนไว้ในหนังสือธรรมศาสตร์ ๖๐ ปี
(๒๕๓๗: ๑๖๗-๑๖๘) ตอนหนึ่งว่า

“ในช่วงระยะเวลาที่ต้องเรียนรวมกันในสองปีแรกนั้น คุณค่อนข้างจะ
ทุกข์ทูลเลอาามาก ๆ ทีเดียวน แต่ก็มีสิ่งที่น่าสนใจอยู่เป็นอันมาก

ในช่วงที่ต้องเรียนรวมกันทั้งหมด ซึ่งมีจำนวนถึงหนึ่งพันสองร้อยคน
ก็ใช้หอประชุมใหญ่เป็นห้องเรียน พอ ๆ กับนั่งอยู่ในโรงละครใหญ่ ๆ
หากมีขนาดย่อมลงมาสองสามร้อยคนก็ใช้หอประชุมเล็ก และเมื่อมีขนาดย่อย
ลงไปห้าหกสิบคนก็ใช้ห้องเรียนขนาดย่อย ๆ

ต้องเปลี่ยนห้องเรียนทุกวัน วันละหลาย ๆ ครั้ง ดูสับสนวุ่นวายกันดี
บางครั้งบางคราวก็ไปนั่งเรียนอยู่ในห้องน้ำดื่มที่เพิ่งจะได้ปรับปรุงเป็น
ห้องเรียนชั่วคราว แต่กลิ่นอายยังไม่หมดเสียทีเดียว และก็ดูจะแก่งว่งตีเสียด้วย
ก็สนุกสนานไปอีกแบบหนึ่ง

สองปีในการเรียนรวมกัน แม้จะสับสนวุ่นวายกันอยู่บ้าง แต่ก็มีผลดีมากมาย

ผลดีประการแรกก็คือ ความรู้จักมักคุ้นในระหว่างนักศึกษาด้วยกันเอง
ซึ่งเมื่อเรียนรวมกันก็รู้จักกันทั่วถึงมากขึ้น แม้อาจจะแยกคณะกันไป ความรู้จักมักคุ้น
ก็ยังมิได้อยู่จนกระทั่งเมื่อเรียนจบกันไปแล้ว ความรู้สึกเป็นเพื่อนเป็นฝูงก็ยังมิได้อยู่ตลอดไป

ผลดีประการที่สอง การใช้เวลาถึงสองปีเต็ม ๆ ในการศึกษาเล่าเรียน
วิชาความรู้เบื้องต้นเกือบจะทุกสาขาวิชาภายใต้หลักสูตรศิลปศาสตร์สองปี
ซึ่งแต่เดิมมักจะมีความรู้สึกว่าคุณจะเป็นการเสียเวลามากไปหรือไม่ จำเป็นหรือไม่
ในเมื่อตั้งใจที่จะศึกษาเล่าเรียนสาขาหนึ่งสาขาใดเท่านั้น แต่เมื่อมาถึงวันนี้ ภายหลังจาก
จากที่เรียนจบแล้วออกมาประกอบอาชีพในสาขาต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน
ต่างก็พบความจริงว่าวิชาความรู้เบื้องต้นในสาขาวิชาต่าง ๆ เหล่านั้นมีคุณค่ามหาศาล
ช่วยเสริมสร้างความรอบรู้การงานในเกือบจะทุกด้านได้เป็นอย่างดี
จนพากันประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานไปตาม ๆ กัน

ท่านศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ เจ้าตำรับวิชาศิลปศาสตร์
ในฐานะคณบดี ยุคเริ่มหลักสูตรใหม่ในขณะนั้น รวมทั้งบรรดาอาจารย์
อีกหลายต่อหลายท่าน ก็กลับกลายมาเป็นขวัญใจที่บรรดาลูกศิษย์ลูกหา
ต่างพากันรำลึกถึงอยู่ในทุกวันนี้

กว่าจะรู้ซึ่งคุณค่าก็ต่อเมื่อเวลาล่วงผ่านไปแล้วถึงกว่ายี่สิบปี ว่ากันอย่างนั้นเถอะ”

แม้ว่านักศึกษาระบบศตวรรษแรกที่ได้เรียนวิชาพื้นฐานจะมีทั้งรุ่นที่ยังไม่ได้เลือกคณะตั้งแต่แรก (รุ่น ๑-๓ พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๐๗) และรุ่นที่ได้เลือกคณะตั้งแต่ตอนสอบเข้า (รุ่น ๔ พ.ศ. ๒๕๐๘ เป็นต้นไป) แต่ผู้เรียนส่วนใหญ่ก็มีการตั้งธงและคาดหวังไว้แล้วว่าตนจะเรียนคณะใดเพื่อไปทำงานใดหลังที่จบไปแล้ว แน่ใจว่าความคาดหวังทางวิชาการย่อมเป็นไปตามองค์ความรู้ของคณะและสาขาที่คาดหวังไว้ เมื่อนักศึกษาสอบเข้ามาได้และเมื่อเปิดเรียนมาพบกับวิชาพื้นฐาน ซึ่งส่วนมากแล้วจะไม่ตรงกับความคาดหวัง (ยกเว้นผู้ที่ตั้งใจจะเลือกเรียนคณะศิลปศาสตร์โดยเฉพาะ) จึงเกิดปฏิกิริยาต่าง ๆ กัน มีทั้งที่ชื่นชอบ เฉย ๆ และต่อต้านการเรียนวิชาพื้นฐาน

“หากถามนักศึกษาในรุ่นของผู้เขียน (๒๕๑๕) ว่า วิชาพื้นฐานที่เรียนตอนปี ๑ นั้นวิชาใดที่สร้างความตื่นตาตื่นใจและเป็นที่ยึดจำกันมากที่สุด คิดว่าส่วนใหญ่คงตอบว่า “วิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย” ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น เนื้อหาเรื่องไทย ซึ่งน่าจะน่าเบื่อ แต่กลับสร้างแรงกระตุ้นอย่างมาให้เราคิดถึงสังคมไทยและความเป็นไทยว่าคืออะไร หรือตัวอาจารย์ผู้สอนซึ่งกล่าวได้ว่าทุกท่านล้วนเป็นปรมาจารย์แห่งยุคสมัยก็ว่าได้ แม้ในปัจจุบันผู้เขียนก็ยังเอ่ยนามอาจารย์ผู้สอนทุกท่านได้ทั้ง ๆ ที่เวลาได้ล่วงเลยมานานกว่า ๓๐ ปีแล้วก็ตาม

ผู้เขียนยังจำเหตุการณ์วันแรกที่เรียนวิชานี้ได้ดี ท่ามกลางความสับสนวุ่นวายของนักศึกษาปี ๑ หลายร้อยคนในหอประชุมเล็กซึ่งใช้เป็นห้องเรียนขณะนั้น บ้างก็หาที่นั่ง บ้างก็หาเพื่อน บ้างก็คุยกันเจี๊ยวจ๊าว และแล้วก็มีอาจารย์สตรีท่านหนึ่ง (อาจารย์คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา) เดินเข้ามาอย่างกระฉับกระเฉง ตรงไปที่เวทีและเริ่มอธิบายลักษณะรายวิชานี้อย่างฉะฉานชัดเจน ท่านเป็นอาจารย์สตรีท่านเดียวที่สอนวิชานี้ และเป็นอาจารย์ผู้ประสานงานวิชานี้ เสน่ห์ของวิชานี้ได้ดึงความสนใจของผู้เขียนจนตัดสินใจเข้าศึกษาในแผนกประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ในปีต่อมา และคาดหวังว่าจะได้เรียนกับท่านอีก โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ไทย”

(สุภาภรณ์ จรัสพัฒน์ ชิเกโตมิ นักศึกษาวิชาพื้นฐานรุ่น ๑๐
(สาขาประวัติศาสตร์รุ่น ๑) พ.ศ. ๒๕๑๕ (ตั้งดวงแก้ว ๒๕๕๓: ๑๔๙))

สิ่งที่นักศึกษาระบบศตวรรษตั้งแต่รุ่น พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นต้นไปต้องพบเจอเป็นสิ่งแรกก็คือหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนในการศึกษาของไทย นักศึกษาส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจว่าเหตุใดจึงยังไม่ได้เรียนวิชาที่ตัวเองได้เลือกคณะเลือกสาขามา

“...ของธรรมศาสตร์สมัยนั้นเมื่อเข้าปีหนึ่ง นักศึกษารุ่นนั้นจะไม่ว่ากำลังเรียนอะไรอยู่ เพราะมันไม่ตรงกับสิ่งที่เขาคาดไว้ตอนที่เลือกคณะ มาถึงก็เจอวิชาที่แปลกไปจากสิ่งที่คิด โดยที่ยังไม่รู้ว่าจะกำลังเรียนอะไรเพื่อเอาไปทำอะไร เข้าห้องไปแล้วถึงรู้ว่าวิชานี้เกี่ยวกับอะไร แต่ก็คงมีเพียงไม่กี่คนที่นึกได้ตั้งแต่ตอนนั้นว่าจะเอาความรู้เหล่านี้ไปทำอะไร นักศึกษาจำนวนหนึ่งจึงต่อต้านการเรียนศิลปศาสตร์ถึงสองปี เพราะเขาไม่เข้าใจว่าจะเอาชุดความรู้เหล่านี้ไปใช้ได้อย่างไร” (สัมภาษณ์ ศ.ดร.ธเนศ อภรณ์สุวรรณ นักศึกษาวิชาพื้นฐาน รุ่นที่ ๗ พ.ศ. ๒๕๑๑ คณะรัฐศาสตร์ วันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

“สำหรับวิชาพื้นฐาน ตอนที่เรียนดิฉันมีความรู้สึกว่ บางวิชาอย่างวิชาปรัชญา นักบัญชีไม่เห็นต้องเรียนเลย เพราะว่าเราไม่ได้เอาไปใช้ บางวิชาที่สนุกดี เช่น ประวัติศาสตร์ (อารยธรรมตะวันตก-ตะวันออก) เพราะเรียนแล้วก็ได้ความรู้ แต่ก็ยังรู้สึกว่าคงไม่ได้มีประโยชน์อะไรในการทำงานในอนาคต เพราะดิฉันจะเรียนทางบัญชีมันก็มีความรู้สึกว่ วิชาพวกนี้จะรู้ไปทำไม” (สัมภาษณ์ศิริพร วัฒนวงษ์กุล นักศึกษาวิชาพื้นฐานรุ่นที่ ๙ พ.ศ. ๒๕๑๓ คณะบัญชี วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

แม้จะมีนักศึกษาจำนวนหนึ่งที่ยังไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ของวิชาพื้นฐานในเวลานั้น แต่ก็มีนักศึกษาบางคนที่ค้นพบตัวเองจากการได้สัมผัสองรสชาติของวิชาพื้นฐานและติดใจจนถึงขั้นเปลี่ยนคณะตอนขึ้น ปี ๒

“พอเข้าธรรมศาสตร์ปีแรกก็ต้องเรียนวิชาพื้นฐานรวมกันอยู่ที่คณะศิลปศาสตร์ ในปีนี้เองก็เปลี่ยนวิถีชีวิตตัวเองอย่างมากเลย เพราะมีเหตุย้าย (จากรัฐศาสตร์) มาอยู่คณะศิลปศาสตร์ในฐานะนักศึกษาสาขาวรรณคดีและภาษาต่างประเทศ ซึ่งผู้มีอิทธิพลสูงสุดในการให้เปลี่ยนเข้คือ ดร.มัทนี รัตนิน ซึ่งสอนวิชามนุษย์กับวรรณคดีตอนเรียนอยู่ปีหนึ่ง อาจารย์สอนเก่งมากและทำให้เรารู้ว่ วิชาวรรณคดีไม่ใช่วิชาที่เรียนเกี่ยวกับ ความเพ้อฝันหรือความงดงามของภาษาเท่านั้น แต่เราศึกษาคุณค่าของความเป็นมนุษย์ แนวคิดประเพณี วัฒนธรรม สภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ศาสนา และปรัชญา ที่อยู่เบื้องหลังวรรณกรรมแต่ละชั้น ที่สำคัญทำให้เราได้ศึกษาจิตวิทยาของคนเขียน และตัวละครในวรรณคดีที่ทำให้เราเป็นคนใจกว้าง และเข้าใจความเป็นมนุษย์มากขึ้น พอซ้กับวรรณคดีแบบนี้แล้วก็เลยย้ายจากรัฐศาสตร์มาอยู่ศิลปศาสตร์

นอกจากความซึ้งในวรรณคดีแล้ว อีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ย้ายจากรัฐศาสตร์มาอยู่ศิลปศาสตร์ ก็คือความรู้สึกว่าหนังสือปะจระเข้ เพราะหนีจากระบบอาวุโสมาจากมหาวิทยาลัยเดิม (รัฐศาสตร์ จุฬาฯ) ที่เรียนได้เพียงสัปดาห์เดียว กลับมาเจอระบบอาวุโสของคณะรัฐศาสตร์อีก พวกปีหนึ่งที่ยังเรียน (วิชาพื้นฐาน) กันอยู่ รุ่นพี่รัฐศาสตร์เขาจะยังไม่ยุ่งด้วย แต่พอ ปี ๒ เขาจะบังคับให้ฝึกแถวเหมือนทหารแล้วก็ให้วิ่งรอบมหาวิทยาลัยตะโกนด้วยว่า รัฐ ๆ ๆ ศาสตร์ ๆ ๆ หรือชาติ หรือชาติ (ตอนนี้อัยการร้องให้ฟังจingle) วิธีการฝึกของเขาก็น้อง ๆ ร.ด. นั้นแหละ ดูแล้วน่ากลัวมาก เราตั้งใจจะเรียนรัฐศาสตร์การทูต แต่กลับต้องมาฝึกเป็นปลัดอำเภอปราบโจร ก็เพิ่งหนีการเป็นอุมารังสี นางเอกปราสาทมืด จะให้มาเป็นปลัดพระเอกดาวเรืองใครจะยอม ในที่สุดก็ตัดสินใจเป็นนักศึกษา วรรณคดีอังกฤษคนแรก สมัครเป็นคนแรกหลังจากที่อาจารย์มัทนี ร่ำ ๆ จะเปิดมาหลายปี แต่ไม่มีใครยอมเรียน เพราะตอนนั้นนิยมภาษาศาสตร์กันมากกว่า อาจารย์บอกว่าปีนี้ถ้ามีเธอคนเดียวฉันก็จะเปิด แต่ท้ายที่สุดได้สามสิบคน

อีกเหตุผลที่อยู่คณะศิลปศาสตร์คือ ตอนเรียนวิชาพื้นฐานอยู่ที่ศิลปศาสตร์นั้น ทั้งครูบาอาจารย์ทั้งหลายนั้นท่านเก่งเหลือเกิน ประวัติการศึกษาดีเยี่ยม ความรู้เป็นยอด การสอนช่างมีความชำนาญกันเหลือเกิน ความรู้วิทยาศาสตร์ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ ทำให้โลกทัศน์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ภาษา และศิลปะมันเต็มสมองพอที่จะหยิบฉวยใช้ได้หลาย ๆ กรณี เพียงส่วนของพื้นฐานทำให้ความเป็นคนของเราพัฒนาขนาดนี้แล้ว ถ้าเราได้ศึกษา วิทยายุทธกับท่านที่เก่ง ๆ เหล่านี้ต่อ เราจะดีขึ้นอีกแค่ไหน คิดดังนั้นแล้วก็ตัดสินใจ ได้อย่างไม่รีรอว่า วิชาในคณะศิลปศาสตร์ ภายใต้การสอนของคณาจารย์ผู้แก่กล้า วิชาการนี้แหละคือสิ่งที่เราต้องการพัฒนาความเป็นคนของเรา

บางคนอาจจะคิดในใจว่าถ้าชื่นชมศิลปศาสตร์หนักหนาทำไมไม่เลือกศิลปศาสตร์ เสียตั้งแต่แรกละ ยอมรับจริง ๆ ว่าไม่รู้จักจ๊ะ เพราะตัวเองเป็นศิลปศาสตร์รุ่นที่ ๕ พวก รุ่น ๑ เขาเพิ่งจบในปีเดียวกับที่เราเข้า ก็เลยยังไม่มีศิษย์เก่าศิลปศาสตร์ไปสร้างชื่อเสียงไว้ที่ใด ตอนเลือกธรรมศาสตร์เลยเลือกรัฐศาสตร์อันดับหนึ่ง หวังจะไปเรียนทูต ตามแบบคนเก่งภาษา (คุยอีกแล้ว) และอันดับสามเลือกสังคมสังเคราะห์ (ตั้งใจจะเรียนวารสารศาสตร์ที่อยู่ในคณะสังคมในตอนนั้น) พอเข้าไปในธรรมศาสตร์ แล้วจึงรู้ว่าศิลปศาสตร์คืออะไร มีวิชาอะไรให้เรียนบ้าง จึงได้ถึงบางอ้อ

แล้วก็ได้เป็นศิษย์เก่าศิลปศาสตร์”

(เสรี วงศ์มณฑา นักศึกษาวิชาพื้นฐานรุ่นที่ ๕ พ.ศ. ๒๕๐๙

เขียนไว้ใน ธรรมศาสตร์ ๖๐ ปี (๒๕๓๗: ๑๘๐))

นอกจากวิชาที่แปลกใหม่ไปกว่าสมัยมัธยมแล้ว วิธีการเรียนและขนาดของห้องเรียนก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้นักศึกษาใหม่ต้องปรับตัวอย่างมาก

“อีกสิ่งที่ต้องปรับตัวมากคือการต้องมาเรียนห้องใหญ่ ซึ่งเราไม่ชอบตรงนี้เลย เพราะสมัยอยู่โรงเรียนเราเรียนแต่ห้องเล็ก ๆ พอเข้ามาวิทยาลัยมาวันแรก เราก็ตกใจว่าทำไมคนเยอะอย่างนี้ ชนิดที่ต้องนั่งแขนติดกันเลยเวลาจดเลคเชอร์

สมัยนั้นดิฉันจดเลคเชอร์เป็นมาตั้งแต่สมัยเรียนมัธยม มีเพื่อนผู้ชายมาถามว่าทำไมจดทัน เราก็บอกวิธีการจด การใช้ตัวย่อ เช่น รัฐบาล ก็เขียน รบ. ประชาชน ก็เขียน ปชช. เป็นต้น คนที่จดไม่ทันก็จะมาขอยืม สมัยนั้นไม่มีเครื่องซีร็อกซ์ เพราะฉะนั้นก็ต้องยืมเอาไปลอกด้วยลายมือ ซึ่งเป็นอีกหนึ่งวิธีการเรียนที่ดีที่สุด เพราะกว่าที่คุณจะลอกเสร็จคุณก็ต้องอ่านไปด้วย บางคนลอกพร้อมการทำสมาธิ เขาจะทำโน้ตย่อของตัวเองประกอบด้วย เพราะฉะนั้นคนบางที่ลอกเลคเชอร์ของเรา อาจจะสอบได้คะแนนดีกว่าเรา ทั้งที่อาจจะไม่ได้เข้าฟังเลคเชอร์เลย ระบบการเรียน มันเอื้อต่อการทำให้เราโตขึ้น แต่ที่สำคัญก็คือ ไม่มีสิ่งที่ทำให้เรารู้สึกว่าจะต้องแข่งขันกัน”

(บทสัมภาษณ์ ผศ.กาญจน์ ละอองศรี และ ผศ.บุญจิรา ถึงสุข
นักศึกษาวิชัยพื้นฐาน รุ่นที่ ๗ พ.ศ. ๒๕๑๑ คณะศิลปศาสตร์ วันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

การปรับตัวให้เข้ากับบรรยากาศการเรียนใหม่และวิธีเรียนแบบนักศึกษามหาวิทยาลัย ยังส่งผลให้นักศึกษาที่ใฝ่รู้เกิดทักษะในการค้นคว้าทางวิชาการ ซึ่งจะกลายเป็นเครื่องมือในการศึกษาขั้นสูงขึ้นไป

“เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ คณะศิลปศาสตร์ก่อตั้งมาได้เป็นปีที่ ๖ ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ
เป็นผู้ก่อตั้ง และ (เป็นสุดยอด) คนบดี

อาจารย์คุณนิออนเป็นอาจารย์ที่พูดเร็วที่สุดในบรรดาอาจารย์ที่สอนนักศึกษาชั้นปีที่ ๑
และในบรรดาอาจารย์ทั้งหมดที่เคยรู้จักมา จากบัดนั้นจนบัดนี้

นี่แหละคือความประทับใจครั้งแรกเมื่อเข้าห้องเรียนวิชาอารยธรรมตะวันตก
เด็กที่เพิ่งจบชั้นมัธยมปลาย ซึ่งบางวิชาอาจารย์ยังบอกให้จดหรือเขียนให้บนกระดานอยู่เลย
พอมารู้คำบรรยายในระดับมหาวิทยาลัย มีศัพท์แสงภาษาอังกฤษมากมาย
มีเรื่องราวใหม่ ๆ ที่ไม่เคยรู้ แต่ละวิชาอาจารย์พูดไปเรื่อย ๆ ซ้ำบ้างเร็วบ้าง
แต่วิชาที่อาจารย์คุณนิออนสอนเราสงสัยว่าอาจารย์หายใจตอนไหน คำว่า “จิมแห่ง”

เพิ่งประจักษ์ชัดเจนกันในตอนนี่เช่นกัน (ผู้เขียนใช้ปากกาสูบหมึก) เพื่อน ๆ ครัววว่า
จดไม่ทันกันแทบทั้งนั้น เวลาผ่านไป พอจับทางได้ก็หาหนทางจดได้เอง แบบจดเฉพาะคำ
ที่จดทัน เลือกจดคำใหญ่ ๆ เท่านั้น นอกจากนั้นพยายามฟังสุดฤทธิ์

หากเปรียบกระดาษสมุดเป็นผืนผ้า ก็เรียกว่าเป็น “นาน ๆ ดอก” ยิ่งไปกว่านั้น
คือการที่ไม่ได้นั่งในห้องถ่ายทอด แต่อยู่ห้องถัดไป หากจะขยับมานั่งห้องที่เห็นหน้า
อาจารย์ชัด ๆ ต้องรอให้เจ้าหน้าที่มา “เช็คชื่อ” เสร็จก่อน เพราะเราต้องนั่ง
เก้าอี้ตัวเดิม หากขาดเรียนจะถูกหักคะแนน พอเช็คชื่อเสร็จ บางคนก็จะขยับไป
หาชัยภูมิใหม่ที่เห็นหน้าอาจารย์ชัด ๆ แต่บางคนก็ขยับหายไปเลย

การดูโทรทัศน์วงจรปิด เป็นความทรมาณอีกประการหนึ่งสำหรับนักเรียนที่เคยแต่
เป็นผู้หญิงแถวหน้าอย่างผู้เขียน แถวหน้าในที่นี้คือแถวหน้าจริง ๆ ไม่เคยได้นั่งแถวหลัง
เพราะเป็นคนตัวเล็ก ถ้านั่งแถวหลังเพื่อนจะบังหมด พอมาเป็นนักศึกษาต้องนั่งตามเลขที่
แถวได้ดูโทรทัศน์แทนที่จะได้เห็นหน้าอาจารย์ตัวจริง ดีกว่านั้นอีกคือนั่งข้างหน้าต่าง
ตรงที่เคยมีต้นเลี่ยนดอกน้อยสีม่วงหอมเย็น (เรื่องนี้ก็เป็นประวัติศาสตร์ที่ต้องจารึกไว้
เพราะที่ตรงนั้นกลายเป็นหลังธนาคารไปแล้ว) เด็กข้างหน้าต่างก็มีโอกาสใจลอยบ้าง
อาจจะคิดถึงมะขามแฉั่วบ้าง มะม่วงแรดบ้าง โอเลี้ยงบ้าง ฯลฯ

ดังนั้น เมื่อใดได้ขยับมานั่งในห้องถ่ายทอดโทรทัศน์วงจรปิด เมื่อนั้นจึงได้เห็น
หน้าอาจารย์ชัดเจนเป็นธรรมชาติ ทำให้ตั้งใจเรียนมากขึ้น อุปาทานว่าจดได้มากขึ้น
แต่ที่สำคัญคือวิชาที่อาจารย์สอนนั้นมีคำสั่งให้อ่านหนังสือมากมายหลายหลากเหลือเกิน

หนังสือในหอสมุดกลางไม่เคยพอใช้ นักศึกษาจึงต้องไปหาซื้อหนังสือที่หลังวังบูรพา
กันอยู่เรื่อย ๆ โดยเฉพาะที่ร้านแพร์พิทยา ก้าวหน้า และโอเดียนสตรี นิสัยชอบอ่าน
ชอบซื้อ เลยไปถึงขอบคูนั่งฝรั่งได้พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็วจากการเรียนวิชา
ของอาจารย์คุณนิออนและอาจารย์มีธานี

กล่าวโดยเข้าใจง่ายก็คือว่า วิชาของอาจารย์คุณนิออนเป็นเหตุ เพราะจดไม่ทัน
ไม่มีนิสัยลอกสมุดคนอื่น และสมัยนั้นยังไม่มีเครื่องถ่ายเอกสาร วิธีการที่ประเสริฐสุดคือ
ต้องอ่านหนังสือที่อาจารย์สั่งให้อ่าน หนังสือที่อาจารย์พูดถึง และหนังสือที่ไม่ได้พูดถึง
แต่ดูเหมือนจะเกี่ยวข้อง เนื่องจากอ่านเรื่องนั้นโยงไปเรื่องนั้น ช่างเกี่ยวกันไปหมด
ทุกเรื่องอย่างน่าอัศจรรย์ ทำให้การเข้าเรียนวิชาของอาจารย์คุณนิออนเป็นเรื่องสนุกไปได้”
(ดร.ถนอมวงศ์ ถ้ายอดมรรคผล นักศึกษาวิชาพื้นฐานรุ่น ๖ พ.ศ. ๒๕๑๐ คณะศิลปศาสตร์
(ตั้งดวงแก้ว ๒๕๕๓: ๘๕-๘๖))

การต้องเข้าห้องเรียนเพื่อเช็คชื่อยังเป็นปรากฏการณ์ที่นักศึกษาบางคนซึ่งอาจมีฐานะยากจน ต้องใช้ความพยายามมากขึ้นในการเข้ามาเรียนในธรรมศาสตร์ เพราะเป็นการยากที่จะเรียนไปด้วย ทำงานไปด้วยได้ ดังที่สุชาติ สวัสดิ์ศรี กล่าวไว้ในบทความ “เขียนให้อาจารย์คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา” ในหนังสือตั้งดวงแก้ว ว่า

“นักศึกษาชายจะต้องแต่งกายสุภาพ สวมเสื้อแขนยาวสีขาว ผูกเนกไทสีน้ำเงิน กลัดเข็มตรามหาวิทยาลัย เพื่อระบุความเป็นนักศึกษารุ่นใหม่ที่แตกต่างไปจากนักศึกษารุ่น “ตลาดวิชา” ที่ดำเนินมาตั้งแต่ครั้งยังเป็นมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ และความแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจนระหว่าง “รุ่นใหม่” กับ “รุ่นเก่า” ก็คือ ระบบการเรียนการสอนที่เปลี่ยนไป กล่าวคือนักศึกษารุ่นใหม่จะต้องมาเรียนเต็มเวลา มีการเซ็นชื่อเวลาเรียน ดังนั้นจึงไม่ใช่วิธี “เรียนไป ทำงานไป” จนกว่าจะครบกำหนด ๘ ปีแบบยุค “ตลาดวิชา” เพราะนักศึกษารุ่นใหม่ทุกคนจะต้องมาฟังคำบรรยาย วิชาพื้นฐานที่ห้องเรียน “หอประชุมใหญ่” เหมือนเป็นภาคบังคับร่วมกันเป็นเวลา ๒ ปี (ต่อมาได้ปรับเหลือปีครึ่ง และหนึ่งปีตามลำดับ) ก่อนที่จะเลือกไปศึกษาวิชาเฉพาะด้าน ซึ่งในเวลานั้นได้แก่ นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ พาณิชยศาสตร์และการบัญชี สังคมสงเคราะห์ และวารสารศาสตร์ โดยเมื่อแยกคณะเฉพาะของตนแล้ว ใครจะเลือกศึกษาต่อที่คณะศิลปศาสตร์โดยตรงก็จะมีแผนกวิชาต่าง ๆ ให้เลือก”

(สุชาติ สวัสดิ์ศรี เขียนให้อาจารย์คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
ใน ตั้งดวงแก้ว ๒๕๕๓: ๙๓)

นักศึกษาบางคนที่สอบเข้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้สำเร็จโดยที่ยังเข้าใจว่าจะยังเรียนไป ทำงานไปอย่างนักศึกษารุ่นตลาดวิชาจึงต้องหาทางออกและเอาตัวรอดด้วยตัวเอง ซึ่งก็มีทั้งผู้ที่ไม่สำเร็จและพลาดโอกาสที่จะเรียนต่อในระดับอุดมศึกษา แต่ก็มีผู้ที่สามารถทำทนายระบบใหม่และเอาชนะระบบ ประสบความสำเร็จอย่างงดงามในเงื่อนไขใหม่ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ทั้งที่แทบไม่มีปัจจัยเกื้อหนุนส่วนตัวเลย

“ตอนสอบติด แม้จะดีใจมากแต่ก็ต้องคิดหนัก เพราะผมไม่มีเงินเอาเสียเลย คุณแม่ก็ไม่มีเงินจะส่งเสีย ถ้าผมเลือกจะเรียนก็แปลว่าผมต้องทำงานเลี้ยงตัวเอง นอกเวลาเรียน ต้องทำงานตอนเย็นและกลางคืน แต่สุดท้ายผมก็เลือกที่จะเรียนหนังสือให้ได้แม้จะต้องลำบากแค่ไหนก็ทำใจไว้แล้ว

ในทีแรกผมก็ยังนึกว่าธรรมชาติสามารถที่จะเรียนบ้างไม่เรียนบ้างได้ แต่พอมาเข้าปีหนึ่ง ก็ถูกบังคับให้ต้องเข้าเรียน ผมก็ต้องคิดหนักอีกครั้งเพราะงานที่ไม่ตรงกับเวลาเรียนไม่ได้ บังเอิญมีผู้ใหญ่ท่านหนึ่งซึ่งเป็นหมอ ท่านรู้เรื่องผมท่านก็สงสารและให้งานทำ ตอน ๕ โมงเย็นถึงค่ำ ๆ ในห้างขายยาญี่ปุ่น ก่อนหน้านั้นอย่างที่เราว่าผมทำงานที่บริษัท Takeda ทำให้รู้จักกับคุณหมอเป็นอย่างดี เพราะผมขอยาให้ท่าน ท่านบอกว่า “มาทำงานกับผมก็ได้ ผมให้เดือนละ ๔๐๐” ซึ่ง ๔๐๐ บาทสำหรับผมตอนนั้นก็ถือว่าเป็นเงินที่เยอะแล้ว ผมเลยมาทำงานทุกเย็นโดยไม่มีวันหยุด ร้านท่านอยู่แถววัดจักรวรรดิ ตรงข้ามกับโรงเรียนบพิตรพิมุข” (สัมภาษณ์วิชัย ชื่นชมพูนุช นักศึกษาวิชาพื้นฐาน รุ่น ๑ พ.ศ. ๒๕๐๕ คณะนิติศาสตร์ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

นักศึกษาท่านนี้เรียนจบมาได้อย่างชนิดที่นอกจากใจที่มุ่งมั่นกับความช่วยเหลือจากหมอผู้ใจบุญแล้วก็แทบไม่มีปัจจัยเกื้อหนุนเลย แต่ท่านก็ประสบความสำเร็จในชีวิตและได้เกษียณอายุราชการในตำแหน่งรองประธานศาลปกครองสูงสุด

การต่อต้านวิชาพื้นฐาน

แม้หลักสูตรวิชาพื้นฐานจะตอบโจทย์ตามวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งคณะศิลปศาสตร์ และความคาดหวังในอุดมคติของนักศึกษาระดับมหาวิทยาลัย แต่นักศึกษาส่วนใหญ่ยังมองภาพไม่ออกว่าจะเอาวิชาความรู้ซึ่ง (ณ ตอนนั้น) ยังมองไม่เห็นว่าจะเอาไปใช้ประโยชน์อย่างไรได้ นักศึกษาบางท่านมีความรู้สึกต่อต้านรุนแรงมากจนถึงกับเข้าไปต่อว่าอาจารย์อดุลต่อหน้า

“ตอนนั้นจอมพลสฤษดิ์ท่านมีอำนาจเป็นอธิการบดี (ที่จริงเป็นนายกสภามหาวิทยาลัย) อยู่ นักศึกษาก็ไม่ค่อยจะมีสิทธิ์มีเสียงเท่าไร ผมก็ไปต่อว่า อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ เป็นประจำ ผมไปบอกท่านว่าผมไม่ได้ตั้งใจจะเรียนวิชาพวกนี้หรอก ผมอยากรู้กฎหมายอย่างเดียว ตอนนั้นเรายังเด็กและไม่เข้าใจความสำคัญของสิ่งที่อาจารย์ท่านวางไว้ก็ไม่พอใจมาก

ตอนนั้นคนที่ไม่พอใจการเรียนวิชาพื้นฐานถึง ๒ ปีนั้นมีจำนวนมากพอสมควร สำหรับผมนั้น เจออาจารย์อดุลที่ไหนก็จะเข้าไปต่อว่าท่าน และด้วยความที่เรายังเด็ก ยังคะนองปาก บางทีก็ต่อว่าท่านค่อนข้างหยาบ ๆ ด้วยซ้ำ เพราะผมเป็นคนที่ไม่กลัวคนอยู่แล้ว ผมถามท่านว่า “เอาผมมาเช่อย่างนี้ทำไม แล้วผมจะได้อะไร พวกผมอยากเรียนกฎหมาย ผมไม่ได้อยากเรียนพวกนี้หรอก” ที่สำคัญคือยิ่งตอนสอบตกก็ยิ่งโกรธ

แต่แม้พวกเราจะต้องอย่างไร อาจารย์อดุลท่านก็มีความอดทนและเมตตาแก่นักศึกษามาก ท่านพยายามอธิบายกับพวกเราว่ามันเป็นประโยชน์กับเราอย่างไร ว่าต่างประเทศ เขาก็ทำกันทั้งนั้น ท่านบอกว่าวิชาพื้นฐานทั่วไปมันจะเสริมสร้างรากฐานให้เรา เหมือนกับการสร้างบ้าน ต้องมีเข็มที่มั่นคง ถ้าหากไม่ตอกเข็ม ฐานรากไม่ดีแล้ว เราไปรับวิชาที่เป็นวิชาชีพโดยลอย ๆ มันจะเก่งไม่ได้ ตอนนั้นแม้จะไม่เข้าใจ และไม่ค่อยเห็นด้วยกับคำอธิบายของท่าน แต่ก็อดทนเรียนไป

ด้วยความที่ผมมีความรู้สึกต่อต้านวิชาพื้นฐานเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ตอนเรียนก็เลย รู้สึกไม่เต็มใจเรียน และไม่ชอบเกือบทุกวิชา ยกเว้นวิชาวิทยาศาสตร์กับคณิตศาสตร์ ซึ่งผมถนัดอยู่แล้ว คณิตศาสตร์ที่ชอบเนื่องจากว่า ที่เขาสอนเป็นคณิตศาสตร์พื้นฐาน ไม่ได้แตกต่างกับสายวิทย์ ม.๘” (สัมภาษณ์วิชัช ชื่นชมพูนุช นักศึกษาวิชาพื้นฐาน รุ่น ๑ พ.ศ. ๒๕๐๕ คณะนิติศาสตร์ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

กล้าณรงค์ จันทิก นักศึกษาวิชาพื้นฐานรุ่น ๒ พ.ศ. ๒๕๐๖ คณะนิติศาสตร์ ก็แสดงความรู้สึกแบบเดียวกันว่า

“เริ่มต้นจากที่พวกเราเข้าไปแล้วมีความรู้สึกว้าว ไอ้ ๒ ปีเนี่ยมันเสียเวลา เรื่องอะไรเราอยากเรียนกฎหมาย เราอยากเรียนรัฐศาสตร์ เราอยากเรียนบัญชี เราอยากเรียนเศรษฐศาสตร์ แล้วเราต้องมาเรียนไอ้วิชาอะไรต่าง ๆ แม้กระทั่ง ภาษาอังกฤษ ซึ่งเราเห็นว่ามันไม่เป็นประโยชน์ เสียเวลาเปล่า ๆ แล้วเราเสียเวลา ๒ ปี เราต้องจบ ๕ ปี ก็เกิดการคุยกันในที่สุด ก็มีการชุมนุมประท้วง มีการขึ้นไปพูดไปจาอะไรต่าง ๆ มากมายพอสมควร แต่ในที่สุดท่านอาจารย์ ดร. อดุล ท่านก็ยอมนะครับ แล้วก็มีการแก้ไขระเบียบข้อบังคับของมหาลัย เพราะฉะนั้นผมกับศิลปศาสตร์รุ่น ๑ ก็จะไปต่อคณะอื่นพร้อมกัน เค้าอยู่ ๒ ปี ผมเรียนปีหนึ่งก็ไปต่อพร้อมกัน” (ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจาก นางอานิก อัมระนันท์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

ส่วนไตรรงค์ สุวรรณศิริ นักศึกษาวิชาพื้นฐาน รุ่น ๑ พ.ศ. ๒๕๐๕ ก็แสดงความเห็นว่า

“เมื่อเข้าธรรมศาสตร์ได้เนี่ย เราไม่มีสิทธิ์ที่จะไปเลือกเรียนใน ๒ ปีแรก เขาต้องให้เรียน ศิลปศาสตร์ร่วมกัน เพราะว่าท่าน ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ท่านเป็นเลขาธิการมหาวิทยาลัย แล้วท่านมาปฏิรูประบบการศึกษาของธรรมศาสตร์ใหม่ทั้งหมด ซึ่งระบบนั้นเป็นระบบ

ที่เขากำลังนิยมกันอยู่แล้วครับในอเมริกา ในญี่ปุ่นโดยเฉพาะ คือปราชญ์ทางการศึกษา
 ยุคนั้นเห็นว่าคนที่จบการศึกษาสาขาใดสาขาหนึ่งต้องมีความรอบรู้สาขาอื่นด้วย
 ถึงจะเรียกว่าเป็นบัณฑิต เพราะฉะนั้น ดร.อดุล ก็ให้นักศึกษาทุกคนที่เข้ามหาวิทยาลัย
 ที่สอบเอ็นทรานซ์ผ่านเข้าจะต้องเรียนวิชาสาขาต่าง ๆ เพื่อความรอบรู้ ซึ่งเป็น
 ประโยชน์มากนะครับ ครั้งแรกนี้ด้วยความที่เป็นเด็กก็คิดว่า คนอยากเรียนนิติศาสตร์
 นี่ทำไมต้องมานั่งเรียนวิทยาศาสตร์ ทำไมต้องเรียนประวัติศาสตร์โลก
 ทำไมต้องเรียนปรัชญา ทำไมต้องเรียนจิตวิทยา เขาอยากเรียนกฎหมาย
 หรือสาขาอื่นเขาอาจจะคิดอย่างนั้น เหมือนกันว่าทำไมต้องมาเรียนวิชาที่เขาไม่ได้
 สนใจจะเรียนนะครับ อยากเรียนรัฐศาสตร์ ก็อยากเรียนรัฐศาสตร์อย่างเดียว
 อยากเรียนเศรษฐศาสตร์ก็เรียนเศรษฐศาสตร์อย่างเดียว แต่ว่าพอจบมาแล้ว
 ทุกคนก็จะรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณท่าน ดร.อดุลมากเลย เพราะว่าเรามีความรอบรู้มาก”
 (ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจากนางอานิก อัมระนันท์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

ปัจจัยอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้นักศึกษาส่วนหนึ่ง (โดยเฉพาะรุ่นแรก คือรุ่น พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๐๖)
 มีความรู้สึกต่อต้านวิชาพื้นฐานเป็นอย่างมากเป็นพิเศษก็คือ การเรียนวิชาพื้นฐานเป็นเวลาสองปี
 ทำให้นักศึกษารุ่นนั้นไม่สามารถเรียนจบภายในเวลาสองปีได้ และทำให้นักศึกษารุ่นนั้นรู้สึกว่าคุณทำให้
 เสียโอกาสในหน้าที่การงานในอนาคต และทำให้มีการประท้วงในเวลาต่อมา

“การต่อต้านและประท้วงวิชาพื้นฐานครั้งนี้ ทำให้ผมคล้าย ๆ จะเป็นหัวโจกและ
 แกนนำในการแสดงความคิดเห็นของนักศึกษา การเคลื่อนไหวครั้งสำคัญอีกครั้งก็คือ
 การขอจบกฎหมายด้วยเวลาเพียงแค่ ๒ ปี คือปกติระยะเวลาที่ต้องเรียนในมหาวิทยาลัย
 คือ ๔ ปีที่อื่นเขาได้เรียนในคณะที่ตัวเองเลือกเลย แต่รุ่นผมต้องมาเรียนวิชาพื้นฐาน
 กับคณะศิลปศาสตร์ถึง ๒ ปี เหลือเวลาเรียนกฎหมายแค่ ๒ ปีหากอยากจบพร้อม
 เพื่อนรุ่นเดียวกันในมหาวิทยาลัยอื่น พวกเราส่วนใหญ่จึงต้องจบซ้ำไปอีกอย่างน้อย ๑ ปี
 รวมเวลาเป็น ๕ ปี แต่พวกผมขอต่อรองกับมหาวิทยาลัยว่าให้สิทธิสอบ จะได้สามารถ
 จบใน ๔ ปี และผมก็เป็น ๑ ใน ๒๐ คนที่เรียนกฎหมายจบใน ๒ ปี

ตอนนั้นผมนำเพื่อน ๆ เดินขบวนไปเจรจากับคณบดี แต่ก่อนพบคณบดีผมก็พากัน
 เดินไปหาอาจารย์อดุลให้ช่วยพูดก่อน เพราะตอนนั้นพวกเราารู้สึกว่าสาเหตุที่ทำให้เรา
 ไม่จบพร้อมที่อื่นก็คืออาจารย์อดุล และได้ต่อว่าท่านอย่างรุนแรงว่า “อาจารย์นั่นแหละ
 เป็นเหตุให้พวกผมเดือดร้อน” อาจารย์อดุลท่านบอกว่าให้ไปหาพระยาอรรษา พวกผมก็ไป

ที่แรกมีพวกที่เรียนเก่งเดินนำหน้า บอกว่าจะเป็นคนเจรจากับพระยาอรุณฯ เอง ก่อนจะเดินถึงนี้แต่ละคนพูดร้ายเหตุผลจ้อ ๆ แต่พอไปถึงเจอผู้ใหญ่เข้าก็พูดไม่ออก บอกไม่ได้ ผมก็เลยต้องเป็นคนพูดเอง อาจารย์ท่านก็บอกว่า “ในเมืองนอกเขาก็เรียนกันอย่างนี้ ต้องเรียนวิชาพื้นฐานก่อน แล้วค่อยมาเรียนกฎหมายนะครับ จะรีบจบไปทำไม” ท่านว่า จะรีบจบไปไหน แม้กระทั่ง ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ถ้าจบตามหลักสูตรท่านจะไม่ได้ที่ ๑ เพราะมีคนเก่งกว่าท่าน แต่มีเหตุให้เนติบัณฑิตสภาของอังกฤษต้องงดการสอบไปปีหนึ่ง ผลก็ปรากฏออกมาว่าท่านได้ที่ ๑ ของสำนักเนติบัณฑิตของอังกฤษ จนเขาต้องมี เสนีย์เดียให้ท่าน เพราะว่าท่านเป็น oversea student ที่สอบได้ที่ ๑

ผมก็บอกว่าแบบนี้ไม่ยุติธรรม ท่านก็บอกให้อธิบายเหตุผลว่าไม่ยุติธรรมอย่างไร ผมก็บอกท่านไปว่า “ในบรรดานักศึกษานิติศาสตร์ในประเทศไทย มีพวกผม เพียงรุ่นเดียวที่จะต้องจบ ๕ ปี เป็นอย่างนี้แล้วใครจะจ้างพวกผม” คือสมัยนั้น คณะที่ต้องเรียน ๕ ปี เช่น คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จะได้เงินเดือนเริ่มต้น ที่ ๑,๒๐๐ บาท ถ้าเรียน ๔ ปี จะได้ ๑,๑๐๐ หรือ ๑,๐๕๐ บาท สำหรับ คณะที่เรียน ๕ ปีเหมือนกันทุกรุ่น บริษัทเขาก็จ้างได้ไม่มีปัญหาเพราะแต่ละรุ่น เงินเดือนเท่ากัน แต่สำหรับพวกผมที่เรียนห้าปีอยู่รุ่นเดียว และมีความรู้ เท่าคนที่เรียน ๔ ปี แล้วใครจะยอมจ่ายแพงกว่าเพื่อคนที่มีความรู้เท่ากัน” (สัมภาษณ์วิจัย ชื่นชมพูนุช นักศึกษาวิชาพื้นฐาน รุ่น ๑ พ.ศ. ๒๕๐๕ คณะนิติศาสตร์ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

การประท้วงครั้งนี้ประสบผลสำเร็จตามข้อเรียกร้องของนักศึกษาและเป็นอีกสาเหตุสำคัญที่ทำให้ทางมหาวิทยาลัยตัดสินใจปรับหลักสูตรวิชาพื้นฐาน ๒ ปีให้เหลือเพียง ๑ ปี ในรุ่นที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๐๗) เป็นต้นมา

รุ่นปล่อยผี

ใน พ.ศ. ๒๕๐๘ สิ่งที่เป็นเรื่องใหญ่ที่สุดเรื่องหนึ่งสำหรับนักศึกษารัฐศาสตร์ที่เรียนมาแล้ว เกิน ๔ ปีก็คือ ทางมหาวิทยาลัยดำเนินแผนลดจำนวนผู้เรียนอย่างขนานใหญ่ และเริ่มออกกฎให้นักศึกษาต้องจำกัดเวลาการจบการศึกษาให้แล้วเสร็จภายในเวลา ๘ ปี ซึ่งเป็นมาตรการที่ตอบสนองกับการสอบคัดเลือกเข้ามหาวิทยาลัยซึ่งจำกัดจำนวนนักศึกษาในธรรมศาสตร์ให้อยู่ในระดับที่สามารถ “ควบคุมคุณภาพ” ได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เนื่องจากอาจารย์คุดและผู้บริหารมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์มองว่า การมีนักศึกษาตกค้างจำนวนมาก (มีสถิติว่ามีนักศึกษามากที่สุดในตอนนั้นถึง ๒๐,๐๐๐ คน) จะทำให้บุคลากร สถานที่ ห้องสมุด และปัจจัยต่าง ๆ ไม่เพียงพอกับการบริการ นักศึกษา

ปัจจัยสำคัญคือ อาจารย์อดุลซึ่งจบการศึกษาจากสหรัฐอเมริกา มองว่า นักศึกษาปีสูงส่วนหนึ่ง อาจใช้เวลาที่เกินแปดปีนี้สร้างอิทธิพลทางความคิดทางการเมืองแบบสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์ ให้นักศึกษารุ่นหลัง นอกจากจะกำหนดเวลาให้จบใน ๘ ปี แล้วนักศึกษาที่เรียนมาเกิน ๘ ปีอยู่แล้ว จะถูกให้ออกทั้งหมดหากไม่สามารถสอบให้จบในปีการศึกษา ๒๕๐๘ ที่สำคัญคือ ยังมีการเสนอ ข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ว่าด้วยการสมัครเข้าเรียน พ.ศ. ๒๕๐๒ และ พ.ศ. ๒๕๐๕ ว่าห้าม ไม่ให้ผู้ที่ถูกให้ออกจากการเป็นนักศึกษาเพราะเรียนเกิน ๘ ปีเข้ามาสมัครสอบเป็นนักศึกษาปี ๑ ใหม่ ทำให้ผู้ที่ไม่สามารถสอบผ่านในรุ่น “ปล่อยผี” นี้ หมดโอกาสที่จะเข้ามาเรียนในธรรมศาสตร์อีกต่อไป เพราะอาจารย์อดุลเห็นว่านักศึกษากลุ่มนี้ไม่มีมาตรฐานและไม่สมควรแก่การเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัย (อ้างแล้วในบทที่ ๓: เอกสารงานประชุมสำนักอธิการบดี เรื่อง ข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ว่าด้วยการสมัครเข้าศึกษาชั้นปริญญาตรีคณะต่าง ๆ และการสอบคัดเลือกเพื่อเข้าศึกษาชั้นปริญญาตรี พ.ศ. ๒๕๐๒)

เมื่อมีการออกกฎใหม่แบบนี้ นักศึกษาที่ตกค้างทั้งหลายจึงเดือดเนื้อร้อนใจโดยทั่วกัน จนบางคน ที่เห็นว่าตัวเองจะต้องสอบไม่ผ่านภายในเวลาที่กำหนด เพราะมีวิชาที่ยังไม่ผ่านติดค้างเกินกว่าโควต้า ที่อนุญาตให้สอบได้ในหนึ่งปี จึงมีปฏิกริยาต่อต้านนโยบายของมหาวิทยาลัยอย่างรุนแรง และนักศึกษากลุ่มนี้ทราบดีว่าผู้ที่อยู่เบื้องหลังนโยบายนี้คืออาจารย์อดุล จึงได้มีการค้นหาทางออกอย่างสิ้นหวัง จนถึงขั้นเขียนบัตรสนเท่ห์ข่มขู่ทำร้ายอาจารย์อดุล ซึ่งนับเป็นการต่อต้านขั้นรุนแรงที่สุดเท่าที่เคยมี นักศึกษาประท้วงนโยบายของผู้บริหารมหาวิทยาลัย (อ้างแล้วในบทที่ ๓: (หจธ. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๘) (๓๑).)

“ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้มีคนมองท่าพระจันทร์เป็นที่มั่วสุมเพราะสมัยนั้น คนที่เรียนหลาย ๆ ปีแล้วยังไม่จบเสียที หรือพวกนักศึกษารุ่นเก่า ๆ จะชอบมารวมตัวกัน ในท่าพระจันทร์หลังเวลาทำงาน ตอนนั้นมีการออกกฎใหม่ว่าจะจำกัดให้เรียนได้ ภายในเวลา ๘ ปี หากยังไม่จบก็จะรีไทร์ โดนลบชื่อออกจากมหาวิทยาลัย สมัยนั้นปกติแล้วจะมีบัณฑิตจบปีละ ราว ๔๐๐ คน แต่รุ่นที่ผมจบใน พ.ศ. ๒๕๐๘ มีบัณฑิตทั้งหมดรวม ๔๐๐๐ คน บางคนก็เรียกว่าเป็นรุ่นปล่อยผี เพราะปล่อย คนที่เรียนมานานแล้วยังไม่จบเสียทีให้จบไปให้หมด ๆ รุ่นพี่คนที่บอกว่า น้ำหน้าอย่างผมไม่มีสิทธิ์ได้เรียนธรรมศาสตร์ ก็จบในปีนั้นพร้อมผม รับปริญญา พร้อมกับผม รวมทั้งครูที่สอน ป.๔ ผม ก็รับปริญญาพร้อมผมกัน และนี่อาจจะ เป็นเหตุให้พวกผมได้มีโอกาสเป็นรุ่นเดียวที่ได้เข้าไปปรับพระราชทานปริญญาบัตร ถึงในวังสวนจิตรฯ เพราะปีนั้นพระราชทานวันเดียวไม่แล้ว เฉพาะนิติศาสตร์คณะเดียว ก็มีบัณฑิตจบ ๑,๗๐๐ คน แต่มีคนที่จบใน ๔ ปีเพียง ๒๐ คน และผมเป็นหนึ่งในนั้น

สมัยนั้นรัฐบาลอาจจะมองว่าเวลาจะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอะไร นักศึกษาธรรมศาสตร์ก็จะแสดงการคัดค้าน เขามองว่ามีสาเหตุมาจาก อาจารย์ปรีดี

คำว่า “การเมือง” ในชื่อมหาวิทยาลัย และจำนวนนักศึกษาที่ไม่จบเสียที่แต่ยัง “มั่วสุม” กันในมหาลัย ดังนั้นการที่ทหารเข้ามาเป็นผู้บริหารมหาวิทยาลัยแล้ว ให้เพิ่มค่าเรียนจาก ๔๐ เป็น ๔๐๐ บาท โดยฉัตร ศรียานนท์ ใน พ.ศ. ๒๕๐๐ (ในความเป็นจริงคือ พ.ศ. ๒๕๐๒) มีการประท้วงของนักศึกษา นำโดยนายชวน หลีกภัย และ การ “ปล่อยผี” ให้จับกันให้หมดใน พ.ศ. ๒๕๐๘ ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของการสลายพลังของนักศึกษารวมศาสตร์ทั้งสิ้น

ในทัศนะของผม การวางหลักสูตรวิชาพื้นฐานของอาจารย์อดุลไม่ใช่ การล้มล้างระบบเดิม แต่เป็นการขยายผล ดูจากเพลงมอญดูดาวซึ่งเป็น เพลงประจำมหาวิทยาลัย เป้าหมายของธรรมศาสตร์ก็คือการผลิตนักปกครองที่ดี การที่เอาวิชาพื้นฐานเข้ามาให้นักปกครองได้มีโอกาสเรียนรู้ก็คือการสร้างคน เป็นนักปกครองที่ดี มันไม่ใช่ล้มล้างระบบเก่า นี่หมายถึงคนที่เข้าใจมัน แต่ถ้าเป็นคน que คิดทางอกุศลก็จะมองไม่เห็นภาพนี้”
(สัมภาษณ์วิชัย ชื่นชมพูนุช นักศึกษาวิชาพื้นฐาน รุ่น ๑ พ.ศ. ๒๕๐๕
คณะนิติศาสตร์ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

กิจกรรมนักศึกษา

นักศึกษารวมศาสตร์ได้ชื่อว่าเป็นนักกิจกรรมตัวยงในบรรดานักศึกษามหาวิทยาลัยในประเทศไทยทั้งหมด กิจกรรมทั้งหลายก็มีทั้งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแสดงออกทางการเมือง อาจจะเป็นประท้วงการเมือง ล้อการเมือง และเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการเมือง หรือจะเป็นกิจกรรมเพื่อความบันเทิงสามัคคีอย่างดนตรี และกีฬาต่าง ๆ และรวมถึงกิจกรรมออกค่ายต่างจังหวัด

“...สมัย ดร.อดุล เป็นเลขาธิการท่านก็ให้ Freedom นะ ให้อิสระภาพ ให้เสรีภาพ แต่ว่าแสดงออกอยู่ภายในกรอบของมหาวิทยาลัยนะครับ ที่จะไม่ก่อให้เกิดผล ออกไปนอกมหาวิทยาลัยมาก จนเป็นที่เสียหายกับมหาวิทยาลัย หรืออาจจะเป็น ที่เสียหายต่อความมั่นคงของประเทศ ยกตัวอย่างเช่นว่า วันสถาปนามหาวิทยาลัย ท่านไม่เคยห้ามเลยนะครับ พวกเราขึ้นไปแสดงละครบนเวทีเพื่อการเฉลิมฉลอง แล้วก็ดำรงรัฐบาลกันนี้ เพียงแต่ว่ามันก็ไม่ได้เป็นข่าว ไม่ได้ออกทีวี ผมยังจำได้เลย รุ่นพวกผมนี้ ขึ้นไปเล่นลิเก เรื่องจันทโครพ แล้วคนที่ออกมาคนแรกนี่ผมจำไม่ได้ว่าเป็นใคร ก็ร้องเพลงลิเกว่า พระยาพหลเป็นต้นเหตุ พระ (องค์เจ้า) บวรเดชเป็นต้นเรื่อง ชักเอาเจ้าไปเข้าป่า (ขึ้นไปทำเนียบรัฐบาล) ปล่อยให้หมามาครองเมือง นี่เราเล่นได้ถึงขนาดนั้นเลยนะครับ เราต่อกันได้ถึงขนาดนั้นเลย พอร้องออกไปก็เฮกันตึงเลย ดร.อดุล ท่านก็ไม่ได้ว่าอะไร

ท่านก็นั่งหัวเราะ เพียงแต่ที่ท่านขอว่าอย่าให้มันมีปัญหารุนแรง ไปปะทะกับตัวรัฐบาล
เท่านั้นเอง เพราะท่านต้องรักษานักศึกษาของท่านด้วย เหมือนกรณีผมไง
ถ้ารุนแรงไปนี่ผมรุนแรง เขาก็คิดจะลบชื่อผมท่านต้องเข้ามาปกป้องผม
แต่ว่าปกติแล้วถ้าเราอยู่ในกรอบที่ไม่เป็นอันตรายกับตัวเรา ไม่เป็นอันตราย
ต่อความมั่นคงของประเทศ ถ้าอยู่ในกรอบนั้นนะครับท่านก็อนุญาต
(สัมภาษณ์ไตรรงค์ สุวรรณศิริ นักศึกษาวิชาพื้นฐาน รุ่น ๑ พ.ศ. ๒๕๐๕ คณะนิติศาสตร์
ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจากนางอานิก อัมระนันท์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

“นอกจากการปรับหลักสูตรการเรียน การสอน ในเรื่องการใช้ชีวิต
ในมหาวิทยาลัยอาจารย์อดุลย์ยังส่งเสริมให้นักศึกษาทำกิจกรรมชุมนุมที่หลากหลายมาก
ในส่วนที่ผมได้โอกาสทำกิจกรรมมีชมรม Young English Club และการอาสาพัฒนาชนบท

Young English club อาจารย์ได้ร่วมกับอาจารย์ ดร.เฉลา ชักชวนนักศึกษา
มาพูดคุยกันเป็นภาษาอังกฤษตอนเย็น ๆ ใครหลุดภาษาไทยขึ้นมาคำหนึ่ง
ก็จะโดนปรับสติหนึ่ง ค่ากัวยเดียวขณะนั้นราคาชาวมละ ๓ บาท ค่ารถเมล์ ๕๐ สตางค์
เงินหนึ่งสลึงจึงเป็นเงินที่มีค่าไม่น้อยในสมัยนั้น ผมก็ได้ประโยชน์จากกิจกรรมนี้
เป็นอย่างมาก เมื่อผมจบการศึกษาได้รับราชการเป็นปลัดอำเภอที่จังหวัดอุดรธานี
ซึ่งขณะนั้นมีฐานทัพของกองทัพสหรัฐอเมริกาตั้งอยู่ผมได้ใช้ภาษาอังกฤษ
ในการสื่อสารประสานงานกับเจ้าหน้าที่สหรัฐที่มาประจำการอยู่ จนต่อมา
ได้ตั้งบริษัทจัดหางานสล้อท จำกัด ใน พ.ศ. ๒๕๒๐ ภาษาอังกฤษที่ผมได้
เรียนรู้จากกิจกรรมที่อาจารย์อดุลย์ก่อตั้งขึ้นทำให้ผม สร้างฐานะมาจนทุกวันนี้
และในเวลาต่อมาผมยังได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ใน พ.ศ. ๒๕๔๐

ในส่วนของ กิจกรรมอาสาพัฒนาชนบทมีทั้งกลุ่มของธรรมศาสตร์เอง
เช่น “ชุมนุมอีสาน” หรือที่เรียกกันว่า “โดมที่ราบสูง” กับ “ชุมนุมนิสิตนักศึกษา
อาสาพัฒนา” ที่ทุก ๆ มหาวิทยาลัยมาร่วมกันทำกับกลุ่มนักศึกษาคริสเตียน
ที่อยู่เชิงสะพานหัวช้าง ผมเป็นประธานคนแรกของกลุ่มนี้และที่ธรรมศาสตร์ด้วย

อาจารย์อดุลย์เป็นคนที่สนับสนุนและส่งเสริมให้นักศึกษาทำกิจกรรมอาสาพัฒนา
ตามแนวทางการตอบแทนบุญคุณของประชาชน ผมยังจำคำของอาจารย์ได้ที่บอกว่า

“อิฐทุกก้อน ซอล์์ทุกแท่ง มาจากหยาดเหงื่อแรงงานของชาวบ้าน
เพราะฉะนั้นนักศึกษาจึงมีหน้าที่ต้องตอบแทนบุญคุณ”

เราก็ไปออกค่ายอาสาพัฒนา ไปใช้ชีวิตในชนบท ไปช่วยสร้างฝาย
สร้างโรงเรียน สร้างวัดต่าง ๆ ทำให้เกิดสำนึกที่ดีในหมู่นักศึกษา
ก็ก่อให้เกิดตำนานทำให้นิสิตนักศึกษาตื่นตัวเป็นครั้งแรกในยุคนั้น
ก่อนที่จะพัฒนาต่อมากลายเป็นศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยในภายหลัง”
(สัมภาษณ์ประจวบ ไชยสาส์น ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจาก
นางอานิก อัมระนันท์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

นักศึกษาเดินพาเหรด

กิจกรรมนักศึกษาที่เป็นที่รู้จักของคนภายนอกของธรรมศาสตร์อื่น ๆ นั้นยังมีอยู่อีกมากมาย เช่น งานฟุตบอลประเพณี จีวรธรรมศาสตร์ โขนธรรมศาสตร์ สภาหน้าโดม งานวันทรงดนตรี เป็นต้น และนักกิจกรรมส่วนใหญ่ก็มักกลายเป็นผู้มีชื่อเสียงในสังคม เช่น นักกิจกรรมผู้นี้

“ขณะที่อยู่ธรรมศาสตร์นั้น (พ.ศ. ๒๕๐๙-๒๕๑๒) เป็นตัวกิจกรรมนำดูเลย เป็นกรรมการนักศึกษา เป็นกรรมการชุมนุมพุทธศาสตร์ ชุมนมปาฐกถาและไต่वाที่ ชุมนมนาฏศิลป์ศิลปะการแสดง และชุมนุมรักบี้ สำหรับชุมนุมแรก ๆ คงไม่มีใครสงสัย แต่ชุมนุมรักบี้คนอาจจะสงสัย ก็อยากขยายความว่าเล่นไม่เป็นแต่ดูเป็นและชอบดู จนเป็นที่รักใคร่พอใจของชาวคณะรักบี้ เมื่อแต่ละคณะต้องส่งตัวแทนหนึ่งคน

เข้าไปเป็นกรรมการชุมนุมรักบี้ เขาก็เลยขอร้องว่าจากศิลปศาสตร์ขอให้ให้เรา
เขาไม่ยอมได้คนอื่น เขาไม่แน่ใจว่าจะเข้ากับพวกเขาได้หรือไม่ สำหรับเรานั้นคลุกคลี
กับเขาตลอดสี่ปี หาน้ำเย็นให้เขา เอาน้ำเย็นให้เขาดื่ม ตามไปดูไปเชียร์ทุกนัด เขาก็เลยมั่นใจ
สบายใจว่าอยู่กับพวกเขาได้แน่นอน ก็เลยได้เป็นกรรมการชุมนุมรักบี้กับเขาด้วย

ชีวิตสมัยอยู่ธรรมศาสตร์สนุกมาก อิสระเสรีมีแก่นสารของชีวิตหลายรูปแบบ
ทั้งความรู้และการทำกิจกรรมพิเศษด้วยตัวเอง เป็นคนสนุกสนานก็เลยได้เป็นเชียร์ลีดเดอร์
ได้เป็นคนจัดขบวนพาเหรดวันฟุตบอลประเพณี ได้เป็นผู้แสดงทั้งร้องรำทำเต้นต่าง ๆ
ได้เป็นตัวแทนของมหาวิทยาลัยในหลาย ๆ โอกาส เช่น การอ่านทำนอง
เสนาะสดุรีชกาลที่ห้า การเข้าร่วมการแสดงงานดนตรีห้ามมหาวิทยาลัย การไปประชุม
เยาวชนเอเชียที่ไต้หวัน รู้สึกว่าตัวเองนั้นได้ประสบการณ์มากมายไม่มีอะไรปิดกั้น
การแสวงหาคุณภาพชีวิตให้กับตน และได้เปิดโลกทัศน์อย่างต่อเนื่อง ความรู้ ทัศนคติ
ค่านิยม และประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ได้มาในความเป็นศิลปศาสตร์ธรรมศาสตร์
ทำให้ ดร.เสรี วงศ์มณฑา มาเป็นอยู่ตรงจุดที่ยืนอยู่ทุกวันนี้ และคิดว่าคงไม่ยอมถอย
หรือหยุด แต่จะก้าวต่อไปเรื่อย ๆ ตามหลักปรัชญาของอริสโตเติลที่กล่าวว่า
“คุณค่าของมนุษย์อยู่ที่การพัฒนา หากมนุษย์หยุดพัฒนา มนุษย์นั้นย่อมไร้ค่าความเป็นคน...”

(เสรี วงศ์มณฑา นักศึกษาวิชาพื้นฐานรุ่นที่ ๕ พ.ศ. ๒๕๐๙

เขียนไว้ใน ธรรมศาสตร์ ๖๐ ปี (๒๕๓๗: ๑๘๐))

นอกจากนั้นยังมีนักกิจกรรมอีกท่านหนึ่งที่เมื่อเรียนจบไปจากธรรมศาสตร์แล้วก็ได้เป็นถึง
นายกรัฐมนตรีของประเทศไทย และยังมีบางท่านที่ได้ไปเป็นผู้บริหารประเทศ

“ความจริงผมก็อยากเรียนว่าท่านอาจารย์ (อดุล) นั้น จิตใจกว้างมาก ท่านมาดู
พวกเราเล่นทุกครั้งเลยนะครับ โดยเฉพาะจ๊ว เรียกว่าหัวเราะจนตลกเก้าอ์เลยนะฮะ
คือท่านหัวเราะเพราะเราเอาไอ้สิ่งที่ท่านทำมาออกรายการ แล้วก็เล่นเป็นจ๊ว
แล้วจ๊วที่เราเล่นนี้เราก็ไปซุ่มจากจ๊วจริง ๆ เยาวราชสมัยนั้น แล้วก็ไม่พากย์แบบที่
เราเห็นจ๊วตอนหลัง คนแสดงเป็นผู้พูดเอง แล้วพูดเป็นภาษาไทยปนจีน มันก็มีบรรยากาศอื่น ๆ

มีอยู่ปีหนึ่งนะครับ เราไปเล่นปีใหม่วันที่ ๑ มกราคม ซึ่งบรรยากาศมันไม่ให้
เป็นปีที่เรามีข้อพิพาทกับกัมพูชาเรื่องเขาพระวิหาร คณะต่าง ๆ เขาก็แสดงแต่ว่า
ธรรมศาสตร์นี้เขาให้แสดงหลังเพื่อน เพราะฉะนั้นตอนที่เราแสดงนั้นมัน
จะสวัสดีปีใหม่กันแล้ว คนก็ฮือไปสนามหลวงหมด บนเวทีเหลือแต่พวกเราแต่งตัว
ชุดโขนอยู่นะครับ แล้วก็ข้างล่างคนดูมีอาจารย์อดุลนั่งอยู่กับคนอื่นอีกไม่กี่คนนะครับ

คนที่เล่นแสดงกับพวกเรานี้อายเลยนะครับ เพราะมันไม่มีคนดูแล้ว
 เพราะคนวิ่งไปสวัสดิ์ปีใหม่กัน ท่านอาจารย์นั้นอยู่เป็นกำลังใจจนกระทั่งเลิก
 ผมยังจำเหตุการณ์ระลึกถึงความมีน้ำใจของท่านอยู่จนทุกวันนี้ครับ”
 (สัมภาษณ์ชวน หลีกภัย ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจาก
 นางอานิก อัมระนันท์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

“ในตอนนั้นกิจกรรมของนักศึกษาจะไปในทางไต้หวัน ไต้หวัน ไต้หวัน ไต้หวัน
 ศิลปะการละคร เราก็สนุกไปเรื่อย เราไม่ได้คิดอะไรมาก บางคนก็ร้องเพลง
 แต่กิจกรรมเกี่ยวกับทางการเมืองจะไม่ค่อยมี อย่างมากก็แค่การปาฐกถาไต้หวัน
 แล้วหลายคนก็พูดเก่งมาจนมาประกอบอาชีพ ก็เพราะการได้เป็นอยู่ในกลุ่มชมรม
 การละคร ก็มาเป็นผู้กำกับก็มี มาเป็นนักไต้หวันก็มี มาเป็นนักพูดก็หลายคน
 แต่สิ่งที่พวกเราค่อนข้างที่จะภูมิใจมาก ๆ ก็คือการอยู่ใกล้ชิดกับอาจารย์
 มีปัญหาท่านก็ดูแล เด็กต่างจังหวัดนี้จะว่าเหว ไกลพ่อไกลแม่ บางคนก็มีความรู้สึก
 อย่างผมก็มีความรู้สึกเหมือนเหมือนกับท่านอาจารย์อดุลเป็นคุณพ่อของพวกเรา
 ดูแลใกล้ชิด และนั่นคือความรู้สึกที่มีต่ออาจารย์อดุล ในช่วงเรียนศิลปศาสตร์

ในช่วงนั้นผมก็เป็นส่วนหนึ่งที่เป็นนักศึกษามาจากอีสาน ก็มีคุณประจวบ ไชยสาส์น
 สุทัศน์ เงินหมื่น ดวงเด่น ไชยคุณ กิจกรรมที่ผมเรียนเมื่อสักครู่ก็คือกิจกรรม
 ของมหาวิทยาลัย ชุมชมการละคร ชุมนุมไต้หวัน แต่ในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๗ - ๒๕๐๘ นี้
 ความตื่นตัวทางการเมืองก็ค่อนข้างที่จะสูงขึ้น อาจารย์อดุล ก็ให้ข้อคิดว่า พวกนักศึกษา
 ทั้งหลายเรานี้จะห่างประชาชนไม่ได้ ประชาชนคือผู้ที่เราจะต้องมีความสัมพันธ์
 และใกล้ชิด เพราะเป็นบุคคลที่เสียภาษีให้เราได้มีโอกาสมาเรียน ก็มีการตั้งชุมนุมอีสาน
 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือขึ้นมา กิจกรรมก็คือออกไปพัฒนาพื้นที่ตามชนบท
 ไปสร้างโรงเรียนบ้าง สร้างแหล่งน้ำบ้าง สอนหนังสือบ้าง ซึ่งก็นำมาสู่การเคลื่อนไหว
 ของกลุ่มนักศึกษาต่าง ๆ ในการที่จะหันตัวออกไปรับใช้ประชาชนในชนบท แนวคิด
 อันนี้ก็มาจากท่านอาจารย์อดุลให้ข้อคิดว่าเราจะต้องไม่ห่างประชาชน ผมจึงมี
 คำตอบชัดเจนว่า แนนอนอาจารย์อดุล มารับผิดชอบในช่วงเผด็จการ แต่นั่นไม่ใช่
 สาระสำคัญ สาระสำคัญคือแนวความคิดของผู้ที่มารับผิดชอบนั้นรับใช้
 ประชาชนหรือไม่ ตรงนั้นมากกว่าครับ จึงมาคิดว่าให้ความสำคัญกับ
 แนวความคิดมากกว่าจะให้ความสำคัญกับว่ามีที่มาอย่างไร

ปรัชญาของธรรมศาสตร์คือ ธรรมศาสตร์รักประชาชน รับใช้ประชาชน
 และประเทศชาติ ตรงนี้เองละครับเป็นสิ่งที่ท่านอาจารย์อดุลก็สอนพวกเรา
 เรียนไปก็ต้องรับใช้ประชาชน ช่วงเรียนก็ทำตัวให้เป็นประโยชน์ต่อประชาชน
 และท่านก็ให้การสนับสนุนในการตั้งกลุ่มของชุมนุมอีสาน ธรรมศาสตร์
 และกลุ่มอื่น ๆ เช่น ภาคใต้ก็มีกลุ่มทักษิณ นักศึกษาทักษิณ ภาคเหนือก็มี

แล้วออกไปพัฒนา ช่วงนั้นนักศึกษา ก็เริ่มมีความคิดที่จะออกมาไม่ว่าจะเรียน เพื่อที่จะเจริญเติบโตของตัวเอง แต่เรียนเพื่อที่จะไปรับใช้ชาติ รับใช้ประชาชน เวลาส่วนหนึ่งของการเรียนในช่วงปิดภาคเรียนจึงเป็นเรื่องทำกิจกรรมในการสร้างค่ายอาสาพัฒนา แล้วก็พัฒนามาเรื่อยๆจนเติบโตมาจนถึงมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วง ๑๔ ตุลา ซึ่งผมเองก็มีบทบาทส่วนหนึ่งในการที่จะเคลื่อนไหว ใน ๑๔ ตุลา ในช่วงนั้นนะครับ เป็นการเรียกร้องหาประชาธิปไตย เป็นการเรียกร้องที่จะได้รัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตย ก็จึงเกิดเหตุการณ์วิปโยคขึ้นมาทุกอย่างที่เราทราบกัน

อย่างที่ผมเรียนเมื่อสักครู่นี้ว่าอาจารย์อดุล ได้รับแต่งตั้งมาให้ผิดชอบในช่วงเผด็จการ แต่วิธีการของท่านในช่วงการทำงานนั้น ท่านพยายามปลูกฝังแนวความคิด ประชาธิปไตยให้กับประชาชนได้อย่างดี และอย่างมาก และให้ความโอบอ้อมอารี ให้ความดูแลลูกศิษย์ลูกหา สอดคล้องกับสภาพสังคมไทยที่ว่า ครูบาอาจารย์ ไม่ใช่เฉพาะผู้ที่มานั่งสอนแล้วก็หนี แต่กลับมาดูแลเอาใจใส่ เรื่องส่วนตัว แนะนำการแก้ปัญหา แนะนำให้ออกไปตั้งค่ายอาสาสมัคร ไปช่วยชาวบ้าน บางครั้งก็แนะนำว่าไปขอทุนอุปการะจากมูลนิธิโน่น มูลนิธินี้ ซึ่งพวกเราก็ซาบซึ้ง ผมจึงเรียนว่าส่วนหนึ่งของพวกเราที่เติบโตมา มีอาชีพ มีตำแหน่ง มีโอกาส รับใช้ประชาชน ประเทศชาตินั้น อาจารย์อดุล เป็นผู้ที่ปลูกฝังพวกเรามา ไม่ใช่ให้เรามาเติบโต มีเงินมีทอง มีตำแหน่ง แล้วก็ลอยตัวเหนือชาติ เหนือประชาชน ลอยตัวอยู่แต่พวกเรา หันกลับไปหาชาวบ้านซึ่งเป็นผู้ที่ให้ภาษีอากรมาตั้งธรรมศาสตร์ สอดคล้องกับจิตวิญญาณธรรมศาสตร์ ตั้งขึ้นมาเพื่อช่วยลูกชาวบ้าน คนยากคนจนครับ”

(สัมภาษณ์สุทัศน์ เงินหมื่น ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจาก นางอานิก อัมระนันท์
เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

กิจกรรมส่วนหนึ่งก็เป็นส่วนต่อขยายจากในห้องเรียน ที่ทำให้นักศึกษาระบบธรรมศาสตร์ได้เอา วิชาความรู้ที่นอนนิ่งอยู่ในตำรา มาสร้างกิจกรรมให้ความรู้ที่นั่นเกิดมีชีวิตขึ้นมา

“ผมยังเป็นคนแรกๆที่จัดให้มีกิจกรรมศาลจำลองขึ้นที่หอประชุมใหญ่ ซึ่งเป็นคล้าย ๆ แบบฝึกหัดในการว่าความ จำได้ว่าวันที่จัดศาลจำลองคือวันที่ ๗ สิงหาคม ปีสุดท้ายที่ผมจบ พ.ศ. ๒๕๐๘ โดยเอาแบบมาจากอ็อกซฟอร์ด และผู้ที่แนะนำ ให้จัดก็คือ อาจารย์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ผมเองก็ร่วมแสดงการว่าความโต้สวนคดีด้วย”

(สัมภาษณ์วิชัย ชื่นชมพูนุช นักศึกษาวិชาพื้นฐาน รุ่น ๑ พ.ศ. ๒๕๐๕ คณะนิติศาสตร์
๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

นักกิจกรรมของธรรมชาติทั้งหลายล้วนเลือกทำกิจกรรมนั้น ๆ ตามความชอบความถนัด และความสนใจส่วนตัว หลายท่านก็มีชื่อเสียงโด่งดังในระดับประเทศตั้งแต่ยังเรียนไม่จบเสียด้วยซ้ำ ผลงานของนักกิจกรรมบางท่านมีผลต่อยุคสมัย และมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงในเชิงลึกของสังคม เช่นผลงานของนักกิจกรรมท่านนี้

“เมื่อเข้ามาในธรรมชาติผมไปเข้าชมรมวรรณศิลป์ เพราะเหมาะกับ คนชอบอ่านหนังสือแบบผม ตอนนั้นชมรมเพิ่งก่อตั้งได้เพียง ๓ ปี (ก่อตั้ง พ.ศ. ๒๕๐๕) ผมก็ไปสมัครเป็นสมาชิก และได้ฝึกเขียนกลอนและเป็นตัวแทนไปแข่งกลอนสดกับที่อื่น กลายเป็นแชมป์กลอนสดของชมรมวรรณศิลป์ธรรมชาติ โดยการได้เป็นตัวแทน ตอนนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับว่าอยู่ปีไหนแต่วัดกันที่ฝีมือฝีปาก ตอนนั้นมีสมัคร ในนามส่วนตัวไปแข่งขันกลอนสดที่มีการถ่ายทอดทางโทรทัศน์ด้วย โดยให้หัวข้อแล้วให้เขียนกลอน ๘ วรรคภายในเวลา ๕ นาทีคล้าย ๆ กลอนสักวา

ยุคนั้นเป็นยุครุ่งเรืองของชมรมวรรณศิลป์ธรรมชาติ พวกกรุ๊ปใหญ่ที่มีชื่อเสียงก็เช่น คุณเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ วสันต์ สร้อยพิสุทธิ์ ทวีสุข ทองถาวร นิภา บางยี่ขัน ดวงใจ รวิปริษาและอีกหลาย ๆ ท่าน เวลามีไปแข่งที่ไหน รุ่นพี่ก็มาช่วยติวกัน พวกนี้แม้จะห่างกับผมหลายรุ่นก็ยังมาช่วยอยู่ บางคนก็ยังไม่จบเพราะเรียนแปดปี

ตอนนั้นในธรรมชาติเริ่มมีค่ายอาสาสมัคร ผมก็สมัครไปค่ายกับเขาด้วย เพราะรู้สึกว่ายากช่วยชาวบ้าน และได้ไปออกค่ายกันที่อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย และได้ช่วยกันสร้างสถานีอนามัย และกลายมาเป็นแรงบันดาลใจให้ผมเขียนเป็นเรื่องสั้น

“เหมือนอย่างไม่เคย” ซึ่งเป็นการเขียนวิจารณ์นักศึกษาที่มองจากสายตาของเด็กชาวบ้านว่านักศึกษามาทำอะไรกัน เรื่องสั้นเรื่องนี้รวมอยู่ในหนังสือ

“ฉันจึงมาหาความหมาย” ด้วย

เรื่องสั้นเรื่องนั้นวิจารณ์นักศึกษาว่าไปสร้างอาคารเพียงอย่างเดียว แต่ไม่ได้สัมพันธ์กับชาวบ้าน ไม่ได้คุยกับชาวบ้านอย่างที่ควร เมื่อกลับจากค่ายคราวนั้นผมก็รู้สึกว่า มันก็ยังห่างเหินกับประชาชนอยู่ดี แม้ว่าเราจะเรียนรู้อะไรบางอย่าง แต่ผมก็ยังรู้สึกว่า การมาช่วยสร้างอาคารแค่นี้จะไปช่วยพัฒนาเขาได้จริงหรือ

หลังจากนั้นผมกับเพื่อน ๆ จึงชวนกันทำหนังสือเอง เป็นเพื่อนกลุ่มที่ทำหนังสือ มาตั้งแต่สมัยเรียนที่สวนกุหลาบซึ่งได้แก่ วินัย อุกฤษณ์ (นักเขียน) วารี วายุ (กวี) ที่เรียนวารสารศาสตร์ หนังสือที่ทำตอนนั้นต้องเปลี่ยนชื่อไปเรื่อย ๆ เป็นหนังสือเล่มละบาท ใช้ชื่อธูลี ต่อมาเปลี่ยนเป็นปัญญาตะวันออก ทำเสร็จก็ไปยื่นตักขายน้าประตู

ตอนนั้นพี่สุชาติ (สุชาติ สวัสดิ์ศรี) ก็ได้เข้ามาร่วมด้วยในปีท้าย ๆ ของเขา พี่สุชาติมีลักษณะเป็นสิ่งที่เดี่ยวใจ ไม่ค่อยมีกลุ่ม วินัยไปเจอเขาที่โรงพิมพ์ พอคุยกันถูกคอก็เลยชวนมารวมกลุ่มกันตอนที่เขาจะจบแล้ว พี่สุชาติยังเป็นคนทำหนังสือ ตอนเรียนปีสุดท้ายของคณะศิลปศาสตร์ด้วย ผมกับเพื่อน ๆ จึงชวนให้เขาเขียน ตอนนั้นเขาก็ยังไม่รู้ว่าเขียนไปลงที่ไหนก็เลยมาร่วมผลิตหนังสือกับกลุ่มของผม จากนั้นมาก็มีรุ่นน้องมาร่วมด้วยอีกหลายคนเช่น ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ ซึ่งเป็นรุ่นสภาน้ำโตม จากนั้นก็มีพงษ์ศักดิ์ พยัฆวิเชียร เข้ามาร่วมด้วย

ตอนนั้นสังคมศาสตร์ปริทัศน์ค่อนข้างมีอิทธิพลกับคนรุ่นผม ผมก็ติดตามอ่าน อยู่แต่เนื้อหาของมันก็ค่อนข้างจะยากอยู่สักหน่อย เนื้อหาจะเป็นสังคมศาสตร์ สายคลาสสิก มีประวัติศาสตร์บ้าง พุทธศาสนาบ้าง และมีกรีของอังคาร กัลยาณพงศ์ บ้าง อันที่จริงตอนเป็นนักศึกษาไม่ถึงกับชอบเท่าไรเพราะมันค่อนข้างเครียด เพียงแต่ผมชอบอ่านหนังสือ จึงได้หามาอ่าน พอรุ่นพวกผมเข้าไปช่วยทำหนังสือ เลยมีฉบับนิสิตนักศึกษาซึ่งอ่านง่ายขึ้นมาหน่อย”

(สัมภาษณ์วิทยากร เชียงกูล นักศึกษาวิชาพื้นฐานรุ่นที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๐๘

คณะเศรษฐศาสตร์ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

บทกวี “เพลงเถื่อนแห่งสถาบัน” และหนังสือ “ฉันจึงมาหาความหมาย” ของวิทยากร เชียงกูลนั้น ส่งผลต่อค่านิยมทางความคิดของนักกิจกรรมของธรรมศาสตร์ในยุคสมัยนั้นอย่างชนิดที่เราไม่สามารถนึกภาพสังคมไทยที่ไม่มีงานของวิทยากรออกได้ “ฉันเยาว์ ฉันเขลา ฉันทิ้ง ฉันจึงมาหาความหมาย ฉันหวังเก็บอะไรไปมากมาย สุดท้ายให้กระต่ายฉันแผ่นเดียว” ข้อความอันทรงพลังในเพลงเถื่อนแห่งสถาบันนี้ ปลุกเร้าจิตวิญญาณของคนในยุคนั้นและเป็นข้อความที่ใคร ๆ ก็ท่องจนติดปาก และมีผลทางความคิดต่อนักกิจกรรมรุ่นต่อ ๆ ไปของธรรมศาสตร์อย่างยิ่ง

“วิทยากร เชียงกูล ซึ่งก้าวผ่านประวัติศาสตร์ในปีที่ผมเพิ่งก้าวเข้ามา ได้เขียนบทกลอนสั้น ๆ ทิ้งไว้เป็นทำนองได้ถามคุณค่าของการศึกษามหาวิทยาลัย และสำหรับคนรุ่นผม กลอนบทนี้เป็นดังเข็มชีชีวิต

มันทำให้เราไม่อาจยอมรับคำจำกัดความสำเร็จรูปของความเป็นปัญญาชน
พูดกันอย่างยุติธรรม คนเรียนมหาวิทยาลัยในครั้งกระโน้น ล้วนแล้วแต่
มองตัวเองสูงส่งด้วยกันทั้งสิ้น แตกต่างกันที่การตีความ...

...โลกเปลี่ยนเร็ว ความคิดเปลี่ยนช้า และในห้องเรียนไม่มีคำตอบ

มันก็แปลกที่คนรุ่นผมเริ่มต้นยุคแสวงหาด้วยความรู้สึกผิด

รู้สึกผิดที่ตัวเองใช้ชีวิตหรูหราเปลืองเปล่า ในขณะที่เพื่อนร่วมชาติ
อีกเรือนล้านยังยากไร้ สิ้นหวัง รู้สึกผิดที่รัฐบาลไทยยอมให้มหาอำนาจมาตั้ง
ฐานทัพพุกรานเพื่อนบ้าน รู้สึกผิดที่ยอมศิโรราบกับอำนาจที่ไม่เป็นธรรม
รู้สึกผิดที่ชีวิตจะต้องก้าวเดินไปสู่โครงสร้างสังคมที่ตัวเองได้เปรียบ ฯลฯ

เมื่อรู้สึกผิดก็เริ่มหักล้างตัวตนดั้งเดิม
ทุกคนทิ้งเครื่องแบบ บางคนทิ้งห้องเรียน บ้างปฏิเสธปริญญา
หรือไม่ก็เรียนแบบไม่สนใจว่าจะจบเมื่อไหร่

แน่ละ การไม่ยอมรับคำจำกัดความของนักศึกษาตามที่สังคมกำหนด
ทำให้ในเบื้องต้นชีวิตของคนหนุ่มสาวเหล่านี้แทบจะว่างเปล่าสิ้นแก่นสาร”
เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ใน ธรรมศาสตร์ ๖๐ ปี (๒๕๓๗: ๑๕๒-๑๕๓)

ความรู้สึกที่ว่า “โลกเปลี่ยนเร็ว ความคิดเปลี่ยนช้า และในห้องเรียนไม่มีคำตอบ” นั้น ยังเป็น
ความรู้สึกเดียวกันกับนักกิจกรรมอีกท่านหนึ่งที่แปลสภาพจากอ่านกลายเป็นผู้ผลิตความคิดต่อสังคม
อีกคนหนึ่ง

“ผมเองได้เข้าไปคลุกคลีกับกลุ่มผู้ผลิตสังคมศาสตร์ปริทัศน์เพราะชอบไปที่
ร้านศีกษิตสยาม เรียกว่าไปเจอกันทุกวันเสาร์ ทุกครั้งที่ไปถึงก็จะมีคนอยู่ ๒-๓ คนนั่งคุยกัน
ผมก็ไปนั่งฟังรุ่นใหญ่ ๆ เขาคุยกัน เมื่อสังคมศาสตร์ปริทัศน์จะออกฉบับนิสิตนักศึกษา
และฉบับบัณฑิต พวกรุ่นใหญ่ก็ให้พวกผมตั้งกลุ่มปริทัศน์เสวนาขึ้นมา โดยมีโกมล คีมทอง
เป็นประธานกลุ่มคนแรก ส่วนผมเป็นประธานคนที่ ๒ ดังนั้นผมจึงมี connection กับ
อาจารย์สุลักษณ์ ค่อนข้างดีมาก จนเรียกได้ว่ากลายเป็นตั้งกลุ่มขึ้นมาที่ศีกษิตสยามก็ว่าได้
และทำให้ผมมีปฏิสัมพันธ์กับอาจารย์ที่สอนวิชาพื้นฐานค่อนข้างน้อย ยิ่งด้วยความที่
ห้องเลคเชอร์มันใหญ่มาก หรือที่แบ่งห้องย่อยเรียนพร้อมกันก็หลายห้อง รวมกันเป็น
หลายร้อยคนทำให้ไม่ค่อยได้สนทนากับ ส่วนห้องเล็ก ๆ ก็จะเป็นวิชาภาษาไทยและ
ภาษาอังกฤษ ซึ่งวิชาภาษาอังกฤษก็จะมีอาจารย์ฝรั่งมาสอน ซึ่งก็ดี แต่มันก็ไม่มีอะไรที่มันตื่นเต้น
เพราะผมก็เรียนเป็นภาษาอังกฤษกับฝรั่งมาตั้งแต่อยู่ ACC และทำงานกับฝรั่งมา ๓ ปีแล้ว

โดยรวมแล้ว สำหรับวิชาพื้นฐานนั้นผมก็มีความสนใจ และไม่เคยหนีเรียนเลย
เรียกได้ว่านั่งเรียนตลอด คืออย่างไรก็รู้สึกว่ามันทำท่าย เพราะเป็นวิชาการรวมอารยธรรมทั้งโลก

ซึ่งสำหรับเรามันต้องรู้ แต่ถ้าถามว่ามีอะไรในวิชาพื้นฐานที่จุดประกายอะไรในตัวผมหรือเปล่า เท่าที่นึกก็นึกไม่ออก เพราะการเคลื่อนไหวทางการเมืองข้างนอกมันเป็นของจริงที่สดกว่า จับต้องได้ และมันเรียกร้องให้เราลงไปร่วม มันทำให้เรารู้สึกว่าเรามีเสรีภาพ เราเลือกได้เลยว่าเราจะมีตัวตน มี identity ในการเมือง ในสังคมนี้อย่างไร เวลาออกไปมีส่วนร่วม หรือทำอะไรเราก็ตื่นเต้นมาก ทำอะไรก็รู้สึกว่ามันเหนื่อยเลย รู้สึกว่าอยากเข้าไปทำ

ผมและกลุ่มเพื่อนของผมก็เหมือนเด็กรุ่นนี้ที่เขาอยากที่จะมีบทบาท อยากจะมีกิจกรรม อยากมีพลังขับเคลื่อนทางสังคม เขาก็ย่อมอยากที่จะคุยกับคนที่มีความคิด ซึ่งผมคิดว่า มันน่าจะเป็นสัญญาณแสดงว่าสังคมเติบโต มี maturity แล้ว เพราะฉะนั้นวุฒิภาวะของคนมันต้องเติบโตไปด้วย แทนที่จะมองว่า ใครหลอกใคร ใครใช้ใคร ใครเป็นเครื่องมือใครต่าง ๆ เหล่านี้ ผมคิดว่ามันเป็นการมองโลกแคบ แบบเห็นผลประโยชน์ล้วน ๆ

ผมคิดว่าสิ่งที่จะวัดความเติบโตทางภูมิปัญญาของคนในสมัยใหม่ก็คือการมี public space หรือพื้นที่ทางการเมืองส่วนรวม ซึ่งมันเปลี่ยนแปลงจากในสมัยโบราณ สมัยยุคกลางที่ public space หรือแหล่งรวมรวมความรู้อยู่ที่วัดซึ่งเป็นสถาบันหนึ่งของสังคมโบราณ แต่ในโลกสมัยใหม่ public space นั้นเป็นของสามัญชน

การเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองของผมมันทำให้ผมรู้สึกว่า เรานั้นมีตัวตน เรานั้นมีบทบาท มีความเข้าใจ สิ่งที่เราเรียนมาทั้งหมด สิ่งที่เราอ่านมาหลายปีมันได้ใช้จริง ๆ มันทำให้ผมรู้สึกว่าคุ้มแล้วที่ผมยอมเสียสละเงินเดือน ๔-๕ พันบาทมาเป็นนักศึกษา กระจกงอแงง่าย แม้ว่าอาจจะเป็นการยากสักหน่อยในการที่จะอธิบายด้วยเหตุผลนี้ ให้พ่อแม่และญาติพี่น้องเข้าใจ แต่ผมตอบตัวเองได้ผมก็พอใจแล้ว

ผมเริ่มไปมีกิจกรรมทางการเมืองและมีปฏิสัมพันธ์กับเรื่องภายนอกมหาวิทยาลัย ตั้งแต่วันแรกที่เข้าเรียนที่ธรรมศาสตร์ ผมยังจำได้ว่าเปิดเรียนวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๑ ทันทันที่เรียนเสร็จจากในธรรมศาสตร์ ผมเดินออกไปที่สนามหลวง ก็เห็นเขาชุมนุมกันแล้ว จำได้เลยว่าเป็นการชุมนุมเพื่อต่อต้านการขึ้นค่ารถเมล์ ผมก็เดินขบวนตามเขาไปด้วย ตั้งแต่ตอนนั้น คนที่อยู่ในขบวนก็มีทั้งคนข้างนอกและนักศึกษาธรรมศาสตร์ คนที่ผมจำได้ คือคุณเพิ่มศักดิ์ นิลวัชรางกูล ประธานนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ ซึ่งเป็นคนน่าทึ่งมาก เพราะปีต่อมา (พ.ศ. ๒๕๑๒) ในขณะที่ยังเป็นนักศึกษาแก็กส์สมัครเป็นนายกเทศมนตรีกรุงเทพฯ

ตอนนั้นบรรยากาศทางการเมืองค่อนข้างมีความตื่นตัวมาก ใน พ.ศ. ๒๕๐๙ หนังสือพิมพ์และสื่อต่าง ๆ เล่นงานจอมพลถนอมที่ไม่ยอมให้รัฐธรรมนูญ ในวงแลกเปลี่ยนความคิดหรือวงเสวนามีคนพูดว่า “มึงจะร่างกันอีกกี่ปี นี่มัน ๙ ปีมาแล้ว” ตอนนั้นจอมพลสฤษดิ์ก็เสียชีวิตไปแล้ว ดังนั้นพอขึ้น พ.ศ. ๒๕๑๐ จอมพลถนอมก็ยอมให้รัฐธรรมนูญเสร็จ

เมื่อผมเข้ามาปี ๑ ใน พ.ศ. ๒๕๑๑ ก็ได้เห็นบรรยากาศที่คึกคักทางการเมือง
ในธรรมศาสตร์ ได้เห็นเขาจัดได้ว่าที่ ผมก็สมัครเข้าชมรมได้ว่าที่ จำได้ว่า
หัวข้อแรกที่ฟังคือ “รัฐธรรมนูญกับประชาธิปไตยอย่างไร” เพราะตอนนั้น
รัฐธรรมนูญฉบับใหม่กำลังจะออกมาแล้ว บรรยากาศมันผลักดันให้ต้องพูดเรื่องนี้
เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่ากิจกรรมข้างนอกห้องเรียนก็แสดงให้เห็นเรื่องการเมืองมากกว่า
ที่เรียนในห้องแล้ว เพราะฉะนั้นการเรียนในห้องเรียนจึงไม่ตอบโจทย์ของผมสักเท่าไร...

ผมไม่เคยเรียนกับอาจารย์อดุล แต่จะได้คุยกับท่านมากตอนที่ผมมาทำกิจกรรมของ
สภาน้ำโดมแล้วอาจารย์อดุลท่านเป็นเลขาธิการมหาวิทยาลัย พวกผมที่อยู่สภาน้ำโดม
ต้องการของบและขอใช้อุปกรณ์ แต่เราจะรู้สึกเหมือนถูกกีดกัน เพราะของบก็ไม่ได้
ขอซีร็อกซ์โรเนียวก็ไม่ได้หมดเลยเพราะการจัดตั้งสภาน้ำโดมไม่ได้ขออนุญาต
จากมหาวิทยาลัย ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของชมรมนักศึกษา แต่เป็นกลุ่มอิสระ
ตอนที่เข้าไปคุยกับอาจารย์อดุลท่านบอกว่า ถ้าคุณเป็นชมรมก็จะมีสิทธิของบ
ของมหาวิทยาลัยที่ผ่านสโมสรนักศึกษา ซึ่งจะจ่ายเงินให้กับชมรมต่าง ๆ ไปใช้
ถ้าไม่ได้เป็นชมรมมันก็เอาเงินไม่ได้

ตอนนั้นจรัล ดิษฐาพิชัย สมาชิกสภาน้ำโดมคนหนึ่งก็เข้าไปถกเถียงกับ
อาจารย์อดุล ท่านก็รับฟังและรู้ว่าเราคิดอะไร แต่ก็ไม่ได้มาห้ามมาปราม
หรือขัดขวางการทำกิจกรรมของพวกเขา เพียงแต่ไม่ให้งบสนับสนุนเท่านั้น
ท่านบอกว่าเราต้องไปสมัครเป็นชมรมหนึ่งของคณะ ซึ่งตอนนั้นที่คณะรัฐศาสตร์
เขามีชมรมอยู่ ๑๐ ชมรม เช่น ชมรมอาสาสมัคร ชมรมแพทย์ เป็นต้น

หลังจากที่คุยกันแล้ว สภาน้ำโดมจึงลงเสนอเรื่องไปที่สโมสรนักศึกษา
แต่เขาก็ไม่ให้โดยบอกว่าจุดประสงค์ของกลุ่มของเราไม่ตรงกับจุดประสงค์
ในการสร้างเสริมวัฒนธรรมของสโมสร เพราะพวกเราต้องการจะทำให้
การเมืองอยู่ในธรรมศาสตร์ ไม่ได้ไปทำชมรมในแบบที่เขาจะให้ทำ
ดังนั้นเมื่อขอตั้งชมรม สโมสรจึงไม่อนุมัติ

เมื่อขึ้นปี ๓ สภาน้ำโดมก็เป็นกลุ่มที่ชัดเจน มีกิจกรรมต่าง ๆ เราก็มักได้รับคำเตือนว่า
มีตำรวจสันติบาลติดตามดูอยู่ แต่แม้จะรู้ทุกที่ที่จัดกิจกรรมจะต้องมีสันติบาลมาร่วมอยู่ด้วย
แต่เราก็ไม่สามารถรู้ได้ว่าใครเป็นสันติบาล พวกศิษย์เก่ารุ่นพี่หลาย ๆ คน ตกเย็น
ก็จะมานั่งอยู่ที่สโมสรนักศึกษา และเข้ามาคุยกับกลุ่มเรา และพยายามจะให้ข้อมูลว่า
เราถูกจับตามองโดยสภาความมั่นคงของทหาร ซึ่งแม้เราไม่มีหลักฐานยืนยัน
แต่ว่าผมก็เชื่อว่ามี เพียงแต่เราไม่รู้ว่าเป็นใครกันแน่ เพราะฉะนั้นเวลาเราจัดกิจกรรม

เราก็จะพูดกลาง ๆ ไว้ก่อน คือก็พยายามให้มันไม่แสดงไปในทางว่าเราจะเป็นคอมมิวนิสต์
 อีกรูปแบบคือ คณะอื่น ๆ ก็มีกลุ่มของเขาเหมือนกัน เช่น นิติศาสตร์ก็มีกลุ่มนิติก้าวหน้า
 กลุ่มนิติศึกษา เศรษฐศาสตร์ก็มีกลุ่มเศรษฐธรรม”
 (สัมภาษณ์ ศ.ดร.ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ นักศึกษาวิชาพื้นฐาน รุ่นที่ ๗ พ.ศ. ๒๕๑๑
 คณะรัฐศาสตร์ วันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

การระลึกถึงประโยชน์และความสำคัญของวิชาพื้นฐานในภายหลัง

แม้ว่าหลักการและวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งหลักสูตรวิชาพื้นฐานจะแจ่มแจ้งประโยชน์และความสำคัญของวิชาพื้นฐานไว้ละเอียดเพียงใด แต่นักศึกษาที่เพิ่งผ่านความเป็นเด็กมาไม่นานก็ยังไม่สามารถที่จะเข้าใจถึงประโยชน์อันแท้จริงของวิชาพื้นฐานได้ในขณะที่ถูก “บังคับ” ให้เรียนวิชาเหล่านั้น เพราะต่างก็ตั้งเจตนาในชีวิตไว้อีกแบบหนึ่ง แต่สิ่งที่พิสูจน์ว่าวิสัยทัศน์ของอาจารย์อดุลนั้นเป็นการมองการณ์ไกลอย่างยิ่งก็คือ การตระหนักรู้ถึงประโยชน์ของวิชาที่เคยคิดว่า “ไม่รู้จะเรียนไปทำไม” พวกนี้ของบรรดาศิษย์เก่าทั้งหลาย ซึ่งไปเติบโตอยู่ตามที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย ในเวลาที่ต้องใช้งานจริง วิชาที่เคยคิดว่าไม่สำคัญก็แสดงประสิทธิภาพออกมา

“ที่ผมพูดถึงวิชาพื้นฐานธรรมศาสตร์ขึ้นมานั้นเพราะเป็นสิ่งที่ผมประทับใจและเห็นประโยชน์มาก โดยเฉพาะเมื่อเรียนในชั้นสูง ๆ ขึ้นไป และเมื่อเรียนจบออกมาทำงานแล้ว เพราะวิชาพื้นฐานของธรรมศาสตร์ตอนที่อยู่ปีหนึ่งพวกผมให้ข้อสรุปก็คือ “การจับเด็กแผนกวิทย์มาเรียนวิชาแผนกศิลป์ และการจับเด็กแผนกศิลป์มาเรียนวิชาแผนกวิทย์” ในตอนนั้นพวกเราบางส่วนรู้สึกเหมือนโดนมหาวิทยาลัยแกล้ง ที่ต้องมานั่งเรียนวิชาที่เราไม่ถนัด หรือไม่สนใจ ที่สำคัญเป็นตัว “จุดเกรด” อยากร้ายโดยที่เราต้องจำยอม แต่เมื่อผ่านพ้นปีหนึ่งมาแล้ว แม้กระทั่งเมื่อเรียนจบออกมาทำงานจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ ผมต้องยอมรับว่าได้ประโยชน์มากมายมหาศาลจากการเรียนวิชาพื้นฐาน ทำให้เรามีพื้นความรู้ ความเข้าใจในวิชาต่าง ๆ ในวงกว้าง เป็นเสมือนไม้ค้ำยันที่ทำให้เราศึกษาเล่าเรียนวิชาที่เลือกเรียนเป็นวิชาเอกในคณะต่าง ๆ ได้อย่างแน่น ลุ่มลึกและรอบรู้มากขึ้น เป็นวิธีสอนให้เรารู้จักและยอมรับการ “มองต่างมุม” โดยที่เราไม่รู้ตัว”
 (สอง วัชรศรีโรจน์ นักศึกษาวิชาพื้นฐานรุ่นที่ ๑๓ คณะนิติศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๑๗
 เขียนไว้ใน ธรรมศาสตร์ ๖๐ ปี (๒๕๓๗: ๑๘๕-๑๘๖))

“พอจบก็ไปเป็นนายความ แต่เพราะได้มีพื้นฐานความรู้จากคณะศิลปศาสตร์
 พื้นฐานความรู้จากกฎหมาย ก็มีจุดยืนที่ชัดเจน เป็นนายความ
 จุดยืนที่ยืนอยู่ข้างประชาชน คนยากคนจน เพราะผมเองก็เป็นลูกชาวไร่ ชาวนา
 เคยรับตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข เกษตร ช่วยมหาดไทย ว่าการยุติธรรม
 และสุดท้ายก็รองนายกรัฐมนตรี เป็น สส. ๑๒ สมัยครับ ตั้งแต่ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๘”

(สัมภาษณ์สุทัศน์ เงินหมื่น ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจาก
 นางอานิก อัมระนนท์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

“เมื่อมาทำงานที่ศาลแล้ว ผมจึงรู้จักคิด นั่งทบทวนว่าวิชาเก่า ๆ
 และหาเหตุผลว่าทำไมท่านถึงให้เรียน เรียนแล้วได้ประโยชน์อย่างไร
 ก็ได้คำตอบว่าแต่ละวิชาที่เรียนมันเป็นพื้นฐานของการดำรงชีพของคนดี
 เป็นพื้นฐานในการหล่อหลอมคน และให้เรารู้จักใช้วิชาชีพเป็นคนดี คือมันทำให้เห็นเลยว่า
 มีหลายอย่างที่คุณอื่นเขาคิดไม่ได้ แต่ที่เราคิดได้ก็เพราะว่าวิชาพื้นฐานที่เราเรียน

วิชาพื้นฐานหลายวิชามีการเชื่อมต่อกับวิชาชีพ ตัวอย่างเช่น
 ตรรกวิทยา ที่เรียนกับท่านเจ้าคุณกวีวรรณ วัดสระเกษ หรือต่อมา
 คือท่านมหาจันงค์ ทองประเสริฐ ซึ่งปัจจุบันเป็นราชบัณฑิต นี่เป็นอีกหนึ่งวิชา
 ที่ผมเรียนได้ไม่เบื่อ เพราะตรรกวิทยาคือสุดยอดของคณิตศาสตร์ เป็นวิชาว่าด้วยเหตุผล
 การเป็นผู้พิพากษาต้องใช้ตรรกวิทยาอย่างสูงมาก สิ่งที่ได้จากวิชาพื้นฐานจึงทำให้ผม
 เป็นผู้พิพากษาได้ โดยไม่ลำบากเลย ถ้าเป็นคนอื่นที่ไม่เคยเรียนเขาก็จะไม่มี
 หลักคิดวิเคราะห์เป็นระบบเท่าคนที่เคยเรียนมา วิชาที่สำคัญมาก ทางมหาวิทยาลัย
 ให้เรียนถึงสองเทอม อยู่ในวิชาวิทยาศาสตร์ซึ่งจะสอนพวกหลักวิทยาศาสตร์
 ที่เอื้อต่อการพัฒนาประเทศในยุคนั้น เช่น หลักการขุดเจาะกลั่นน้ำมัน รวมไปถึง
 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ แม้กระทั่งการทำกระดาษ การทำเส้นด้าย...

...การครุ่นคิดในภายหลังทำให้ผมได้คิดว่าการเรียนวิชาพื้นฐาน
 เป็นการนำเอาวิชาที่จะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้ เป็นวิชาที่สร้างมนุษย์ให้เป็นมนุษย์
 ถึงแม้ว่าแต่ละวิชาชีพดูไปไม่เกี่ยวข้องกันมันก็ไม่เกี่ยวข้องกัน แต่ว่าพื้นฐาน
 ของความเป็นมนุษย์ทำให้มันจะต้องเกี่ยวข้องกันจนได้ คนที่มีพื้นฐานดี
 ก็ย่อมจะเป็นนักวิชาชีพที่ดีด้วย ด้วยเหตุนี้ ผมจึงเห็นควรจะมีการสร้างเกียรติภูมิ
 ให้ท่านอาจารย์อดุล เพราะท่านเป็นคนปฎิวัติการศึกษา นำวิชาพื้นฐานเข้ามา

เรื่องวิชาพื้นฐานนี้เป็นคุณูปการอย่างยิ่งของอาจารย์อดุล อันที่จริงผมคิดว่า หากได้เรียนสัก ๒ ปี หรือ ๓ ปี อย่างที่อเมริกาเขาทำมันจะได้ดีกว่านี้ มันจะสร้างคนที่มีคุณภาพได้มากกว่านี้ ที่อเมริกาเขาจะเรียนปริญญาตรี Bachelor of Art ๓ ปี ก่อนแล้วค่อยไปเรียนกฎหมายหรืออะไรอย่างอื่นเพิ่มเติม การเรียนปริญญาพื้นฐานก่อให้เกิดความรู้ที่ฝังอยู่บนหลักนิติธรรม สอนให้เป็นคนดีต่อไปข้างหน้า วิชานี้จะสอนทุกอย่าง

สำหรับตัวผมเองถ้าไม่ได้เรียนวิชาพื้นฐาน ๒ ปีที่ธรรมศาสตร์ ผมจะไม่มี ความรู้ทั่วไปอย่างอื่นเลย แม้ว่าตอนที่เรียนวิชาพื้นฐานทั่วไปผมแทบแยะ แต่มันก็บังคับให้ผมต้องอ่านหนังสือทุกเล่มที่ขวางหน้า แม้ว่าสมัยนั้นมีหนังสือ ในห้องสมุดน้อยมาก เรียกว่าถ้ามีการทำรายงานจะยืมได้วันเดียวเท่านั้น เพราะต้องผลัดกันใช้ หนังสือปกหนึ่งจะมีเพียง ๑๐ เล่ม ต่อจำนวนนักศึกษา ตั้งเป็นพัน ทุกคนก็มีความจำเป็นต้องเข้าห้องสมุด เพราะที่อื่นมันไม่มี ตอนนั้นอาจารย์อดุลท่านพยายามพัฒนาห้องสมุดให้เปิดกลางคืนด้วย”
(สัมภาษณ์ วิชัย ชื่นชมพูนุช นักศึกษาวิชาพื้นฐาน รุ่น ๑ พ.ศ. ๒๕๐๕ คณะนิติศาสตร์ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

“(ความรู้รอบตัว) สำคัญมากนะครับ เช่น เรียนเป็นนิติศาสตร์แต่ไม่มีวิชาอื่นที่รอบรู้นี้ เวลาไปเป็นผู้พิพากษาหรือเป็นอะไรต่าง ๆ ก็จะไม่เข้าใจสภาวะธรรม ไม่เข้าใจสิ่งแวดล้อม ที่ถูกต้อง เพราะฉะนั้นอาจจะยึดถือแต่ตัวบทกฎหมาย ให้ความสำคัญธรรมจริง ๆ นี่มันอยู่เหนือกฎหมาย อันนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันนี้ตรัส เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ ให้กับนักศึกษาที่จบเนติบัณฑิต ว่าความยุติธรรมนี้ มันอยู่เหนือตัวบทกฎหมาย เพราะฉะนั้นคนที่จะไปยึดอาชีพนักกฎหมาย จะต้องคำนึงถึงเรื่องนี้ นั่นเรียกว่าเราเข้าใจสภาวะธรรมที่สูงกว่าวิชาชีพที่เราเรียน การจะเข้าใจสภาวะธรรมได้คุณต้องรู้ เรียกว่าเกือบจะ เราไม่กล้าเรียกว่าสัพพัญญูนะครับ สัพพัญญูนั้นเขาใช้เรียกสำหรับพระพุทธเจ้า แต่ว่าเรียกว่ามีความรู้กว้างขวางยิ่งขึ้น นี่ถือเป็นคุณูปการอันใหญ่หลวงมากที่ท่าน ดร.อดุล มีกับพวกเรา”
(สัมภาษณ์ไตรรงค์ สุวรรณศิริ ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจาก นางอานิก อัมระนันท์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

ครูกับศิษย์

ความหลากหลายของหลักสูตรวิชาพื้นฐานเป็นการบูรณาการทางวิชาการในเชิงนามธรรม ส่วนการบูรณาการเชิงพื้นที่และบุคลากรเป็นการบูรณาการในทางรูปธรรม การบูรณาการทั้งสองส่วนนี้เป็นผลงานของอาจารย์อดุล วิเชียรเจริญซึ่งทำให้ทั้งคณาจารย์คณะศิลปศาสตร์และนักศึกษามีปฏิสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี และแม้ว่าอาจารย์อดุลจะไม่ค่อยได้ลงมาสอนนักศึกษาเท่าไรนักเพราะต้องทำหน้าที่เลขาธิการมหาวิทยาลัยและดูแลหลักสูตรวิชาพื้นฐานในฐานะคณบดีคณะศิลปศาสตร์ แต่อาจารย์อดุลมีความเอาใจใส่ในนักศึกษาเป็นอย่างดี นักศึกษาหลายท่านยังคงเก็บความประทับใจในวัยหนุ่มสาวไว้จนถึงทุกวันนี้

“ผมเข้ากรุงเทพฯ ครั้งแรกก็มาสอบเข้า แล้วก็ปรากฏว่า
สอบได้ธรรมศาสตร์ปัญหาใหญ่ของพวกเด็กบ้านนอก
เด็กชาวบ้าน เด็กชนบทก็คือเรื่องที่อยู่อาศัย เรื่องผู้ปกครองและเรื่องเงิน

ด้านการเงินก็พอมี พ่อแม่ก็พอหาให้ได้เป็นค่าธรรมเนียมนิด
ค่าอยู่ค่ากิน แต่หนักที่สุดก็คือผู้ปกครอง รู้สึกตอนนั้นแม่จะอยู่วัด
แต่พระจะมาเป็นผู้ปกครองไม่ได้ วันมอบตัวนี้ผมยังจำได้จนทุกวันนี้
ปกติเด็กบ้านนอกถ้าฝนตกก็จะคิดถึงบ้าน เห็นแม่น้ำก็คิดถึงบ้าน
ก็ไปนั่งคิดถึงบ้านอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา คิดไม่ออกว่าจะเอาใครมาเป็นผู้ปกครอง
ก็พอดีมีเพื่อนเป็นเด็กกรุงเทพฯ คุณวิรัช พันธุมะผล เด็กกรุงเทพฯ เขาเก่งครับ
เขาค่อนข้างที่จะมีจิตใจโอบอ้อมอารีช่วยเหลือเพื่อนฝูง ก็มาถามผมว่า
เฮ้ย เพื่อน ทำไมเหงา ๆ อะ ผมก็บอก เรายังหาผู้ปกครองไม่ได้
วิรัช ก็เลยอาสา ขึ้นไปหาอาจารย์อดุล ท่านก็เซ็นเป็นผู้ปกครองให้ผม
โดยที่ยังไม่เห็นหน้านะครับ ก็เซ็นเพราะว่าคงไม่สามารถที่จะไปหาท่านได้
ข้างบนตึกที่ทำงานของท่าน ประทับใจครั้งแรกก็คือท่านเป็นผู้ปกครองผม”
(สัมภาษณ์สุทัศน์ เงินหมื่น ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจาก
นางอานิก อัมระนันท์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

“เมื่อผมจะสอบเข้าธรรมศาสตร์ ผมเลือกที่เดียวเลยครับ
คือ ธรรมศาสตร์ เมื่อเข้าเรียนศิลปศาสตร์ได้เจออาจารย์ ดร.อดุลที่เป็นคณบดี
ก็รู้สึกชื่นชมที่ท่านให้การดูแลพวกนักศึกษาใหม่ เหมือนกับพ่อดูแลลูก
เช่น การแต่งตัวคุณนั้น ใครไม่ใส่เนกไทท่านก็จะจำเป็นต้องจัดเนกไทให้

ใครแต่งตัวไม่เรียบร้อย ท่านอาจารย์อดุลก็จะมาแนะนำให้
แบบพ่อคุณแลลูกชายอย่างนั้นเลยครับ พวกเรารู้สึกใกล้ชิด”
(สัมภาษณ์รุ่งฤทธิ มกรพงศ์ ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจาก
นางอานิก อัมระนันท์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

“ถ้าพูดถึงว่าเจออาจารย์อดุลนี่ก็ เหมือนกับนักศึกษาทั่วไป คือจากโรงเรียนมัธยม
เข้าไปเจอบุคลิกของท่านอาจารย์ก็รู้สึกว่าคุณเป็นคนน่าเกรงขาม แต่ว่าสิ่งหนึ่ง
ที่ผมอยากจะพูดระลึกถึงบุญคุณของอาจารย์นี่ก็เพราะว่าในขณะที่นักเรียน
ที่เข้าไปเรียนในรุ่นนั้น ส่วนใหญ่จะเกิดในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒
คือตั้งแต่ ๘๓ - ๘๔ - ๘๕ - ๘๖ - ๘๗ ซึ่งในยุคนั้นมันจะมีเรื่องเกี่ยวกับ
เรื่องทะเลเบียนบ้าน ทะเบียนประวัติ บางคนก็ไม่ได้ไปแจ้งเกิด แล้วมีบางคน
ขนาดเกิดในเมืองไทยแต่พ่อแม่ไม่ยอมให้ไปเกณฑ์ทหาร ก็ไปจ้างคนทำไปเป็น
ใบต่างดาวของคนจีนก็มี ขณะนั้นผมเป็น ๑ ในคนที่มีปัญหาพวกนี้ แต่อยู่ ๆ
อาจารย์อดุลก็มาประกาศว่า ใครจะมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องพวกนี้ให้ไปหาที่ตึกเลข
แล้วท่านก็จะให้รุ่นพี่ที่เรียนจบนิติศาสตร์พาไปจัดการเรื่องพวกนี้ ผมก็ไปพบ
แล้วก็รุ่นพี่คนหนึ่งพาไปอำเภอปทุมวัน ทำเรื่องโน้นเรื่องนี้เสีย...หลังจาก
ที่ได้รับความช่วยเหลือในครั้งนั้นผมยังนึกถึงบุญคุณของอาจารย์อยู่ทุกวัน ...
คือสำหรับพวกเราคนจีนนี่คิดว่าคนที่สอนหนังสืออย่างเดียวให้วิชาความรู้
เราจะเรียกว่าเหล่าซือ แต่ว่าคนที่ป็นอาจารย์แล้วให้วิชาความรู้ด้วย
คอยดูแลความเป็นอยู่ของนักศึกษา ลูกศิษย์ เตือนตรึงตรงไหน
พร้อมที่จะเข้าไปช่วยเหลือ เราจะเรียกว่า เอ็นซือ เอ็นตัวนี้แปลว่าอาจารย์
ผู้มีพระคุณยิ่ง ซึ่งอาจารย์ ดร.อดุล ก็เป็นบุคคลอันหลังนี้”
(สัมภาษณ์วิรัตน์ ต้นธูภิมล ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจาก
นางอานิก อัมระนันท์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

“ไ้ตอนช่วงนั้นที่จัดการจัดงานก็ไปปรึกษา อาจารย์อดุล เพราะว่าเราปรึกษา
คนอื่นลำบากครับ อย่างเป็นทางการ ดร.สมทบ ท่านก็ไม่ได้สนิทสนมกับเราด้วย คุณบดีผม
พระยาอรรณการินิพนธ์ เลิกพูดกันเลย มันห่างกันเหลือเกิน เพราะฉะนั้น
มีอะไรก็ไปหาอาจารย์อดุล มีอะไรก็ไปหาอาจารย์อดุล”
(สัมภาษณ์กล้าณรงค์ จันทิก ข้อมูลส่วนนี้ได้รับจาก
นางอานิก อัมระนันท์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

หากจะเปรียบนักศึกษาเป็นดั่งเมล็ดพันธุ์แห่งความรู้ของวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ที่ก่อเกิดจาก
ต้นรากที่นำมาจากสหรัฐอเมริกา ปุ่กลงบนผืนดินสีเหลืองแดงแห่งธรรมศาสตร์ โดยอาจารย์อดุล
ผู้เป็นคนต้นคิด เมล็ดพันธุ์จากต้นรากแห่งความรู้วิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์จะสมบูรณ์แข็งแรงเจริญเติบโต
งอกงามแตกต่างกันไปตามวิถีแห่งตนและสังคม

บทสรุป

ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญเดินทางผ่านกาลเวลามาแล้วถึงเก้าทศวรรษ มีบทบาทสำคัญที่สร้างชื่อเสียงเป็นที่รู้จักยอมรับกันอย่างแพร่หลายทั้งในสังคมมหาวิทยาลัย สังคมชาติและสังคมโลกสากล ในฐานะนักคิด ปัญญาชน นักบริหารจัดการ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการ และนักวางแผนด้านทรัพยากรมนุษย์ที่สะท้อนความสามารถหลากหลายรอบด้าน แต่บทบาทอันน่าจดจำและไม่เคยลืมนั่นก็คือ การเป็นอาจารย์ประจำ และดำรงตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัย และคณบดีคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ชาวธรรมศาสตร์นับตั้งแต่ทศวรรษ ๒๕๐๐ เป็นต้นมาต่างมีความทรงจำและรำลึกถึงบทบาทอันมีคุณูปการยิ่งของศาสตราจารย์ ดร.อดุล ที่มีต่อมหาวิทยาลัย ในการใช้ความสามารถและความอุตสาหะทุ่มเทผลักดันและสร้างความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญให้แก่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นการปฏิรูปทั้งหลักสูตรและโครงสร้างการบริหารด้วยการนำหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์และจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์เพื่อจัดการเรียนการสอนหลักสูตรนี้ให้กับนักศึกษาทั้งมหาวิทยาลัย ถือได้ว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกที่จัดการเรียนการสอนหลักสูตรนี้ นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของระบบการศึกษาแบบอเมริกันซึ่งเข้ามาแทนที่ระบบการศึกษาแบบอังกฤษในสังคมการศึกษาไทย ที่สำคัญหลักสูตรนี้ยังสร้างสัมฤทธิ์ผลทางการศึกษาให้แก่ศึกษาศาสตร์ตลอดช่วงสองทศวรรษ ๒๕๐๐ ดังปรากฏตามถ้อยคำสัมภาษณ์ของศิษย์เก่าผู้เรียนในเวลานั้น (ปรากฏตามบทที่ ๖)

สัมฤทธิ์ผลของหลักสูตรวิชาพื้นฐานที่มีต่อบัณฑิตธรรมศาสตร์อาจมีความแตกต่างหลากหลายสำหรับบัณฑิตศิลปศาสตร์พวกเขาอาจตระหนักรู้ถึงคุณค่าของวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ตั้งแต่ยังเรียน แต่สำหรับบัณฑิตต่างคณะที่ต้องแยกเข้าคณะต่าง ๆ ซึ่งเป็นสาขาวิชาชีพชั้นสูงหรือวิชาการเฉพาะทางพวกเขาบางคนอาจเพียงแต่จดจำความรู้ที่ฝังไว้ในความทรงจำ หากสามารถรื้อฟื้นความรู้ที่เมื่อประสบกับเหตุการณ์หรือสภาพแวดล้อมบางอย่าง

การจัดการหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ประสบความสำเร็จลุล่วง และได้รับการยอมรับทั้งในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และสถาบันอุดมศึกษาทั่วประเทศ แต่การศึกษาวិชาพื้นฐานจะครบถ้วนตามแผนงานที่ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วางไว้ในตอนแรก หากเรื่องของ Residential College สำหรับคณะลิเบอรัลอาร์ตที่บางชั้นสำเร็จเป็นรูปธรรม ซึ่ง Residential College เป็นหลักการสำคัญอย่างหนึ่งของการเรียนการสอนแบบศิลปศาสตร์ในระบบการศึกษาแบบอเมริกัน เพื่อให้ “นักศึกษาได้เรียนในสาขาวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มาอยู่รวมกันในเวลาในห้องเรียน พวกนักศึกษาได้พบปะพูดคุยกัน เป็นการถ่ายทอดแนวความคิดความรู้แลกเปลี่ยน นั่นเป็นการศึกษานอกชั้นเรียน”

บรรยากาศการศึกษาระบบนี้คงสามารถเพิ่มศักยภาพผู้เรียนและอาจารย์ผู้สอนให้พัฒนาความคิดหลากหลาย กว้างขวาง และสร้างวิจารณ์ญาณ รวมถึงการสร้างสรรค์ใหม่ ๆ ได้อีกมากนอกห้องเรียนที่สนับสนุนการเรียนในห้องเรียน

อย่างไรก็ตาม หลักสูตรพื้นฐานศิลปศาสตร์ที่ศาสตราจารย์ ดร.อดุล ได้ริเริ่มจัดขึ้น ถือว่ามีคุณค่าอย่างอเนกอนันต์ สร้างการเปลี่ยนโลกทัศน์ความรู้ให้ก้าวทันโลกสมัยใหม่ บัณฑิตธรรมศาสตร์จึงได้รับการพัฒนาคุณภาพทางวิชาการ เพิ่มศักยภาพการสื่อสารด้วยภาษาอังกฤษ ที่สำคัญหลักสูตรนี้ยังสร้างศักยภาพบัณฑิตให้ใช้ความคิดวิเคราะห์ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และรู้จักการเชื่อมโยงปัญหา จนสามารถสร้างบุคลากรที่ประสบความสำเร็จในอาชีพการงานอันหลากหลาย เป็นทรัพยากรบุคคลที่สำคัญในการพัฒนาสังคมไทย บัณฑิตหลายท่านยังประสบความสำเร็จสามารถก้าวขึ้นสู่การเป็นผู้บริหารระดับสูงในองค์กรของรัฐและภาคเอกชน รวมถึงการเป็นผู้นำทางการเมืองของประเทศไทย

“ค่าของคนอยู่ที่ผลของงาน” เก้าทศวรรษแห่งการเจริญอายุของศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ จึงมีคุณค่าควรแก่การรำลึกและกล่าวขวัญถึงในสังคมอย่างยิ่ง

ภาคผนวก

ลำดับเหตุการณ์ที่สัมพันธ์กับชีวประวัติของศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ (พ.ศ. ๒๔๖๙-๒๕๑๗)

เป็นการคัดสรรเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นทั้งภายในมหาวิทยาลัย และในสังคมไทยที่สัมพันธ์กับชีวประวัติ ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ (พ.ศ. ๒๔๖๙-๒๕๑๗) ตั้งแต่ถือกำเนิด การศึกษา และการทำงานที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ ๒๕๗๖-๒๕๘๖	อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ ถือกำเนิดที่ตำบลท่าราบ อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี เริ่มเรียนหนังสือชั้นประถมที่โรงเรียนวัดพระทรง ไกล่บ้าน เรียนต่อชั้นมัธยมที่โรงเรียนวัดคงคาราม โรงเรียนรัฐบาลในตัวเมืองเพชรบุรี ปัจจุบันคือ โรงเรียนพรหมานุสรณ์
๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๗	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ แห่งราชจักรีวงศ์ขึ้นครองราชย์ สถาปนามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ม.ธ.ก.)
๑๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๘-๒๔๘๑	ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ประศาสน์การ ดร.เตือน บุนนาค เป็นเลขาธิการมหาวิทยาลัย ที่ตั้งแห่งแรก คือ โรงเรียนกฎหมาย (เดิม) ณ เชียงสะพานผ่านพิภพลีลา ถนนราชดำเนิน กรุงเทพฯ และ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๘ จึงย้ายมาตั้งที่บริเวณท่าพระจันทร์ปัจจุบัน
๒๕๗๙	เปิดนิคมมหาวิทยาลัยหรือหอพักนักศึกษา ณ อาคารตึกโดม (เดิม) ซึ่งรื้อไปแล้ว ปัจจุบัน คือ อาคารอเนกประสงค์ ๑ ครั้งนั้น ศาสตราจารย์ เจ. เอฟ. ฮัตเจสสัน เป็นผู้อำนวยการนิคม เปิดดำเนินการได้ ๔ ปี จึงเลิก
๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๐	รัฐบาลประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. ๒๔๗๙ ให้สถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่งจัดหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษาของตนเอง
๒๔๘๓ ๒๔๘๗-๒๔๘๘ ๒๔๘๘	มธก. เปิดหลักสูตรแผนกเตรียมปริญญาามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ และการเมือง (ต.ม.ธ.ก.) ใช้เวลาเรียน ๒ ปี เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้พื้นฐานสำหรับศึกษาต่อในหลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิต โรงเรียนแห่งนี้เปิดสอนตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๙๐ จึงปิดตัวลง
๒๔๘๙	ประเทศไทยเริ่มเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่สอง จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๘ สงครามจึงสิ้นสุดลง อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ เข้ากรุงเทพฯ ศึกษาต่อที่โรงเรียน ต.ม.ธ.ก. รุ่นที่ ๗
๒๔๘๙	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๘ พร้อมด้วยสมเด็จพระอนุชาธิราช (รัชกาลที่ ๙ ต่อมา) เสด็จนิวัติพระนคร
๒๔๘๙	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ แห่งราชจักรีวงศ์ขึ้นครองราชย์
๒๔๘๙	อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ ศึกษาต่อหลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิต ต.ม.ธ.ก. ใช้เวลาเพียง ๓ ปีสามารถสอบไล่ได้ครบทุกวิชาตามกำหนดของหลักสูตร

๒๔๙๐	พลโท ผิน ชุณหะวัณและคณะนายทหารนอกราชการกลุ่มหนึ่ง ทำรัฐประหารล้มรัฐบาล ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ นายกรัฐมนตรีและผู้ประศาสน์การ มธก. มีผลให้ต้องเดินทางออกนอกประเทศ ดร.เดือน บุนนาค ทำหน้าที่รักษาการผู้ประศาสน์การ วิจิตร ลูธิตานนท์ ดำรงตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัย
๒๔๙๑	อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ สามารถสอบแข่งขันบรรจุเข้ารับราชการประจำแผนก กองสหประชาชาติ กระทรวงการต่างประเทศได้เข้าทำงานก่อนรับปริญญา
๒๔๙๒	เกิดเหตุการณ์กบฏวังหลวงโดย ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การ ซึ่งเดินทางกลับประเทศไทย แต่การรัฐประหารไม่สำเร็จเพราะพลตรีสุชาติ ธนะรัชต์ นำปืนใหญ่รถถังทำลายป้อมวิเศษไชยศรี ผู้ประศาสน์การต้องลี้ภัยออกนอกประเทศ ครั้งนั้นผู้บริหารมหาวิทยาลัย ดร.เดือน บุนนาค วิจิตร ลูธิตานนท์ อุไทย พิณรุ้อยิน ถูกจับกุมตัวไประยะหนึ่งจึงได้รับการปล่อยตัว ต่อมาวิจิตร ลูธิตานนท์ ลาออกจาก เลขาธิการมหาวิทยาลัย
๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๒	ดร.เดือน บุนนาค รักษาการผู้ประศาสน์การต้องยกราชบัญญัติเปลี่ยนชื่อ มหาวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยกรุงเทพ แต่ไม่ผ่านสภา
๑๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๒	ขุนประเสริฐศุภมาตรา รับตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัยแทนวิจิตร ลูธิตานนท์ ที่ลาออกไป
๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๒	แยกการศึกษาหลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิตออกเป็น ๔ คณะ คือ นิติศาสตร์ พาณิชยศาสตร์และการบัญชี รัฐศาสตร์และเศรษฐศาสตร์
๒๔๙๒	อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ รับปริญญาวิชากฎหมาย นิติศาสตร์ หลักสูตรธรรมศาสตร์ บัณฑิต
พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๒	ดร.เดือน บุนนาค กลับมาดำรงตำแหน่งรักษาการผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย จนถึงกลางปีถูกกดดันให้ลาออก
๒๔๙๓	หลังการทำงานได้เพียง ๒ ปี อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ ได้รับตำแหน่ง รักษาการ หัวหน้าแผนกกรรมกร กองสหประชาชาติ กระทรวงการ ต่างประเทศในเวลา เดียวกันก็เข้าเรียนต่อปริญญาโททางการทูตที่ มธก. แต่ยังไม่ได้ทำวิทยานิพนธ์ เพราะได้รับทุนไปเรียนต่อสหรัฐอเมริกา
๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๓	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เสด็จพระราชดำเนินมาพระราชทาน ปริญญาบัตรแก่บัณฑิตธรรมศาสตร์เป็นครั้งแรก
มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๓	นักศึกษา มธก.คัดค้านกฎ กพ.ที่ ๑๑๐ ซึ่งระบุสถานะบัณฑิตธรรมศาสตร์มีวุฒิ การศึกษาต่ำกว่าบัณฑิตจุฬาฯ สาขารัฐศาสตร์ในการสอบบรรจุเข้ารับราชการ
สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๓	พลตรี หลวงวิจิตรวาทการรับตำแหน่งรักษาการผู้ประศาสน์การ และแต่งตั้ง วิบูล ธรรมวิทย์ เป็นเลขาธิการมหาวิทยาลัย
๒๔๙๔	อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ ลาราชการกระทรวงการต่างประเทศไปศึกษาต่อ ณ มหาวิทยาลัยยอร์ชทาวน์ กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. ด้วยทุนการศึกษาของกระทรวง การต่างประเทศ สหรัฐอเมริกา ได้ศึกษาวิชารัฐศาสตร์ในฐานะที่เป็น Georgetown Scholar สอบไล่ได้ครบหลักสูตรปริญญาโท (MA) และได้รับอนุญาตให้ศึกษา ต่อในชั้นปริญญาเอกได้ แต่อาจารย์อดุลย้ายมหาวิทยาลัยไปเรียนปริญญาเอกที่ The American University
มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๔	จอมพล ป. พิบูลสงครามมีบันทึกให้ ดร.เดือน บุนนาค ลาออกจากทุกตำแหน่งใน มหาวิทยาลัย
๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๔	พลโทสวัสดิ์ ส. สวัสดิ์เกียรติ รับตำแหน่งรักษาการผู้ประศาสน์การ

- ๒๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๔ กบฏแมนฮัตตัน จอมพล ป. พิบูลสงคราม ถูกกลุ่มทหารเรือบุกจี้ตัว หลังเหตุการณ์ ยุติลงมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองถูกกองทัพบก ส่งกำลังทหาร เข้าควบคุมสถานการณ์นานถึง ๔ เดือนจนนักศึกษาไม่มีสถานที่เรียน
- ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ พลโทสวัสดิ์ ส.สวัสดิเกียรติ รักษาการผู้ประศาสน์การมีคำสั่งลบชื่อ นักศึกษา ๕ คน ออกจากทะเบียนนักศึกษา ฐานกระด้างกระเดื่องต่อรัฐบาล
- ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๔ กองทัพบกขอซื้อมหาวิทยาลัยเป็นเงิน ๕ ล้านบาท เพื่อใช้เป็นที่ตั้งหน่วยทหาร
- ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ นักศึกษา มธก. เดินทางไปรัฐสภาเรียกร้องมหาวิทยาลัยคืนจากทหาร
- ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๔ นักศึกษา มธก. บุกยึดมหาวิทยาลัย ต่อมาเรียกวันนี้ว่า วันธรรมศาสตร์สามัคคีหรือ วันคืนสู่เหย้า
- ๒๔๙๕ อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ ศึกษาต่อชั้นปริญญาเอก (Ph.D) แขนง International Law and Relations ที่ The American University กรุงวอชิงตันดีซี จนสำเร็จการศึกษา เขียนวิทยานิพนธ์ เรื่อง The Impact of Aviation on the Conception of Territorial Sovereignty เสนอมหาวิทยาลัยใน พ.ศ. ๒๔๙๖ สรุพอาจารย์อดุลใช้เวลาเรียนปริญญาโท-เอกในสหรัฐอเมริกาเพียง ๓ ปี (พ.ศ. ๒๔๙๔-๒๔๙๖)
- ๑๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี เสนอพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๔๙๕ สาระสำคัญ คือ เปลี่ยนชื่อมหาวิทยาลัยด้วยการตัดคำว่า “วิชา” และ “การเมือง” ออกไป เหลือเพียงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และยุบเลิกตำแหน่ง ผู้ประศาสน์การใช้ตำแหน่งอธิการบดีเป็นผู้บริหารสูงสุดของมหาวิทยาลัย
- ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๕ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ดำรงตำแหน่งอธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์คนแรก และแต่งตั้งฉัตร ศรียานนท์ ทำหน้าที่เลขาธิการมหาวิทยาลัย แทนวิบูล ธรรมวิทย์
- ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ จัดตั้งรางวัล “ทุนภูมิพล” แก่นักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๕ จับกุมนักศึกษาระบบธรรมศาสตร์ในข้อหา “กบฏสันติภาพ”
- มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๖ พลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์ รัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย และรองอธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ปรับปรุงหลักสูตรคณะรัฐศาสตร์ และกำหนดให้ ผู้เข้าเรียนคณะนี้ต้องสอบแข่งขัน รวมทั้งจำกัดจำนวนรับปีละเพียง ๖๐ คน เมื่อเข้า เป็นนักศึกษาแล้วต้องพักประจำหอพักมหาวิทยาลัย ซึ่งตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ระหว่าง คณะรัฐศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ในปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อรับการฝึกหัดระเบียบวินัยจาก ข้าราชการตำรวจ เมื่อเรียนจบสามารถเข้าทำงานในกระทรวงมหาดไทยได้ โดยไม่ต้องสอบคัดเลือก หลักสูตรนี้ใช้ต่อมาจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๑ จึงยกเลิก เมื่อพลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์ พ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย และรองอธิการบดี
- ๒๔๙๗ อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ สำเร็จการศึกษาปริญญาเอก เดินทางกลับมาประเทศไทย เข้าทำงานตำแหน่งผู้ช่วยที่ปรึกษาทางกฎหมาย สำนักงานที่ปรึกษาทางกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ
- ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๗ จอมพล ป. พิบูลสงคราม อธิการบดีมหาวิทยาลัย เสนอจัดตั้งคณะสังคม สงเคราะห์ศาสตร์
- ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๗ จอมพล ป. พิบูลสงคราม อธิการบดีมหาวิทยาลัยอนุมัติการก่อสร้างอาคาร หอประชุมใหญ่
- ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๗ สถาปนาคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน

- ๒๔๙๘ มหาวิทยาลัยอินเดียยา สหรัฐอเมริกาทำสัญญากับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ให้ความช่วยเหลือทางการเงิน ด้านอุปกรณ์การศึกษาและบุคลากรทางวิชาการ ในการจัดตั้งคณะรัฐประศาสนศาสตร์ เปิดสอนหลักสูตรการบริหาร
- ๒๔๙๘ อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ ตอบรับการทาบทามการโอนย้ายจากกระทรวง การต่างประเทศ มาเป็นอาจารย์ประจำที่คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ขณะนั้น ดร.มัลย์ หวานนท์ คณบดีคณะรัฐศาสตร์ ทำหน้าที่รักษาการ คณบดีคณะรัฐประศาสนศาสตร์
- ๒๔๙๘ เซอร์ชาลส์ กาลตัน ดาร์วิน (Sir Charles Galton Darwin) นักวิทยาศาสตร์และ ผู้เชี่ยวชาญทำงานในองค์การยูเนสโก เข้ามาสำรวจและเขียนรายงานสภาวะการศึกษา และการศึกษาในมหาวิทยาลัยของไทยต่อคณะรัฐมนตรี กรมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้รับการวิจารณ์ถึงจุดอ่อนด้านคุณภาพวิชาการและสัดส่วนอาจารย์ต่อนักศึกษา และถูกประเมินสถานภาพว่าเป็นเพียง “โรงเรียน” (School) ยังไม่ถึงระดับเป็น “มหาวิทยาลัย”
- ๒๔๙๙ จัดตั้งสภามหาวิทยาลัยแห่งชาติ ทำหน้าที่ประสานกับมหาวิทยาลัยทุกแห่ง
- ๒๕๐๐ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก่อการรัฐประหารล้มคณะรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม สำเร็จ จนจอมพล ป. ต้องลี้ภัยไปประเทศญี่ปุ่น หลังจากนั้นให้จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี
- กันยายน -ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ ทวี แรงขำ ทำหน้าที่รักษาการอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๐-๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๓ ศาสตราจารย์หลวงจำรูญ เนติศาสตร์ ทำหน้าที่อธิการบดี มหาวิทยาลัย
- ๒๕๐๒ ยุบรวมสภามหาวิทยาลัยแห่งชาติ จัดตั้งเป็นสภาการศึกษาแห่งชาติและโอนย้าย มหาวิทยาลัยทุกแห่งขึ้นสังกัดโดยตรงต่อสำนักนายกรัฐมนตรี
- จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการรัฐประหาร จัดตั้งคณะรัฐบาลและดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรี (๒๕๐๒-๒๕๐๖) รวมทั้งตำแหน่งนายกสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (๒๕๐๒-๒๕๐๖) แต่ในทางปฏิบัติ มอบหมายให้จอมพลถนอม กิตติขจร รองนายกรัฐมนตรีปฏิบัติหน้าที่แทน
- ๒๕๐๒ อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ อาจารย์ประจำคณะรัฐประศาสนศาสตร์ ได้รับเชิญจาก มหาวิทยาลัยอินเดียยา สหรัฐอเมริกาไปเป็น Visiting Professor of Government ประจำ พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๓ และ ๒๕๐๓-๒๕๐๔ สอนวิชากฎหมายระหว่างประเทศ และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แต่ได้สอนเพียงภาคการศึกษาแรก ก็ได้พบกับ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ขณะที่ท่านเดินทางไปกรุงวอชิงตันดีซี หลังจากนั้น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ขยับขยาย เป็นศาสตราจารย์รับเชิญที่อินเดียยา เพราะ จะแต่งตั้งอาจารย์อดุลให้เป็นเลขาธิการมหาวิทยาลัย
- ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรักษาการเลขาธิการ มหาวิทยาลัยแทนฉัตร ศรียานนท์
- ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ ได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง เลขาธิการมหาวิทยาลัย และปฏิบัติหน้าที่จนถึง ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๗
- ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๓- ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ จอมพลถนอม กิตติขจร รองนายกรัฐมนตรี ในรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ดำรงตำแหน่งอธิการบดี จนเมื่อ จอมพลสฤษดิ์ ถึงแก่อสัญกรรม (๒๕๐๖) จอมพลถนอม รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และออกจากตำแหน่งอธิการบดี
- ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๖- พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศ์ประพันธ์ “เสด็จในกรมฯ” รองนายกรัฐมนตรี

๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๔	รับหน้าที่อธิการบดีมหาวิทยาลัยแพน
๒๕๐๔-๒๕๑๗	จัดตั้งคณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๔ และ จัดตั้งหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์
๒๕๐๖	พ.ศ. ๒๕๐๕ ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ดำรงตำแหน่งคณบดีคนแรก เกิดกระแสต่อต้านหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ที่ใช้เวลาเรียนถึง ๒ ปี เพราะมีผล ให้เวลาเรียนตามหลักสูตรในคณะต่าง ๆ ลดน้อยลง
๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๗	อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ ลาออกจากตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัย
๒๕๐๗-๒๕๑๐	ดร.สมทบ สุวรรณสุทธิ คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ ทำหน้าที่เลขาธิการมหาวิทยาลัย และดร.ปวย อึ้งภากรณ์ ดำรงตำแหน่งคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์และมีการปรับปรุง หลักสูตรคณะเศรษฐศาสตร์ นำไปสู่การขอให้ลดเวลาเรียนหลักสูตรพื้นฐานจาก ๒ ปี เหลือ ๑ ปี มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๙ ถึง ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๒
๒๕๑๐-๒๕๑๒	อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ ขณะดำรงตำแหน่งคณบดีคณะศิลปศาสตร์ ได้ไปปฏิบัติ งานในตำแหน่งศาสตราจารย์การวางแผนด้านสังคมใน ASIAN Institute for Economic Development and Planning ในสังกัดองค์การสหประชาชาติ (UN) ตามมติคณะรัฐมนตรี ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๙ ถึง ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๙ และ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๒
๒๕๑๐-๒๕๑๒	ดร.ศักดิ์ ผาสุกนิรันดร์ ดำรงตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัย ในสมัยพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงเป็นอธิการบดี
๒๕๑๒-๒๕๑๖	อาจารย์สังเวียน อินทรวิชัย อาจารย์ประจำคณะพาณิชย์ศาสตร์และการบัญชี รับตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัย เป็นคนสุดท้าย
๒๕๑๓	อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ กราบพูลเชิญสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงเป็นพระอาจารย์ประจำ คณะศิลปศาสตร์ ใน ตำแหน่งหัวหน้าสาขาวิชาภาษาฝรั่งเศสและผู้อำนวยการวิชาภาษาต่างประเทศ
๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๔- ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๗	ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ดำรงตำแหน่งอธิการบดี หลังจากเสด็จในกรมฯ ทรงขอ ลาออก เนื่องจากปัญหาประชวรพระโรค
๒๕๑๔	อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ รับตำแหน่งประธานคณะกรรมการหลักสูตรวิชาพื้นฐาน สมัยอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นอธิการบดี
๒๕๑๔	มหาวิทยาลัยนำระบบหน่วยกิตและการคิดคะแนนเป็นเกรดมาใช้แทนระบบการคิด คะแนนเป็นเปอร์เซ็นต์ ทำให้ทุกคณะต้องใช้ระบบหน่วยกิตยกเว้นคณะนิติศาสตร์
๒๕๑๕	อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ ดำรงตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการในสมัยอาจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นอธิการบดี
๒๕๑๖	กระแสความเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาต่อการปกครองในระบอบ เผด็จการทหารจนนำไปสู่เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖
๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖- ๓๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๗	อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ รักษาการอธิการบดี ขณะที่อาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี หลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖
๑๔-๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๗	อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ รักษาการอธิการบดีและคณบดีคณะศิลปศาสตร์ ขอลาออก จากตำแหน่ง เนื่องจากเกิดความขัดแย้งระหว่างผู้บริหารมหาวิทยาลัยกับสภานักศึกษา และสภาอาจารย์ เรื่องนักศึกษาขอเลื่อนการสอบปลายภาค เพื่อเข้าร่วมงาน พระราชทานเพลิงศพวีรชน ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖
๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๗	คณาจารย์ลงคะแนนเสียงเลือกตั้งอธิการบดี ดร.ปวย อึ้งภากรณ์ ได้คะแนนลำดับ สูงสุด ๑,๘๒๙ คะแนน เป็นลำดับที่หนึ่ง
๒๕๑๗	อาจารย์อดุล วิเชียรเจริญ โอนย้ายไปดำรงตำแหน่งอธิการบดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

บรรณานุกรม

หนังสือและบทความ

- “ข่าวอาจารย์และข้าราชการในมหาวิทยาลัย,” ใน *วารสารธรรมศาสตร์* เล่ม ๑ ตอน ๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๕.
- จรุงเกียรติ ภูติรัตน์. ๒๕๕๒. “เพลงพระราชนิพนธ์” ใน *The Kingdom of the Muses*. วันที่ระลึก
จันทนา ไชยนาเคนทร์ ๒๕๕๖. “ผมชื่อสัญญา ธรรมศักดิ์ ผมเป็นอธิการบดี”: อธิการบดี ผู้รักษาหน้าที่ เสรีภาพ
และความเสมอภาค “ใน วารุณี โอสธารมย์. *ผู้ประศาสน์การและอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*
(พ.ศ. ๒๕๓๗-๒๕๕๖): ประวัติชีวิต ความคิดและการทำงาน. กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุและหอประวัติศาสตร์
เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ฉลอง สุนทรวาณิชย์. ๒๕๒๙. “รากเหง้าของความเปลี่ยนแปลง: เอกสารประวัติศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๖๙-๒๕๔๕” ใน *วารสารอักษรศาสตร์*. ๑๘, ๒ (กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๙: ๗๔-๗๘).
- ฉลอง สุนทรวาณิชย์. ๒๕๓๐. “รากเหง้าของความเปลี่ยนแปลง: เอกสารประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย”
ใน *วารสารอักษรศาสตร์*. ๑๙, ๑ (มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๐): ๖๘-๘๐.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ๒๕๑๘. *การอภิปรายร่วม ๒ หัวข้อการศึกษาวิชามนุษยศาสตร์: ขอบเขตและจุดมุ่งหมาย
การศึกษาวิชามนุษยศาสตร์: วิธีการ บทบาทของวิชามนุษยศาสตร์ต่อสังคมและมนุษยศาสตร์*. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริและคณะ. ๒๕๓๕. *สำนักนันทธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. ๒๕๓๗-๒๕๑๑*. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์ดอกหญ้า.
- ณัฐพล ใจจริง ๒๕๕๒. *การเมืองไทยสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ภายใต้ระเบียบโลกของสหรัฐอเมริกา*
(พ.ศ. ๒๕๔๑-๒๕๐๐). วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต. คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- ดวงทิพย์ วรพันธุ์ ๒๕๓๕. “บทสัมภาษณ์ ศ.ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ศิลปินแห่งชาติกับหลักสูตรพื้นฐานทั่วไป” ใน
ศิลปศาสตร์ ๓๐ ปี พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๓๕. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.
- ถนอมวงศ์ ล้ายอดมรรคผล. ๒๕๕๓. “ฟังไม่ทัน จึงกลายเป็นนักอ่าน”, ใน *วิไลลักษณ์ เมฆารัตน์. ดังดวงแก้ว หนังสือ
ที่ระลึกเนื่องในงานฉลองครบรอบอายุ ๘๐ ปี พันเอกหญิง ดร.คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ๒๑ มิถุนายน
พ.ศ. ๒๕๕๓*, สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๘๕-๘๖.
- ทักษ์ เฉลิมเตียรณ ๒๕๔๘. *การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ*. พรรณี ฉัตรพลรักษ์และคณะแปล.
กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ธเนศ อาภรณ์สุวรรณและคณะ ๒๕๕๓. *การวิจัยและพัฒนา รูปแบบและแนวทางการพัฒนา Liberal Arts Colleges /
Education ในสถาบันอุดมศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- น.หนู (นามแฝง). “คณะลิเบอรัลอาร์ต” คอลัมน์จากหน้าต่างสยามนิกร. *สยามนิกร*. วันจันทร์ที่ ๑๕ กุมภาพันธ์
พ.ศ. ๒๕๐๓. (หนังสือพิมพ์ตีพิมพ์ ใน หจธ. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๒ คณะศิลปศาสตร์ (ปี ๒๕๐๒-๒๕๕๖).
- นภดลชาติประเสริฐ ๒๕๓๕. “ประวัติคณะศิลปศาสตร์” ใน *ดวงทิพย์ วรพันธุ์. ศิลปศาสตร์ ๓๐ ปี พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๓๕*.
กรุงเทพฯ: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, มล.๒๕๑๕. “พันธกิจของแผนกวิชาภาษาไทยในมหาวิทยาลัย”. *วารสารธรรมศาสตร์*. ๒, ๒ (พ.ย. ๒๕๑๕-มี.ค. ๒๕๑๖): ๖๐-๗๑.
- ป.วัชรภรณ์. ๒๕๑๙. “ศัพท์ทำนวรรณ’ อันสุนทร” ใน *วรรณไวทยากรณ์*. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ณ พระเมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๙.
- ปรีดี พนมยงค์. ๒๔๗๗. *สุนทรพจน์ รายงานต่อผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์* ในวันสถาปนามหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๗.
- พิริยะ ไกรฤกษ์ ๒๕๔๗. *จารึกพ่อขุนรามคำแหง วรรณคดี ประวัติศาสตร์การเมืองแห่งกรุงสยาม*. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ.
- ไพฑูริย์ สีนลาร์ตันและทองอินทร์ วงศ์โสธร. ๒๕๒๖. *รายงานการวิจัยเรื่องสภาพและปัญหาของวิชาพื้นฐานทั่วไป*. กรุงเทพฯ: กองแผนงาน ทบวงมหาวิทยาลัย.
- มยุรี สุขวิวัฒน์.๒๕๑๕. “แนวคิดในการปฏิรูประบบการเรียนการสอนภาษาต่างประเทศในมหาวิทยาลัย,” *วารสาร ธรรมศาสตร์*. ๒, ๑ (มิถุนายน -ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๕): ๖๑-๘๒.
- มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๑๓. *คู่มือการศึกษา ประจำปีการศึกษา ๒๕๑๔*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์.
- มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๑๖. *คู่มือการศึกษา ประจำปีการศึกษา ๒๕๑๗*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์.
- มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๒๑. *คู่มือการศึกษา หลักสูตรวิชาพื้นฐานทั่วไป ๒๕๒๑*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มารุต บุญนาค และคณะ. ๒๕๔๗. *ธรรมศาสตร์ประกาศนาม*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- “รากแก้วของธรรมศาสตร์” ใน *ชาวไทย ๑๐,๒๔๔๑ วันพฤหัสบดีที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๓*: (หนังสือพิมพ์ตัด ใน หจร. (๒) มธ.๒.๑.๖.๖ / ๒ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๒๖).
- ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๑๓. *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๑๓*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๔๘. *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒*. กรุงเทพฯ: นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- “รายชื่ออาจารย์ผู้สอนวิชาพื้นฐาน”. ๒๕๑๔. *คู่มือการศึกษามหาวิทยาลัยประจำปีการศึกษา ๒๕๑๔*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- “รายนามอาจารย์ผู้สอนวิชาพื้นฐาน ภาค ๒ ประจำปีการศึกษา ๒๕๑๔”. ๒๕๑๔. *คู่มือการศึกษาในมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ของนักศึกษาในระบบหน่วยกิต ประจำปีภาค ๑ ปีการศึกษา ๒๕๑๕*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วันทรงดนตรี, ณ หอประชุมศรีบูรพา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ วันเสาร์ที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๒.
- วารุณี โอสธารมย์. ๒๕๕๘. *เทพรัตน ๘ ก่อเกื้อหนุนนำธรรมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วารุณี โอสธารมย์. ๒๕๓๓. *พัฒนาการอุดมศึกษาในประเทศไทย: การศึกษาวิเคราะห์เชิงนโยบายและผลพวงที่มีต่อการพัฒนาในปัจจุบันและอนาคต*. รายงานการวิจัย เสนอต่อทบวงมหาวิทยาลัย กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๓.
- วิมล พงศ์พิพัฒน์ บรูซ เรย์โนลด์สและสุคนธ์ พลภักทวีจารณม์ เรียบเรียง. ๒๕๒๖. *พื้นความหลังไทย-อเมริกัน ๑๕๐ ปี (The Eagle and the Elephant)*. กรุงเทพฯ: ยูไนเต็ดโปรดักชั่น.
- สอง วัชรศรีโรจน์. ๒๕๓๗. *ธรรมศาสตร์ ๖๐ ปี*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุกัญญา บำรุงสุขและคณะ. ๒๕๕๔. *รายงานการวิจัย พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ที่เกี่ยวข้องกับคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุชาติ สวัสดิ์ศรี. ๒๕๕๓. “เขียนให้อาจารย์คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา”, ใน *วิไลลักษณ์ เมฆารัตน์ บรรณาธิการ. ดั่งดวงแก้ว หนังสือที่ระลึกเนื่องในงานฉลองครบรอบอายุ ๘๐ ปี พันเอกหญิง ดร.คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๓*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

- สุภาภรณ์ จรัสพัฒน์ ชิเกโตมิ. ๒๕๕๓. “อาจารย์คุณนิออนของลูกศิษย์รุ่นสุดท้าย”, ใน วิไลลักษณ์ เมฆารัตน์ บรรณาธิการ. *ดั่งดวงแก้ว หนังสือที่ระลึกเนื่องในงานฉลองครบรอบอายุ ๘๐ ปี พันเอกหญิง ดร.คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๓*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เสรี วงศ์มณฑา. ๒๕๓๗. *ธรรมศาสตร์ ๖๐ ปี*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อดุล วิเชียรเจริญ. ๒๕๑๒. “นิสิตนักศึกษากับการเป็นผู้นำ,” *วารสารสภาการศึกษาแห่งชาติ*. ๓ (เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๒): ๑๔-๓๔.
- อดุล วิเชียรเจริญ. ๒๕๓๗. *ภารกิจอุดมศึกษาในอนาคต*. ปาฐกถาชุดสมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ครั้งที่ ๒ ณ หอประชุมสารนิเทศ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อดุล วิเชียรเจริญ. ๒๕๔๑. “ปัญหาการศึกษาและวิชาการของไทยใน ร.ศ. ๒๐๐”, ใน *๓๖ ปีศิลปศาสตร์ ๗๒ ปี ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (บทความนี้ ได้รับการพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในวารสารโดมเนื่องในวันธรรมศาสตร์ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๓. (ไม่มีเลขหน้า) และสังคมศาสตร์ปริทัศน์ (มี.ค.-พ.ค.๒๕๑๓) และใน พินิจรัตนกุล ๒๕๑๕. *ปรัชญา* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อดุล วิเชียรเจริญ. ๒๕๔๑. “สมเด็จพระบรมราชชนกกับการพัฒนาประเทศ ด้านมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และการศึกษา” ใน *๓๖ ปีคณะศิลปศาสตร์ ๗๒ ปี ศาสตราจารย์ อดุล วิเชียรเจริญ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อังคาร จันทร์เมือง ๒๕๕๔. *ประวัติศาสตร์บอกเล่า แผนกเตรียมปริญญา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ต.ม.ธ.ก.) พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๙๐ เล่มหนึ่ง (พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๘๕)*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อัจฉราพร กมฺุทพิสมัย (บรรณาธิการ). ๒๕๕๓. *๘๐ ปี อาจารย์คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา รวมงานเขียนทางวิชาการไทยศึกษา*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา.
- อัมพร สโมสร เรียบเรียง จากบทสัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ผู้ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพมนุษย์ และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในโลกอย่างแท้จริง (Retirement Remains Elusive For Professor Dr.Adul Wichiencharoen. Kinnaree Profile) ใน *กิ่นรี*. ๒๕๓๗: ๔๔-๔๘.

เอกสารจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ (๑) มธ.๙/๑๖ ประวัติศาสตร์ อาจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ (๒๔๘๗-๑ ก.ค. ๒๕๑๙)
จัดทำขึ้นในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๕.

- _____ (๑) มธ.๙/๑๖ ประวัติ ศ.ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ประชุมสัมมนาคุณงาน (๒๘ ต.ค. ๒๕๐๗-๓ เม.ย. ๒๕๑๘).
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๒/๘ ประวัติการทำงานศาสตราจารย์อรุณ รัชตะนาวิณ ในแฟ้มประวัติผู้ดำรงตำแหน่งในมหาวิทยาลัยตั้งแต่อดีตถึง พ.ศ. ๒๕๒๒.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๒/๙ บันทึกอาจารย์อดุล ถึงอธิการบดี เรื่อง โครงการมหาวิทยาลัย Pittsburgh เพื่อปรับปรุงการสอนภาษาอังกฤษในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๑ ประกาศมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่องตั้งกรรมการสอบไล่ คณะศิลปศาสตร์ ประจำภาคหนึ่งสมัยศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๕.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๑ รับสมัครสำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๕.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๒ จดหมายรักษาการเลขาธิการมหาวิทยาลัย อาจารย์อดุล ถึงพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ ขอประทานตั้งชื่อคณะ Liberal Arts ๒๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๒.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๒ “รากแก้วของธรรมศาสตร์” ในชาวไทย คณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๒๖.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๒ โครงการปรับปรุงและขยายงานคณะศิลปศาสตร์ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๗ ถึง ๒๕๐๙ เสนอ พ.ศ. ๒๕๐๖ คณะศิลปศาสตร์ ปี พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๒๖.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๒ บันทึกเลขาธิการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศ.ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ถึงเลขาธิการสภาการศึกษาแห่งชาติ ดร.กำแหง พลางกูร เรื่องขออนุมัติจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์ (พร้อมโครงการ).
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๒ หลักการในการจัดตั้งคณะ Liberal Arts พ.ศ. ๒๕๐๒.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๒ โครงการจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์ (Liberal Arts) ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (เสนอขอจัดตั้งและเริ่มดำเนินการใน พ.ศ. ๒๕๐๕).
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๒ (สำเนา) พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์ ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๔ คณะศิลปศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๖)
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ จอมพลถนอม อธิการบดีมีหนังสือขอบคุณ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ในการสอนภาษาไทยพื้นฐาน ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๖.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ การเชิญอาจารย์พิเศษบรรยายวิชาพื้นฐาน ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๖.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ รายงานอาจารย์ที่ปรึกษาประจำตัวนักศึกษาชั้นปีที่ ๑ และกำหนดเวลา สถานที่พบอาจารย์ที่ปรึกษาตาม รายการปฐมนิเทศ คณะศิลปศาสตร์ (ปี พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๘)
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ กำหนดเวลาตอบสอบไล่ข้อเขียน ภาคสองปีการศึกษา ๒๕๐๗ คณะศิลปศาสตร์.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ เชิญผู้บรรยายพิเศษมาทำการสอนในคณะศิลปศาสตร์ ลงวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๖.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ ข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เฉพาะกาลว่าด้วยการเข้าศึกษาชั้นปริญญาตรีในคณะต่าง ๆ พ.ศ. ๒๕๐๗.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ การบรรยายพิเศษในคณะศิลปศาสตร์ของอาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๖.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ ม.จ.สุภัทรดิศ รับบรรยายแก่นักศึกษาคณะศิลปศาสตร์
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๘ งานที่ต้องทำสำหรับธรรมศาสตร์ โดยศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๘.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ (ร่าง) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หลักสูตรชั้นปริญญาตรีคณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๑๕.

- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ ร่างข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ว่าด้วยการศึกษาและสอบไล่วิชาชั้นปริญญาตรี
ของคณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๗.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ (สำเนา) ประกาศมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่องการปฐมนิเทศนักศึกษาคณะศิลปศาสตร์.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ (ร่าง) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หลักสูตรชั้นปริญญาตรี คณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๕.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ (สำเนา) จดหมายไม่ลงนามของนักศึกษารุ่นเก่าถึงอาจารย์อดุล ลงวันที่ ๒๔ สิงหาคม
พ.ศ. ปัญหาไม่ให้นักศึกษาตกค้างเกิน ๘ ปี สอบลักษณะวิชาที่ค้าง.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ (สำเนา) หลักสูตรชั้นปริญญาตรี คณะศิลปศาสตร์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๘.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ (สำเนา) รายงานผลการศึกษาในคณะศิลปศาสตร์ประจำปีการศึกษา ๒๕๐๕
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๔ ส่งหลักสูตรปีที่ ๑ และปีที่ ๒ ของคณะศิลปศาสตร์เสนอเลขาธิการสภาการศึกษา
แห่งชาติ วันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๖.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๖ ผลการสอบไล่ภาคหนึ่งของนักศึกษาเข้าใหม่ ปีการศึกษา ๒๕๑๓.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๖ รายงานการประชุมสภามหาวิทยาลัย ครั้งที่ ๒/๒๕๑๕ วันพฤหัสบดีที่ ๒๕ พฤษภาคม
พ.ศ. ๒๕๑๕ เรื่องมหาวิทยาลัยในกำกับรัฐบาล.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๖ (สำเนา) ประกาศมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เรื่อง กำหนดวัน เวลา และสถานที่สอบไล่
คณะศิลปศาสตร์ ประจำปีภาคหนึ่ง สมัยศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๓.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๗ กรรมการประจำคณะศิลปศาสตร์ วันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๗ คณะศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๗.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๘ รายงานการประชุมคณบดี ครั้งที่ ๓๐/๒๕๑๗ ณ ห้องประชุมสภามหาวิทยาลัย
๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๑๐ บันทึกมติที่ประชุมสภามหาวิทยาลัย จัดโดยย่อครั้งที่ ๙/๒๕๑๘ วันศุกร์ที่ ๒๑
พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๘ แต่งตั้งนายชาญวิทย์ เกษตรศิริ ดำรงตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายวิชาพื้นฐาน.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๑๐ กรรมการ คณะศิลปศาสตร์ ขอพ้นจากตำแหน่งมีเอกสารแนบบันทึกกลุ่มนักศึกษา
ปี ๑ ผู้จักความเป็นธรรม ประกาศงดการทดสอบวิชา มธ.๑๓๒ วันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๘ และ
แถลงการณ์กลุ่มนักศึกษาปี ๑ ผู้จักความเป็นธรรม.
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๑๐ จดหมายคณบดีคณะศิลปศาสตร์ ชี้แจงคณาจารย์ในคณะศิลปศาสตร์ เรื่องการขอ
ลาออกวันที่ ๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ พร้อมบันทึกข้อความกลุ่มนักศึกษาปี ๑ ผู้จักความเป็นธรรมถึงอาจารย์
ป่วย อึ้งภากรณ์ (แนบ)
- _____ (๒) มธ.๒.๑.๖.๖/๑๐ รายงานการประชุมคณบดี ครั้งที่ ๒๘/๒๕๑๘ วันอังคารที่ ๔ พฤศจิกายน
พ.ศ. ๒๕๑๗ ข้อเสนอการปรับปรุงหลักสูตรปริญญาตรีและหลักสูตรพื้นฐาน.
- _____ สบ.๑.๑.๑/๑ การนิเทศอาจารย์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ประจำปีการศึกษา ๒๕๑๙ (๒๗-๒๙ พฤษภาคม
พ.ศ. ๒๕๑๙)
- _____ (๑) มธ.๙/๑๖ ประวัติศาสตราจารย์อดุล วิเชียรเจริญ (๒๔๘๗ ถึง ๑ ก.ค. ๒๕๑๙)

เอกสารรายงานการประชุมสภามหาวิทยาลัย

- เอกสารงานประชุม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ว่าด้วยการสมัครเข้าศึกษา
ชั้นปริญญาตรีคณะต่าง ๆ และการสอบคัดเลือกเพื่อเข้าศึกษาชั้นปริญญาตรี พ.ศ. ๒๕๐๒.
- _____. หลักการในการจัดตั้งคณะ Liberal Arts อนุมัติตามมติที่ประชุมสภามหาวิทยาลัยครั้งที่ ๙ / ๒๕๐๒ วันที่ ๖
ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๒.
- _____. (สำเนา) ข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ว่าด้วยการเข้าเป็นนักศึกษาชั้นปริญญาตรี พ.ศ. ๒๕๐๕.
- _____. ระเบียบการแต่งกายนักศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๕.
- _____. ศาสตราจารย์อดุล ขอลาออกจากเลขาธิการมหาวิทยาลัย ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ บันทึกที่ประชุมยัง
ให้อยู่ช่วยราชการอธิการบดีคนใหม่ไปก่อน.
- _____. บันทึกมติที่ประชุมสภามหาวิทยาลัยโดยย่อโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงค์
ประพันธ์ดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๖
- _____. เรื่อง ครอบคลุมการดำรงตำแหน่งจอมพลถนอมในฐานะอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๓ ธันวาคม
พ.ศ. ๒๕๐๖.
- _____. มติที่ประชุมสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๘.
- _____. (ร่าง) ข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ว่าด้วยการเข้าเป็นนักศึกษาชั้นปริญญาตรี (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๘.
- _____. (ร่าง) ข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ว่าด้วยการศึกษาและสอบไล่ชั้นปริญญาตรีคณะศิลปศาสตร์
พ.ศ. ๒๕๐๘.
- _____. (ร่าง) ข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เฉพาะกาลว่าด้วยการเข้าศึกษาชั้นปริญญาตรีในคณะต่าง ๆ
(ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๘.
- _____. รายงานการประชุมสภามหาวิทยาลัย ครั้งที่ ๒/๒๕๑๕ วันพฤหัสบดี ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ผลการ
สอบคัดเลือกเข้าเรียนมหาวิทยาลัย ปีการศึกษา ๒๕๑๕
- _____. ๒๕๑๕ รายงานการประชุมสภามหาวิทยาลัย วันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๕ จัดตั้งหอศิลปวัฒนธรรม
สำหรับการศึกษาระดับปริญญาตรี.

Books and Articles

- Adul Wichienchareon. ๑๙๖๐. "Specialism and the Liberal Arts," A paper read at the Keio
Conference of Asian Education ๑๘-๒๕ October. ตีพิมพ์ซ้ำใน พ.ศ. ๒๕๔๑ ๓๖ ปี ศิลปศาสตร์ ๗๒ ปี
ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (หน้า ๙๑-๙๗) ก่อนหน้า
นี้ใน พ.ศ. ๒๕๑๕ ตีพิมพ์ใน ปรัชญา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๑๕: ๓๑-๓๘
- _____. ๒๕๑๕. "The Role of the Intellectuals in the Developing Country." ใน พินิจ รัตนกุล. ปรัชญา.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Charles Darwin, Sir. 1954 / 2494. Report of Sir Charles Darwin to UNESCO on Science in Thailand,
General Report Universities, Libraries, and Notes on Universities in Thailand. Hla Myint. 1971.
Economic Theory and the Underdeveloped Countries. London: Oxford University Press.
- _____. 1972. Southeast Asia's Economy. England: Penguin Books.

Websites

- Charles S.Hyneman, 1964. "A Half Century of Political Science. The Review, Indiana University Alumni Association of College of Arts and Sciences-Graduate School.curriculum.en.m.wikipedia.org. (๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)
- Development-System By John R. Thelin R.Edwards.Eric Moyen and Joseph Berger, and Maria VitaCalkins.
- General education <http://en.m.wikipedia.org> วันที่ ๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๙.
- <http://en.m.wikipedia.org>.Liberal Arts Education. and Bachelor of Liberal Studies.
- <http://en.m.wikipedia.org/wiki/American-University#> The American University.
- <http://en.m.wikipedia.org/wiki/history-of-Georgetown-Universty>. History of Georgetown university.
- <http://wikipedia.org/wiki/.William J.Siffin>.
- Speech at South China Normal University, Guangzhou, China. December 14, 2010 by Sean D.Kelly Harvard University.
- www.education.stateuniversity.com 2559. Higher Education in the United States-Historical
- www.people.fas.harvard.edu/~sdkelly/General Education pdf. The Purpose of General Education

ข้อมูลสัมภาษณ์

- สัมภาษณ์ผู้ช่วยศาสตราจารย์ บุญจิรา ถึงสุข และผู้ช่วยศาสตราจารย์ กาญจนี ละอองศรี วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๙ ณ ห้องประชุมชั้น ๓ อาคารศิลปศาสตร์ ริมน้ำเจ้าพระยา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ผู้สัมภาษณ์ นางสาววารุณี ไอสถารมย์ และนายอังคาร จันทร์เมือง
- สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙ ห้องประชุมชั้น ๓ อาคารศิลปศาสตร์ ริมน้ำเจ้าพระยา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ผู้สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กาญจนี ละอองศรี นางสาววารุณี ไอสถารมย์ และนายอังคาร จันทร์เมือง
- สัมภาษณ์รองศาสตราจารย์วิทยากร เชียงกุล วันที่ ๒๗ มค ๒๕๕๙ ที่บ้านซอย บางพลับ ๔ ผู้สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กาญจนี ละอองศรี นางสาววารุณี ไอสถารมย์ และนายอังคาร จันทร์เมือง
- สัมภาษณ์นายชัยจิตร รัฐขจร วันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๕๙ ทางโทรศัพท์ ที่คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ผู้สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กาญจนี ละอองศรี นางสาววารุณี ไอสถารมย์ และนายอังคาร จันทร์เมือง
- สัมภาษณ์นายวิชัย ชื่นชมพูนุช วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๙ ที่ศาลาอภิวรรณา ผู้สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กาญจนี ละอองศรี นางสาววารุณี ไอสถารมย์ และนายอังคาร จันทร์เมือง
- สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ ดร.ธเนศ อภิสวรรณ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๙ วิทยาลัยปริทัศน์ ผู้สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กาญจนี ละอองศรี นางสาววารุณี ไอสถารมย์ และนายอังคาร จันทร์เมือง
- สัมภาษณ์นางสาวศิริพร อัญญาณรงค์กุล วันที่ ๒๕ ม.ค. ๒๕๕๙ ห้องประชุมไทยคดีศึกษา ผู้สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กาญจนี ละอองศรี นางสาววารุณี ไอสถารมย์ และนายอังคาร จันทร์เมือง
- สัมภาษณ์ศาสตราจารย์เกียรติคุณ เพ็ชรี สุมิตร วันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙ ที่บ้าน ๑๙๙/๙ ถนนเพชรเกษม ซอยรัชดาภิเษก ๕๓ เขตท่าพระ อำเภอบางกอกใหญ่ จังหวัดกรุงเทพฯ ๑๐๖๐๐ ผู้สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กาญจนี ละอองศรี นางสาววารุณี ไอสถารมย์ และนายอังคาร จันทร์เมือง

สัมภาษณ์ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก วันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙ ที่บ้านหมุ่มบ้านปัญญา พัฒนาการ ๓๐ ถนนพัฒนาการ ตำบลสวนหลวง อำเภอบางกะปิ จังหวัดกรุงเทพฯ ๑๐๒๔๐ ผู้สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กาญจณี ละอองศรี นางสาววารุณี โอสถารมย์ และนายอังคาร จันทร์เมือง

สัมภาษณ์ศาสตราจารย์มงคล สีห์โสภณ วันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙ ที่บ้านหมุ่มบ้านเอื้อสุข ถนนพัฒนาการ เขตสวนหลวง จังหวัดกรุงเทพฯ ๑๐๒๕๐ ผู้สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กาญจณี ละอองศรี นางสาววารุณี โอสถารมย์ และนายอังคาร จันทร์เมือง

สัมภาษณ์รองศาสตราจารย์วันดา จิตต์หมั่น วันที่ ๒๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙ หมุ่มบ้านพิบูลวัฒนาซอยพิบูลวัฒนา ๘ แขวงสามเสนใน อำเภอพญาไท จังหวัดกรุงเทพฯ ๑๐๔๐๐ ผู้สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กาญจณี ละอองศรี นางสาววารุณี โอสถารมย์ และนายอังคาร จันทร์เมือง

สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘ ที่บ้านท่าตะโก อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ผู้สัมภาษณ์ อาจารย์กิตติพงษ์ กมลธรรมวงศ์

ข้อมูลที่ได้รับจากนางอานิก อัมระนันท์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙

ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ

พันเอกหญิง ดร.คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา

ศาสตราจารย์ ดร.มัทนี รัตน์

รองศาสตราจารย์ ดร.ทิพาวดี เอมะวรรณนะ

รองศาสตราจารย์ยุท ศักดิ์เดชยนต์

ดร.ไตรรงค์ สุวรรณศิริ

ดร.ถนอมวงศ์ ถ้ายอดมรรคผล

นายก้านรงค์ จันทิก

นายชวน หลีกภัย

นายชะลอ ธรรมศิริ

นายประจวบ ไชยสาส์น

นายมนูญ ศิริวรรณ

นายรพีพงศ์ ชูธรรม

นายรุ่งฤทธิ์ มกรพงศ์

นายวิรัตน์ ต้นธัญมล

นายสุทัศน์ เงินหมื่น

ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ กับหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ISBN	๙๗๘-๙๗๔-๔๖๖-๙๑๙-๓
พิมพ์ครั้งแรก	สิงหาคม ๒๕๕๙ ๑,๐๐๐ เล่ม
จัดพิมพ์โดย	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร.ดำรงค์ อดุลยฤทธิกุล คณบดีคณะศิลปศาสตร์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์บุญจิรา ถึงสุข กรรมการสมาคมศิลปศาสตร์
ผู้เขียน	ผู้ช่วยศาสตราจารย์กาญจน์ ละอองศรี นางสาววารุณี ไอสถารมย์ นายอังคาร จันทร์เมือง
บรรณาธิการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์กาญจน์ ละอองศรี
ฝ่ายจัดการและประสานงาน	นางสาวดาวเรือง แนวทอง อาจารย์กาญจนา เหล่าโชคชัยกุล

สนับสนุนข้อมูลและภาพประกอบเอกสาร

สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์

รูปเล่มและออกแบบปก	วรมันต์ โสภณปฏิมา
พิมพ์ที่	บริษัท ธนาเพรส จำกัด ๙ ซอยลาดพร้าว ๖๔ แขวง ๑๔ แขวงวังทองหลาง เขตวังทองหลาง กรุงเทพฯ ๑๐๓๑๐

“แต่คนที่จะเป็นผู้นำต้องเป็นบุคคลที่มีความสามารถบุคลิกดี
ที่ได้เลื่อนเป็นหัวหน้าในตำแหน่งบริหารต้องการ Common sense
ต้องการวิจารณ์ณาณที่ดี ต้องการความเข้าใจผู้อื่น
ต้องการความเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ เป็นบุคคลที่คิดได้กระจ่าง
มีความคิดที่เป็นระเบียบแบบแผน มีความสามารถ
ในการถ่ายทอดความคิดของตัวเอง สิ่งเหล่านี้ไม่ได้จากการศึกษาเฉพาะด้าน
แต่นำมาใช้ในการเป็นผู้นำไม่ได้ เพราะว่าเหมือนม้ามีกระบี่
การมองเห็นปัญหาเฉพาะหน้าจะขบปัญหาต่าง ๆ ได้ไม่ทั่วถึง”

(จากอตุล วิเชียรเจริญ ๒๕๑๒. “นิสิตนักศึกษากับการเป็นผู้นำ”
วารสารสภาการศึกษาแห่งชาติ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๒: ๓๒)